

ÇIKARMADAN TAHLİYEYE SEDDÜLBAHİR MUHAREBELERİ

MEHMET KİBİL

HAZİRAN, 2022

ÇIKARMADAN TAHLİYEYE SEDDÜLBAHİR MUHAREBELERİ

MEHMET KİBİL

DANIŞMAN
Prof. Dr. TÖLAY ALİM BARAN

TARİH BÖLÜMÜ DOKTORA TEZİ

T.C. YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

HAZİRAN, 2022

İNTİHAL SAYFASI

Doktora tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yol ve yardıma başvurmaksızın yazdığımı yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu ve bu eserleri her kullanışmada alıntı yaparak yararlandığımı belirtir; bunu onurumla doğrularım.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara katlanacağımı bildiririm.

Tarih 13.06.2022

Ad/Soyad: MEHMET KİBİL

ÖZET

Bu çalışma 25 Nisan 1915 çıkarmalarından 9 Ocak 1916'da son İngiliz askeri Seddülbahir'den ayrılana dek süren muharebeleri kapsamaktadır. Seddülbahir muharebeleri, hiç tartışmasız, Çanakkale Muharebelerinin en kanlı safhalarını teşkil etmektedir. Türkiye'de Çanakkale Muharebeleri denince akıllara Arıburnu ve Anafartalar'daki muharebeler gelmekte, Seddülbahir muharebeleri iyi bilinmemektedir. Halbuki İtilaf Ordusunun ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir, Ağustos ayına kadar neredeyse kesintisiz süren taarruzlara sahne olmuş, asıl sonuç buradan alınmaya çalışılmış ve her iki ordu da zayıtın çoğunu burada vermiştir. Dolayısıyla, bugüne kadar ihmal edildiğini düşündüğümüz Seddülbahir muharebelerinin iyi analiz edilmesi, genel olarak Çanakkale muharebelerinin daha iyi anlaşılması açısından son derece önemlidir. Çanakkale Muharebeleri ile ilgili Türk tarih yazımında bir başka eksiklik de karşı tarafın gözünden hadiselerle bakılması hususunun göz ardı edildiği gerçeğidir. Konuya sadece Türk tarafından bakılmamış, İtilaf Devletlerine ait birinci el kaynaklar da incelenmiş, her iki tarafın arşiv kaynakları karşılaştırılarak objektif olarak yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Çanakkale Muharebeleri, Seddülbahir, Gelibolu, Ian Hamilton, Liman von Sanders

ABSTRACT

This study covers the battles from the 25 April 1915 landings until the last British soldier left Helles on 9 January 1916. The battles of Helles, without a doubt, constitute the bloodiest phases of the Gallipoli campaign. When Gallipoli Battles are mentioned in Turkey, the battles in Arıburnu and Anafartalar come to mind, and the battles of Helles are not well known. However, Helles, the main landing zone of the Allied Army, was the scene of almost uninterrupted attacks until August, the main result was tried to be obtained from here and both armies lost most of their casualties here. Therefore, a good analysis of the Battles of Helles, which we think has been neglected until now, is extremely important for a better understanding of the Gallipoli campaign in general. Another deficiency in Turkish historiography regarding the Battle of Gallipoli is the fact that the issue of looking at the events from the eyes of the other side is ignored. The subject was not only looked at by the Turks, but also the first-hand sources belonging to the Allied Powers were also examined, and the archive sources of both sides were compared and interpreted objectively.

Key Words: Great War, Gallipoli Campaign, Helles, Gallipoli, Ian Hamilton, Liman von Sanders

ÖNSÖZ

Çanakkale Harekatı'nın amacı, Çanakkale Boğazı'nı bir hamlede geçtikten sonra, İstanbul'u işgal ederek Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak ve tarafsız Balkan uluslarını İtilaf Devletleri safına çekerek Rusya'ya yardım ulaştırmaktır. Çanakkale Muharebeleri İtilaf Devletleri açısından bakıldığında hareketin hedefi, amacı ve beklenen faydalarının zorluğu bir yana; planlama, askeri strateji oluşturma ve operasyonların uygulanması aşamasında da çok ciddi yanlışlar yapılmış, en zorlu askeri operasyonları içinde barındıran bu harekata yeterli hazırlık yapılmadan, etraflıca düşünülmeden ve savaşın temel ilkeleri göz ardı edilerek girilmiştir.

Seddülbahir Muharebelerinin en kritik günleri 25 Nisan ve ardından yaşanan kıyı muharebeleridir. 25 Nisan'da bir kez durdurulan İtilaf Ordusu, uzun sürecek bir siper savaşına yönelik hiçbir hazırlık yapılmadığı için, daha sonra gerçekleştirilen muharebelerde ilerlemeyi başaramamış ve savaş büyük bir hızla siper savaşına dönüşerek kilitlenmiştir. Dolayısıyla Çanakkale Muharebelerinin kaderi daha ilk anda, 25 Nisan çıkarmalarında belirlenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İtilaf Devletleri'nin Çanakkale'de yaşadıkları hezimetin temel nedenlerini anlamak için Çanakkale Harekatı'na giden süreçte Londra ve Paris'teki siyasi atmosfer ile Savaş Konseyi'nde yaşanan tartışmaların bilinmesi son derece önemlidir. Dolayısıyla giriş bölümünde Çanakkale cephesine giden yol ve 25 Nisan çıkarmalarına giden süreç incelenmiş, İtilaf Ordusunun çıkarma planı ile Türk komuta kademesinin savunma planı karşılaştırılmıştır. Birinci bölümde Seddülbahir çıkarmaları bütün detaylarıyla irdelenmiştir. İkinci bölümde Nisan-Mayıs aylarındaki muharebeler değerlendirilirken, Mayıs ayından sonra artık tam bir siper savaşı kimliğine bürünen Haziran-Temmuz ve Ağustos ayındaki kanlı muharebeler üçüncü bölümde incelenmiştir. Dördüncü ve son bölümde ise İtilaf Devletlerinin Gelibolu Yarımadası'ndan tahliye kararı alma süreci ve uygulaması İngiliz arşiv belgelerine ve tutanaklara dayanarak yazılmıştır. Sonuç kısmında ise Çanakkale Muharebelerinin sonuçlarının yanında, Seddülbahir muharebeleri özelinde kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

Çalışmanın kaynakçası ve yazımı uzun bir emeğin ve titiz bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkmıştır. Konuya sadece Türk tarafından bakılmamış, İtilaf Devletlerine ait birinci el kaynaklar da incelenmiş, her iki tarafın arşiv kaynakları karşılaştırılarak objektif olarak yorumlanmıştır. Türk arşivlerinin yanında İngiltere, Fransa ve Avustralya'daki arşivlerden azami ölçüde faydalanılmış, 15.000 sayfanın üzerinde yabancı arşiv belgesi taranmıştır. Çalışmanın her aşaması, daha iyi anlaşılması açısından harita ve krokilerle desteklenmiştir. Başta Fransız arşivlerinden alınanlar olmak üzere; bazı belge, harita ve krokiler Türkiye'de ilk kez bu çalışmada yayınlanmıştır. Bu çalışma, yukarıda çizilen çerçevede, tarafsız ve eleştirel gözle ve Türk eserlerinde sıklıkla görülen hamasetten, popülist-milliyetçi söylemden uzak, bilgi ve belgeler referans alınarak hazırlanmıştır.

Yüksek Lisans ve doktora eğitimimin ilk günlerinden itibaren üzerimde çok emeği olan, ilgisi ve samimiyetiyle bana yol gösteren çok değerli hocam Prof. Dr. Tülay Alım Baran'a bu çalışmamda da tez danışmanım olarak benden yardımlarını esirgemediği için müteşekkirim. Değerli hocalarım Prof. Dr. Süleyman Beyoğlu ve Prof. Dr. Bülent Bakar'a da verdikleri çok değerli katkılardan dolayı teşekkürü borç bilirim. İngiliz kaynaklarını tararken bana sabırla destek olan Jim Grundy'e, Fransız arşiv belgelerine ulaşmamda yardımını esirgemeyen Thomas Iredale ile İngilizce el yazması belgeleri doğru şekilde okumamda yardım eden Avustralyalı dostum Trevor Williams'a çalışmaya yaptıkları önemli katkılar için ayrı ayrı teşekkür etmeliyim. Yurtiçi ve Yurtdışı arşiv çalışmalarında bana yardımcı olan yerli/yabancı tüm arşiv ve kütüphane çalışanlarına ve Gelibolu'nun zorlu arazi koşullarında uzun yıllardır yaptığım taramalarda benimle birlikte araziye neredeyse karış karış tarayan değerli dostlarım Can Günorta ve Tuğra An'a teşekkür ediyorum. Son olarak beni yetiştiren ve her daim yanımda olarak beni destekleyen başta annem olmak üzere aileme sonsuz şükranlarımı iletmeliyim.

İÇİNDEKİLER

İNTİHAL SAYFASI	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR.....	vii
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	59
SEDDÜLBAHİR MUHAREBELERİ.....	59
1.1. Seddülbahir Çıkarmaları.....	59
1.1.1 Ertuğrul Koyu (V sahili) Çıkarması	73
1.1.2. Tekke Koyu (W Sahili) Çıkarması	86
1.1.3. İkiz Koyu (X Sahili) Çıkarması.....	93
1.1.4. Morto Koyu (S sahili) Çıkarması	99
1.1.5. Pınarıçi Koyu (Y sahili) Çıkarması.....	103
1.1.6. Kıyı Muharebeleri (25 Nisan Öğleden sonra-27 Nisan).....	116
İKİNCİ BÖLÜM	145
NİSAN-MAYIS MUHAREBELERİ.....	145
2.1. I. Kirte Muharebesi (28 Nisan 1915)	145
2.2. 1/2 Mayıs ve 3/4 Mayıs Gece Taarruzları	163
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	188
HAZİRAN-TEMMUZ-AĞUSTOS MUHAREBELERİ.....	188
3.1. II. Kirte Muharebesi (6-8 Mayıs 1915) ve Mayıs Sonuna Kadar Cephenin Durumu ...	188
3.2. III. Kirte Muharebesi (4-6 Haziran 1915).....	225
3.3. I. Kerevizdere Muharebesi (21-22 Haziran 1915)	251
3.4. Zığındere Muharebeleri (28 Haziran-5 Temmuz).....	273
3.5. II. Kerevizdere (Kanlıdere) Muharebeleri (12-13 Temmuz 1915)	308
3.6. Ağustos Taarruzu ve Seddülbahir	338
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	356
İTİLAFLI DEVLETLERİNİN TAHLİYE KARARI ve UYGULAMASI.....	356
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	392
KAYNAKÇA.....	420
EKLER.....	434

KISALTMALAR

AFGG : Les Armées Françaises dans La Grande Guerre

ANZAC: Australian and New Zeland Army Corps

ATASE: Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

AWM : Australian War Memorial

Bkz. : Bakınız

BL : British Library

BOA: Başbakanlık Osmanlı Arşivi

c. : Cilt

CAB : Records of the Cabinet Office

CEO: Corps Expéditionnaire d'Orient

Çev. : Çeviren

Dos. : Dosya

Fih. : Fihrist

IWM : Imperial War Museum

Kls. : Klasör

KOSB : Kings Own Scottish Borderers

PRO : Public Record Office

TNA : The National Archives

s. : Sayfa

SWB : South Wales Borderers

WO : War Office

Yay. Haz. : Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

İstanbul ve Çanakkale Boğazları jeopolitik konumları nedeniyle tarih boyunca dünya siyaseti ve ekonomisi üzerinde önemli etkiye sahip olmuştur. Boğazları elinde tutmanın vermiş olduğu avantajla Anadolu, Balkanlar, Karadeniz ve Doğu Akdeniz'e yüzyıllar boyunca egemen olan Osmanlı İmparatorluğu, 19. Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da yaşanan askeri, iktisadi, toplumsal ve siyasal gelişmelerin gerisinde kalmıştır. İmparatorluğun gücünü kaybetmesiyle stratejik öneme sahip Boğazlar bölgesi, başta Rusya olmak üzere İngiltere ve diğer büyük sömürgeci devletlerin siyasi ve askeri mücadelelerine sahne olmaya başlamıştır.

Bu doğrultuda, 19. Yüzyılda Çanakkale Boğazı'nı zorlama girişimi 1807 yılında İngilizler tarafından denenmiş, Amiral Sir John Duckword komutasındaki bir İngiliz filosu Çanakkale Boğazı'nı geçerek Marmara Denizi'ne girmiş, ancak İstanbul önlerine gelindiğinde karaya çıkaracak ordu birliği olmadığı için şehir üzerinde herhangi ciddi bir tehdit yapamamıştır. Duckword, bir süre İstanbul açıklarında kaldıktan sonra yine geldiği yoldan, Çanakkale Boğazı'ndan az bir zayıyla geri çıkmayı başarmıştır. Bu teşebbüs her iki devlet yöneticilerine farklı tecrübeler sunmuştur. Bir düşman filosunun Çanakkale Boğazı'nı bu şekilde rahatça geçip Marmara'ya girerek doğrudan devletin başkentini tehdit etmesi, bu son derece stratejik öneme sahip su yolunun savunma önlemlerinin ne kadar eksik olduğunu Türk devlet adamlarına göstermiştir. İngilizlerin edindiği tecrübe ise daha farklıdır. Çanakkale Boğazı'nın ordu birlikleri olmadan sadece donanma ile geçilmesinin İstanbul ve Çanakkale şehirleri üzerinde caydırıcı etki yapmadığı görülmüştür. Dolayısıyla İngilizler bu tecrübelerinden ders çıkarmış ve Çanakkale Boğazı üzerine bir harekât yapılacaksa, bunun mutlaka donanma ve ordunun iş birliği içinde yapılması gerektiği kanaatine varmışlardır.

20. Yüzyıla gelindiğinde İngilizlerin boğazlar bölgesi hakkında yeni ve daha ayrıntılı planlar ve raporlar hazırladığı görülmektedir. Donanma Amirali Lord Fisher, 1904 yılında Çanakkale Boğazı'nı geçme meselesini irdelemiş ve böyle bir girişimin çok tehlikeli olacağına karar vermiştir. 1906 yılında ise İmparatorluk Savaş Komitesi adına genelkurmay tarafından daha ayrıntılı bir rapor hazırlanmış ve Çanakkale'ye yönelik

taarruz seçenekleri her yönüyle ayrıntılı olarak gözden geçirilmiştir. Raporun hazırlanmasında görev alan Askeri Operasyonlar Daire Başkanı Tümgeneral Charles Callwell, raporla ilgili şunları söylemiştir: “Donanma ve Genelkurmay otoriteleri İstanbul’a ulaşmak gibi ciddi sonuçlara yol açabilecek Çanakkale Boğazı’na bir saldırının neredeyse uygulanabilir olmadığına karar vermiş ve Majesteleri Hükümeti bu görüşü onaylamıştır.” (Callwell, 1920, s.87-88).

Hem Genelkurmay hem de Amirallik, raporun strateji bölümünde donanmanın ordunun yardımı olmadan tek başına Boğaz’dan geçme teşebbüsünü ortak görüşle şiddetle reddederken, Genelkurmay bir adım daha ileri giderek ordu ve donanmanın ortak bir operasyon yapma tavsiyesini dahi reddetmiştir. Genelkurmay, stratejik görüşünü şu cümlelerle desteklemiştir: “Müşterek bir harekât ne kadar uyum içinde ve ne kadar verimli yapılırsa yapılsın, böyle bir operasyon sonuçları çok cazip olsa bile, Genelkurmay, içerdiği riskler göz önüne alındığında böyle bir teşebbüsü tavsiye etmeye hazır değildir.” (Robertson, 1926, s.77-78). Amirallik ise Genelkurmaya göre daha iyimser olsa da ağır zayıatın göze alınması gerektiği doğrultusunda görüş bildirmektedir. Neticede 1906 raporu oldukça cesaret kırıcı bir rapordur.¹1908 ve 1911 yıllarında da Çanakkale’ye harekât düşüncesi tekrar masaya yatırılır fakat her seferinde 1906’da hazırlanan raporda belirtilen tehlikeler göz önüne alınarak eylem aşamasına geçilmez.

I. Dünya Savaşı patlak verdiği anda ise şartlar baş döndürücü bir hızla değişmekte, eskiye oranla daha ihtiraslı ve riskli planlar yapılmaktaydı. Savaş başladığında muharebelerin altı ay içerisinde bir sonuca bağlanacağı tahmin edilirken, asıl sonuç alınacak savaş sahnesinin Batı Cephesi olduğu bütün devletler tarafından kabul edilmiş bir husustu. İngilizler ve Fransızlar bütün hazırlıklarını buna göre yapmaktaydılar. Dolayısıyla, İtilaf Devletleri, savaşın ilk aylarında Çanakkale veya başka uzak bölgelerde çeşitli cepheler açarak, Batı Cephesindeki durumlarını zayıflatmak niyetinde değillerdi. Eğer Türkler Almanların yanında savaşa girerse İngilizler adına yapılacak tek iş, Mısır ve Basra körfezinde kendi çıkarlarını korumaktan ibaretti. Fransa’nın bütün dikkati ise

¹ Üstelik bu raporun hazırlandığı tarihteki şartlar 1915 Nisan’ına göre oldukça farklıdır. 1906 yılındaki rapor iyi bir planlamanın ardından baskın şeklinde Gelibolu’ya çıkılması ve Boğaz’ın ele geçirilmesi üzerine kuruludur. Oysa 1915 Nisan’ında Türkler çıkarma yapılmadan aylar önce yeterince uyarılmış ve Boğaz istihkâmları ile Gelibolu Yarımadası’nı tahkim etmeleri için bolca zaman verilmiştir. İyi tahkim edilmiş ve çıkarmayı her an bekleyen Türk birlikleri karşısında, rapora göre zaten az olan başarı şansının iyice azalacağı aşikardır. Raporun tamamını okumak için bkz: (TNA, CAB, 38/12/60)

topraklarına girmiş güçlü Alman ordularındaydı. Neticede İtilaf Devletleri savaşın bu ilk aşamasında Türklerin mümkün olduğu kadar tarafsız kalmasından yanaydılar.

Ancak Osmanlı Devleti'nin Alman Amiral Souchon komutasındaki Osmanlı donanmasının Rus limanlarını bombalayarak Almanya'nın yanında savaşa girmesinin ardından, Çanakkale Boğazı önündeki hareketlilik baş döndürücü bir süratle artmaya başlamıştır. Amirallik Birinci Lordu (First Lord of the Admiralty)² Winston Churchill'in talimatıyla Boğaz girişindeki Seddülbahir ve Kumkale tabyaları İngiliz filosu tarafından bombalanmıştır.³ Bu saldırı Türkler ve İngilizler arasında çeşitli cephelerde neredeyse dört yıl kesintisiz sürecektir uzun bir savaşın ilk ateşi olmuştur. 3 Kasım 1914'te gerçekleştirilen bombardıman İngilizlere herhangi bir taktik-stratejik fayda sağlamadığı gibi, Çanakkale Boğazı'nın kısa zaman içinde sıcak çatışmaya gebe olduğu dünyaya ilan edilmiştir. Bu şekilde uyarılan Türkler, bu tarihten itibaren Boğaz'ın ve Gelibolu Yarımadası'nın savunma tedbirlerini eldeki imkanlar doğrultusunda arttırmaya çalışacaklardır. Artık bütün gözler Çanakkale Boğazı'na çevrilmiştir.

Çanakkale Boğazı büyük gelişmelere gebeyken, Kasım ayında İngiltere'de önemli bir gelişme yaşanır ve yeni kurulan Savaş Konseyi savaşın yürütülmesi sorumluluğunu Kabine'den alır. Çanakkale Harekâtının bütün kaderini bu Konsey'de yaşananlar belirleyecektir. Çanakkale Harekâtı'na giden süreci ve hareketin neden faciayla sonuçlandığının iyi anlaşılması için Konsey'de tartışılanlar ve alınan kararların yakından incelenmesi gerekmektedir. Konsey'in en çok öne çıkan üyeleri Başbakan Asquith, Savaş Bakanı Kitchener ve Deniz Bakanı Churchill'dir. Çanakkale Boğazı'na operasyon düzenleme meselesi 25 Kasım 1914'te gündeme gelir fakat Gelibolu Yarımadası'nın işgalinin çok güç olduğu ve bunun için büyük miktarda askeri kuvvete gereksinim duyulacağının anlaşılmasıyla bu harekâtın hemen yapılamayacağına karar

² İngiliz Deniz Kuvvetleri, 18. yüzyılın başlarından itibaren Board of Admiralty (Amiraller Kurulu) denilen bir kurul tarafından yönetildi. Hem "sea lord" denilen muvazzaf amirallerin hem de "civil lord" denilen sivillerin bulunduğu kurulun Birinci Lord (First Lord of the Admiralty) unvanlı başkanı, aynı zamanda bakanlar kurulunun da üyesiydi. Kurulda çeşitli zamanlarda kurulmuş ve hepsinin de tanımlanmış görevleri olan sıra numaralı beş adet Sea Lord ve bir müsteşar bulunmaktaydı. Örneğin kuruldaki muvazzaf amirallerin en kıdemlisi olan Birinci Deniz Lordu donanma komutanıyken, İkinci Deniz Lordu personelden sorumlu, Dördüncü Deniz Lordu ise ikmalden sorumlu komutan olarak görev yapıyordu. 1964 yılında lağvedilen Board of Admiralty'nin görevlerini yeni kurulan Savunma Bakanlığı bünyesindeki, benzer isimli başka bir kurul üstlendi. Ancak deniz kuvvetleriyle ilgili en üst birimlerin "Admiralty" olarak adlandırılması geleneği, hâlen sürmektedir.

³ İtilaf Filosu 3 Kasım 1914 günü Boğaz'ın girişindeki tabyalara yaklaşık 80 atış yapmış, bu atışlardan biri Seddülbahir'de cephaneliğe isabet etmesi neticesinde 5'i şehit 2'si yaralı olmak üzere 7 subay, 66'sı şehit 19'u yaralı olmak üzere 85 er zayıf verilmiştir.

verilir.⁴ Nitekim İngiltere ve Fransa bu dönemde ellerindeki her düzenli birliği Batı Cephesinde kullanmak zorunda olduklarından, ellerinde ikinci büyük bir harekât alanı için sevk edecek yeterli ordu birliği yoktur. Neticede bu toplantıdan sonra bütün dikkatler Batı Cephesine çevrilir ve haftalarca Çanakkale meselesi üzerine hiç konuşulmaz.

1914 sonbaharında Batı Cephesinde kanlı çarpışmalar yaşanmaktadır. Karşılıklı taarruzlar sonucu her iki tarafın da zayıyatı korkunç derecede artmış ve savaş tam bir siper savaşına dönüşmüştür.⁵ Doğuda da işler pek farklı değildir. Almanlar Rus taarruzlarını kırmış, Ruslar mühimmat yetersizliği ve artan zayıyat sebebiyle durmuşlardır. Savaşın bu şekilde kilitlenmesi Savaş Konseyi'ni yeni arayışlar içerisine itmektedir.

Aralık ayına gelindiğinde, kilitlenen savaşı açmak için yeni çözümler aranırken, Savaş Bakanı Kitchener yeni tümenler hazırlamaktadır. Batı Cephesinde ilerlemenin mümkün olmadığı anlaşılmaya başlanınca, yeni kurulacak tümenlerin savaşı kısa sürede sonlandırabilecek alternatif muharebe sahalarında kullanılması planlanır. Bahsedilen alternatif muharebe sahalarının neresi olabileceği ve bu tümenlerin ne şekilde kullanılacağı hususu Konsey toplantılarında tartışılacaktır. Konuyla ilgili ilk rapor Aralık ayında Konsey'in genel sekreteri Maurice Hankey tarafından hazırlanmıştır. Raporda Batı Cephesindeki çıkmaz analiz edildikten sonra yeni savaş sahnelerinin çekiciliği ele alınmaktadır. Raporun en dikkat çekici kısmı, Çanakkale Boğazı üzerine düzenlenecek bir harekâtla Çanakkale ve İstanbul işgal edildikten sonra kurulacak Balkan İttifakının İtilaf Devletleri tarafında savaşa girmesinden bahsedilen bölümdür. Bu uygulaması bir hayli zor planın içinde pek çok belirsizlik olmasına rağmen, Winston Churchill ve Lord Fisher plan üzerinde durmaya ve geliştirmeye karar vermişlerdir. Churchill, Ağustos 1914'te *Goeben* ve *Breslau* gemileri Akdeniz'deyken saldırmak istemiş fakat bu gerçekleşmediğinde kendisini merkeze alacak başka seçenekler için

⁴ Churchill bu ilk Konsey toplantısında şöyle diyecektir: "Mısır'ı savunmanın en iyi yolu Türk hakimiyetindeki Asya sahillerinin herhangi bir yerine yapılacak çıkarmadır. Bu bağlamda Gelibolu Yarımadası'nı önerebilirim. Eğer bu önerim başarıyla gerçekleştirilirse, Çanakkale Boğazı'nın kontrolü elimize geçer ve İstanbul'a istediğimiz şartlarda bir anlaşma dikte edebiliriz. Ancak bu operasyon son derece zordur ve çok miktarda kuvvet gerekir." (First Report of the Dardanelles Commission, 1917, s.14)

⁵ 1914 Aralık ayına gelindiğinde karşılıklı siper hatları Kuzey Denizi'nden güneyde Alplere kadar yaklaşık 765 kilometre uzunluğunu bulmuştur ve her iki taraf da eşit derecede yıpranmıştır. Batı cephesinde tam anlamıyla bir kilitlenme söz konusudur. Yüzbinleri bulan kayıplara rağmen hiçbir başarılı sonuç alınamaması ve orduların kaynaklarını hızla tüketmeleri sebebiyle, 1914 yılının sonuna gelindiğinde tarafların taarruz olasılığı ortadan kalkmış gözükmemektedir (Keegan, 2000, s.136).

fırsatlar aramaya başlamıştır. Eylül ayında Yunanlılarla birlikte tasarlanan Gelibolu Yarımadası'na çıkarma planına da ilk sarılan kendisidir.⁶ Başbakan Asquith'in aktardıklarına göre hırslı bir politikacı olan Churchill, parlak askeri zaferler olmayan politik kariyerin bir hiç olduğunu düşünmektedir.

Tartışmalar devam ederken, 2 Ocak 1915 tarihinde Çanakkale Muharebeleri'ne giden yolu kısaltacak çok önemli bir gelişme olur ve doğudaki Türk taarruzu karşısında kendini zor durumda hisseden Rusya müttefiklerine yardım çağrısında bulunur. Çar Nikolay, Türklerin dikkatini Kafkaslardan başka bir bölgeye çekmek için bir harekât yapılmasını istemektedir. Kitchener Ruslardan gelen bu talebi derhal Churchill ile paylaşır ve akabinde Rusya'daki İngiliz Büyükelçisine Türklere karşı bir "gösteri harekâtı" yapılacağına dair Rus Hükümetine güvence vermesi söylenir. Ancak elde yeterli birlik olmaması sebebiyle herhangi bir yere çıkarma yapılamayacağı için, Türklerin dikkatini çekmede en etkili yöntemin "gösteri harekâtı" olduğu belirtilir ve Ruslara bu minvalde cevap verilir. Gösteri harekâtının nereye ve nasıl yapılacağına dair bir karar alınmamıştır ancak Kitchener ve Churchill'in aklında bir tek yer vardır: Çanakkale Boğazı. Ruslardan talep geldiği gün, Churchill'e özel bir mektup yollayan Kitchener şöyle der:

"Kafkasya'da zor durumda olan Ruslara yardımda bulunmak için ciddi bir şey yapabileceğimizi zannetmiyorum. Türkler muhtemelen Karadeniz yoluyla çok sayıda birliği Edime'den Kafkaslara sevk ediyorlar. Herhangi bir yere çıkarma yapacak askerimiz yok. Türklerin doğuya asker sevkini durdurmak için gösteri harekâtı yapabileceğimiz tek yer Çanakkale. Büyük bir harekât yapmak için birkaç ay daha hazır olamayız" (First Report of the Dardanelles Commission, 1917, s.15).

Bu mektupta dikkat edilmesi gereken nokta, Kitchener'in Çanakkale bölgesine yapılacak bir "gösteri harekâtı"nı tavsiye etmesidir. Yani Boğaz'ı gemilerle zorlayıp geçmekten veya Yarımada'ya kuvvet çıkarmaktan bahsetmemektedir. Aklında sadece donanmayla denizden veya ordu birlikleriyle müşterek büyük bir operasyon yoktur. Diğer taraftan Churchill'in aklındaki plan netleşmeye başlamıştır. *Goeben* ve *Breslau*'nun İngiliz donanmasını ekarte ederek Çanakkale'ye ulaşması sonrası kendini aşağılanmış hisseden ve Türklere karşı harekete geçmekte bir çekince görmeyen Churchill, 3 Ocak 1915'te Amirallikte düzenlediği toplantının hemen sonrasında

⁶ Başbakan Asquith günlüklerinde Churchill'in ne kadar hırslı olduğunu ve gözünü yeni hazırlanan ordu birliklerine dikerek sıkça taarruz planları yaptığını yazmaktadır. Asquith'e göre Churchill Ağustos ayının ortasında (Osmanlı Devleti henüz tarafsızlığını korurken) *Goeben* ve *Breslau* için Çanakkale'ye filo gönderilerek saldırılmasını teklif etmiştir (Asquith, 1922 c.II, s.203).

Çanakkale Boğazı önlerinde bekleyen Doğu Akdeniz Filosu Komutanı Koramiral Carden'a bir telgraf çekerek şu hayati soruyu yöneltir: “Boğazın yalnız gemilerle zorlanmasını mümkün görüyor musunuz? Elde edilecek netice, ağır kayıpları göze aldirtacak kadar mühimdir” (Gilbert,1972, c.III, s.367).

Churchill, bu harekâtı gerçekleştirmek için artık bütün varlığını ortaya koyacaktır. Zira kendisine göre bu harekâttan elde edilecek netice, verilecek her türlü kayba değecektir. Üstelik önerdiği harekât, Kitchener'in bahsettiği gibi bir “gösteri harekâtı” olmadığı gibi, Hankey, Fisher ve Lloyd George'un önerdiği tarzda ordu birlikleriyle müşterek büyük bir operasyon da değildir. Amiral Carden bu mesaja iki gün sonra 5 Ocak 1915'te; “Çanakkale Boğazı'nın taarruzla tek hamlede geçileceği fikrinde değilim. Bu Boğaz ancak fazla miktarda gemi ile yapılacak devamlı harekât ile zorlanabilir” şeklinde yanıt verir. Churchill'in talebi üzerine Boğaz'ın sadece donanma ile zorlanması üzerine dört aşamadan oluşan bir plan hazırlar ve bunu 11 Ocak'ta Churchill'e sunar. Boğaz'dan bir hamlede geçişi imkânsız gördüğü için geçişin ancak aşama aşama Türk tabya ve kaleleri yok edildikten sonra yapılabileceğini belirtmekte ve bütün bu operasyonun bir ay içinde tamamlanacağını hesaplamaktadır (Frothingham, 1924, s.246-247). Plandan umulan başarının temeli Türk topraklarının eski ve kısa mesafeli olmasına dayanmaktadır. Filodaki 3 modern gemi ağır toplarıyla iş görürken, 12 eski gemi bunlara yardımcı olacaktır. Gemiler tabyaların ateş mesafesine girmeden bunları yok edecek, tabyalar yok edilince mayın hatları temizlenmek suretiyle Boğaz'dan geçiş mümkün olacaktır. Donanmanın Marmara Denizi'ne girdikten sonraki ilk görevi ise *Goeben*'i bulup yok etmektir (First Report of the Dardanelles Commission, 1917, s.19-20).

“Bu rapor gören herkes üzerinde büyük bir etki yarattı” diyen Churchill,13 Ocak'ta toplanan Savaş Konseyi'nde bu rapora dayanarak Boğaz'ın sadece gemilerle zorlanması fikrini hararetle savunur. Konsey üyeleri de Carden'ın planından genel olarak olumlu etkilenmişlerdir. Kitchener bu plan için “denemeye değer” dedikten sonra “eğer bombardıman beklediğimiz faydayı göstermezse yarıda bırakıp dönmek bize bir şey kaybettirmez” der. Lord Fisher ise sessiz kalır ve bu aşamada herhangi bir itirazda bulunmaz. Çeşitli tartışmalardan sonra 13 Ocak tarihli Konsey toplantısında şu önemli karar alınır: “Deniz Bakanlığı hedefi İstanbul olmak üzere, Gelibolu Yarımadası'nı bombardıman ve istila etmek için Şubat 1915'te başlayacak bir deniz seferi hazırlamalıdır.” (TNA, CAB 42/1/16). (TNA, CAB 22/1/2). Çanakkale

Boğazı'na sadece gemilerle taarruz etmek için hazırlıklara başlanması 13 Ocak'taki toplantıda genel olarak onaylanmıştır. Bu toplantıda belirleyici olan, Konsey'deki denizci ve karacı otoritelerin bu karar alınırken belirgin bir itirazda bulunmamalarıdır. Amiral Fisher ve Arthur Wilson prensip olarak donanma ve ordunun müşterek operasyonundan yana olmalarına rağmen, sadece denizden yapılacak harekâtın tartışıldığı bu toplantıda sessiz kalmışlardır.

Londra'da süreç bu şekilde ilerlerken, 13 Ocak'taki Konsey kararının ardından Fransız filosunun iş birliğini güvence altına almak için Fransız Hükümeti ile temasa geçilir. Fransızlar kendilerine danışılmadan böyle bir karar alınması neticesinde hayal kırıklığına uğramış ve huzursuzlanmışlardır. İngilizlerin Orta Doğu ve Suriye'yi ele geçirerek kendilerini ekarte edeceklerini düşünmüşlerdir. Zira iki devlet arasında 6 Ağustos 1914'te imzalanan anlaşmaya göre, Akdeniz'de yapılacak bütün deniz operasyonlarına Fransız amirallerin komuta etmesine karar verilmiştir. Fransa Savaş Bakanı Alexandre Millerand 21 Ocak'ta Londra'yı ziyaret ederek İngilizleri bu tali operasyondan vazgeçirmek için ikna etmeye çalışır. Fransa Deniz Bakanı V. Augagneur da Londra'ya meslektaş Churchill ile görüşmeye yollanır. Fransızlar kötü bir planlama ile yapılan kötü bir hareketin eşiğinde olduğunun farkındadırlar ancak Orta Doğu'daki çıkarları gereği bu hareketin bir parçası olmak kendileri adına bir zorunluluktur. Zira elde edilecek zaferden sonraki ganimetten geri kalmak istememektedirler. Ne İngilizlere ne de Ruslara tam olarak güvenmektedirler. Fransa Cumhurbaşkanı Raymond Poincaré Şubat ayında şöyle diyecektir: “Tüm plan, Londra'da üzerine yeterince düşünülmendiği için hatalı. Askeri zorluklar veya diplomatik yansımalar dikkate alınmaksızın çok hızlı bir şekilde yürürlüğe giren bir [İngiliz] Amirallik planı” (Dutton, 2004, s.89-90).

Savaş Konseyi'nin Çanakkale Boğazı'na denizden taarruz planına yetkiyi veren kilit toplantı ise 28 Ocak 1915'te gerçekleştirilmiştir. Konsey tutanakları incelendiğinde Fisher haricinde herkes planı onaylamış gözükmektedir. Fisher, tek muhalif olarak tepki gösterip istifa etse de bütünlüğün bozulmaması adına istifasını geri alır. Görüldüğü gibi, gelişmeler basit bir gösteri harekâtından uygulaması son derece zor ve geniş kapsamlı bir operasyona doğru 25 gün gibi kısa bir sürede büyük bir hızla evrilmiştir. Çanakkale'ye harekât planının kabul edilmesinde en büyük etken, hiç şüphesiz, Winston Churchill'in kararlılığı ve enerjisi olmuştur. Konsey'deki cılız muhalefet ve kararsız bazı üyelerle bakanlıktaki danışmanlarını da ikna etmeyi

başarmıştır. Bundan sonra kafasında olan tek düşünce mümkün olan en kısa zamanda işe koyulup İstanbul'u ele geçirmektir.

28 Ocak'taki Çanakkale'ye operasyon kararı alınan tarihi toplantıdan sonra, şubat ayında gerçekleştirilen Konsey toplantılarında harekâtın kaderi çizilmiştir. Bu dönemde Konsey'de en çok tartışılan husus; Boğaz'ın sadece donanmayla mı yoksa müşterek bir operasyonla mı zorlanması gerektiğidir. Ancak Şubat başında görüşler, tedrici ama derin bir değişime uğramış, büyük bir askeri güç kullanma gerekliliği her geçen gün daha da belirgin hale gelmiştir. Churchill, 9 Şubat'taki toplantıda Türk toplarının imhasının tamamlanması için ordu birliklerinin karaya çıkarılması gerektiğini söyleyerek Kraliyet Deniz Tümeni'nden iki taburun bölgeye gönderilmek üzere yola çıktığını bildirir (TNA, CAB 42/1/33). Amiral Jackson 15 Şubat tarihinde Çanakkale'deki Türk savunmasını analiz ettiği son derece önemli bir rapor yazmış ve kuvvetli ordu birlikleri olmadan sadece donanmayla Boğaz'ın geçilemeyeceğini, bölgedeki kıyıların ve tabyaların kontrolünü ele geçirmek için mutlaka karaya asker çıkarılması gerektiğini vurgulamıştır. Tavsiye niteliğindeki bu rapor Çanakkale önlerinde bulunan Amiral Carden'a gönderilmiş, fakat Carden bundan iki gün önce Boğaz'ın sadece deniz yoluyla zorlanması hususundaki raporunu vermiştir (Corbett, 1921, c.II, s.124).⁷ Hankey'e göre Lord Fisher'dan aşağıya doğru Deniz Kuvvetlerindeki her deniz subayı, gizliden gizliye Donanmanın Çanakkale Boğazı'nı askersiz alamayacağına inanmaktadır ve bu konuda Başbakan Asquith'i etkilemeyi başarır. Lord Fisher ve Asquith, Churchill'e bölgeye ordu birliklerinin gönderilmesi konusunda baskı yapmaya başlarlar. Churchill anılarında bu günlerde yaşananları anlatırken, güçlü ordu birliklerine neden ihtiyaç duyulmayacağını düşünmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır:

“Türk tabyaları düşmeye başladığında Yunanlıların bize katılacağına ve tüm ordularının bundan sonra emrimize gireceğine inanıyordum. Bir İngiliz filosunun İstanbul açıklarında görünmesinin ve *Goeben* ile *Breslau*'nun kaçıışı veya yok edilmesinin ardından, Türk Hükümeti'nin Anadolu'ya kaçarak müzakere edeceği ve geniş kapsamlı nitelikte siyasi tepkiler alacağını umuyordum. İyi bir diplomasi yürütülürse Bulgarların Edirne'ye yürüyeceğine, Rusların ise İstanbul'daki duruma tepkisiz kalamayarak, her ne kadar her türlü teçhizat eksikleri olsa da İstanbul'a birlik göndereceklerinden emindim” (Churchill, 1923, s.363).

⁷ Savaş Konseyi Genel Sekreteri Yarbay Hankey, Julian Corbett'tan 1807 yılında Amiral Duckword komutasında Çanakkale Boğazı'nı başarılı şekilde geçerek İstanbul önlerine varan, ancak yanında askeri birlik olmadığı için bir müddet sonra tekrar Boğaz'dan geri çıkan İngiliz filosunun harekâtı hakkında bir rapor talep etmiş ve bu rapor 4 Şubat 1915'te Sir Julian Corbett tarafından kendisine sunulmuştur. Raporun tamamı için bkz: (TNA, CAB 42/1/32).

Neticede ordunun da harekate katılmasına yönelik baskı etkili olmuş ve 16 Şubat'ta bakanların katıldığı resmi olmayan toplantıda 29. Tümen'in mümkün olan en kısa sürede Limni'ye sevk edilmesine karar verilmiştir. Bu tümen o günlerde elde müsait durumda bulunan en düzenli ve en iyi eğitilmiş birliktir ve eğer gerekirse daha önceden bölgeye gönderilen Kraliyet Deniz Tümeni ile birlikte Çanakkale'ye takviye olarak gönderilecektir (TNA, CAB 42/1/35). Fakat 29. Tümen'in Limni'ye gönderilme kararı donanma ile ordunun müşterek operasyon yapacağı veya Çanakkale'de büyük miktarda asker kullanılacağı anlamına gelmemektedir. Ne kadar ordu birliğinin nasıl kullanılacağı ile ilgili karar henüz kesin olarak verilmemiştir.

19 Şubat tarihli Konsey'de 29. Tümen'in nerede kullanılması gerektiği ile ilgili hararetli tartışmalar yaşanırken, Churchill bu toplantıda, donanmanın yalnızca savaş gemilerine Boğaz'ı açabileceğini ve kıyıları Türk topraklarından temizlenmediği müddetçe ticari gemiler için kesintisiz ve rahat bir geçiş temin edemeyeceği gerçeğine vurgu yapar. Kendisine göre kesin sonuç almak için ordu birlikleri de mutlak surette operasyona katılmalıdır. Fakat Kitchener'in aklı hem Batı cephesinde hem de Rusya'dadır. Konuşmasında Rusların doğuda zor durumda bulunmaları sebebiyle 29. Tümen'in hemen Çanakkale önlerine gönderilmesine razı olmadığını bildirir. Neticede bu toplantıda kesin bir karara varılamaz (TNA, CAB 42/1/36). Kitchener, 24 Şubat'taki toplantıda gerek görüldüğü takdirde 29. Tümen'i göndermeye hazır olduğunu, eğer donanma Boğaz'dan yardımsız geçemeyecekse ordunun kendi üzerine düşeni yapacağını söyler. 29. Tümen ile ilgili nihai kararın bir sonraki toplantıda alınması kararlaştırılır (TNA, CAB 42/1/42). Yine bir karar alınamamıştır. 26 Şubat'taki toplantı ise gergin bir havada geçmiştir. Çanakkale'ye gönderilecek ordu birlikleri konusunda Lord Kitchener ile Churchill arasında derin görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı görülür ve bu ikili arasında tartışma yaşanır. Bunun nedeni Kitchener'in aniden karar değiştirmesidir. Doğu ve Batı cephelerindeki durumla ilgili endişeleri yüzünden 29. Tümen'in Çanakkale'ye gönderilmesini onaylayamadığını açıklar. Churchill ise tümenin derhal gönderilmesini talep eder ve şu cümleleri kurar:

“29. Tümen, Fransa'da yenilgi ve galibiyet arasında dengeleri değiştirip fark yaratamaz, ancak Doğu'da fark yaratabilir. Tümenin İngiltere'de kalmasına tamamen muhalifim ve bunun kayda geçirilmesini talep ediyorum. Türkiye'de asker yetersizliği nedeniyle bir felaket yaşanması durumunda tüm sorumluluğu reddediyorum.” (TNA, CAB 42/1/47).

Churchill, konuşmasının devamında daha önce belirttiği gibi Çanakkale Boğaz'ı geçildikten birkaç saat sonra İstanbul'a varılacağını ve İstanbul'un kaderinin ellerinde

olacağını tekrar dile getirir. Gelibolu, Trakya ve İstanbul'un işgali için mümkün olan bütün birlikler derhal Çanakkale'ye gönderilmelidir. Kafasındaki senaryoya göre padişah ve hükümet Anadolu'ya kaçacak, Trakya'daki Türk ordusu hızlı şekilde teslim olacak ve böylece Balkan Devletleri İngilizlerin yanında savaşa girecektir. Tartışmalar devam etse de Konsey'den Lord Kitchener'in tavsiyesine uygun bir karar çıkar.⁸

Şubat ayı boyunca Konsey'de yaşanan bu tereddütler, kararsızlıklar ve çelişkili tutumlar bir takım soru işaretlerini de beraberinde getirmektedir. Ordu donanmayla müşterek bir planın parçası mıdır yoksa sadece belli aşamalarda mı destek verecektir? Eğer harekâtın herhangi bir aşamasında ordu donanmaya destek verecek ve karaya asker çıkarılacaksa, hangi birlikler bu harekâta destek verecek ve birlikler ne zaman harekât alanında tam olarak hazır olacaklardır? Eldeki mevcut birlikler ile operasyon yapılacaksa neden daha geç olmadan bu birlikler bölgeye gönderilmemekte ve bunların zorunlu tedarikleri vakit geçirmeden hazırlanmamaktadır? Bütün bu belirsizlikler devam ederken zamanın İngilizlerin aleyhine işlediği çok açıktır. İngiliz Hükümetinin niyeti ne olursa olsun, Boğaz'da bombardıman aylar önce, Kasım 1914'te başlamıştır ve dünya kamuoyu Çanakkale'ye denizden veya karadan ciddi bir saldırı yapılacağına ikna olmuş durumdadır. Ayrıca 19 Şubat'ta bombardımanın tekrar başlamasıyla artık harekât açıktan kendini belli etmiştir. Dolayısıyla ne yapılacaksa bir an önce yapılmalıdır.

Bu noktada sorulması gereken asıl soru; 29. Tümen'in Çanakkale'ye ne zaman gönderileceği veya hiçbir zaman gönderilmemesi değildir. Asıl soru, Boğazlar ve İstanbul ele geçirilip burada hâkimiyet kurulacaksa, bunun için gerekli sağlam ve uygulanabilir bir plan oluşturulup oluşturulmadığı ve bunun gerçekten istenilip istenilmediğiyle alakalıdır. Diğer taraftan, Boğaz'dan temiz bir geçiş konusunda Londra'da herkes Churchill veya Kitchener kadar rahat değildir. 24 Şubat 1915'te

⁸ Bu dönemde Lord Kitchener Savaş Bakanı olarak gerek kabinede gerek İngiliz halkı üzerinde etkisi çok büyük olan bir savaş kahramanıydı. 5 Temmuz 1916'da içinde bulunduğu savaş gemisi (HMS *Hampshire*) bir Alman mayınına çarpıp batmasıyla ölene kadar, Londra'daki en güçlü birkaç kişiden biriydi. Kabine ve Savaş Konseyindeki ağırlığı o kadar yüksekti ki, Churchill anılarında şu çarpıcı sözlerle durumu anlatır: "Lord Kitchener'in zihninin işleyişi bu dönemde neredeyse savaş sorununun kendisi kadar şaşırtıcı bir özellik oluşturuyordu. Prestiji ve otoritesi muazzamdı. Savaş Bakanlığının Savaş Konseyi'ndeki tek sözcüsüydü. Herkes karakterine büyük bir hayranlık duyuyordu ve herkes kendini onun varlığıyla savaş döneminin korkunç ve hesaplanamaz olaylarının ortasında güçlü hissediyordu. Bir karar verdiğinde her zaman nihai olarak kabul edildi. Bana göre, hiçbir askeri konuda Savaş Konseyi veya Kabine tarafından reddedilmedi. Hiçbir birlik onun tavsiyesine aykırı olarak bir yere sevk edilmedi veya alıkonulmadı. Neredeyse hiç kimse onunla konseyde tartışmaya cesaret edemedi. Ona duyulan saygı, sempati, mesleki muhakemesine olan güven ve görebildiğimizden daha derin ve geniş planları olduğu inancı, Kabinde ve Savaş Konseyinde bütün endişeleri ve anlaşmazlıkları susturdu. Her şey gücü yeten, soğukkanlı ve vakur tavrıyla, orduların örgütlenmesi ve istihdamıyla ilgili her şeyde danışmanlarımıza kesinlikle hükmediyordu." (Churchill, 1923, s.359).

“Çanakkale ve Balkanlar” başlıklı bir rapor hazırlayan A.J. Balfour, raporun sonunda endişelerini dile getirmektedir:

“Nasıl yapılırsa yapılsın, Çanakkale ve İstanbul’a yapılacak operasyonunun başarılı bir şekilde sonlandırılması gerektiği konusunda hepimiz hemfikiriz. Bu operasyon, İstanbul civarındaki Türk birlikleriyle bir meydan savaşı içerebilir ve son tartışmamızdan anlayabildiğim kadarıyla, bu operasyonu başarmak için lazım olan Türk askerlerinin sayısı ve kalitesi hakkında çok kesin bir bilginiz yok. Belli ki, bir felakete yol açabilecek sorunları önlemek için geniş çapta hazırlıklar yapılmalı ve çalışmalıyız.” (TNA, CAB 42/1/44).

Enteresan bir şekilde, bütün bu tartışmalar yaşanırken genelkurmaydan görüş alarak alternatif muharebe planları hazırlama emrini vermek hala kimsenin aklına gelmemektedir. Konsey üyeleri askeri konularda Kitchener’a duydukları aşırı güvenden dolayı bütün kararları ona bırakmışlardır.⁹ Görüldüğü gibi, Çanakkale Harekâtının planlama aşamasında ne Konsey’de ne de Kabine’de fikir birliği yoktur. Şüphe ve kararsızlık devam ederken Maurice Hankey şöyle diyecektir: “aslında biz Gelibolu’da kaçınılmaz olarak büyük bir askeri operasyona sürükleniyorduk.” (Hankey, 1961, c.I, s.284). Bütün bu karar alma sürecinde Konsey’in 1906 tarihli raporu göz ardı ederek önemsemediği kesindir. 1915’e gelindiğinde 1906 yılındaki şartların değiştiği düşünülerek bu raporun geçerliliğini yitirdiği kanaati Savaş Konseyi’nde hasıl olmuştur.¹⁰

Mart ayına gelindiğinde ise “Çanakkale’den sonraki adımlar” başlıklı 38 maddeden oluşan ayrıntılı bir rapor hazırlanır. Bu haddinden fazla iyimser raporun devamında Türklere önerilmesi gereken ateşkes şartları da bir taslak metin haline getirilmiştir:

“1-Türk donanması her türlü malzemesiyle teslim olacaktır. 2-İstanbul ve Çanakkale Boğazlarındaki bütün birlikler bütün mühimmatıyla teslim olacaktır. 3-Kafkasya, Mısır ve Mezopotamya’daki Türk orduları derhal geri çağırılacaktır. 4-Türk ordusu terhis edilecektir. 5-

⁹ Genelkurmay’ın bu denli saf dışında kalmasının nedenini Lord Kitchener’ın kişiliğinde aramak gerekir. Kitchener Savaş Bakanı olarak ordu ve operasyonlarla alakalı bütün kararları neredeyse tek başına alıyordu. Bu husus Çanakkale Komisyonu’nun raporunda da açıkça belirtilmektedir. Raporda şöyle denirken: “Önümüze konulan tüm kanıtlar, Lord Kitchener’ın, Genelkurmay Başkanının bilgisi dışında sık sık Daire Başkanlarına emirler verdiği ve astlarına danışma alışkanlığı olmadığı sonucuna işaret ediyor. Savaş Bakanlığında tüm yönetim gücü kendisinin elinde tek merkezdeydi.” Askeri Operasyonlardan sorumlu General Calwell, Komisyona verdiği ifadede: “Genelkurmay’ın fiilen varlığının sona ermesinin asıl sebebi, ona hiç danışılmamış olmasıydı” derken, Kitchener’ın kimseye danışmadığını ekliyordu. Calwell’a göre Savaş Bakanlığında aşırı merkezileşme vardı. Lord Kitchener tarafından merkezileştirme ilkesinin aşırı bir noktaya getirildiğine hiç şüphe yok. Bakanlığın personeli ve idari işlevleri pratik olarak tek bir adamın elinde merkezileştirilmişti. Çanakkale Komisyonunun konu hakkında en çarpıcı tespiti ise şöyledi: “Bir adamın eline, ne kadar yetenekli olursa olsun, hiçbir bireyin başarılı şekilde başa çıkamayacağı bir iş verilmişti.” (First Report of the Dardanelles Commission, 1917, s.13).

¹⁰ Savaş Konseyi Genel Sekreteri M. Hankey, Konsey toplantılarında gündeme gelen 1906 raporunun sonuna 24 Şubat 1915 tarihinde şu notu düşmüştür: “Özellikle deniz toplarının ve topçuluk tekniğinin geliştirilmesi nedeniyle raporun modern koşullara uygun olduğu kabul edilemez.” (TNA, CAB 38/12/60).

Savaşın sonra Çanakkale Komitesine verdiği ifadede ise Konsey’in niçin bu raporu dikkate almadığını 5 maddede açıklar. İlk iki madde şu şekildedir: “1-Balkan Savaşlarında görüldü ki Türkiye eski askeri gücünden çok uzaktadır. 2- 1906’dan beri denizcilik, donanma araç gereç, mühimmat ve topçuluk konularında çok önemli gelişmeler yaşanmıştır.” (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.8).

Türk silahları savaş boyunca İtilaf Devletlerine kiralanacak veya satılacaktır. 6- Askeri limanlar, cephanelikler, barut fabrikası ve giyim fabrikası İtilaf Devletleri subayları tarafından işletilecektir. 7-Ordu ve donanmada veya bürokraside Almanya ve Avusturya doğumlu bütün asker ve siviller İtilaf Devletlerine savaş esiri olarak teslim edilecektir. 8-Alman yetkililerin yerine İtilaf Devletleri görevlileri getirilecektir. 9- Savaş boyunca İstanbul'da İtilaf Devletleri ordularının garnizonu bulunacaktır.” (TNA, CAB 42/2/1).

3 Mart'ta toplanan Konsey'de Çanakkale Boğazı geçildikten sonra yapılması gerekenler tartışılırken, donanmanın İstanbul'a kuzeyden girecek Rus filosu ve ordusuyla buluşup iş birliği içinde İstanbul'un işgal edilebileceği tartışılmıştır. Lord Kitchener, 5 Mart tarihinde Birdwood'a gönderdiği telgrafta şöyle demiştir: “Çanakkale Boğaz'ı geçilir geçilmez Türk birliklerinin Gelibolu Yarımadası'nı hızlıca terk edeceği düşünülmektedir. Filomuz Marmara'daki Türk donanmasını mağlup ettikten sonra ilk iş olarak İstanbul Boğazı'nın Karadeniz çıkışını güvenli hale getirerek Rus donanmasının Boğaz'dan içeri güvenle girmesini sağlamalıdır.” (AWM, 3DRL/3376 11/7). Fakat toplantıdaki asıl ilginç diyaloglar, Türk ordusunun mevcut durumu hakkında yaşanan tartışmalar esnasında ortaya çıkmıştır. Türklerin savaşma azminin kırılacağı ve teslim olacağı konuşulurken Kitchener söz alır ve ilk iş olarak Alman subayların tutuklanması gerektiğini ve bu sayede Türklerin durumunun daha kötüye gideceğini belirtir. Kendi düşüncesine göre Almanlar ele geçirildiğinde Türkler kendiliğinden teslim olup barış görüşmelerine başlamak isteyecekler ve ateşkes dahi yapmaya gerek olmayacaktır. Churchill ise bir adım daha ileri giderek oldukça enteresan bir teklifte bulunur; Türk ordusu teslim alındıktan sonra Türklerin paralı askerler olarak işe alınması gerektiğini belirtir. Bu öneri karşısında Lloyd George'un cevabı ise daha enteresandır: “Türkler paralı asker olarak her zaman kötü savaşçılar olmuşlardır.” (TNA, CAB 42/2/3). Bu diyaloglar Çanakkale Muharebeleri başlamadan önce İngiliz politikacıların Türkleri ne kadar küçük gördüklerinin en açık göstergesidir.

Çanakkale'yi geçip İstanbul'u ele geçirecek olma konusunda İngilizleri bu kadar rahat davranmaya iten en önemli dayanak, Türklerin artık eski askeri beceri ve kararlılıklarını kaybettikleri varsayımdır. Türk ordusunun savaşma kabiliyeti en başından beri küçümsenmiş ve hesaba katılmamıştır. Kitchener şöyle yazacaktır: “Bir kez gemiler geçtiğinde, Gelibolu Yarımadası'nın konumu askeri bir öneme sahip olmaktan çıkacaktır.” Bunun da ötesinde bazı politikacılar Çanakkale geçildikten sonra İstanbul'da büyük bir isyan ve devrim olacağına inanmaktadırlar (Frothingham, 1924, s.252). Bu büyük harekâta işte bu sebepsiz iyimserlik ve mevcut şartların iyi

değerlendirilmemesi neticesinde son derece yetersiz hazırlıklarla, fakat büyük bir hızla ilerlenmektedir.

Bu arada donanma bir yandan Boğaz'ın girişindeki tabyaları bombalayıp bir yandan da asıl taarruz hazırlıklarına devam etmektedir. Akıbeti Konsey toplantılarına damga vuran 29. Tümen'in durumu ise hala belirsizliğini korumaktadır. Nihayet, 10 Mart'taki toplantıda Kitchener tümenin bölgeye gönderilmesine izin vermiştir.¹¹ Fakat yapılan hesaplamalara göre tümenin bölgeye ulaşması en erken Nisan ayı başını bulacaktır. Bu kararsızlık son derece değerli üç haftalık gecikmeye sebep olmuştur. Lord Kitchener'in 16 Şubat ve 10 Mart arasındaki kritik dönemde alınan kararlardan esas olarak sorumlu olduğu çok açıktır. Neticede hükümet en az üç hafta boyunca tereddüt etmiş ve şu ya da bu şekilde kesin bir karara varılamamıştır. Çanakkale geçildikten sonra İstanbul'un işgali için bir Fransız tümeni ve bir Rus kolordusunun da dahil olacağı işgal gücünün toplam 120.000 asker ve 250 top gücünde olacağı hesaplanmıştır. Türk birlikleri ise İstanbul'da 120.000, Çanakkale'de 60.000 olarak tahmin edilmektedir (TNA, CAB 42/2/5).

-----	Asker	Top	At
Deniz Tugayı	11.000	6	1.266
Avustralyalılar	34.100	76	13.370
29. Tümen	18.000	56	5.400
Fransız Tümeni	18.000	40	5.000
Rus Kolordusu	47.600	120	10.750
Toplam:	128.710	298	35.786

Tablo 1: 10 Mart 1915 Tarihli Konseyde Savaş Bakanı Kitchener'in İstanbul'un İşgali için Verdiği Kuvvet Dağılımı (TNA, CAB 42/2/5).

Bölgedeki İngiliz komutanlar ise Londra'dakilerden ve Amiral Carden'dan farklı düşünmektedir. 1 Mart tarihinde Lord Kitchener'in talebiyle bölgeye gelerek Amiral Carden'la görüşen Korgeneral Birdwood, 4 Mart'ta Londra'ya iki adet telgraf çeker.

¹¹ Bu arada, 10 Mart'taki Konsey toplantısının en önemli maddelerinden biri Rusların İstanbul ve boğazlar üzerindeki talepleri olmuştur. Bu toplantıda, savaşın zaferle sonuçlanmasına bağlı olarak, Rus talepleri ilk kez resmen kabul edilmiş ve karar Ruslara bildirilmiştir. Konseyin aldığı Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'ya bırakılması kararına muhalif olanlar sadece Bonar Law ile Lord Landsdowne'dır. Rus taleplerinin 10 Mart 1915'teki Konsey toplantısında genel olarak kabul edilmesinden kısa süre sonra Rusya ile gizli bir anlaşma imzalanmıştır. I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'ni paylaşmaya yönelik dört gizli anlaşmadan ilki olan ve İstanbul Anlaşması olarak anılan bu anlaşmada varılan mutabakat gereği, İstanbul ve Boğazlar bölgesi Rusya'ya bırakılacaktır. İngiltere anlaşmaya şu şartlar dâhilinde onay vermiştir: tüm ulusların ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçecek, İstanbul transit malların serbest limanı olacak, Müslümanlara ait Kutsal mekanlar Müslümanlara ait olacak (TNA, CAB 37/126/33). (Cocks, 1918, s.19-20).

Birdwood'a göre eğer ordu bu işin bir parçası olacaksa, bunun Kitchener'in düşündüğü gibi ufak bir rolle sınırlı kalmasına imkân yoktur ve büyük miktarda birliğe ihtiyaç vardır. Daha sonra gönderdiği üçüncü bir telgrafta ise Kitchener'in özel sorusunu yanıtlar. Birdwood'a göre ordunun yardımı olmadan donanmanın tek başına Çanakkale Boğazı'nı geçme şansı yoktur. Kitchener'in 10 Mart'ta 29. Tümen'i göndermeye karar vermesinde Birdwood'un bu raporu etkili olmuştur. Bu arada 12 Mart tarihinde Çanakkale önlerinde toplanan ve Akdeniz Seferi Kuvvetleri adı verilen orduya komuta etmesi için General Sir Ian Hamilton görevlendirilmiştir. Hamilton ertesi gün Londra'dan yola çıkar.¹²Anzak Kolordusu, Fransız Tümeni ve Kraliyet Deniz Tümeni 16 Mart'ta Hamilton'ın emrinde Mondros'ta toplanacaklardır. Fakat bu kuvvetler denizden yapılacak taarruz anında, donanmayla müşterek bir operasyon için veya Gelibolu Yarımadası'nın işgali için değil, tabyalar susturulup donanma Marmara'ya açıldıktan sonra, Çanakkale ve İstanbul'un işgali sırasında kullanılmaları için toplanmaktadırlar.

Hamilton yola çıkmadan önce Lord Kitchener'in yanına uğramış ve gerekli bilgileri almıştır. Bu görüşme esnasında yanlarında bulunan General Callwell, Kitchener'in fikirlerini şöyle anlatmaktadır: “O sırada Lord K. [Kitchener] Çanakkale Boğazı'ndaki durum şu ana kadar kaygı verici olmakla birlikte, filonun ordunun desteği olmadan amacına ulaşacağını umduğunu söyledi. Toplanan birlikler Türk savunmasının ilk hattı düştükten sonraki operasyonlar için hazırlanmışlardı.” (Callwell, 1920, s.94). Görüldüğü gibi, General Birdwood'un aksi yöndeki raporuna rağmen, Kitchener'in da Churchill gibi donanmanın işi bitireceğine olan inancı kaybolmamıştır ve Hamilton'ın emrine verilen birliklerin kullanılmasına lüzum kalmayacağını düşünmektedir. Hamilton'ın görevi şu aşamada hala belirsizdir. Gelişmelere göre karar verilecektir. Kesin olan tek şey, donanma bütün gayretiyle Boğaz'dan geçmeye çalışırken ordu aktif muharebeye girmeyecek, daha sonraki gelişmelere göre kullanılacaktır.

¹² Çanakkale Harekâtının planlama aşamasında, harekâtla ilgili neredeyse bütün konularda olduğu gibi Çanakkale önlerinde toplanacak kuvvetlere komuta edecek komutanın tayininde de hayli geç kalınmıştır. Eskiden Kitchener'in emrinde kurmay subayı olan Orgeneral Hamilton, tayininin ertesi gün Londra'dan trenle hareket ederken, yanına hazırlanabilen 13 kurmay subayını alabilmiştir. Karargâh heyeti daha sonra gönderilecektir. Başkomutan olarak on beş günden fazla süreyle harekât ve ikmal şubelerinin herhangi birinden bir subayın olmaması sebebiyle bu hizmetten yoksun kalmıştır. Ayrıca bu tarihlerde Genelkurmay'da görevli kurmay subayların çoğu aktif görev talep ederek Batı cephesinde görevlendirilmişti. Bu sebeple daha önce emekli olan kurmay subayların bir kısmı tekrar göreve çağrıldı. Bir Savaş Bakanından öte Başkomutan gibi davranan Kitchener'in Hamilton'ı Çanakkale'deki birliklerin başına ataması ile ilgili İngiliz tarihçi Peter Hart şu sözleri söyler: “Kitchener'la uzun süreli uşak ilişkisinin sakatladığı Hamilton, hır çıkaracak bir adam değildi” (Hart, 2014, s.82).

Kitchener'in ordunun ne şekilde kullanılacağına dair Hamilton'a verdiği talimatlar eleştiri konusu olmuştur. Her şeyden önce bu talimatlar Savaş Konseyi'nde tartışılmamış, hatta üyelere tebliğ dahi edilmemiştir. Ordunun Gelibolu Yarımadası'nı işgal için kullanılma ihtimali bir süredir arka planda konuşulmasına rağmen, Konseyde konu hakkında fiili bir karar alınmamıştır. Başbakan Asquith ve Konsey'deki diğer sivil üyelerin askeri konularda Kitchener'a ne kadar güvendikleri, başkalarının uyarı ve tespitlerini göz ardı ettikleri anlaşılmaktadır. Harekatın planlama aşamasında yapılan bunca ihmale, yetersiz hazırlıklara rağmen Londra'da denizden taarruzun başarıya ulaşacağına dair inanç yüksektir. Artık bütün gözler donanmanın büyük saldırısına çevrilmiştir. Churchill Şubat sonunda Carden'a bir mesaj göndererek kaç günde Boğaz'ı geçmeyi umduğunu sorar. Bu mesaja 2 Mart'ta cevap veren Carden, havaların iyi gitmesi durumunda donanmanın iki hafta içinde Marmara'ya girebileceğini umduğunu belirtir. Şüphesiz bu rapor aşırı iyimser bir rapordur. Bu aşırı iyimserliği satın almakta çok istekli olan Churchill, Carden'ın bu ümit verici raporundan sonra karaya asker çıkarmadan Boğaz'ın geçilebileceğine inandığını Konseye bildirir. Ancak Amiral Carden'ın rahatsızlanması üzerine yerine Koramiral de Robeck getirilir.

De Robeck, Carden'ın planını aynen uygulamaya karar verir ve haftalardır beklenen büyük saldırı 18 Mart 1915 tarihinde gerçekleştirilir. Günün başında iyi giden muharebe akşama doğru tam bir felaketle sonuçlanır. Hasar büyüktür. 18 parçadan oluşan filodan üç gemi batmış (*Bouvet, Ocean ve Irresistible*), üç gemi ise (*Inflexible, Gaulois ve Suffren*) uzun süre onarılamayacak şekilde hasar görmüştür. Türk tabya ve bataryalarından bazıları ciddi hasar alsa da Boğaz savunması ciddi şekilde sarsılmamıştır. Savunmanın en önemli unsuru olan mayın hatları ise olduğu gibi durmaktadır. 18 Mart Boğaz Muharebesi, Türkler adına büyük bir zaferle son bulmuştur.¹³

¹³ Osmanlı Devleti'nin Kasım ayında savaşa girmesinden sonra Çanakkale Boğazı önünde hareketlilik artmış, Çanakkale Boğazı'nı abluka altında tutan İngiliz filosu 3 Kasım 1914'te Boğazın girişindeki Seddülbahir ve Kumkale tabyalarını başarılı bir şekilde bombardımana tutmuştur. Seddülbahir ve Kumkale'deki Türk tabyaları 19 Şubat ve 25 Şubat tarihlerinde uzak mesafeden açılan atışlarla kullanılamaz hale getirilmiştir. İtilaf Donanmasının 18 Mart Boğaz Muharebesindeki planı ise Çanakkale ve Kilitbahir'deki merkez tabyalarıyla mayın hatlarını savunan bataryalar ve seyyar topların hep birden susturulması esasına dayanmaktaydı. Tabyalar ve mayın hatlarını koruyan bataryalar susturulduktan sonra mayın tarayıcılar hızla çalışarak savaş gemilerine güvenli bir koridor açacaklardı. bu plan doğrultusunda saat 10.30'da Boğaz'dan üç hat halinde içeri girmeye başlayan filo adına işler saat 14.00'a kadar gayet iyi giderken, gemilerin 8 Mart günü Nusret'in döktüğü mayınlara arka arkaya çarpmasıyla tam bir felaketle sonuçlanmıştır. 18 Mart Boğaz Muharebesinde İtilaf Donanmasının neredeyse üçte biri yok edilmiştir. Batan veya ağır hasar alan 6 geminin yanında 800 civarında insan zayi olmuştur ve bu kayıpların neticesinde hiçbir şey elde edilememiştir. Türk zayıyatı ise şehit ve yaralı olarak toplam 79'dur. Almanların zayıyatı, ölü ve yaralı olarak 18'dir. Toplam zayıyat 97'dir.

18 Mart'ın felaket derecesindeki kötü haberleri İngiltere'ye derhal ulaşır. 19 Mart'ta toplanan Savaş Konseyi'nde Çanakkale'den gelen ilk raporlar doğrultusunda çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Churchill, de Robeck'ten gelen telgrafları okuyup durumu özetledikten sonra, eğer Konsey onaylarsa denizden taarruza devam etme emrini vermekten yana olduğunu belirtir. Kendisine göre Türklerin topçu cephanesi oldukça azalmış durumdadır ve taarruz sürdürüldüğü takdirde başarı şansı yüksektir. Başbakan Asquith, Kitchener'a muhtemel bir çıkarma hareketi için bir plan hazırlanıp hazırlanmadığını sorar. Kitchener bu soruya; detaylı bir plan hazırlamak için burada yeterli bilginin olmadığını ve bu işin oradaki ordu ve donanmanın başında bulunan general ve amiraller tarafından yapılması gerektiği cevabını verir. 19 Mart gibi geç bir tarihte dahi, denizden taarruzun başarısızlığa uğraması halinde bir çıkarma ihtimaline karşı Savaş Bakanlığı ve Genelkurmayda en ufak bir taslak plan dahi hazırlanmadığı, hiçbir detaylı hazırlık yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Toplantı biterken, Churchill'e, eğer de Robeck hala taarruz fikrindeyse operasyona devam edebileceğinin iletilmesi yetkisi verilir (TNA, CAB 42/2/14).

Amiral de Robeck Churchill'e ilk olarak operasyona devam etme niyetinde olduğunu bildirir. Aslında İngilizler ve Fransızlar arasında ilk şok atlatıldıktan sonra denizden taarruzun yenilenmesi konusunda bir fikir birliğine varılmış gözükmemektedir ancak harekâta denizden devam etme fikri Hamilton'ın yolladığı raporla aniden sarsıntıya uğrayacaktır. 17 Mart'ta bölgeye gelen ve 18 Mart felaketine tanıklık eden Hamilton,¹⁴ donanmanın tek başına Boğaz'dan geçmesinin imkânsız olduğu kanaatine vararak fikirlerini İngiltere'ye bir rapor halinde sunar ve ordunun devreye girmesi gerektiğini belirtir. 22 Mart 1915 tarihinde ise de Robeck ve Hamilton ile kurmayları arasında Queen Elizabeth gemisinde kritik bir konferans gerçekleştirilir ve bu toplantının ardından Kitchener'a bir telgraf yollayan Hamilton, donanmanın Boğaz'ı zorlayabilmesi için emrindeki birlikleri kullanma konusunda Amiraller ile tam bir mutabakat içinde olduklarını bildirir. Amiral de Robeck ise Churchill'e ayrıntılı bir

¹⁴ Hamilton'un gelerek komutayı devralması Kornegeral Birdwood'da ilk etapta hayal kırıklığı yaratmıştır. 10 Mart'ta Kitchener'a çektiği telgrafta yaşadığı hayal kırıklığını açıkça belirtir. 23 Mart'ta ise hazırladığı ayrıntılı planları Hamilton'a verdiğini ve artık kendi kabuğuna çekileceğini bildirir. Bu iki telgraf için bkz: (TNA, PRO 30/57/61/12). (TNA, PRO 30/57/61/15). Ne var ki kendisinin bölgeye geldiği güne göre Çanakkale önlerindeki toplanmaya başlayan birliklerin sayısı bir hayli artmıştır. Bölgeye gönderilen Fransız kuvvetlerinin başına General d'Amade'ın atanması üzerine başkomutan olarak daha üst rütbeli bir İngiliz komutanın atanması zorunluluğu doğmuş ve bunun üzerine Orgeneral Hamilton Akdeniz Seferi Kuvveti Başkomutanlığına atanmıştır. Diğer yandan, Birdwood, ilk anda uğradığı hayal kırıklığını üzerinden atmış ve 6 Nisan'da Kitchener'a gönderdiği telgrafta Hamilton ile samimi ve içten ilişki kurduklarını bildirmiştir. Neticede bu iki General Çanakkale Muharebeleri boyunca uyum içinde çalışmışlardır. 6 Nisan tarihli telgraf için bkz: (TNA, PRO 30/57/61/17B).

rapor göndererek, Hamilton ile yaptıkları değerlendirmeleri ve içinde bulundukları durumu özetleyerek şöyle der: “Ordu Yarımada’yı ele geçirdikten ve bu sayede donanma Çanakkale Boğazı’nı geçtikten sonra başarı elde edilecektir.” “Gelen bu mesajı dehşet ve şaşkınlıkla okudum” diyen Churchill, donanmayla taarruza devam etmekten yana olsa da hem de Robeck’in raporu hem de Bakanlığındaki neredeyse bütün Amirallerin kara operasyonunu desteklemesi sebebiyle durumu kabullenmek zorunda kalmıştır: “Benim umudum orijinal plana sadık kalarak orduyu dahil etmeden devam etmektir ancak açık bir şekilde görüyorum ki, bahsettiğiniz nedenlerden dolayı ordu ile müşterek bir operasyon şart.”¹⁵

Churchill’in denizden taarruz hususunda hala ısrarlı davranmasının çeşitli sebepleri olabilir. Öncelikle kayıplarının çok ciddi olmadığını ve muhtemelen Türk tabyalarının ikinci bir saldırıya karşı koyamayacağını düşünmekteydi. Fakat Churchill, aslında İngiltere’nin klasik-geleneksel savaş politikasını gütmek istiyordu. Yani Avrupa’nın büyük orduları karada kıyasıya birbirleriyle savaşırken, İngiltere’nin denizleri kontrol altına alarak ufak kara operasyonlarıyla müttefiklerine destek vermesinden yanaydı. Diğer tarafta, Kitchener ise Savaş Bakanı olarak geleneksel İngiliz politikasının tam zıttı bir anlayışla koltuğunda oturmakta ve “Kitchener Ordusu” denen büyük çapta ordu birlikleri toplayarak çeşitli bölgelerde önemli kara operasyonlarına hazırlanmaktaydı. Dolayısıyla Amirallik Birinci Lordu Churchill ile Savaş Bakanı Kitchener Gelibolu’da iki farklı davranış biçimini temsil etmekteydiler. Aralarında ara sıra çıkan anlaşmazlıkların altında bu husus vardır.

Hamilton ve de Robeck, 18 Mart’ta yaşanan faciadan sonra Gelibolu Yarımadası’nın ordu birlikleri ile işgal edilmesine karar vermiş, Kitchener ve Churchill de bu görüşü onaylamıştır. Fakat ciddi sonuçlar doğurabilecek ve içinde riskler barındıran bir kara harekâtı için ne Savaş Konseyi’nde ne de Kabine’de resmi bir karar alınmamıştır. Ordu şu ana kadar benzeri görülmemiş şekilde büyük bir çıkarma harekâtına hazırlanırken Genelkurmay hala işin içinde değildir. Londra’da herhangi bir işgal plan taslağı yapılmamıştır. Şubat ayında Amiral Carden’in sadece donanma ile yapacağı denizden taarruz Konsey toplantılarında tartışıldıktan sonra onaylanmışken, kara harekâtına dair

¹⁵ Churchill ısrarlarını sürdürerek de Robeck’ten kara harekâtının tehlikelerini analiz eden bir rapor istemiştir. de Robeck verdiği cevapta son derece keskin ve net ifadelerle; önceki planlamada inanıldığı gibi tabyaların yalnızca gemi top atışlarıyla susturma varsayımının kesin olarak yanlış olduğunu anlaşıldığını, tabyaları yok etmek için karaya ordu imha birliklerinin çıkarılması gerektiğini ve bunu yapmanın tek yolunun da Gelibolu Yarımadası’nı ele geçirmek olduğunu bildirir. Churchill bu rapor sonrası durumu çaresizce kabullenmek zorunda kalmıştır.

en ufak bir tartışma dahi yapılmamıştır. Dolayısıyla daha zor bir operasyon olan kara harekâtı için geniş katılımlı bir mutabakat oluşmamış ve bu doğrultuda bir siyasi yetki verilmemiştir. Churchill, kara operasyonları ile ilgili Savaş Bakanlığında hiçbir plan hazırlanmadığına dair endişelerini belirtmektedir:

“Lord Kitchener'ın belirli koşullarda bir orduyu yalnızca Filo'nun zaferinden sonra kullanmak için değil, aynı zamanda gerekirse büyük ölçekte katkıda bulunmak için kullanmaya niyetli olduğunu sezebiliyordum. Ancak her şey belirsizdi. Ne yapacağı, ne zaman ve nasıl yapacağı anlaşılmaz kaldı. Artan geniş çaplı askerî harekât ihtimalleri, Savaş Bakanlığında hüküm süren koşullar nedeniyle beni endişelendirmekteydi. Neredeyse hiçbir askeri operasyon planı yapılmadığını biliyordum. Olası ihtimaller ayrıntılı olarak incelenmiyordu. Gerekli olabilecek çeşitli operasyon biçimlerine uygun rakamlar, tarihler, malzemeler ve örgütlenme, şu ana kadar Savaş Bakanının zihninde kapsamlı olarak yer almadığı için tamamen belirsiz durumdaydı. Çanakkale önlerine gönderdiği General Birdwood ile sürekli iletişim halindeydi. Ancak, Genelkurmayın veya levazımdan sorumlu generalin bu aşamada işe karışmasına izin vermedi ve onlara belirli durumlarda gerekli olan, zihninde şekillenen ciddi kararlar hakkında hiçbir ipucu vermedi.” (Churchill, 1923, s.373).

İngiltere’de Savaş Bakanlığında bile harekâtın bu son derece kritik aşamasında tutarlı ve kararlı bir stratejinin olmadığı, görev paylaşımı yapılmadığı, kurumların pasifleştirildiği görülmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi Genelkurmay tamamen saf dışı bırakılmıştır. Bu kadar ihmalin ardından son derece yetersiz hazırlıkla büyük bir harekâta girişilmesinin sorumluluğu, pek tabi, Kitchener ve Churchill ile birlikte Başbakan olarak Asquith’e aittir. Başbakan olarak bütün bu yaşanan süreçte hadiseleri kavramada ve karar almada yetersiz kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Asquith ve savaşı merkezde idare etmekle yükümlü Savaş Konseyi, bütün işleyişi Kitchener gibi orduda son derece saygın ve geçmişi önemli başarılarla dolu bir komutana terk etmiş ve savaşın daha etkili yönetilebilmesi adına gereken sorumluluğu almaktan ve tartışmaktan kaçınmışlardır.¹⁶ Kitchener’ın bu konuda aldığı veya almadığı kararları kimse denetleme ve tetkik etme niyetinde dahi değildir. Sadece Konsey’in asker kökenli genel sekreteri olan Yarbay Hankey, 16 Mart’ta Çanakkale Harekâtının gidişatı ve muhtemel senaryolar üzerine sorulması gereken sorular ve alınması gereken

¹⁶ Çanakkale Komisyonu 1917’de yayınladığı ilk raporunda Çanakkale Harekâtı ile ilgili sorumluluğun üç kişide olduğunu saptamıştır: “Savaş Konseyi’nin üyesi olan birkaç Bakana devredilen gerçek sorumluluk arasında bir ayırım yapılmalıdır. Şüphesiz meşru bir etkide bulundular ve zaman zaman fikirlerini belirttiler. Ancak asıl sorumluluk Konsey’in üç üyesine aittir. Başbakan, Savaş Bakanı Kitchener ve Amirallik Birinci Lordu Churchill. Churchill, sorgusu sırasında şöyle dedi: “Savaş ilk aşamalarında Başbakan, Lord Kitchener ve benim tarafından yürütülüyordu. Ancak sonraki aşamada ben oldukça farklı bir düzlemdeydim. Bu iki isimle ne aynı ağırlık veya otoritem vardı, ne de aynı güçteydim.” Biz de Bay Churchill’in muhtemelen kendisine gerçekte oynadığından daha göze batmayan bir rol vermesi dışında, bu tanımın esasen doğru olduğunu inanıyoruz.” (First Report of the Dardanelles Commission, 1917, s.6).

tedbirler üzerine Başbakana oldukça teferruatlı bir muhtıra sunmuş, ancak bu muhtıra ne Kitchener ne de diğer üyeler tarafından dikkate alınmamıştır:

“Bu ana kadar, ordu birliklerinin donanma Boğaz’ı zorladıktan sonra ancak durumu iyileştirmek için kullanılacağı konuşulmuştur. Ancak ordu birlikleri ile yapılacak yeni ve belki de çok kapsamlı bir harekât ile karşı karşıya bulunuyoruz. Bundan dolayı, konu Savaş Konseyini ilgilendirdiğinden, düşünülmekte olan bu hareketin büyüklüğü ve kapsamı ile bu hareketin yapılması için ne oranda hazırlık yapıldığının Savaş Konseyi tarafından tespit edilmesi uygun olmaz mı? Bu münasebetle, deniz ve kara birlikleri ile müşterek bir hareketin diğer herhangi tarz bir askeri harekattan daha fazla ve özenli hazırlıklara ihtiyaç duyduğu da unutulmamalıdır. Bugün bu hazırlıkların tamamen yapıldığından emin olmak Savaş Konseyine düşen bir vazifedir. Çıkarma gerçekleşmeden bütün ayrıntılar tam olarak hesaplanmadıkça, ciddi bir felaketin meydana gelebileceği ihtimali düşünülmelidir.” (Hankey, 1961, s.291-292).

Başbakan ve diğer Konsey üyeleri, çok önemli tespitler ve uyarılar içeren bu raporu görmezden gelip sorumluluk almaktan kaçmış ve askeri operasyonlarla alakalı bütün işleri Kitchener’a bırakarak tabiri caizse suya sabuna dokunmamayı tercih etmişlerdir. Bunun en net kanıtı, Savaş Konseyi’nin 19 Mart’tan 24 Mayıs’a kadar son derece önemli gelişmelerin yaşandığı iki aylık süre içinde bir kez dahi toplanmamasıdır. Kabine toplantılarında Çanakkale konusu görüşülse de bu toplantılar büyük bir harekâtın başarıyla idaresinin muhtaç olduğu sürekli ve sistematik bir teftiş ve denetlemenin yerini tutmaktan çok uzaktadır. (Robertson, 1926, s.116).

Londra’da bu gelişmeler yaşanırken, Hamilton, Kitchener’in onayı doğrultusunda artık bütün dikkatini yapılacak kara harekâtının stratejisi ve planını hazırlamaya vermiştir. Ordunun tek amacı, Boğaz’ın en dar yerindeki Türk merkez tabyalarını ve bataryalarını ele geçirip mayınlar temizlendikten sonra donanmaya Boğaz’dan temiz bir geçiş yolu açmaktır. Dolayısıyla 18 Mart’taki hedef neyse 25 Nisan çıkarmalarındaki hedef de odur. Yani donanmanın Boğaz’dan geçişi iptal edilmemiş, sadece ertelenmiştir. Ancak kapsamlı bir çıkarma harekâtı için birliklerin Çanakkale önlerinde toplanması kararı o kadar geç alınmıştır ki, Akdeniz Seferi Kuvveti (MEF-Mediterranean Expeditionary Force) harekâta hemen başlayabilecek durumda değildir. Hazır olabileceği en erken tarih Nisan ayının ikinci yarısı olacaktır. Yaşanılan kararsızlık aşamasında bölgeye bazı kuvvetler gönderilmesine karar verilmiş fakat bunların sadece bir kısmı bölgeye ulaşmıştır. Bir kısmı ise hala yoldadır. Dolayısıyla bu son aşamada da yine Türklere hazırlanmaları için altın bir fırsat tanınmıştır.

Diğer taraftan, Hamilton’ın karşı karşıya bulunduğu sorunlar sadece emrine verilen birliklerinin niceliği veya niteliği ya da karargahındaki önemli eksiklikler ile alakalı değildir. Asıl sorun, Çanakkale önlerinde toplanan ordu birliklerinin bütün dünya ve

tabi Türkler tarafından izlenmesidir. Amfibi harekât gibi son derece zor bir askeri operasyonun büyük titizlik içinde düşmandan gizli tutulması gerekirken, aylardır her şey Türklerin ve bütün dünyanın gözü önünde yapılmaktadır. Türkler 18 Mart başarısızlığından sonra İtilaf Devletlerinin kara operasyonuna hazırlandıklarını çok iyi biliyorlar ve buna göre savunmalarını güçlendiriyorlardı. İtilaf Devletlerinin organizasyon ve planlama aşamasında yaptıkları fahiş hatalar neticesinde başarı umudu daha harekât başlamadan git gide azalmaktaydı.

Hamilton harekâta katılacak birlikleri yeniden düzenlemek için Mısır'ın İskenderiye bölgesini seçmişti ve kendisi de 24 Mart günü yola çıkarak 26 Mart'ta Mısır'a ulaştı. Mısır'da toplanmaya başlayan birliklerin genel olarak birbirine uymayan bir görüntüsü vardı. 29. Tümen'in yanında, Mısır'da bulunan ANZAC¹⁷ birliklerinin de harekâta katılması kararlaştırılmıştı. Fransızlar kara operasyonuna katılmaya çok hevesli olmamakla birlikte, harekât başarılı olursa Ortadoğu'da elde edilecek ganimetten uzakta kalmak istemedikleri için harekâta bir tümenle katılma kararı almışlardı.¹⁸ İngiliz ve Fransız ordularında sömürgelerinden getirdikleri çeşitli milletlerden oluşturulan askerler de yer almaktaydı. Afrika'dan lejyonerler, Hindistan'dan Gurkalar ve Sihler vardı. İskoçlar ve İrlandalılarla birlikte, yukarıda belirtildiği gibi Avustralya ve Yeni Zelandalılardan oluşan Anzak birlikleri Mısır'da hızlı ve yoğun bir eğitimden geçmekteydiler. Batı Cephesi ve Mısır'daki İngiliz garnizonunu zayıflatmayacak şekilde eldeki bütün kuvvetler Çanakkale için ayrılmaya çalışılıyordu. Toplama bir ordu görüntüsü çizen Akdeniz Seferi Kuvveti yaklaşık 75.000 askerden ibaretti.

¹⁷ ANZAC: Australian and New Zeland Army Corps ifadesinin kısaltmasıdır. Türkiye'de günümüzde bu kısaltma Anzak(lar) olarak kullanılmaktadır.

¹⁸ 1 Mart 1915'te hazır olacak ve birkaç gün içinde Çanakkale'ye sevk edilecek Fransız birliğinin adı Doğu Seferi Kuvvetleri (Corps Expéditionnaire d'Orient-CEO) idi. Bu birliğin komutanlığına ise daha önce Batı Cephesinde İngilizler ile uyum içinde görev yapmış olan General Albert Gérard Léo d'Amade getirildi. Kurmay Başkanı ise Yarbey Déscoins olacaktı. Kuruluşunda Batı Cephesinde savaşılan tek bir asker dahi olmayan Doğu Seferi Kuvveti, Afrikalı yerel birliklerden ve daha yaşlı Avrupalı depo askerlerinden oluşmaktaydı. Tümen bünyesinde iki piyade ve bir süvari tugayı (chasseurs d'Afrique) vardı. Diğer yan unsurlarının yanında, topçu gücü ise şöyleydi: 3 grup topçu (2 grup 75'lik 3 Sahra topçusu; 1 grup 65'lik 2 Dağ topçusu). Tümen bütün unsurlarıyla 475 Subay, 17.486 er olmak üzere yaklaşık 18.000 askerden ibaretti. (Ministère Des Armées, C.E.O. : J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

	Gemi	Personel	Hayvan	Araba
29.Tümen (İskenderiye)	15	17.649	3.962	692
Anzak (İskenderiye)	30	25.784	6.920	1.271
Anzak (Mondros)	5	4.854	698	147
Fransız Tümeni (İskenderiye)	22	16.762	3.511	647
Deniz Tümeni (Port Said)	12	10.007	1.390	347
Toplam	84	75.056	16.481	3.104

Tablo 2: Çanakkale Cephesine Sevk Edilecek Birlikler (Oglander,2005, c.I, s.163).

Ancak bu ordunun sayısal olarak Gelibolu'yu işgal edip akabinde Boğaz'ı ele geçirmeye yeteceği oldukça şüphelidir. Unutulmamalıdır ki, Kitchener 8 Ocak'taki Savaş Konseyi'nde bölgeyi ele geçirmek için 150.000 askere ihtiyaç olduğunu bildirmiştir. Üstelik Türkler aradan geçen üç ay içinde bölgeye çok sayıda kuvvet yığmış ve imkânlar doğrultusunda tahkimatlarını güçlendirmeye başlamışlardır. Enteresan olan nokta, Akdeniz Seferi Kuvvetinin hala bir taarruz planının olmamasıdır. Hazırlıklar tam değildir. Gizlilik aylardır önemsenmemektir. Her halükârda artık bütün bunlar için çok geç kalınmıştır. Görüldüğü gibi harekât bu son aşamada bile tehlikeli bir macera atmosferinden bir türlü kurtulamamıştır. Her aşamada var olan düzensizlik ve plansızlık devam etmektedir.

Hamilton'ın önünde kısa vadede çözmesi gereken başka sorunlar da vardır. Çıkarma yapmayı planladığı Gelibolu Yarımadası'nın coğrafi şartları, yollar, su kaynakları vs. gibi konularda tutarlı bilgiler edinmelidir. Yarımada'daki Türk ordusu ve Türk savunması hakkında mümkün olan en kısa sürede çok fazla bilgiye ve istihbarata ihtiyacı vardır. Nitekim çıkarma planı bu hususlar göz önünde bulundurularak hazırlanmalıdır.

Hamilton muharebeler felaketle bitip, İtilaf Devletleri Gelibolu'yu terk ettikten sonra çıkarmalardan önce kendisine yeterince istihbarat sağlanmadığı ve eldeki haritaların yetersiz olduğu gibi konulardan çokça şikâyet ederek kendini savunmaya çalışmıştır. Hatta Çanakkale Komisyonu'na ifade verirken bu hususlar üzerinde önemle durmuş, yaşanan fiyaskonun önemli bir kısmını bu etkenlere bağlamıştır. Hamilton'ın şikâyet ettiği bu hususlar yıllarca İngiliz tarihçiler tarafından da sıklıkla tartışılmıştır. Zira Başkomutan olarak savaşın üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen

tarihçiler tarafından hala en çok eleştirilen isimlerden biridir. Dolayısıyla Hamilton'ın şikâyet ettiği bu hususlar üzerinde ayrıntılı durmak gerekmektedir. Gerçekten de muharebeler başlamadan önce Hamilton'ın elinde Gelibolu Yarımadası'nın topografyasına ilişkin bilgiler kısıtlı mıydı? Haritalar yeterli miydi? Bu kısa sürede Türk savunma hatları, birliklerin niceliği tespit edilmiş miydi? Kısacası Hamilton'ın elinde istihbarat olarak ne vardı? ne yoktu? Gelibolu çıkarmaları ile ilgili İngiltere'de uzun yıllardır en çok tartışılan konulardan biri de budur.

Bilindiği gibi Çanakkale Boğazı belki de dünyadaki en stratejik ve üstüne en çok çalışılan çok önemli bir su yolu idi. Dünyanın uzak bir coğrafyasında az bilinen önemsiz bir noktada değildi. 19. Yüzyıl boyunca Rusya'yı Akdeniz'den uzakta tutmak isteyen İngilizler, ellerine geçen her fırsatta Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası ile ilgili gözlemler ve çalışmalar yapmışlardı. Dolayısıyla İngilizler bölgenin topografyası hakkında önemli bilgilere sahiptiler. Bunun aksini iddia etmek gerçeklerle uyuşmayacaktır. Ancak toplanan bilgilerin zaman içinde kurumlar arasında nasıl paylaşıldığı konusunda sorun olup olmadığı tartışılabilir.¹⁹ Dolayısıyla, İngilizlerin Çanakkale bölgesindeki faaliyetlerine kısaca göz atmakta fayda vardır.

İngilizler 19. Yüzyıl başından itibaren bölgede faaliyetlere başlamış ve bu faaliyetler zaman içinde artmıştır. Yüzyılın ortalarında (1854) gerçekleşen Kırım Savaşı'nda Türklerle müttefik olarak Ruslara karşı savaşan İngiliz ve Fransızlar, Çanakkale Boğaz'ı bölgesinde konuşlanmışlar, bu esnada yaptıkları keşif ve gözlemler ile Yarımada'nın coğrafi konumu yakından incelemişler ve elde edilen veriler ile orta ölçekli bir harita hazırlamışlardır. Ayrıca çok değerli stratejik-taktik istihbarat bilgilerine sahip olmuşlar, hatta kuzeyden gelecek bir Rus tehdidine karşı Gelibolu Yarımadası'nı savunmak için Bolayır'a kadar uzanan bir savunma hattı planı dahi tasarlamışlardır (Chasseaud-Doyle, 2005, s.50). 1876 yılındaki Osmanlı-Rus harbi esnasında ise İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından İstanbul'a yollanan istihkâm subayları Yarbey Home ve Yüzbaşı Fraser, Gelibolu'ya batıdan gelecek bir saldırıya karşı savunma tertibatı ve filonun Çanakkale Boğazı'ndan rahatça geçebilmesi için Yarımada'yı tutma planları hazırlamışlardır. Bu çerçevede Savaş Bakanlığına verilmek üzere “çok gizli” ibaresiyle içinde Gelibolu Yarımadası ile alakalı çok sayıda harita ve plan olan bir kitapçık hazırlanıp bastırılmıştır. Kitapçığın ismi “İstanbul ve

¹⁹ Nitekim Komisyon, Hamilton İngiltere'den ayrılırken kendisine 1906 yılındaki ayrıntılı rapor ve Donanma İstihbarat Birimi raporlarının detaylarının paylaşılmadığını belirtmiştir.

Türkiye'deki Diğer Bölgelerin Savunması ve Ayrıca Rumeli'deki Güzergâhlara İlişkin Raporlar ve Bildiriler” dir (Chasseaud-Doyle, 2005, s.51). 1906 yılındaki Çanakkale Boğaz’ı ile ilgili ayrıntılı raporu yazan ekipte olan ve 1915’te İngiliz ordusunda çok kritik görevler üstlenen General Callwell, o dönemde Çanakkale bölgesi hakkında bilgi toplandığını anlatmaktadır:

“O zamanlar Askeri Operasyonlar Müdürlüğünün strateji bölümünden ben sorumluydum ve askeri çizgide neler yapabileceğimizi düşünürken, Çanakkale Boğazı’na sahip olmak için önümüze çıkabilecek problemleri araştırmıştım. Dahası, birkaç yıl önce Boğazdan geçerken bir geceyi Çanakkale’de geçirdim. Arazi yapısı, mevcut top bataryaları ve diğer önemli hususlar hakkında çok önemli notlar aldım.” (Callwell, 1920, s.87).

General Callwell ile Hamilton’ın, Hamilton Çanakkale’ye doğru yola çıkmadan önce Savaş Bakanlığında görüştükleri ve karşılıklı fikir alışverişinde bulundukları gözden kaçmamalıdır. Callwell’in bu tecrübelerinden Hamilton’a bahsetmiş olması gerekir. 1908 yılında Donanma İstihbaratı ve 1909’da ise Savaş Bakanlığı Gelibolu Yarımadası’nda uygun çıkarma noktaları ile ilgili raporlar hazırlamışlardır. Bu tarihlerden sonra da bölge hakkında bilgi akışı sağlanmış ve düzenli olarak güncellemeler yapılmıştır. Ayrıca, II. Meşrutiyetin ilanından sonra donanma ile ilgili ıslah çalışmalarının İngilizlere verilmesi kararlaştırılmış ve bu amaçla Gamble, Limpus ve Williams adlı üç İngiliz amiral görevlendirilmiştir. Bu tarihten itibaren donanmada İngiliz subay ve teknikerlerinin ağırlığı git gide artmıştır. Amiral Limpus başkanlığındaki İngiliz deniz heyeti, I. Dünya Savaşı başlayıp Osmanlı Devleti seferberlik ilan ettikten sonraki dönemde dahi, Eylül 1914’e kadar İstanbul’da kalmışlardır. Dolayısıyla 1909-1914 yılları arasında Osmanlı Bahriyesinde görev yapan İngiliz amirallerin Çanakkale Boğazı’nın savunma tertibatıyla ilgili ayrıntılı bilgi sahibi oldukları da çok açıktır (Atabey, 2014, s.56).

Diğer taraftan, yeni kurulan Akdeniz Seferi Kuvveti karargâhında da hiç istihbarat çalışması yapılmamış değildir. Askeri istihbarat raporları incelendiğinde, Çanakkale-Gelibolu bölgesinin coğrafi özellikleri ile ilgili pek çok kıymetli bilginin bu raporlar içine girdiği görülmektedir. Özellikle, Seddülbahir’e ana çıkarmayı yapacak olan 29. Tümen’in istihbarat bültenlerinde ayrıntılı raporlar vardır. Örneğin, “Gelibolu Yarımadası’ndaki Köyler, Yollar ve Su Kaynakları” başlıklı bir raporda bu bilgiler ayrıntılı olarak verilirken; akarsular, tepeler, bitki örtüsü gibi önemli unsurlar da raporlara girmiştir (TNA, WO 95/4304, EK-8). Toplanan istihbarat sadece arazi yapısı veya doğal kaynaklar ile yollar ile sınırlı kalmamış, Gelibolu ve Çanakkale’deki Türk

birliklerinin pozisyonları ve savunma hatları ile ilgili ayrıntılı raporlar da hazırlanmıştır.

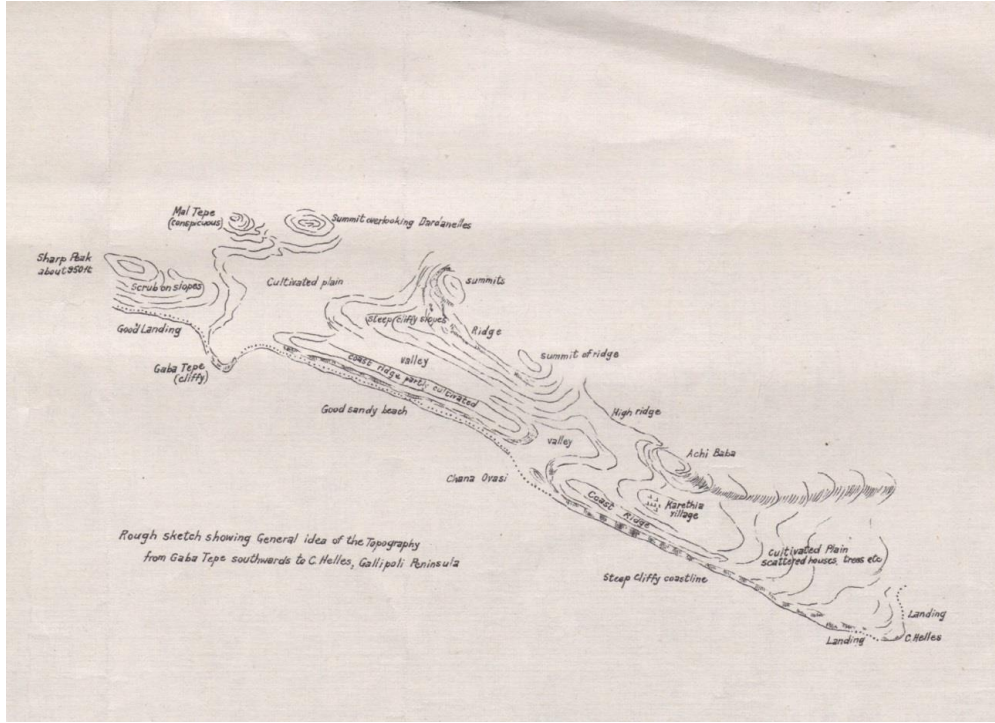
Harita mevzusuna gelince, İngilizler 1854 yılında Fransızların yaptığı 1:50000 ölçekli Gelibolu Yarımadası haritasını basmışlardır. Bundan sonra farklı tarihlerde yaptıkları gözlemlere dayalı olarak bölgenin haritalarını basmaya devam etmişlerdir. Donanma İstihbaratı, 1906 yılında Türkiye'nin kıyı savunmaları ile ilgili hazırladığı ayrıntılı raporda, Gelibolu Yarımadası ile ilgili birden fazla haritanın da olduğu Çanakkale Boğaz savunma tertibatı ile ilgili ayrıntılı istihbarat bilgileri mevcuttur. Balkan Savaşları esnasında da Gelibolu Yarımadası'nı içine alacak şekilde detaylı Doğu Trakya haritaları hazırlamışlardır. 1915'te Çanakkale önlerinde hareketlilik başladığında İngiltere'den çeşitli haritalar talep edilmiştir. Savaş Bakanlığı ile Mısır'daki İngiliz garnizonu komutanı General Maxwell arasında 25 Şubat 1915'te yapılan yazışmalardan 1:250000 ölçekli İstanbul, Tekirdağ ve Gelibolu haritalarının her birinden 700 kopyanın Mısır'a gönderildiği anlaşılmaktadır. Yine aynı yazışmaya göre İstanbul ve Gelibolu'nun özel baskı haritaları da ayrıca gönderilmiştir. 9 Mart'ta İngiltere'den "*Dunluce Castle* savaş gemisi ile 700, *Minnetonka* gemisi ile 1.000 adet ayrıntılı Gelibolu Yarımadası haritası birliklere dağıtılmak üzere gönderilmiştir (AWM, 3DRL/3376 11/13). Bu belgelere göre, haritalar Hamilton henüz daha bölgeye gelmeden önce birliklere gönderilmiştir. Birliklere gönderilen haritaların haricinde, dönemin İngiliz basınında dahi Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası ile ilgili çok ayrıntılı olmayan fakat temel coğrafi engeller ve tabyalar ile bataryaları gösteren haritalar yayınlanmıştır.²⁰

Bütün bunların yanında, Hamilton'ın elinde Yarımada'yı denizden ve havadan keşif yapmak için çeşitli imkânlar da vardı. Denizden ve havadan yapılan bu gözlemler neticesinde hazırlanan ayrıntılı raporlarda Yarımada'nın coğrafi özellikleri mümkün mertebe tespit edilmiştir. Nisan ayının ilk günlerinde havadan yapılan gözlemler neticesinde tespit edilen Türk siperleri, topçu mevzileri ve diğer teknik detayların çizildiği 1:40000 ölçekli yeni bir harita daha Hamilton'ın kurmaylarına teslim edilmiştir. Kraliyet Donanma Hava Servisi filosu ilk uçağın uçtuğu 28 Mart ile çıkarma günü olan 25 Nisan arasında zorlu hava şartlarına rağmen her fırsatta Yarımada'nın üzerinde uçuşlar yapmıştır. Nitekim havacı subaylar çıkarma sahillerinin ve etrafındaki

²⁰ Basında çıkan haritalardan ikisi için bkz: (Illustrated London News, 27 Şubat 1915). (The Sphere 19 Aralık 1914).

bölgelerin kaba ama faydalı fotoğraflarını temin etmişler ve bu bölgelerdeki savunma unsurları hakkında çeşitli notlar ve açıklamalar yazmışlar, eldeki hatalı haritaları düzelterek Türk topçu mevzileri ve kamplarını bombalamışlardır. Elde edilen bilgiler çıkarmalar başlamadan önce Hamilton'ın karargâha iletilmiştir. 3. Filo komutanı hava gözlem raporlarına dayanarak güncellenen bir haritayı bizzat Hamilton'a teslim etmiştir (Jones,1928, c.II, s.28). Neticede 25 Nisan çıkarmalarından önce Yarımada'nın güneyinde çok sayıda gözlem ve keşif uçuşu gerçekleştirilmiş, kritik bölgeler ve tespit edilebilen Türk savunma unsurları listelenerek karargâha gönderilmiştir. Gelibolu'ya çıkan tümenlerin istihbarat bültenlerinde çok sayıda hava istihbarat raporu ve harita vardır (Dolan, 2013, s.60-61).²¹

Hamilton'ın genel karargâhındaki istihbarat birimi de 1:40000 ölçekli haritalar üzerinde yapılan gözlem ve keşifler doğrultusunda aralıklarla çeşitli güncellemeler yapmış ve hatta bunlar renklendirilmiştir.²²

Kroki 1: Yapılan Gözlemler Neticesinde Kabatepe'den Tekke Burnu'na Kadar Gelibolu Yarımadası'nın Batı Sahilinin Genel Topoğrafyasını Gösteren Çizim. (BL, 43336/21).

²¹ Bu haritalara en güzel örnek Seddülbahir ve Arıburnu sektörlerindeki Türk savunması hava fotoğrafları ve gözlemlere dayanarak 14 Nisan'da Seddülbahir ve 18 Nisan'da basılan haritalardır (TNA, WO 301/499). (TNA, WO 301/500).

²² Kurmay subaylar tarafından kullanılan bu haritalar, İngiliz Ulusal Arşivleri (The National Archives) ve Avustralya Savaş Anıtı Arşivinde kayıtlıdır (Australian War Memorial). Gelibolu'da kullanılan haritalar için bkz: (TNA, WO/153). (TNA, WO/301).

Bütün bu istihbarat raporlarında, hiç şüphesiz, arazi şartları ve Türk savunma unsurları hatasız olarak verilmemiştir. Hatta içinde özellikle Türk birliklerinin sayısının tahmin edildiği kısımlarda önemli yanlışlıklar vardır. Ancak I. Dünya Savaşı yıllarındaki şartlar göz önüne alındığında, o dönemde hiçbir ordu hiçbir cephede düşmanın durumuyla ilgili yüzde yüz istihbarat bilgisine sahip olmadığı unutulmamalıdır. Yani Hamilton'ın elinde diğer cephelerdeki meslektaşlarının elinde bulunan istihbarat bilgilerinden daha az bilgi yoktur. Aksine, İngilizlerin Çanakkale ve başkent İstanbul'daki casuslarının faaliyetleri sayesinde kısa sürede önemli istihbarat akışı sağlanmıştır.²³

Sonuç olarak, Hamilton her ne kadar muharebeler bittikten sonra elindeki haritaların ve istihbaratın yetersiz olduğundan yakınsa da bu serzenişinde haklı olmadığı görülmektedir. Eldeki çok sayıda belge incelendiğinde, Hamilton'ın önünde çıkarmalara hazırlanmak için çok kısa bir süre olsa da bu kısa sürede karargâha azımsanmayacak derecede istihbarat bilgi akışı sağlandığı anlaşılmaktadır. Muharebeler başladıktan sonra da istihbarat akışı her aşamada devam etmiştir. Yukarıda pek çok örneği verildiği gibi, muharebeler başlamadan önce çok sayıda harita hazırlanmış ve bu haritalar stratejik, coğrafi ve taktik bilgilerle desteklenmiştir. Özellikle Türklerin hangi bölgelerde daha güçlü, hangi bölgelerde daha zayıf savunma hatları oluşturduğu istihbarat tarafından son derece doğru olarak belirlenmiştir. Buna en güzel örnek, 29. Tümen'in 1 Nisan tarihli istihbarat bülteninde görülmektedir. Çeşitli başlıklardan oluşan bu ayrıntılı bültende, "Türk Savunması" başlığı altında ilk cümlede şu çarpıcı tespit yapılmıştır: "Türklerin saldırımızı Bolayır berzahından beklediği çok açık. Çıkarmayı karşılamak için bütün hazırlıklarını buna göre yapmışlar" (TNA, WO 95/4304, EK-4). İleriki bölümlerde Türk savunması incelenirken daha ayrıntılı görüleceği üzere, bu istihbarat bilgisi kesin olarak doğrudur ve hayati derecede önemli bir bilgidir. Gerçekten de Türkler çıkarmayı Saroz-Bolayır bölgesinden beklemekte ve bu doğrultuda hazırlık yapmaktadır. Şunu net olarak söyleyebiliriz ki Akdeniz Seferi Kuvvetleri karaya ayak bastıktan sonra, yapılan istihbarat çalışmalarının aksini gösteren herhangi bir beklenmeyen sürprizle veya bilinmeyen büyük bir coğrafi engelle

²³ İstihbarat raporları incelendiğinde, İstihbarat bilgilerinin İstanbul, İzmir, Suriye gibi önemli merkezlerde bulunan ajanlar, buralarda yaşayan Avrupalılar ve özellikle İstanbul ve Gelibolu çevresinde yaşamış azınlıklar tarafından verildiği anlaşılmaktadır. İngilizlere para karşılığı bilgi sızdıran casuslar arasında Türkler de vardır. Hatta İngilizlerin Türk ordusunun içine kadar sızdığı görülmektedir. Mart ayındaki istihbarat günlüklerinde son derece çarpıcı şekilde bir Türk kurmay subayının İngilizlere içeriden bilgi verdiği aktarılmaktadır (TNA, WO 157/647) (Kıbil, 2020, s.273).

karşılaşmamıştır. Verilen bilgiler tutarlıdır. Nitekim Tümgeneral Callwell, konu hakkında şu yorumu yapmaktadır: “Toplanan bilgilerin pek çoğunun mükemmel şekilde doğru olduğu 25 Nisan çıkarmalarında kanıtlanmıştır. Eğer ordu daha fazla ilerleyebilseydi, önlerindeki arazi hakkında toplanan bilgilerin de doğru olduğu görülecekti.” (Callwell, 1920, s.102).

Ancak, tekrar belirtmek gerekir ki böyle büyük bir harekât öncesinde eldeki zaman kısıtlı, hazırlıklar yetersiz ve edinilen istihbarat bilgilerinden bazıları da hatalıydı. Bunun yanında, Kitchener’in Çanakkale Boğazı ve çevresi ile bağlantılı askeri istihbaratı güncellemek için verimli bir çalışma yapmadığını da belirtmek gerekmektedir. Yapılan istihbarat çalışmaları Londra’da genelkurmay merkezli değil, Akdeniz Seferi Kuvvetinin sınırlı bir zaman diliminde yapabildikleriyle kısıtlıdır. Yine de bu Hamilton için bir bahane olmamalıdır çünkü eskiden beri Kitchener’in yöntemlerini ve bunlarla nasıl başa çıkılacağını bilen bir komutan olarak Akdeniz Seferi Kuvveti Komutanlığını kabul etmiştir.

Harita 1: Hamilton'ın Karargâhı tarafından hazırlanan ve 25 Nisan Çıkarmalarından Önce Birliklere Dağıtılan 1:40000 Ölçekli Harita (AWM, 2017.7.327).

Esasen Hamilton aldığı büyük yenilginin ardından bahaneler ararken bu konuyu gündeme getirmiş ve başarısızlığının üstünü bu şekilde kapatmaya çalışmıştır. Hamilton ve kurmayları Türklerin kaçacağı beklentisiyle karşılarındaki zorlukların bir önem teşkil etmeyeceğini düşünmüşlerdir. Nitekim 10 Nisan 1915'te Kitchener'a çektiği telgrafta, genel çıkarma planını anlattıktan sonra şöyle diyecektir: “Zorluklar hakkında konuşmak istemiyorum, çünkü zihnimi kendi hedefime sabit tutmaya çalışıyorum, buna sadık kalırsam ve onu canlılıkla taşıyabilirsem, teorisyenlerin belirttiği gibi düşmanın harikalar yaratamayacağından eminim.” (TNA, PRO 30/57/61/20). Beklentisi Türklerin kısa bir müddet direnmesinin ardından arkalarına bakmadan kaçacağı yönünde olan Hamilton, yukarıdaki cümlelerinden de anlaşılacağı üzere, haritalar veya istihbarat kıtlığı ile ilgili ciddi bir problemten bahsetmemekte ve

karşılaşacağı zorluklar üstüne düşünmek istemediği anlaşılmaktadır. 25 Nisan'da ordu başarılı bir şekilde karaya çıkıp Kilitbahir Platosu'nu ele geçirdikten sonra Boğaz'a inip donanmaya yol açabilse muhtemelen harita ve yetersiz istihbarat konusunu hiçbir zaman gündeme getirmeyeceği çok açıktır.

Çıkarma planları yapılırken Hamilton'ın önündeki en büyük dezavantaj, hiç şüphesiz, sürpriz unsurunu çoktan kaybetmesiydi. Ancak, Türkler her ne kadar kısa süre içinde çıkarma yapılacağını biliyor olsalar da düşmanın nereden çıkacağını bilmiyorlardı. Dolayısıyla Hamilton'ın yapması gereken iş; Türklerin beklemedikleri yerden baskın şeklinde karaya çıkarak mümkün olan en hızlı şekilde hedeflerine ulaşmaktan ibaretti. Bunun için çok iyi bir çıkarma planı yapması ve Türkleri gafil avlaması gerekiyordu. Şu hususu da eklemek gerekir ki Hamilton ve kurmaylarından başarılması beklenen görev daha önce denenmemiş oldukça zor bir görevdi. Bu zor operasyon için eğitilmemiş ve alelacele bir araya getirilmiş adeta karma bir ordu ile mevzilerinde hazır bekleyen düşman ateşi altında karaya çıkılacaktı. Öncelikle, Hamilton'a verilen görev Gelibolu Yarımadası'nı baştanbaşa işgal edip İstanbul'a ilerlemek değildi. Görevi en kısa yoldan Kilitbahir Platosu'nu ele geçirip Boğaz'ın en dar yerine (Kilitbahir-Çanakkale hattı) inmek suretiyle buradaki Türk istihkamlarını etkisiz hale getirip donanmaya temiz bir geçiş sağlamaktı. Dolayısıyla çıkarma planı mutlaka ana hedefe uygun olarak hazırlanmalıydı.

Çıkarma yapılacak muhtemel sahiller arasında Boğaz'ın Asya tarafı, Gelibolu Yarımadası'nın kuzeyindeki Saroz-Bolayır bölgesi ve Yarımada'nın güney sahilleri vardı. İhtimaller arasında ilk olarak Asya yakası elendi zira Kitchener ordunun Çanakkale'ye gönderilme ihtimali konuşulduğu günden beri Asya yakasına çıkarma yapılmasına karşıydı. Henüz daha Hamilton Londra'dayken bunu kendisine net olarak ifade etmişti. Gerçekten de Asya kıyılarına çıkarma yapmanın çeşitli zorlukları vardı. Beşige Limanı veya daha güneye yapılacak bir çıkarmanın ardından, arazi şartları ve mesafeden dolayı, Boğaz'daki istihkâmlara hızlıca ilerlemek mümkün değildi. Arazi derinliğinin son derece geniş olması nedeniyle emniyetli şekilde ilerlemek için elde mevcut kuvvetten çok daha fazla birliğe ihtiyaç duyulacağı kesindi. Üstelik ordu ilerlerken farklı yönlerden Türk karşı taarruzlarına açık kalabilirdi. En önemlisi de ordu karaya çıkıp derinlere intikal ettikçe, çok güvenilen donanma toplarının ateş desteğinden mahrum kalınacaktı. Hamilton neden Asya yakasına çıkmayı düşünmediğini şöyle anlatmaktadır:

“Asya sahillerine çıkmak için en mümkün gözükten yer Kumkale idi. Buradan Çanakkale’ye doğru ilerlememiz gereken yol Truva Ovası’ndan denize dökülen birtakım dereler ağı ile kesilecekti. Sağ kanadım arazinin yapısı yüzünden düşmanın gerilla tarzı savaşmasına uygundu. Sol kanadım ve merkezim ise düşmanın Avrupa yakasındaki tabyalarının büyük çaplı topraklarına açıktı. Asya yakasından ilerleyip buradaki tabyaları ele geçirmek problemlerimizi çözmezdi. Avrupa tarafı Asya yakasına tamamen hakim durumdaydı ve Kilitbahir Platosu düşmanın elinde oldukça benim pozisyonum savunulamaz durumda olacaktı. Asya kıyılarında daha güneylere inmek, harekâtı tam bir kara harekâtına çevirecek ve donanmadan almayı umduğum tüm yardımların kaybedilmesini gerektirecekti. Elimdeki kuvvetin sınırlı olmasının yanı sıra sizin [Lord Kitchener] görüşleri beni sahilten uzak operasyonlar yapmaktan alıktı.” (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.98).

Bir diğer kritik bölge ise Bolayır-Saroz bölgesiydi. Hamilton 18 Mart’ta kurmaylarıyla Gelibolu Yarımadası’nın batı kıyı şeridini gemi ile gözlemlerken, Bolayır önlerine geldiğinde bölgenin bataklık olduğunu gördü ve günlüğüne şu satırları yazdı: “o büyük körfezin arkasındaki toprağın korkunç bir bataklık olduğunu görünce umutsuzluğa düştüm. Çıkarma yapılacak bir yer yoktu.” (Hamilton, 1920, c.I, s.29). Hamilton’dan önce Çanakkale’ye gelerek kendi planlarını hazırlayan General Birdwood da Bolayır bölgesine çıkarma yapılmasına karşıydı.²⁴ Bolayır’ın bataklık olması sebebiyle daha kuzeye, yani Enez’e yakın bir noktaya çıkılabilirdi. Böyle bir durumda Türklerin Trakya’daki kuvvetli ordusu ile karşı karşıya gelinecek ve bir anda (donanmanın yardımı ve iş birliği olmaksızın) son derece iyi savunulan Çatalca hattı ile karşılaşılacak zorunda kalınacaktı. Enez’in Bulgaristan sınırına yakın olması da ayrı bir risk barındırmaktaydı. Ayrıca Bolayır’a başarılı şekilde çıkılsa bile, Yarımada’nın güneyindeki Türk birliklerinin ana ikmal yolu olan Marmara Denizi’ndeki trafik hattı kesilmediği müddetçe savaşmaya, yani Boğaz istihkâmlarını savunmaya devam edebileceklerdi (AWM, 3DRL/3376 11/5c-part 1).

Dolayısıyla Bolayır bölgesine yapılacak çıkarmanın ardından çok ciddi tehditlerle karşı karşıya kalma ihtimali bir hayli yüksekti. Kuzeye ilerlenirse Trakya’da güçlü Türk birlikleriyle karşılaşılacak, güneye doğru ilerlendiği takdirde ise mesafe uzak olduğu için uzun bir yol kat etmek zorunda kalınırken, aynı anda arkadan, yani Trakya’dan gelecek Türk saldırılarına da açık olacaktı. Donanma açısından bakıldığında da Bolayır’a çıkmanın dezavantajları olduğu görülecektir. Bolayır donanmanın ikmal üssü olan Gökçeada’ya Arıburnu sahillerine göre 50 mil²⁵ daha uzaktadır. Bu sebeple hem donanmanın üstleneceği denizden ikmal hattı uzayacak, hem de denizin fırtınalı olduğu

²⁴ Birdwood ilk başta Bolayır’a çıkarma yapılmasına karşı çıkıp Yarımada’nın güney ucuna çıkılması gerektiğini belirtmiştir. Daha sonra Nisan ayında fikir değiştirerek Saroz-Enez tarafına veya Asya sahillerine çıkarma yapılması gerektiğini belirtir fakat bu önerisi Hamilton tarafından derhal reddedilir.

²⁵ 1 deniz mili= 1.852 metre.

günlerde orduyu desteklemek her açıdan imkânsız hale gelecektir. (AWM, 3DRL/3376 11/3). Hamilton daha sonra Bolayır'a çıkarma yapmadığı için bazı tarihçiler tarafından eleştirilse de görüldüğü gibi Bolayır'a çıkmanın ciddi dezavantajları vardı. Yarımada'daki en güçlü Türk savunma mevzileri karşısında karaya başarılı şekilde çıkılması kolay değildi, çıkarma başarılı olsa bile ana hedef olan Kilitbahir'e olan uzaklığı, Trakya'daki Türk ordularına olan yakınlığı ve denizden ikmal konusundaki zorluklar sebebiyle büyük riskler barındırmaktaydı.

Neticede kuzeyde Bolayır ve güneyde Asya kıyılarındaki Kumkale-Beşiğe bölgelerinin barındırdığı risklerin fazla olması ve mesafe olarak da ana hedefe yani Boğaz'ın en dar yerindeki Türk istihkâmlarına uzakta kalması sebebiyle bu seçenekler derhal elendi. Üstelik her iki bölge de Türkler tarafından güçlü savunulmaktaydı. Özellikle Bolayır savunma hattı çok daha önce, 1854 Kırım Savaşı'nda Rus tehdidine karşı oluşturulmuştu ve daha sonra Balkan Savaşlarında Bulgar ve Yunan birliklerinin taarruz ihtimaline karşı da güçlendirilmişti. 1915 yılında artan hareketlilik ile birlikte bölge Türkler tarafından sağlam şekilde tahkim edilmek suretiyle iki tümenle savunulmaktaydı. General Birdwood Şubat ayında çektiği bir telgrafla buraya yapılacak çıkarmanın güçlüklerini madde madde sıralayarak Londra'ya göndermişti (AWM, 3DRL/3376 11/4a). Ayrıca daha önce belirtildiği gibi, yapılan istihbarat çalışmaları neticesinde Liman von Sanders'in çıkarmayı Bolayır'dan beklediği ve bu bölgenin Türkler tarafından güçlü şekilde savunulduğu kesin olarak tespit edilmişti. Bu önemli keşiften sonra Liman von Sanders'i aldatmak ve çıkarmanın Türklerin beklediği gibi Bolayır'dan yapılacağı inancını diri tutmak için bir plan hazırlandı. Keşif amaçlı yapılan uçuşlar ağırlıklı olarak Bolayır bölgesine yönlendirilirken, Saroz Körfezi ve Bolayır önlerindeki gemi trafiği de arttırıldı. İngilizlerin Liman von Sanders'i aldatma hareketi her geçen gün artarak devam edecek ve 25 Nisan'da çıkarmaların başladığı haberini alan von Sanders, hiç tereddüt etmeden ordu karargâhını terk ederek çıkarmayı beklediği yer olan Bolayır'a koşacaktır.

Daha önce de belirtildiği gibi Hamilton'ın temel amacı en kestirme yoldan Boğaz'a yani Kilitbahir-Çanakkale hattına ilerlemektir. Bunu yaparken kendisi için en hayati unsur; her aşamada donanmanın ateş desteğinden azami derecede faydalanmaktır. Boğaz'ı donanmaya açacak olan en kestirme rotanın Yarımada'nın güneyine yapılacak bir çıkarma olduğunu kavramıştı. Yarımada'nın güneyinde çıkarma yapmaya müsait sahiller mevcuttu. Kuzeyden güneye doğru bakarsak, öncelikle Anafartalar kıyıları bir

ordunun rahatlıkla çıkarma yapabileceği genişlikte sahillere sahipti. Sahil hattının hemen arkasındaki arazi de düz ve engebesizdi. Fakat Anafartalar sahillерinden karaya çıkıldıktan sonra ana hedef olan Kilitbahir'e mesafe kuş uçuşu yaklaşık 24-25 kilometreydi ve buraya ulaşmak için çok önemli bir engel teşkil eden Kocaçimentepe silsilesi aşılma zorundaydı. Ayrıca sahilin hemen arkasında bulunan ve o mevsimde henüz tamamen kurumayan Tuz gölü de geçiş için bir diğer önemli engeldi. Her şeyden önemlisi, istihbarat raporlarına göre Anafartalar'a yakın olan Bigalı Köyü'nde önemli miktarda Türk askerinin (19.Tümen) olduğu tespit edilmişti. Bu Türk birliği imha edilebile, Kilitbahir'e doğru ilerlenirken ordunun sol kanadı kuzeyden gelecek Türk karşı taarruzları karşısında her daim açık olacaktı. Bu sebeple birliklerin ikiye bölünmesi ve bir kısmı Boğaz'ın en dar yerini ele geçirmeye çalışırken, önemli bir kısmının da kuzeyden gelebilecek Türk karşı taarruzlarını savuşturmak için geride bırakılması gerekmektedir. Ancak Hamilton'ın elinde kuvvetlerini bu şekilde bölecek kadar fazla birlik yoktu. Dolayısıyla ikiye bölünecek birlikler her noktada zayıf kalacaklardı.

Ordunun karaya çıktıktan sonra hızlı şekilde Kilitbahir'e ilerlemesi için en uygun sahiller Kabatepe bölgesinde bulunmaktaydı. Kabatepe sahilleri hem çıkarmaya uygun oluşu hem de Kilitbahir'e yakın olması (8 km) sebebiyle oldukça cazipti. Kuzeyde Kocaçimentepe silsilesi ve güneyde Kilitbahir Platosu arasında ordunun bütün ağırlıklarıyla ilerleyebileceği uygun bir geçit imkânı vardı. (Nevinson, 1918, s.78). Fakat bölgenin çıkarma yapmak için avantajlı durumu ve Kilitbahir'e olan yakınlığı Türkler tarafından gayet iyi bilindiği için buradaki savunma tedbirleri arttırılmıştı. Kabatepe, Hamilton'ın tespitlerine göre çıkarma yapmak için en ideal bölgeydi. Bu bölgede güçlü Türk tahkimatlarının olduğunu ve Kilitbahir'deki top bataryalarının ateş alanı içinde kaldığını görünce; "Bu bölgeyi planlardan çıkarmaktan başka seçeneğim yok" diyecekti (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.98). Fakat Kabatepe'nin hemen kuzeyindeki Arıburnu bölgesi, arazinin sahilden itibaren çok engebeli oluşu sebebiyle Türkler tarafından zayıf savunulmaktaydı. Buraya bir çıkarma yapılırsa, Türklerin Kabatepe'nin kuzeyi ile Balıkçı Damları arasındaki kıyı şeridini topçu ateşi altına alamayacaklarına inanılıyordu. Yapılan keşif ve gözlemler neticesinde Türklerin Arıburnu civarından bir çıkarma beklemedikleri anlaşılmıştı.

Yarımada'nın güney ucundaki Seddülbahir bölgesi ise askerî harekâtlar için oldukça dar bir saha olmasına rağmen çıkarma yapmak için uygun sahillere sahipti. Özellikle İlyas Baba Burnu civarındaki Tekke Koyu, Ertuğrul Koyu ve Morto Koyu'ndaki

sahiller kumdu ve kıyıdaki su derinliği çıkarma teknelerinin yanaşması için uygundu. Arazi kıyılardan itibaren Alçitepe zirvesine kadar kademeli olarak yükselen düz ve açık bir araziydi. Arazinin bu düz yapısı sayesinde donanma çıkarmanın ilk anından itibaren Türk savunma unsurlarını üç yönden ateş altına alabilir, Alçitepe istikametine ilerleyen birliklerin her aşamada önünü açabilirdi. Hamilton'ın çok önemseydiği donanma desteği bu bölgede (Seddülbahir kıyılarından Alçitepe zirvesine kadar) üç yönden her daim ordunun yanında olacaktı. Yarımada'nın güneyine yapılacak çıkarmanın avantajları “Kabatepe-İlyas Baba Burnu Arasında Çıkarma Olanakları” başlıklı bir istihbarat raporunda madde madde incelenmiş, bölgenin Alçitepe'ye kadar denizden rahatlıkla görülebilmesi nedeniyle, dost ve düşman kuvvetlerin her hareketinin yakından takip edilebileceği saptanmıştı (TNA, WO, 95/4304, EK-6). Seddülbahir kıyıları çıkarma yapmaya elverişli olmalarının yanında hem Kilitbahir'e yakındı hem de Hamilton'ın hayati derecede önem verdiği donanmanın ezici ateş gücü desteğini sağlamak için avantajlı bir konuma sahipti.

Hamilton, bahsedilen bu avantajlar nedeniyle Yarımada'nın güney sahillerine çıkarma yapmayı kafasına koymuştu. Bunun yanında, Kitchener da Hamilton'a çıkarma yapmak için en uygun noktaların Ertuğrul ve Morto koyları olduğunu ve Kabatepe kuzeyine bir aldatma çıkarması yapmasını tavsiye etmişti. (AWM, AWM4, 1/4/2 Part 2). Hamilton'ın aklındaki plan Kitchener'in da desteğiyle kısa sürede netleşmiş bulunuyordu. Nisan'ın ilk haftasında Mısır'daki birliklerin Çanakkale önlerine gelmesi için hareket etmesi emrini veren Hamilton, kurmaylarıyla birlikte 10 Nisan günü Limni'ye ulaştı. Aynı gün Kitchener'a telgraf çekerek çıkarma planının ana hatlarını açıkladı. Çıkarma yapılacak yerler konusunda Kitchener ile aynı görüşte olduğunu, Kabatepe'nin kuzeyine yapılacak çıkarmanın basit bir aldatma çıkarması niteliğinden öteye geçerek ciddi bir çıkarma harekâtına dönüşebileceğini, en güvendiği birlik olan 29. Tümen ile Seddülbahir kıyılarına çıkacağını bildirdi.

Elindeki kuvvetleri bölerek birkaç noktadan çıkarma yapmayı planlıyordu. Ana çıkarması bölgesi Seddülbahir, dayanak unsuru ise 29. Tümen idi. (TNA, PRO, 30/57/61/20). İkinci derecede çıkarma bölgesi olarak Kabatepe'nin kuzeyi saptanmıştı. Buraya çıkacak olan Anzak Kolordusu derhal tepelere tırmanarak Conkbayırı-Kocaçimentepe hattını işgal edecek ve daha sonra Maltepe'ye ilerleyecekti. Yarımada'nın güneyindeki ana çıkarmayı perdelemek ve Türklerin dikkatini buradan uzaklaştırmak için Fransızlar Metropolitan Tugayından bir alay (6. Karma Sömürge

Alayı) ile Kumkale'ye oyalama çıkarması yapacak, Beşige ve Bolayır'da ise gemilerle çıkarma izlenimi veriliyormuş gibi bir gösteri harekâtı yapılacaktı. Daha önce belirtildiği gibi, istihbarat raporları sayesinde Türklerin asıl kuvvetlerini Bolayır'da konuşlandırdıkları ve bütün hazırlıklarını buradan yapılacak bir çıkarma doğrultusunda yaptıkları en başından beri biliniyordu. Ana çıkarma kuvveti Seddülbahir'den karaya çıkarken, Bolayır'a yapılacak aldatma hareketiyle buradaki iki Türk tümeninin mümkün olduğu kadar Seddülbahir'den uzakta tutulması planlanıyordu. Liman von Sanders'in beklediği şekilde Bolayır'a çıkarma yapılacağı izlenimi vermek İngilizler adına önemliydi. Bu aldatma harekâtı için Kraliyet Deniz Tümeni görevlendirildi. Bu tümen karaya çıkmayacak, gemiler ve çıkarma taşıtları sahillere yaklaşarak bir çıkarma yapıyor zannı verilecekti. Kumkale'ye oyalama çıkarması yapacak Fransızların tek görevi ise Boğaz'ın Asya yakasının girişi yakınlarındaki Türk birliklerinin dikkatini çekmek ve Morto Koyu'na yapılacak çıkarmayı korumak amacıyla Türklerin Kumkale civarına saha bataryaları yerleştirmesini önlemektir. Fransızlar kıydan iç mesafelere doğru ilerlemeyecek, gerektiğinde hızlıca tekrar gemilere bindirilip diğer çıkarma sahillerine sevk edilebilecekti. (TNA, WO 95/4263).

Hamilton'ın 10 Nisan'da Kitchener'a çektiği telgrafla ana planın esasları bu şekilde ortaya çıkmış oldu ve 13 Nisan'da çıkarma planlarını anlatan 1 numaralı operasyon emri birliklere gönderildi. Bu emrin ilk maddesinde Yarımada'daki Türk birlikleri ile ilgili bilgiler verilirken, ikinci maddede harekâtın amacı şu şekilde tanımlanmaktaydı: “Harekâtın ana hedefi, öncelikle Kilitbahir Platosu ve Boğaz'ın en dar yerinin ele geçirilmesi, daha sonra buradaki tabyaların susturulması suretiyle donanmanın Boğaz'dan geçmesine yardımcı olmaktır.” Çıkarma planı dört maddeyle bütün birliklere duyuruldu:

1-Gün doğumuyla Bolayır hatları donanma tarafından bombardıman edilecek ve Saros kuzeyinde sahte çıkarma hareketi yapılacaktır.

2-Eşzamanlı olarak Kabatepe-Kemikli Burnu arasındaki sahile hakim olan yüksek tepeler bombardıman edilecek ve Anzak Kolordusu karaya çıkarılacaktır.

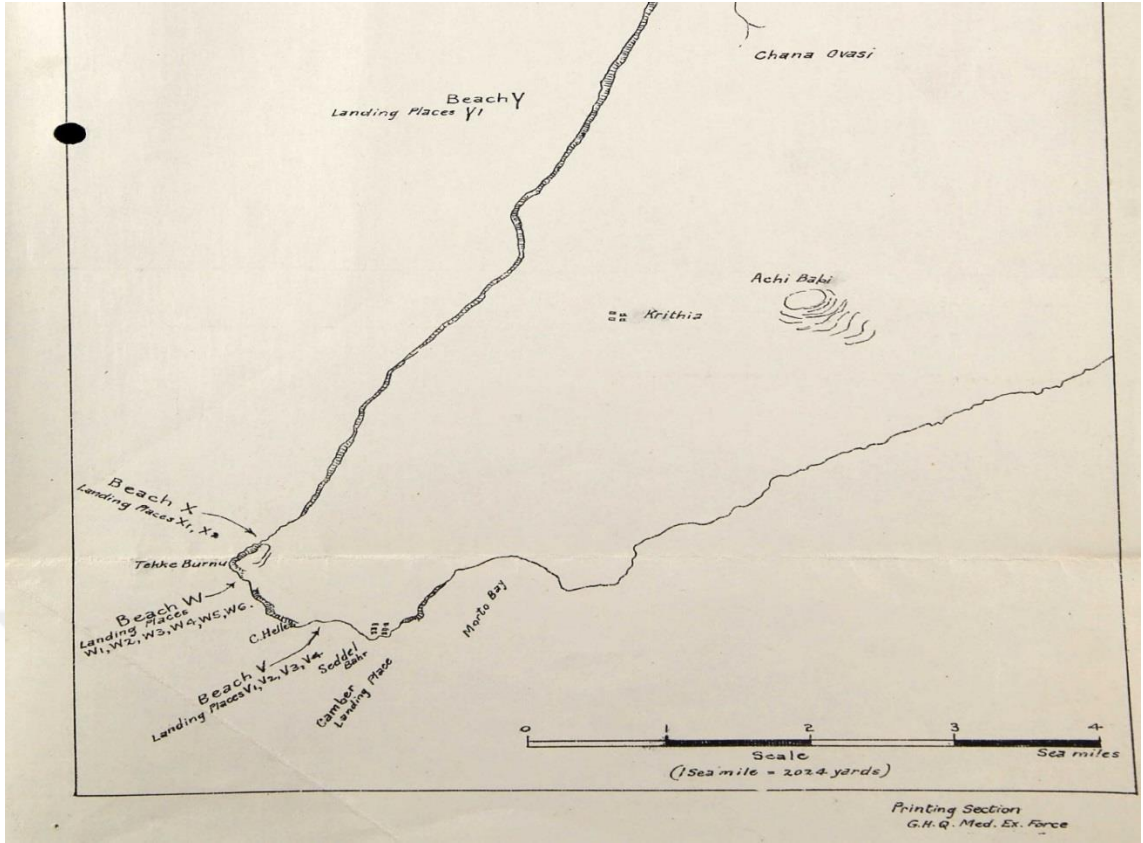
3-Eşzamanlı olarak Yarımada'nın en güney ucu bombardıman edilecek ve 29. Tümen İlyas Baba Burnu bölgesinden karaya çıkarılacaktır.

4-Yukarıdakilerle eş zamanlı olarak Fransız Filosu Beşige Limanı'nda bir gösteri hareketi yaparken, bir Fransız birliği Kumkale'ye bir çıkarma yapacaktır. Buna dair özel emirler General d'Amade tarafından verilecek (TNA, WO, 95/4263, 13 Nisan 1915, EK-1).

Görüldüğü gibi birden fazla noktaya çıkarma yapılarak eldeki kuvvet bölünüyordu. Asıl sonuç alınacak bölge Seddülbahir kıyıları olacaktı. Kabatepe'nin kuzeyine yapılacak çıkarma bunun tamamlayıcısıydı. Yarımada'nın en güney ucunda tespit edilen S, W, V, Y, X (sırasıyla Morto, Tekke, Ertuğrul, Pınarıçi ve İkiz Koyları) sahillerine ilk etapta 4.900 asker çıkarılacaktı. Bu beş koydan karaya çıkacak birlikler karşılarındaki Türkleri püskürttükten sonra hızla ilerleyecek ve ilk günün akşamında, İlyas Baba Burnu'ndan 8 km mesafedeki Alçıtepe'yi ele geçireceklerdi. Ertesi gün güçlü şekilde Kilitbahir Platosu istikametine ilerlenecek ve bu plato işgal edilecekti. Planın en hayati unsuru hızıydı. Diğer taraftan, eldeki küçük nakliye taşıtlarının azlığından dolayı bütün kuvvetlerin farklı noktalardan aynı anda çıkmasına imkân yoktu. Harekâtın başarısı için mümkün olan en kısa zamanda çok sayıda askerin karaya çıkarılması ve bunların derhal iç bölgelere ilerlemesi gerekiyordu. Binbaşı Unwin, bu doğrultuda yeni ve farklı bir plan geliştirdi. Bu plana göre eski kömür gemisi River Clyde V sahilinde (Ertuğrul Koyu) karaya oturtulacak ve ilk aşamada içindeki 2.000 asker, daha sonra ise yedek kafilesindeki 1.200 asker seri şekilde karaya çıkarılacaktı. (Oglander,2005, c.I, s.172-173). Bu plan Hamilton ve Hunter-Weston tarafından da kabul gördü ve kendisi de bu geminin kaptanı olarak atanan Unwin, gemiyi çıkarma gününe hazırlamak için çalışmalarına başladı.

Seddülbahir'de belirlenen beş sahilden ikisi, Ertuğrul Koyu (V sahili) ve Tekke Koyu (W sahili) ana çıkarma noktalarıydı. Tekke Koyu'nun hemen kuzey batısındaki İkiz Koyu'ndan (X sahili) ana çıkarma koyları desteklenecekti. Hamilton'ın Kitchener'a çektiği telgrafta belirttiğine göre; Türklerin bu iki önemli koyu top ateşi altına alabilecekleri düşünülmektedir. Dolayısıyla buraya çıkacak askerlere yardımcı olmak ve Türk birliklerini kanatlardan kuşatmak için, Yarımada'nın her iki tarafındaki kıyılara kanat çıkarmaları yapılmasına karar verildi. Ege kıyılarında Pınarıçi Koyu (Y sahili) ve Boğaz'ın iç kesimine doğru Morto Koyu'nun ucundaki Eskihişarlık altındaki sahil (S sahili) bu amaçla plana eklenmiş oldu. Bütün Seddülbahir çıkarmalarını Kraliyet Deniz Tümeni'nin bir taburuyla (Plymouth) desteklenen iyi eğitilmiş ve düzenli bir birlik olan 29. Tümen askerleri yapacaktı²⁶

²⁶ Anzak kolordusu 29. Tümen'den sayıca daha fazla olmasına rağmen asıl çıkarmayı 29. Tümen yapacaktı. Hamilton, pek çok yazışmasında da belirttiği gibi, elindeki tek düzenli birlik olan bu İngiliz tümenine güveniyordu. Eğitimleri daha düşük seviyede olan Deniz piyadeleri, Anzak Kolordusu ve Fransız Tümenine (ki bunların içinde Afrikalı sömürge askerleri de vardı) güvenmediği çok açıktır.

Kroki 2: Akdeniz Seferi Kuvvetlerin 13 Nisan 1915 Tarihli Çıkarma Planları Emrinin Ekinde Yer Alan Seddülbahir Bölgesi Çıkarma Noktaları Krokisi (TNA, WO, 95/4263,EK-1).

Planda ikinci derecede önemli olan nokta ise Z sahili, yani Kabatepe'nin kuzeyine yapılacak çıkarmaydı. Hamilton bu çıkarma için iki tümenden oluşan Anzak Kolordusunu ayırmıştı. Kabatepe'deki Türk savunması güçlü olduğu için çıkarma için belirlenen bölge Kabatepe'nin kuzeyi ile Balıkçıdamları arasındaki bölgeydi. Burası coğrafi açıdan oldukça sarp ve arızalı bir bölgeydi ve çıkarma için belirlenen kıyı şeridi bir hayli uzundu. Ancak bu kıyılar Türkler tarafından hakikaten çok zayıf savunulmaktaydı. Anzakların ilk hedefi Kocaçimentepe silsilesini daha sonra da Kocadere ve Maltepe'yi ele geçirmektir. Karaya ilk ayak basacak Anzak birlikleri 1.500 askerden ibaretti. Bunlar karaya çıkarılacak 2.500 askerle takviye edilecek, böylece örtü kuvveti kısa sürede 4.000 askere ulaşacaktı (Kıbil, 2017, s.8). Harekâtın ilerleyen aşamalarında ise Maydos ve Gelibolu ele geçirilecekti. Amaç Kilitbahir Platosu'nun Türkler tarafından kuzeyden takviye edilmesine engel olmak ve güneyde Seddülbahir'e çıkan İngiliz birliklerinden kaçan Türk birliklerinin ricat hattını kesmek suretiyle 29. Tümen ile birlikte plato ve Kilitbahir kasabasını ele geçirmektir (AWM, AWM4, 1/4/2 Part 2). Asya kıyılarındaki Kumkale-Beşiğe Limanı bölgesine Fransız birliklerince

yapılacak oyalama çıkarması ile de burada iki tümen gücüne varan Türk birliklerinin Gelibolu Yarımadası'nı takviye etmesi önlenecekti.

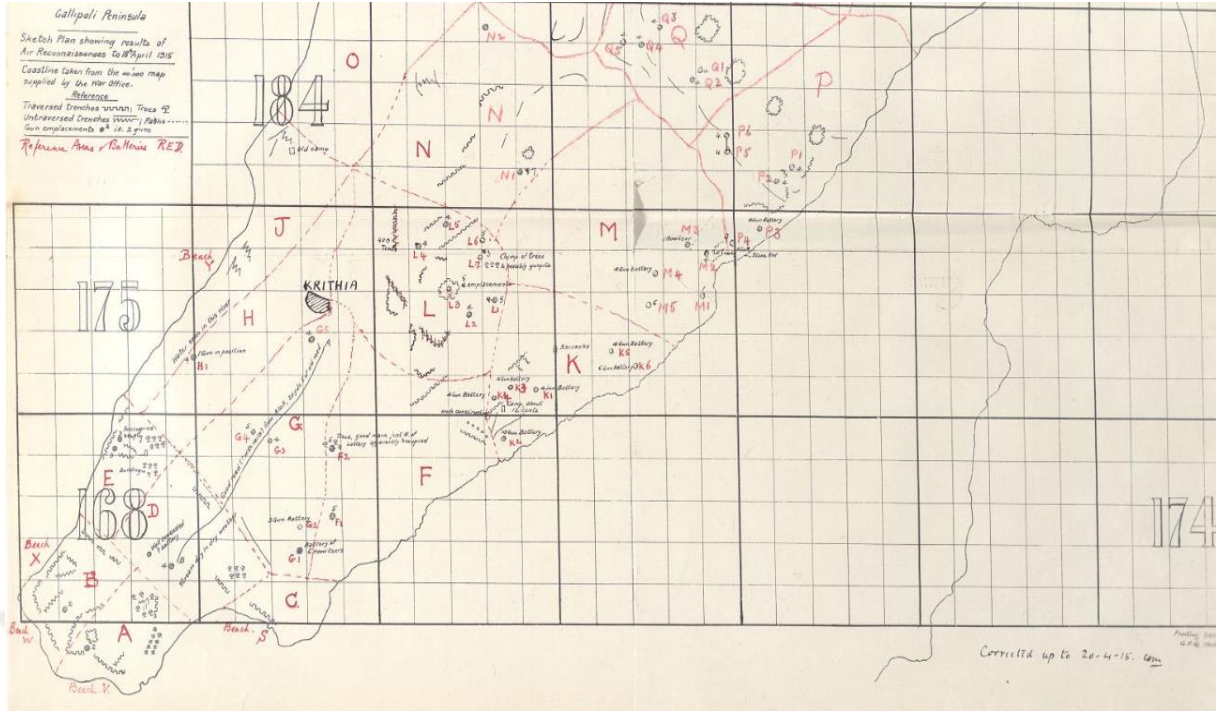
Kumkale'ye yapılacak çıkarma sayesinde Asya tarafındaki Türk topçusunun dikkati çekilerek, Seddülbahir'de Morto Koyu tarafında karaya çıkacak İngiliz kuvvetlerinin üstüne açılması beklenen topçu ateşinin bu çıkarma sayesinde azalacağı umulmaktaydı. Fransızların yapacağı ve kısa süreli olarak düşünülen bu çıkarmanın ne kadar süreceği olayların akışına göre şekillenecekti. 13 Nisan'da ana çıkarma planının belli olmasıyla 14 Nisan'da Arıburnu ve Seddülbahir kıyıları arasındaki kilit bölgelerde havadan ve denizden keşif çalışmaları yapıldı. Hava koşulları nedeniyle kapsamlı bir hava keşfi yapılamadığı için, son çare olarak denizden yapılacak gözlem çok önem kazanmıştı. Denizden yapılan gözleme 29. Tümen Komutanı General Hunter-Weston, kurmayları ve Anzak karargâhından bazı kurmay subaylar da katıldılar (Kıbıl, 2020, s.280). 29. Tümen muharebe günlüğünde bu gözlem sırasında yaşananlar şöyle aktarılmıştır:

“Gemi Tekke Burnu, Seddülbahir ve Morto Koyu Eski Hisarlık burnuna kadar dolaştı. Bu esnada hiç düşman askeri görülmedi. Alçıtepe'nin kuzey çıkıntısı, Kirte ve daha güneyindeki bazı kamplardan duman yükseliyordu. Yarımadanın güney ucunda yoğun siper ve engeller gözlemlendi. Bu siper ve engeller özellikle Karacaoğlan Tepe, Aytepe ve Harapkaletepe civarında yoğunlaşmıştı.” (TNA, WO 95/4304, 14 Nisan 1915).

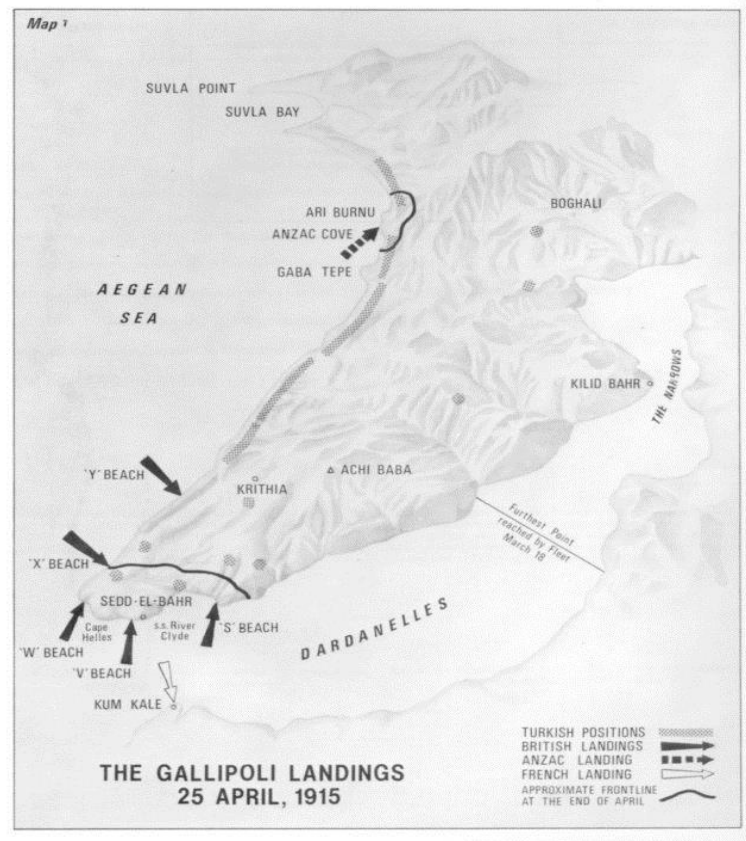
14 Nisan'da yapılan gözlemler Anzak Kolordusu muharebe günlüğüne ise şöyle not edilmiştir:

“*Queen* Bolayır'dan aşağı doğru Ece Limanı'ndan yakın geçerek Seddülbahir'e indi. Kabatepe kuzeyindeki çıkarma noktaları dikkatlice incelendi. Düşman siperleri ve top mevzileri tespit edildi. Edinilen bilgiler *Queen*'deki istihbarat subayından alınan bilgiler ile de bağdaştırıldı. Bu esnada hiç adam [Türk] görülmedi ve görünüşe göre karada hiçbir faaliyet yoktu. Seçilen sahil mükemmel gözüküyordu. Ele geçirmemiz gereken ve öncelikli hedefimiz olan asıl büyük tepenin (Sarıbayır) sırtları tespit edildi. Bu süre boyunca hiç ateş edilmedi” (TNA, WO 95/4280, 14 Nisan 1915).

29. Tümen kurmayları 18 Nisan'da Seddülbahir civarında denizden bir keşif çalışması daha yaptılar. Denizden ve havadan gerçekleştirilen bu keşif çalışmaları yapılacak çıkarma için paha biçilemez derecede önemliydi ve daha sonra gelen hava gözlem raporlarıyla bilgiler birleştirilecekti. 20 Nisan'da Türk savunma hatlarını gösteren son harita güncellenerek basıldı. Haritada Türk avcı siperleri, irtibat siperleri (zik-zak olarak yapılan) top hendekleri ve top sayıları, yürüyüş yolları kısaca sahilleri çevreleyen tepelerden Alçıtepe'ye kadar her türlü savunma unsuru gösterilmekteydi. (TNA, WO 157/668).

Kroki 3: Hava Gözlemi Neticesinde Çizilen 18 Nisan 1915 tarihli Seddülbahir'deki Türk savunma Unsurlarını Gösteren Kroki (TNA, WO 95/4263).

Harita 2: 25 Nisan Çıkarmaları (<http://samilitaryhistory.org/vol064sm.html>)

Hamilton'ın neden elindeki kısıtlı sayıda birliği farklı sahillere karaya çıkararak kuvvetini parçalara ayırdığı ve zaten hali hazırda zor olan görevi daha karmaşık hale getirdiği tarihçiler tarafından sıklıkla tartışılmış ve bu hareket tarzı eleştirilmiştir. Daha önce belirtildiği gibi Hamilton emrindeki kuvvet toplam 75.000 asker kadardı ki bu sayı çıkarma yapılan alanın genişliğine oranla olması gerekenden azdı. Topçu cephanesi ise çok yetersizdi. Dolayısıyla elindeki kısıtlı insan gücünü ve malzemeyi çok iyi kullanması gerekiyordu. Hazırladığı planın amacı kuzeyde Bolayır ve en güneyde Beşige Limanı'na kadar Türk kuvvetlerini oyalamak ve bu kuvvetlerin birbirlerine yardım etmesini engelleyerek Türk karşı taarruzlarını zayıflatmaktı. Fakat hedefe ilerlemek için taktik seviyede aldatma ve dikkat dağıtma manevraları düzenlemek suretiyle sürpriz unsurunu hayata geçirmeyi amaçlayan plan, operasyon seviyesinde işleri karmakarışık hale gelmesine yol açmıştır (Erickson, 2019, s.165). Birlikler pek çok noktada birbirlerinden uzak yerlerde karaya çıkarılmış ve birbirlerini destekleyemeyecek duruma sokulmuştur. İnsan gücünün azlığı nedeniyle, hemen hiçbir çıkarma sahilinde, karaya çıkıldıktan sonra güçlü şekilde ilerlenmesi için gerekli yedek kuvvet ayrılamamıştır. Bu durum, başta 29. Tümen komutanı Hunter-Weston olmak üzere bazı komutanları çıkarma öncesi rahatsız etmiştir. Hamilton'ın son derece karmaşık planı daha sonra tarihçiler tarafından biraz da acımasızca eleştirilse de kendisinin ve kurmaylarının son derece kısa bir zamanda daha önce hiç denenmemiş ve bilinmeyen bir harekât tarzı geliştirip bunu icra etmekten sorumlu oldukları da unutulmamalıdır.

Hamilton'ın çok ihtiyacı olmasına rağmen niye daha fazla asker ve malzeme talep etmediği sorusu akıllara gelebilir. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, İngiltere'nin 1915 baharında kaynakları son derece kısıtlıydı.²⁷ Hamilton da mevcut durumun gayet farkındaydı ve bu bilinçle göreve getirilmişti. Dolayısıyla Lord Kitchener'ı kızdırmamak için fazla talepkâr olmamayı tercih edecekti. 30 Mart'ta, son derece kibar ve nazik bir dille cephaneye talep ettikten sonra günlüğüne şöyle yazdı: "Kitchener, mümkün olandan daha fazlasını isteyen o güvenilmez tiplerden biri olmadığımı biliyor. Kendisine taleplerimi sınırlı tutarak ona yardım edeceğime söz

²⁷ Hamilton'ın elindeki ağır topçu cephanesi sınırlıydı. Gemilerden açılan top atışlarında da bazı kısıtlamalar vardı. Örnek olarak, 15 Nisan'da Kitchener'a gönderdiği telgrafta *Dublin* gemisinden Tekke Koyu'nda sahildeki dikenli tel engellerine 19 tur atış yapıldığını fakat gözle görülür bir zarar verilemediği belirlen Hamilton şöyle demiştir: "Korkarım bunları yok etmek için muazzam cephaneye harcamamız gerek fakat bu cephaneye bizde yok" (TNA, PRO 30/57/61/23).

verdim. Batı cephesindeki gibi çok sayıda cephane talebim yok ama biraz cephaneye de ihtiyacımız var!” (Hamilton, 1920, c.I, s.62).

Hamilton’ın daha fazla talepte bulunmamasının bir başka önemli sebebi daha vardı. Kendisi de tıpkı İngiltere’deki diğer asker-sivil yöneticiler gibi Türk ordusunun savaşma kapasitesini açıktan küçümseme eğilimindeydi. Hazırladığı harekât planının temelini karaya çıkıldıktan sonra Türklerin arkalarını dönüp kaçacağı varsayımına dayandırmıştı. Dolayısıyla savaş uzun sürmeyecek ve fazla miktarda ağır topçu cephanesine ihtiyaç duyulmayacaktı. Türklerin son yıllardaki savaşlarda gösterdiği son derece kötü performans Hamilton’u da etkilemişti. Ayrıca Türkler I. Dünya Savaşına girdikten hemen sonra iki önemli harekâta girişmiş ve hem Süveyş Kanalı’nda hem de Sarıkamış’ta başarısız olarak kısa sürede geri çekilmişlerdi. Aynı şekilde bir Hint Tugayı da Basra’daki Türkleri mağlup etmişti. 29. Tümen’in istihbarat raporlarında Türk askerleri hakkında enteresan tespitler yapılmıştır:

“Genel görüşe göre Türkler saldırımıza enerjik bir direnişle karşı koyacaklar ama Yarımada’ya sağlam olarak çıktığımızda bu direnişin çözüleceği ve Alman efendilerinin aleyhine dönebilecekleri düşünülmektedir. Ortalama Türk, İngiliz milletine her zaman sempati duymuştur ve çoğunun Britanya yönetimi altındaki Mısır’ın sahip olduğu refaha kıskançlıkla baktığı bilinmektedir.” (TNA, WO 95/4304, EK-4).

Kitchener 19 Nisan’da Basra’da çarpıştıkları Türk birliklerinin kısa bir analizini yapmış ve işine yarayacağı düşüncesiyle Hamilton’a bir telgraf göndermiştir. Bu telgrafta, Türk askerlerinin cesaretle ve disiplin içinde savaştıkları, iyi eğitilmiş oldukları ve siperlerinden ancak süngü ile çıkarılabildikleri belirtildikten sonra, siperlerinden atılan Türklerin gece ve ertesi gün hiç durmadan geri çekildikleri belirtilmekteydi. (AWM, RCDIG/1002281). İşte Gelibolu’da da Türklerden beklenen davranış şekli tam olarak buydu. Hamilton ve karargâhı Türklerin kısa bir direnişin ardından siperlerinden geri atıldıktan sonra Trakya’ya hatta İstanbul’a kadar kaçacaklarına ve sonrasında ciddi bir direnişle karşılaşmadan ilerleyeceklerine inanmaktaydılar. Hatta karaya çıktıktan sonra az zayıyla ve hızla iç kesimlere ilerleyeceklerine o kadar güveniyorlardı ki çıkarmalar için sadece iki adet hastane gemisi ayrılmıştı. Durumu fark eden Tabip General Birrell, eğer iç kesimlere ilerleyemezsek ve sahilde ateş altında hastane kurmak zorunda kalırsak ne olacak?²⁸ Diye soracaktı. Fakat hiç kimse bu soru üstüne düşünmemişti. Zor

²⁸ General Birrell yaralı tahminini 10.000 asker olarak belirtirken, bu iki hastane gemisinin toplam kapasitesi 700 kişidir. Nitekim 25 Nisan günü çıkarmalar başladıktan sonra ordu beklenildiği gibi ilerleyemeyince yaralı tahliye planı çökecektir. Eldeki bütün nakliye taşıtları asker taşıma amaçlı ayrıldığı için, gemilere taşınmayı bekleyen çok sayıda asker açık arazide yaralarından dolayı hayatlarını kaybetmiştir.

kısım birlikleri sahile çıkarmaktan ibaretti ve bundan sonrası bir şekilde gelecekti (Carylon, 2003, 125-126).

Çıkarmaların başlayacağı tarih ilk önce 23 Nisan olarak belirlense de kötü hava şartları ve fırtına yüzünden tarih iki kez ertelenmiş ve 25 Nisan 1915 Pazar gününde karar kılınmıştır. Çıkarmalar başlamadan önce 23 Nisan'da Kitchener'a son bir mektup yazan Hamilton, içinde bulunduğu durumu özetlemiştir:

“Böyle bir anda söyleyecek çok az şeyim var. Şu anda düşüncelerim ve zihnim başka bir şeyle ilgilenmeyi bırakmış durumda. Bütün birlikler çok hevesliler ve eminim ki bir şeyler ters giderse bu onların suçu olmayacak. Birdwood kesinlikle kendinden emin ve umarım düşmanın varlığı onu ihtiyatlı hale getirecek ve ana hedefi Kilitbahir Platosu'ndan kuzeye doğru uzaklaşmasını engelleyecektir. Hunter-Weston'ın dikenli teller ve makineli tüfeklerle karşılaşması daha olası ama biliyorum ki oldukça cesur ve düşmanın cesaretini kırarak adamlardan biri. D'Amade'e gelince, ondan mükemmel derecede büyüleyici ve gerçekten adanmış mektuplar aldım. Kendisi sanıyorum Fransız olmasının doğası gereği dakikliğe çok fazla önem vermesinin haricinde herhangi bir türden en küçük sıkıntı çıkarmadı. Pekâlâ, şimdilik elveda zamanı. Her ne olursa olsun, bana bu şansını verdiğiniz için hiçbir şey size karşı olan minnettarlığımı azaltmayacak.” (TNA, PRO 30/57/61/30).

Türk tarafında İtilaf Donanması'nın 18 Mart'ta yaşadığı büyük yenilgi sonrası bir çıkarma yapılacağı beklentisi iyiden iyiye artmıştı. Ayrıca İngilizlerin çıkarma hazırlıklarını tamamlamak için Mısır'ı üs olarak seçmesiyle burada yaşanan yoğun hareketliliğin Türklerden saklanmasına imkân yoktu. Gerek Mısır'da gerek Türk ana karasına yakın adalarda yaşanan hareketlilik Türkler tarafından casuslar vasıtasıyla yakından takip edilmekteydi. Dahası, dış basında Çanakkale'deki operasyonlar ile ilgili haberler artmaya başlamıştı. İngiliz basınında 18 Mart felaketinden sonra ordu ve donanmanın iş birliği ile çıkarma operasyonları yapılabileceği tartışılıyor (The Farmer and Settler, 30 Mart 1915), Gelibolu Yarımadası'nın coğrafi özellikleri sıralanırken, Kilitbahir Platosu ve Bolayır gibi kritik noktaların analizleri yapılıyordu. (Geelong Advertiser, 27 Mart 1915). Çanakkale'ye gönderilen kuvvetler arasında Fransız ve Avustralyalıların olduğuna dair çeşitli haberler de çıkmaktaydı (Daily Standart, 25 Mart 1915). Nisan başında basında açık açık Çanakkale bölgesine yapılacak çıkarmalar tartışılırken, 7 Nisan tarihli bir gazetede çıkarmaların artık kesinleştiği, tek sorunun nereye çıkılacağı başlığı atılmaktaydı. (The Sydney Morning Herald, 5 Nisan 1915). Özellikle Mısır basınında çıkan haberler Hamilton'ı rahatsız etmekteydi. 4 Nisan 1915 tarihinde Mısır'daki İngiliz Yüksek Komiseri Henry McMahon ile görüşen Hamilton, bu rahatsızlığını dile getirdi ancak kocaman bir ordu herkesin gözü önünde Mısır'da son hazırlıklarını yaparken haber akışını kesmek neredeyse imkansızdı. Nitekim

Hamilton günlüğüne şöyle yazacaktı: “Gazeteler faaliyetlerimizi bütün detaylarına kadar yazmaya devam ediyor. Yüksek Komiser bu konuda yapabileceği bir şey olmadığını söyledi. Tek umudum Türklerin bu kadar inanılmaz bir çılgınlığa inanamayacak olmaları.” (Hamilton, 1920, c.I, s.77).

İtilaf Devletlerinin en başından beri gizliliği umursamaması nedeniyle çıkarmaların artık çok yakın olduğu Türkler tarafından anlaşılmıştı. Yapılması gereken, Çanakkale bölgesindeki birliklerin sayısını artırılıp mevcut savunma tertibatının güçlendirilmesinden ibaretti. Bu çerçevede, Mart sonuna kadar ayrı ayrı komutanlıklar ile kolordulardan oluşan ve dağınık bir görüntü veren idari teşkilatlanmanın düzenlenmesine karar verildi ve Beşinci Ordu Komutanlığı kurularak komutanlığına Alman Askeri Misyonu başkanı Mareşal Liman von Sanders getirildi. 26 Mart tarihinde Gelibolu’ya ulaşan von Sanders karargâhını burada kurdu. (BOA, DH. KMS, Ds: 31/30).²⁹ Beşinci Ordu, III. Kolordu (7.,9. ve 19. Tümenler), XV. Kolordu (3. ve 11. Tümenler ile Çanakkale ve Beyoğlu Jandarma Alayları), Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları ile 5. Tümen ve bağımsız süvari tugayından oluşmaktaydı. Bütün bu kuvvetin toplamı 80.935 kişiydi (Göncü-Aldoğan, 2018, s.28). 12.577 mevcutlu Müstahkem Mevki Komutanlığı da dahil edildiğinde Çanakkale Boğazı çevresindeki Türk birliklerinin sayısı 93.521 askere ulaşmaktaydı.

Beşinci Ordu Komutanlığı kurulmadan ve Liman von Sanders bölgeye gelmeden önce Gelibolu Yarımadası’nı savunma görevi Birinci Ordu’ya bağlı III. Kolordu’daydı. Türk komutanlar düşmanın stratejik öneme sahip Kilitbahir Platosu’nu hedef alacağı düşünüyor ve savunma tedbirleri bu doğrultuda alınıyordu. Bu bağlamda, Eceabat-Kabatepe çizgisinin güneyinin 19. Tümen, kuzeyinin ise 9. Tümen tarafından savunmasına karar verildi. Ayrıca, III. Kolordu Komutanı Esat (Bülkat) Paşa, 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey ve 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal (Atatürk) Bey de kıyıların güçlü şekilde savunulması prensibinde uzlaşmışlar ve bu çerçevede savunma önlemlerini almışlardı. Türk komutanların aldığı savunma tertibatı kıyıları güçlü şekilde tahkim ederek düşman askerlerinin karaya ayak basmaması prensibine göre

²⁹ Liman von Sanders’in yanında Binbaşı Mühlmann ve Binbaşı Prigge isimli iki Alman yaveri ve bir süvari subayı Binbaşı Frase haricinde geri kalan subayların hepsi Türk idi. Mühlmann’a göre Liman von Sanders’in karargâhına Alman kurmay subaylarını almayışının sebebi, Türk şartlarına uymayan Alman ölçütü kullanmak gibi bir hataya düşmek istememesiydi. Bir başka etken de Alman kurmaylarının tenkitçi ve kendi işine karışan tutumu yerine Türk subaylarının kendisine daha çok itaat edeceği düşüncesiydi.

düzenlenmişti. Hedef düşmanı en zayıf anında, yani karaya çıkmaya çalışırken imha etmektir. Yani düşmanın karaya çıkmasına ve yerleşmesine izin verilmeyecekti.

Ancak Gelibolu'ya gelir gelmez Türk komutanların üzerinde mutabık kaldığı mevcut savunma prensibine şiddetle karşı çıkan Liman von Sanders'in kafasındaki savunma planı tamamen farklıydı. Türk komutanların aldığı savunma düzenini yerinde incelemek için 31 Mart günü Alçıtepe ve Kabatepe'ye gittiğinde Mustafa Kemal Bey de yanında bulunuyordu:

“Liman Paşa 9'uncu Tümen tarafından doğrudan doğruya sahilin savunması için alınmış olan önlemleri uygun bulmadılar. Liman Paşa, sahili zayıf birliklerle gözetlettirerek birliklerin çoğunu geride bulundurmak ve düşman karaya çıktıktan sonra gerideki ihtiyatlarla süngü hücumuyla karaya çıkacak olan düşmanı denize dökmek fikrini tavsiye ediyorlardı. Bu nedenle yeniden yapılmasını emrettikleri düzenleme, bu düşünceden hareketle yapılacaktı. Liman Paşa'nın bu konudaki emirleri, III. Kolordu ve 9'uncu Tümen komutanlarınca arazi üzerinde tatbik edilerek gerekli tertibat alınmıştı. Karargâhlarımıza dönüşte 9'uncu Tümen Komutanı yanıma gelerek alınması emredilmiş olan yeni düzenlemelerin kendisine güven vermediğini belirtti ve bu konuda benim fikrimi sordu. Ben de bütün sahilin yalnız gözetlemeyle yetinilmesi fikrine esasen eskiden beri karşı olduğumdan, Halil Sami Bey'e bu yönde fikir ve görüşlerimi bildirdim. Bunun üzerine 9'uncu Tümen Komutanı, Kolorduya yazdığı bir raporla istihamlarda bulundu.” (Mustafa Kemal, 2011, s.12).

Liman von Sanders'in elinde hem çıkarma yapılacak muhtemel sahillerin tamamını güçlü şekilde savunacak, hem de gerilerde kuvvetli ihtiyatlar bulunduracak kadar birliği yoktu. Niyeti kıyıları son derece zayıf birliklerle tutarak, kuvvetli ihtiyatları gerilerde toplu olarak bekletmekti:

“26 Mart tarihine kadar mevcut olan beş tümenin tertibatını tamamen değiştirmek gerekti. Çünkü o zamana kadar bunlar başka bir esasa göre tertip edilmişti; adeta eski çağlardaki sınır koruma birlikleri gibi bütün sahil boyunca yayılmıştı. Sahile çıkacak düşman gerçi bu tertibata göre her yerde biraz mukavemetle karşılaşacaksa da geride yedek olarak hiçbir birlik alıkonmamış olduğundan şiddetli ve etkili taarruzlar yapılarak düşmanın durdurulması mümkün olmayacaktı

Ben her tümenin kuvvetlerini toplu tutmasını ve her tümenin kendi mıntıkası içindeki sahillerde ancak çok gerekli olan emniyet tertibatını almasını emrettim. Olaylar nasıl gelişirse gelişsin, kuvvetimiz az olduğundan, kesin başarı için tek çare inatçı bir direnme değil, her üç muharebe grubunun hareketli savunma yapmasına bağlıydı. Sahil gözetleme vazifesi altında tamamen uyuşmuş kalmış olan Türk birliklerini, yeni duruma göre hareketli bir hale getirmek için yürüyüş ve tatbikatlar yaptırmak en faydalı tedbirlerdendi. İhtiyaç görüldüğü anda birliklerin istenilen yere naklini zaman kaybetmeden yapabilmek için bir taraftan Boğaz'ın münasip limanlarında deniz nakli araçları toplanmış; diğer taraftan da bir bölgeyi diğerine bağlayacak yolların inşasına, amele taburları vasıtasıyla başlanmıştı.” (Sanders, 2018, s.91).

Görüldüğü gibi, Liman von Sanders, düşmanın kıyıda durdurulmasının imkânsızlığına kesin olarak inanmıştı. Kendi savına göre, sorumluluk sahasındaki onlarca kilometrelik kumsal şeridi eşit derecede güçle savunulamazdı. Eğer düşman donanma desteği ile karaya çıkıp bir şekilde ilerlemeyi başarır, geride kuvvetli ihtiyatlar olmayacağı için

karşı taarruzlar yapma imkânı kalmayacak ve düşman serbestçe iç kesimlere doğru ilerleyebilecekti. Bu düşünceler doğrultusunda hareketli savunma prensibini benimseyerek Türk komutanlarının aldığı savunma tertibini baştan aşağı değiştirmeye karar verdi. Düşman karaya çıkarken değil, çıktıktan sonra yapılacak güçlü karşı taarruzlarla imha edilecek, yani bir manada düşmanın karaya çıkmasına izin verilecekti.

Çanakkale Muharebelerinin gidişatını temelden etkileyecek ve 25 Nisan çıkarmalarında Türkler adına vahim sonuçlar doğuracak bu değişiklik, Türk komutanlarda haklı olarak tedirginlik yaratmıştır. Zira hareketli savunma prensibinin içinde barındırdığı riskler bir hayli fazlaydı. Arıburnu ve Seddülbahir bölgesini savunmakla görevli olan ve 25 Nisan'da çok ağır bir sorumlulukla karşı karşıya kalacak olan 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey, yeni savunma düzeni ile ilgili çekincelerini sorumlu bir komutan olarak III. Kolordu komutanı Esat Paşa'ya ayrıntılı bir rapor ile bildirme gereği duydu. Bu rapor, bölgedeki Türk komutanlarının çıkarma ile ilgili düşüncelerini ve Liman von Sanders bölgeye gelene kadar alınan tedbirleri bütün ayrıntılarıyla anlatması açısından oldukça önemlidir:

“Komutanlığınızın emirleri üzerine bölgenin kıyıları, zayıf kuvvetlerle gözetlenerek tümenin büyük kısmı geride, merkezi durumda tutulmaktaysa da bölgenin savunma şekli konusunda aşağıdaki düşüncelerin arz edilmesine izin verilmesini rica ederim;

1-Önceleri düşmanın kolayca karaya çıkmasına meydan vermemek ve çıkan kuvvetler üzerine alay ihtiyatlarıyla yetişilerek yeniden denize dökmek temel düşüncesi üzerine aldırılmıştı. Bu düzenin alınmasında göz önünde bulundurulmuş temel düşünceler şöyledir;

a-Düşman karaya çıkarken en çok topçu ve belki ağır makineli tüfeklerin ateşiyle birliklerimizi ateş altına alacağı ve iyice hazırlanmış siperlerimizde askerlerimize çok zarar vermeyeceği,

b-Düşmanın en zayıf zamanı, karaya çıkarken olup piyade ve topçumuzun etkili ateşi altında kalacağı,

c-Karaya çıkmayı başardığı yerlerdeyse kendi piyadelerinin yakınlığı nedeniyle, oralara topçu ateşi yapamayacağı ve bu dönemde piyadelerimizin siperlerinden yapacakları etkili ateşlerle kıyıda tutunamayacağı ve bir kısım yerde tutunsa bile karanlık basınca ihtiyatların süngü hücumuyla denize döküleceği,

ç-Düşman sabahleyin çıkarmaya başlarsa bir alay bölgesine yavaş yavaş ateş altında çok sayıda kuvvet çıkaramayacağı ve bu kuvvetlerin ise doğal olarak oldukça hırpalanmış, disiplin ve düzeni bozulmuş, kıyı boyunca dağınık bir durumda bulunacağı ve bunların üzerine yapılacak hücumun her halde başarılı olacağı,

d-Düşman gece çıkarma yaparsa topçusundan yararlanamayacağı gibi geceleyin gideceği ve tutacağı yerleri iyice bilemeyeceğinden ateşimiz altında oldukça şaşıracağı ve çıkan kısım üzerine hücum olanağı bulunacağı,

e-Bölgede düşmanın çıkarma yapabileceği yerler sınırlı olduğundan buraları kuvvetle tutulursa düşman bir yerden çıkmayı başarsa bile diğer yerlerde kıyı kuvvetlerimizin savunmasından yararlanarak çıkan düşman üzerine gerideki genel ihtiyatlarla atılma olanağının bulunması,

İşte arz edilen bu düşünce üzerine ve Maydos'ta bir ihtiyat tümeninin bulunduğu göz önünde tutularak kıyı üç bölgeye ayrılmış ve her birine bir alay verilmişti.

2-Şimdiki düzendeyse kıyı zayıf gözetleme kuvvetleriyle tutuluyor. Bu durumda düşman, gece veya sabahleyin kıyının her yerinden çıkarma girişiminde bulunduğu ve önemli noktalarda kolaylıkla çıkarmaya başladığı zaman, donanmasıyla gerilere yapacağı şiddetli bombardıman

altında geride bulunan büyük kısmın gündüz ileriye aldırılması güçleşeceği gibi, bu güçlüklerle büyük kayıplarla karşı konulsa bile birçok noktada sonradan çıkarmayı başaran düşmana karşı kuvvetleri parça parça göndermek veya bir bölgeye toplu kuvvet göndererek diğer bölgeleri savunmasız bırakmak tehlikesi baş gösterecektir.

Özellikle düşmanın çıkarma zamanında hangi yöne çok önem verdiği ve nereye ne kadar kuvvet ayırdığı ve ne kadar kuvvet çıkardığı da kolayca ve çabuk anlaşılamaz. Bu duruma göre düşmanı ateş altında kalmak ve çıkarmanın olağanüstü güçlüğünden kurtararak ilk hareket serbestisini ona bıraktıktan sonra birçok yerde karaya çıkan ve sırtlarda tahkimat yaparak yerleşmeye çalışan düşmana karşı, yanlarımızın kuşatılması tehlikesiyle karşı karşıya bir durumda taarruz etmek zorunda olacaktır.

Arz olunan nedenlerden dolayı düşman, çıkarmaya başladıktan sonra genel ihtiyat kuvvetiyle süratle harekete geçme olanağı bulunamayacaktır. Çünkü birçok noktadan yapacağı çıkarmanın önemlisi anlaşılmadan harekete geçilirse gösteriş taarruzu yapılan yere gitmek tehlikesine neden olacaktır. Bundan dolayı durum anlaşılmaya kadar beklemede kalma zorunluluğu, düşmana zaman kazandırmak tehlikesini doğuracaktır. Bu düzenlemeye göre düşman, sabaha yakın veya sabahleyin çıkarmaya başlarsa akşama kadar zaman kazanacak ve tuttuğu sırtları tahkim ederek yerleşecektir. Gündüz veya gece bunun üzerine süngü hücumuna geçmekse biraz güçleşecektir.

3-Düşüncelerim uygun görülürse birinci savunmayı kıydan yapmak üzerine kıyının iki tümen bölgesine ayrılması ve böylece her tümenin elinde en az bir alay piyade ve yeteri kadar topçudan oluşan tümen ihtiyatlarının bulundurulması Komutanlığımızın uygun görmesine bağlı olduğunu arz ederim” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.198-199)

Son derece önemli tespitler ve uyarılar içeren bu rapor, Çanakkale Muharebelerinin en çarpıcı belgelerinden biridir. Kısa bir zaman sonra çıkarmalar başladığında, Halil Sami Bey’in raporunda belirttiği endişelerin neredeyse tamamı gerçekleşecek ve gelişmeler Halil Sami Bey’i haklı, Liman von Sanders’i haksız çıkaracaktır.

Diğer yandan, bu rapor Esat Paşa tarafından dikkate almayacağı gerekçesiyle Liman von Sanders’e iletilmemiştir. Esat Paşa’nın bu düşüncesinde pek de haksız olduğu söylenemez. Zira Liman von Sanders kendi savunma planına o kadar inanıyordu ki hiçbir şekilde planını değiştirmekten, hatta tartışmaktan yana bile değildi. Bu arada, yazılı kayıtlardan anlaşıldığı kadarıyla Esat Paşa’nın yeni savunma düzenine tümen komutanları kadar dahi ses çıkarmadığı, itiraz etmediği ve pasif bir tavır takındığı görülmektedir. Liman von Sanders ile beyhude bir tartışmaya girerek dikkatleri üzerine çekip kendisiyle ters düşmek istemediği anlaşılmaktadır. Neticede savunma düzeni Liman von Sanders’in emirleri doğrultusunda baştan aşağı değiştirilir.

Savunma planının yanında bir diğer önemli unsur ise çıkarma yapılacak yerlerin mümkün olduğu kadar doğru tahmin edilmesi idi. Kendi oluşturduğu savunma planının doğruluğundan şüphe etmeyen Liman von Sanders’in aklındaki tek soru, düşmanın hangi noktalardan çıkarma yapacağıydı. Sorumluluk alanındaki sahiller kuzeyde Saros-Bolayır’dan güneyde Beşige Limanlarına kadar oldukça geniş bir alana yayılan Beşinci Ordu Komutanlığının bütün sahilleri eşit derecede güçlü savunmasına imkân yoktu.

Düşman teknik olarak bu geniş alanda pek çok sahile çıkarma yapabiliirdi. Dolayısıyla çıkarma yapılacak sahillere mümkün olduğu kadar doğru tahmin edilmeliydi. Liman von Sanders'in en baştan beri kritik gördüğü iki çıkarma bölgesi vardı: En güneyde Asya sahillerindeki Beşige limanları ve kuzeyde Saroz-Bolayır bölgesi. Bu iki bölgenin önemini anılarında açıklamaktadır:

“Boğaz’a hakim olan Çanakkale Mevki-i Müstahkeminin en önemli tabya ve bataryaları, güneyde Asya sahilinde bulunuyordu. Düşman elinde bulunan ve uzak olmayan Bozcaada da Asya sahili önünde bulunduğu gibi; bu sahil, asker çıkarılmasına çok müsait olan Büyük ve Küçük Beşige Limanlarını içermekteydi. Bundan dolayı bu mıntıkada çok kısa süre içerisinde sahile çok büyük kuvvetler çıkarılabilir. İstihkâmlar ile ağır bataryalar yalnız deniz geçidini savunmaya yönelik olarak kurulmuş olduğundan, Anadolu tarafındaki savunma tertibatının arkasına doğru yapılacak bir saldırı ve harekât, düşman için çok uygun neticeler verebilirdi. Bu tarafta bağlantı yolları da epeyce müsaitti, bu sebeple tehlikenin büyüğü bu taraftaydı. Rumeli yakasında özel öneme sahip üçüncü çıkarma mıntıkası da yukarı Saros ’da Bolayır yakınlarında, yarımadaının 5-7 km. genişliğinde daraldığı kısımdır. Buradan Mevki-i Müstahkem’e karşı doğrudan doğruya bir tesir yapılması mümkün değilse de Çanakkale çıkarma harekâtının stratejik sonuçlarını devşirmeye yönelik imkânlar sunmaktaydı. Buradan Gelibolu Yarımadası’nın, gerek İstanbul ve gerek Trakya ile olan bağlantısı kesilebilirdi. Düşman Saros Körfezi ile Marmara Denizi arasındaki dar sırtları ele geçirdiği takdirde, neticede yalnız 5.Ordu’nun kara bağlantısının kesilmesiyle kalmayıp oralara yerleştirilecek – geceleyin projektörlerle donatılmış- uzun menzilli İngiliz toplarıyla Marmara’nın burada dar olan kısmını da ateş altına alabilirdi. Aralık 1914’ten beri Boğaz’daki mayın hatlarına karşı faaliyet gösteren ve Marmara’ya girmeye çalışan düşman denizaltıları da; Bolayır sırtlarının işgali ve Marmara’nın top ateşi altına alınmasıyla, deniz yolundan yapılacak ikmali durdurabilirdi. (Sanders, 2018, s.89-90).

Tam bu noktada rakip iki ordu komutanının çıkarmalar ile ilgili düşüncelerini karşılaştırmak ve Akdeniz Seferi Kuvveti Komutanı Hamilton’ın çıkarma yapılacak noktalar ve neden bu noktaları seçtiğine dair açıklamalarını hatırlamakta fayda vardır. 9 Nisan 1915 tarihinde günlüğüne yazdığı notlarda şöyle demiştir:

“Çanakkale Boğazı’na en yakın, en kestirme yerden saldırıya geçmek düşüncesindeyim.

Birinci neden: Çünkü Anadolu’yu işgal görevim değil, Asya yakası topraklarının askeri kuvvetlerle işgali sert itirazlarla karşılanacak. İkinci olarak, çünkü Saros Körfezi ile Enez arasındaki araziden çıkartma yapılmasının bizim için uygun olduğunu kabul ederim. Belki Rodos adasında üslenip güneyden, bir diğer kanadımızla Edirne’den, bir başka kanadımızla Bolayır’dan saldırıya geçmeliydik, ama o zaman da donanmayla ilişkimiz kesilecek ve filo desteği kaybolacaktı. Oysa donanma desteğinden ve eşgüdümünden ayrılmayı temel kabul eden bir plan yüzünden nakliyelerdeki malzemeleri toparlayabilmek için bile, yeniden bir ay ya da altı hafta daha beklemek zorunda kalırız. Üçüncüsü; Asya yakası, Gelibolu Yarımadası’na egemen değildir. Kilitbahir yaylası Asya yakasına egemendir. Dördüncü olarak, burada bulunuşumuzun bütün nedeni, donanma ile birlikte çalışmak içindir. İlk adımda donanmanın, Çanakkale Boğazı’nı aşmasını destekleyeceğiz. İkinci olarak, Rusların İstanbul’u işgallerine yardım edeceğiz. Savunma Bakanlığı, Amirallik dairesi, Amiraller ve Fransız Silahlı kuvvetler Komutanlığı, Gelibolu Yarımadasını hedefimize ulaşmak için, aşılması gerekli ilk ve en uygun yer olduğunda görüş birliği içindedirler.” (Hamilton, 1920, c.I, s.88).

Hamilton, açıkça belirttiği gibi, mümkün olan en kestirme yoldan Boğaz’ın en dar yerine ulaşmak için Kilitbahir Platosu’nu yani Yarımada’nın güney ucunu hızlı ve seri

bir şekilde ele geçirmek olduğunu kavramış bulunuyordu. Akdeniz Seferi Kuvveti Komutanlığının 13 Nisan'da yayınladığı 1 numaralı emrin ikinci maddesinde “operasyonun hedefi” başlığında şöyle denmiştir: “Seferi kuvvetin hedefi, Kilitbahir Platosu ’nu zapt etmek ve Boğaz’daki tabyalara hakim olmak suretiyle donanmanın Çanakkale Boğazı’nı geçmesine yardım etmektir.” (TNA, WO 95/4263, EK-1).

İki ordu komutanının yazdıklarına baktığımızda, Liman von Sanders’in Hamilton’ın ana hedefi ve amacının en kısa yoldan Boğaz’ın en dar yerine ilerlemek ve bunun için de Kilitbahir Platosu’na hızlı şekilde ele geçirmek olduğunu bir türlü kavrayamadığı çok net şekilde görülmektedir. Hamilton için Kilitbahir Platosu ilk ve tek stratejik hedefken, Liman von Sanders için burası Bolayır ve Beşige Limanlarından sonra üçüncü derecede önemli nokta olarak kalmıştır. (Kıbil, 2017, s.18). Liman von Sanders’in aksine, Türk komutanların Kilitbahir Platosu’nun stratejik değerini kavradığı görülmektedir. Balkan Savaşlarında bölgede görev yapmış bir komutan olarak bölgeyi çok iyi bilen ve daha önce Gelibolu Yarımadası’na yapılacak çıkarmalar konusunda çalışan Mustafa Kemal Bey, çıkarma yapılacak sahiller hakkındaki fikirlerini şöyle açıklamaktadır:

“Hakikaten düşman, Seddülbahir bölgesini kuzeyden güneye boydan boya ateş altında bulundurabilme imkânına sahipti. Düşman; bu bölgeye çıkmayı ve Alçıtepe’yi ele geçirmeyi başardığı takdirde, Boğaz’ın girişinden itibaren önemli bir kısmına sahip olma imkânını elde edebilecekti. Alçıtepe’ye yerleştireceği bataryalarla bu tepe hizasına kadar olan Boğaz kısmının iki taraftaki bataryalarına etkili olacak, özellikle Rumeli sahilindeki bataryaları tahrip edecek, donanması da Boğaz’ın içine girecek ve böylece hep birlikte amaçlarını gerçekleştirmiş olacaktı.

Kabatepe ve civarındaki sahil hakkında düşüncelerim şunlardı: bu sahil kısmı, Boğaz’ın gerçekten kilidi olan Kilitbahir’e çok yakın bulunuyordu. Düşman baskın tarzında bu sahile çıktığı ve kendisini durduracak kadar kuvvetle karşılaşmadığı takdirde, doğrudan doğruya Maydos ve Kilitbahir’e etki etmek suretiyle çok hızlı bir şekilde amacına ulaşabilirdi. Bu amaca ulaşmasında kendini engelleyecek kuvvetler, Seddülbahir bölgesine yardımı engellenecek kuvvetler olabilecekti ki bu takdirde amacını, Seddülbahir bölgesine çıkardığı kuvvetlerle gerçekleştirebilirdi. Her durumda, her iki tarafta aynı zamanda birer kuvvetli işgal müfrezesiyle işe başlamak ve başarılı olunan bölgede ihtiyat kuvvetlerini kullanmak, düşman için örnek teşkil eden bir hareket olacaktı. Bu nedenle, Seddülbahir bölgesinde olduğu gibi bu bölgenin de sahil üzerinde yeterli kuvvetle doğrudan doğruya savunulması gerektiğini düşünüyordum.” (Mustafa Kemal, 2011, s.7-8).

Mustafa Kemal Bey’in yukarıda yaptığı tespitler Hamilton’ın çıkarma planını çözdüğünün ispatıdır. Mustafa Kemal ve Halil Sami Bey gibi tümen komutanlarının uyarıları bu şekildeyken, Boğaz savunmasını üstlenen Müstahkem Mevki Komutanlığı da savunma planının değiştirilmesinden rahatsızdır. Müstahkem Mevki Komutanlığı Kurmay Başkanı Selahaddin Adil Bey durumu şöyle özetlemektedir:

[...]Boğaz mıntıkasının müdafaası vazife ve sorumluluğunu yüklenmiş olan 5.Ordu komutanlığı maalesef Çanakkale havalisini yalnız bir-iki motor veya otomobil gezintisi ile pek yüzeysel bir gözle görmüş, özel durumuna nüfuz edememişti. Muharebelerden önceki yığınak devrinde en mühim mesele düşmanın muhtemel esas çıkarma yerlerini doğru olarak tayin edebilmek olduğu halde, bu konuda iki karargâhın görüş ve kanaatleri birbirinden büsbütün farklı bulunuyordu. Liman Paşa, galiba Alman kurmaylarının da görüşlerine dayanarak, düşman çıkarmasının Saros Körfezi veya Beşiğe sahillerine yapılacağına inanmış ve Anafartalar çıkarmasına kadar bunda ısrar etmişti.

Müstahkem Mevki ise düşman için gayenin en kısa bir zamanda ve süratle Müstahkem Mevkii'nin gerisine düşerek donanmaya Boğaz'ın yolunu açmak olduğu, bunun için de Seddülbahir-Kabatepe sahil kısmının en müsait yer olduğu, Beşiğe ve Bolayır sahillerinde yapılacak bir çıkarmanın Boğaz müdafa mıntıkasına etki edebilmesi uzunca bir zamana muhtaç bulunduğundan, geçecek müddet içinde yetiştirilecek yeterli kuvvetlerle düşmanın durdurulması mümkün olacağı kanaatinde bulunmuş ve emrinde bulunduğu sırada 9.Tümen'in yarımada yerleştirilmesini buna göre yapmıştı

İkinci olarak; Liman Paşa, müdafaanın Anadolu yakasında Menderes gerisine kadar çekilmek ve sonra karşı taarruzla düşmanın denize dökülmesini yeterli görüyordu. Hâlbuki Müstahkem Mevki, genel olarak müdafaanın sahilden başlamasını uygun görerek çıkarma için muhtemel gördüğü sahil kısımları boyunca piyade siperleri yaptırmış, Kabatepe'de bir dayanak noktası oluşturmuş ve kumsalları tel örgüleriyle kapatmış, bazı topçu mevzileri hazırlamıştı.” (Selahaddin Adil, 2007, s.78-79).

Liman von Sanders karar verirken mevcut savunma düzenini yeterince incelemeyerek hiçbir Türk komutanından görüş almamış, sorumlu olunan arazinin tamamını yerinde görmeden ve gerekli analizleri yapmadan bu değişikliği yapmıştır.³⁰ Hatta yeni oluşturulan karargahındaki kurmaylarından dahi görüş almadan savunma planını radikal biçimde değiştirmiştir (Görgülü, 2008, s.29).

Kıyıları zayıf kuvvetlerle tutarak elindeki birlikleri geride bir merkezde toplayıp nerede çıkarma olursa oraya müdahale etme stratejisini güden Liman von Sanders'in, çıkarmaların ilk anında mümkün olduğu kadar kısa sürede ana çıkarma sahillerini tespit ederek süratle o bölgeye büyük çapta kuvvetler ulaştırması gerekiyordu. Asıl yanılgısı tam bu noktada başlıyordu. Zira ordunun elinde bir noktadan bir noktaya hızlı şekilde kuvvet kaydıracak nakliye imkânları yoktu. Ulaşım hala ilkel vasıtalarla yapılmaktaydı. Deniz taşıtları son derece yetersizdi. Yarımada'daki birlikler gidecekleri noktalara yürüyerek intikal etmekteydiler. Yolların durumu da kötüydü. Aslında Liman von Sanders göreve geldikten sonra yol ve ulaştırma konusunda karşı karşıya kaldığı sorunları net olarak görmüştü: “Yarımadayı boydan boya kat eden yollar hemen hiç yoktu. Ekseriyetle yük hayvanlarının tekli koldan geçebileceği patikalar ve keçi yolları

³⁰ Liman von Sanders 26 Mart 1915'te savunma tertibatını Başkomutanlığa gönderdikten ancak beş gün sonra, 31 Mart 1915'te birlikleri arazide ziyaret etmiştir. Kafasındaki savunma planını önceden harita üzerinde çizmiş olsa bile, arazi şartlarını ve birliklerin durumunu yerinde görmeden planını İstanbul'a göndermesi askerlik mesleğinin gerekliliklerine uygun bir hareket tarzı olmadığı çok açıktır.

vardı ama buralardan sahra topçusu bile geçemezdi.” (Sanders, 2018, s.91). Sanders’in yaverlerinden Prigge’nin tespitiye göre; Yarımada’nın ana ulaşım yolu olan Gelibolu-Maydos gibi çok yoğun kullanılan bir hatta bile araçların rahatlıkla geçebileceği nitelikte bir yol yoktu. Derhal yollar ve köprüler yapılmalı, keçi yolları topçuların geçebilmesi için büyük yollara çevrilmeliydi (Prigge, 2011, s.52). Ulaştırma ve nakliye koşullarının iyileştirilmesi için eldeki imkânlar çerçevesinde bazı çalışmalar yapılsa da savaş boyunca istenilen gelişme bir türlü sağlanamayacaktı (TNA, WO 95/4304, EK-4). Nitekim XV. Kolordu Harekât Şube Başkanı Kurmay Yüzbaşı Bursalı Nihat Bey çıkarmalar başladıktan sonra karşı karşıya kalınan ulaşım sıkıntılarını anlatmaktadır:

“Anadolu’dan Rumeli tarafına geçmek pek zor oluyordu. Yükleme yeri Çanakkale idi fakat nakil vasıtaları olarak elde birkaç mavna, römorkör ve bir adet çatanadan başka bir şey olmadığından özellikle topçuların yüklenmesi çok zordu. Anadolu yakasından yola çıkan bir tabur asgari olarak bir buçuk-iki günden önce; bir batarya da iki-üç günden önce muharebe mıntikasına giremiyordu.” (Sayılır, 2006, s.214-215).

25 Nisan günü çıkarmalar başladıktan son derece kritik saatler yaşanırken, mevcut yolların ve eldeki ulaşım araçlarının yetersizliği sebebiyle 33. Alay 24 saatte; 64. Alay ise tam 30 saatte Arıburnu’na yetişecektir. Ağustos ayına gelindiğinde de ulaşım imkânlarında büyük bir iyileştirme olmadığı görülmektedir. 6 Ağustos Anafartalar çıkarması esnasında Bolayır-Saroz bölgesinden Anafartalar’a intikal eden birlikler, cephede son derece kritik dakikalar yaşanırken, herhangi bir ulaşım aracı olmadığı için 40 kilometrelik yolu yürüyerek aşmaya çalışacak ve yüzlerce asker bu zorlu yürüyüşte yollarda döküle döküle hedefe varacaktır. Gerideki kuvvetli ihtiyatlar ile kıyıdaki zayıf örtme birlikleri arasındaki mesafenin çokluğu ile nakliye imkânlarının zayıflığının yanında, göz ardı edilen bir başka unsur karaya çıkan düşmanın (arkasında güçlü donanma desteği varken) denize dökmenin çok zor olacağı gerçeğidir. Nitekim çıkarma günü geriden gelen ihtiyatlar bazı anlarda donanma ateşine yakalanmış, zayıat verilmiş ve büyük gecikmeler yaşanmıştır.

25 Nisan çıkarmaları başladığında Mustafa Kemal ve Halil Sami Beylerin tahminleri maalesef doğru çıkacak, Liman von Sanders’in kuvvetli ihtiyatları gerilerde toplama stratejisinin yanında, çıkarma yerlerini de yanlış tahmin etmesiyle cephe daha ilk gün çökme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Bu arada birlikler Liman von Sanders’in yeni savunma prensibi doğrultusunda konuşlanmaya başlamıştır. Beşinci Ordu Komutanlığı, 25 Nisan 1915 çıkarmalarından önce aşağıdaki düzeni almış bulunmaktadır:

- Ordu Karargâhı ve bağılıları: Gelibolu'da; Bağımsız Süvari Tugayı, Bolayır doğusunda Enez'e kadar olan kıyı kesiminde gözetleme ve örtme görevinde.
- 5.Piyade Tümeni: Takviyeli bir taburu, Kocaçeşme dolayında; kalan bir kısmı Eksamil-Kavak kesiminde toplu durumda.
- 3.Kolordu: Bolayır'dan başlayarak Gelibolu Yarımadası'nı korumakla görevli olup, karargâhıyla Gelibolu'da.
- 7.Tümen: Karargâhıyla Gelibolu'da kuruluş ve emrindeki jandarma ve diğer birlikleriyle Bolayır hizasından Deliyani Limanı (hariç) Koyun Limanı (dahil) arası Gelibolu Seyyar Jandarma Taburunca gözetlenmekte, Koyun Limanı (hariç) Ağıldere (hariç) bölgesi de, 77. Alay'ın bir taburunca gözetlenmektedir.
- 19.Tümen: Genel ihtiyat olarak Bigalı bölgesinde.
- 9.Tümen: Ağıldere 'den (dahil) Gelibolu yarımadası kıyılarını koruma görevinde.
- 15.Kolordu: Karargâhıyla Anadolu yakasında Kalvert çiftliğinde.
- 3.Tümen (32. ve 64. Alay ve topçu taburları): Sarıçalı dolayında 31.Alayı ve diğerleri Halileli-İntepe ve Kumkale bölgesinde.
- 39.Alay: Çıplak-Yenişehir-Yeniköy bölgesinde olup gerektiğinde Truva harabesi-Menderes çayı doğusunda savunma düzeyi alacak.
- 11.Tümen: 33. ve 127. Alay ve topçu birlikleri ile İntepe'de mevzilenmiş olup, bağılılarıyla Pınarbaşı çevresinde.
- 126. Alay Mahmudiye Üvecik, 127. Alay da Geyikli doğusunda (Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı, 1997, s.52-53).
Görüldüğü gibi Liman von Sanders elindeki altı tümenden ikişer tümenlik üç grup ortaya çıkarmıştı. Birinci derecede önem verdiği **Bolayır-Saroz bölgesinde:** 7. Tümen (19., 20. Ve 21. Alaylar) ile 5. Tümen (13., 14., ve 15. Alaylar), **Beşige ve Kumkale bölgesinde:** 11. Tümen (33., 126. Ve 127. Alaylar) ile 3. Tümen (31., 32., 39., 64. Alaylar), Çanakkale Jandarma Alayı. **Gelibolu Yarımadası güneyinde:** 9. Tümen (25., 26., ve 27. Alaylar) Gelibolu ve Bursa Jandarma Taburları. Mustafa Kemal Bey komutasındaki 19. Tümen ise ordu ihtiyatı olarak gerektiğinde kuzeyde Saroz'dan güneyde Beşige Limanlarına kadar yetişmek üzere Bigalı Köyü'nde toplu olarak bulunacaktı. Müstahkem Mevki Komutanlığına bağlı birlikler de Beşinci Ordudan bağımsız olarak Boğaz'ın içinde kıyı şeridinde konuşlandıkları bölgelerden sorumluydu.

Bu hatalı diziliş yakından incelendiğinde Liman von Sanders'in Kilitbahir Platosu'nun önemini kavrayamadığı bir kez daha anlaşılmaktadır. Ordunun ağırlık merkezinin mezkûr plato olması gerekirken, Saroz-Bolayır ve Kumkale-Beşiğe bölgesine ikişer tümen ayrılması sebebiyle savunmanın ağırlık merkezi kanatlara kaymış; Gelibolu Yarımadası'nda olması gereken ateş gücü, malzeme ve teçhizat çoğunluğu sağlanamamıştır (Göncü-Aldoğan, 2018, s.37). Boğaz'ın en dar yerine en kestirme yol olan Yarımada'nın güneyi tek bir tümen (9. Tümen) tarafından savunulacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, Liman von Sanders'in planı hatalarla doludur. Kıyıları zayıf kuvvetlerle tutma gibi hatalı bir savunma prensibinin yanında, çıkarma yapılacak sahiller de ordu komutanı tarafından yanlış tahmin edilmiş ve çıkarma sahillerinde ellerinde makineli tüfekleri bile olmayan bir avuç Türk, karaya çıkan çok sayıda düşman karşısında son derece güç durumda kalmışlardır. Bütün bu hatalar neticesinde düşmana yeteri kadar kuvvetle ve zamanında karşı taarruz yapılamamış, gerideki birliklerin alelacele ve parça parça muharebeye sokulması zarureti doğmuş ve bu nedenle sevk ve idarede büyük sıkıntılar yaşanmıştır. Birliklerin taburlara bölünerek nerede ihtiyaç varsa oraya parça parça sevk edilmesi hiçbir fayda sağlamadığı gibi zarar getirmiştir:

“Bu tümenlerin birlikleri şimdiye kadar bulundukları mevzilerden tabur tabur, alay alay harekete başlamıştı. Herkes, her birlik gözü muharebe yönünde, kulağı top sesinde olarak ilerliyordu. Muharebe bölgelerine yaklaşan birlikler o andaki ihtiyaca göre parça parça ya Arıburnu tarafına ya da güney grubuna sevk ediliyordu. Bu sırada Anadolu'dan geçmeye başlamış olan XV. Kolordu kıtaları da aynı şekilde kullanılıyordu. Her türlü savaş düzeni genellikle tamamen bırakılmıştı. Bir alayın taburu, hatta bölükleri karmakarışık şekilde Arıburnu ve Seddülbahir'de muharebe hatlarına giriyordu!” (Sayılır, 2006, s.213).

Beşinci Ordunun aldığı bu hatalı savunma düzeni muharebelerin gidişatını temelden etkilediği için, günümüzde en çok tartışılan konulardan biridir. Liman von Sanders'in Batı cephesindeki Alman yükünü hafifletmek adına Çanakkale'ye gelen İtilaf ordusunu burada mümkün olduğu kadar uzun süre bağlamak istediği ve düşmanın karaya çıkışını kolaylaştırdığı uzun yıllar tartışılmıştır. Liman von Sanders'in hatalı savunma planından rahatsız olan Mustafa Kemal Bey, 3 Mayıs 1915'te Enver Paşa'ya bir mektup yazarak durumu özetler ve açıkça başta Liman von Sanders olmak üzere Alman komutanları eleştirerek, Enver Paşa'nın bölgeye gelmesini ve muharebeleri bizzat yönetmesini tavsiye eder. Şu cümleleri oldukça çarpıcıdır:

“von Sanders Paşa Hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla tetkikatta bulunacak kadar bir zamana malik olmadığından sahilde ihraç noktalarını kâmilten

açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker ihracını teshil eylemiştir. Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar daraban etmeyeceği şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların iktidar-ı fikirlerine de itimat buyurmamanızı suret-i katiyyede temin ederim. Bizzat buraya teşrif eder, vaziyet-i umumiyeimizin icabatına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim” (Görgülü, 1991, s.96-97).

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal Bey düşmanın karaya çıkıp yerleşmesini tek sorumlusu olarak ordu komutanını görmektedir.³¹ Bu görüşünde de haksız değildir. Diğer taraftan Enver Paşa bu mektuba cevap vermemiş ve başta Çanakkale’de olmak üzere I. Dünya Savaşı’nın diğer cephelerindeki Alman subayların sayısı git gide artmıştır. Liman von Sanders’in planını eleştiren bir diğer komutan olan 27. Alay Komutanı Mehmet Şefik Bey’in tespitleri ise enteresandır:

“Esasen adı geçenin [Liman von Sanders’in] aldığı savunma tertibatını izah eden 21 numaralı fıkra satırlarında suretini yazdığımız sözlerinde kendileri; geriden yürütülecek toplu kuvvetlerimizle düşmanı atmak demeyip “düşmanı durdurmak” tabirini kullanmaktadırlar. Bu kelime; üzerinde durulacak bir kelimedir. Acaba çıkarma başlamadan önce yani bu savunma tarzını uygulama emrini verdikleri zaman dahi düşmanı karaya çıktıktan sonra durdurmak gayesi mi hedeflenmiştir. Düşmanı durdurmak demek; karaya çıktıktan sonra orada bağlamak gibi bir mana dahi ifade edebilir ki, esasen Çanakkale savaşlarının cereyanı sırasında ağızdan ağıza dolaşan dedikoduları doğuran da bu savunma tarzı ve sonuçları olmuştur.” (Martı, 2001, s.197-198).

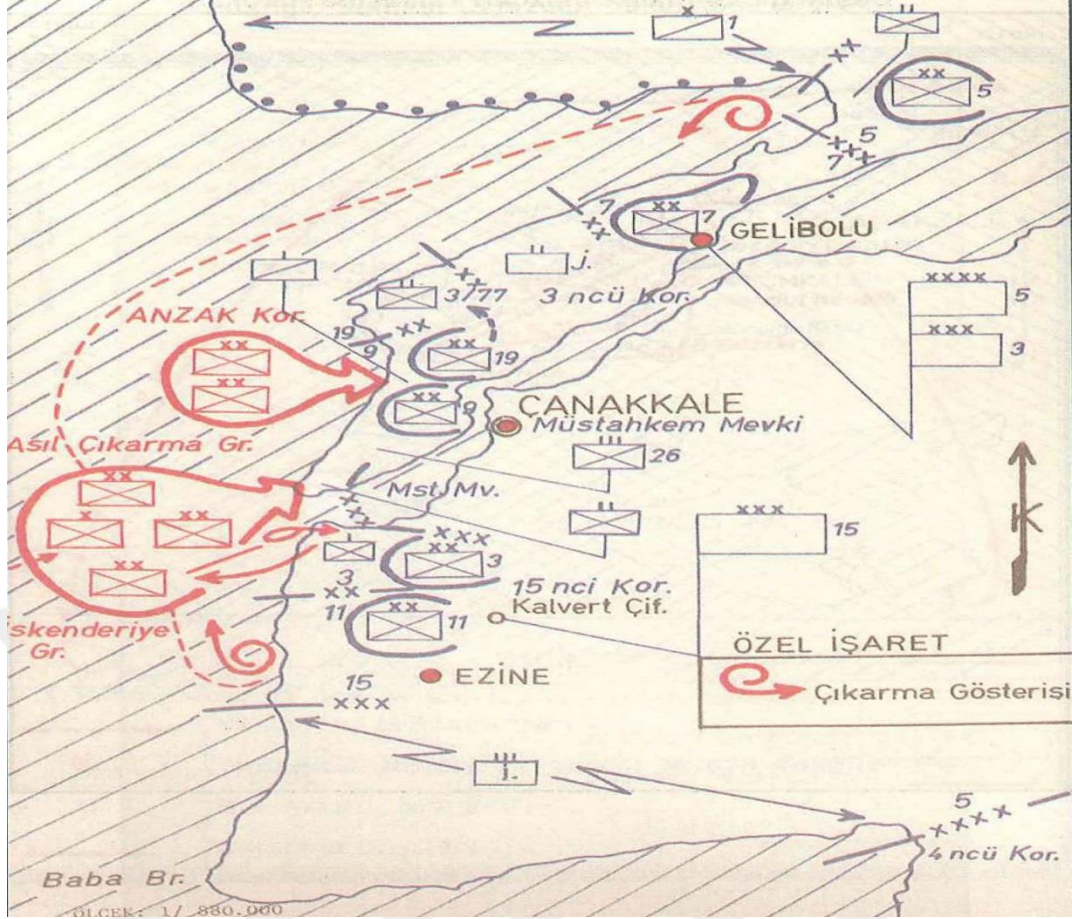
Görüldüğü gibi Liman von Sanders’in mümkün olduğu kadar fazla düşman kuvvetini Çanakkale’de bağlamak istediğine dair söylentiler Türk komutanlar arasında daha savaş devam ederken dillendirilmeye başlanmış, daha sonraki dönemlerde de tarihçiler tarafından tartışılmıştır. Ancak bu tartışmalar dedikodudan öteye geçememiştir. Alman komutanın İtilaf Ordusunun karaya çıkışına izin verdiği savını doğrulayacak bir kanıt veya yazılı belge günümüze kadar ortaya çıkmamıştır.

Ancak, I. Dünya Savaşı’nda Osmanlı harekât planlarının neredeyse tamamının Alman çıkarları doğrultusunda hazırlandığı da unutulmamalıdır. Alman Genelkurmayının Türk Ordusunu Alman çıkarları için kullanmak istediği o dönem Türk subayları arasında tepkiyle karşılanmıştır (Zobu, 1935, s.763). Liman von Sanders’in de bu doğrultuda mümkün olduğu kadar fazla İngiliz ve Fransız askerini Çanakkale’de

³¹ Almanlar, Türk ve İtilaf Ordularının farklı cephelerde savaşmasıyla İtilaf Ordularının bir kısmının Batı Cephesinden alıkonulmasını ümit etmişler ve bu amaç doğrultusunda çalışmışlardır. Nitekim Sarıkamış Harekâtı ve Mısır’a düzenlenen Kanal Harekâtı Almanların teşviki ve Enver Paşa’nın isteğiyle gerçekleştirilmiştir. Diğer yandan Türk ordusunun Alman çıkarları doğrultusunda kullanılması Türk subayları arasında tepkiye sebep olmuştur. Örneğin, Mustafa Kemal Türk ordusundaki Alman komutanlarının varlığını en başından beri eleştirmiş ve I. Dünya Savaşı’nın son dönemlerinde özellikle General Eric von Falkenhayn ile çok daha ciddi anlaşmazlıklar ve sorunlar yaşamıştır. Enver Paşa’ya yazdığı mektuptaki satırlar onun Alman komutanlar ile ilgili görüşünü açıklamak için yeterlidir. Diğer yandan Mustafa Kemal ile Liman von Sanders arasında Çanakkale’de başlayan ast üst ilişkisi 1918 yılına kadar karşılıklı saygı çerçevesinde devam etmiş, Liman von Sanders Mustafa Kemal’in çok kabiliyetli bir komutan olduğunu kavrayarak ve her fırsatta kendisini takdir etmiştir.

bağlamak istemesi şaşılacak bir şey değildir. Burada niyet okumaktan çok asıl üzerinde durulması gereken husus Liman von Sanders'in yetersiz bir komutan olduğu gerçeğidir. Bir süvari komutanı olan Liman von Sanders Almanya'da süvari tümenine komuta ettikten sonra emekli edilmiş bir generaldir. Tekrar göreve çağrılıp Alman Islah Heyeti başkanı olarak Türkiye'ye geldiğinde kendisine mareşal rütbesi verilmiş ve kariyerinde ilk kez bir orduya komuta etme fırsatı yakalamıştır. Tartışılması gereken, Çanakkale gibi son derece kritik bir cephede daha önce en fazla süvari tümenine komuta etmiş kapasitesi sınırlı bir Alman generalin ordu komutanı olarak seçilmesidir.

Gerçek şu ki, Liman von Sanders'in Türk komutanlarını dinlemeyerek aldığı bu hatalı tertibat sonucunda, düşmanın kolaylıkla karaya çıkıp yerleşmesine imkân tanınmış ve muharebeler uzamıştır. Yüzbinlerce İtilaf askeri Gelibolu'ya sevk edilmiş ve Batı cephesindeki Alman yükü hafıflemiştir. Uzayan muharebelerde on binlerce Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Bir ülkenin genelkurmayının ve ordularının en kritik yerlerine “müttefik” dahi olsa yabancı komutanların atanmasının ne kadar tehlikeli ve vahim sonuçları olduğu bu örnekte net olarak görülmektedir. Liman von Sanders gerek 25 Nisan çıkarmalarında, gerek 6 Ağustos Anafartalar (Suvla) çıkarmasında son derece kötü bir performans sergilemiş, bu kritik günlerde yapılan hatalar neticesinde Türk ordusu adeta uçurumun kenarından dönmüştür.

Harita 3: Tarafların Genel Harekât Planı ve Konuşu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kroki:3)

Çıkarmaların başlamasıyla çeşitli bölgelerden arka arkaya gelen telaşlı raporlar Türk komuta kademesinde kafa karışıklığı yaratmıştır. Liman von Sanders 25 Nisan sabahı yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“25 Nisan sabahı çıkarmaya başlayan veya başlaması tehlikesi gösteren büyük düşman kuvvetleri hakkında sabah saat 5.00’ten itibaren Gelibolu’da ordu karargâhına raporlar yağmaya başladı.

Seher vakti bu haberleri getirmekte olan subayların çoğunun benzinin solmuş olmasından anlaşıyordu ki düşmanın karaya asker çıkarması kesin olarak beklenilmekle beraber; çıkarmanın aniden bu kadar çok yerde baş göstermesi bazı kimseleri biraz şaşırtmış ve endişeye düşürmüştü. Bende ilk oluşan his, aldığımız tedbirlerde değişiklik yapmayı gerektirmediği idi. Bu büyük bir teselli ve memnuniyetti. Düşmanın çıkarma kuvvetleri, bizim çıkarmaya ihtimal vererek ona göre özel olarak savunduğumuz yerlere çıkmıştı.

Gelibolu’da bulunan 7.Tüme silah başı ettirildikten ve vakit geçirmeden Bolayır istikametine hareketi emredildikten sonra, ben de Alman yaverimle birlikte atlı olarak Bolayır tepesine gittim.

Gözetlemeye mani olabilecek tek bir ağaç ve çalının bile olmadığı Bolayır’ın dar sırtı üzerinden Yukarı Saros Körfezi tamamen görünüyordu. Karşımızda çok yakın olmak üzere düşmanın savaş ve nakliye gemilerinden oluşan 20 kadar büyük gemisi sayılabiliyordu. Bazıları yalçın sahillerin yamaçlarına bitişik görünecek kadar yakın duruyordu; diğerleri ise biraz uzakta körfezin içinde duruyor veyahut hareket halinde bulunuyordu. Asker çıkarmaya delalet edecek hiçbir hareket görülüyordu. Anlıyordum ki buralara gelmekte çok gecikmemiştik.

Bir süre sonra 3.Kolordu Komutanı Esat Paşa görüldü ve dağa sağlıklı bazı haberler getirdi. Bu raporlara göre yarımada'nın güney ucundaki İngiliz çıkarması 9.Tümen birlikleri tarafından püskürtülmüş ise de düşman ısrarlı bir şekilde durmaksızın yeni kuvvetler çıkarmaya devam ediyordu. Kabatepe civarında vaziyet iyi idi. Düşman oraya ayak basmamıştı. Arıburnu civarında sahile yakın tepeler İngilizlerin eline geçmiş ise de 19.Tümene bağlı birlikler bu tepeleri geri almak için yürüyüşe geçirilmişti. Anadolu tarafından henüz açık haberler gelmemişti.

Esat Paşa'ya derhal bir gemiye binip Maydos'a gitmesini ve yarımada'nın güney kısmında komutayı üstlenmesini emrettim.

Ben bizzat geçici bir süre Bolayır'da kaldım. Çünkü yarımada'nın buradan kapanıp kesilmemesi çok büyük bir öneme sahipti. Anadolu yakasındaki birlikler ise Albay Weber'in güvenli ellerinde bulunduğundan o taraftan bir korkum yoktu." (Sanders, 2018, s.92-93).

Liman von Sanders'in Beşinci Ordu Komutanı olarak 25 Nisan günü verdiği ya da veremediği kararlar muharebelerin gidişatını değiştirmiştir. Anılarında belirttiği gibi, beklediği yerden çıkarmaların başladığını ve harekâtın Bolayır bölgesinden gelişeceğini zannederek ilk iş buraya gitmiş ve son derece hatalı bir şekilde daha ilk anda ordu karargâhını terk etmiştir. Öyle ki, güneyde yapılan çıkarmaların haberini alan ve durumun ciddiyetini kavrayan Esat Paşa, çıkarmanın bu en buhranlı saatlerinde Liman von Sanders'e ulaşamadığı için kendisini aramaya çıkmış ve Bolayır'da bulmuştur:

"Bir taraftan vaziyeti arz etmek, bir talimat ve evamiri olup olmadığını anlamak üzere, aynı zamanda Maydos'a çabuk gidebilmek için vasıta istemek maksadı ile otomobile bindim ve kumandan paşayı aramaya gittim. Bolayır'a yaklaştığımda kumandan paşayı yanında yaveri Brike [Binbaşı Erich R. Prigge] olduğu halde bir çalının arkasında dürbünüyle düşman vapurlarının harekâtını seyretmekte olduğunu gördüm. Otomobilimi bir sağrının [sırtın] arkasına bıraktım, yürümeye başladım. Düşman görür korkusuyla ve büyük bir isticale ile [telaşa kapılarak] "yere yat" işaretini verdi. Bunun üzerine yere yatmaya mecbur oldum ve sürünerek yanına vardım. Gerçi birçok vasıta gemileri bir filo himayesinde Bolayır pişgahında [karşısında] durmaktaydılar. Fakat güvertelerinde bir asker ve ihraç belirtileri görülüyordu. Bunun üzerine kumandan paşaya; "Asıl ihraç ameliyesinin Arıburnu ile Seddülbahir'de başladığını ve Saros Körfezi'ne gelen bu gemilerin bir nümayişten [gösteriştin] ibaret olması muhtemel bulunduğunu" söyledim. Bir an önce Maydos'a gidip duruma el atabilmek için emrinde bulunan Şirket vapurunun muvakkaten [geçici olarak] emrime vermek müsaadesini rica ettim. Düşman gemileri hakkındaki mütalaamı muvafık buldu, karargâhına dönmeye karar verdi ve Şirket-i Hayriye vapuru ile Maydos'a gitmeme izin verdi. Maahaza bana hiçbir talimat vermedi" (Esat Paşa, s.46).

Esat Paşa'nın Yarımada'nın güneyindeki çıkarma noktalarına gitmesine izin veren Liman von Sanders, Esat Paşa'nın verdiği ciddi çıkarma haberlerine rağmen Bolayır saplantısından kurtulamayarak bütün gün düşmanın içi boş nakliye gemilerini izlemeye devam etmiştir. İngiliz resmi tarihinde Liman von Sanders'in tutumuyla ilgili yapılan tespitler son derece önemlidir:

[...]Liman von Sanders atına binerek yanına almış olduğu üç emir subayı ile Bolayır sırtlarında bir noktaya doğru dörtlüce seğırtti. Ertesi günün vakaları, işlerin alacağı gerçek renk ve niteliği hakkında kendisine bir kanaat verinceye kadar burada kaldı.

Diğer mıntikalardan yapılan acil yardım taleplerine rağmen 25 Nisan akşamına kadar, Bolayır garnizonunun hatta beş tabura kadar olsun indirilmesine müsaade etmedi.

26 Nisan gece, kuzey mıntikasındaki iki tümenin de Maydos'a gitmek üzere gemilere bindirilmesine müsaade edildi ise de, bölgenin askerden yalıtılması için, bir yirmi dört saat daha geçti. Taarruz noktalarında bulunan Türk birlikleri, kırk sekiz saatten fazla bir müddet takviye edilmedi. Eğer gerçekten takviye kıtaları daha önce gönderilmiş olsaydı, çıkış yerlerinde şiddetle devam eden muharebelerde, terazinin kefesi İngilizlerin aleyhine olmak üzere ağır basacaktı." (Oglander, 2005, c.I, s.203).

İngiliz resmi tarihinin, tespitleri çok çarpıcıdır ve üzerine düşünülmesi gerekir. Ordu komutanının 25 Nisan günü yaptığı tek iş akşama kadar Saros Körfezi'ni seyretmek İstanbul'daki Başkomutanlığa üst üste dört rapor vermekten ibarettir. (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap: II, s.15). Bolayır'a gitmek yerine bütün dikkatini Arıburnu-Seddülbahir bölgelerine vererek buralara zamanında takviye kuvvet gönderebilse, daha ilk gün, ilk saatlerde savaşın seyrinin Türkler lehine gelişebileceği görüşü kuvvetli bir görüştür.

Asıl çıkarma bölgesinin Yarımada'nın güneyi olduğunu kavrayan Esat Paşa, buradaki birliklerin sayıca yetersiz olduğunu bildiği için Liman von Sanders'in dikkatini bu bölgeye çekerek takviye kuvvet isteklerinde bulunur. Öğleden sonra çektiği telgraflarda Saros mıntikasındaki 7. Tümen'den ve Asya tarafındaki XV. Kolordu'dan takviye birlikler ister. Fakat Liman von Sanders Yarımada'nın güneyi ateş çemberi içindeyken ve Türk askerleri hemen her yerde düşmana oranla çok zayıf kalmışken hala tam bir karasızlık içindedir. Esat Paşa'nın yardım taleplerine ancak saat 17.40'ta, Saroz'dan sadece bir tabur (7. Tümen 20. Alay'a ait bir tabur, yaklaşık 1.000 kişi) ve bir topçu taburunun Maydos'a intikal etmesine izin vererek cevap verir. XV. Kolordu'ya takviye kuvvet için verilen emir ise bir çeşit temenni niteliğindedir: "Bölgenizde ciddi bir çıkarma yoksa ve elinizde verebileceğiniz bir birlik varsa bir alayın Esat Paşa'ya yardım için Maydos'a gönderilmesini rica ederim." (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap:II, s.16). XV. Kolordu Komutanı Weber Paşa aldığı bu belirsiz emir karşısında sessiz kalır. Liman von Sanders 25/26 Nisan gecesinde üçüncü kez şöyle bir emir gönderir: "3. Tümen'den bir piyade alayını Esat Paşa'nın emrine girmek üzere Maydos'a gönderiniz. Taşınması için Menzile ve Çanakkale Nakliyat Komisyonuna emir verilmiştir. Sanırım kolordunuz bölgesinde küçük çıkarmalar olacaktır ki bu duruma karşı 11. Tümen, 3. Tümen'i takviye edebilir." Weber bu açık emirden sonra da tutumunu değiştirmez ve bir sonuç alınamaz. Akşam saatleri olmasına rağmen Esat Paşa takviye kuvvet almamıştır.

Liman von Sanders'in açık emirlerine nihayet karşılık veren XV. Kolordu komutanlığı, destek olarak 64. Alay'ı yollamaya karar verir.³² Bu kolordunun elinde yeterli birlik varken takındığı tavır çok tartışmalı bir tavidir. 25 Nisan günü Liman von Sanders'in bir ordu komutanından beklenmeyecek şekilde hareketsiz kalarak çıkarma yapılan sahillere ilgilenmemesi ve XV. Kolordu Komutanı Weber Paşa'nın kendisine gelen yardım talepleri karşısındaki emir dinlemez tutumu nedeniyle ana çıkarma noktalarına neredeyse iki gün boyunca buralara yeterli takviye gönderilememiştir.

Generallerin içinde bulunduğu kararsız tutumun bedelini muharebe alanındaki bir avuç asker ve subay hayatlarıyla ödemiş ve ancak bu şekilde muharebe dengelenebilmiştir.³³ 25 Nisan günü Türk komuta kademesi adına asıl belirleyici unsur, tümen seviyesinden aşağıya doğru küçük rütbeli subayların gösterdiği performanstır. 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, ihtiyat tümeninin komutanı olmasına rağmen son derece doğru bir kararlar, emir almayı beklemeden Arıburnu'na çıkan düşmana müdahale etmiş ve Arıburnu muharebelerinin gidişatını değiştirmiştir. Arıburnu'ndan Seddülbahir'e kadar bütün düşman çıkarmalarını göğüsleyen Halil Sami Bey ise gün boyu son derece güç şartlarda ağır bir sorumluluk altına girmiş, birtakım hatalar yapsa da soğukkanlılığını koruyarak düşmana direnmeyi başarmıştır. 27. Alay Komutanı Mehmet Şefik Bey ve 57. Alay Komutanı Hüseyin Avni Bey Arıburnu savunmasının belkemiğini oluşturan iki değerli alayın değerli komutanlarıdır ve bu alaylar Mustafa Kemal'in idaresi altında çok başarılı bir performans sergilemişlerdir. Seddülbahir'de ise adeta bir ateş çemberi içinde düşmana direnen ise Hafız Kadri Bey komutasındaki 26. Alay ve bu alayın 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri'dir. Seddülbahir'deki subaylar, yüksek komuta kademesinin her türden ihmali yanında sevk ve idarede yaşanan buhrana rağmen askerleri üzerindeki hakimiyetlerini kaybetmemişler, saat saat hatta dakika dakika değişen muharebe şartlarının seyrine göre gerektiğinde inisiyatif kullanarak kendi

³² Weber'in göndermeye karar verdiği 64. Alay XV. Kolordu'nun en zayıf alayıdır. Depo birliklerinden ve Müstahkem Mevki Komutanlığı emrindeki seyyar jandarma birlikleri artıklarından oluşturulmuştur. Askerlerin silahları eski, malzemeleri eksik ve eğitimleri azdır. Muharebelerin en kritik gününde kendi kolordusunu zayıflatmamak adına takviye kuvvet olarak bu alayı seçen Weber, ordunun verdiği emri şeklen yerine getirmiştir.

³³ Yukarıda belirtildiği gibi Liman von Sanders ve Weber Paşa 25 Nisan günü son derece kötü bir komutanlık performansı sergilemişlerdir. Diğer yandan, III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın da gerek karargahının Maydos yerine Gelibolu'da olması gerek Liman von Sanders'ten emir almak için (mecburen) Bolayır'a kadar gitmesi nedeniyle 9. Tümen ve 19. Tümenler adeta tek başlarına bırakılmış, Esat Paşa muharebelere etki etmekte çok geç kalmıştır. Liman von Sanders'i gördükten sonra karargahını derhal Maltepe'ye taşımış ve bir an önce takviyelerin gönderilmesi için arka arkaya taleplerde bulunmuştur. Ancak gün boyu özellikle Seddülbahir'deki çıkarmalar üzerindeki etkisi sınırlı kalmıştır.

kararlarını almışlar ve her türlü yardımdan muaf olarak Arıburnu'ndaki silah arkadaşlarından daha zor şartlarda cephenin daha ilk gün çökmesini önlemişlerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SEDDÜLBAHİR MUHAREBELERİ

1.1. Seddülbahir Çıkarmaları

Hatırlanacağı gibi, General Hamilton'un planına göre Yarımada'nın en güneyindeki Seddülbahir kıyıları ana çıkarma noktaları olarak seçilmişti. Türklere asıl darbe buradan vurulacaktı. Seddülbahir bölgesinde çıkarmalar için belirlenen beş sahilin coğrafi özellikleri ise şöyleydi:

- (S), Morto Koyu'ndaki Hisarlık Burnu kıyıları: Üzerinde eski bir kalenin yıkıntıları bulunan tepenin batıya inen yamaçları altındaki plaj
- (V), Ertuğrul Koyu ve ayrıca "Camber" adıyla kodlanmış Seddülbahir Köyü iskelesi: Seddülbahir Kalesi'yle Ertuğrul Tabya arasında uzanan 300 metrelik bir plaj. (Kumsal şeridi 10 metre kadardır)
- (W) Tekke Koyu: Her iki yanı 25 metreyi aşkın dik ve kayalık yarlarla çevrili bir plaj görünümündedir. (Kumsal genişliği ortalama 300 metredir)
- (X) İkiz Koyu: Plaj kısmı her iki noktada toplam olarak 185 metredir.
- (Y) Pınarıçi Koyu: Zığındere ağzından 1,5 km kuzeyde Saritepe altı dolayları Kayalık bir sırtın altında 60 metre kadar bir kıyı kısmı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s139-140).

Hamilton, bölgenin darlığından dolayı Seddülbahir'de tek bir tümenle, yani elindeki en eğitimli ve en iyi birlik olan 29. Tümen ile sonuç arayacaktı. Bu tümenin komutanlığına 12 Mart'ta Hunter-Weston getirilmişti. Hunter-Weston, aylardır çok fazla uyarılan Türklerin savunmalarını güçlendirdiklerini ve Türk savunma unsurlarını geçmek için elde yeterli birlik ve mühimmat olmadığını belirterek bu düşüncesini 25 Mart'ta Hamilton ile paylaştı. Çok önemli tespitler barındırması sebebiyle bu mesajın bir kısmını almakta fayda vardır:

"Eğer bu harekât İngiltere'de gerçekten mükemmel şekilde ve gizliliğe riayet edilerek hazırlanıp deniz ve kara harekâtı ile ilgili bütün detaylar Genelkurmay ve Deniz Bakanlığında çalışılsa ve Türkler bombalanarak önceden uyarılmasaydı, Gelibolu Yarımadası ve Çanakkale Boğazı'nı ele geçirme operasyonu mükemmel şekilde uygulanabilirdi. Bu saatten sonra başarı ancak uzun ve dikkatli bir hazırlık aşamasının ardından muazzam miktarda yüksek patlayıcı

top mühimmatının sarf edilmesi ile elde edilebilir. Ancak mühimmatımız çok az ve özellikle yüksek patlayıcı top mermisi sıkıntısı çekiyoruz.

Bu nedenle, bir çıkarma yapabilmek pek olası değildir ve eğer bir çıkarma yapabilirsek Türk savunma unsurları ve güçlü tahkimatları tarafından ciddi şekilde geciktirilmemiz ve bir anda kendimizi siper savaşı içinde bulabileceğimizi düşünüyorum. Yeterli sayıda askerimiz olmadığından ve hem obüs hem de cephane tedarikimiz tamamen yetersiz olduğundan, Türkler muhtemelen bizi çok uzun süre boyunca durdurabilirler. Düz yörüngeli gemi toplarının ve zırhlı delip dikey bir hedefle savaşmak için tasarlanmış mermilerin tepelerin arkasında gizli pozisyonlarda olan düşman obüsleri ve toplarıyla çarpışmak için yapılmadığını ve yetersiz kalacağını vurgularım. Kilitbahir Platosu önünde genişletilmiş bir siper hattı ile karşılaşma ihtimalimiz var gibi görünüyor.” (BL, 48364-48356).

Görüldüğü gibi Hunter-Weston içinde bulundukları genel vaziyeti son derece doğru analiz etmiş, bir felakete sürüklenildiğini belirterek 25 Nisan ve sonrasında İtilaf Ordusunun başına gelecekleri önceden görerek düşüncelerini Hamilton ile paylaşmıştır. Ancak; “durum ve benimsenecek politika hakkındaki görüşlerimi Başkomutanın önüne koyma görevimi yerine getirdikten sonra, daha sonra karar verdiği planı sadakatle kabul etmekten ve elimden gelenin en iyisini yapmaktan başka yapacak bir şey kalmadı.” diyerek 18 Mart’ta yaşanan felaketten sonra artık harekâtı yarıda kesip dönmenin çok fazla hoşnutsuzluğa, laf kalabalığına ve insanların İngiltere’ye gülmelerine sebep olacağı gerekçesiyle harekâtın devam ettirilmesi gerektiğine inanır. Eğer çıkarma girişimi başarısız olur ve Boğaz ele geçirilemezse, bunun Britanya İmparatorluğu için telafisi mümkün olmayan bir felakete dönüşeceğini düşündüğü için verilecek emirleri en iyi şekilde uygulamaya karar vermiştir. Emirlerle karşı çıkarak istifa etmesi kariyerinin sonu anlamına geleceği için sesini daha fazla yükseltmez. Fakat muharebeler devam ettikçe kendisi de tıpkı Hamilton gibi iflah olmaz bir iyimsere dönüşecek, son derece kötü bir performans sergileyerek yaşanacak felakette önemli pay sahiplerinden biri olacaktır. Nitekim daha sonra askerlerinin hayatını hiçe sayan taarruzlar emrettiği gerekçesiyle kendi askerleri tarafından “Seddülbahir Kasabı” olarak anılacak ve tarihçiler tarafından da sert şekilde eleştirilecektir.

Çıkarma planının son ayrıntıları konuşulurken, Seddülbahir çıkarmalarının ne zaman ve nasıl yapılacağına dair İngiliz generaller arasında tartışmalar yaşanmıştır. Hamilton ve Birdwood çıkarmaların karanlıkta şafakla birlikte yapılması taraftarıyken Hunter-Weston buna şiddetle karşı çıkmıştır. Bilmedikleri bir arazide karanlıkta karaya çıkmaya çalışırken karşılaşacağı sorunlar yerine, gün ışığında karaya çıkarken verilecek zayıyatı göze aldığını belirtir (McFarland, 2014, s.133-134). Daha önce yaptığı gözlemler neticesinde bazı sahillerdeki Türk tahkimatlarının varlığını gözleriyle

görmüştür. Dolayısıyla gece karanlığında riske girmek istememektedir. Ayrıca amirallerden bazıları da gece karanlığında güçlü akıntıya karşı ilerlemenin zor olacağını ve bazı sahillerde suyun altında ve üstünde olduğuna inanılan ancak tespit edilemeyen kayalıklar nedeniyle çıkarmanın gün ışığında yapılmasını belirtmişlerdir (Wemyss, 1924, s.140). Hunter-Weston'ın gün doğduktan sonra karaya çıkma isteğinden sonra söz alan Birdwood, kendi birlikleri (Anzak Kolordusu) gün doğmadan karaya çıkarsa, Türk birliklerinin dikkatini çekerek bunları Seddülbahir'deki ana çıkarma koylarından uzaklaştırmayı başarabileceğini belirtir (Birdwood, 1942, s.256). Hamilton ise daha sonra yazdığı ayrıntılı raporda çıkarmanın gece mi gündüz mü yapılması gerektiğine dair fikirlerini açıklamıştır:

“Çıkarma planımı formüle ederken, karar verilecek ilk sorulardan biri çıkarmanın gece mi yoksa gündüz mü yapılmasıydı. Şahsen geceyi tercih ediyordum. Filonun ateş gücünden mahrum kalmamıza yol açsa da sahilden iyi yönlendirilerek açılacak düşman ateşi altında askerler teknelerinde çaresizce oturmak zorunda kalmayacaktı. Denizciler tarafından öne sürülen üç husus beni bu ilkeden kısmen ayrılmaya zorladı. Birincisi, ağır teçhizat taşıyan birlikleri karanlıkta gemilere taşımanın zorluğuydu. İkincisi, çıkarma yapılacak koyların dar olmaları nedeniyle çıkarma taşıtları karanlıkta belirlenen rotanın dışına çıkabilir ve hedefi ıskalayabilirlerdi [Arıburnu'nda Anzak çıkarmasında tam olarak bu olmuştur]. Üçüncüsü ise kıyılara yakın bölgelerde denizin altında keşfedilmemiş kayaların var olma tehlikesiydi. Artıları-eksileri tartarak, Seddülbahir çıkarmasını şafaktan yaklaşık bir saat sonra yapmaya karar verdim. Ancak sahilin geniş ve denizde kaya olma ihtimalinin daha az olduğu Kabatepe'nin kuzeyinde, örtü kuvvetini karaya çıkarmanın mümkün olacağını, şafak vaktinden önce karaya çıkarak sağlam kıyı başı tutacaklarını düşündüm. Böylece ben ve amiral [de Robeck] planı onaylayarak emirlerimizi bu doğrultuda verdik” (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.99-100).

Neticede Hunter-Weston'ın itirazından sonra Seddülbahir çıkarmalarının (gemi toplarının açacağı yoğun bombardımanın ardından) gün doğduktan sonra yapılmasına karar verilmiştir. Artık çıkarma planının esasları belliydi. 29. Tümen'in 1 numaralı operasyon emri 20 Nisan'da tugaylara gönderildi. Hunter-Weston'ın emrinde Kraliyet Deniz Tümeni'nden alınan iki taburla birlikte (Anson ve Plymouth taburları) toplam 13 tabur toplanacak, bunların arasından yedi buçuk tabur örtü kuvveti vaziyeti görecektir, geri kalanlar ise ana taarruz kuvveti olacaktır. Çıkarma Tuğgeneral Hare komutasındaki 86. Tugay'ın (ek olarak Hampshire alayından iki bölük dahil) sorumluluğundaydı.³⁴ Bu tugayın oluşturacağı örtü kuvveti Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu ve İkiz Koyu'ndan karaya çıkıp bu kumsalların güvenliğini sağlayacaktı. Üç sahilden karaya çıkacak olan tugayın taburları ilerleyip birleştiklerinde, Ertuğrul Koyu'ndan İkiz Koyu'na kadar

³⁴ 86. Tugay şu taburlardan oluşmaktadır: “Royal Dublin Fusiliers, Royal Munster Fusiliers, Lancashire Fusiliers, Royal Fusiliers. Bunlara ek olarak Kraliyet Deniz Tümeni'nden iki tabur da 86. Tugay emrinde olacaktır.

yaklaşık 1,5 kilometrelik bir hattı ele geçirecekler, daha sonra hep birlikte (gemilerin ateş desteği altında) hızla Kirte-Alçıtepe istikametine ilerlenecekti. Çıkarma emrinde aşama aşama ele geçirilmesi gereken hedefler beş madde halinde sıralanmıştır:

“a-Aytepe, Karacaoğlantepe ve Harapkaletepe’nin ilk anda ele geçirilmesi

b-Eski kale [Seddülbahir kalesi] civarındaki tepelerden ilerleyecek kuvvetlerle Y sahilindeki [Pınarıçi Koyu] kuvvetlerin birleşmesi

c-Eski hisarlıktan Kirte’nin yarım mil doğusundan 472 Rakımlı tepe denize uzanan hatta ilerlenmesi

d--Alçıtepe güneye uzanan çıkıntısının ele geçirilmesi

e-Alçıtepe’nin doğusundan batısına 472 Rakımlı tepeden denize uzanan hattın işgali ve tahkim edilmesi.” (TNA, WO 95/4263, EK-1).

İlk olarak Pınarıçi Koyu’na dört seferde iki taburdan biraz fazla asker gün doğmadan ve gemi bombardımanı yapılmadan çıkarılacak, daha sonra donanma dört çıkarma sahilini (Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu, Eski Hisarlık kıyıları ve İkiz Koyu) yarım saat süreyle ağır bombardımana tuttuktan sonra bir seferde yaklaşık 2.900 asker karaya ayak basacaktı. Bu iki hamleyi takiben River Clyde kömür gemisine saklanmış 2.100 asker Ertuğrul Koyu’na, geri kalan kuvvetler Ertuğrul Koyu, Tekke Koyu ve İkiz Koyu’na çıkarılacaktı. Her şey yolunda giderse örtü kuvveti saat 07.00’den önce; tümenin geri kalanı (87.Tugay’ın kalan birlikleri ve 88. Tugay, bazı topçular ve yük hayvanları) ise öğleden önce karaya çıkmış olacaktı (Oglander, 2005, c.I, s.266).

Resim 1: Seddülbahir Çıkarma Sahilleri (<https://canakkalemuharebeleri1915.com/>).

Harekâtın sağlıklı gelişebilmesi için, farklı sahillere karaya çıkan örtme kuvveti hızlıca ilerleyip birleşmeli ve mutlaka belirli bir alan ele geçirilip güvenli hale getirilmeliydi. Bu sayede tümenin geri kalan kısmının Tekke Koyu'ndan rahatça karaya çıkarılacağı ön görülüyordu. Diğer tugayların Tekke Koyu'ndan karaya çıkarılmasının sebebi, Ertuğrul Koyu ve Eski Hisarlık kıyılarının Asya yakasında mevzilenen Türk topçu ateşine açık, buna karşın Tekke Koyu'nun ise kısmen korunaklı olmasıydı. Askerlere üç günlük yiyecekleri ve 200 atımlık cephaneleri dağıtılmıştı. İçi askerlerle dolu deniz taşıtları 06.30'dan itibaren gemilerden ayrılıp karaya doğru ilerleyecek, kıyıya iyice yaklaşıldığında sandallar römorkörlerden ayrılarak askerler kürek çekerek kıyıya yanaşacaklardı. Başkomutan Hamilton'ın karargâhı *Queen Elizabeth* gemisinde, 29. Tümen Komutanı Hunter-Weston'ın karargâhı ise *Euryalus* gemisinde bulunacaktı. Seddülbahir çıkarmaları daha sonraki aşamada Fransız tümeni tarafından desteklenecekti. Hamilton'ın planına göre 25 Nisan günü Kumkale'ye oyalama çıkarması yapacak olan Fransızlar, Türklerin dikkatini yeteri kadar çektikten sonra tekrar gemilere bindirilerek Seddülbahir'e çıkarılacaktı.³⁵

Muharebelerin gidişatını ilk gün belirleyecekti. Yani zafer ilk gün ele geçirilmesi gereken hedeflere zamanında ulaşılmasına bağlıydı. Planın başarıya ulaşması için ne pahasına olursa olsun süratle iç bölgelere ilerlenmeli ve Alçıtepe mutlaka ilk gün ele geçirilmeliydi. Kilit unsur baskın ve hızlı. Herhangi bir gecikme yaşanmaması için çıkarma emirleri son derece ayrıntılı hazırlanmıştı. Zira ordu ile donanma arasındaki koordinasyon ve donanmanın piyadelere vereceği ateş desteği hayati derecede önemliydi.³⁶ Karaya çıkan her birlik mümkün olan en kısa sürede şekilde iç kesimlere ilerlemeliydi. İlerleyen taburlar birleşecek ve Alçıtepe'ye ulaşılacaktı. Royal Munster Fusiliers birliğinin komutanı Yarbay Henry Tizard, gerçekleşmesi umulan zaman çizelgesi hakkında şöyle demektedir: “Sabah saat sekizde kumsalları çevreleyen

³⁵ Hamilton'un verdiği emirlere göre, Kumkale çıkarması kısa süreli ve sınırlı hedefleri olan bir çıkarmaydı. Fakat Türklere büyük çapta bir çıkarma yapılıyor hissi verebilmek için ciddi hazırlık yapılmıştı. Fransızlara verilen talimatta, vazifenin hududu Kumkale ile Yenişehir ve Menderes nehri arasındaki mıntukanın temizlenmesi olduğu açık olarak belirtilmişti. Bir piyade alayı ile bir sahra bataryasının bu işe yeterli geleceği bildirilmek sureti ile bu harekâta kullanılacak olan kıtaların miktarı, Sir Ian Hamilton tarafından kesin olarak sınırlandırılmıştı. (Kıbil, 2022, s.359).

³⁶ Örneğin, çıkarma yapılacak sahillere yaşanacak olan karşılıkları çözmek ve ordu ile donanmanın koordinasyonunu arttırmak adına ana çıkarma koylarına ordu ve donanma irtibat subayları atanmıştır. İlk çıkarma kademesi karaya çıktıktan hemen sonra birliklerin sahilten tepelere bir düzen içinde ilerlemesi için çıkışlar, kurulacak olan iskeleler, su tankları ve gerekli bütün malzemelerin derhal temininden bu subaylar ve bunların emrindeki askerler sorumludur.

tepelerin ele geçirileceği hesaplanmıştı. Öğle üzeri Kirte Köyü civarında olacak ve o gece Alçıtepe’yi alacaktık” (Steel-Hart, 2005, s.67)

Çıkarmalar esnasında donanmanın rolü, hiç şüphesiz, hayati derecede önemliydi. Donanma, çıkarmaları daha verimli desteklenmek için yedi parçaya bölünecekti. Bunlardan en kuvvetli olan ilk filo, Koramiral Wemyss komutasında Seddülbahir çıkarmalarından sorumlu olacaktı.³⁷ Gün ağardıktan sonra Yarımada’nın güney ucu ağır toplarla bombardıman edilecek, ateş kesildikten sonra yedek kafileler hareket edecekti. Donanmanın tek görevi sadece kıyıları ve Türk savunma unsurlarını bombardıman etmek değildi. Çıkarmalar başladıktan sonra birliklerin sağlıklı şekilde ilerlemesi için ihtiyaç duyulan lojistik desteğin kesintisiz sağlanması çok önemli olduğundan, gemiler ve kıyı arasında kesintisiz ve sürekli bir hat sağlanmalıydı. Bu görevi yapacak bütün deniz taşıtları belirlenmişti. Kâğıt üstünde iyi gözüken planların pratikte Türk ateşi altında ne kadar uygulanabileceği ise soru işaretiydi. Ancak Hamilton başta olmak üzere komutanların genel kanısı kısa bir direnişin ardından Türklerin geri çekilecekleri idi. Hamilton’a göre asıl önemli olan bir şekilde karaya çıkmaktı. Gerisi daha kolay olacaktı. İngilizler iki ana çıkarma noktası olan Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu’nda bazı Türk savunma pozisyonları tespit etmişlerdi. Buralarda bir miktar direniş bekleniyordu fakat diğer sahillerde durum belirsizdi. İstihbarat raporlarına göre Yarımada’nın güneyinde bir tümen gücünde Türk birliği olduğu tahmin edilmekteydi.

Planın en büyük zaafı her aşamada yüksek koordinasyona ihtiyaç duyulmasıydı. Seddülbahir’de beş noktadan karaya çıkılacağı için, bir veya daha fazla noktada yaşanılacak bir aksilik veya beklenmedik bir gelişme (ki bunlar muharebe alanlarında çok sık rastlanan durumlardı) karşısında birlik komutanlarına ne yapacaklarına dair üst komutanlıkça bir şey söylenmemişti. Planın operasyonel anlamda en büyük sıkıntısı da buydu. Sahadaki komutanların beklenmedik durumlar karşısında mevcut yeni koşulları

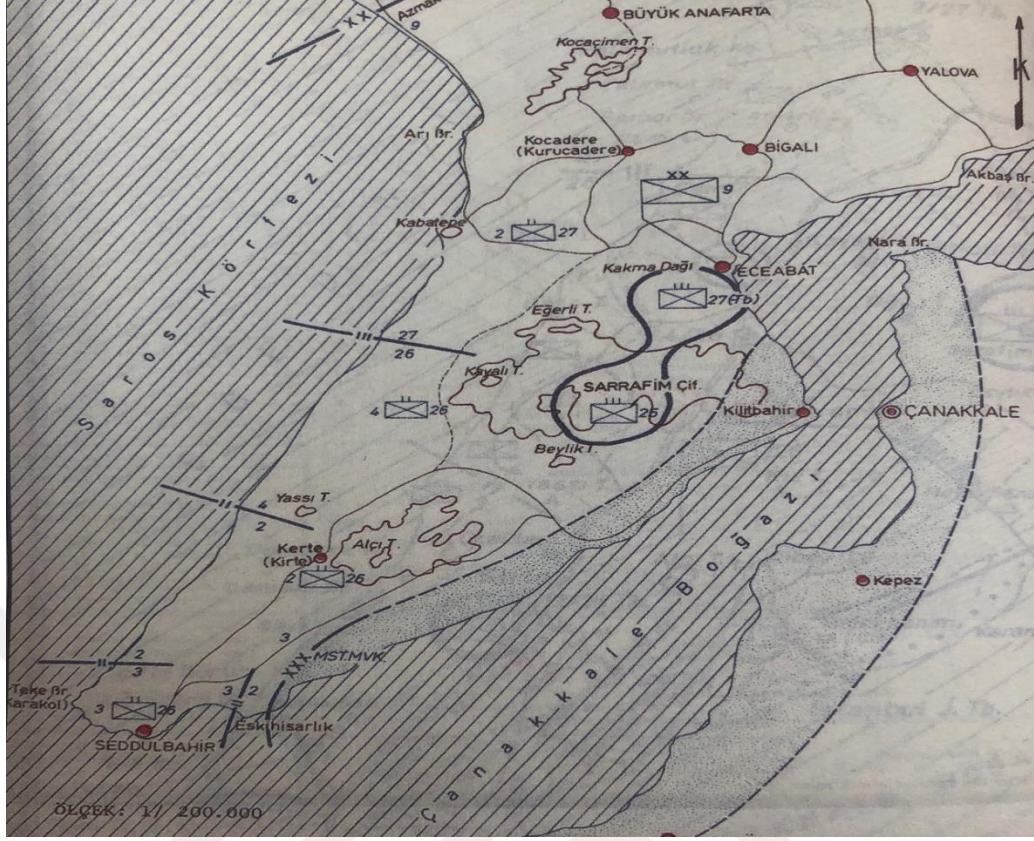
³⁷ 1. Filoda Seddülbahir bölgesinde görev alacak olan gemiler ve vazifeleri şöyledir: “*Swiftsure*: İlyas Baba Burnu’nun 2.000 yard batısında Kirte yolu, Karacaoğlan Tepe (Hill 114), Aytepe’nin batı ve güney yamaçları. “*Albion*”: İlyas Baba Burnu’nun 1.300 yard güney doğusunda Aytepe’nin doğu yamaçları, Harapkaletepe’nin batı ve doğu yamaçları ile Seddülbahir Köyü, “*Lord Nelson*”: Seddülbahir kalesinin 2.000 yard güney doğusunda Harapkaletepe’nin doğu ve batı yamaçları ile Morto Koyu’ndan Aytepe ve Harapkaletepe’nin arkalarına uzanan vadi, “*Vengeance*”: Seddülbahir kalesinden 5.000 yard kuzey doğuda Kerevizdere vadisinin her iki yönü ve Alçıtepe zirvesinin güney tarafını gözlemek ve bombardıman etmekle sorumluydu. Ayrıca “*Minerva*” Kabatepe’nin 4.500 yard güney batısında Kirte-Maydos yolunun gözükten kısımları ile ovanın Alçıtepe’ye uzanan sırtlarından, “*Talbot*” ise Kabatepe’nin 800 yard güney batısında Kirte-Maydos ana yolu kavşağının gözükten yerleri ile Peren Ovası’nın batı yamaçlarından sorumluydu. “*Prince George*” gemisi ise Anadolu yakasında Kumkale’nin kuzeyinde 2.000 yard mesafede doğu batı eksenli bir hatta gidip gelerek Kumkale ve İntepe’deki toplar ile Erenköy bölgesindeki yoldan sorumluydu (TNA, WO 95/4263, No: 106/1).

değerlendirip inisiyatif olarak harekete geçmesi gerekirdi. Fakat çıkarmalar başladıktan sonra yaşanan hadiseler göstermiştir ki Türk direnişi karşısında afallayan İngiliz komutanlar karşılaştıkları sorunları inisiyatif olarak çözmeye çalışmamış, sadece aldıkları emirleri yerine getirip hareketsiz kalmayı tercih etmişlerdir.

Türk tarafında ise, Arıburnu kuzeyindeki Azmakdere'den başlayarak, Morto Koyu'nun doğusundaki Eskihişarlık sırtları da dâhil olmak üzere, Müstahkem Mevki'nin Rumeli Yakası'ndaki topçu kanadı ile buluşan alana kadar olan bölge tek bir tümenin, yani Halil Sami Bey komutasındaki 9. Tümen'in sorumluluğundaydı. Tümen büyüklüğüne oranla oldukça geniş bir araziye yayılmıştı. Her iki sınır çizgisi arasındaki kıyı şeridi ortalama 35 kilometre uzanmakta ve Maydos da dahil olmak üzere tümen bölgesinin yüz ölçümü 200 kilometrekarelik bir genişlik göstermekteydi. Halil Sami Bey daha önce bahsedilen haklı itirazlarından bir netice alamayınca, tümenini Liman von Sanders'in savunma prensibi doğrultusunda Kilitbahir Platosu'nu iki yandan örtecek şekilde konuşlandırmış ve kıyıları zayıf kuvvetlerle tutmak zorunda kalmıştı.³⁸ Emrindeki üç piyade alayından 27. Alay kuzeyde Kabatepe-Arıburnu bölgesindeydi. Bu alay bir taburuyla (2. Tabur) kıyılara yayılmışken, diğer iki tabur ve alay karargâhı Maydos yakınındaki zeytinlikte çadırli ordugâhtaydı. Diğer iki alay ise daha güneyde konuşlanmıştı. Bu iki alaydan 25. Alay Sarafım Çiftliğinde toplu halde tümen ihtiyatı olarak beklerken, 26. Alay Çamtepe'den Kerevizdere'ye kadar olan kıyılarda savunma pozisyonu almıştı. Tümen karargâhı Maydos'taydı.

Seddülbahir bölgesinin Beşinci Ordu'nun savunmakla sorumlu olduğu diğer bölgelere göre önemli bir farkı vardı. Kıyılardan Alçıtepe'ye kadar olan arazi yapısı gereği savunması nispeten zor bir bölgeydi. Arazi, mezkûr tepeye kadar bazı sarp dere yatakları haricinde (Zığındere ve Kerevizdere vadileri gibi) tatlı bir meyille yükselirken, üçgen şeklindeki yapısıyla üç taraftan da donanma ateşine açıktı. Boğaz tarafında pozisyon alan düşman gemileri Kerevizdere önüne kadar dahi rahatça sokulup ateş edebilmekteydi. Zaten Hamilton'ın Seddülbahir'i ana çıkarma bölgesi olarak seçmesindeki temel etkenlerden biri buydu. Dolayısıyla Seddülbahir'de arazi yapısına uygun bir savunma düzeni alınmalıydı.

³⁸ 9. Tümen bağlı birlikler şunlardır: 26. Alay (Komutanı Yarbay Hafız Kadri), 25. Alay (Komutanı Yarbay İrfan), 27. Alay (Komutanı Yarbay Mehmet Şefik), tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi, topçu alay komutanı Yarbay Mehmet Ali.

Harita 4: 9. Tümen'in Genel Konuşlanması (24 Nisan 1915) (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki: 28).

Görüldüğü gibi Seddülbahir'deki çıkarma koylarının tamamı Hafız Kadri komutasındaki 26. Alay'ın sorumluluğundaydı. Aslında bu bölgede yaklaşık bir aydır 25. Alay bulunuyordu fakat 22 Nisan'dan önce düşmanın çok yakın bir zamanda çıkarma yapacağına dair istihbaratın artmasıyla, Seddülbahir kıyılarını savunma görevi tümen komutanı tarafından 25. Alay'dan alınarak bölgeyi daha iyi tanıyan 26. Alay'a verildi. Yer değiştirme emrini alan alay komutanı Hafız Kadri birliklerine gönderdiği emrin bir maddesinde şöyle diyordu:

“3. Tabur, Tekkeburnu'ndan Seddülbahir yel değirmenlerine kadar olan bölgenin örtülmesi ve savunulmasında görevlidir. Ertuğrul ve Harap kale dayanak noktalarıyla Aytepe'nin batı yüzündeki siperler son ana kadar mukavemetle savunulacak, bu noktalar tabur için ya mezar veya şerefli bir başarıyla elde kalacaktır. Aynı zamanda bir tabur Morto Limanı batısındaki çeşmenin gerisinde birbiri üzerinden sıralanan siperlerde bir takımılık bir kuvvet bulunduracaktır.” (Ercan, 2002, s.20-21).

Bir maddesini aldığımız 16 maddelik ayrıntılı emir iyi incelendiğinde, alay komutanının ne kadar ağır bir sorumluluk aldığının farkında olduğu ve emrindeki asker ve subaylara da üzerlerindeki sorumluluğu hatırlattığı görülmektedir. İngilizlerin beklentisinin aksine hiçbir asker görevini tamamlamadan bir adım geriye

gitmeyecektir. Nitekim 26. Alay askerleri üç gün sonra başlayacak çıkarmalarda tam olarak bu emirde belirtildiği gibi şerefli bir savunma yapacak ve bu kıyılar pek çoğuna mezar olacaktır. Alayın sorumluluk alanının oldukça geniş bir bölgeyi kapsadığı gözlerden kaçmamalıdır. Alayın sorumlu olduğu kıyı şeridi, Ege Denizi kıyılarındaki Çamtepe'den başlayarak güneye doğru inip, daha sonra İlyas Baba Burnu'ndan devamla kuzey doğuya doğru çıkarak Boğaz'ın içine kıvrılan Kerevizdere'ye kadar uzanmaktadır.

Binbaşı Ali komutasındaki 1.Tabur: Kumtepe merkez olacak şekilde kuzeyde Çamtepe-Saritepe arasında (bu tabur harekât bakımından doğrudan tümene bağlıydı), Binbaşı Şerif (25 Nisan günü şehit olmuştur) komutasındaki 2.Tabur: Saritepe-İkiz Koyu arasında üç bölüğüyle Kirte'nin bir kilometre güneyinde Kanlıdere'nin kaynak taraflarında yedekte, bir bölükten (6.Bölük) iki takım Nordenfeld topları ile Zığındere Ağzı'nda,³⁹ 8. Bölük'ten bir takım ise Eskihisarlık kuzeyindeki sırtta (bugün şehitler abidesinin olduğu tepe) konuşlanmıştır. Alaya bağlı topçular ise 2 adet 105mm'lik obüs Kerevizdere'de, 4 adet 150 mm'lik obüs ve 4 adet sahra topu Domuzdere'de, 4 adet 37 mm'lik hafif Maxim oluşan bataryası Ertuğrul Tabyası ve Seddülbahir Kalesi'nde konuşlanmış vaziyettedir (Göncü-Aldoğan, 2018, s.34)⁴⁰ Alay karargâhı Kirte'nin güneydoğusundaki sırttayken, alayın taburlarla muhaberesi zayıftır. Zığındere ve Eskihisarlık ile telefon bağlantısı yoktur. Mevcut zayıf telefon hatları ise çıkarmaların başlamasıyla açılan topçu ateşi sebebiyle daha ilk anda kopacak, alay karargâhı ile taburlar arasındaki iletişim çeşitli güçlüklerle ve sürekli ateş altında görev yapan haberciler vasıtasıyla kurulacaktır.

Seddülbahir çıkarmalarında İngilizlerin ana grubunu karşılayacak olan Binbaşı Mahmut Sabri komutasındaki 3. Tabur da diğer birlikler gibi büyüklüğüne oranla geniş bir alana yayılmıştır. Taburun sorumluluk sahası İkiz Koyu'ndan başlayarak Morto Koyu dahil olacak şekilde yaklaşık 6 kilometredir ve bu alanda çıkarma yapmaya elverişli çeşitli sahiller vardır. Mahmut Sabri'nin elindeki kuvvet 100'ü silahsız 1.100 mevcutlu dört bölük ve 200 mevcutlu istihkâm bölüğünden ibarettir. Elindeki az sayıda kuvveti en iyi şekilde kıyılara dağıtmak zorunda olduğunu bilen tabur komutanı doğu-

³⁹ Nordenfeld topu: Yan yana sıralanmış on ikiye kadar namluya sahip olan, bir kolu ileri ve geri çekerek ateşlenen çok namlulu hafif-yarı otomatik 25 mm.lik top. 25 Nisan 1915'te bu toplardan Ece Limanı, Kabatepe ve Zığındere Ağzı'nda ikişer adet bulunmaktaydı.

⁴⁰ Ertuğrul Koyu'na hakim aynı adı taşıyan tabya civarında konuşlanan 37 mm.lik dört toptan oluşan Maxim bataryasında ilk önce iki adet topun kamaları sıkışmış, bunlar tamir edilmeye çalışılırken düşman topçusunun isabetiyle diğer iki top da saf dışı kalmıştır. Bu nedenle bataryadan neredeyse hiç faydalanılamamıştır.

batı ekseninde konuşlanmış, öncelikle çıkarmaya en elverişli sahiller olarak gözüken Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu hattında güçlü bir vaziyet almaya çalışmıştır.

Bu doğrultuda; 10. Bölük Ertuğrul Koyu'nda, bir takımı Ertuğrul tabya, bir takımı Seddülbahir Köyü'nde, bir takımı ise Harapkale Tepesi'nin hemen arkasında ihtiyatta olacak şekilde yerleşirken, 12. Bölük bir takımı Tekke Burnu, bir takımı Aytepe'de, diğer takımı ise ihtiyatta Tekke Burnu'nun kuzeydoğusunda Tekke Koyu'na hakim olacak şekilde konuşlanmış, ihtiyattaki 9. Bölük ise bir takımı ile Morto Limanı kuzey ve batı sırtlarında gözetleme ve müdafaa vazifesinde bırakılmıştır. Tabur karargâhı ve geriye kalan beş takım (11.Bölük dahil) Harapkale Tepesi'nin hemen 500 metre gerisinde gizlenmiştir (Mahmut Sabri, 2001, s.65). Birlikler sahile bakan yamaçlarda avcı siperlerinde dizilmiştir ve sahil boyunca zayıf da olsa dikenli tel engelleri vardır.

Seddülbahir çıkarmalarında en çok tartışılan konu, çıkarmalar esnasında Türk birliklerinin elinde makineli tüfek olup olmadığı konusudur. Dolayısıyla makineli tüfek konusu üzerinde ayrıntılı durmakta fayda vardır. İlerleyen sayfalarda çıkarmalar anlatırken görüleceği üzere, Seddülbahir ve Arıburnu çıkarmaları esnasında İngiliz ve Anzak askerlerinin anı ve günlüklerinde sıklıkla Türk makineli tüfeklerinin etkili ateşlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca karaya çıkan birliklerin muharebe günlüklerinde ve resmi raporların neredeyse tamamında Türk makineli tüfek ateşinden olumsuz etkilenildiği belirtilmektedir. Resmi evraklar arasında yer alan krokilerde makineli tüfek yuvalarının yerleri dahi gösterilmiştir. Bu bilgiler ışığında, geçmişten günümüze yabancı tarihçilerin de çoğu eserlerinde (asker anıları ve resmi muharebe günlüklerini referans göstererek) Türk makineli tüfek ateşinden bahsetmektedirler.⁴¹ Muharebelerin üzerinden 100 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen bu konu hala sıklıkla yanlış şekilde tartışılmaktadır. Zira Türk kaynakları incelendiğinde gerçeklerin böyle olmadığı görülmektedir.

⁴¹ Konu hakkında iki farklı örnek vermek gerekirse, Avustralyalı tarihçi Robin Prior "Gelibolu-Mitin Sonu" adlı eserinde konu ile ilgili verdiği dipnotta, Türk kaynaklarının Seddülbahir'de makineli tüfekler olduğuna değinmediğini, ancak gerek İngilizlerin ölümüne yol açan klinik bulgular (bu klinik bulguların ne olduğu veya nasıl elde ettiği ile ilgili bilgi vermemiş) gerek yüksek kayıp oranları ve görgü tanığı askerlerin makineli tüfek yerlerini tam olarak verdiğinden bahsederek, makineli tüfeklerin çıkarma sahillerinde olduğunu belirtir. (Prior, 2012, s.363). Diğer yandan İngiliz askeri tarihçi Peter Hart, daha önceleri Türk makineli tüfeklerinin varlığına inandığını belirtirken, daha sonra yazdığı "Gelibolu" isimli kitabı için Türk kaynaklarını incelerken bu görüşünü değiştirdiğini, 26. Alay'ın yanında makineli tüfek olmadığını, İngiliz askerlerinin kendi makineli tüfek gürültülerinin yanında Türk ateşinin yoğun ve konsantre olması nedeniyle kendilerine neyin tam olarak anlayamadıklarından kafalarının karışmış olabileceğini söylemektedir (Hart, 2014, s.172-173).

Öncelikle, Alman Askeri Islah Heyetinin 1913 yılında ülkeye gelmesinin akabinde Türk ordusu yeniden organize edilirken her piyade alayının üçer taburdan, taburların ise dört bölükten oluşmasına karar verilmiş ve her alayda dörder tüfekli bir makineli tüfek bölüğünün olması esas alınmıştır. (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), c.III, Kitap:1, s.221). Yani taburlara bağlı makineli tüfek bölükleri yoktur. Makineli tüfekler doğrudan alay komutanlığına bağlı birer bölük olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Gelibolu’da sahilleri koruyan taburların hiçbirinin emrinde hafif veya ağır makineli tüfek yoktur. Arıburnu çıkarmasını karşılayan 27. Alay Komutanı Mehmet Şefik de tabur komutanlıklarına bağlı makineli tüfek bölükleri olmadığını ve makineli tüfek bölüğünün alay karargâhında olduğunu net şekilde belirtmektedir. Alay cerideleri de bunu doğrular. Yukarıda verilen bilgiler bir yana, 9. Tümen’e bağlı üç alaydan ikisinde (25. ve 27. Alaylar) makineli tüfek bölüğü olmasına karşın, Seddülbahir çıkarmalarını göğüsleyen 26. Alay bünyesinde ağır makineli tüfek bölüğü yoktur! Daha Balkan Savaşı yıllarında bu alayın makineli tüfek bölüğü elden çıkmıştır. Seddülbahir bölgesindeki makineli tüfekler 25. Alay 22 Nisan’da geriye alındığında alayla birlikte Sarafim Çiftliğine götürülmüştür. 25 Nisan günü Seddülbahir’deki çıkarma sahillerine en yakın makineli tüfekler işte bunlardır. Kaldı ki ne 9. Tümen’in, ne 26. Alay’ın, ne de 3. Tabur’un resmi raporlarında çıkarma anında makineli tüfek varlığından söz edilmemektedir. 3. Tabur Komutanı Binbaşı Mahmut Sabri daha sonradan verdiği harp raporunda taburun savunma düzenini ayrıntılı şekilde anlatırken makineli tüfeklerden bahsetmez. Hatta raporunun bir bölümünde şöyle der: “piyade tüfeklerinden başka bir silahla bir yardım görülmediği halde 800’e inen kuvvetimiz düşmanın üstün askerini her taraftan sıkıştırıyordu.” (Mahmut Sabri, 2001, s.71). Dolayısıyla, İngilizlerin belirttiğinin aksine, 25 Nisan çıkarmalarında ne Seddülbahir’de ne Arıburnu’nda çıkarmalar esnasında hiçbir Türk makineli tüfeği yoktur.

Çoğu hayatında ilk kez aktif muharebeye katılan İngiliz ve Anzak askerleri, muhtemelen, savaş alanındaki gerginlik ve heyecanın yanında Türk askerlerinin ateş disiplini, dost-düşman top ve tüfek ateşi ile gemilerden açılan ağır bombardımanın yarattığı büyük ve yoğun gürültü arasında kendilerine makineli tüfeklerden ateş açıldığı hissine kapılmışlardır. Ertuğrul Koyu’nda karaya oturtulan River Clyde gemisinin çeşitli noktalarında sekiz adet makineli tüfek olduğu ve bunların Türkler üzerine sürekli ateş açtığı göz önüne alındığında, bu makineli tüfeklerden çıkan yoğun gürültünün de İngiliz askerlerini yanıltmış olması muhtemeldir. River Clyde’ta bulunan Yarbay

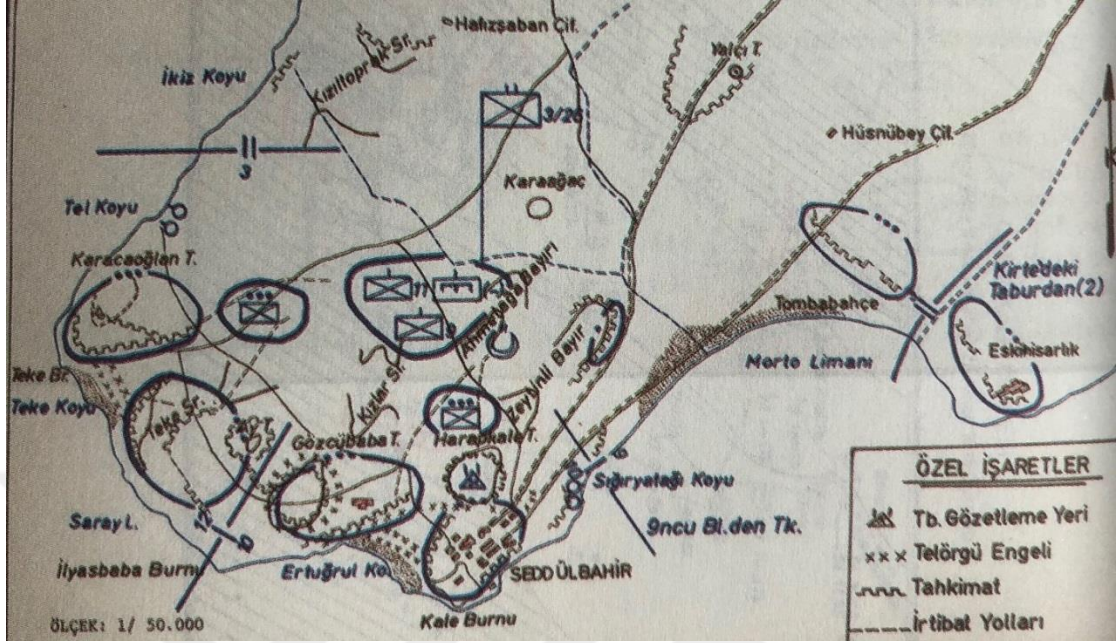
H.Tizard gemiden açılan makineli tüfek ateşi ile donanma gemilerinden açılan ağır bombardıman ateşini anlatırken şöyle demektedir:

“Geride bizi destekleyen gemilerden açılan ateş ve geminin [River Clyde] çeşitli yerlerindeki makineli tüfeklerin aralıksız şekilde sahili, köyü ve eski kaleyi taramalarına rağmen, Türk ateşi hala çok yoğun ve iyi yönlendiriliyordu.” (IWM, Doc.7301).

River Clyde’da yakın mesafeden açılan sekiz makineli tüfeğin açtığı kesintisiz ateş ile birlikte, donanma toplarının ve Türk piyadelerinin yakın mesafeden açtıkları tüfek ateşlerinin sesleri birleşince ortaya korkunç bir gürültü çıkacağı muhakkaktır. Başka bir açıdan bakıldığında, çıkarma beklenen sahillerde Türklerin makineli tüfek gibi ölümcül bir silahtan mahrum olabilecekleri, böyle bir ihmâl yapabilecekleri muhtemelen İngilizlerin aklına gelmemiştir. Hiç şüphe yok, piyadeleri desteklemesi gereken makineli tüfeklerin sahillerde konuşlanmaması Türkler adına büyük bir ihmaldir ve 25 Nisan Seddülbahir çıkarmalarında Türk savunmasını zayıflatan en önemli unsurlardan biridir. Bilindiği gibi makineli tüfekler bu dönemde çok değerli ve etkili silahlardır. Türk ordusundaki malzeme noksanlığı göz önüne alındığında bu silahları sahillere hakim noktalara konuşlandırarak ters bir durumda düşmanın eline geçmesi istenmemiş olması muhtemeldir. Aslında 25. ve 26. Alayların 22 Nisan’daki görev değişimi esnasında, 25. Alay geriye alınırken, makineli tüfek bölüğünün 26. Alay’ın emrine verilerek çıkarma alanına bir nebze daha yakın bir bölgede bırakılması daha doğru bir davranış şekli olurdu. Fakat böyle yapılmadı. Seddülbahir bölgesi gibi son derece kritik bir bölgenin savunmasının makineli tüfek bölüğü olmayan bir alaya verilmesi veya bu alayın başka bir makineli tüfek bölüğü tarafından desteklenmemesi Türk komuta kademesinin önemli hatalarından biridir.

9. Tümen harp ceridelerine bakıldığında, 26. Alay komutanının saat 11.55’te yardım talebinde bulunduğu mesajın altındaki “Mülâhazât” kısmına şöyle not düştüğü görülmektedir: “25. Alay’ın mütebâki iki taburun ve makineli tüfenk bölüğünün de hareket etmesi 25. Alay Kumandanı İrfân Bey’e yazılmıştır.” (Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları’nda 27. Alay, 2017, c.I, s.157). Dolayısıyla, 25 Nisan Seddülbahir muharebelerinde ilk kullanılan makineli tüfekler bu emirden sonra 25. Alay’ın iki taburunun muharebe alanına gelmesiyle ancak öğleden sonra olmuştur. Daha önce bahsedildiği gibi, İngilizlerin makineli tüfek olarak nitelediği silahlardan 25mm’lik Nordenfield marka hafif toplar Zığındere konuşlanmışken, Ertuğrul Koyu’nda (ikisi

Seddülbahir Kalesinde ikisi Ertuğrul Tabyasında) da dört adet Maxim marka 37 mm'lik yarı otomatik uçaksavar topu bulunmaktadır.⁴²

Harita 5: 26. Alay 3. Tabur Savunma Düzeni (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:31).

Tekrar 3. Tabur'un savunma düzenine dönmek gerekirse; bu tabur mevzilere gireli henüz iki gün olduğundan, bölükler bu süre zarfında ancak yerleşmeye fırsat bulabilmişler, gerekli savunma hazırlıklarını tamamlamamışlardı. Askerler yorgun bir şekilde son savunma hazırlıklarını yaparken, Binbaşı Mahmut Sabri çıkarmalar başlamadan önceki son emrini 24 Nisan gecesini vermiştir:

“İlerdeki takımlar tüm cephanelerini ve iki günlük sularını yanlarına alacaklardır. Düşmanın çıkarma girişimleri karşısında acele edilmeyecek, kayıklar kıyıya 200-300 metre yaklaştıkları zaman şiddetli ateş açılacaktır. Silah başı işareti üzerine tabur ihtiyatı batı ve güneye karşı kapalı bulunan sırtların eteklerinde toplu ve hazırlıklı olarak emir bekleyeceklerdir.” (Ercan, 2002, s.20-21).

İki taraf da kaderine razı olacakları beklerken, İngiliz birlikleri 24 Nisan akşamı Seddülbahir açıklarında kendilerini taşıyacak olan gemilere sevk edilmeye başlanmıştı. Akşam saat 22.00'den sonra 29. Tümen'i taşıyan on bir nakliye gemisi dahil her türden deniz taşıtıdan oluşan bütün filo hedeflerine doğru ağır ağır ilerlemeye başladı. 25 Nisan sabaha karşı saat 03.30'da ay battı ve gemiler önceden belirlenen pozisyonlarını

⁴² Diğer yandan şu nokta da gözlerden kaçmamalıdır; 26. Alay bünyesinde makineli tüfek bölüğü olsaydı bile bunlar muhtemelen kıyılarda değil gerilerde konuşlandırılacaklardı. Yani çıkarmanın ilk anında yine makineli tüfeklerden faydalanılamayacaktı. Ancak muharebe alanına çok daha önce getirilebileceği de kesindir. Nitekim Arıburnu çıkarmasında da tam olarak bu yaşanmış, 27. Alay'ın makineli tüfek bölüğü kıyılarda değil de Maydos'taki alay karargâhında bulunduğu için bu makineli tüfeklerin muharebe alanına gelmesi çıkarmadan üç buçuk saat sonra, ancak saat 08.00 civarında olmuştur. Seddülbahir'deki gecikme ise çok daha fazladır.

aldılar. Yarımada'nın güneyi ve Boğaz'ın girişi boydan boya savaş gemileriyle sarılmış vaziyetteydi. 25 Nisan 1915 şafağında gemilerde çıkarma vaktini bekleyen hiçbir asker ve denizcinin bir daha ömür boyu unutamayacağı türden bir görüntüydü:

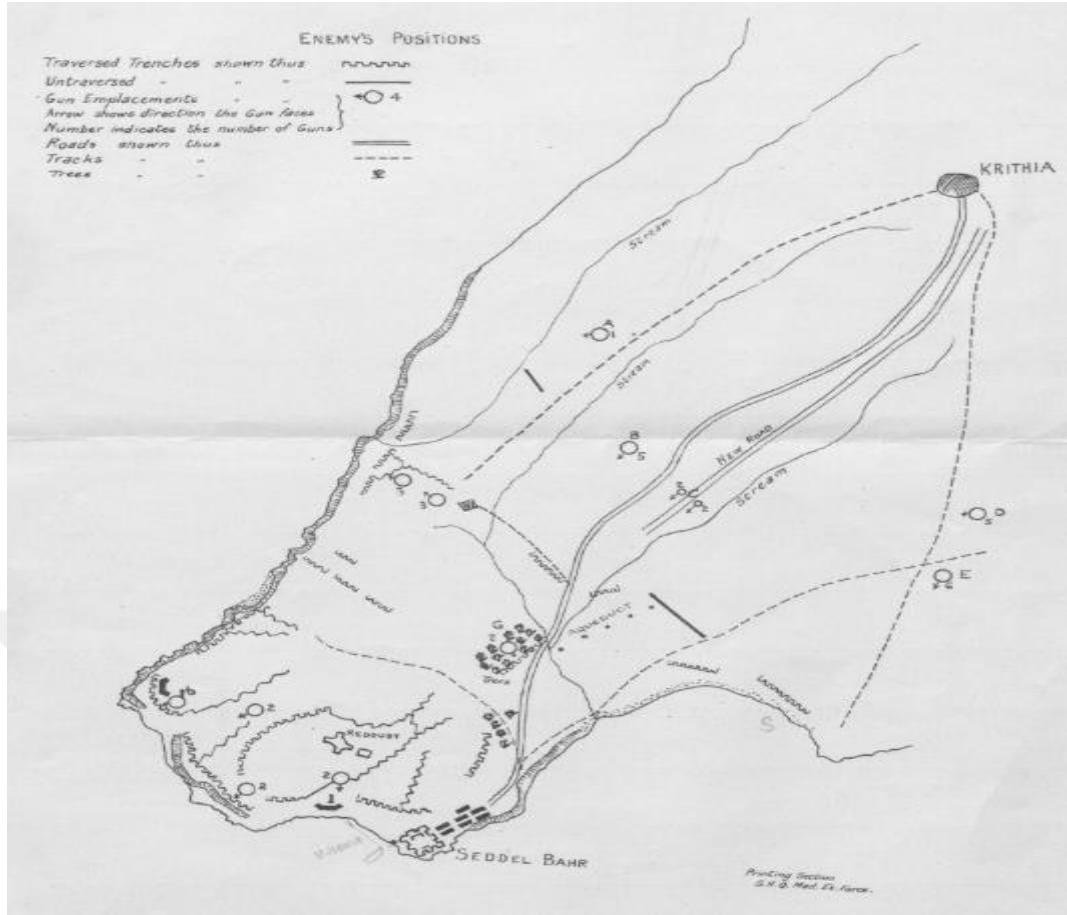
“Bütün gemiler tüm ışıkları sönük halde ilerliyordu, ulaştırma taşıtlarında da ışık yoktu. Şafağa doğru, bu devasa filonun, hiç rüzgârın olmadığı cam gibi bir denizde aynı amaç için ilerlediğine şahit olmak gerçekten muhteşem bir manzaraydı. Bütün gemiler suda itici bir güç olmadan süzülüyor gibi. Gemilerde gözüken tek hareket bacalardan çıkan dumanlar. Saat 04.00: tam hız ilerliyoruz. Gün ışımaya başladı ve Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Helles Burnunun gölgeli çizgisi önceden fark edilebilir duruma geldi. Saat 04.30: gün ışığı kendini gösterdi, muhtemelen hiç kimsenin daha önce görmediği bir sahneye tanıklık ediyoruz. Her çeşit gemiden oluşan büyük bir armada, gemilerin hepsi herhangi bir karışıklık ve tikanıklık çıkmasın diye önceden belirlenen hedeflerine hızla ilerliyor. Görünüşe göre tam olarak düzenleme sırasına göre hareket ediyorlar çünkü şu ana kadar karışıklık ve tikanma yok.” (Kaptan W. Masters SS Californian) (IWM, Doc. 15128).

Bütün gemiler önceden belirlenen koordinatlarda pozisyon aldıktan sonra belirlenen saatte yani 05.00'de bombardıman başladı.⁴³

“Tarihi 25 Nisan gününde bizim gemimiz “Ayreshire” da hareket etti. Bütün yol boyunca toplardan çıkan gürlemeleri duyduk ve az sonra asla unutamayacağım bir manzarayla karşı karşıya kaldım: Gelibolu Yarımadası'na yapılan bombardıman ve askerlerin karaya çıkışı. Sesler, ortaya çıkan gürültü ve manzara olağanüstü ve korkutucuydu. Bölge sadece patlayan mermiler ve alevler ile canlı gözüküyordu. Sahnede yanan köyler vardı. Tüyer ürpertici derecede korkunç ama şanlı bir hadise.” (IWM, Doc. 12348).

Türk Genelkurmayının verdiği rakamlara göre, bu sağır edici ateş gücü 62 ağır namlu, 104 orta namlu ve 163 hafif namlu olmak üzere toplam gemi 329 topuydu. (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.149).

⁴³ Binbaşı Mahmut Sabri'nin raporu ve Türk Genelkurmayının eserine göre bombardımanın başlama saati 04.30, 29. Tümen muharebe günlüğüne göre 05.00, Akdeniz Seferi Kuvveti muharebe günlüğüne göre ise 05.10'dur. İngiliz resmi tarihi de saat 05.00 sularında bombardımanın başladığını belirtir. Biz çıkarmayı yapan 29. Tümen'in muharebe günlüğünde belirtilen saati almayı uygun gördük.

Kroki 4: Seddülbahir Çıkarma Bölgesi ve Tespit Edilebilen Türk Tahkimatları (BL, 82485 F).

1.1.1 Ertuğrul Koyu (V sahili) Çıkarması

Yarımada'ya yapılan diğer bütün çıkarmalardan farklı olarak bu koyda iki aşamadan oluşan farklı bir plan düşünülmüştü. İlk aşamada gemilerden açılan bombardımanın hemen ardından Dublinlilerden (Dublin Fusiliers)⁴⁴ oluşan üç bölük filikalarla kıyıya çıkarılacaktı. Sonraki aşamada ise River Clyde kömür gemisi Seddülbahir kalesinin altındaki kayalıklarda karaya oturtulacak ve kıyıyla arasında bir istimbót (*Argyll*) ve layterlerden oluşan yüzer köprü kurularak bir hamlede iki piyade taburu (Dublin Fusiliers (bir bölük), Munster Fusiliers ve 2. Hampshire Alayı'ndan bölükler) hızlıca karaya çıkarılacaktı. Böylece kıyıya çok kısa sürede yaklaşık 2.800-3.000 kişilik üç tabur ayak basacak ve güçlü bir hücum hattı oluşturulacaktı. Yarımada'daki bütün

⁴⁴ I. Dünya Savaşında İngiliz alayları oluşturulduğu yer adını almaktaydı. Bu alayların da çeşitli isimleri vardı. Bunlar: "Yeoman" (feodolite döneminde özgür çiftçilerden oluşturulan atlı birlik), "fusilier" (silahendaz), "borderer" (sınır alayı), "ranger" (korucu), "rifles" (tüfekli), "highlander" (İskoç dağlısı), "hussar" (ortaçağ hafif süvarisi), "forrester" (Sherwood bölgesinin ormancıları). Bazı alayların kraliyet ile olan bağından dolayı başlarında "royal" (kraliyet alayı) kelimesi vardır. Bu çalışmada alaylardan bahsedilirken alayların ait olduğu bölge isimleri orijinal haliyle yazılmıştır. (örnek: Dublin Fusiliers, Kings own Scottish Borderers gibi)

çıkarmalar arasında en güçlü ve kalabalık çıkarma grubu bunlar olacaktı. Karaya çıkan birlikler hızlı şekilde Seddülbahir Köyü ve onun çevresindeki ufak tepelikleri ele geçirdikten sonra ikinci kademedeki karaya çıkacak bir alay kuvvetinin de katılımıyla sol taraflarında Tekke Koyu'na, sağ taraflarında ise Eskihişarlık'a çıkan birliklerle irtibat sağlayıp kesintisiz bir hat oluşturulacaktı. Ertuğrul Koyu'nda hiçbir aksaklık olmaması, genel harekât planının başarıya ulaşması açısından hayati derecede önemliydi. Burada yaşanacak bir sıkıntı bütün harekâtın çökmesi anlamına gelebilirdi zira kanat çıkarmalarındaki birliklere Ertuğrul Koyu'ndan çıkacak birliklerin kendi hizalarına gelmelerini beklemeleri emredilmişti.

Ertuğrul Koyu'ndaki Türk savunması Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü komutasındaki 3. Tabur 10. Bölük sorumluluğundaydı. İngilizlerin 2.800-3.000 kişilik ilk çıkarma dalgasını işte bu 340 kişiden oluşan tek bir bölük karşılayacaktı. Sayıları az olsa da koyun yapısı savunma yapmaya son derece elverişliydi. Doğal bir amfi tiyatroyu andıran bu koyun bir tarafı Seddülbahir Kalesi'ne, diğer tarafı ise Ertuğrul Tabyasının bulunduğu dik uçurlara dayanıyordu. Bu iki nokta donanma tarafından haftalardır bombardıman edildiği için harabeye dönmüş ve oluşan gedikler neticesinde Türklere her yerde mükemmel bir savunma pozisyonu sunulmuştu. Ayrıca koy çıkarma yapmaya elverişli olduğu için eldeki imkânlar çerçevesinde nispeten iyi tahkim edilmişti. Siperler sahili çapraz ateşe alacak şekilde kazılmış ve (İngiliz raporlarında belirtildiğine göre) sahilde üç hat halinde dikenli tel çekilmişti.

Çıkarma tekneleri gemilerden ayrılır ayrılmaz daha ilk anda gecikmeyle başladı. Dublinlileri taşıyan ufak çıkarma tekneleri akıntı karşısında ilerlemekte zorlanıyorlardı. Çıkarma teknelerinin geri kalması sebebiyle, filikalardan sonra kıyıya yanaşması gereken River Clyde'ın kaptanı Unwin de suda daire çizerek vakit geçirmeye başladı ve tam bombardıman bittiği vakitte yani saat 06.22'de sakince karaya oturdu. Sahilde en ufak bir hayat belirtisi gözüküyordu. Türkler gemilerden açılan yoğun ateş esnasında sarsılmışlar ama ezilmemişlerdi. Mahmut Sabri bombardımanı anlatırken askerin moralinin yüksek olduğunu ve metanetle mevzide beklediğini belirtmektedir:

“Düşman bombardımanından bir fikir edinmek üzere sahili görmek için Harap kale tepesine gidildi. Düşmanın gemi toplarının büyük kısmı sahilde bulunan avcı hendeklerini dövmekte bulunduğundan sahil yükselen siyah mavimsi ve yeşilimsi duman ile kaplıydı. Bundan dolayı bir şey görülemiyordu. Mıntıkamız donanmanın açtığı ateşle nispet kabul etmez derecede küçüktü. Birçok taneler yan yana düşüyor birçok şarapnel yekdiğerinin ardında patlıyordu. O sırada 37.6 milimetrelik iki top tahrip edildiği gibi birçok avcı ve irtibat hendeklerimiz dümdüz

oldu. Hayatı korumak için kazılan avcı hendeklerinin bir kısmı mezar vazifesi gördü. Sargı mahallerine gelen askerler seferberlik müddetince gördükleri talim ve terbiyenin okudukları derslerin tesirinden olmalı ki vazife göremeden yaralandım cephanemi manga arkadaşlarıma verdim silahımı kime teslim edeceğim diyerek sargı sırasını bekliyordu. Savunma kuvvetimizin ileride bulunan kısmı avcı hendeklerini işgal ve mütevekkilen vazifenin gelmesi zamanını beklerken ihtiyat kısmı da diz çökmüş silahları elinde ne suretle olursa olsun düşmana saldırmak arzu ettikleri tavır ve hallerinden anlamak kabildi. Çoğu arkadaşları toprağa gömüldüğü halde düşmanın üstün kuvvetini katiyen hatır ve hayaline getirmeyerek silahını kullanacak zamanı sabırla bekliyor ve ara sıra hendekten başını çıkararak ateş zamanı geldi mi diye bakınıyorlardı.” (Mahmut Sabri, 2001, s.67-68).

Sağ kalanlar filikaların kıyıya iyice yanaşmasını bekliyorlardı. İngilizler kıyıdaki sessizlik nedeniyle Türklerin kaçtığını veya hepsinin öldüğünü düşünürken, filikalar kıyıya yirmi metre kadar yaklaştığında tek bir el ateş sesi duyuldu. Bunun ardından müthiş bir ateş yağmuru başladı ve filikalarda tamamen korumasız halde bulunan Dublinliler biçilmeye başladı. Yakın mesafeden açılan yoğun ateş altında filikaların bazılarında vurulmayan tek bir asker bile kalmamıştı. Askerler filikaların yanlarından denize atlayarak Türk ateşinden kaçınmak istedi fakat üzerlerindeki 30 kiloluk yük o kadar ağırdı ki çoğu kurşunlardan kaçmaya çalışırken boğularak can verdi. İçinde canlı kalmayan filikalar akıntıda başıboş sürüklenirken, sadece birkaçı kıyıya yanaşabilmişti. River Clyde gemisinde karaya çıkmayı bekleyen askerler filikalardaki silah arkadaşlarının biçilmelerini yakın mesafeden dehşet içinde izliyorlardı:

“Kısa sürede filikalardakilerin çoğu temizlendi. Kıyıya çok az sayıda asker ulaşabildi. Karaya çıkmaya çalışan 240 askerden vurulmadan çıkabilenlerin sayısının 40’tan fazla olduğunu zannetmiyorum. Pek çoğu vurularak ölmüştü. Teknelerden atlayıp zorlukla suyun içinden çıkmaya çalışırken vurularak suya yüzüstü düşen pek çok asker gördüm. Karaya çıkmayı başaranlar sudaki arkadaşlarının boğulmaması için geriye koşup bunları çıkarmaya çalışıyorlardı. Ancak bunu yapan askerlerin de neredeyse tamamı öldürüldü.

Filikalarda vurulmuş olanlar, kurşun yağmurundan kurtulmak ve [Türklerin] görüş açısının dışına çıkmak için teknelerin uzak tarafından atladılar ve böylece kıyı ile aralarına tekneleri koymaya çalıştılar. Kıyı boyunca aralıklarla dört ya da beş filika vardı ve her birinde vurulmuş halde en az 4-5 asker bulunuyordu. Bazıları küpeştelere tutunuyordu, bazıları da kendi bellerine gelen suda batmalarını engellemek için tekneleri çevreleyen halatlara dolanmış sarkıyorlardı. Bir süre sonra bu adamların yorgunluktan ve kan kaybından batarak boğulduğunu fark ettim. Bu süre zarfında su kıyı boyunca ve özellikle de teknelerin çevresinde kandan kıpkırmızı bir hal aldı. Sahil filikalardaki ölümlerle dolup taşmıştı. Kıyıya ulaşmayı başaran yaralılar kıyıdaki bir kum setinin arkasına sığınmıştı” (Royal Munster Fusiliers-Yarbay H.Tizard) (IWM, Doc.7301).

Askerler etrafta neler olup bittiğini anlayamadan vuruluyorlardı. Filikalardan kıyıya çıkmaya çalışanların durumu tamamen ümitsizdi. Balık istifi gibi doluşturuldukları dar ve korumasız filikalarda kürek çekerek son derece yavaş bir hızla ilerledikleri için atış disiplini iyi olan Türkler karşısında kolay hedef olmaktaydılar:

“Filikamda yirmi beş kişi vardı ve geriye sadece üçümüz kaldık. Zavallı adamların iniltisini duymak, filikalarda ölenleri görmek üzücüydü. Suda ölmüş zavallı çocukların görüntüsü korkunçtu; bazıları kumsalda yardım için haykırıyordu ama onlar için bir şey yapamıyorduk. Birisinin duası bana yaramış olmalı çünkü nasıl kurtulduğumu bilmiyorum. Gece gelgit oldu ve kıyıda yatan yaralıların hepsi boğuldu; kumsalda bir başıma kaldım. Hareket ettiğimi görür görmez ateş edecekleri için mecburen üç saat kadar suda kaldım. Her dakika hayatımın biteceğini düşündüm.” (Er Robert Martin) (Hart, 2014, s.174).

Az sayıda asker karaya ulaşmayı başaramıyordu. Sahile asker taşıyan hiçbir filika ve denizci geriye dönmeyi başaramadı ve hepsi sahilde yok edildi. (AWM, AWM4, 1/4/1 PART 2). Filikalarda durum korkunç bir katliam boyutunu almışken River Clyde'taki durum da umutsuzdu. Gemi komutanı Unwin'in askerleri hızla karaya çıkarmak için düşündüğü planın ayrıntıları şöyleydi; gemideki askerlerin⁴⁵ karaya ulaşması için geminin her iki bordasında delikler açılacak, bu deliklerden çift sıra halinde çıkan askerler tahta iskeleler üzerinden geminin baş omuzluklarının altında kurulmuş platforma geçecek ve buradan yüzer dubalarla oluşturulacak bir köprüden koşarak kıyıya çıkacaklardı. Sahile uzanan yüzer köprüyü kurmak için geminin iskele bordasında taşınan bir istimbot, gemi karaya oturur oturmaz geminin pruvasında sahile oturacaktı. Yani geminin sahile mümkün olduğu kadar sokularak kıyıyla mesafeyi azaltması çok önemliydi. Geminin gerekli mesafeden daha uzakta karaya oturma ihtimali karşısında oluşacak boşluğu kapatmak için sancak bordasında üç tane layter bulunuyordu. Kâğıt üzerinde basit görünen plan fiiliyatta uygulanamayacaktı (Oglander, 2005, c.I, s.286).

River Clyde saat 06.22'de her ne kadar yavaş bir hızla karaya otursa da gemi ile kıyı arasında bağlantı kurmak için kullanılması gereken istimbot geminin iskele tarafına savruldu. İstimbotun bu şekilde savrulmasıyla gemi ile kıyı arasındaki boşluk kapatılamadı. Kıyı ile mesafe bu kadar fazlayken askerlerin derin suya atlayarak karaya çıkmasına imkân yoktu. 2.000 asker daha ilk anda içeride sıkışmış kalmıştı. Durumu gören ve kendi yaptığı planın başarısız olacağını anlayan Unwin, derhal layterlerden bir köprü yapmaya karar verdi. Geminin pruva tarafındaki layterlerden iki tanesini bir iskele tahtası ile bağlayarak kendisini takip eden Onbaşı Williams ile birlikte denize

⁴⁵ River Clyde gemisinde bulunan Royal Munster Fusiliers Komutanı Yarbay Henry Tizard'ın verdiği bilgilere göre gemi içindeki birliklerin yerleşimi şu şekildeydi:

1 Numaralı bölme [Geminin iç bölmeleri] Üst Güverte: X,Y ve Z Bölükleri, karargâh ve 4 makineli tüfek.

1 Numaralı bölme Alt Güverte: W Bölüğü ve Royal Dublin Fusiliers'tan 1 bölük.

2 Numaralı bölme: Hampshire Alayından 2 bölük ve 4 makineli tüfek, West Riding Field İstihkâmcılarından 1 bölük.

3 ve 4 Numaralı bölmeler arasında dağıtılan: 2 Yedek sahra hastane birliği, Anson birliğinden bir müfreze. 1 Muhabere bölümü (IWM, Doc. 7301).

atladı ve yanına aldığı halatla bunları kıyıya doğru birkaç metre kalana dek sürükledi. Yoğun Türk ateşine rağmen kıyıya doğru uzanan yüzer bir köprü kurmayı başaran Unwin, bu köprü bozulmasın diye adeta bir direk vazifesi görerek halatı sımsıkı tutuyordu. Askerlerin gemiden çıkması talimatını verdi: “Layterleri pruvaya bağladık ve sonra kumsala bağlamaya geçtik ama bağlayacak bir şey yoktu. Bu yüzden ipleri kendimiz tutmak zorunda kaldık. Layterleri kıyıya yeterince yaklaştırdı, askerlere bağırarak çıkmalarını söyledim.” (IWM, Doc. 13473).

Gemide çıkmak için hazır bekleyen Royal Munster Fusiliers birliğinin hedefleri önceden belirlenmişti. Buna göre Yüzbaşı Geddes komutasındaki X Bölüğü geminin iskele tarafından çıkarak 1 numaralı tabya (Ertuğrul Tabyası), Yüzbaşı Henderson komutasındaki Z bölüğü ise geminin sancak tarafından çıkarak Seddülbahir Köyü ile kale istikametine ilerleyerek bu noktaları ele geçireceklerdi. Binbaşı Jarrett komutasındaki Y Bölüğü destekte olacak, Üsteğmen Dorman komutasındaki W Bölüğü ise gemide ihtiyatta bekleyecekti. Tabur komutanı Yarbay H. Tizard, Unwin’in işaretinden sonra gemiden çıkış emrini verdi. Muharebe günlüğünde belirtilene göre saat 06.45’te ilk olarak sancak tarafından Yüzbaşı Henderson’un Z Bölüğü, biraz sonra da iskele tarafından Yüzbaşı Geddes komutasındaki X Bölüğü (gemideki makineli tüfeklerin koruma ateşi altında) çıkmaya başladı ancak gemiden dışarı adımlarını atar atmaz Türk kurşunlarının hedefi oldular. (TNA, WO 95/4310, Royal Munster Fusiliers Muharebe Günlüğü EK-2A). Yüzbaşı Geddes, daha sonra yazdığı raporda katliamın boyutlarını anlatmıştır:

“[...]Askerler arkamda peş peşe vurulup düştü ama asla tereddüt etmediler. Dublinlilerden Yüzbaşı French beni takip eden 48 kişi saydığını ve tamamının vurulduğunu daha sonra söyledi. Tahta iskeleden aşağı koştum. Layterler Z Bölüğünden öncü askerlerin ölü ve yaralıları ile doluydu. İkinci laytere geldiğimde durdum ve etrafıma baktığımda tek başıma olduğumu anladım. Askerlere seslenip gemiden çıkmalarını söyledim ama çıktıktan sonra layterlere ulaşmak çok zordu.” (TNA, WO 95/4310).

Yüzbaşı Geddes’in anlattığı gibi River Clyde’tan çıkmaya çalışan her asker anında vuruluyordu. Sahile doğru yüzer köprü görevi gören layterlerin içi kısa sürede ölü ve yaralılarla doldu. Geddes ve vurulmayan birkaç asker denize atlayarak kıyıya ulaşmaya çalıştılar. Bunların da bir kısmı üzerlerindeki ağırlık yüzünden boğularak can verdi. Tam bu sırada, Unwin’in yanındaki Onbaşı Williams da vuruldu ve tuttuğu halatı

bıraktı.⁴⁶ Kıyıya doğru uzanan layter akıntıyla derinlere doğru gitti. 51 yaşındaki Unwin bu sürede iyice tükenmiş ve bitkin düşmüştü. Daha fazla dayanamayarak seyyar köprüyü sabit tutmak için sıkı sıkıya tuttuğu halatı bıraktı ve vurulmadan River Clyde’a geri dönmeyi başardı. Onun yerini Deniz subayı Drewery aldı. Askerler River Clyde’ın sancak tarafında yedek olarak tutulan layteri getirerek tekrar bir yüzer köprü oluşturmaya çalıştılar ve bunu zorlukla başardılar. Gemiden çıkışın kesilmesiyle Türk ateşi de zayıflamış gözüküyordu. Yarbay H. Tizard kıyıyla zayıf da olsa bağlantı kurulunca, saat 09.00’da askerlere tekrar gemiden çıkma emrini verdi. Binbaşı Jarrett komutasındaki Y Bölüğü karaya çıkmayı denedi fakat bunun büyük bir hata olduğu kısa sürede anlaşıldı. Yoğun Türk ateşi altında yine aynı manzara yaşandı ve askerlerin çoğu vuruldu.

Türk ateşinin ara ara zayıflamasının sebebi, Türklerin boşa mermi israf etmek istememeleri ve River Clyde’tan açılan yoğun makineli tüfek ateşinden mümkün mertebe kaçınmalarından kaynaklanıyordu. Yarım saat sonra gemiden çıkış için bir hamle daha yapıldı ama yine Türklerin öldürücü ateşiyle karşılaşıldı. Gemiden çıkış belirtisi olduğu an Türk ateşi yoğunlaşıyor sonra tekrar sakinleşiyordu. Bu şartlar altında kalan askerlere de gemiden çıkış emrini vermek neredeyse bütün askerlerin vurulması anlamına gelecekti. Yarbay H. Tizard, çaresizce bu katliamın son bulması gerektiğine karar verdi:

“Bize verilen görevin, o koşullar altında korkunç can kaybı anlamına geleceğini ve eğer adamları göndermeye devam edersek kuvvetimizin düşmanla başa çıkamayacak kadar zayıflayacağını gördüm. Tekrar üst güvertede bulunan Yarbay Carrington Smith’in yanına gittim. Kendisi bütün olup biteni buradan izliyordu. Ağır zayıat vermeden adamları nasıl karaya çıkarırız diye düşünürken, durmamız ve karanlığa kadar beklememiz gerektiği fikrinin daha iyi olacağını kendisine belirttim. O da benimle aynı fikirde olduğunu söyledi. Geride bizi destekleyen filonun ve geminin [River Clyde] çeşitli yerlerindeki makineli tüfeklerin aralıksız şekilde sahili, köyü ve eski kaleyi ateş altına almalarına rağmen Türk ateşi hala çok yoğun ve iyi yönlendiriliyordu. Geminin sağ tarafındaki ufak kayacıklar ölülerle kaplıydı ve düşman burayı gerçek bir ölüm tuzağı haline getirmişti.” (IWM, Doc.7301).

⁴⁶ Unwin bu olayı şöyle anlatıyor: Williams’a yalnız dayanıp dayanamayacağını sordum. Çok yorulduğunu ve yapamayacağını söyledi. Bu sırada bir çarpma sesi duydum. Etrafa baktım ve Williams “bana bir mermi isabet etti” dedi. Onu tuttum. Boğulmasına izin veremezdim; laytere götürmeye çalıştım.” (IWM, Doc.13473). Astsubay Drewery ise bu olayı şöyle anlatmaktadır: “Son laytere ulaştığımızda, Kaptan Unwin Williams’ı taşıyarak bize doğru getirdi, onu laytere koydu ve Ellard onu omuzlarında gemiye taşıdı, ancak Williams ölmüştü.” (IWM, Doc.10946). Onbaşı Williams gösterdiği üstün kahramanlıktan dolayı ölümünden sonra İngilizlerin en yüksek dereceli madalyası olan VC (Victoria Cross) madalyası ile ödüllendirilmiştir. Amiral de Robeck 1 Temmuz 1915’te 25 Nisan çıkarmaları ile ilgili yazdığı raporun sonunda 25 Nisan’da River Clyde’ta kahramanlık gösteren beş mürettebat için VC madalyası önerisinde bulunmuş ve bu denizciler VC madalyası almaya hak kazanmışlardır (BL, 82478).

Karargâh subaylarından Yarbey L.Williams River Clyde’ın köprüsünde olup biten her şeyi hatıra defterine kaydediyordu ve artık karaya çıkışın imkansız olduğunun herkes gibi o da farkındaydı:

“[...]Sağ 06.22: Sahile sarsıntı bile duymadan, yağ gibi bindirdik. Engelleme görmedik. Rahat rahat karaya çıkacağız.

Sağ 06.25: Yedek kâfileleri sahile birkaç yarda kalıncaya kadar yaklaştı. Bunların üzerlerine bir cehennem ateşi yağmaya başladı. Bir filika, içindekilerin hepsi ölmüş, kuzeye doğru gidiyor, diğer filikalar da hemen hemen ümitsiz. İstimbotumuz gitti.

Sağ 06.35: Sahille bağlantı pek berbat. Ancak tek sıra kolunda gitmek mümkün. On kişiden bir kişi bile kıyıya çıkamıyor. Layterler ölü ve yaralılarla ağzına kadar doldu.

Sağ 09.00 evvel: Korkarım bugün karaya çıkamayacağız.

Sağ 10.00: Gemimize açılan ateş, pek az olmakla beraber, karaya çıkmak için herhangi bir harekete karşı, derhal konsantre ateş ediliyor. Türklerin atış disiplinleri cidden takdire değer.” (Oglander, 2005, c.I, s.285).

İngiliz komutanların belirttiği gibi Türklerin atış disiplini takdire şayandı. Türk subayları askerlerine hakimdi ve hedefler iyice seçilmeden ateş edilmiyordu. Burada Türklerin en büyük avantajı, River Clyde’tan karaya çıkışın tek sıra halinde sadece iki koldan yapılmasıydı. Yani karşılarındaki hedef dağınık değildi. Bu da Türklerin işini kolaylaştırıyordu. Cephaneleri bitmediği sürece bu dar çıkışlardaki İngilizleri avlamak zor değildi. Çıkarken ilk anda vurulmayacak kadar şanslı olanlar kıyıya uzanan ufak mavnalarda kümelendiklerinde Türk kurşunlarının hedefi oluyor, Türk ateşinden kurtulmak için sağdan soldan suya atlayanlar ise ağırlıkları yüzünden ya boğuluyor veya denizde çok yavaş ve zorlukla hareket ettikleri için kolay av oluyorlardı. Yani ölüm muhakkaktı. Türklerin sayısal olarak az olmasının yarattığı dezavantaj bu şekilde dengelenmiş oldu. Türkler sakin kalarak ve sadece görebildikleri hedeflere ateş açarak başarılı oldular. Ege denizinin mavi berrak suları kandan kıpkırmızı olmuştu.⁴⁷ Binbaşı Mahmut Sabri kısa sürede Ertuğrul Koyu’ndaki çıkarmanın ana çıkarma olduğunu anladı ve buradaki savunmayı güçlendirmek için Yüzbaşı İdris komutasındaki 11. Bölük’ten bir kısım kuvveti bu koya takviye olarak yollamaya karar verdi.

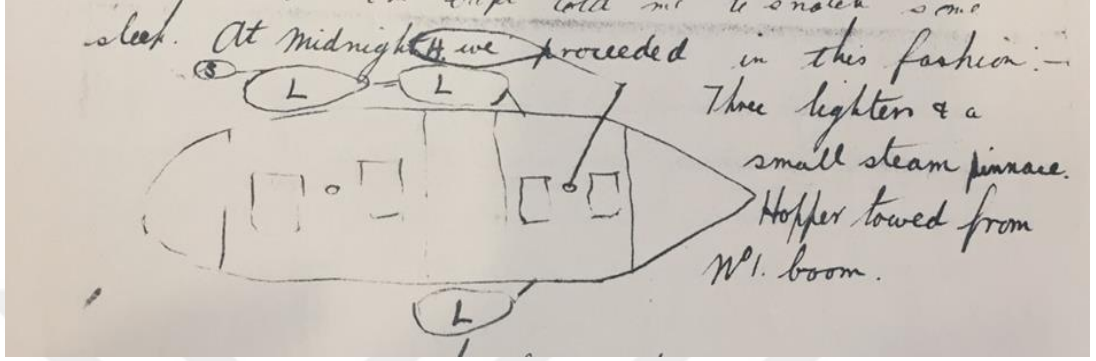
[...]Sahil deniz suyu senelerden beri rengini muhafaza etmişken avcı hendeklerinden tüfeğini uzatan millet fedailerinin kurşunları ile düşman cesetlerinden boşanan kan bahsedilen suyun rengini geçici bir zaman için değiştirdi.

Ertuğrul Koyu sahili bir an içinde balık istifi gibi düşman cesetleri ile doldu. Seddülbahir iskelesinde beş tekne asker tamamen batırıldı. Düşman çıkartmayı durdurmaya mecbur oldu. Sağ altıyı geçmişti. Düşman donanması avcı hendeklerine tekrar ateş açmış ve ortalığı dumanla boğmuştu. Tekrar kayıklarını doldurarak sahile sevk etti ise de bu teşebbüsü de başarısızlığa uğradı. Düşman askeri o derece korktu ve yıldırı ki Ertuğrul Koyuna giren büyük nakliye gemisinden inmekten çekindikleri fark ediliyordu. Kumandanlarla subaylar kılıçlarını çekmiş oldukları halde askerleri merdivenlere sevk ediyorlardı. Görünen işbu kumandan ve subaylar da Türk kurşunundan kurtulamadı. Askerimizin tek bir fişegi boşuna gitmiyordu. Hatta çok

⁴⁷ 25 Nisan’da Ertuğrul Koyu’nda olan ve anılarını aktaran Hamilton’dan Mahmut Sabri’ye kadar çoğu asker, denizin kandan kıpkırmızı olduğunu belirtmektedir.

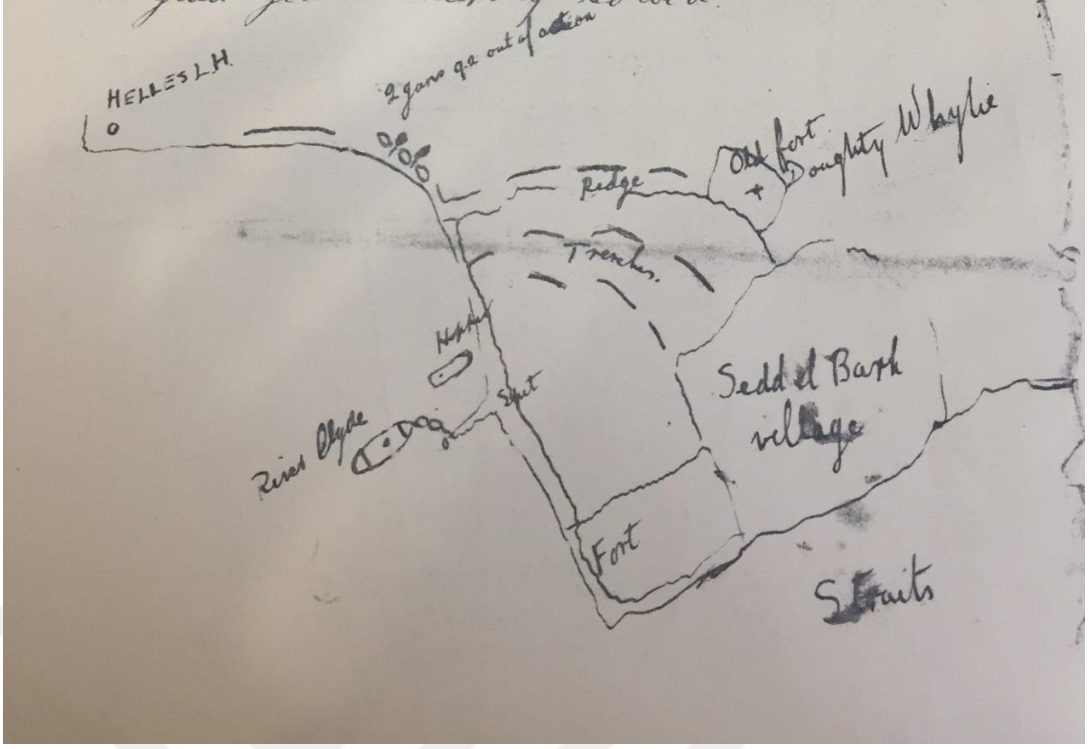
defa oldu ki bir fişek ile birkaç düşman vuruldu. (Binbaşı Mahmut Sabri)” (Mahmut Sabri, 2001, s.68-69).

Daha önce belirtildiği gibi kâğıt üstünde iyi duran River Clyde planı pratikte tam bir felakete dönüşmüştü. Ancak planın başarısız olduğunu anlayan Unwin’in kolay pes etmeye niyeti yoktu. Sorumluluk alarak hayatı pahasına durumu düzeltmeye ve kıyıyla tekrar bir hat kurmaya çalıştı ama başarılı olmasına imkân yoktu.⁴⁸

Resim 2: 25 Nisan günü River Clyde’da Büyük Kahramanlık Gösteren ve “VC” madalyası Kazanan Deniz Teğmen Drewery’in Babasına Yolladığı Mektupta Çizdiği ve Kendisinin Sorumluluğundaki Kıyıyla Köprü Kurmada Önemli Bir Parça Olan İstimbot ve Yanındaki Layterlerin (L) Çizimi (IWM, Doc.10946).

⁴⁸ 25 Nisan’da gösterdiği kahramanlık sonucu “VC” madalyası kazanan Unwin, aldığı yaralardan dolayı operasyon geçirmiş, Temmuz’da ise HMS *Endymion* kruvazörünün kaptanı olarak tekrar Gelibolu’ya dönmüştür. Ertuğrul Koyu’nda edindiği tecrübeler sebebiyle Ağustos ayındaki Anafartalar (Suvla) çıkarmasında, “Böcek” adı verilen resmi adları X Layteri olan ve çok sayıda asker taşıyan motorlu çıkarma mavnalarından oluşan filoza komutanlık etmiştir. (Hamilton 25 Nisan çıkarmalarında elde bu büyüklükte mavnalar olmadığı için yaşanan sorunları unutmamış ve Ağustos çıkarmasında bu mavnalar temin edilmiştir.) Unwin Aralık ayında Anafartalar tahliye edilirken de önemli hizmetler görmüş ve 20 Aralık’ta Anafartalar kıyılarını terk eden son İngiliz subaylarından biri olmuştur.

Resim 3: Aynı Mektupta Kendi Çizimiyle River Clyde'in yanaştığı nokta ve Ertuğrul Koyu (IWM, Doc. 10946).

Gerek filikalardan gerekse River Clyde'tan kıyıya ulaşmayı başaran az sayıdaki askerin durumu ise gemide kapana kısılmış kalmış askerlerden çok daha kötüydü. River Clyde planı başarısız olmuştu ancak içindekiler gemiden çıkmadıkları müddetçe güvendediler. Oysa kıyıdağiler 1,5 metre yüksekliğindeki son derece dar bir kum setinin arkasına sığınmış Türk ateşinden korunmaya çalışıyorlardı. Günümüzde de kısmen sağlam duran bu kum seti, ölüm ile yaşam arasındaki çizgiydi:

[...] vurulmadan kum setine ulaşabildik. Orada Yüzbaşı Henderson'ın kötü şekilde vurulduğunu ve yaralı yığını gördüm. Başını birazcık olsun kaldıran anında vurulup öldürülüyordu ve burada Dublinliler ile birbirimize karışmış vaziyetteydik. Astsubayların neredeyse tamamı vurulmuştu. Daha sonra Loe kendi takımıyla geldi ve benim sol tarafımda pozisyon aldı. Arkasına sığındığımız kum setinden dikenli tellere uzanan ufak bir kuru dere yatağı vardı. (Yüzbaşı Lane)" (IWM, Doc.7301).

Yaralılarla birlikte yaklaşık 200 asker bu kum setinin arkasında sağ kalmaya çalışırken sahilde tam bir kaos hüküm sürüyordu. Daha sonra yazılan muharebe raporunda, kum setinin arkasında saklanan askerlerin River Clyde'taki makineli tüfeklerin koruma ateşi sayesinde hayatta kaldığı ve Türklerin bu ateş sebebiyle karşı taarruza kalkamadıkları yazılacaktı (aynı cümleleri Hamilton da Mayıs ayında yazdığı raporda tekrarlamıştır). (TNA, WO 95/4263). (AWM, 3DRL/337611/9b). Bu cümlelerden de anlaşılıyor ki, az sayıda askerle koyu savunmaya çalışan Türkler eğer koyu daha kuvvetli savunmuş olsa

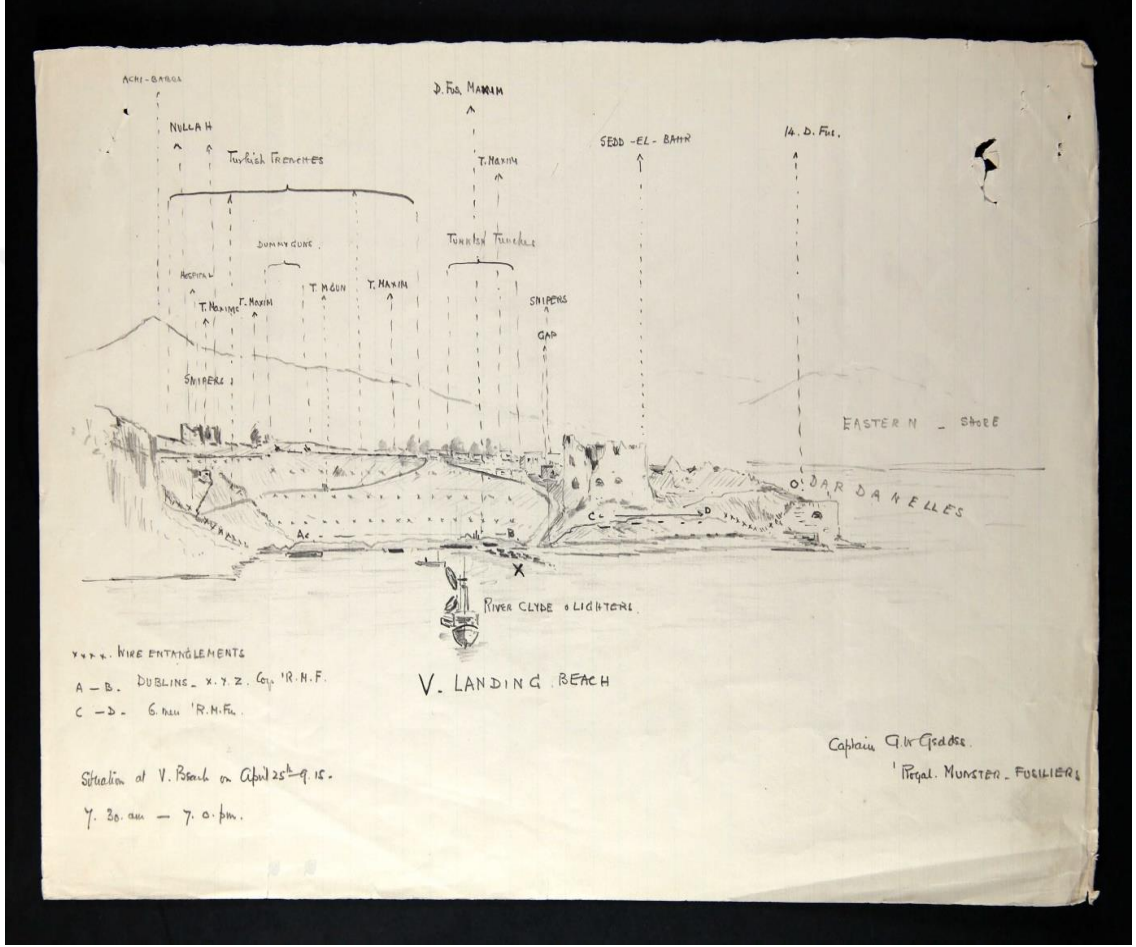
düşman muhtemelen karaya hiç çıkamayacak, çıkabilenler de karşı taarruzla denize dökülebilecekti. Fakat mevcut şartlarda İngiliz askerlerin endişe ettiği gibi Türklerin karşı taarruza kalkma ihtimalleri yoktu zira sayıları tuttukları hattı savunmaya zorlukla yetiyordu.

River Clyde'tan çıkarak vurulmadan kum setinin arkasına ulaşabilen Yüzbaşı Geddes bölüğünün yüzde yetmişini kaybettiğini hesapladı. Karaya ilk çıkmaya çalışan bölüğün komutanı Yüzbaşı Henderson dahil olmak üzere (Henderson vurulduktan sonra gün içinde yaralarından dolayı ölmüştür) subay zayıtı da oldukça fazlaydı. Dublinli subayların neredeyse tamamı vurulurken, Munster Fusiliers birliğinden de on yedi subay öldürülmüştü. Yüzbaşı Geddes böyle çaresiz beklemektense bir hamle yapmayı düşündü ve kısa bir durum değerlendirmesi yaptı. Tahminine göre karşılarında 400-500 Türk vardı ve bunların yanında altı makineli tüfek ile iki pom-pom silahı olduğunu hesapladı.⁴⁹ Önlerinde sahili çevreleyen dikenli teller gemi bombardımanından etkilenmemişti ve olduğu gibi duruyordu. Tellerin arkasındaki Türk siperleri iki hat halinde sol taraftaki uçurumdan başlayarak köye doğru uzanan yüksek arazide gayet iyi şekilde hazırlanmıştı. Geddes, bu iki hat Türk siperinden üzerlerine yoğun ateş açıldığını, ancak Seddülbahir Kalesi'nden neredeyse hiç ateş açılmadığını fark etti. Kendileri de zayıf olduğu için, eğer Türkler kale yönünden bir harekete girişirse büyük bir felaketle karşı karşıya kalacağını düşündü ve sağ taraflarında bulunan kaleden köye sızmak suretiyle Türkleri yandan çevirmeyi planladı. Yanına aldığı az sayıdaki askerle bu yöne ilerlerken omzundan yaralandı. Adamlarından bazıları da vuruldu. Türklerin burayı da savundukları anlaşıldı.⁵⁰ River Clyde'ta bulunan H. Tizard'a bir mesaj göndererek bu kadar az sayıdaki adamla kıyıda hiçbir şey yapılamayacağını bildirdi. Her ne kadar Tizard kendisine daha önce verilen emre göre 1 numaralı tabyaya doğru

⁴⁹ Daha önce belirtildiği gibi, Geddes'in makineli tüfeklerin sayısı ve yerleri ile ilgili tespitleri doğru olmamakla birlikte verdiği bilgiler enteresandır. Yazdığı raporda; "Türklerin 2 pom-pom ve 6 makineli tüfeği vardı" dedikten hemen sonra altı çizili şekilde "makineli tüfekler de vardı" diye bir dipnot düşmüş ve sayfanın sonunda: "Daha sonra karaya çıkınca Başçavuş John O'Shea Türk makineli tüfeklerinin cephane kutularını topladı" demiştir. Diğer yandan bu bilgi sadece Geddes'in raporunda yer almaktadır. 86. Tugay'ın ve Royal Munster Fusiliers'in muharebe günlüklerinde, raporda zikredilen Türk makineli tüfek cephane kutuları ile ilgili herhangi bir bilgi veya açıklama yer almamaktadır. Geddes'in gördüğünü iddia ettiği cephane kutularının 26. Alay'dan önce koya hakim sırtlarda konuşlanan 25. Alay'ın makineli tüfeklerine ait eski boş kutular olması muhtemeldir. (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Muharebe Günlüğü Yüzbaşı Geddes'in Raporu).

⁵⁰ Seddülbahir'in doğu tarafındaki liman çevresinde bir manga gücünde (9 asker) Türk karşısında nispeten daha az ateşe yakalanarak karaya çıkan iki takım İngiliz (Türk kaynaklarına göre bir bölük) kaleye ve köye doğru ilerlemiş, takviye olarak gelen otuz kişilik Türk kuvvetiyle köy içinde çarpışmış ve çok zayıt vererek geri çekilmiştir. İngiliz askerleri subaylarının tamamının öldürüldüğü bildirerek geri alınmaları için kıyıdan işaret göndermişler ve daha sonra *Queen Elizabeth*'in gönderdiği filikalarla bu askerler tekrar gemiye alınmıştır. İngilizler ilk etapta bu noktadan daha çok asker çıkarmayı planlasaydı veya karaya çıkmayı başaran bu birlik desteklenebilseydi, bu noktada zayıf olan Türk savunması kırılabilir ve Ertuğrul Koyu'ndaki Türkleri kanattan kuşatılabilirdi.

bir ilerlemesi gerektiğini bildirirse de bunu yapmanın imkânı yoktu. Kum setinden kafayı çıkararak herkes vuruluyordu. Kapana kısılmış gibiydiler. Yüzbaşı French daha sonra Türklerin savunma hazırlıkları sırasında o kum setini neden çıkarmalardan önce düzleştirmediklerine şaşacak ve “Eğer bunu yapmış olsalardı hiçbirimiz kurtulamayacaktık” diyecekti (Steel-Hart, 2005, s.75). Sahilden ilerleme yapılamayacağı kesin olarak anlaşılmıştı.

Kroki 5: Yüzbaşı Geddes'in 25 Nisan Ertuğrul Koyu Çıkarmasında Kendi Gözlemlerine Dayanarak Yaptığı Çizim. Görüldüğü Gibi Çizimde Türk siperleri ve Makineli Tüfeklerinin Yerleri Dahı Belirtilmiş (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Muharebe Günlüğü).

Ertuğrul Koyu'ndaki vaziyet son derece umut kırıcı bir hal almışken, 88. Tugay Komutanı Tuğgeneral Napier karargâh subaylarıyla karaya çıkmaya karar verdi ve Worcestershire taburundan iki takımla elde sağlam kalan birkaç filikaya atlayarak River Clyde'a doğru ilerlemeye başladı. Yaklaştıklarında River Clyde'ta bulunan Yarbay Carrington Smith kendilerine iskele tarafından yaklaşmalarını işaret etti.

İngiliz resmi tarihinde belirtilene göre layterlerin tika basa asker dolu olduğunu gören ve bunların ölü olduğunu anlayamayan General Napier, bunları sahile sevk etmek için

peşinden gelen subaylarla laytere atladı. Bu zamana kadar sessiz bekleyen Türkler tekrar yoğun ateşe başladılar. Laytere ulaşan Napier burada Türk kurşunlarından kaçamadı ve vurularak öldürüldü. Generalin arkasında ilerleyenlerden Çavuş Keen generalin nasıl öldürüldüğünü yakın mesafeden görmüştü:

“Teknemiz birinci layterin yanına yanaştı ve General ile kurmayları mavnaya geçerek koşmaya başladılar. Biz de Generali takip ediyorduk. Üçüncü mavnaya geldiğinde öldürüldü, Tugay kurmay başkanı ve kurmay subaylardan biri de öldürüldü. Onları takip eden Binbaşımız, bunun çok riskli olduğunu söyledi ve yoldan çekilerek küçük bota geçti. Bu hepimizin durmasına sebep oldu ve hep birlikte mavnada yere yattık. Ben başka bir adamla dip dibe yatıyordum, ona kusura bakma dedim; o da “aldırma” dedi ve orada karanlık çökene kadar kaldık.” (IWM, Doc.9576).⁵¹

General Napier’in Ertuğrul Koyu ve River Clyde’ta olan bitenleri tam kavrayamadığı anlaşılmaktadır. Gereksiz inadı ve risk alması, kendisinin yanında kurmay başkanının da ölümüne sebep olmuştu. Bu ana kadar çok sayıda subayın savaş dışı kalmasının üstüne bu iki üst rütbeli subayın da kaybedilmesi, hâlihazırda ortaya çıkan komuta krizini daha da derinleştirmiş oldu. Tuğgeneral Napier’in yerini alan Yarbay Carrington Smith de River Clyde’tan dürbünüyle sahili gözetlerken bir Türk keskin nişancı tarafından vurularak öldürüldü. Komuta artık H.Tizard’daydı ve Tizard hayatını kaybeden diğer bazı komutanların yaptığı gibi gereksiz risk almaktan yana değildi. Yenir bir gelişme olana kadar beklemeye karar verdi.⁵² River Clyde’ta binden fazla, kum setinin arkasında ise iki yüz kadar asker sıkışmış vaziyette kalmışlardı. Ertuğrul Koyu’na gün boyu gemilerden tam 4.649 top mermisi atıldı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.153). Bunun yanında River Clyde’taki sekiz makineli tüfek neredeyse hiç susmadı. Buna rağmen Türk ateşi hala çok etkiliydi ve tek bir Türk bile görülmemişti: “Williams ve Doughty-Wylie ile birlikte üst köprüde kalıp

⁵¹ Çıkarmanın ilk saatlerinde öldürülen Tuğgeneral Napier Gelibolu’da hayatını kaybeden sekiz Britanyalı generalin ilkidir. Bu sekiz generalden üçü Seddülbahir’de (88. Tugay Komutanı Tuğgeneral Napier 25 Nisan’da, 127. Tugay Komutanı Tuğgeneral Noel Lee 22 Haziran’da ve 156. Tugay Komutanı Tuğgeneral Scott-Moncrief 28 Haziran’da), ikisi Arıburnu’nda (1. Avustralya Tugayı Komutanı Tuğgeneral Henry MacLaurin 27 Nisan’da ve 1. Avustralya Tümeni Komutanı Tümgeneral Sir William Bridges 18 Mayıs’ta), ikisi Anafartalar’da (2. Tugay (South Midland) Komutanı Tuğgeneral Lord Longford 21 Ağustos’ta ve 3. Tugay (Nottinghamshire&Derbyshire) Komutanı Tuğgeneral Paul Kenna 30 Ağustos’ta) ve bir tanesi ise Conkbayırı’nda (38. Tugay Komutanı Tuğgeneral Anthony Baldwin 10 Ağustos’ta) öldürülmüştür. Hayatını kaybeden Britanyalı general sayısının fazla olmasının iki nedeni vardır. İlki, İtilaf Ordusunun ele geçirdiği arazinin son derece dar olmasından dolayı güvenli bir alanın bulunmamasıdır. Dolayısıyla sıradan erlerden generallere kadar herkesin hayatı risk altındadır. İkinci neden ise generallerin gereğinden fazla risk alarak ön hatlara yakın bölgelerde aktif çatışma içine girmeleridir.

⁵² Unwin, Tizard’ın komutayı ele almasından pek memnun değildir: “İçinde bulunduğumuz berbat durumun komutanı olmadığını hemen anladım. Bütün gün elinde bir kâğıt hiçbir şey yapmadan megafonla koşturan küçük bir adam görmek, ne olacağını bilmeyen insanlara ilham vermez; gösteri bitene kadar karaya ayak basmadı. Korkak değildi, yalnızca bu rolün adamı değildi.” (IWM, Doc.13473).

kumsala baktım, hiç Türk göremedim. Bir keresinde birini gördüm sandım ve tüfekle ateş ettim; ağaçtan bir akbaba uçtu gitti. (Unwin)” (IWM, Doc.13473).

Ertuğrul Koyu’ndaki Türk direnişinin en önemli isimlerinden biri Ezineli Yahya Çavuştu. 10.Bölük 1.Takıma komuta eden Yahya Çavuş tecrübeli bir askerdir. Balkan Savaşı’na katılmıştı. Komutanı Asteğmen Hüseyin’in şehit olması üzerine komutayı büyük bir sorumluluk duygusuyla ele aldı ve ermindeki 70 civarındaki asker ve diğer takımlarda sağ kalan askerlerle, sadece tüfekleri ve el bombalarıyla kendilerinden çok üstün sayıdaki düşman askerini tam 14 saat kıyıda tutmayı başardılar (Yıldız, 2005, s.75). Elllerinde son derece kısıtlı ateş gücüne rağmen başta Yahya Çavuş gibi Türk askerlerinin göstermiş olduğu mukavemet ve enerjik savunma, hiç kuşkusuz, İngilizlerin de dikkatini çekmiştir. İngilizler Ertuğrul Koyu’nda yaşanan felaketin nedenini olmayan makineli tüfeklere bağlamayı tercih etmişlerdir. *Queen Elizabeth* gemisinin günlüğünde yazılanlar buna en iyi örnektir:

“Muazzam silah gücümüz ile kıyı savunmalarını dövdüğümüz düşmanın ateşini adamlarımızın ilerlemesine izin verecek kadar yavaşlatamadığımız gerçeği, bu sahneyi görenler tarafından her zaman büyük bir hayal kırıklığı ile anılacaktır. Ancak daha sonra sahil temizlendiğinde bu başarısızlığın nedeni çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Sahilin tüm çevresi, çıkarma yerini görecek şekilde, bal peteği şeklinde siperler ve makineli tüfeklerle çevrilmiş ve birleştirilmişti. Çoğu durumda, bu silahlar 10-12 metre uzunluğundaki tünellerin sonuna yerleştirilmiş ve hiçbir şey onlara ulaşamamıştı.” (Diary of H.M.S. Queen Elizabeth January to May 1915, 1919, s.28).

Hamilton, Ertuğrul Koyu’ndaki bu trajediyi saat 08.30’da bölgeye gelen *Queen Elizabeth* gemisinden izlemekteydi. Durumun ümitsizliğini kendi gözleriyle görerek saat 10.21’de Hunter-Weston’a, Ertuğrul Koyu’na artık yeni asker kafileleri göndermemesini kesin bir dille emretti. Ertuğrul Koyu’na çıkması gereken bütün birlikler artık Tekke Koyu’na yönlendirilecekti. (TNA, WO 95/4263). Bu sıralarda çıkarma teknelerine bindirilen Kraliyet Deniz Tümeni’nde görevli papazlardan H.C. Foster, teknenin Ertuğrul Koyu yerine Tekke Koyu’na ilerleme emrinin nasıl alındığını günlüğünde anlatmaktadır:

“Saat 11.30’da çıkarma botlarına binmemiz söylendi. İlk botun içindeydim. Tam ilerleyeceğimiz sırada biz deniz subayı çıkageldi ve megafon ile “hiçbir asker V sahiline çıkmayacak, W sahiline çıkacaksınız” diye bağırdı. O zamandan beri bu olayı sık sık düşündüm ve eminim ki, ancak merhametli bir ilahi takdir sayesinde kurtulmuştuk. Başlangıçta planlandığı gibi "V" ye çıkmış olsaydık, Dublin Fusiliers askerleri ile tam olarak aynı kaderi paylaşacaktık. Teknelere doluşurken içinde bulunduğum çıkarma teknesinin dibine baktım ve gördüklerim bana garip, tekinsiz bir his verdi. Bu küçük teknenin tamamı kanla doluydu. Küreklerde ve koltuklarda kan vardı. Teknenin orası burası insan derisi parçaları ile kaplıydı. Karaya çıkan ilk askerlerin çektiği korkunç acılara sessizce tanıklık ediyordu.” (Foster, 1918, s.89-90).

29. Tümen komutanı Hunter-Weston ise bu sıralarda biraz ilerideki Tekke Koyu'nda olan bitenlerle ilgiliydi. Kendisine Ertuğrul Koyu'ndan raporlar şüphesiz geliyordu ancak bu raporlar facianın boyutunu anlatacak türden raporlar değildi. Nitekim 29. Tümen'in muharebe günlüğüne bakıldığında bazı çelişkili bilgilerin alındığı görülmektedir. Örneğin saat 07.30'da gönderilen bir raporda şöyle deniyordu: "Kömür gemisinde [River Clyde] bulunan birliklerin sahile çıkmakta oldukları görülüyor. Şarapnel atışı var." Bu rapordan 20 dakika sonra da *Lord Nelson* gemisinden Seddülbahir Köyü içinde İngiliz askerlerinin görüldüğüne dair bir başka rapor alınmıştı. Köy içine girdiği rapor edilen askerler, koyun doğusundaki liman kısmından karaya çıkan ve Türk kaynaklarına göre, köyün içine kadar girip Türklerle çarpıştıktan sonra ağır zayıat vererek geri çekilen Dublinli askerlerdi.⁵³ Fakat bunların sayısı son derece azdı ve geri atılmışlardı. *Lord Nelson* gemisinden gönderilen raporda ne kadar birliğin köye girmeyi başardığına dair herhangi bir bilgi verilmemişti. Diğer raporda bahsedilen, "askerlerin kömür gemisinden sahile çıkmakta olduğu görülüyor" raporu ise yine son derece yanıltıcı ve belirsiz bir cümleydi (TNA, WO 95/4304).

Hunter-Weston bu iki rapora dayanarak Ertuğrul Koyu'ndaki çıkarmanın sorunsuz ilerlemekte olduğunu düşünmüş olabilir. Fakat her ne olursa olsun tümen komutanı olarak gelişmeleri gözüyle görmesi ve kendisine aktarılan bilgileri teyit etmesi gerekirdi. İçinde bulunduğu *Euryalus* gemisi Tekke Koyu açığında yani Ertuğrul Koyu'na birkaç dakikalık mesafede bulunuyordu. Diğer yandan, bu gemi nakliye ve yaralı tahliyesinden sorumlu gemi olduğu için, yerini terk ederek başka bir koya gitmesine imkân yoktu. Hunter-Weston, Ertuğrul Koyu'nda yaşanan faciayı yerinde görmek için herhangi bir çaba sarf etmediği anlaşılmaktadır. Hamilton'ın açık emri olmasa, Ertuğrul Koyu'nda yaşanan tıkanmaya ne zaman ve nasıl müdahale edeceği ise tartışmalıdır. Neticede Ertuğrul Koyu'nda sıkışan İngilizlerin yapacakları tek iş, Tekke Koyu'ndan çıkıp ilerleyecek silah arkadaşlarının kendilerini bu kapandan kurtarmalarını beklemekten ibaretti. Ertuğrul Koyu çıkarması tam bir hayal kırıklığıydı.

1.1.2. Tekke Koyu (W Sahili) Çıkarması

İngilizlerin ikinci ana çıkarma noktası olan bu kumsal yaklaşık 300 metre genişliğindeydi. Kumsalın arkasındaki Karacaoğlantepe ve Aytepe ilk ele geçirilmesi gereken hedeflerdi. Her iki tarafta da tepeler dik olmakla beraber, koyun merkezinde

⁵³ Köy 26 Nisan'da İngilizler tarafından ele geçirildiğinde bu askerlerden bazılarının ölü bedenleri köyde bulunmuştur.

bulunan ufak kum tepeleri denize bakan sırta kolayca çıkış imkânı sağlıyordu. Türkler koyda dikenli teller ile savunmalarını güçlendirmeye çalışırken, Koyun her iki tarafında sahile hakim falezlere ve kumsalın gerisindeki yüksekliğe siperler kazılmıştı. 12. Bölük'ten 240 Türk askeri bu siperler içinde mevzilenmişti.

Buradan karaya çıkma görevi ilave bir takımla desteklenen Lancashire Fusiliers taburuna verilmişti. Tabura verilen sekiz maddelik operasyon emrine göre öncelikle kumsal emniyet altına alınacaktı. Daha sonra A ve B bölükleri Aytepe'yi (Hill 138-Hunter-Weston Hill) ele geçirerek sağ taraflarında Ertuğrul Koyu'na çıkan askerlerle bağlantı kurarken, sol istikamete ilerleyecek C bölüğü Karacaoğlan Tepesi'ni ele geçirdikten sonra (Hill 114) sol taraflarında İkiz Koyu istikametinden gelecek olan askerlere yardım edecekti. D bölüğü ise iki takımıyla ihtiyatta bulunacaktı. Bölükler her aşamada birbirleriyle teması muhafaza edeceklerdi (TNA, WO 95/4310, Lancashire Fusiliers Muharebe Günlüğü, EK-9). Yani Tekke Koyu'na çıkacak birlikler Türkleri geriye attıktan sonra her iki kanatta ilerleyerek Ertuğrul Koyu ve İkiz Koyu'ndan karaya çıkan birliklerle irtibat tesis edecek, böylece İkiz Koyu'ndan Ertuğrul Koyu'na kadar kesintisiz bir hat kurulacaktı. Burada en kritik nokta, koyu çevreleyen Aytepe ve Karacaoğlan Tepe'sinin hızlı şekilde ele geçirilmesi idi. 86. Tugay karargâhı da Tuğgeneral Hare komutasında Tekke Koyu'ndan karaya çıkacak ve karargâhını İlyas Baba Burnu tarafındaki deniz fenerinin kalıntılarında (buraya "the spot" adı verilmişti) kuracak ve çıkarma raporları buraya gönderilecekti (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Muharebe Günlüğü). Çıkarma yapacak kuvvetin toplamı 1.000 kişiyi geçiyordu.

Donanmanın 05.30'da açtığı bombardımandan sonra 06.00'da römorkörler kıyıya yanaşmaya başladı. Filikalar sahile iyice yaklaşıp kadar sahilde canlı olduğuna dair en ufak bir belirti yoktu. *Euryalus* gemisinden çıkarmayı izleyen karargâh subayları Türklerin kaçmış olabilme ihtimalini düşünüyorlardı. 86. Tugay Komutanı Tuğgeneral Hare de benzer karışık duygular içindeydi ancak Türklerin kaçmadığı kısa süre içinde anlaşıldı:

"Gemi toplarının çıkardığı gürültü dışında her şey sakindi; kıyıda hiçbir yaşam belirtisi yoktu. Filikalarımız da sessizdi. Düşman bizim çıktığımız kumsalda hiç işaret vermedi. Ta ki filikalarımız kıyıya 50 metre yaklaşıp kadar. Ondan sonra ateş açtılar. (Tuğgeneral S. Hare)" (IWM, Doc.18385).

Son ana kadar sakin kalıp bekleyen 12. Bölük askerleri filikalar karaya iyice yaklaştıklarında ateş açtılar. Türk genelkurmayı Tekke Koyu'nda karaya çıkış anını

şöyle anlatmaktadır: “Türklerin ateşleri isabetli ve sürekliydi. Kıyıya çıkanların çoğu bulundukları yerde kaldılar. Suda cesetler yüzüyordu. Çıkarma kafilesi birbirine girdi. Bazı deniz taşıtlarının yol değiştirip kanatlara kaçıştıkları görüldü. Tekke Koyu’ndaki İngilizler kusursuz bir ateş düzeniyle karşılaşmışlardı.” Buradaki Türk ateşi o kadar etkiliydi ki karaya çıkan her İngiliz Türklerin makineli tüfekler kullandıklarını zannettiler. Tekke Koyu’na ilerleyen filikalardan birinde olan Binbaşı R. Haworth, 3 Mayıs’ta ailesine yazdığı mektupta çıkarma anını ayrıntılarıyla anlatmıştır:

“Kıydan yaklaşık yarım mil mesafeye geldiğimizde bombardıman kesildi. Hızla ve tam bir sükûnet içinde ilerlemeye devam ettik. 300 yard mesafede büyük filikamız durdu yedeğinde çektiği botlardaki denizciler bizi kıyıya doğru götürmeye devam etti. Ufak koyun her iki tarafındaki kayalıklardan tam üzerimize korkunç bir tüfek ve makineli tüfek ateşi yağmaya başladı. Denizcilere hayran olmamak elde değildi. Hem kendileri hem bizim adamlarımız vurulurken ilerlemeye devam ettiler. Sonunda tekemiz 50 yard mesafede karaya değdi ve adamlarıma atlamaları için bağırdım. Atladığımda su göğsüm hizasındaydı. Hepimiz üstümüzde iki gün yetecek kadar erzak, 200 atımlık fişek taşıyorduk yani tam teçhizatlıydık. Bu ağırlık yüzünden suda vurulan bazı zavallı adamlarımız boğuldu. Sahile ulaşmadan önce iki kez düştüm ve karaya ulaştığımda felaket bir çapraz ateş altında olduğumuzu kavradım. Bölüğü bir araya toplamaya çalışırken Yüzbaşı Heard kötü şekilde kolundan yaralandı (daha sonra yaralarından dolayı öldü) Yapılacak tek şey önümüzdeki sarp tepelerde olan siperi ele geçirmektir.” (IWM, Doc.16475).

Oysa savunmadaki 12. Bölük askerlerinin elinde makineli tüfek yoktu. İngilizler koyu iki taraftan çevreleyen tepelerden çapraz ateşe alınmışlardı ama bu makineli tüfeklerle değil piyade tüfekleriyle olmuştu. Birkaç tane makineli tüfekten öte, eğer ellerinde tek bir tane makineli tüfekleri olsaydı, İngilizlerin durumunun bu anlatılanlardan çok daha kötü olması kaçınılmazdı. Filikalarda savunmasız ve çaresiz olan Lancashire Fusiliers askerlerinin mevcudu kısa süre içinde azalmaya başladı. Kıyıya ulaşabilenler biraz ilerideki dikenli tel engeliyle karşılaştılar. Tıpkı Ertuğrul Koyu’nda olduğu gibi, donanma topları buradaki tellere de zarar verememişti. Pek çok asker çaresizce dikenli telleri geçmeye çalışırken vuruldu. Tekke Koyu’ndaki savunma engelleri hakikaten Seddülbahir’de düzenlenmiş en iyi savunma tertibatıydı. İyi mevzilenmiş Türkler, içlerinde Binbaşı H. Shaw’ın da olduğu İngilizlere zor anlar yaşatmaktaydılar:

“Kumsaldaki dikenli tele doğru koştum. Bir kurşun yağmurunun ortasında dikenli teli geçtim ve diğer taraftaki kum tepelerine koştum. Burada siper alacak bir yer buldum. Sonra fark ettim ki beni sadece Maunsell ve iki başka asker takip edebilmişti. Sağ taraftaki uçurumda bulunan siper hattında Türklerin bize etkili ateş açtığını gördüm. Sol taraftaki uçurumda da aynı şey geçerliydi. Sonra geriye baktım. Benimle dikenli tel arasında sadece bir asker vardı ve bütün hattımız kumun hemen kenarında bir çizgi halinde bulunuyordu. Arkalarındaki deniz

kıpkırmızıydı ve tüfek seslerinin arasında inlemeler duyuyordum. Birkaç tanesi ateş ediyordu. İlerlemeleri emrini verdim ancak kısa süre sonra hepsinin vurulmuş olduğunu fark ettim.”⁵⁴

Kumsalın merkez kısmı yoğun ateş altındaydı ve buradan dikenli telleri aşp iç kısımlara ilerlemenin imkânı yoktu. Sol kanattaki bölüğü taşıyan filikalar bunu görerek daha sola, Tekke Burnu’na doğru yöneldi ve askerler burnun altındaki kayalık kısımdan karaya çıkmaya başladılar. Birkaç tekne de sahilin sağ tarafındaki en uç nokta olan İlyas Baba Burnu’ndaki uçurumların olduğu yerden karaya çıktı. Sol taraftaki Tekke Burnu’na ustaca çıkarılan müfrezeler bu nokta nispeten daha az ateş alan bir yer olduğu için az zayıyla hemen önlerinde yükselen dik burundan yukarı tırmanmaya başladılar (Callwell, 1919, s.71). Türkler sayıca az olmaları sebebiyle koyun her yerine eşit derecede güçlü şekilde yerleşememişler, bu noktanın sarp olmasına da güvenerek buraya daha az asker ayırmak zorunda kalmışlardı. Kendisi de koyun solundaki sarp yamacın dibinde karaya çıkan tugay komutanı Tuğgeneral Hare, bu noktadan ilerleyebilirlerse Türkleri kanattan çevirmenin mümkün olduğunu derhal kavradı. Sırtlarında taşıdıkları otuz kiloya yakın ağırlıkla dik yamaçtan yukarıya tırmanan İngilizler Türkleri yan ateşe aldılar. Bu sırada sahildeki dikenli tellerden açılan gediklerden de askerler sızmaya başlamıştı. Koyun Türklere göre sağ kanadında savunma ciddi şekilde tehlike altındaydı. Buradaki az sayıdaki Türk daha fazla direnemeyerek geri çekilmeye başladı. 12. Bölüğün zaten az olan mevcudu git gide azalırken cephaneye de tükeniyordu. Tabur komutanından takviye kuvvet ve cephaneye talep edildi.

Türkler yandan çevrilmeye başlanmış ve merkezde de ilerleme kaydedilmesiyle sahildeki Türk ateşi nispeten etkisini kaybetmişti. Böylece geriden gelen filikalardaki kabilelerin karaya çıkışı hız kazanmaya başladı. 86. Tugay Komutanı Tuğgeneral Hare tam bu sıralarda vurularak ağır surette yaralandı. Tugay komutanının bu şekilde fazla risk alarak ön hatta ilerlemeye çalışırken yaralanmasıyla örtü kuvveti daha çıkarmanın ilk anında komutansız kalmış bulunuyordu. Kurmay Başkanı Binbaşı Frankland derhal 29. Tümen komutanlığına bir rapor gönderdi ve gelişmeleri aktardı: “Saat: 06.45: Lancashire Fusiliers Karacaoğlan Tepe’sine ilerlemektedir. Royal Fusiliers [İkiz Koyu’ndan] karaya çıktı. V [Ertuğrul Koyu] sahilinden haber yok. General Hare yaralandı.” (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Muharebe Günlüğü).

⁵⁴ Binbalı Harold Shaw daha sonra 4 Haziran 1915’te III. Kırte Muharebesinde hayatını kaybetmiştir.

Tekke Koyu'nda vaziyetin tehlikeli bir hal aldığına dair raporlar almaya başlayan Binbaşı Mahmut Sabri'nin 12. Bölük'ten gelen bu yardım taleplerine daha fazla sessiz kalmasına imkân yoktu. Elinde ihtiyat kuvveti olarak sadece 9. Bölük'ten iki takım, 11. Bölük'ten bir takım (bu bölüğün diğer takımları Ertuğrul Koyu'na takviye olarak gönderilmişti) ve istihkâm bölüğü (iki takım) vardı. Düşmanın Karacaoğlan Tepe'sine ilerlemekte olduğu anlaşılmca Yüzbaşı Bahri komutasındaki 9. Bölük (bir takım eksik) takviye olarak gönderildi. Bu bölük karşısındaki üstün düşman kuvvetine rağmen Karacaoğlan Tepe'sinin kuzeydoğusundan taarruza kalkarak İngilizleri bir süreliğine de olsa durdurmayı başardı.

“Tekke Koyu düşman çıkarmasına kaynak oldu. Askerlerimiz her ne kadar siperleri terke mecbur olup gerideki sırtları ve Aytepe'yi tutmuş ise de buradan sahil gözükmüyordu. Düşman kolaylıkla çıkıyor ve iki tarafa yayılıyordu. Cephe biri birine dikey iki hat halini aldı. Biri Aytepe'den itibaren kuzeye doğru yönelik 9. Bölük ve 12. Bölük kalanı açıkta, diğeri Ertuğrul tabyasından Seddülbahir iskelesine doğru 10. ve 11. Bölükler avcı hendeklerinde bulunuyordu.” (Mahmut Sabri, 2001, s.70-71).

Türklerin acilen takviyeye ihtiyacı vardı. Mahmut Sabri alay komutanlığından yardım talep ederken, alay komutanı Hafız Kadri Bey saat 07.30'da tümen komutanı Halil Sami Bey'e düşmanın Tekke Koyu'ndan çıkmaya başladığını haber vermişti. Halil Sami Bey verdiği cevapta ileri hattı takviye ederek düşman çıkarmasını durdurması gerektiğini alay komutanına bildirdi.⁵⁵ Fakat alay komutanının elinde farklı noktalardan karaya çıkan düşmanı durduracak kuvveti olmadığı gibi, ileri mevzileri yeteri kadar güçlendirmesi de söz konusu değildi. Elde bulunan az sayıdaki ihtiyat birliğinin mutlaka çok iyi kullanılması gerekiyordu.

İngilizler saat 07.30 itibariyle sahilde güvenli bir hat oluşturmayı başarmışlardı. Mahmut Sabri'nin belirttiği gibi, Türklerin koya hakim sırtlardan geriye atılması neticesinde koy bu saatten itibaren İngilizlerin ana çıkarma noktası haline gelmişti. Normal planda Ertuğrul Koyu'ndan karaya çıkması gereken birlikler Tekke Koyu'na sevk edilmeye başlandı.⁵⁶ Bu doğrultuda 88. Tugay'a bağlı Essex Alayından bir tabur (bir bölüğü eksik) Tekke Koyu'ndan karaya çıktı.⁵⁷ Tekke Koyu'nda güvenli bir çıkış

⁵⁵ Bu rapor Sarafım Çiftliği'nde bulunan 25. Alay'a da gönderilmiştir.

⁵⁶ Daha önce belirtildiği gibi Hunter-Weston bu sıralarda Ertuğrul Koyu'ndaki facianın tam olarak farkında değildir. Burada yaşanan başarısızlıktan değil, Tekke Koyu'nda karaya çıkan ve ilerleyen Lancashire Fusiliers birliğinin başarısını sağlamlaştırmak için Ertuğrul Koyu'na çıkması gereken birlikleri takviye için buraya yollamıştır.

⁵⁷ Essex Taburu askerlerinin Ertuğrul Koyu'nda yaşanan katliamdan kurtulmasına yol açan bu karar Hunter-Weston'ın 25 Nisan çıkarmalarında ana planın dışına çıkarak aldığı ender kararlardan biridir. Taburun muharebe günlüğünde karaya çıkış 09.00'da başlayıp 09.30'da tamamlandı derken, 29. Tümen harp günlüğünde saat

alanı oluşturan İngilizler için sıra sol tarafta İkiz Koyu ve sağ tarafta Ertuğrul Koyu'ndan karaya çıkması gereken birliklerle temas kurmaya gelmişti. Bunun için Karacaoğlan Tepesi ve Aytepe'nin derhal ele geçirilmesi gerekiyordu. Bu arada sol kanatta durumlarının iyiye gittiğini gören Binbaşı Frankland, daha önemli gördüğü sağ taraftaki Aytepe istikametine doğru taarruzu organize etmek için 07.30'da tekrar sahile döndü. Bu amaçla, Yüzbaşı Howarth (bölüğünden 50 civarında asker toplayabilmişti) ile birlikte Tekke Koyu'nun sağ kanadındaki uçurumdan tepeye tırmanmaya başladılar. İlyas Baba Burnundaki deniz feneri ve hemen kuzeyindeki Aytepe'yi ele geçirmek ve Ertuğrul Koyu'ndaki İngiliz birlikleriyle temas kurmak amacındaydılar. Fakat tepeye çıktıklarında iyi tahkim edilmiş Türk mevzileriyle karşılaştılar.

“Oldukça sersemlemiş durumdaydım ve biraz düşündükten sonra bölükten geriye kalan yaklaşık 40 askerle uçurumun sağ tarafından bir girişim yapmaya karar verdim. Orada silahları teknede kalan ve tekrar geri giden Tom Cunliffe'i gördüm. Beaumont ve B bölümünden birkaçı daha vardı. Sırtın en tepesindeki tabyayı almak için uğraştık ki bu nokta almamız gereken hedeflerden biriydi. Bu tabyanın bütün etrafı büyük ve geniş dikenli tellerle çevrilmişti. Çok fazla kayıp vermeden dikenli tellerden 100 yard uzaklıkta bir yığın oluşturabildik ama bu kadar az sayıda askerle daha fazlasını yapmanın imkânı yoktu” (Yüzbaşı Haworth) (IWM, Doc.16475).

Binbaşı Frankland deniz fenerine yönelerek burada bir sinyal istasyonu kurmayı başarır ancak Ertuğrul Koyu'ndaki durumu kendi gözleriyle görebilmek için ileri çıkıp dikenli tel engelini geçmeye çalışırken saat 08.30 civarında vurularak öldürülür. Arkasından Yüzbaşı Haworth da vurularak yaralanır. Çıkarma başlayalı henüz daha üç saat olmamışken 86. Tugay komutanı ve kurmay başkanı savaş dışı kalmıştır.⁵⁸

10.00'da bir bölümü eksik Essex Taburu karaya çıktı denilmektedir (TNA, WO 95/4312 Essex Taburu Muharebe Günlüğü).

⁵⁸ İngilizlerin, özellikle Lancashire Fusiliers taburunun Tekke Koyu çıkarmasındaki zayıflığı fazlaydı. Hiç şüphesiz, gün boyu her iki tarafta da kahramanlık hikâyeleri yaşandı. Lancashire Fusiliers askerleri 25 Nisan 1915'te Tekke Koyu'ndaki kahramanlıklarından ötürü tam altı VC madalyası almaya hak kazandılar. (Yüzbaşı C. Bromley, Yüzbaşı R. R. Willis, Çavuş A. Richards, Çavuş E. Stubbs, Onbaşı J.E. Grimshaw ve Er W. Keneally) Daha sonra bu olay “kahvaltudan önce 6 VC madalyası” olarak anılacaktır. Bu sayı, İngiliz tarihinde bir günde bir birliğin VC madalyası kazandığı en yüksek ikinci sayıdır. Gelibolu'da da başka bir örneği yoktur. (Snelling, 1995, s.xiii).

Resim 4: Tekke Koyu Çıkarması (<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

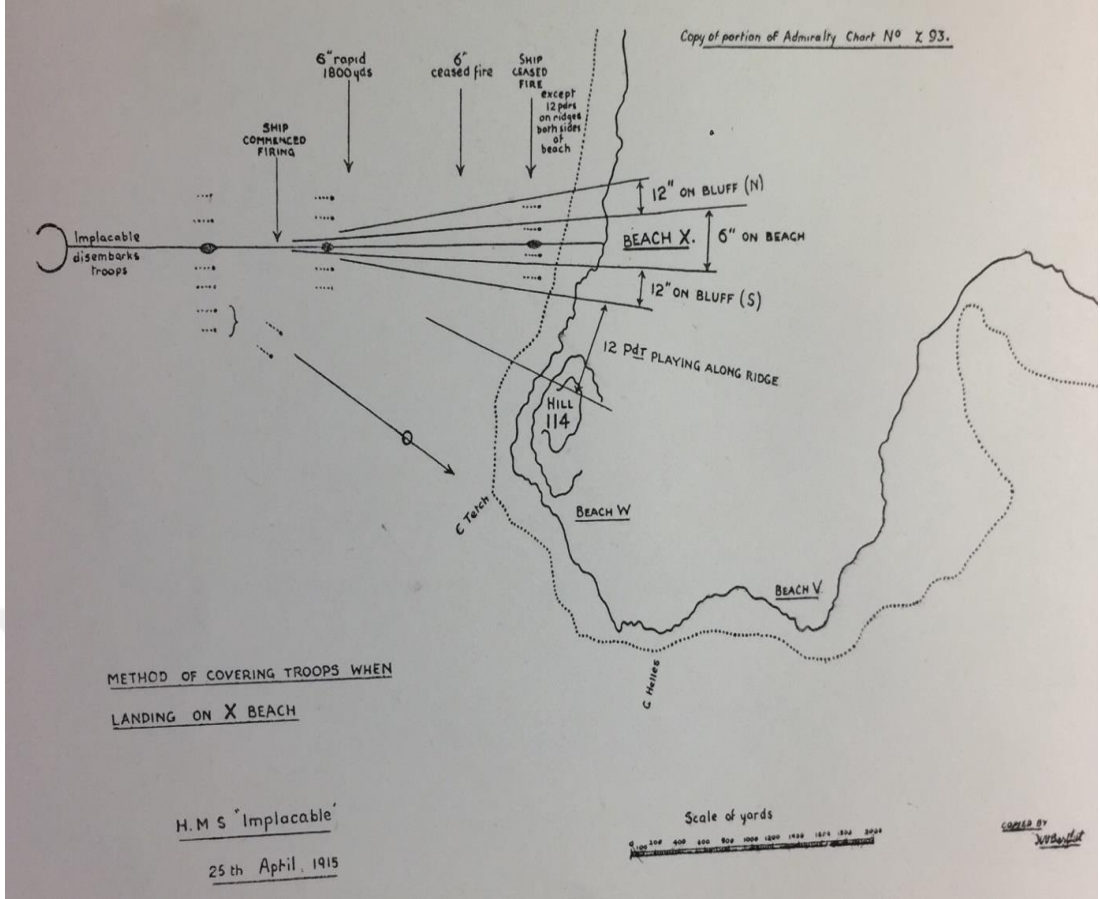
Karacaoğlan Tepesi'ne tırmanan İngilizlere taarruz eden ve sadece iki takımdan ibaret olan Türkler, kısa süreliğine düşmanın ileri harekâtını durdurmuş olsa da tepeyi kuşatan İngilizlerin sayısı git gide artmaktaydı. Diğer taraftan, İkiz Koyu'ndan karaya çıkan Royal Fusiliers birliği de Karacaoğlan Tepesi'ne ilerlerken, gemi ateşleri ve karaya çıkarılan makineli tüfeklerin ateşleri de etkili olmaya başlamıştı. Karşılarında neredeyse bir tabur gücüne ulaşan İngilizler tarafından iki yönden ateş altında kalan ve direnmeye çalışarak bir hayli zayıat veren iki Türk takımının artık daha fazla direnmeye gücü kalmamıştı. Tükenme noktasına gelen Türkler geri çekildi ve Karacaoğlan Tepesi saat 11.00 civarında düştü (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.150-164). Böylece Tekke Koyu ve İkiz Koyu'ndan karaya çıkan İngiliz birlikleri birbirleriyle irtibat kurmuş oldular. Karacaoğlan Tepe'sinin düşmesiyle önemli bir direnme noktası Türklerin elinden çıkmış bulunuyordu. Artık her iki tarafın da bütün dikkati Aytepe'ye çevrilmişti.

ağzında bulundurulurken, bir takım Sarıtepe sırtlarında, manga kuvvetindeki bazı gözetleme postaları da Tekke Koyu-İkiz Koyu civarında görevlendirilmişlerdi.⁵⁹ Türk komutanlar, eldeki asker sayısı az fakat sorumluluk sahaları çok geniş olduğu için, Ertuğrul Koyu-Tekke Koyu gibi çıkarma yapmaya müsait bölgelerde ellerinden geldiğince güçlü olmaya çalışmışlar, İkiz Koyu gibi bölgelere ancak gözetleme postaları dağıtılabilmişlerdi. Liman von Sanders'in hatalı savunma prensibinin olumsuz yansımaları bu koyda kendini gösterecekti. Zira koyu 2. Tabur 6. Bölükten sadece 9 kişilik bir gözetleme mangası savunuyordu!

İkiz Koyu'na ilk olarak 2. Royal Fusiliers taburu (önce W-X bölükleri, daha sonra kalan iki bölük) çıkacaktı. İlerleyen saatlerde ise 1. Borders ve 1. Inniskilling birlikleri de bu koydan karaya çıkarak Royal Fusiliers taburunu destekleyecekti. Çıkarmayı himaye edecek gemi ise *Implacable* idi. Bu savaş gemisi çıkarma başlamadan önce kıyıya oldukça yakın mesafeye sokularak sahili ve arkasındaki bölgeyi bombardıman etti.⁶⁰ Harp tarihçisi Kadri Perk'in verdiği bilgilere göre *Implacable* kıydan 465 metre mesafeye kadar yaklaşarak demirlemiş ve 38 namlusundan toplam 756 mermiyi bu ufak koya atmıştır (Perk, 1940, s.41). 9 kişiden ibaret olan Türkler yakın mesafeden açılan bu ateş karşısında iyice sersemledikleri için geriye çekildiler ve İngilizler hiçbir direniş görmeden, tek bir zayıat dahi vermeden saat 06.30'da serbestçe karaya çıktılar. Bir saat içinde bütün tabur (1.000 kişi) ağırlıklarıyla zayıatsız ve sorunsuz olarak karadaydı (TNA, WO 95/4311, 87. Tugay Muharebe Günlüğü). İkiz Koyu'nda karaya çıkan bir subay günlüğüne şunları yazmıştır: “Parlak, güneşli bir sabah, çarşaf gibi bir deniz ve tek el dahi silah atılmadığını hatırlıyorum. Bir elimde çanta, kolumda da bir kaput vardı; nazik bir bahriyeli, çizmelerimi ıslatmamam için, sandaldan bir tahtaya basarak inmeme yardım etti. Noksan olan tek şey oteldi” (James, 1965, s.162). İkiz Koyu'na çıkış bu denli rahat yapılmıştı.

⁵⁹ Türk kaynaklarına göre buradaki Türklerin sayısı 9, İngiliz kaynaklarına göre ise 12 kişidir.

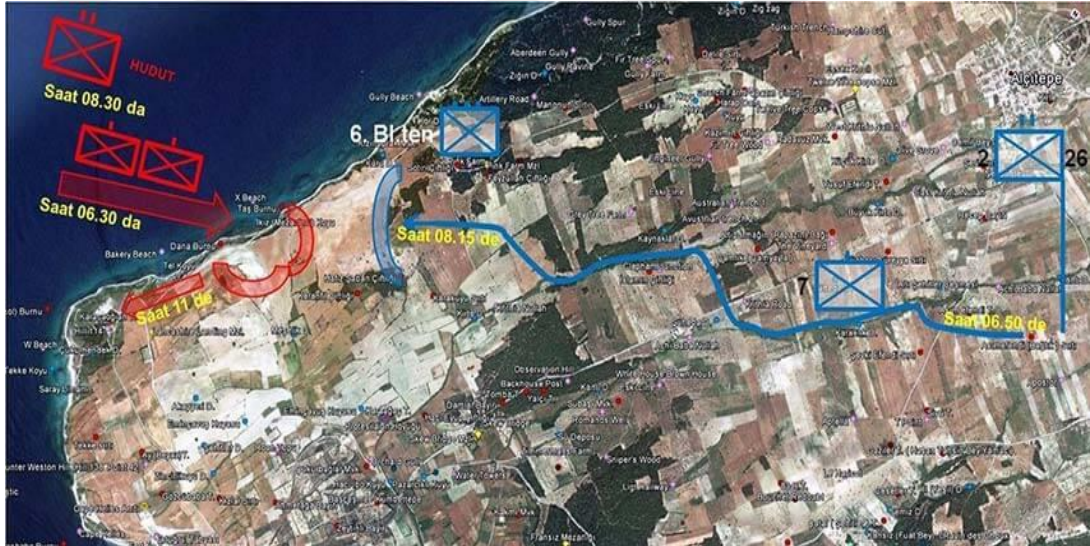
⁶⁰ *Implacable* savaş gemisi kaptanı Hughes Lockyer yazdığı eserde İkiz Koyu'na yakından açtığı bombardımanın başarısını anlattıktan sonra, Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu'nda yaşanan sıkıntıların nedenini bu koyları bombardıman eden gemilerin sahillerden ziyade gerileri bombalamalarına bağlamıştır. Ancak, genel olarak bakıldığında gemi toplarının karadaki siper ve diğer savunma tertibatlarına çok fazla zarar vermediği unutulmamalıdır. Kaptan Lockyer'ın İkiz Koyu'nda bahsettiği başarı, Türklerin burada herhangi bir savunma tertibatının olmaması ve sadece 9 kişi bulundurması sebebiyledir.

Kroki 6: *Implacable* Gemisi Himayesinde İkiz Koyu'ndan Karaya Çıkış. İlk Hedef Olan İkiz Koyu ve Tekke Koyu Arasındaki Karacaoğlan Tepe (Hill 114), Daha Güneyde Tekke Koyu ve Güneydoğuda Ertuğrul Koyu Haritada Gösterilmiş (Locker, 1936, s.28).

Sahilin hemen yukarısındaki yüksekliği ele geçirip çıkış noktasını güven altına alan İngilizler, ilk olarak tehlikeli gördükleri sol kanadı emniyete almaya çalıştılar. İki bölük asıl hedef olan Karacaoğlan Tepesi istikametine doğru saat 08.00'de ilerlemeye başladı. Bu arada 87. Tugay'dan iki tabur (1. Borders ile 1. Inniskilling birlikleri) saat 09.00'da karaya çıkmaya başlamışlardı. 87. Tugay muharebe günlüğünde belirtilene göre; birlikler ilerlemeye başladıktan bir süre sonra Türk karşı taarruzu başladı ve İngilizler kıyı başına kadar geri döndüler. İngiliz resmi tarihi de bu olayı anlatırken "iç kısımlara ilerleyen örtü kuvvetine kuvvetli ateş açıldı" demektedir. Burada karşı taarruza kalkan Türkler, güneyde Tekke Koyu'nu savunan ve elinde hiç ihtiyat takımı olmamasına rağmen geriden ve yandan çevrilme riskine karşı bölgeye sevk edilen 3. Tabur 12. Bölük'ten birkaç mangaydı. Daha kuzeyde bulunan 2. Tabur 6. Bölük'ten de İkiz Koyu'na bazı takviye birlikler gönderilmişti fakat bu takviyelerin sayısı 50'yi aşmıyordu. Az sayıdaki Türk askerinin cesur karşı taarruzu İngilizleri sarsmaya yetmişti.

Bu sıralarda, alay komutanı Mahmut Sabri'den gelen takviye kuvvet talepleri karşısında 2. Tabur komutanına emir vererek bir bölüğü Mahmut Sabri'ye destek için göndermesini istedi. Bu doğrultuda, Kirte'de ihtiyatta bulunan Yüzbaşı Yusuf Kenan komutasındaki 7. Bölük, Tekke Koyu istikametine doğru ilerlemek için emir aldı (26. Alay Komutanı bu saatlerde henüz İkiz Koyu'na yapılan çıkarmadan habersizdir). Ancak intikal esnasında donanma ateşine yakalanmamak son derece önemliydi. Zira İngilizler kaldırdıkları balon vasıtasıyla Kirte-Seddülbahir arasındaki düz araziye Türk takviyelerinin güneye inmesini engellemek için sürekli taramaktaydılar. Açık arazide donanma ateşine yakalanırlarsa bunun mutlak ölüm anlamına geldiğini bilen Yüzbaşı Yusuf Kenan, Kirte-Seddülbahir yolunu takip etmek yerine Bağlık Sırtı'ndan hareketle önce Kanlıdere'den daha sonra da yönünü batıya çevirerek Kirtedere Kızıltoprak sırtlarından güneye inerek İkiz Koyu civarına yaklaştı.

Resim 5: 7. Bölük Askerlerinin İkiz Koyu'na İntikali ve Taarruzu
(<https://canakkalemuharebeleri1915.com>)

Yusuf Kenan bölgeye yaklaştığında burada çarpışan az sayıdaki askerden İkiz Koyu'ndan karaya çıkan ve serbest şekilde ilerleyen düşman birlikleri olduğunu öğrendi. Kendisine verilen emir Mahmut Sabri'yi bularak 3. Tabur'u desteklemektir fakat bu aşamada yeni bir harp durumu ortaya çıkmış bulunuyordu. İkiz Koyu'ndan karaya çıktığını öğrendiği düşmana taarruz etmeyip yoluna devam ederse, bir müddet sonra takviyeye gittiği 3. Tabur'un arkadan çevrilme riski olacak ve muhtemelen tekrar bu bölgeye sevk edilecekti. Fakat bu geçen zaman zarfında çok değerli dakikalar kaybedilecek ve belki de her şey için çok geç olacaktı. İçinde bulunduğu durumu üstlerine bildirip emir beklemek de imkân hariciydi. Sorumlu bir komutanın yapması

gerekeni yaptı ve inisiyatif alarak emrindeki 240 askerle, İkiz Koyu'ndan karaya çıkan ve neredeyse üç tabur gücünde olan İngilizlere Kızıltoprak istikametinden saat 08.15'te taarruza kalktı. Durumu Mahmut Sabri'ye ve kendi tabur komutanına da bildirdi. Yusuf Kenan'ın bu son derece kritik hamlesi, sadece düşmanın kuzeye ilerleyişini durdurup Pınarıçi Koyu'na çıkan İngilizlerle temas kurmalarını engellemekle kalmamış, aynı zamanda bunların tekrar kıyı başındaki falezlere geri çekilmelerini sağlamıştır. Kendisinden çok üstün düşman karşısında gün boyu kahramanca savaşan 7. Bölük, hakikaten takdire şayan bir iş başarmış, ancak ağır zayıat vermiştir. Başta bölük komutanı Yüzbaşı Yusuf Kenan olmak üzere pek çoğu şehit olmuş ancak fedakarlıkları sayesinde İkiz Koyu'ndaki İngiliz ileri harekâtı geciktirilmiştir.⁶¹ Eğer (Liman von Sanders'in genel savunma prensibinin aksine) İkiz Koyu'ndan karaya çıkan düşmana bölük seviyesinde değil de tabur kuvvetinde bir karşı taarruz yapılabilseydi, İngilizlerin çok daha zor duruma düşmeleri ve hatta denize doğru sürülebilmeleri mümkün olabilirdi.

25 Nisan günü yaşanan hadiselerle bakıldığında, Yüzbaşı Yusuf Kenan gibi küçük rütbeli Türk subaylarının muharebe alanında İngiliz subaylarına göre daha fazla sorumluluk aldıkları görülmektedir. 25 Nisan'da Türk ve İngiliz komutanları birbirinden ayıran en temel etken budur. Ve bu etken muharebelerin gidişatını değiştirmiştir. Nitekim İngiliz komutanlar çıkarma planı çıkmaza girmesine rağmen verilen emirlerin dışına çıkmaktan ve risk almaktan kaçınmışlardır. Hiç kuşkusuz, yabancı oldukları bir arazide ilerledikçe ne gibi sorunlarla karşılaşacaklarını kestirememeleri ve karşılarında ne kadar Türk olduğunu bilmemeleri risk almalarını güçleştirmiştir. Karışık ve çok bileşenli bir planda, kendilerine verilen emirlerin dışına çıkmanın hareketin bütününe etkileyebilir endişesi inisiyatif almakta tereddüt etmelerine yol açmıştır. Diğer tarafta Türk komutanların hedefi düşmanı ne pahasına olursa olsun durduraktan ibaretti. Dolayısıyla Türkler, karşılarında sayısal olarak kendilerinden çok üstün düşman kuvveti olmasına rağmen gerek savunmada kalarak gerekse karşı taarruzlarla İngilizleri tespit ettikleri noktalarda durdurmaya çalışıyor ve

⁶¹ Bu bölgeledeki muharebelerde 2. Tabur 7. Bölük Komutanı Yüzbaşı Yusuf Kenan haricinde, 3. Tabur 10. Bölük Komutanı Hüseyin, 3. Tabur istihkâm bölüğü komutanı Muhiddin Efendi şehit olmuş, 12. ve 9. Bölük komutanları ise yaralanmıştır. Bu bölük komutanları 25 Nisan günü Seddülbahir çıkarmalarında kendilerinden çok üstün düşman karşısında askerleriyle fedakârca görev yapmış ve İngilizleri daha ilk anda durdurmayı başarmıştır. Muharebelerin ilk ve en kritik gününde üst rütbeli komutanların aldığı hatalı kararların bedelini hayatlarıyla ödeyen ve savaşın gidişatını değiştiren işte bu subaylar ve askerleridir.

üst komuta kademesi ile yaşadıkları kopukluk neticesinde inisiyatif almaktan çekinmiyorlardı.

İngilizlerin sol kanadı Yüzbaşı Yusuf Kenan'ın taarruzu ile meşgulken, sağ kanattaki asıl kuvvetler kısa bir duraklamadan sonra fazla uzak olmayan (1 km) Karacaoğlan Tepesi'ne ilerlemeye devam ettiler. Daha önce belirtildiği gibi, Karacaoğlan Tepe'sindeki Türkler sayıca bu kadar azken aynı anda hem Tekke Koyu'ndan hem de İkiz Koyu'ndan ilerleyen düşmana karşı koymalarına imkân yoktu. Neticede Karacaoğlan Tepesi saat 11.00'de düştü ve İkiz Koyu ile Tekke Koyu'ndan karaya çıkan İngilizler temas kurmuş oldular.⁶²

Binbaşı Mahmut Sabri, mezkûr tepenin düşmesiyle taburun yandan çevrilmesini engellemek ve muharebeye devam etmek için elinde kalan ihtiyatları (9. Bölük-150 asker ve istihkâm bölüğünü-160 asker) Karacaoğlan Tepesi istikametine göndererek buradaki İngilizlerin daha fazla ilerlemelerini engellemeye çabalayacaktı. Çıkarma anında savunmasız bırakılan İkiz Koyu'ndan karaya çıkan İngilizlerin iç kısımlara serbestçe ilerleyememelerinin sebebi, eldeki ihtiyatların bir kısmının süratle bu noktaya kaydırılması ve bu askerlerin sayıca çok üstün düşman karşısında fedakârca direnişleriydi (Göncü-Aldoğan, 2018, s.52).

İkiz Koyu çıkarması iki ana çıkarma noktasının hemen kuzey doğusunda gerçekleştirildiğinden, Türkleri yandan ve arkadan çevirmek adına aslında iyi düşünülmüş bir plandı. Bu koyun hemen arkasındaki tepeciklere çıkıldığında Tekke Koyu'nu çevreleyen Karacaoğlan Tepesi ve daha doğudaki Aytepe'nin zirve kısımları net olarak görülmekteydi. İkiz Koyu'ndan gün boyu daha fazla kuvvet çıkarılıp bunlar karşı istikametteki Morto Koyu'na doğru sevk edilseydi savunmadaki Türklerin gerilerine sarmak mümkün olabilirdi. Ancak bu tarzda bir hareket ne Hamilton ne de Hunter-Weston tarafından düşünülmemiştir. Karacaoğlan Tepe'sine ilerleyen bir kısım kuvvet hariç diğerleri koyu çevreleyen tepelerde mevzilenmiş kalmışlardır. İngiliz resmi tarihi konu hakkındaki tespiti önemlidir: "İkiz Koyu'na daha önemli kuvvetler ayrılırdı buradan Türklerin arkasına doğru yapılacak ileri harekât ile Tekke Koyu ve Ertuğrul Koyu'nda meydana gelen o elim gecikmelerin şüphesiz önüne geçilebilirdi." (Oglander, 2005, c.I, s.276). Son tahlilde, İkiz Koyu'nda son derece başarılı şekilde başlayan çıkarma daha sonra küçük Türk birliklerinin tekrarladıkları taarruz neticesinde

⁶² İngilizler burada 42 Türk askerini esir almıştır (TNA, WO 95/4310, Royal Fusiliers Muharebe Günlüğü).

duraksamasıyla buraya çıkıştan beklenen fayda gün boyu elde edilememiş ve buradaki birlikler karşılarında ciddi bir Türk birliği olmadığı halde sabit bırakılmışlardır.

1.1.4. Morto Koyu (S sahili) Çıkarması

Yarımada'nın en güneyinde Boğaz'ın içine doğru kıvrılan kısmında bulunan Morto Koyu'nun doğusunda bugün şehitler abidesinin olduğu bölgede eski hisar harabeleri vardı. Bu tepe Morto Koyu'na hakim olduğu gibi, buradan Seddülbahir Köyü'ne doğru gerçekleştirilecek kısa bir ilerleme ile Türkler tehdit altına alınabilirdi. Plana göre Yarbay G.Casson komutasında 2. South Wales Borderers (SWB) Taburu buradan karaya çıkmakla görevlendirilmişti.⁶³ Casson seri şekilde tepayı ele geçirdikten sonra ana çıkarma bölgeleri olan Ertuğrul ve Tekke koylarından karaya çıkıp ilerlemesi gereken birliklerin kendi hizalarına gelmesini bekleyecek, daha sonra hep birlikte Alçıtepe istikametine ilerlenecekti. Tabur komutanına beklenmeyen bir gelişme veya gecikme yaşanırsa ne yapılacağına dair herhangi bir emir verilmemişti. Tepe ele geçirilip bölgenin güvenliği sağlandıktan sonra yapılacak iş tek iş Ertuğrul Koyu'ndan ilerleyecek birlikleri beklemekten ibaretti. Buradaki çıkarmayı himaye edecek olan gemi ise *Cornwallis* idi.

İngilizlerin bir taburluk kuvvetine (850 kişi) karşı bölgeyi savunmakla görevli Türk birliği ise 2. Tabur 4. Bölük'ten 80 kişilik bir takımdı. Takım gözetleme görevi yapan bir ileri karakol birliği niteliğindeydi. Yarımada'nın güneyindeki diğer sahillerde olduğu gibi, yanlarında hiçbir ağır silah ve makineli tüfek yoktu (buraya en yakın olarak Kerevizdere'de 10,5 cm'lik bir obüs bataryası vardı). İçinde bulundukları mevziler tahkim edilmiş derin siperler değildi ve irtibat yolları yapılmamıştı. Tabur karargâhı ile telefon bağlantısı da yoktu. Tepenin doğu kısmı son derece sarp bir uçurumla çevrildiği için burası zayıf bırakılmış, batı kısımları yani çıkarma yapmak için elverişli Morto Koyu'na bakan yamaçlar güçlü tutulmuştu. Sahilde çıkarmaya karşı herhangi bir engel veya dikenli tel bulunmuyordu. Görüldüğü üzere hem asker sayısı olarak hem de tahkimat olarak burası oldukça zayıf şekilde savunulmaktaydı. Morto Koyu'nun merkez kesiminde 3. Tabur'un ihtiyat bölüğünden bir takım daha vardı fakat bu takım ile Eskihişarlık'taki takım arasında herhangi bir irtibat tesis edilmemişti.

⁶³ İngiliz resmi tarihine göre Yarbay Casson komutasında Eskihişarlık sahiline çıkacak taburun yanında küçük bir istihkam müfrezesi, bir cephan kademesi, bir irtibat subayı ile muhabereciler ve *Cornwallis* gemisinden karaya çıkmakta ısrar etmiş olan deniz piyadeleri ve deniz erlerinden bir grup da vardı (Oglander, 2005, c.I, s.289).

Cornwallis çıkarma başlamadan önce yakın mesafeden burayı oldukça etkili şekilde bombardımana tuttu. Çıkarma diğer koylarda olduğu gibi saat 06.30’da yapılacaktı fakat burası Boğaz’ın hemen girişinde olduğu için akıntı kuvvetliydi. Çıkarma kafilesi filikalarla ağır ağır karaya doğru ilerlemeye çalışırken ikiye ayrıldı. Plana göre üç bölüklü taburdan iki bölük (C ve B bölükleri) koya ilerlerken, diğer bölük (D bölüğü) tepenin Boğaz kısmında yer alan sarp uçurum tarafındaki taşlıklara çıkarak uçuşurumu tırmandıktan sonra Türkleri geriden kuşatacaktı. (TNA, WO 95/4311, South Wales Borderers Muharebe Günlüğü). Filikalar sahile iyice yaklaşınca Türk takımı ateş açtı. İngilizler ilk anda bir miktar zayıyat verseler de Türk ateşi zayıftı. Kısa bir gecikmenin ardından saat 07.30’da karaya ayak basan İngilizler tepeyi iki yandan kuşattılar:

“Su yarılmasına geldiğinde askerler suya atladı ve planlanmış iki saldırı noktasına, sağdaki dik uçurum ve soldaki eğime doğru tereddütsüz şekilde ilerlerken üzerlerine tüfek ateşi açıldı. İyi eğitilmiş taburun herhangi bir kargaşa yaşanmadan düzenli olarak her iki taraftan da tepeye doğru ilerlediğini izlemek unutulmaz bir deneyimdi.” (Stewart-Pershall, 1917, s.75).

Yukarıda belirtildiği gibi, Morto Koyu çıkarması İkiz Koyu veya Pınarıçi Koyu’nda olduğu gibi tamamen serbestçe olmamıştı. Az sayıdaki Türk askeri filikalar iyice kıyıya yanaştığında ateş açtılar ve mümkün olduğu kadar düşmanı yavaşlatmaya çalıştılar (87. Tugay muharebe günlüğünde çıkarma az sayıda Türk tüfeğinden çıkan ateşle karşılandı denmektedir). Morto Koyu tarafından çıkan İngilizlere karşılık verilebiliyordu fakat Türklerin sol tarafında kalan uçurumdan tırmanan İngilizleri karşılayacak bir kuvvet yoktu. Buradan bir hareket beklenmediği için 3 kişilik bir gözetleme postası dik uçurumdan tırmanmaya çalışan bir bölük İngiliz askerini görünce bu onlar için tam bir sürpriz oldu.

Resim 6: Morto Koyu Çıkarması. Güney Galler Sınır Taburu bölüklerinin Yaklaşma Noktaları ve Türk Savunma Pozisyonu (<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Uçurumdan tepeye tırmanan bölük, az sayıdaki Türk askerini geriden çevirmeye başladı. Geriden kuşatıldığı haberini alan takım komutanı, beklemesi halinde bütün takımın esir düşeceğini gördü ve derhal takımını geriye çekti. Eskihisarlık tepeye çıkış planı oldukça başarılı şekilde uygulanmış ve İngilizler tepeyi kısa bir muharebeden sonra saat 08.30'da 15 Türk esir alarak ele geçirmişti. (TNA, WO 95/4311). Bu arada Türkler teslim alınırken bazı enteresan hadiseler yaşandı:

“Askerler Türkleri esir almak için ilerlerken bir Türk kasıtlı olarak yakın mesafeden ateş açtı ve bir asker hemen onu boynundan süngüledi. Daha sonra Türkler geriye götürülürken bir tercüman getirildi. Bu tercüman aracılığı ile esir Türklerden birine arkadaşlarının yanına giderek teslim olmaları halinde kendilerine bir zarar verilmeyeceği ve iyi davranılacağına dair bir konuşma yapması teklif edildi. Doğal olmayan bir şekilde Türk bunu yapmayı reddetti. Gemilerimizden her top ateşi açıldığında kendi aralarında “Allah konuşuyor” diye fısıldaşıyorlardı. Tepeden sahildeki teknelere bindirilmek için götürülürken Asya tarafından gelen bir Türk top mermisi bu esir Türklerin arasında patladı ve bazıları öldü.” (Stewart-Pershall, s.76-77).

İngilizler bu tepeyi ele geçirirken 58 asker (12 ölü, 40 yaralı ve 6 kayıp) ve beş subay (iki ölü iki yaralı)⁶⁴ 63 zayıat verdiler. Tepe kolayca ele geçirilmişti fakat bundan sonra ne olacaktı? Çeşitli sebeplerden ötürü yaşanacak bir gecikme halinde ne yapacaklarına dair en ufak fikirleri yoktu. Emirlere göre ana çıkarma grubunun Seddülbahir yönünden kendi hizalarına gelmesini beklemeleri gerekiyordu. Oturup bekleyeceklerdi ve öyle de yaptılar. Eskihisarlık tepeye çıkan bir tabur İngiliz çıkarmanın en kritik anında emirsiz, amaçsız ve âtil kalmış bulunuyordu. Tabur Komutanı Yarbey Casson dâhil bütün tabur gerekli güvenlik tedbirlerini aldıktan sonra bulundukları hakim tepeden dürbünlerini Seddülbahir istikametine çevirip burada olan biteni izlemeye başladılar. Zira Ertuğrul Koyu'nda işlerin hiç iyi gitmediğini ve çıkarmanın başarısız olduğunu bulundukları yerden görebiliyorlardı. Taburun muharebe günlüğünde bu sırada olan bitenler şöyle kaydedilmiştir:

“Saat 09.00: Seddülbahir'deki [Ertuğrul Koyu] çıkarmayı izledik. Başarılı olmadığı görülüyor. Harabeye dönmüş köyün içinden askerlerin ilerlemeye çalıştıklarını ama bunu başaramadıklarını görebiliyorduk.

Saat 10.00: X sahilinden [İkiz Koyu] doğuya doğru bir hareketlenme fark edildi. Bu saldırı Seddülbahir'e doğru çevrilmiş görülüyordu. Bu hareketten Seddülbahir'e yapılan çıkarmanın başarısız olduğu ve tamamen yalnız bırakıldığımız kanaatine vardık.” (TNA, WO 95/4311).

Bazı tarihçiler Yarbey Casson'ın bütün bu olan bitenleri izlerken neden Seddülbahir yönüne doğru harekete geçmediği hususunda kendisini eleştirmişlerdir. Fakat bütün

⁶⁴ Subaylardan ölenler: Binbaşı E.C. Margesson ve Üsteğmen R.P. Behren, yaralananlar ise Yüzbaşı D.G. Johnson, Yüzbaşı G.H. Birkett ve Üsteğmen J.C. Chamberlain.

çıkarma planına aykırı olarak, ciddi boyutta sonuçlar doğurabilecek bir harekete kendi inisiyatifi ile girişmek zor bir karardı. Daha önce belirtildiği gibi, kendilerine üst komutanlık tarafından oldukları yerde bekleme emri verilmişti. Yarbay Casson bu doğrultuda kendi pozisyonunu sağlama almaya çalışırken, bir Türk esirden Eskihisarlık çevresinde 2.000 Türk olduğunu öğrendi. Bu bilgi gerçeği yansıtmıyordu ancak bunu öğrendikten sonra emrindeki 700 civarındaki askerle Seddülbahir'deki Türklere saldırmanın pek akıllıca olmadığına hükmetti. Eğer işler ters gider ve Türkler yandan veya gerilerinden karşı taarruza kalkarsa, çok daha kötü bir pozisyona düşecekleri kesindi. Yarbay Casson'un elinde hem Seddülbahir'e doğru ilerleyerek buradaki Türkleri arkadan kuşatacak, hem de Eskihisarlık bölgesini güçlü bir Türk taarruzuna karşı koruyacak kadar kuvveti yoktu. Verilen emirlerin esnek olmaması ve Türk esirin verdiği asılsız bilgi neticesinde hasıl olan Türklerin tahmin edilenden daha fazla sayıda olduğuna dair yersiz endişe, buradaki birliklerin oldukları yerde kalmalarına sebep oldu.

Muharebe esnasında beklenmedik gelişmeler karşısında bu çapta büyük sonuçlar doğurabilecek kararları alması gereken insanlar tabur komutanından ziyade daha üst komuta kademesiydi. Tekke Koyu açıklarında bir gemide bulunan Hunter-Weston, bu sıralarda Morto Koyu çıkarmasını tamamen unutmuş gibiydi. Hiçbir şekilde burada olanlarla ilgilenip yeni bir plan veya strateji üretmeyi aklına getirmede. Buradaki birlikler başarıyla karaya çıkıp yerleştikten sonra plana sadık kalarak beklemeliydiler. Fazlasına gerek yoktu. Nitekim tümen karargâhı tarafından buradaki tabura gönderilen ilk mesaj ancak öğleden sonra saat 14.00'tedir. İki cümleden ibaret bu ilk mesajda şöyle denmiştir: "W sahili [Tekke Koyu] ile Y sahilinde [Pınarıçi Koyu] çıkarmalar olumlu ilerlemektedir ancak V sahilinde [Ertuğrul Koyu] saldırı durduruldu. Avustralyalıların durumu iyidir." (TNA, WO 95/4311). Görüldüğü gibi, saat öğleden sonra 14.00 olmasına rağmen, diğer sahillerdeki çıkarmalar hakkında son derece yüzeysel bilgi verilirken tabura herhangi bir emir verilmemiştir. Bundan sonraki ilk mesaj ise bir gün sonra, 26 Nisan'da gelecektir. 29. Tümen muharebe günlüğü incelendiğinde tümen karargâhının tamamen ana çıkarma noktalarına odaklandığı Morto Koyu ile ilgilenilmediği görülmektedir.

Diğer tarafta, buradaki çıkarmayı karşılayan Türk takımı bir miktar geri çekildikten sonra İngilizlerin kendilerini takip etmemesi üzerine durmuş ve bunlarla irtibatı kesmeyecek şekilde pozisyon almıştı. 26. Alay komutanı Hafız Kadri Bey çıkarma

haberini aldıktan sonra Kırte'de bulunan 2. Tabur 8. Bölüğü saat 09.00 sularında bölgeye sevk etti. Türk genelkurmayının eserinde Morto çıkarması anlatılırken, çıkarmayı karşılayan Türk takımının büyük bir cesaret ve ustalıkla sürdürdüğü muharebede kazandırmış olduğu zamanın çok önemli olduğu, bu zaman zarfında Kırte'den 8. Bölüğün yetiştigi belirtilmektedir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.161). Çıkarmayı karşılayan takım gerçekten de çıkarma başladıktan sonra kaçmamış, donanma ateşi altında ve sayıca üstün düşman karşısında büyük bir cesaret ve fedakârlıkla çıkarmaya karşı koymaya çalışmıştır. Daha sonra ise kuşatılma ihtimaline karşı bir miktar geri çekilerek düşmanla irtibatı koparmadan bunları sürekli taciz ateşi altına almıştır. Ancak Türk genelkurmayının eserinde bahsedildiği gibi buradaki İngiliz ilerlemesini durduran 80 kişilik bu Türk takımı değildir. İngilizlerin Seddülbahir veya Alçıtepe istikametine ilerlemek, elde edilen araziye genişletmek veya Türklerle tek başına ciddi bir muharebeye girmek gibi bir niyetleri zaten yoktur. Dolayısıyla İngilizler tepenin güvenliğini sağladıktan sonra aldıkları emir çerçevesinde kendiliğinden durmuş ve Seddülbahir yönünden ilerlemesi gereken birlikleri beklemeye başlamıştır. Buradaki İngilizler Fransızların 27 Nisan'da bölgeye intikal etmesinin ardından başlayan ileri harekate kadar iki gün boyunca sadece savunmada kalmışlar, en ufak bir ileri harekât çabasına dahi girişmemişlerdir. Çünkü aldıkları emir böyledir. Tek amaçları Ertuğrul Koyu'ndaki birlikler kendi hizalarına gelene kadar tuttukları mevzileri savunmaktır.

25 Nisan akşam saatlerinde iki bölükten fazla kuvvetle tekrarlanan Türk karşı taarruzu İngilizlerin etkili makineli tüfek ateşleriyle kolayca durdurulur. Türklerin de dikkati tıpkı İngiliz komuta kademesi gibi ana çıkarma sahillerindedir. Morto Koyu'ndaki mevcut durum 27 Nisan'a kadar iki gün boyunca aynı şekilde kalmıştır. İngiliz resmi tarihinde Morto Koyu çıkarması anlatılırken şöyle denir: "Y sahilinde [Pınarıçi Koyu] olduğu gibi bu kanat çıkarmasından doğan önemli fırsatlardan yararlanılamadı." (Oglander, 2005, c.I, s.291). Bu yorum doğru bir yorumdur. Burada İngilizler adına büyük bir fırsat kaçırılmıştır ancak Seddülbahir çıkarmalarının kaderini değiştirebilecek asıl fırsat Pınarıçi Koyu çıkarmasında yaşananlardır.

1.1.5. Pınarıçi Koyu (Y sahili) Çıkarması

Pınarıçi Koyu çıkarması, Seddülbahir çıkarmaları arasında en tartışmalı ve en dikkat çekeni olmasına rağmen tarihçiler tarafından genellikle çok fazla detaya girilmeden özet olarak aktarılmıştır. 25 Nisan günü Seddülbahir'de Türkler açısından yarattığı

tehlike ve İngilizler adına kaçırılan fırsatlar açısından bakıldığında mutlaka bütün yönleriyle işlenmesi gerekmektedir.

Bu koydan yapılan çıkarmanın yarattığı tehlikenin asıl nedeni koyun İngilizlerin en önemli hedefi olan Alçıtepe'ye mesafe olarak yakınlığıdır. Koyu çevreleyen dik uçurumdan doğuya doğru yaklaşık 5 kilometrelik bir ilerleme ile Alçıtepe'ye ulaşılabilir. Ancak Pınarıçi Koyu Zığındere ağzından yaklaşık 1,5 kilometre kuzeyde, çok dik yamaçlarla çevrili, dar ve çıkarma yapmak için son derece elverişsiz bir kıyı parçasıydı. Türk komuta kademesi de topoğrafik zorluklar nedeniyle hiçbir şekilde buradan bir çıkarma beklemediği için koyu savunmasız bırakmıştır. Gerçekten de günümüzde bu koyu denizden ve karadan gören sıradan bir kişi bile buraya binlerce asker ve malzeme çıkarmanın zorluklarını hemen kavrayabilir. Büyük çapta birliklerin yaklaşık 60 metre uzunluğundaki dar koya çıkarak kıyının hemen arkasında (50 metre) yükselen dik yamaçtan ağırlıklarıyla tırmanabileceği tahmin edilmemiş ve zaten sayıları az olan Türk birlikleri, çıkarma yapmaya müsait koylara dağıtılmıştır. Neticede Pınarıçi Koyu'na hakim tepeler civarında tek bir Türk dahi bulunmamaktadır. Hamilton da Türklerin bu koya bir çıkarma yapılmasını beklemediğini bildiğinden buraya iki tabur kuvvetle çıkarak Türkleri şaşırtmak istemiş, bunu da başarmıştır.

Bizzat Hamilton'ın fikri olan Pınarıçi Koyu çıkarması, Seddülbahir'deki diğer çıkarmalardan önce karanlıkta saat 04.30'da ve baskın şeklinde yapılacaktı. Amaç Alçıtepe'nin güneyindeki Türklerin ulaşım ve irtibat yollarını kesmek, Seddülbahir'e geriden gönderilecek Türk takviyelerinin dikkatini çekip, asıl çıkarma koylarındaki İngilizlerin yükünü hafifletmekti. Ayrıca Seddülbahir'deki çıkarma koylarından geriye atılacak Türkler çekilirken Pınarıçi Koyu'na yerleşen kuvvetler tarafından yolu kesilecek ve imha edileceklerdi (Hart, 2014, s.146). Birlikler karaya çıktıktan sonra hızlıca iç kesimlere yönelerek bu bölgede var olduğuna inanılan Türk topunu imha edecekti. Daha sonra güneylerindeki İkiz Koyu'ndan karaya çıkan 87. Tugay askerlerinin kuzey istikametine ilerlemesiyle bu tugaya katılacaklar ve birlikte Kirte-Alçıtepe ekseninde ileri harekâta devam edeceklerdi (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.20).⁶⁵ Hunter-Weston, gerekli emirleri Plymouth Taburu Komutanı Yarbay Matthews'e sözlü olarak vermişti. Diğer kanat çıkarması olan Morto Koyu'nda olduğu gibi, buradaki komutanlara da olumsuz bir durum karşısında ne

⁶⁵ Pınarıçi Koyu ve Morto Koyu'ndan kanatlardan karaya çıkacak olan birlikler örtü kuvvet olan 86. Tugay'a değil, doğrudan 29. Tümen karargahına bağlaydılar.

yapılacağına dair bir emir veya tavsiye verilmemişti. Anlaşılan o ki kimsenin aklında böyle bir ihtimal yoktu.

Kanat çıkarması olmasına rağmen buraya kalabalık bir kuvvet ayrılmıştı. Yarbay Koe komutasındaki King's Own Scottish Borderers'tan (KOSB) Taburu ve Kraliyet Deniz Tümeni'nden Yarbay Matthews komutasındaki Plymouth taburu ile South Wales Borderers birliğinden bir bölük ve bir denizci müfrezesinden oluşan 2.000'den fazla asker karaya çıkacaktı. Daha önce belirtildiği gibi, koyda ve koya hakim tepe çevresinde tek bir Türk bulunmuyordu. Bu noktaya en yakın Türk birliği 2. Tabur'un 6. Bölüğüne bağlı iki takımlık (160 kişi) kuvvetti ve bunlar Pınarıçi Koyu'ndan 3 kilometre güneyde Zığındere Ağzında konuşlanmış vaziyetteydiler. (Göncü-Aldoğan, 2018, s.48).

Birlikler *Goliath* savaş gemisi ile *Dublin* kruvazörünün desteklediği *Amethyst* ve *Sapphire* kruvazörlerinden ayrılarak koy çevresine taşınacak ve ilk önce KOSB taburu askerleri karaya çıkacaktı. Gemiler saat 02.30'da yaklaşma noktalarında yerini aldılar ve saat 04.45'te önce iki bölük (A ve B bölükleri ile makineli tüfekler) Pınarıçi Koyu'nda karaya ayak bastı. Çıkarma tekneleri bir tur daha yaptılar ve KOSB taburunun tamamı saat 05.15'te karaya çıktı. Askerler saat 06.20'de tepelere tırmanmış bulunuyorlardı: (TNA, WO 95/4311).

“Şimdi ana hedef tepeye çıkmaktı. Bu iş söylendiği kadar kolay değildi. Keşif kolları yukarı çıkmış ve boş olduğunu görmüşlerdi. Tutuna tutuna, kâh atlayarak kâh uzanarak tırmandık. Görünüşe göre Türkler karaya çıktığımızdan habersizdi. Eğer haberleri olsaydı... Evet, farklı bir hikâye olurdu. Bir Türk falezin tepesinde durup sadece “taş atarak” elli kişiyi sahilde tutabilmeyi başarırdı. Köprübaşı o kadar hain bir yerdi.” (Er Daniel Joiner) (Hart, 2014, s.147).

KOSB taburundan Er Joiner söylediklerinde son derece haklıydı. Sahilden dik ve sarp tepeye çıkış ancak tek sıra halinde ve zorlukla yapılmıştı. Tepeye konuşlanacak bir manga Türk dahi çıkarmayı uzun müddet geciktirmeye yetebilirdi. Tarihçi yazar L.A. Carlyon bu çıkarmayı anlatırken şöyle demiştir: “Sadece 10 Türk tepeye kuracakları bir makineli tüfekle bütün İngiliz kuvvetini temizleyebilirdi. Ama burada hiç Türk yoktu. İngilizler tepeye üzerlerine tek bir el ateş edilmeden tırmandılar.” (Carylon, 2003, s.237). Sahilde veya tepelerde tek bir Türk olmadığı için baskın kusursuz şekilde gerçekleştirilmişti. Buraya en yakın yerde Zığındere Ağzı'ndaki Türkler de uzaktan karanlıkta kıyıya yaklaşan çıkarma teknelerini görmemişlerdi. Dolayısıyla kimse

Kirte'ye son derece yakın bir noktadan karaya çıkan 2.000'den fazla İngiliz askerinin farkında değildi.

Sahilden yukarı tırmanan askerler keşif kolları çıkararak hızlıca araziye yayıldılar.⁶⁶ 25 Nisan 1915 günü saat 06.20-07.00 arasında sadece Pınarıçi Koyu'ndan karaya ayak basan İngiliz askerlerinin sayısı, Seddülbahir bölgesini savunan bütün Türk askerlerinden daha fazlaydı. Üstelik bunlar an itibariyle Türklerin gerisine sarkmış vaziyetteydiler. KOSB Taburundan askerler Sarıtepe'den Kirte istikametine doğru hareket ederek Zığındere'yi aşırp derinliklere ilerlediler. Plymouth taburu askerleri ise saat 07.30'da sahil ekseninde güneye doğru ileriye atıldı.

Bu arada 29. Tümen karargâhına Pınarıçi Koyu çıkarması ile ilgili ilk rapor 06.00'da gelmiş, zayıat vermeden karaya çıkan birliklerin 06.30'da tepeye tırmanarak iç kısımlara ilerlediğine dair bilgi verilmişti. Muharebe günlüğündeki kayıtlar incelendiğinde, bu saatten saat 10.30'a kadar Pınarıçi Koyu ile ilgili herhangi bir bilgi yer almadığı görülmektedir (TNA, WO 95/4304). Tümen karargâhının bu sıralarda tamamen ana çıkarma koylarındaki zorlu mücadeleye odaklandığı anlaşılmaktadır. Hamilton'ın karargâhına gelen ilk mesaj ise 06.40'ta *Goliath* gemisinden gönderilmiş ve birliklerin sahile başarıyla çıkarak tepelere ilerlediği bildirilmiştir (AWM, AWM4,1/4/1 PART: 1). Arıburnu saat 04.30'da başlayan Anzak çıkarmasını izleyen Hamilton, Seddülbahir çıkarmalarını yerinde takip etmek için *Queen Elizabeth* gemisi ile güneye doğru hareket ederken Pınarıçi Koyu'ndaki baskın çıkarmanın başarılı olduğu haberini almış ve koyun hizasından geçerken vaziyeti kendi gözleriyle görmüştür:

“KOSB ve Plymouth taburları kayıp vermeden tepeye tırmandılar. Gönderdikleri sinyalden herhangi bir direnişle karşılaşmadıkları anlaşılyordu. Türkler ortada yoktu ve görünüşe göre bir tehlike veya tehdit de yoktu. Askerler cephanesandıkları ve su dolu parlak gaz tenekelerini sahilden yukarı taşımaya çalışıyorlardı. Dürbünümle baktığımda bazılarının uçurumun tepesinde sakince oturarak sigara içtiklerini gördüm. Türklerin bir sürpriz yapıp bu manzarayı bozmayacağını umarım. Mısır gazetelerinin yayınlarına ve İstanbul'un casuslarına rağmen taktik darbemizi [Türklerle] kendi topraklarında indirdik ve düşman komutanını şaşırttık. Kabatepe'de Türk yığınları olmadığı gibi, burada, Pınarıçi Koyu'nda da Türklerden eser yok!

Manalı ya da manasız, şimdi çok rahatladım ve aynı zamanda iyimserleştim. Darbemiz burada kuşkusuz başarılı oldu. Birdwood'un dört bin askerle Türkleri tepelere sürdüğünü gördüm. Eğer Maltepe'yi ele geçirirlerse Yarımada'daki Türklerin işi bitti demektir. Ve eğer Pınarıçi Koyu'ndaki üstünlüğümüz bu şekilde devam ederse, Yarımada'nın güney ucundaki düşmanın

⁶⁶ Bu arada South Wales Borderers askerleri keşif amaçlı ilerlerken üç Türk askerini öldürdü ve iki tanesini de esir aldı. Pınarıçi Koyu'na çıkan birliklerin Türklerle olan ilk teması bu şekilde gerçekleşmiş oldu.

geriyle bütün bağlantısı kesilecek. KOSB ve Plymouth taburları an itibariyle güneyde çarpışan Türklerin geri çekilme hattına girmeli.” (Hamilton, 1920, c.I, s.129-130).

Hamilton’ın günlüğüne yazdığı bu satırlar son derece çarpıcıdır. Anzakların Arıburnu’nda bir avuç Türk karşısında zorlanmadan karaya çıkışını ve tepelere tırmanmalarını bizzat izlemiş, hemen ardından Pınarıçi Koyu’ndaki başarılı çıkarmayı gözleriyle görünce çok etkilenmiş ve içi umutla dolmuştur. Bu iki noktada da ciddi bir Türk direnişi olmadığı için bütün çıkarmaların başarıyla ilerlediği izlenimine kapılarak Türkleri gafil avladığını düşünmüştür. Gerçekten de Arıburnu’na çıkan Avustralyalılar az bir direnişle karaya ayak bastıktan sonra Arıburnu’nu çevreleyen tepelere, Conkbayırı-Kocaçimentepe istikametine ilerlemekteydiler. Pınarıçi Koyu’nda ise karşılarında tek bir Türk yoktu. Pratik olarak Seddülbahir’deki bütün Türkleri arkadan kuşatıp Alçıtepe’ye ilerleme şansı elde edilmişti. Aslında Hamilton’a ilk anda bunları düşündüren Liman von Sanders’in hatalı savunma planının ta kendisiydi. Fakat bu kadar iyimser olmak için henüz çok erkendi. Hamilton *Queen Elizabeth* daha güneye inip ana çıkarma bölgelerine yaklaştıkça buralarda işlerin umduğu gibi iyiye gitmediğini anlayacak ve kapıldığı geçici iyimserlikten eser kalmayacaktı.

Ana çıkarma bölgesi olan Ertuğrul Koyu’ndan ilerlemek imkânsız bir hale gelmişti. Tekke Koyu’ndan karaya çıkış nispeten rahat yapılırsa da koyu çevreleyen tepelerde muharebe devam ediyordu ve hızlı bir ilerleme ile hedefleri ele geçirmek şu aşamada mümkün gözüküyordu. İçinde bulundukları zor vaziyeti değerlendiren Hamilton, kanat çıkarmalarındaki başarıyı desteklemeyi düşündü. Pınarıçi Koyu’ndaki birlikler desteklenebilirse tıkanan çıkarma açılabilir, Türkleri arkadan çevirmek suretiyle Alçıtepe elde edilebilirdi. Hatırlanacağı gibi Ertuğrul Koyu çıkarması çıkmaza girdiği için birlikler çıkışın daha rahat yapıldığı Tekke Koyu’na yönlendirilmekteydi. Bunlardan bir kısmı daha kuzeydeki Pınarıçi Koyu’na gönderilebilirdi. Ayrıca Bolayır’a çıkarma yapılmıyormuş izlenimi vermek için görevlendirilen Kraliyet Deniz Tümeni’nin taburları da Pınarıçi Koyu’na sevk edilebilirdi. Yani Hamilton’un elinde Pınarıçi Koyu’na daha fazla kuvvet göndermek için birlik mevcuttu.

Hamilton ordunun başkomutanı olarak 29. Tümen komutanı Hunter-Weston’a emir verip çıkarmaların gidişatını değiştirecek müdahaleyi yapabilirdi fakat bunu yapmayı tercih etmedi. Emir vermek yerine, savaş meydanındaki kurallara haddinden fazla bağlı kalarak, saat 09.21’de Hunter-Weston’a: “Y sahiline [Pınarıçi Koyu] bir miktar kuvvet daha göndermek ister misiniz? Eğer isterseniz çıkarma tekneleri hazırdır” diye sordu

(AWM, AWM4 1/4/1 PART:1). Emir vermedi, sadece sordu. Hunter-Weston bu soruyu cevapsız bıraktı. Hamilton, çok değerli zaman akıp giderken, “kendi çocuğum gibi” dediği Pınarıçi Koyu çıkarmasında büyük bir fırsatın kaçmak üzere olduğunu görerek bir mesaj daha gönderdi. Yarım saat sonra cevap veren Hunter-Weston, Amiral Wemyss ile konuştuğunu ve mevcut tertibatı herhangi bir surette değiştirmenin bütün harekâtı sekteye uğratabileceğini bildirdi (TNA, WO 95/4304). Hunter-Weston gerçekten de Hamilton’ın teklifini Amiral Wemyss ile konuşmuş ancak amiral olumsuz görüş bildirmişti. Hamilton durumu komutanlarından daha iyi analiz etmişti ancak Hunter-Weston’dan gelen bu olumsuz cevabı derhal kabullendi. Başkomutan olmasına rağmen elinden daha fazla bir şey gelmeyeceğini düşündü. Kendisine göre Arıburnu’ndaki çıkarmadan Birdwood, Seddülbahir’deki çıkarmadan Hunter-Weston sorumluydu ve operasyonlarla ilgili önemli kararları sadece bu komutanlar alabilirdi. I. Dünya Savaşı yıllarındaki İngiliz komuta sistemi içinde bu durum çok doğaldı. Böylece Pınarıçi Koyu’ndaki askerlerin desteklenme ihtimali daha sabah saatlerinde bitmiş oldu.

Bu arada Pınarıçi Koyu civarındaki askerler yayıldıkları alanda güneyden gelmesi gereken 87. Tugay askerlerini beklemekteydiler ancak bütün çabalara rağmen bu tugayla irtibat kurulamamıştı. Yanındaki emir subayı ile Kirte’ye yaklaşan Yarbay Matthews hiç Türk görememişti (muhtemelen bütün muharebeler boyunca bir daha hiçbir İngiliz Matthews ve emir subayı kadar Kirte’ye yaklaşmamıştır). Tam bu sıralarda iki bölük Türk kuvveti Kirte’den güneydeki çıkarma noktalarına takviye olarak sevk edilmekteydiler. İngilizler bir Türk bölüğünün güneye doğru intikal ettiğini gördü fakat tüfek menzilinin dışında oldukları için ateş açılmadı. Var olduğu belirtilen ve imha edilmesi emri verilen Türk topundan ise hiçbir iz yoktu zira bu bölgede herhangi bir Türk topu mevcut değildi. Bu arada karaya çıkan iki tabur komutanı arasında bir başka sorun baş gösterdi. İkisi de emir-komutanın kendisinde olduğunu düşünüyordu. Aslında 21 Nisan’daki toplantıda emir-komutanın Plymouth Taburu Komutanı Matthews’te olduğu belirlenmişti fakat KOSB Komutanı Koe rahatsızlığı nedeniyle toplantıya katılamadığı için bu durumdan haberdar değildi. Bu hususta ortada

yazılı bir emir olmadığı gibi, kimse de daha sonra gelip kendisine komutanın kimde olduğuna dair bir bilgi vermemişti (Oglander, 2005, c.I, s.248).⁶⁷

29. Tümen muharebe günlüğünde belirtilene göre; saat 13.00'te geniş bir alanın ele geçirildiği ve bundan sonra ne tarzda hareket edileceğine dair sorular ve raporlar karargâha iletilmişti. Tümen karargahından yeni emirler bekleniliyordu fakat tümen komutanlığı gelen bu mesaja cevap vermedi (TNA, WO 95/4304). Muharebe günlükleri incelendiğinde, Pınarıçi Koyu'nda dost-düşman herkesten izole halde bekleyen birliklerin muharebenin gidişatına dair malumat edinmeye çabaladıkları ancak hiçbir yerden bilgi ve emir alamadıkları anlaşılmaktadır. Neticede her iki tabur komutanı da ana çıkarma noktalarında olan bitenden tamamen habersiz bir şekilde beklemeye başladı. Kirte istikametine ilerleyerek oradan hareketle Alçıtepe'yi ele geçirmek veya güney yönünde Seddülbahir'e ilerleyip buradaki Türkleri arkadan kuşatmak kimsenin aklının ucundan geçmiyordu çünkü bu doğrultuda bir emir almamışlardı. Kirte'de büyük miktarda Türk olmadığı anlaşılsa da çıkarmalardan önce verilen bir istihbarat raporuna göre Seddülbahir-Alçıtepe civarında bir Türk tümeninin olduğu zannedilmekteydi. Aslında Alçıtepe ile aralarında onları durdurabilecek büyüklükte güçlü bir Türk birliği yoktu. Ancak bu hatalı istihbarat bilgisinin yanında, hiçbir yerden haber alamadıkları için yaşanan belirsizlik nedeniyle mevcut plandan farklı bir operasyona girişmenin oldukça riskli olduğuna karar vermişlerdi.

Çıkarmanın ardından uzun saatler geçmesine ve vakit öğleden sonra olmasına rağmen hala Türklerin varlığına dair en ufak bir kanıt yoktu. Pınarıçi Koyu'ndaki iki taburdan fazla İngiliz ne yapacağını bilmez halde çok değerli saatleri cömertçe harcarken, Türkler hiçbir şekilde çıkarma beklemediği bu noktadan ciddi bir çıkarma yapıldığını ilk olarak saat 06.15'te öğrendiler. Gözetleme postalarından çıkarma haberini alan 6. Bölük komutanı bölgeye ancak yarım takım gücünde kuvvet gönderebilmiş ve sonrasında uzun süre bu takımdan haber alamamıştı. İlk rapor saat 08.00 sularında geldi. Raporda İngilizlerin 2-3 tabur gücünde olduğu ifade edilmekteydi (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.158). 26. Alay karargâhı ise haberleşmede yaşanan sıkıntılar sebebiyle çıkarma haberini oldukça geç bir şekilde,

⁶⁷ Yarbay Matthews'in daha kıdemli olduğu için komutanın kendisine verildiğine dair bir yazılı beyan ve belge yoktu. Sözlü olarak bildirilmişti. Karışıklık buradan çıkıyordu. Diğer yandan Çanakkale Komisyonu nihai raporu dahil neredeyse bütün İngiliz kaynakları komuta yetkisinin Yarbay Matthews'te olduğunu bildirmesine karşılık, Hamilton'ın Mayıs 1915'te İngiltere'ye yolladığı raporda emir-komutanın Yarbay Koe'da olduğu yazılıdır (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.101).

çıkarmadan tam dört saat sonra, yani 09.30'da öğrenebilmişti. Seddülbahir'deki bütün Türk savunmasının çökmesine yol açabilecek bu çıkarmanın ciddiyetini kavrayan alay komutanı Hafız Kadri, derhal tümen komutanı Halil Sami Bey'e mesaj göndererek acil yardım talep etti (ATASE, Kls.5337, Dos.H-5, Fih.1-27). Alay komutanı farklı noktalardan gelen çıkarma haberleri karşısında zor anlar yaşarken, güneyde çıkarma sahillerindeki bölüklerden gelen acil yardım çağrılarını elinde doğru düzgün ihtiyat kuvveti kalmadığı için cevap verememekteydi. Saat 09.07'de, henüz Pınariçi Koyu çıkarılmasından haberdar değilken, tümen komutanına bir rapor yazarak içinde bulunduğu zor durumu özetledi:

“9. Fırka Kumandanlığına

Tekke Koyu'ndan Seddü'l-bahr'den ihracata başlanmış olduğu alınan raporlardan anlaşıldı. Sahil duman içerisinde. Bazen açılarak görmek mümkün oluyor. Düşmanın ne kadar kuvvet ihrac ettiği anlaşılamamıştır. Düşmanın Morto Limanı'ndan dahi ihracata teşebbüs ettiği şimdi gelen bir neferin ifadesinden anlaşılmıştır. Seddü'l-bahr'de 3. Tabur vardır. İstihkam Bölüğü dahi vardır. 2. Tabur'dan bir bölük Tekkekoyu'na gönderilmiştir. Bir bölük Morto Limanı'na gönderilmiştir. Elde bir bölük kalmıştır. Bu da icabında ihraca karşı kullanılacaktır. 85 Rakımlı Tepe'deki bataryanın celbi için emir verildiği 10,5 santimetrelik obüs, Morto Limanı'na Seddü'l-bahr'e ateş etmektedir. Morto Limanı'ndan iki mecruh gelmiştir. İhraç teşebbüsü kat'iyen cediddir.

26. Alay Komutanı Binbaşı Kadri” (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, s.152-154).

Görüldüğü gibi arka arkaya gelen çıkarma haberleri karşısında ihtiyatlarını verimli şekilde kullanmaya çabalayan alay komutanı, emrindeki iki bölükten birini Morto Koyu'na sevk etmiş ve elinde sadece tek bir bölük ihtiyat kuvveti kalmıştır. Diğer yanda Tekke Koyu'ndan karaya serbestçe asker çıkaran İngilizler karşısında 3. Tabur geçen her dakika erimekte ve tabur komutanı Mahmut Sabri'nin acil takviye talepleri alay komutanlığına gelmektedir fakat alay komutanı da çaresizdir.

Hafız Kadri Seddülbahir civarındaki dört koydan karaya çıkan İngilizleri durdurmaya çalışan birlikleri takviye etmekte dahi zorlanırken, Pınariçi Koyu çıkarılmasını haber aldığı anda üzerinde tam bir şok etkisi yarattığını tahmin etmek güç değildir. Zira kimse Kirte'ye yakın bu sarp bölgeden bu kadar ciddi bir çıkarma beklememekteydi. Zığındere'den yarım takım ile Kirte'de bulunan son ihtiyat olan 5. Bölük'ten iki takımı, yani toplam 200 kişilik bir kuvveti buradaki İngilizlere karşı gönderir.

Resim 7: 5. Bölük'ten iki Takımın Pınarçici Koyu Yönüne İntikali
(<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Hiç şüphesiz bu 200 kişinin İngilizleri denize dökmesine imkân yoktu fakat İngilizlerin de ilerleme gibi bir niyeti olmadığı için taraflar arasında öğle vaktinde ateş teati edilerek ufak çapta çatışmalar yaşandı. Hafız Kadri, saat 11.55'te tümen komutanlığına şu mesajı gönderir:

“9. Fırka Kumandanlığına

Zığındere'den bir düşman piyade alayı Kirte'ye takarrüb etmiştir. Tekkeburnu'nda ve Seddü'l-bahr'de ihracat şiddetli bir sûrette devam ediyor. Serî'an büyük kuvvetlerin yetiştirilmesi.

26. Alay Kumandanı

Binbaşı Kadri”

26. Alay'ın raporuyla İngilizlerin Pınarçici Koyu'na ciddi bir çıkarma yaptığını öğrenen tümen komutanı Halil Sami Bey, 25. Alay'dan bir taburu bölgeye göndermeye karar verir:

“Evvel 11.35 [Saat 11.35]

Boyun Noktası

26. Alay yâverinin telefonla vuku' bulan iş'ârından düşmanın Zığındere munsabına da ihracata başladığı ve Kirte mıntıkasının 25. Alay'dan münâsib kuvvetle takviyyesi lâzım geleceği anlaşılmıştır.” (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, s.156-157).

Halil Sami Bey, alay komutanına 25. Alay'dan bir taburun (3. Tabur) takviye kuvvet olarak yola çıkarıldığını belirtir ve düşmanın mutlak surette denize dökülmesini

emreder. Fakat bir taburluk kuvvet ile Seddülbahir'in herhangi bir noktasından karaya çıkan İngilizleri, üstelik arkalarında donanma varken, denize dökmeye imkân yoktur. Harp ceridelerine göre saat 12.00'de Sarafim Çiftliğinden yola çıkan 25. Alay 3. Tabur'un öncüleri ancak iki buçuk saat sonra Kirte'ye girmeye başlamıştır. Tabura Pınarıçi Koyu'ndan karaya çıkan düşmana taarruz etmek suretiyle düşmanı kesin olarak denize dökmesi emredilir. Bu sıralarda düşmanla temasta bulunan diğer askerler de bu taburun emrine girecek ve taarruzu destekleyeceklerdir. Taburun tamamının gelmesinin ardından kısa bir hazırlıktan sonra muharebeye girmesi saat 16.15'i bulur ve Domuzpınar sırtlarından taarruza kalkılır (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.169). Türklerin İngilizlere son derece cömert şekilde verdiği uzun mühlet dolmuştur. Saat 04.45'te koya ayak basan İngilizler bu süre boyunca ne doğru düzgün bir ileri harekâta girişmişler ne de kuvvetli tahkimat hazırlamışlardır. Bu dokuz buçuk saatlik uzun bekleyiş, 25 Nisan günü her iki tarafın komuta kademesindeki sevk ve idare konusunda yaşanan sıkıntıları göstermesi açısından çok önemlidir.

Yarbay Matthews, Türk karşı taarruzu başlamadan önceki saatlerde tümen karargâhından hiçbir emir alamadığı için, son derece kötü bir kararla Pınarıçi Koyu ile Zığındere arasında konuşlanmış birliklerine ilk çıktıkları noktaya doğru geri çekilmelerini ve burada bir savunma hattı oluşturulmasını emretmişti. Ancak savunma pozisyonuna geçme kararı geç alınmış bir karardı. Saatlerdir burada olmalarına rağmen, yaşanan belirsizlik sebebiyle ne ileri harekâta girişmişler ne de bulundukları yerde savunma mevzileri hazırlamışlardı. Dolayısıyla olası bir Türk karşı taarruzu sırasında kendilerini savunmak güç olacaktı. Nitekim siper kazmaya çok geç başlamışlar, bu iş henüz tamamlanmamışken Türk taarruzuyla karşı karşıya kalmışlardı: "Hat, askerlerin sırt çantaları ve siper kazma aletleriyle oluşturuldu. Siper denilebilecek düzeye hiç ulaşmadı. (Binbaşı Alfred Welch)" (Hart, 2014, s.178-179). Yeterli tahkimat yapamamışlardı ancak sayı olarak hala Türklerin iki katı kuvvetteydiler. Ayrıca kanatlara yerleştirilen makineli tüfekler ile arkalarındaki donanma ateşi sayesinde avantajlı durumdalar. Nitekim Türk karşı taarruzu büyük bir cesaretle sürdürülmeye çalışılsa da hazır bekleyen *Sapphire* ve *Dublin* gemilerinin ateşi altında ezildi ve Türkler İngilizlerin sol kanadında yaklaşık 850 metre geride bulunan bir sırtın arkasına çekildiler (TNA, WO 95/4311, King's Own Scottish Borderers Muharebe Günlüğü). İlk Türk karşı taarruzu donanma ateşi sebebiyle etkisiz ve kısa sürmüştü. Donanmanın yıkıcı ateşinden korunmak için gece karanlığı beklenecekti. İngilizler ilk Türk

takviyeleri bölgeye yetiştirdiği dakikadan itibaren ellerindeki fırsatı tamamen yitirmiş durumdaydılar. Bir sonraki bölümde daha ayrıntılı anlatılacağı üzere, bir gece daha burada kalacak, 26 Nisan günü saat 11.00'de kendiliğinden gemilere alınıp geri çekileceklerdi.

Resim 8: 25 Nisan Saat 16.00'da 25. Alay 3. Tabur'un Taarruzu
(<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Peki, dokuz buçuk saat boyunca karşılarında ciddi bir engel olmamasına rağmen bekleyen İngilizler neden bu fırsatı değerlendirememişlerdir? Öncelikle karaya çıktıkları andan itibaren önlerinde iki önemli hareket fırsatı vardı: 1-Yaklaşık beş kilometre ötedeki Alçitepe'ye ilerleyip muharebelerin sonuna kadar ele geçiremedikleri bu tepayı ilk birkaç saat içinde ele geçirebilirlerdi. Alçitepe'nin ele geçirilmesiyle Seddülbahir'de çarpışan bütün Türk birliklerinin geriyle bağlantısı kesilecek ve bunlara takviye kuvvet gönderilmesi engellenecekti. Bu sayede iki ateş arasında kalan Türkler ya imha edilecekler ya da esir düşeceklerdi. 2- Geride artçı bir birlik bıraktıktan sonra kalan kuvvetlerle güneye ilerlemek suretiyle buradaki Türkler arkadan çevrilebilir, az sayıda Türk'ün direnişi bu sayede kırılabilir ve çıkarma sahillerinde sıkışan İngilizlerin kolayca karaya çıkmaları sağlanabilirdi. Daha sonra hep birlikte ve güçlü şekilde kuzeye yani Kirte-Alçitepe istikametine ilerlenebilirdi.

Bazı tarihçiler bu iki seçeneğin gerçekleştirilmemesinin nedenini Pınarçifti Koyu'na çıkan birliklerin sayıca az olmasına bağlamaktadırlar. Ancak şu unutmamalıdır ki, sadece Pınarçifti Koyu'nda karaya çıkan İngiliz kuvveti bütün Seddülbahir bölgesinde

farklı noktalara serpiştirilmiş Türklerin toplamının en az iki katıydı. 26. Alay'a ilk gelen takviye kuvvetin (1 tabur yani 1.000 kişilik bir kuvvet) Kirte'ye ancak öğleden sonra saat 14.45'te yaklaştıkları düşünüldüğünde, bundan sekiz saat önce, 06.20'de Pınarıçi Koyu'nu çevreleyen tepelere çıkan İngilizlerin kararlı bir ileri hareketle Alçıtepe'yi ele geçirmesi veya güneye Seddülbahir yönüne ilerleyerek sayıca az olan Türkleri arkadan kuşatması gayet mümkündü. Son derece zor durumda olan ve her geçen dakika eriyen Türklerin gerilerinde kendi takviyeleri yerine İngilizleri görüp iki ateş arasında kalmalarının ardından direnişlerini devam ettirmeleri neredeyse imkansızdı.

Diğer yandan, elbette Pınarıçi Koyu'nda kaçan fırsatların sorumluluğu tabur komutanlara ait değildir. Yarbay Matthews ve Yarbay Koe, harekâtın genel gidişatı hakkında bilgi edinmek ve emir almak için çaba sarf etmişlerdir. Ancak süreç içinde hem karargahla olan irtibatları kötüydü hem de tümen komutanı hiçbir şekilde kendileriyle ilgilenmiyor gibi gözükmekteydi. Bütün çabaları cevapsız kaldı. Subaylar ve askerler kendilerini huzursuzluk verecek derecede tecrit edilmiş hissetmeye başladılar. Güneyden gelen muharebelerin gürültüsünü duyabiliyorlardı ama ne olduğuna dair bilgi alamıyorlardı (James, 1965, s.174.). Tümen karargâhından haber alamadıkları için ufak keşif postaları çıkararak (kendilerine verilen emir gereği) güneyden gelmesi gereken birlikleri beklemeye geçtiler.⁶⁸ Dolayısıyla fırsatın kaçırılmasındaki asıl sorumluluk sahadaki komutanlardan ziyade üst komuta kademesindeydi.

Hamilton kendi çocuğum olarak görüyordum dediği Pınarıçi Koyu çıkarmasının hedeflerini aslında daha en başta küçük tutmuştu. Bu koya çıkarılan iki tabur gibi güçlü çıkarma kuvveti Alçıtepe'ye ya da en azından çok yakınlarındaki Kirte'ye ilerlemeyecekse veya ana çıkarma koylarını savunan Türklere arkadan kuşatmayacaksa niye bu stratejik ve zor noktadan karaya çıkarılmışlardı? Niye bunlara verilen tek emir güneyden gelecek olan birlikleri beklemelerine dairdi? Madem bu büyüklükte bir kuvvet karaya çıkar çıkmaz ilerlemek yerine sabit kalarak bekleyecekti niye çıkarmadan sonra oluşabilecek farklı senaryolara göre B ve C planları yapılmamış, yeni emirler verilmesi gerektiği hesaplanmamıştı? Bu sorular çerçevesinde çıkarma planı ve sonrasında yaşanan hadiseler yakından incelendiğinde, Hamilton'ın Pınarıçi Koyu'na yapılacak çıkarmadan büyük faydalar beklemediği anlaşılmaktadır. Sabah ilk saatlerde

⁶⁸ Yarbay Matthews daha sonra Çanakkale Komisyonuna verdiği ifadede takviye birlikler gelmediği için seçilecek başka bir hareket tarzı olmadığını belirtmiştir (TNA, CAB 19/33).

Hunter-Weston'a sunduğu teklifin arkasında ısrarlı şekilde durmaması ve bizzat devreye girerek tabur komutanlarına direkt emir vermemesi ise yetersiz İngiliz komuta tarzının kötü bir sonucudur.

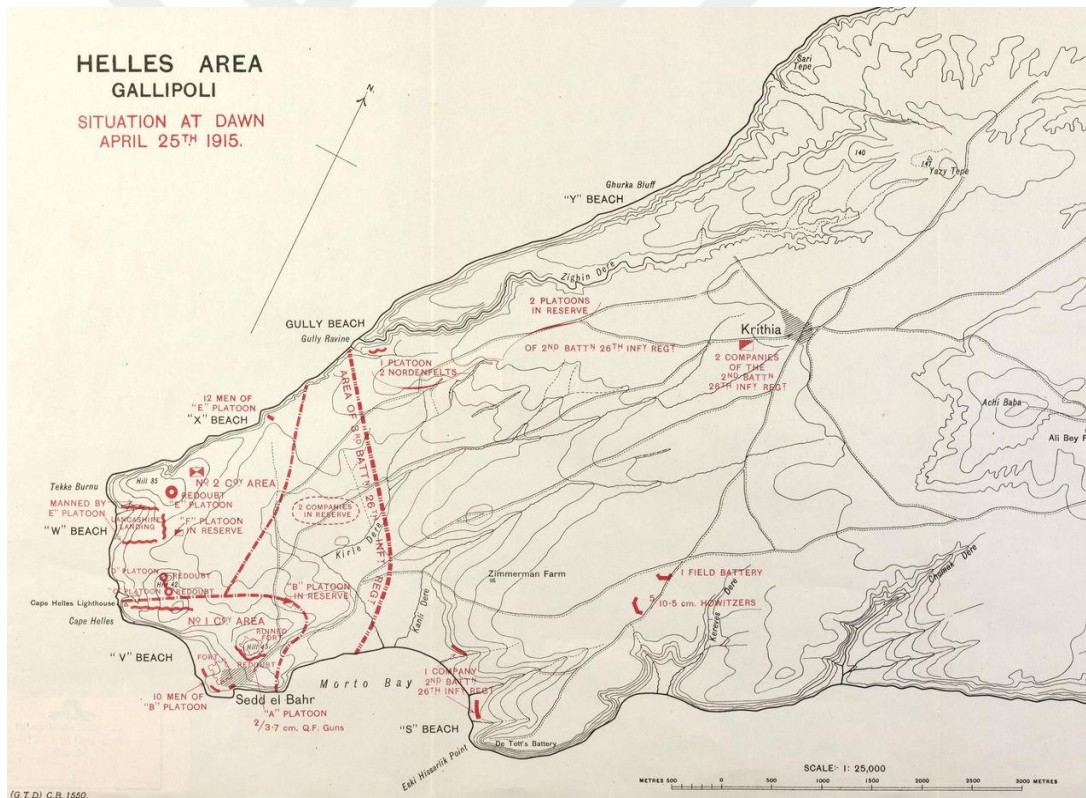
Hamilton konu hakkında günlüğüne şu çarpıcı cümleleri yazmıştır: “General Hunter-Weston, bana oranla bütün çıkarma hareketleri ile daha yakından ilgiliydi. Ona komuta etmek, şu önemli anda hiç şüphesiz bana düşmez.” (Hamilton, 1920, c.I, s.133). Ancak Hunter-Weston Hamilton'ın sandığı veya inandığı gibi çıkarmaların bütünüyle aynı oranda yakından ilgilenmiyordu. Ana çıkarma noktalarında yaşanan sorunlar neticesinde umutsuzluğa kapılmış ve Pınariçi Koyu'na çıkan askerlerin durumuyla neredeyse hiç ilgilenmemiştir. Burada ortaya çıkabilecek fırsatların farkında dahi değildir. Kişisel günlüğü incelendiğinde, Tekke Koyu ve Ertuğrul Koyu'nda olan bitenlerle ilgili bilgiler verirken, kanat çıkarmaları ile ilgili hiçbir şey yazmadığı görülmektedir.⁶⁹ Pınariçi Koyu, Morto Koyu ve hatta İkiz Koyu'ndan yaratılabilecek fırsatları göz ardı etmiştir. Pınariçi Koyu'nda tam 29 saat devam eden tuhaf vaziyet esnasında buradaki komutanlara tümen karargâhından tek bir mesaj dahi gönderilmemesi dikkate değerdir (Oglander, 2005, c.I, s.259). Tümen karargahının buradaki birliklerin mesajları ve yardım çağrılarının tamamını görmezden gelmesi, Pınariçi Koyu'nda her şeyden habersiz bekleyen tabur komutanlarına muharebelerin gidişatıyla ilgili hiçbir bilginin verilmemesi enteresandır. En azından karargâh kurmay subaylarından biri buraya gönderilebilirdi fakat bu da yapılmadı. Zira esnek bir komutan olmayan Hunter-Weston, çıkarmalar başladıktan sonra planda ani ve büyük değişiklikler yapmanın işleri daha karmaşık hale getireceğini düşünmekteydi.

Aslında 25 Nisan günü Seddülbahir'de İngiliz komuta kademesinin hemen her katmanında müthiş bir kargaşa hâkimdir. Yüksek komuta kademesinde yaşanan buhranın yanında, sahadaki birlik komutanları da ne yapacaklarını bilemez bir haldeydiler. Pınariçi Koyu'ndaki başarısızlık ve kaçan fırsat, Gelibolu'da neredeyse her aşamada var olan komuta ve organizasyon bozukluğunun en somut örneğidir.

Diğer yandan, bu eleştirileri yaparken I. Dünya Savaşı'nın bu ilk aşamasında İngiliz Ordusunun örgütsel kapasitesini de göz önünde bulundurmak gerekir. Muharebe alanında gelişen bir duruma esnek şekilde cevap vermesi gereken subaylar orduda

⁶⁹ 25 Nisan'da Pınariçi Koyu ile ilgili günlüğüne yazdığı tek cümle birliklerin tamamının saat 07.00'de koya çıktığı ile ilgilidir. Bundan ancak yirmi dört saat sonra, 26 Nisan sabah saat 07.00'de ise “Pınariçi Koyu'ndaki birliklerin durumu umutsuz” yazacaktır (BL, 48364).

azdır. Ani ve zor karar almayı kolaylaştırmak için karargâh ile birlikleri birbirine bağlaması gereken iletişim araçları da o sıralarda bir hayli yetersizdir. Bunların yanında Hamilton'un ana çıkarma planının halihazırda karışık bir plan olduğu da unutulmamalıdır. Kuvvetlerini çok sayıda çıkarma sahiline böldüğü için bir şeylerin ters gitme ihtimali her aşamada vardı ve farklı noktadaki birliklerin birbirlerine karşılıklı destek sağlamaları için iletişim hayati derecede önemliydi. Bunun için sahillerde sinyal istasyonları kurulacaktı ancak yaşanan karmaşada bunlar hem geç kuruldu hem de etkin kullanılmadı. Sorumlu komutanlar sorunlar ortaya çıktığında bunları düzeltmek için yeterli çabayı göstermemişlerdir. Pınarıçi Koyu'nda yaşananlar bu duruma en güzel örnektir. Sonuç olarak, İngilizler 25 Nisan günü Pınarıçi Koyu'nda yaşanan hareketsizlik neticesinde belki de Seddülbahir Muharebelerinin en önemli fırsatını kaçırmış oldular. Oysa ilk hedef olan ve bütün savaş boyunca hiçbir zaman ele geçirilemeyen Alçıtepe yolu İngilizlere ilk ve son defa olarak bu kadar açıldı.

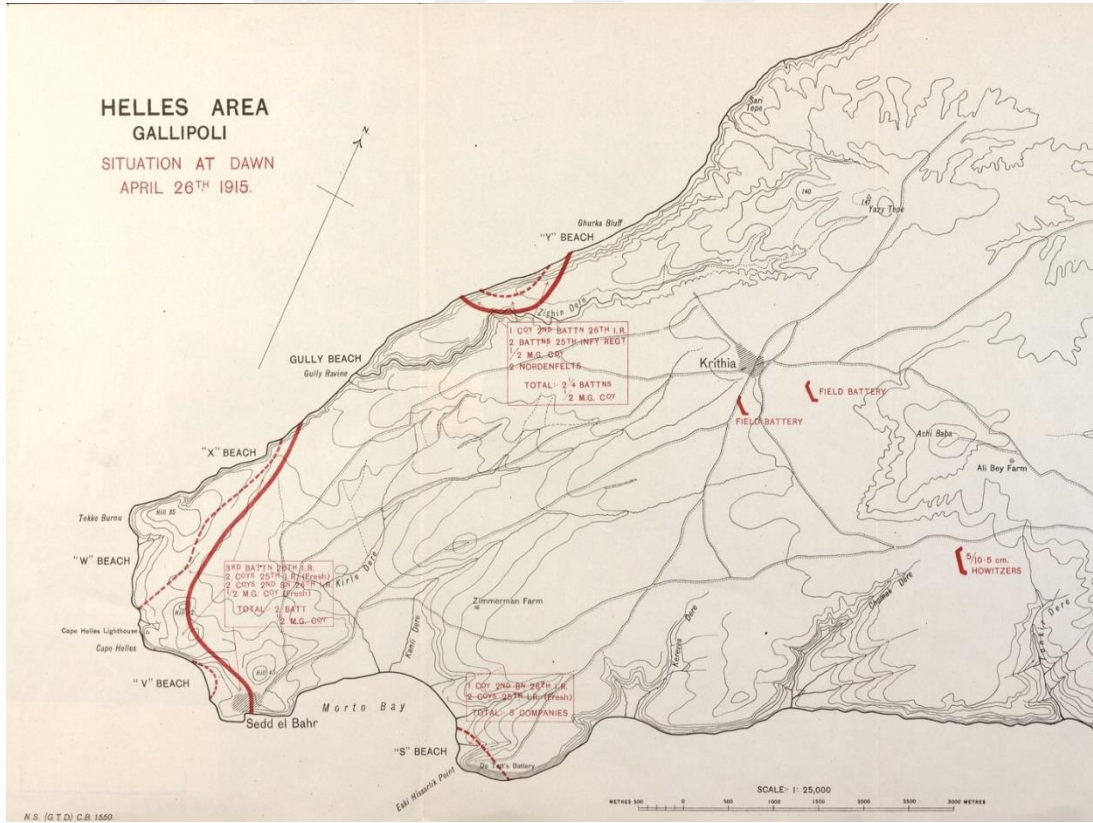

Harita 7: 25 Nisan Sabahı Seddülbahir Bölgesi (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.11).

1.1.6. Kıyı Muharebeleri (25 Nisan Öğleden sonra-27 Nisan)

Sabahın erken saatlerinde başlayan çıkarmaları karşılayan 3. Tabur, Ertuğrul Koyu'ndaki çıkarmayı tamamen durdurarak İngilizleri kıyıdaki kum seti ile hemen arkasındaki River Clyde kömür gemisi içinde hapsedmişti. Tekke Koyu'nda ise ilk anda

düşmana ciddi zayıat verdirilmişti fakat sayısal olarak az olmanın verdiği dezavantajla birlikler bir miktar geriye çekilerek Tekke Koyu'nu çevreleyen tepelerde fedakârca çarpışmaya devam etmekteydiler. Ancak bu koy, Türklerin geri çekilip sahildeki hakimiyetlerinin son bulması nedeniyle Seddülbahir çıkarmalarının merkezi haline gelmişti. İngilizlerin beklentilerinin aksine, Türkler mevzilerini bırakıp kaçmamışlardı ve her karış toprağı son ana kadar savunmaktaydılar. Çıkarma planının daha ilk anda sekteye uğradığı ve hedeflenen zaman çizelgesine uyulamayacağı kısa sürede anlaşılmış oldu. Kanat çıkarmaları ise başarıyla gerçekleştirilmiş, Morto Koyu'nda verilen az sayıdaki zayıat haricinde, İkiz Koyu ve Pınarıçi Koyu'ndaki birlikler tek bir zayıat vermeden karaya çıkarak yerleşmişlerdi. Fakat Hamilton'ın çıkarma planının sürdürülebilirliği ana çıkarma koylarındaki başarıya bağlıydı. Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu ile bu koyları çevreleyen tepeler ele geçirilip ileri harekât başlamadıkça kanatlarda elde edilen başarının pratikte hiçbir faydası yoktu.

Harita 8: 26 Nisan 1915 Sabahı Çıkarma Koylarında Genel Vaziyet (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.12).

Öğle saatlerine gelindiğinde Ertuğrul Koyu'ndaki vaziyet İngilizler adına umut kırıcıydı. Başlarını kaldıramayan İngilizlerin tek umudu diğer koylardan karaya çıkan silah arkadaşlarının kendilerine vereceğı destektir. Kanatlarda hareketsiz bekleyen

birlikleri desteklemek veya hareket ettirmek ise kimsenin aklına gelmiyordu. Binbaşı Mahmut Sabri Tekke Koyu'ndaki çıkarmanın önemini çok iyi kavradığı için elindeki ihtiyatları Karacaoğlan Tepesi ve Aytepe'ye kaydırıyor, bir yandan da alay komutanından sürekli takviye kuvvet talep ediyordu.

Hatırlanacağı üzere Tekke Koyu ve İkiz Koyu'ndan ilerleyen İngilizlerin baskısıyla Karacaoğlan Tepesi saat 11.00'de düşmüş ve bu iki koydan çıkan birlikler birbirleriyle irtibat sağlamışlardı. İngilizler bu saatten sonra bütün dikkatlerini Aytepe'ye kaydırmaya başladılar. Tekke Koyu'ndan çıkarılmaya devam eden kuvvetlerle Aytepe'ye yüklenilirken, burayı savunmaya çalışan 12. Bölüğün durumu git gide kötüleşiyordu. Bölüğün büyük kısmı üstün düşman kuvveti karşısında erimişti ancak Aytepe'deki Türk mevzileri dikenli teller ile güçlendirilmişti.⁷⁰ Saat 13.00'e geldiğinde İngilizlerin tepe üzerindeki baskısı iyice artmaya başladı. Bu saat itibarıyla Ertuğrul Koyu- Tekke Koyu- İkiz Koyu hattında 10 tabura yakın İngiliz karaya çıkarılmış bulunuyordu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.164). Bu 10 tabur karşısında sürekli eriyen 3. Tabur aldığı az miktarda takviye ile tek başına direnmeye çalışıyordu. Üstelik tabur, sayıları sürekli artan İngiliz birlikleri karşısında hattı tehlikeli şekilde uzatmak zorunda kalmış ve kuzeye doğru 90 derecelik bir açıyla sarkmış bir vaziyetteydi.

İngilizler saat 14.00 civarında İlyas Baba Burnu'ndaki fenerin olduğu bölgede toplanmaya başladılar. Hunter-Weston, 86. Tugay Komutanı Tuğgeneral Hare yaralanıp savaş dışı kalması ve onu desteklemesi gereken 88. Tugay'ın Komutanı Tuğgeneral Napier'in de kısa sürede öldürülmesi sebebiyle, 29. Tümen kurmay subaylarından Albay Wolley Dod'u komutayı ele alması için Tekke Koyu'na gönderdi ve saat 12.00'de karaya çıkmaya başlayan Worcestershire alayı takviye edilerek Aytepe'yi ele geçirmek için ileriye sevk edildi. Aytepe'de Türklerin dikenli tel engelleri ile korunan iki önemli direnek noktası vardı (İngiliz belgelerinde bunlar tabya olarak nitelendirilmiştir). İngilizlerin büyük ölçüde hızını kesen işte bu dikenli tellerdi. Saat 14.20'de Aytepe'ye ileri harekât başladı ve Worcestershire alayının askerleri saat 14.55'te Türk siperlerini koruyan tellerde bir gedik açabildiler:

⁷⁰ 26. Alay Komutanı Hafız Kadri, Mahmut Sabri'den gelen yardım çağrıları karşısında arka arkaya tümen komutanlığına raporlar göndererek Tekke Koyu'ndaki durum vahametini aktarıp destek kuvvet istemekteydi. Saat 11.55'te gönderdiği raporda hızlı şekilde büyük destek kuvvetleri talep ederken saat 13.05'te gönderdiği raporda bölük subaylarının ve askerlerin büyük kısmının şehit olduğunu ve yaralıların da arttığını belirtmektedir (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, s.159-160).

“Z Bölüğü Komutanı Yüzbaşı Roy ne pahasına olursa olsun birliğini düşmanın kuzey doğu tarafındaki siperini ele geçirmeye karar verdi. Dikenli tellerin ilk hattını geçmeyi başardı ama düşman siperlerinden 30-40 metre mesafedeki ikinci dikenli tel hattını kesmeye çalışırken öldürüldü. Bölükten 21 kişi daha bu esnada zayıat verildi.” (TNA, WO 95/4312, Worcestershire Alayı 4. Tabur Muharebe Günlüğü)

Essex ve Worcestershire birliklerinin ilerlemesi ile Türklerin ilk direnek noktası ele geçirildi. Burası Aytepe’nin güney tarafında ufak bir çıkıntıydı. İngilizler burayı aldıklarında tepeyi ele geçirdiklerini zannettiler fakat daha ileride bir diğer direnek noktası daha görünce şaşkınlığa uğradılar. Saat 15.00’i geçerken donanma topçusu ve makineli tüfek ateşi altında savunma yapmaya çalışan bir avuç Türkün sayısı git gide azalmaktaydı. Mevcutları 50 tüfeği geçmiyordu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.166). Bu askerler kahramanca direnmeye çalışırken, Mahmut Sabri tepenin düştüğünü zannederek alay karargahına saat 15.30’da şu mesajı yolladı: “Aytepe düştü. Düşman Tekkeburnu’ndan Zığındere’ye kadar uzanan sırtı kuvvetli bir surette işgal etti. Her yöne makineli tüfekler yerleştirildi. İmdat kuvveti ve cephaneye gönderilmez ise tabur ve istihkâm bölüğü iş göremeyecektir.” (Mahmut Sabri, 2001, s.73).

Oysa Ertuğrul Koyu’na giden yolun kilidi olan Aytepe henüz düşmemişti ve direniyordu. Bu direniş bir müddet daha büyük fedakârlıklarla devam ettirilse de saat 16.00’da ikinci Türk direnek noktası da ele geçirildi. Türkler düşmanla teması koruyarak doğu yönünde geri çekildiler. Saat 17.30 olduğunda tepenin tamamı Worcestershire ve Essex birliklerinin elindeydi. Yüzbaşı Farmar’ın 17.40’ta yazdığı “Aytepe zapt edilmiştir” raporuna saat 18.12’de cevap veren Hunter-Weston, birlikleri ivedilikle Harapkaletepe istikametine taarruza kaldırması gerektiğini bildirdi ve bu görev Worcestershire askerlerine verildi (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Karargâhı Muharebe Günlüğü). Türkler de Gözcübaba Tepe’sine çekilerek İngilizleri burada karşılamaya hazırlanmaktaydılar. Her tepe inatla savunuluyordu. Nitekim Türklerin kararlı direnişi karşısında Aytepe’den daha ileriye gidilemedi ve gün batmak üzereyken tepenin tahkim edilmesine dair emirler verildi.⁷¹

⁷¹ Saat 18.30’da Hunter-Weston’a Harapkaletepe’nin alındığına dair yanlış bir rapor gönderilmiştir. Aynı rapor River Clyde’da sıkışıp kalan Yarbay Henry Tizard’a da iletilmiş olacak ki şu cümlelerle bunun gerçek olmadığını belirtir: “141 rakımlı tepenin ele geçirildiğine dair raporlar aldım. Gemiden kendi gözlerimle gördüğüm kadarıyla bu bilgi doğru değildi. Bu nedenle raporun yanlış olduğunu ve “W” sahilinin diğer tarafındaki 114 rakımlı tepenin ele geçirildiğini düşündüm” (IWM, Doc.7301).

Aytepe'den sonra hedefin Harapkaletepe'ye çevrilmesinin yegâne sebebi, Ertuğrul Koyu'ndaki Türkleri yandan ve arkadan çevirerek River Clyde gemisinde sıkışmış askerleri kurtarmaktı. Ertuğrul Koyu'ndaki çıkarma sabah saat 09.30'da fiilen sona ermişti ve bu saatten itibaren durumda herhangi bir değişiklik olmamıştı. Gemiden açılan makineli tüfek ateşi ve arkadaki destek gemilerinin atışları haricinde bütün işler durma noktasına gelmişti. Eskihişarlık bölgesindeki durumda da bir değişiklik yoktu. Ancak büyük fedakârlıkla çarpışan az sayıdaki Türk askerinin durumu hiç iyi değildi. Bölük komutanları takviye için feryat etmekteydiler:

“Yüzbaşım, düşman Seddülbahir top savunma hattının arkasında gizleniyor fakat bu hattın arkası ateş altına alınamaz. Düşmanın Seddülbahir'e çıktığı kesindir, ancak yanımda olan 20-25 adamla bunları süngü hücumu ile denize sürmek mümkün değil çünkü bunun için adamları yaymak zorundayım. Ya takviye gönderip düşmanı denize dökün ya da burayı boşaltalım, çünkü kesinlikle eminim ki bu gece daha fazla asker karaya çıkaracaklar. Lütfen bu bilgiyi tabur komutanına da iletin. Yaralıları almaları için doktor gönderin. Heyhat Yüzbaşım! Allah aşkına bana takviye gönderin. Yüzlerce asker karaya çıkıyor. Acele edin. Ne olacak Yüzbaşım?” (Teğmen Abdurrahman) (TNA, WO 95/4263). (TNA, WO 95/4304).

Bölük ve takım komutanları takviye talep ederken, Mahmut Sabri'nin elinde bir mangadan başka ihtiyat kalmamıştı. Subayların gayretlerini arttıran mesajlar göndermekten başka elinden bir şey gelmiyordu. Gelen raporlardan anlaşılanlara göre taburun en az %40'ı savaş dışı kalmıştı. Subay zayıyatı da ağırdı. Aytepe'nin düşmesiyle Ertuğrul Koyu'ndaki savunma tehlikeye girmiş fakat düşmanın durdurulmasıyla tehlike “şimdilik” daha fazla büyümemişti.

3. Tabur, 25 Nisan akşamı olurken doğuda Seddülbahir-Harapka Tepeci-Gözcübaba Tepeci'ndeki eski mevzileri halen muhafaza etmekteydi. Fakat merkez ve batı kısmında, Aytepe ve Karacaoğlan Tepeci'nin düşmesiyle kıyılardan kopulmuş ve hat kuzeye doğru tehlikeli şekilde kırılmıştı. Aytepe'nin düşmesiyle savunma hattının en kritik noktası çökmüş sayılırdı. (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.167). Tabur kanatlardan gelecek taarruzlar karşısında korumasız bir vaziyette bulunuyordu. Özellikle İkiz Koyu istikametinden Seddülbahir üzerine gelecek bir tehdit, tabur üzerinde etkili olabilirdi zira burada 9. Bölük ile istihkâm bölüğünün savundukları alan çok geniş olduğundan bunların arasında tehlikeli boşluklar vardı.

Geriden takviye olarak gönderilen 7. Bölük, sabah saatlerinde İkiz Koyu civarındaki İngilizlere tereddüt etmeden taarruza kalkarak ağır zayıyata uğramış ve neredeyse bütün subayları savaş dışı kalmasına rağmen İngilizleri gün boyu yıpratıldıktan sonra gece

saatlerinde geriye alınmıştı. Yine de İkiz Koyu'ndaki İngilizlerin doğuya doğru hareket ederek Harapkaletepe'ye zorlanmadan ilerlemeleri mümkündü. Zira bu koydan karaya çıkan 87. Tugay komutanı Tuğgeneral Marshall,⁷² bulunduğu yerden Aytepe ve Harapkaletepe'yi, yani Türk hattının gerilerini net olarak görebiliyordu. Mesafe çok uzak değildi ve kararlı bir ilerleme ile Türkleri oldukça zor bir duruma sokabilir, Ertuğrul ve Tekke koylarındaki İngiliz birliklerini rahatlatabilirdi. Fakat Türkler hakkında esaslı bir malumata sahip olmadığı için, diğer kanat çıkarmalarındaki komutanlar gibi, aksi yönde emir almadıkça bekleyerek tek başına bir ileri harekâta girişmemeye karar verdi ve savunma pozisyonuna geçti. Saat 15.45'te tümen karargahına yolladığı mesajda siper kazarak mevzi aldığını ve Ertuğrul Koyu'ndan yapılacak ileri harekâtı beklemekte olduğunu bildirdi. 18.15'te gönderdiği bir diğer raporda ise koyun 700 metre çevresinde yarım daire şeklinde pozisyon aldığını, elinde üç bölük ihtiyatı olduğunu ve 88. Tugay ilerler ilerlemez bu tugayın solundan Kirte yönüne hareket edeceğini bildirdi. Kendisine saat 20.00'de gönderilen cevapta ise olduğu yerde kalması ve ertesi gün yapılacak ileri harekât için hazırlık yapması bildirildi. (TNA, WO 95/4304). Böylece 2.000 kişi âtıl bir şekilde Ertuğrul Koyu'ndaki gelişmeleri beklemeye başladı.

İkiz Koyu'ndaki 87. Tugay komutanının gönderdiği bu raporlardan, Ertuğrul Koyu'ndaki Türk direnişinin bütün Seddülbahir çıkarmalarını nasıl felce uğrattığı daha iyi anlaşılmaktadır. İkiz Koyu'ndaki İngilizler de tıpkı Pınariçi Koyu ve Morto Koyu'ndakiler gibi Ertuğrul Koyu'ndan ilerlemesi gereken birlikleri beklemeye koyularak savunmaya geçmiştir. İngilizler sayısal olarak Türklerden altı kat fazla olmalarına rağmen, çoğu bütün gün boyunca faydasız bir savunma pozisyonu içine girmiş bulunmaktaydı. Dolayısıyla, Mahmut Sabri'nin haklı olarak endişe ettiği, İkiz Koyu tarafından geriden kuşatılma ihtimali İngiliz komutanların aldığı kararlar doğrultusunda gerçekleşmeyecek ve 25 Nisan gününün geri kalanında kanatlardan ve geriden herhangi bir tehdit gelmeyecektir. Türk Genelkurmayının eserinde İkiz Koyu'ndan beklenen tehdit ile alakalı yapılan yorum gerçekleri ortaya koymaktadır: “İkiz Koyu sırtlarından baş gösterecek bir teşebbüs, 3. Türk taburunu yok olmaya götürebilirdi. Fakat akşam karanlığı çökmüş, düşmanda görülen tutukluk hâli tabura

⁷² Tuğgeneral Marshall gün içinde bacağından yaralanacak ve böylece çıkarmanın ilk günü üç tugay komutanının üçü de Türk kurşunlarının hedefi olacaktı. Hatırlanacağı üzere 86. Tugay komutanı Tuğgeneral Hare vurulup komutayı devrederek geriye alınmış ve 88. Tugay Komutanı Tuğgeneral Napier Ertuğrul Koyu'nda karaya çıkarken öldürülmüştü. 87. Tugay Komutanı Marshall'ın yarası ise hafifti ve gün boyu tugaya komuta etmeyi sürdürdü.

umut veren bir faktör olmuştu.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.167).

İngilizlerin yaşadığı bu tutukluğun bir sebebi de askerlere liderlik etmesi ve gerektiğinde kritik kararlar alması gereken üç tugay komutanından ikisinin risk alarak kısa sürede savaş dışı kalmasıdır. Bunların yerini alan iki kurmay subay da kısa sürede vurulmuş, hayatta kalan tek tugay komutanı Tuğgeneral Marshall ise hafifçe yaralanmış ve birliklerine savunma pozisyonu aldırıştır. Yüksek rütbeli subaylar arasında zayıf fazladır. Asları, yani daha düşük rütbeli subaylar ise kendi başlarına inisiyatif almaktan çok uzaktadırlar. 25 Nisan günü Türk ve İngiliz komutanları birbirinden ayıran en önemli husus tam olarak budur. İngiliz komutanların aldıkları emirler o kadar katıdır ki bu komutanlar değişen muharebe şartlarında yeni kararlar almaktan çekinmişlerdir.⁷³

İki sorumlu general, Hunter-Weston ve Hamilton ise çıkarmaları gemilerden takip etmekteydiler. Nitekim bu bir zorunluluktan fakat bu zorunluluk bazı sıkıntıları da beraberinde getirmiştir. Telsiz hatları 1915 yılında çok iyi işlemiyordu. Muharebe meydanından uzakta olan bu komutanlar ile sahadaki subaylar arasında iletişimde sıkıntılar yaşanmış, Hunter-Weston’ın karargâhına gün boyu yanlış ve birbiriyle çelişen raporlar gelmiştir. Hamilton ise bütün sorumluluğu Hunter-Weston’a bırakarak olan bitenleri izlemekle yetinmiştir.⁷⁴ Kesin olan şudur ki hem Hamilton hem Hunter-Weston gün boyunca muharebe alanlarından müthiş şekilde kopuk kalmış, İngiliz komuta kademesi daha ilk anda büyük bir çıkmazın içine girmiştir.

25 Nisan akşam olduğunda İngilizler hiç ummadıkları şekilde zor durumdaydılar. Ertuğrul Koyu haricinde dört noktadan karaya çıkmayı başarmışlar ama Tekke Koyu-İkiz Koyu hattında oldukça dar bir kıyı şeridinde sıkışıp kalmışlardı. Geniş bir alan ele geçirilip ikmal üssü kurulamadığı için daha büyük çapta birliklerin karaya çıkarılmasına şu aşamada imkân yoktu. Dar bir arazi ele geçirmelerine karşın askerler yorgun subay zayıfatı ise fazlaydı. Bundan da önemlisi moraller bozulmuştu. İlk gün hedefi olan Alçıtepe’nin bir hayli uzağında, kıyılarda mihlanıp kalmışlardı. Gece karanlığı çökerken komutanların en büyük endişesi kuvvetli bir Türk karşı taarruzu

⁷³ Türklerin Seddülbahir’de bir tümeni olduğu gibi yanlış bir istihbarat bilgisi de bu komutanların daha cesur karar almalarını engelleyen bir başka önemli husustur.

⁷⁴ Hamilton’ın gün boyu verdiği tek karar, Arıburnu’nda Mustafa Kemal Bey’in taarruzları karşısında bunalan Korgeneral Birdwood’un akşam saatlerinde kendisine danışması üzerine, bulundukları yerde kalıp siper kazmalarını emretmesi olmuştur. Diğer yandan Hunter-Weston bir ara karaya çıkıp bizzat komutayı ele almayı düşünse de karargâh subayları tarafından gemide kalması için ikna edilmiştir (TNA, CAB 45/259).

karşısında denize dökülme ihtimaliydi. Yıpranmış birliklerin karanlıkta donanma desteğinden yoksun şekilde olası bir taarruza ne kadar dayanabileceği büyük bir soru işaretiydi.

Muharebe alanındaki İngiliz komutanlar endişe içindeyken, Hamilton, Hunter-Weston ve Amiral de Robeck gibi üst rütbeli komutanlar akşam saatlerinde *Queen Elizabeth* gemisinde toplandılar. Hepsi ordunun karaya başarılı şekilde çıkmasından ve 29. Tümen'in gösterdiği kahramanlıktan memnundu. Hunter-Weston bu toplantıda sadece iyi haberlerden bahsetti. Gece boyunca çıkarma koylarından gelen ateş sesleri duyulmasına rağmen, Hunter-Weston için endişelenecek bir şey yok gibiydi (McFarland, 2014, s.153-154). Ancak herkes eşit ölçüde rahat değildi. Bu toplantıya katılan subaylardan Yüzbaşı Milward'ın içinde bulunulan genel vaziyeti generallerden çok daha gerçekçi bir şekilde analiz ettiği görülmektedir:

“Yemekten sonra General Hunter-Weston’a General Hamilton’u ziyaretinde eşlik ettim. Amiral de Robeck, Hamilton ve General Braithwaite ile bir bardak şarap içtik. Hepsi 29. Tümen'in büyük kahramanlıkla kazanmış olduğu ebedilik için son derece mutlu ve gururluydular. Karaya çıkılmıştı ama ne pahasına? Her şeyin yolunda olduğuna dair şüphelerimi kimse giderebilmiş değil. Kıyıda bir alan kazanmıştık ama çok uzağa gidememiştik. İlk günün hedefi olan Alçıtepe'den ve ötesinden çok uzaktayız. Çok fazla adam kaybettik ve artık hızlıca ilerlemek için yeterli adama sahip olduğumuz çok şüpheli. Ve süratle hareket etmemiz zaruri. Yalnız başına Türklerin barış talep etmesini umabilir miyiz? Türklere nefes almaları için zaman vermek, daha uzun sürecek olan zorlu mücadeleler için daha fazla askere gereksinim demek. Başlangıçtan itibaren bütün bu gösteri yazı-tura atmak gibi şansa bırakılmış.” (TNA, CAB 45/259)

Yüzbaşı Milward'ın yukarıdaki ifadeleri, generallerin içinde bulunduğu manasız iyimser ruh halinin aksine, 25 Nisan akşamı Seddülbahir'deki durumu bütün çıplaklığı ile göstermektedir. Bu arada muharebe alanında çarpışan subaylar da endişeliydiler. Zira akşam saatlerinde River Clyde'a giden Milward, bunu yakından görme fırsatı bulmuştur: “Güvertedeki bütün subaylarla konuştum ve kısa sürede hepsinin büyük bir umutsuzluk ve depresyon içinde olduğunu gördüm. Son derece sinir bozucu olaylar yaşamışlardı.”

Diğer taraftan, İngilizlerin endişe ettiği gibi, karanlık çöktükten sonra Türklerin kuvvetli bir karşı taarruza kalkmalarına imkân yoktu. Türk takviye kuvvetleri Seddülbahir'den hala çok uzaktaydılar. 9. Tümen'in takviye almasına daha bir hayli zaman vardı. Eldeki tek ihtiyat birliği olan 25. Alay kullanılacak ancak bu da yetersiz kalacaktı. Tümenin diğer alayı 27. Alay ise Arıburnu'nda muharebeye girmişti. Bu noktada, tümen komutanı Halil Sami Bey'in gün içinde aldığı kararların daha yakından

incelemesi 25 Nisan günü Seddülbahir’de yaşananları daha iyi analiz etmek adına faydalı olacaktır. Hatırlanacağı üzere, Halil Sami Bey’in tümeni Arıburnu’ndan Seddülbahir’e kadar Yarımada’nın güneyindeki bütün çıkarma bölgelerinden tek başına sorumluydu. Halil Sami Bey ilk çıkarma haberini saat 05.10’da Kabatepe’de bulunan ve doğrudan tümene bağlı olan 27. Alay 2. Tabur komutanından aldı. Bunun üzerine Arıburnu’na yakın Bigalı’da konuşlanması ve ihtiyat tümeni olan 19. Tümen komutanlığına saat 05.30’da çıkarmanın başladığını haber verdi. Daha sonra Arıburnu’ndaki durumun giderek ağırlaşması üzerine, saat 06.10’da mezkûr tümenenden bölgeye bir tabur göndermesini istedi (19. Tümen Cerideleri, 2015, c.II, s.143).⁷⁵ Sabahın ilk saatlerinden itibaren kendi tümenine en yakında bulunan birlik olarak 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey ile temasta bulunmayı sürdürdü.

Sabah saat 04.30 civarında başlayan Arıburnu çıkarmasının yarattığı kritik durum devam ederken, ilerleyen saatlerde Seddülbahir’de farklı noktalardan ciddi çıkarma haberleri gelmeye başladı. Tümen karargâhına her yerden arka arkaya çıkarma raporları yağarken düşmana oranla bir hayli zayıf bulunan birlik komutanlarının tamamı takviye kuvvet talep etmeye başladı. Bununla birlikte, Seddülbahir ve Arıburnu arasında kalan ve henüz bir çıkarma haberi gelmeyen Kumtepe mıntıkası da 9. Tümen sorumluluğundaydı ve Kilitbahir’e yakınlığı sebebiyle buradan da her an bir çıkarma yapılma ihtimali göz ardı edilemezdi. Bu doğrultuda Kumtepe Mıntıkası Kumandanlığına saat 09.25’te bir emir yollanarak eğer bir çıkarma olursa ne pahasına olsun direnmeleri gerektiği ve Arıburnu’nda çarpışan 27. Alay’ın komutasına girdikleri bildirildi (27.Alay Cerideleri, 2017, c.I, s.155).

Arıburnu’ndaki çıkarma ile ilgili 27. Alay ve 19. Tümen ile muhabere edilirken, gelişmeler III. Kolordu Komutanı Esat Paşa’ya da bildiriliyordu. Halil Sami Bey, Mustafa Kemal Bey’in Arıburnu’na intikal ederek buradaki 27. Alay’ı da emrine almasıyla, 19. Tümen Komutanlığına ve Esat Paşa’ya bir mesaj gönderdi:

“Saat: 12,15 sonra

Üçüncü Kolordu Kumandanlığına

19’uncu Fırka Kumandanlığına

Düşmanın Seddülbahir ve Tekke Koyu taraflarında ihrâca devam ile beraber Sığındere tarafında tahminen bir âlây kuvvet çıkardığı ve Kirte’ye takarrüb ettiği şimdi 26’ncı Âlây Kumandanlığından bildirildi. Sarafim’de bulunan 25’inci Âlâyla kâmilan Kirte istikametine

⁷⁵ Mustafa Kemal Bey bu raporu ancak saat 09.30’da almıştır.

hareket ediyor. Elde hiç ihtiyat kalmamıştır. 19'uncu Fırkaca bu cebhenin gerisine bir âlây gönderilmesi mercûdur. Kabatepe ve Kumtepe mıntıkasındaki kuvvetlerimizin de ben Kirte mıntıkasında bulundukça 19'uncu Fırka tarafından kumanda edilmesi ma'rûzdur.

Dokuzuncu Fırka Kumandanı

Mîr-alây Halil Sami" (19. Tümen Cerideleri, 2015, c.II, s.34-35).

Halil Sami Bey kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra cephenin ikiye bölünerek iki tümen komutanının bu iki bölgede komutayı ele alması gerektiğini teklif etmekteydi. Raporda görüldüğü gibi, 19. Tümen'den bir alayın Kirte gerilerine gönderilmesi gerektiğini de bildiriyordu. Zira bu sırada Arıburnu'ndaki 19. Tümen'in emrinde dört piyade alayı varken (57., 72., 77. ve 27. Alaylar), Seddülbahir'deki 9. Tümen'in emrinde iki alay (25. ve 26. Alay) vardı.⁷⁶ Üstelik Seddülbahir'deki topçu kuvveti de azdı. Fakat Halil Sami Bey'in 19. Tümen'den bir alayın Kirte'ye kaydırılması talebi karşılık bulmadı. 9. Tümen, İngilizlerin ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de iki alayla savaşmak zorundaydı. Mustafa Kemal Bey'in Arıburnu'na gelip komutayı bizzat ele almasının ardından Seddülbahir'deki muharebeleri idare etmek için Maydos'tan Kirte'ye hareket eden Halil Sami Bey Seddülbahir'deki muharebelere geç müdahale ettiği gerekçesiyle tarihçiler tarafından eleştirilmiştir.

25 Nisan günü bazı hamleleri geç olsa da, bir tümen komutanı olarak karşı karşıya kaldığı ağır tablo ve sorumluluk dikkatlerden kaçmamalıdır. Arıburnu'ndan Seddülbahir'e kadar son derece geniş bir kıyı şeridinde farklı koylardan yapılan altı çıkarmayı göğüslemek zorunda kalmıştır. Mustafa Kemal Bey'in saat 10.00 civarında Conkbayırı'na gelerek Arıburnu'nda komutayı ele almasına kadar, Seddülbahir ve Arıburnu'nda bütün yük Halil Sami Bey'in omuzlarındadır. Dikkatini Seddülbahir'e yöneltmesi ancak öğleden sonrayı bulmuştur. 27. Alay'ın 19. Tümen ile birlikte muharebeye girmesinin ardından Sarafim Çiftliğinde bulunan 25. Alay ile bağlantı kurmak için harekete geçer ancak bağlantı kurulmada gecikmiştir (Türkmen, 2015, s.94). Seddülbahir'e yaklaşık 20 kilometre mesafede bulunan 25. Alay'ın organize olarak muharebeye girmesi hakikaten bir hayli geç olmuştur. Öğlen olduğunda Seddülbahir'deki durumun kritik bir hal alması, özellikle Pınariçi Koyu'nda yaşanan tehlike üzerine 25. Alay 3. Tabur saat 11.55'te bölgeye sevk edilirken, kalan iki tabur

⁷⁶ Diğer yandan, Mustafa Kemal Bey 25 Nisan'da elindeki dört alayın sadece ikisinden faydalanabilmiştir. Arap askerlerden oluşan 77. Alay gün içinde bir türlü organize olamadığı gibi, alay komutanının hatalı kararları ve acemi askerlerin korkaklığı yüzünden akşam saatlerinde bu alay dağılarak elden çıkmıştır. 72. Alay'dan da beklenen fayda sağlanamamıştır. (Alay komutanı elinden geleni yapsa da alay parça parça kullanıldığından etkili olamamıştır) Anzak birliklerini kıyıda sıkıştıran ve fedakârca savaşan alaylar 27. Alay ve 57. Alay'dır. 25 Nisan günü Arıburnu'nda iyi eğitilmiş üçüncü bir alayın eksikliği fazlasıyla hissedilmiştir.

ve makineli tüfek bölüğünün de Kirte'ye yaklaşması emri verilir. Tabi ki yaşanan bu gecikmelerden tümen komutanı olarak Halil Sami Bey sorumludur.

Bu sıralarda hem tümen karargâhı hem de 25. Alay komutanı ile bağlantıya geçmeye çalışan 26. Alay Komutanı Hafız Kadri, saat 18.20'de bir mesaj göndererek 25. Alay komutanına sorumluluklarını hatırlatma gereği duyar:

“Ben Kirte güneyinde ordugâhtan 500 metre aşağıdaki topçu mevziindeyim. Düşmanın bir taburu Hisarlık sırtlarına çıkmıştır. Tekke Koyu'ndan sürekli kuvvet çıkıyor. Zığındere'deki muharebeler bütün şiddetiyle devam etmektedir. Parça parça kuvvet göndermeyip emir ve komutayı ele alarak Kirte'ye teşrif ediniz.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.171).

25. Alay'ın 3. Taburunun saat 16.00'da Pınarıçi Koyu'na çıkan düşmana taarruza kalkmasıyla, elinde iki taburluk ihtiyat kuvveti kalan Halil Sami Bey, bunlarla bir gece taarruzu yaparak Seddülbahir'deki düşmanı denize dökmeyi planlar ve bu doğrultuda Esat Paşa'ya bilgi vererek tekrar acil takviye kuvvet taleplerini iletir:

“Sonra 5 [Saat 17.00]

150 Râkımlı Tepe şimâli

Düşmanın Aytepe ve Gözcübaba'yı işgal ettiği anlaşılmıştır. [Bu rapor yazılırken Gözcübaba henüz işgal edilmemiştir] 25. Alay iki taburu ve makineli tüfenk bölüğü, karanlık basınca düşmana hücum ederek tard etmesi için ileriye sevk edilecektir. Şimdiki halde gerisinde hiçbir kuvve-i ihtiyâtiyye kalmamış olan ve gayet za'if bulunan Kumtepe-Kabatepe mıntıkasına bu gece düşmanın bir ta'arruzu halinde Kirte mıntıkasında bulunan kuvvetlerin arkası alınmak tehlikesi bulunduğu arz olunur. Tekkekoyu'nda ve Zığındere'de ihracat devam etmekte bulunduğundan Kirte mıntıkasında bir kuvve-i ihtiyâtiyyeye ihtiyâc-ı kat'î vardır.

9. Fırka Kumandanı

Halil Sami” (27. Alay Cerideleri, 2017, c.I, s.160-161).

Rapor incelendiğinde Halil Sami Bey'in en büyük endişesinin Yarımada'nın en güney ucunda savaşı 9. Tümen'in arkadan çevrilme ihtimali olduğu görülmektedir. Elinde 25. Alay'ın taarruzunu destekleyecek ihtiyat birliği olmadığını ve hızlı şekilde takviye gönderilmesi gerektiğini de belirtir. Esat Paşa bu mesaja saat 19.15'te cevap vererek Kilya Limanı'na çıkan 20. Alay'ın iki taburu ile Bursa Seyyar Jandarma Taburunun 9. Tümen emrine verildiğini bildirir.

26. ve 25. Alay komutanlarına donanma ateşinden korunmak için gece karanlığında taarruza kalkılacağı iletilir. Plana göre 25. Alay'dan iki tabur ve makineli tüfek bölüğü Tekke Koyu ve Seddülbahir istikametine hareket edecek ve buradaki 26. Alay birlikleriyle taarruza kalkılarak düşman denize dökülecektir. Fakat bir süre sonra

yaptığı bu planı değiştirme gereği duyan Halil Sami Bey elindeki birlikleri parça parça kullanmaya karar verir. Hazırlanan yeni taarruz planına göre; 25. Alay'ın iki taburu ikişer bölük halinde dört eşit parçaya bölündükten sonra ayrı ayrı çıkarma bölgelerine sevk edilecektir. İki bölük Pınarıçi Koyu'ndan çıkan düşmana, iki bölük Tekke Koyu-Seddülbahir bölgesine, iki bölük ise Eskihişarlık bölgesine intikal edecek ve buralardaki birlikler ile taarruza kalkılacaktır. İki bölük ise ihtiyatta kalacaktır (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.172).

Takviye kuvvetleri bölüklere kadar ayırarak parça parça kullanmak, muharebelerin ilerleyen aşamalarında da Seddülbahir'de sıkça göreceğimiz tarzda yanlış bir stratejidir. Eldeki birlikleri bu şekilde parça parça kullanmak hiçbir fayda sağlamadığı gibi, zararları çok fazla olan bir kullanım şeklidir. Düşman Seddülbahir'de farklı noktalardan karaya çıktığı için, eldeki kuvvetleri bölerek taarruza kalkmanın haklı gerekçeleri var gibi gözükebilir. Ancak, İngilizlerin kanatlarda karaya çıktıkları andan itibaren hareketsiz beklediği ve savunma pozisyonu aldıkları unutulmamalıdır. Savunma pozisyonu almış düşman üzerine birlikleri bölüp zayıflatarak gece taarruzu yapma fikri pek akıllıca değildi. Zira bütün gün süren muharebeler neticesinde düşmanın ilerlemeye çalıştığı bölgenin Tekke Koyu ve Ertuğrul Koyu olduğu da anlaşılmış bulunuyordu. Dolayısıyla asıl sonuç ancak buradaki İngilizleri sarsmakla alınabilirdi. Yani Halil Sami Bey'in kuvvetlerini bölmeden Seddülbahir yönüne yapacağı ilk taarruz planı sonuç almaya daha uygundu. Yeni plan doğrultusunda bölüklere ayrılarak farklı noktalardan taarruza kalkmak zaten zayıf olan taarruz gücünü iyice zayıflatmak demekti.

Takviye olarak gönderilen 25. Alay 1. Tabur'dan iki bölük ise son derece geç bir şekilde gece saat 02.30'da bölgeye ulaşabildi. Mahmut Sabri uzun zamandır bu takviyeleri bekliyordu fakat çıkarmanın üstünden uzun saatler geçmesine rağmen yetişen kuvvet son derece yetersizdi (iki bölük, bir takım ve iki ağır makineli tüfek). Yine de askerlerinin moralini yükseltmek için takviyelerin yetiştiğini bölük komutanlarına ilettiler. Askerlerine yalnız olmadıklarını ve yaptıkları fedakarlıkların boşa gitmediğini hissettirmek istiyordu. Tümen komutanının emirleri doğrultusunda, karşısındaki düşmanın da bitkin olduğuna inanarak gece saat 03.30'da taarruza kalkmaya karar verdi. Yaptığı taarruz planının ana ekseni Tekke Koyu-Aytepe hattıydı. Tabur ihtiyatı Harapkale Tepesi'nin kuzey batısında yani Aytepe'ye yakın bir noktada bulunurken, makineli tüfekler de Aytepe'yi yakın mesafeden ateş altına alacaklardı (ATASE,

Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-3). Kararlaştırılan saatte başlayan taarruz İngilizler üzerinde ciddi bir etki yapmaktan çok uzaktaydı. Bu sefer savunmada olan İngilizler avantajlıydı. Bu kadar az bir kuvvetle ısrarla taarruza devam ederek düşmanı bulundukları yerden söküp atmaya çalışmanın sadece zayıtının artmasına sebep olacağını gören Mahmut Sabri taarruzu durdurdu. Sabah saat 05.00 sularında alaya bir rapor gönderdi ve bu gidişle taburun tamamen kuşatılma ihtimalinin yüksek olduğunu bildirdi (Mahmut Sabri, 2001, s.77).

İngilizler bulundukları yerden ilerleyememişlerdi ancak gece vakti Türk karşı taarruzu bekledikleri için savunma mevzileri oluşturmuşlardı. Zayıf Türk taarruzlarını durdurmaları zor olmadı. 26 Nisan sabahı olduğunda İkiz Koyu ve Eskihişarlık gibi bölgelerde taarruzdan önceki durumun aynen devam ettiği anlaşıldı. Türk karşı taarruzlarının çok güçlü olmadığı açıktı. Nitekim 29. Tümen muharebe günlüğünde şöyle yazmaktadır: “Türkler gece boyunca İkiz Koyu ve Eskihişarlık’a ciddi bir taarruz yapmadılar. 25/26 Nisan gecesi bu iki koy ve Tekke Koyu’nda tuttuğumuz hat az zayıtla korundu.” (TNA, WO 95/4304).⁷⁷

Türk taarruzlarının etkili olduğu yer Pınarıçi Koyu civarıydı. Daha önce belirtildiği gibi, buradaki İngilizlere ilk taarruz 25 Nisan saat 16.00’da 25. Alay 3. Tabur tarafından yapılmış, fakat donanmanın yıkıcı ateş gücü karşısında zayıtının artması neticesinde tabur geriye çekilerek beklemeye başlanmıştı. Hava karardıktan sonra takviye olarak gönderilen 1. Tabur’dan iki bölük yanlarındaki makineli tüfeklerle buradaki Türklere katıldı. Akşam karanlıkta başlayan Türk taarruzu ilk hamlede İngilizleri sıkıştırdı. KOSB muharebe günlüğüne göre Türkler gece boyunca dört kere taarruza kalktı ve birkaç kez İngiliz mevzilerine 8-10 metre mesafeye kadar sokulmayı başardılar.⁷⁸

⁷⁷ Diğer taraftan, gece karanlığında yapılan bu zayıf Türk taarruzunun bütün gün sinirleri yıpranmış askerler üzerindeki etkisi büyük olmuştur. Yüzbaşı Milward, açılan Türk ateşiyle bazı askerlerin kumsala kadar kaçtığını, karanlıkta müthiş bir kargaşa çıktığını ve sahilde başka bir işlerle uğraşan her adamın silahını alarak ön hatta koşturulduğunu yazmıştır.

⁷⁸ 25. Alay’ın harp ceridesinde belirtilene göre bazı İngiliz siperlerine girilmişse de sol kanatlarından açılan şiddetli ateş yüzünden sadece 5. Bölük’ten 57 asker şehit ve 71 asker yaralı verilmiş, şehit veya yaralı olduğu belirlenemeyen 10 askerin yanında 138 de kayıp verilmesi nedeniyle girilen siperlerde barınılmayarak Zığındere’ye geri çekilmişlerdir. Bu esnada pek çok teçhizat ve bazı yaralılar geride bırakılmak zorunda kalınsa da bunların toplanması için daha sonra çalışma başlatılmıştır (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-65). KOSB savaş günlüğünde ise bu taarruzla ilgili enteresan bir hadise anlatılmaktadır: “Düşman hattımıza o kadar yakındı ki bir yerde bir Alman subayı siperimize doğru yürüdü ve; “İngilizler teslim olun, sizin on katınız” dedi. Bunun üzerine siper kazan bir adam kürekle kafasına vurdu.” (TNA, WO 95/4311). Ancak bu günlükte yazanın aksine, çıkarmanın bu ilk günlerinde ön hatlarda çarpışan hiçbir Alman subayı yoktur. Gerek Seddülbahir gerek Arıburnu’ndaki alay, tabur ve bölük komutanlarının tamamı Türk subaylarıdır. İngilizlere çıkarmadan önce Türklerin Alman subaylar komutasında olduğu o kadar çok anlatılmıştır ki bazı Türk subayları Alman subayları zannedilmiştir.

Sabaha kadar aralıklarla devam eden muharebede her iki tarafın da zayıyatı artmıştı. Yarbay Matthews tümen karargâhına bir mesaj çekerek takviye talep etti fakat yine bir cevap alamadı. Durumun ağırlaşması üzerine sabah saatlerinde her iki tabur komutanı da takviye taleplerini yenilediler. Bunlara da bir cevap verilmedi.⁷⁹ İkiz Koyu'ndaki 87. Tugay komutanı Tuğgeneral Marshall'a Pınarıçi Koyu'na yardım için kuzeye doğru bir ileri harekât yapıp yapamayacakları soruldu ancak cevap olumsuzdu:

“Tümenden Y sahilindekilere yardım etmemizi öneren bir mesaj aldım. Ancak duyduğum yoğun ateş sesleri bu izole çıkarma noktasının ağır saldırı altında olduğu izlenimine kapılmama neden olurken, böyle bir hareketin İkiz Koyu'nu korumasız bırakmak demek olduğuna kanaat getirdim. Hava hızla kararmaktaydı ve bu beni gece boyunca şu anki pozisyonumda kalmaya yöneltti. Bu arada Y ile sinyal yoluyla temasa geçemediğimden, iletişim kurmak için kıyı boyunca devriyeler gönderdim ama bunlar da başarısız oldu.” (Marshall, 1929, s.59).

26 Nisan sabahı güneş doğduğunda Pınarıçi Koyu'nun dar sahili yaralılarla doluydu. Matthews tümen karargâhı ile iletişim kuramaya çalışırken, Koe gece ağır surette yaralanmıştı. Bitkin vaziyette olan askerler endişeliydi. Tam bu sıralarda, bazı askerler donanmaya yaralıları ve kendilerini alması için işaretler gönderdiler. Donanma teknelerinin gelerek sahildeki yaralıları almaya başlaması, tepedeki askerlere toplu tahliyenin başladığı izlenimini verdi ve yaralı olmayan pek çok asker de tepelerden inerek teknelere doluşmaya başladı. Sahili görmeyen ileri mevzilerde bulunan Yarbay Matthews ve hattı tutan askerlerin ise bu tahliye hadisesinden haberleri yoktu. Bu sırada Türkler saat 07.30'da tekrar taarruza kalktılar ve bazı yerlerde mevzilere girmeyi başarsalar da kısa süre sonra geri püskürtüldüler. İngiliz resmi tarihine göre Türkler bu geri çekilme hadisesinden sonra İngilizler üzerine tek bir kurşun dahi atmadı (Oglander, 2005, c.I, s.257). İyi durumda olmayan Türklerin bu şartlar altında İngilizleri denize dökmek gibi bir düşünceleri zaten yoktu. Tek amaç İngilizlere Kirte yönünü kapatmaktı. Yani durum İngilizlerin zannettiği kadar kötü değildi. Türk taarruzları her seferinde başarıyla püskürtülmüştü. Ancak askerler arasında güçlü Türk takviyelerinin yetiştiği ve büyük bir taarruzla karşı karşıya kalınacağına dair endişe hakimdi. Üstelik yaklaşık 30 saattir bütün çabalarına rağmen kimse onlara bilgi vermediği için çevrelerinde ne olup bittiğini bilmiyorlardı. Subaylar ve askerler yalnız kaldıklarını düşünerek gergin şekilde bekliyor, Türk karşı taarruzlarına direniyorlardı. İçinde bulundukları endişeli hal ve gerginlik neticesinde kıyıda tahliye tekneleri görülünce

⁷⁹ 26 Nisan sabahı Pınarıçi Koyu'ndaki durumun kötüye gitmesi üzerine, Hamilton'ın isteğiyle nakliye gemilerinde bekleyen bir Fransız tugayının buraya sevk edilmesine karar verildi. Ancak 08.20'de alınan mesaj iki saat geç iletildi. Bu arada Pınarıçi Koyu'ndaki birlikler zaten gemilerle tahliye edilmeye başlanmışlardı.

askerler arasında panik baş gösterdi. Gemilere arka arkaya “filikaları gönderiniz vaziyet ümitsizdir” mesajları gelmeye başladı. Ön hatta bulunan Matthews, bir kısım siperlerin boş olduğunu ve askerlerin geriye çekilerek filikalara doluştuğunu görünce büyük bir şok yaşadı. Artık yapacak hiçbir şey yoktu. Bu andan itibaren askerleri durdurmak imkânsızdı. 26 Nisan saat 11.00’de Pınarıçi Koyu’ndaki bütün askerler, yaralıları ve mühimmat gemilere binmişti. Koy hiçbir komutanın tahliye emri olmaksızın, kendiliğinden gelişen hadiseler neticesinde tahliye edilmiş oldu. Tahliye sorunsuz gerçekleştirildi zira sahile yakın tepeciklerde onlara sorun çıkarabilecek tek bir Türk yoktu. Türkler 07.30’daki son taarruzda çok zayıat verdikleri için çoktan geri çekilmişlerdi.

Böylece Pınarıçi Koyu çıkarması fiyasko ile sonuçlanmış oldu. İngiliz resmi tarihi burada olan bitenle ilgili şu çarpıcı yorumu yapmaktadır: “İyi düşünüldü, uygun şekilde başladı, tereddütle sevk ve idare edildi, aşağılanarak sona erdi. Y sahilindeki çıkış hareketinin tarihçesi işte budur.” (Oglander, 2005, c.I, s.263). Pınarıçi Koyu’nda her iki tarafın da zayıatı fazlaydı. İngilizler 331’i Plymouth taburundan, 296’sı KOSB taburundan (tabur komutanı Koe da ölmüştür) ve 70’i South Wales Borderers birliğinden olmak üzere 697 kişi zayıat verdiler. Türk zayıatı ise 750 kişiydi. Hamilton daha sonra verdiği raporda abartılı bir iyimserlik ile şu yorumu yapmıştır: “Acınacak şekilde ağır kayıplara ve daha fazla alan ele geçirmek için taktiksel başarısızlığa rağmen, operasyonun cesur şekilde sürdürülmesiyle şüphe yok ki çok büyük sayıda Türk askerinin ana çıkarma bölgesi olan güneyden [Seddülbahir’den] uzakta tutmaya yardımcı olmuştur.” Hamilton’ın bahsettiği fayda (Türklerin güneydeki muharebe alanlarından uzak tutulması) 25 Nisan saat 16.00’dan 26 Nisan saat 11.00’e kadar sürmüştür. Bu saatten itibaren buradaki bir buçuk tabur kuvvetindeki Türk serbest kalmış ve daha güneye sevk edilmişlerdir. Hunter-Weston’ın Pınarıçi Koyu’ndaki birliklere karşı takındığı ilgisiz tavır ilk dakikadan son dakikaya kadar devam etmiş ve daha sonra Hamilton’ın yanına gittiğinde, kendisinin Pınarıçi Koyu ile ilgili bir tahliye emri vermediğini, kendisine hiç danışılmadığını ve emri kimin verdiğini bilmediğini söylemiştir (Hamilton, 1920, c.I, s.163). Yarbay Matthews savaştan sonra Çanakkale Komisyonuna verdiği ifadede, gönderilecek takviyeler ve mühimmat ile daha fazlasını yapabileceğine inandığını belirttikten sonra başarısızlığın sorumluluğunu tümen komutanı Hunter-Weston’a yüklemiştir (TNA, CAB 19/33). Hamilton ise suçu deniz piyadesi olduğu için ilk fırsatta gemisine dönmeyi düşünmekle suçladığı Yarbay

Matthews'a yıkmıştır. Hunter-Weston, 1923 yılında Hamilton ile mektuplaşmalarında 25-26 Nisan 1915'te Pınarıçi Koyu'nda yaşananlar ile ilgili şöyle yazar: “Belli bir azim eksikliği olsa bile, Y sahilindeki [Pınarıçi Koyu] çatışmanın koşulları eleştiriyi faydasız hale getirmekte. Ben, ne söz ne de eylemle, ne Deniz Piyadelerini [Yarbay Matthews'ın komutanı olduğu Portsmouth Taburu] ne de KOSB taburunu suçluyorum.” (McFarland, 2014, s.157).

25 Nisan günü Seddülbahir'de İngilizlerin yaşadığı organizasyon bozukluğu ve kararlı bir lider eksikliği düşünüldüğünde, Pınarıçi Koyu'na takviye gönderilebilseydi dahi Seddülbahir çıkarmalarının genel duruma nasıl etki edeceğini söylemek zordur. Ancak Türklerin bu sıralarda hem sayıca İngilizlerden az olması hem de genel olarak daha zor durumda olmaları hasebiyle, her şeye rağmen İngilizlerin burada büyük bir fırsat kaçırdıkları söylenebilir. Zira buradan Kirte veya Seddülbahir istikametine ileri harekât yapılamasa dahi, kazanılan bölgenin sadece elde tutulması bile hem Türk komuta kademesinin zaten sıkıntılı olan durumunu bir kat daha güçlendirecek ve kafa karışıklığının artmasına yol açacaktı. Hem de burası ilerleyen günlerdeki İngiliz taarruzları için önemli bir harekât merkezi olacaktı. Pınarıçi Koyu bu şekilde tahliye edilmese, Türk savunmasının henüz oturmadığı bu ilk günlerde, savaşın sonuna kadar ele geçirilemeyen Kirte'ye ilerlemek daha kolay olabilir, Seddülbahir'deki Türkler ciddi bir kriz içine girebilirdi. 29. Tümen karargâh subaylarından Yüzbaşı Milward burada yaşanan başarısızlığın neye mâl olduğunu doğru şekilde tespit etmiştir:

“Bu araziye tekrar ele geçirmemiz için Mayıs sonunu beklememiz gerekecekti ve bu başarısızlık genel başarıyı elde etmemiz adına büyük fark yarattı. Doğrusu, başarısızlık ile mutlak başarı arasındaki tüm farkı bu ayırmış olabilir.” (TNA, CAB 45/259).

Kirte ve Alçıtepe'ye yakınlığı sebebiyle Pınarıçi Koyu bölgesinde ortaya çıkan tehlikeli vaziyet Türklerin hiç beklemedikleri şekilde çözülmüş, İngilizler kendiliğinden çekilmişlerdi. İngilizlerin çekildiği haberini alan 25. Alay komutanı bu sırada taburlara gönderdiği bir mesajda şöyle diyordu:

“[...]Emin olunuz ki düşman korkaktır. Bir neferimizin on neferine karşı mukabele edebileceği ve yine muzaffer olunacağı muhakkaktır. Dinin ve vatanın namus-ı selameti izzetiyle temin olunur. Zabitan ve efrad ve gösterdikleri gayretleri asarıyla mislinin dâima son derece sâbit edeceği şüphesizdir.” (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-65).

Resim 9: 25 Nisan Öğleden Sonra ve Akşam Ertuğrul Koyu-Tekke Koyu ve İkiz Koyu Bölgelerinde Tarafların Durumu (<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Daha önce belirtildiği gibi, İngiliz yüksek komuta kademesi bir şekilde karaya çıkıldığı için memnundu. Hunter-Weston hakkında değerli bir biyografi yazan Elaine Macfarland eserinde, çıkarmayı başarmanın Hunter-Weston üzerinde anında duygusal bir rahatlama sağladığını, gelecekteki hayal kırıklıkları karşısında onu koruyabilecek bir tılsım gibi göründüğünü ve bu andan itibaren önsezinin yerini sevincin aldığını yazmaktadır (McFarland, 2014, s.159). Hunter-Weston gerçekten de işin en önemli kısmını atlattığını düşünmekteydi. Eşine yazdığı mektupta şöyle demektedir:

“Karaya çıktık ve önümüzdeki zorlukların dörtte ikisini geçtik. Seddülbahir’den 6 mil ilerdeki Alçıtepe karşısında güçlü bir pozisyon aldığımızda karşı karşıya olduğumuz güçlüklerin dörtte üçü bitmiş olacak. Geri kalan dörtte birlik kısım hala çok zor. Alçıtepe’yi ele geçirmek korkarım biraz zaman alacak. Ancak bu başardıklarımızdan sonra yapacağımızdan eminim.” (BL,48364).

Hunter-Weston umutluydu ancak çıkarma başarılsa da ilk gün hedeflerini almak bir yana askerler hala sahillerdeydi. Üstelik tümenin önemli bir bölümü savaş dışı kalmıştı. 26 Nisan gün doğduğunda İkiz Koyu ve Tekke Koyu’nda güçlü olmalarına rağmen, Ertuğrul Koyu’ndaki sıkıntılı durum halen devam etmekteydi. Bu koy ele geçirilmeden genel bir ileri harekâta girişmenin imkânı yoktu. Dolayısıyla yapılacak ilk iş, Ertuğrul Koyu’nu ele geçirmek ve güvenli bir yer haline getirmektir. Bu doğrultuda, Amiral Wemyss’den 26 Nisan sabahı gün ışıyla birlikte donanmanın bütün gücüyle Seddülbahir Köyü ve civarını bombalamasını talep etti. Bu arada, River Clyde

gemisinde mahsur kalan askerlerin tamamı gece karanlığından faydalanılarak karaya çıkarılmış ve kale tarafında toplanmışlardı:

İngilizler koyu çevreleyen yüksek bölgeleri ele geçirmek için kalenin ve köyün alınması gerektiğinin farkındaydılar. Hampshire taburu bu amaçla ilk hedef olarak kaleye doğru ilerleyecekti. Dublinliler ve Munster Fusiliers askerleri ise koyun sol tarafına hareket ederek Tekke Koyu'ndakiler ile bağlantı kurmaya çalışacak, merkezdekiler ise dikenli telleri aşarak Harapkaletepe'ye ilerleyecekti (TNA, WO 95/4263). İleri harekât başlamadan önce kale, köy ve Harapkaletepe yoğun şekilde bombardıman edildi. Bombardıman kesilir kesilmez ilerleyen İngilizler kaleyi az zayıyla ele geçirmeyi başardı ancak köye girdiklerinde durum bir anda değişti. Yıkılmış ev harabelerinden oluşan sokaklarda iki taraf yakın mesafeden birbirine girdi ve ev ev çarpışmalar başladı. Mahmut Sabri Türk savunmasının merkezini oluşturan Harapkaletepe'ye dayanarak direnmeye devam ediyordu fakat sağ kanattaki Gözcübabatepe sabah saatlerinde düşmüştü. Saat 09.30'da alay komutanına gönderdiği raporda durumun çok ağır olduğunu, son ere kadar direnmeye devam edeceğini bildirerek acil takviye talebini yineledi. Takviye beklerken saat 10.00'da hiç beklemediği bir yanıt aldı. Verilen cevapta ikinci hatta geri çekilmesi isteniyordu. Alay komutanı, Mahmut Sabri'nin çizdiği acı tablo karşısında takviye olarak gönderebileceği tek bir askeri olmadığı için taburun kanatlardan kuşatılarak imha edilme riskine karşı geriye çekilmelerini emretmişti. Ancak Mahmut Sabri oldukça zor durumda olmasına rağmen, özellikle Harapkaletepe'nin hala ellerinde olması nedeniyle henüz topluca bir geri çekilmeyi gerektirecek aşamada olduğunu düşünmüyordu. Ayrıca gündüz vakti donanmanın gözü önünde yapılacak bir geri çekilme büyük faciaya sebep olabilirdi. Tuttuğu hattı son ana kadar savunmaya kararlıydı:

“İkinci hatta çekilme emri geldi. Örtülü yol olmadığından ve donanma geri çekilme istikametimizin her noktasını görmekte bulunduğundan geri çekilme müşkül idi. Mümkün olursa akşama kadar sebat edileceği geri çekilme emrini getiren süvariye verildi.” (Mahmut Sabri, 2001, s.78).

Ancak köydeki durum kötüye gidiyordu. Zaten çok az sayıda olan (160 kişi) Türklerin zayıyatı her dakika artmaktaydı. Öğlen olduğunda daha fazla direnemeyerek köyü boşaltmak zorunda kaldılar. Köyün düşmesiyle Harapkaletepe her iki yönden, batıda Aytepe-Gözcübabası sırtlarından, doğuda ise köy etrafından kuşatılmış bulunuyordu. İki kanattan çevrilen Türklerin cephanesi de tükenmek üzereydi. Mahmut Sabri burada

daha fazla direnmenin mutlak bir felakete yol açacağını görerek 13.30'da çekilmeye karar verdi ve durumu alay komutanlığına bildirdi. Nitekim bu bir zorunluluktur:

“Cenabıkadiri mutlaka ilticadan başka çare kalmamıştı. Süngü ile hücum etmek millete hizmetini dokunmaya imkânı olan bu kuvveti bir anda idama sevk etmek olurdu. Düşman böyle bir hücumdan kesinlikle etkilenmeyecek, göğüs göğüse varmadan ateş ile hepsini yere sereceği kesin idi. Düşmanla mesafe 500-600 metre arasında idi. O sırada düşmana şiddetli bir ateş açılarak ateşten sonra Kanlıdere içinden Kirte istikametinde ve ikinci mevziye çekilme emri verildi.” (Mahmut Sabri, 2001, s.78).

Önce 11. ve 12. Bölük komutanlarına çekilecekleri hat tarif edildi. Buna göre bölükler Seddülbahir yolunun hemen doğusundaki Kanlıdere içinden hareket edecek ve Yalçıtepe'nin iki tarafında yerleşeceklerdi. Saat 14.00'de bütün birlikler geri çekilmeye başladı.⁸⁰ Türkler Harapkaletepe'yi boşaltırken İngiliz taarruzu da başlamak üzereydi:

“Öğleden sonra saat 14.00'te geminin köprüsünde görevli bir denizci bulut kümesi halinde askerlerin Seddülbahir'in üst tarafındaki evlerden koştuklarını gördüm. Birdenbire öne doğru fırladılar ve yokuş yukarı eski kaleye [Harapkaletepe] doğru koştu. Aynı anda diğer bir grup asker de 138 rakımlı tepeden [Aytepe] geldi. Her iki grup da ateşe rağmen koşabildikleri kadar hızlı koşuyorlardı.” (Yüzbaşı Millward) (TNA, CAB 45/259).

Fazla kayıp verilmeden tepenin başarıyla alınmasının nedeni Türklerin bu esnada geri çekilmekte olmasıydı. Sabah saatlerinden itibaren sırasıyla kaleye, köye ve Harapkaletepe'ye yapılan ileri harekâta cesaretle önderlik eden Yarbey Doughty-Wylie bu esnada yüzünden vurularak öldürüldü.⁸¹ Ertuğrul Koyu çarpışmalarının İngilizler adına en çok öne çıkan ismi olan bu cesur subaya ölümünden sonra VC madalyası verildi. İngilizler bu dakikadan itibaren bu tepeye Doughty-Wylie Tepesi diyeceklerdi. İngilizler tepeye yerleşirken Mahmut Sabri geri çekilmekteydi: “Sırtlardan biraz ilerledimse de himaye için evvelce gönderilen kıtalara tesadüf edemedim. Yanımda 11.

⁸⁰ Mahmut Sabri'nin belirttiğine göre geri çekilme esnasında yürüyemeyecek halde ağır yaralı olan 70 asker İngilizlerin insafına bırakılmak zorunda kalmıştır. Bu tepeyi ele geçiren birliklerin (Akdeniz Seferi Kuvveti Genel karargâhı, 29. Tümen ve Sıhhiye birlikleri ile taarruza kalkan taburların) tamamının muharebe günlükleri incelenmiş, fakat Mahmut Sabri'nin zikrettiği bu ağır yaralı 70 Türk askerinin akıbeti hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

⁸¹ Yarbey Doughty-Wylie daha önce Osmanlı Devleti'nde Konya-Mersin gibi bölgelerde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Balkan Savaşı'nda Türk ordusu bünyesinde İngiliz Kızılhaç görevlisi olarak çalışmış ve hizmetlerinden dolayı padişah tarafından ikinci rütbeden Mecidiye Nişanı, İngiltere kralından da “Companion of the Order of St. Michael and St. George” (CMG) madalyası almıştır. Hamilton, çok iyi Türkçe bilmesi ve Türkleri yakından tanınması hasebiyle kendisini özellikle karargâhına almıştır. 26 Nisan'da Harapkaletepe'ye taarruzu organize ederken saat 14.00 civarında öldürüldüğünde elinde silah değil bir baston vardır. Daha sonra askerleri tarafından Harapkaletepe'ye gömülür. Doughty-Wylie'nin ölüm haberi askerler ve subaylar arasında büyük üzüntüyle karşılanır. 26 Nisan'da Ertuğrul Koyu'nda bulunan hemen her askerin günlük ve anılarında bu değerli subayın ölümüyle ilgili derin üzüntü ve içten ifadeler kullanıldığı dikkat çekmektedir. Ölümü İngiltere'de duyulduktan sonra basında “Kahramanların kahramanı” ve “Seddülbahir'in isimsiz kahramanı” gibi başlıklar atılmıştır. Bugün Harapkaletepe'de öldüğü noktada bulunan mezarı Gelibolu Yarımadası'nda İngilizlerin toplu mezarlarının yanında bireysel tek mezardır. Öldükten sonra kendisine verilen “VC” madalyası Doughty-Wylie'nin eşine bizzat Kral George V tarafından kralın üzüntülerini dile getirdiği özel bir mektupla gönderilmiştir (TNA, WO 98/8/151).

Bölük'ten bir sıhhiye neferiyle Kâmil adında bir trampetçiden başka kimse yoktu. Saat dört oldu, ağır yaralı ve şehitlerden başka Seddülbahir sahil siperlerinde tek bir askerimiz kalmamıştı.” (Mahmut Sabri, 2001, s.80). Askerler ilk etapta belirlenenden daha fazla geri çekilseler de Mahmut Sabri askerlerine hakim olarak savunmayı tekrar organize etmeyi başardı.

26 Nisan sabahında sayıları 17.000'e yaklaşan İngilizler kıyıda tespit edilmiş ve öğleden sonra 14.30'a kadar direniş sürdürülmüştü. Üstelik piyadeler bu süre boyunca topçu ateş desteğinden etkili şekilde yararlanamamışlardı. Seddülbahir çıkarmalarında İngilizler adına en büyük şans, çıkarmanın ilk anında Türklerin makineli tüfek ve topçu desteğinden mahrum bir şekilde savaşmalarıdır. 26 Nisan'da topçuların daha etkin kullanılmasına dair tümen emirleri çıkarılsa da istenen destek sağlanamamış ve İngilizler kesin olarak karaya yerleşmişlerdir. Mahmut Sabri ve askerlerinin 26 Nisan öğleden sonra geri çekilmesiyle Seddülbahir'de kıyı çarpışmaları sona erer. Kahraman 3. Tabur'un 25 ve 26 Nisan'daki zayıyatı 6 subay 630 er olmak üzere 636 kişidir (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-4,1-5). Yani taburun yarından fazlası zayı olmuştur.

Türk genelkurmayının eserinde 25-26 Nisan muharebelerinde 26. Alay'ın toplam zayıyatı 10'u subay olmak üzere toplam 970 olarak verilmişken, 25. Alay zayıyatı ile ilgili verilen rakam 917 erdir. İki alayın toplam 1.927 zayıyat verdiği belirtilmiştir. Bu tabloda 25. Alay'ın subay zayıyatı olmadığı görülmektedir. Ancak, alay komutanının 27 Nisan 1915 tarihli raporunda 3. Tabur'dan dört subayın şehit, bazı subaylarında yaralı olarak isimleri geçmektedir. Yine aynı raporun devamında şöyle denmektedir: “Şimdiye kadar üçüncü taburdan 300 ve muhtelif taburlardan 750 kişi cem'an bin kadar mecruh (...) üçüncü tabur tabibi ifade etmektedir.” (ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-66).⁸²

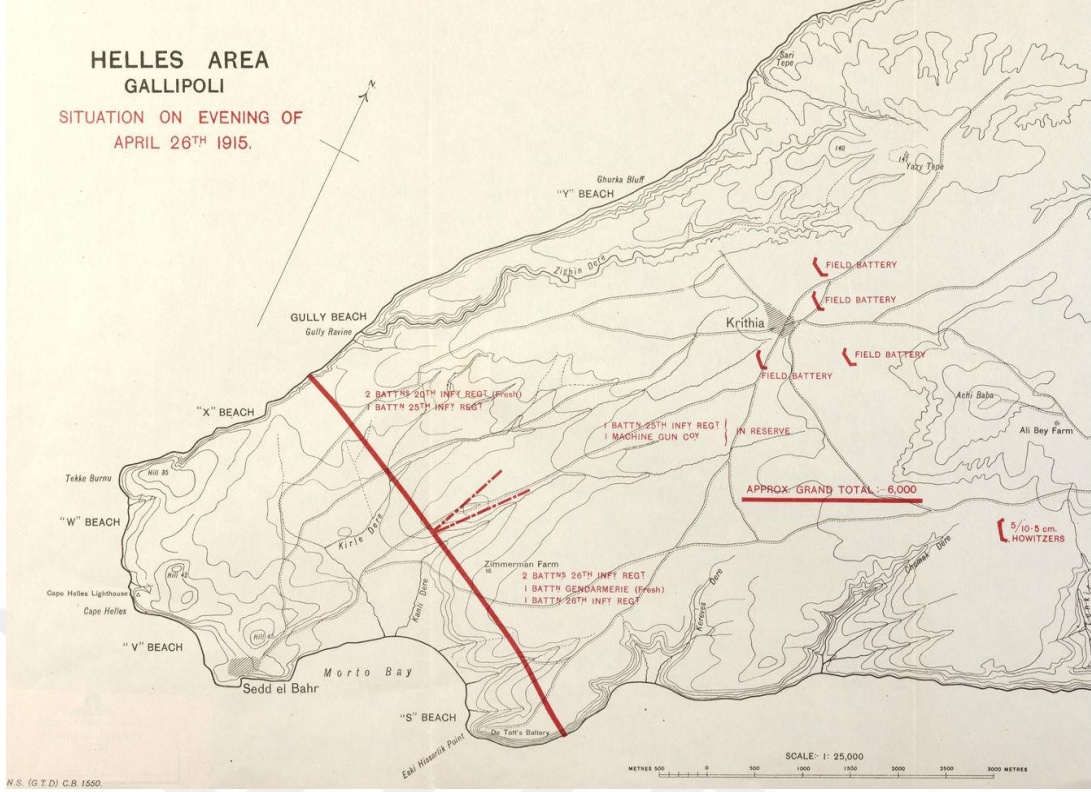
İngiliz resmi tarihi 25-26 Nisan muharebeleri için “her tabur ortalama 400 kişi zayıyat vermiştir” diyerek kesin bir sayı vermemekle beraber, (Oglander, 2005, c.I, s.342). Türk genelkurmayının verdiği tahmini rakamlara göre İngiliz zayıyatı ortalama 3.000 kişidir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.185).

25 Nisan Seddülbahir çıkarmaları ve arkasından cereyan eden kıyı muharebelerinde, başta Mahmut Sabri'nin 3. Tabur'u ve daha sonra bu taburun yanında muharebeye katılan diğer birlikler adlarını Türk harp tarihine altın harflerle yazdırmışlardır. Ordu

⁸² Bu günlerde 25. Alay'dan şehit düşen subayların isimleri ise şöyledir: 1-Teğmen Gazi Efendi (3.Tabur-9.Bölük), 2- Teğmen Abdürrahim Nahit (3.Tabur-10.Bölük), 3- Teğmen İbrahim (3.Tabur 11.Bölük), 4-Teğmen Mehmet Necip (3.Tabur-9.Bölük), 5-Asteğmen Adayı Hasan (4.Bölük) (Sayılır, 2015, s.183-194).

başkaydı. Askerleri moralleri bozuk bir halde yorgun düşmüşlerdi ve başlarında azimli ve kararlı bir komutanın eksikliği ciddi şekilde hissediliyordu. 26 Nisan'da karaya çıkıp inisiyatif alan Yarbey Doughty-Wylie kısa sürede savaş dışı kalmıştı. Ayrıca sahilden fazla uzağa gidilmemesine rağmen ikmal konusunda da sıkıntılar yaşanmaktaydı. Geri çekilen Türkleri takip etmek bir yana, Türklerin 26/27 Nisan gecesinde karanlıktan faydalanarak kuvvetli bir karşı taarruza kalkma ihtimalinden endişe edilmekteydi. Bu doğrultuda, 29. Tümen muharebe raporunda şu cümleler yazılıdır: “Bu başarıyla [Harapkaletepe'nin alınması] Yarımada'nın en güney ucu tamamen ellerimizdeydi ancak hattımız çok zayıf tutuluyordu. Harapkaletepe'yi ele geçiren askerler tükenmiş vaziyetteydiler ve ciddi bir karşı taarruza karşı koyacak durumda değillerdi.” (TNA, WO 95/4263). Görüldüğü gibi bu şartlar altında İngilizlerin yapabilecekleri tek iş sarsılan birlikleri bir an önce düzene sokup hattı güçlendirmekten ibaretti. Birliklere bulundukları yerde siper kazıp mevzilenmelerini emreden Hunter-Weston şöyle diyordu: “Geri çekilmek yoktur. Herkes olduğu mevzide kalıp ölmelidir.” (Oglander, 2005, c.I, s.340-341).

26 Nisan saat 14.30 itibariyle İngilizlerin bulundukları hat; batıda İkiz Koyu ve Karacaoğlan Tepe'den doğuya doğru Aytepe'ye uzanıyor ve oradan Harapkaletepe üzerinden Seddülbahir Köyü ve kalesine iniyordu (TNA, WO 95/4312 Worcestershire Alayı 4. Tabur Muharebe Günlüğü). (TNA, WO 95/4310 Royal Munster Fusiliers Muharebe Günlüğü). Son derece dar bir arazi büyük bedel ödenerek elde edilmişti. Hunter-Weston elde edilen hattı kuvvetlendirirken, takviye gelmeden ilerlemenin mümkün olmadığını Hamilton'a ilettili. Beklenen takviye kuvveti Kraliyet Deniz Tümeni ve Fransız birlikleriydi. General d'Amade, 175. Fransız Alayının saat 16.30'da Tekke Koyu'na çıkabileceğini Hamilton'a bildirmişti fakat yaşanan aksilikler neticesinde Fransızların Ertuğrul Koyu'na çıkıp yerleşmesi ancak 27 Nisan sabahını bulacaktı. Bu arada 26 Nisan akşamı ilk kez karaya top çıkarmaya başlandı.

Harita 10: 26 Nisan Akşamı Seddülbahir Bölgesi (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.13).

İngilizler takviye kuvvet yetiştirip bir an evvel taarruza kalkmak için uğraşırken, Halil Sami Bey de aynı şekilde takviye kuvvet temin etmek için çabalıyordu. Halil Sami Bey Esat Paşa'yı, Esat Paşa da Liman von Sanders'i sıkıştırmaktaydı. Muharebenin bu en kritik anında, Saros-Bolayır bölgesi ile Asya yakasında hala boşa bekleyen çok sayıda kuvvet olmasına rağmen İngilizlerin ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de bir alay bile ihtiyat yoktu! Liman von Sanders nihayet Bolayır'da olan bitenlerin bir aldatma harekâtı olduğunu kavrayabildi ve buradaki iki tümeni (5 ve 7. Tümenler) 26 Nisan sabahı Maydos'a göndermeye karar verdi. Oldukça geç aldığı bu kararı anılarında şöyle anlatmaktadır:

“Saros Körfezi'nin yukarı kısmındaki sahilin bütün birlikler tarafından boşaltılması, sorumlu kumandan olarak benim açımdan ciddi ve çok büyük bir karardı. Yarımada'nın güney kısmındaki düşmanın sayıca büyük üstünlüğünden dolayı bunu göze almak gerekiyordu. İngilizler bu zayıflığı fark etselerdi herhalde bundan kesin bir şekilde yararlanırlardı.” (Sanders, 2018, s.98).

Liman von Sanders'in çıkarmaların üstünden 24 saat geçmesine rağmen hala durumu iyi kavrayamadığı anlaşılmaktadır. Belirttiğinin aksine, İngilizler zaten durumun farkındalardı. Saros-Bolayır'da yaptıkları gösteri hareketi Liman von Sanders'in inatçı tutumu sebebiyle beklediklerinden daha fazla fayda sağlamış ve umduklarından çok

daha uzun süre buradaki Türk birlikleri hareketsiz kalmışlardır. Anılarında belirttiğinin aksine, 26 Nisan'da birlikleri güneye kaydırma kararı aslında herhangi bir risk teşkil etmiyordu. Aksine çok geç alınmış bir karardı. Zira İngilizlerin ana çıkarma bölgesinin burası olduğu herkes tarafından kısa sürede anlaşılmıştı. Bunu en geç anlayan Liman von Sanders idi. Bolayır'dan takviye gönderme kararını o kadar geç aldı ki, güneydeki muharebe alanlarına yetişen her birlik nerede ihtiyaç varsa oraya parça parça muharebeye sürülmek zorunda kalındı. Anılarında bu konu hakkında şöyle demektedir: “Çıkarmadan sonraki bu ilk günlerde birliklerin kuruluş düzenini tam olarak muhafaza etmek mümkün değildi, çünkü her yeni gelen takviyenin kullanılmasına, tehlikenin aciliyetine göre karar veriliyordu.” Burada belirttiği hususun sorumlusu da tamamen kendisidir. Seddülbahir ve Arıburnu'ndaki az sayıdaki Türk birliği o kadar zor durumdadır ki yetişen takviyeler bölünerek nerede ihtiyaç varsa orada muharebeye sokulmuştur. Zira vaziyet hemen her yerde son derece kritiktir. Bunun yarattığı dezavantaj ile hiçbir yerde düşman üzerinde yeterli baskı kurulamamış ve düşmanı denize dökme tehdidi oluşturulamamıştır. Diğer yandan sadece ordu komutanı değil, Halil Sami Bey'in de tümen komutanı olarak sevk ve idarede tutuk bir hal gösterdiği, kendi ihtiyatlarını muharebe alanında etkili kullanamadığı görülmektedir.

Halil Sami Bey takviye birlikler için Esat Paşa ile yazışmalarını sürdürürken, 7. Tümen'den 20. Alay'ın (2 tabur) ve Bursa Jandarma Taburu'nun emrine verildiğini öğrenmişti. Bu üç taburluk kuvvet haricinde kısa zamanda büyük miktarda takviye ile desteklenemeyeceğini anlayan Halil Sami Bey, düşman baskısını hafifletmek ve kalan birlikleri organize edip güçlü bir savunma hattı kurmak için birliklerini geri çekmeye karar verdi ve bunu kolorduya bildirerek onay istedi. Fakat tasarladığı geri çekilme planı oldukça geniş ölçekliydi. 26 Nisan öğlen saat 12.35'de kolorduya gönderilen üç maddelik mesajda şöyle denmektedir:

“3. Kolordu Kumandanlığına

1-İki gündür düşmanın kuvvâ-yı küllîye ile vukû'a gelen ihracatına karşı az kuvvetle dört taraftan yağmur gibi yağın donanma ateşi altında son derece fedâkârâne müdâfa'a ve düşmanı denize dökmek için gece gündüz müdhiş süngü hücumları yapan kıta'âtımız her ne kadar düşmanı ilerletmemiş ve bâ'zı noktalarda düşmanı denize dökmüş ise de ma'te'essüf verilen müdhiş zâyî'ât ve kıta'âtın birbirlerine karışması ve bâ'husûs ileride bulunan kuvvetlerimizin hatt-ı ric'âtini istemenin Zığındere tarafından tehdid etmesi hasebiyle bu günkü emr-i kumandanîleri veçhile kıta'âtın geride münâsib mahallerde toplanarak i'âde-i intizâmları ve ikinci bir hatt-ı müdâfa'anın işgâli zaruret hâlini almıştır.

2-Seddü'l-bahr'den i'tibâren Kirte'ye kadar arâzinin son derece açık olması ve topçu ihtiyatları için mestûr mevzi bulunmaması sebebiyle işgâli iktizâ eden ilk müdâfa'a mevzi'i 150 rakımlı tepenin (1/25.000 mikyâsındaki haritadan) şark eteklerinden başlayarak bunun cenûb eteklerini tâ'kiben 145 râkımlı tepenin cenubundan Alçitepe'nin cenûb mâ'îlelerinde 152 râkımlı Tepe cenûb mâ'îleleri ve onun garbındaki râkımsız tepede boğazda nihayet bulan hattır. Yeni gelen taburları geride hâl-i intizama koymak niyetindeyim. Bu hatt tahminen 3 kilometre imtidâdındadır ki bir kolordu cebhesi demektir.

3-Tensîb buyurulduğu takdirde vaktinde emir verebilmek ve emir akşama kadar en küçük kıta'âta kadar tebliğ edilebilmek üzere müsâra'aten emr-i kumandânilerine muntazırım.

9. Fırka Kumandanı

Mirâlay Halil Sâmî" (ATASE, Kls.4836, Dos.H-10, Fih.1-79).

Görüldüğü gibi Halil Sami Bey'in çizdiği ikinci savunma hattı Kirte'nin kuzeyinde Alçitepe-Yassitepe hattıdır. Ancak Kirte'yi İngilizlere bırakan yaklaşık 7 kilometrelik geniş çapta bir geri çekilme şüphesiz şu aşamada kabul edilebilecek bir şey değildi. Halil Sami Bey'in bu mesajı yazdığı sıralarda Harapkaletepe büyük baskı altındaydı ve tabur komutanı Mahmut Sabri geri çekileceğini alay komutanına bildirmişti. Halil Sami Bey, muhtemelen Harapkaletepe'yi ele geçiren İngilizlerin Mahmut Sabri'nin ricat hareketini güçlü şekilde takip edeceklerini ve donanma ateşine açık düz arazide düşmanı durdurmanın mümkün olmadığını düşünmüş, düşmanı Alçitepe-Yassitepe hattına çekilerek ancak burada durdurabileceğine inanmıştır. Üstelik, bu mesajdaki: "[düşmanın] Zığındere tarafından tehdîd etmesi hasebiyle bu günkü emr-i kumandânîleri veçhile kıta'âtın geride münâsib mahallerde toplanarak i'âde-i intizâmları ve ikinci bir hatt-ı müdâfa'anın işgâli zaruret hâlini almıştır." cümlelerinden anlaşılacağı üzere, İngilizlerin Pınariçi Koyu'nu boşalttıklarından da henüz haberdar değildir. Oysa bu saatlerde İngilizler burayı tahliye edeli üç saat olmuştu (Pınariçi Koyu'nun tahliye edildiğine dair bilgiyi akşam 23.30'da III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'ya bildirecektir). Halil Sami Bey'in geri çekilme ile ilgili mesajını alan Esat Paşa, derhal bu öneriyi reddeder ve verdiği cevapta daha önde kurulacak bir savunma hattını işaret eder:

"13 Nisan sene 331 [26 Nisan 1915]

Sonra 1.40 [Saat 13.40]

150 Râkımlı Tepe civârından

9. Fırka Kumandanlığına

Alçitepe'nin civarındaki 152 râkımlı tepe, boğaz istihkâmlarını himaye edemez. Domuzdere'nin şarkındaki Damlar Sırtı bir dereceye kadar müsâ'ittir, zannındayım. Alçitepe sırtları en son düşünülecek bir hatt-ı müdâfa'adır. Kuvvet istenildi. Gelirse sizi takvîye etmek

üzere göndereceğim. 19.Fırka, Kocaçimen Dağları'nda sebâtkârâne ve mu'annidâne muharebeye devam etmektedir.

III. Kolordu Kumandanı

Es'ad" (ATASE, Kls.4836, Dos.H-11, Fih.1-23).

Bu mesajda Esat Paşa'nın dikkat çektiği husus, Alçıtepe ve civarı İngilizlerin eline geçerse, buraya kuracakları top mevzileri ve gözlem istasyonları ile donanmanın Boğaz tabyalarını etkili şekilde ateş altına alabilecekleri tehlikesidir. Esat Paşa'nın belirttiği gibi Alçıtepe en son ana kadar savunulacaktır. Belirlediği hat, Kirte'yi de içine alacak şekilde Kerevizdere sahilinden Kemal Bey Tepesi ve oradan batıya doğru Zığındere Ağzı'na uzanan hattır. Diğer yandan, Halil Sami Bey'in haricinde, 9. Tümen'deki bazı subayların da kolordunun belirlediği hatta savunma yapmanın zor olacağını düşündükleri anlaşılmaktadır. Bölük komutanlarından Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü konu ile ilgili şöyle demektedir:

"Her ne kadar Kuyular-Eskihisar hattına Seddülbahir'deki askerlerimizin alınması kararını kolordu kabul ve tasvip etmiş ve burada esaslı bir savunma yapılmasına emir vermiş ise de arazinin durumuna daha vakıf olan tümen komuta heyeti, bu hattın terk edilmesini ve daha geride bir savunma hattı oluşturulmasına karar vermişti. Bizim bu hareketimizi bu günlerde eleştirenler olmuştur. Fakat burada yaşanan çarpışmaların durumunu bilmeyenler, görmeyenler ve top seslerini uzaktan işitenler ve sadece harita üzerinde yorum yapan akıllı dostlar her şeyi bildiklerini zannediyorlar. Fakat gerçek hiç de öyle değildir." (Sayılır, 2015, s.33-34).

Cephede saatlerdir düşmanın ağır baskısı altında bulunan bir komutanın içinde bulunduğu ruh hali de göz önünde bulundurularak hadiseleri bu şekilde yorumlayıp sitem etmesi doğal karşılanmalıdır. Neticede Halil Sami Bey saat 13.25'te yeni bir tümen emri yayınlar ve yeni savunma hattını Esat Paşa'nın emri doğrultusunda belirler. 26 Nisan akşamı elinde üç alaya tekabül eden toplam 9 tabur bulunan Halil Sami Bey, bu doğrultuda sınırı Kirte-Seddülbahir yolu olacak şekilde savunma hattını ikiye böler. Bu plana göre 20. Alay sağda, 26. Alay solda (Bursa Jandarma Taburu ve istihkâm bölüğü de bu alayın yanındadır) olacak, 25. Alay ise tümen ihtiyatı olarak Yassıtepe'de bulunacaktır. Ön hattaki birliklere geriden takviye kuvvetlerin geleceği ve gerekirse bu hattan düşmana taarruza kalkılacağı da ayrıca bildirilir (ATASE, Kls.4836, Dos.H-10, Fih.1-78).

26 Nisan akşamı yapılan keşif ve gözlem çalışmaları neticesinde İngilizlerin ilerlemedikleri ve elde ettikleri hatta tahkimat yaptıkları anlaşılmıştır. Oldukça gecikmeli de olsa, Pınarıçi Koyu tarafındaki İngilizlerin çekildiğini akşam saatlerinde öğrenen Halil Sami Bey bir nebze olsun rahatlamıştır. Derhal ileri karakolların daha

ileriye Yalçitepe, Morto Koyu kuzeyi ve Kızıltoprak sırtlarına doğru intikal etmeleri emredilir. 26 Nisan gecesi tarafların tahkimat işleriyle meşgul olması sebebiyle sakin geçer. 27 Nisan gün doğduğunda tarafların birbirinden kopmuş vaziyette olduğu görülür. Keşif kolları çıkarılarak karşıdaki düşmanın durumu ve nerede olduğu anlaşılmaya çalışılır. İngilizler o kadar yorgundur ki gün içinde herhangi bir ileri harekate girişmelerine imkân yoktur. Türkler için de aynı şey geçerlidir. 27 Nisan günü 25. Alay komutanının tümene verdiği raporda komutanların hem kendi durumlarını hem de düşmanın durumunu tespit etmeye çalıştıkları fakat pek çok belirsizlik içinde oldukları görülmektedir:

“-Zığındere’ye gönderdiğim yaverimden aldığım raporda süngü hücumundan düşmanın makhûren deniz döküldüğünü ve oraların leşlerle dolduğu maa’l-iftihâr arz ederim.

-26. Alay Taburlarının kazma ve kürekleri kısmen zâyi’ olduğundan ve Bursa Jandarma taburunun vesâit-i tahkimiyesi olmadığından Kirte ve Seddûlbahir şosesinin şarkında yapılacak tahkimatın (...) Bunlara lüzumu mikdar kazma kürek gönderilmesi derece-i merhûbedir.

- Şühedâ zabitan mikdarını tahkik edemiyorum. Neticesi arz ederim.

-[düşmanın]Tekke ve Seddûlbahir hattını tahkimiyle meşgul olduğu bazı mecrûhun söylüyor. Bu bâbda hiçbir taraftan resmi bir rapor alamıyorum.

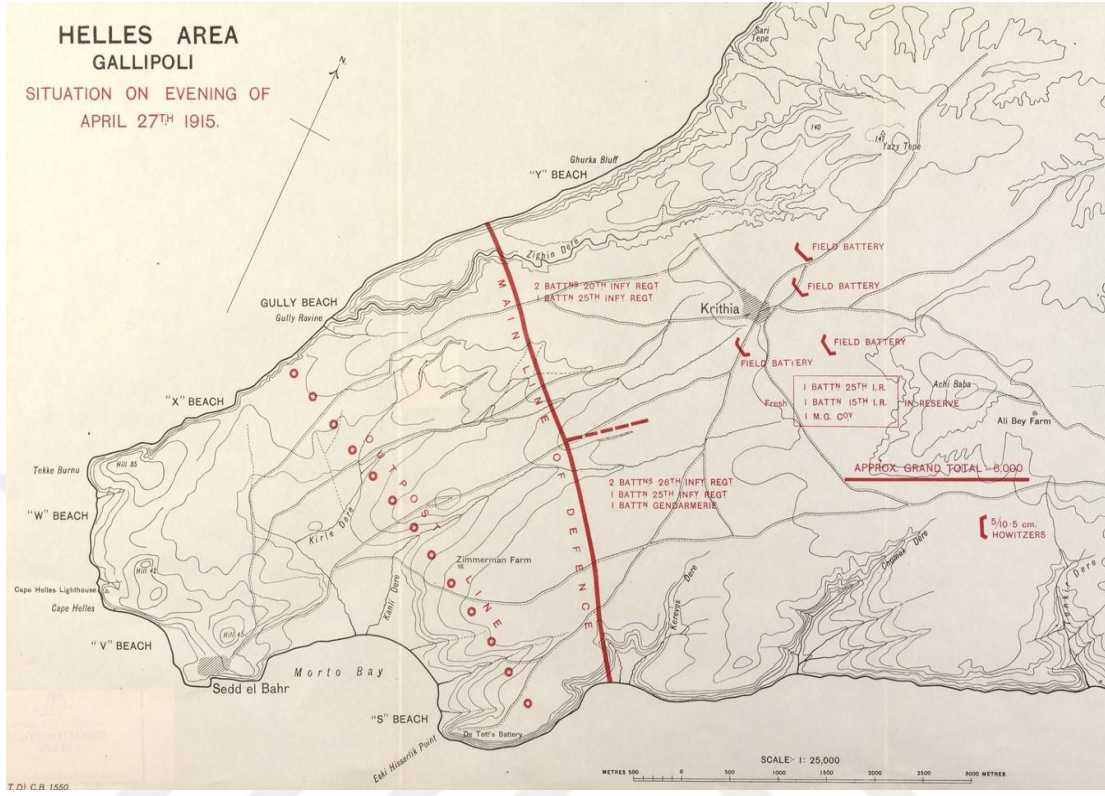
-Bu kadar fedakârlığa rağmen alayımın ma’neviyatı pek yüksektir.

25. Alay Komutanı İrfan” (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-66).

27 Nisan günü de bu şekilde tarafların toparlanıp düzene girme çabaları ile geçer. Bu arada iki Fransız taburu Seddûlbahir’den karaya çıkmıştır ve geri kalanların da akşam saatlerinde Seddûlbahir’e gelmeleri beklenmektedir.

Akşam yemeğinde bir araya gelen Hamilton ve Hunter-Weston, istihbarat raporlarına göre Türklerin Yarımada’ya takviye birlikler sevk ettiğini öğrenmişlerdi. Bu beklenen bir durumdu ve Türkler daha fazla kuvvet yığmadan önce Alçitepe mutlaka ele geçirilmeliydi. Hamilton, Hunter-Weston’a birlikler ne kadar yorgun olursa olsun en kısa sürede taarruza geçmesini emretti (Hamilton, 1920, c.I, s.163-164). Hunter-Weston da aynı fikirdeydi ve 28 Nisan sabahı hedefi Alçitepe olan bir taarruza kalkmaya karar verildi. Türklerin araya mesafe koyarak geri çekilmesiyle ilerleyen İtilaf askerleri, 27 Nisan öğleden sonra Zığındere’ye 500 metre yaklaşabilmişler, merkezde ve solda ise Yalçitepe ve Eskihisarlık Tepe’nin kuzeybatısındaki sırtlara hiçbir Türk direnişiyle karşılaşmadan ulaşmışlardı. Karanlık çöktüğünde tutulan hat şu şekildedeydi: 29. Tümen’den üç tugay solda ve merkezde, Ertuğrul Koyu’ndan karaya çıkarılan dört Fransız tugayı sağ tarafta, SWB taburu ise Fransızların arasında olmak üzere bunların

en sağında konuşlanmış vaziyette (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.106).

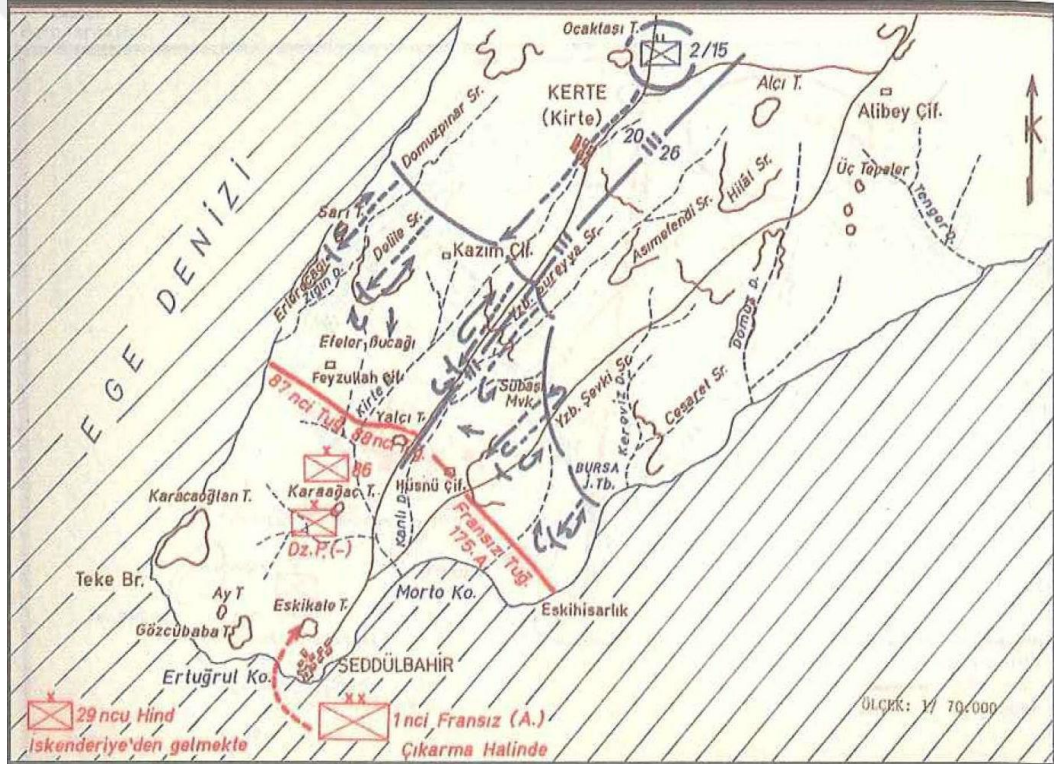
Harita 11: 27 Nisan Akşamı Türk Savunma Hattı ve İleri Karakollar (AWM, G7432G1S65XXVI14).

Bu arada İngilizlerin 27 Nisan gününü dinlenerek geçirmesiyle rahat bir nefes alma imkânı yakalayan Halil Sami Bey'in karargâhına diğer çıkarma bölgelerinden bazı yanlış haberler gelmekteydi. Gelen bu haberlere göre Arıburnu ve Kumkale'deki düşman denize dökülmüştü. Gerçekte ise Arıburnu'ndaki muharebeler devam etmekte, Kumkale'den tahliye edilen Fransızlar ise Seddülbahir'e çıkmaktaydılar. Ordu ve kolordu komutanlarının ağır baskısı altında olan Halil Sami Bey, sadece kendi cephesindeki düşmanın denize dökülemediğini zannederek 27/28 Nisan gecesi taarruza kalkıp düşmanı denize dökmeye karar verdi ve saat 13.25'te 16 maddelik ayrıntılı bir taarruz emri yayınladı. İlk iki maddesinde şöyle deniyordu:

"1-Kocaçimen eteklerinde kıta'atımız düşmanı fevke'l-âde sıkıştırarak müdhiş hücumlarıyla kâmilten bugün sâ'at 4'te denize dökmüşlerdir. Kumkal'a [Kumkale] mıntıkasında düşmana karşı icrâ edilen süngü hücumu muvaffakiyetle neticelenerek düşman denize dökülmüştür. Görülüyor ki düşman cebîndir, kahramanlık karşısında mahv oluyor.

2-Fırkımız da bu gece Seddü'l-bahr-Tekkeburnu hattında bulunan düşman mevzi'-i aslîyyesine süngü hücumu yapacaktır. Düşmanın burada za'if bulunduğu anlaşılmaktadır." (ATASE, Kls.4836, Dos.H-10, Fih.1-83).

Bu maddelere bakıldığında, diğer cephelerde düşmanın denize döküldüğü hissine kapılan Halil Sami Bey'in üzerinde baskı olduğu net olarak görülmektedir. Zira kendi birliklerinin durumunu yeteri kadar iyi analiz edemediği gibi, düşman hakkında da yeteri kadar malumatı olmadığı karşısındaki düşmanın zayıf bulunduğunu zannetmesinden anlaşılmaktadır. Zira İngilizler ve Fransızlar bu sıralarda Halil Sami Bey'in kuvvetlerinden sayıca iki kat üstündüler. Mevcut şartlarda eldeki birlikler ile düşmanı denize dökmek gerçekçi bir hedef değildi. Yaptığı taarruz planına göre birlikler Eskihisarlık-Zığındere hattına saldırarak buraları ele geçireceklerdi. Fakat arazinin çeşitli bölgelerine dağılmış olan yorgun birliklerin kısa sürede toparlanıp organize olmalarına imkân yoktu. Neticede geç başlayan taarruz hiçbir etki yapamadan, düşmanın asıl mevzilerine bile ulaşmadan son buldu.

Harita 12: 9. Tümen 27/28 Nisan Gece Taarruzu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:34).

İKİNCİ BÖLÜM

NİSAN-MAYIS MUHAREBELERİ

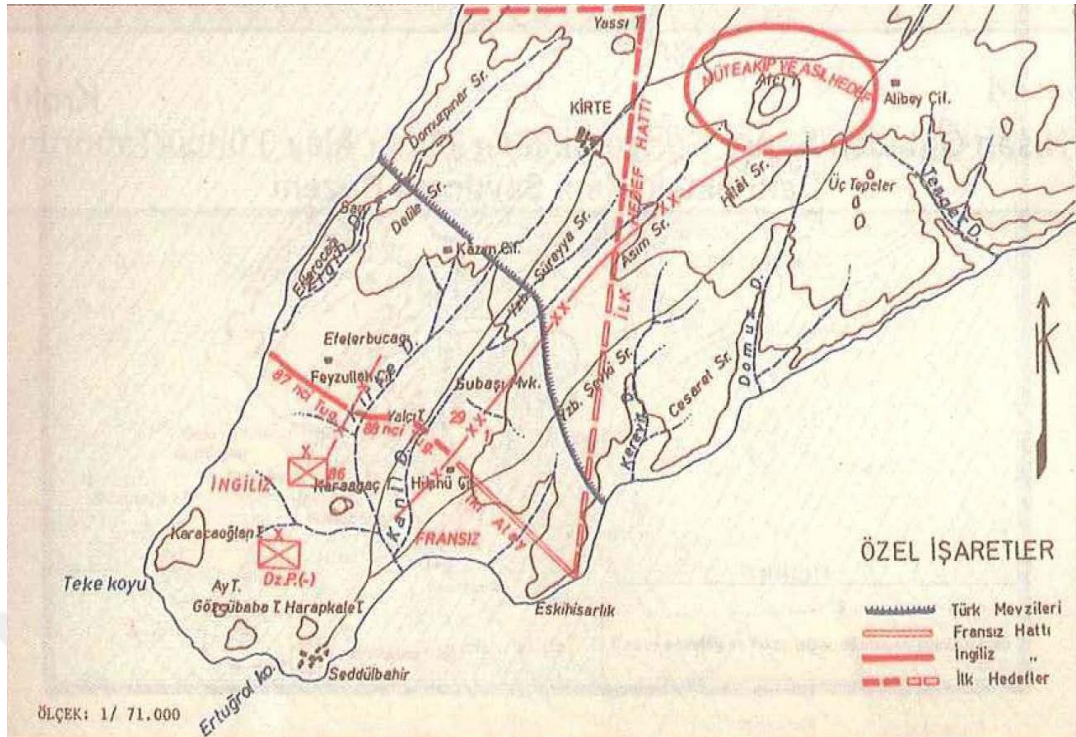
2.1. I. Kirte Muharebesi (28 Nisan 1915)

27 Nisan gününü belirli bir ilerleme sağlandıktan sonra taarruz hazırlıklarıyla geçiren İtilaf ordusunun sayısı Fransız birliklerinin de katılımıyla 16.000'e çıkmış, asker zayıfatının yanında, generaller de dâhil olmak üzere ciddi sayıda subay kaybedilmişti.⁸³

28 Nisan taarruzunda hedef Alçıtepe'nin ele geçirilmesi idi fakat bu, çeşitli zorluklar nedeniyle pek mümkün görünmüyordu. Öncelikle, her ne kadar iç kesimlere doğru ciddi bir ilerleme sağlanamamışsa da ön hattaki askerlere mühimmat ve iâşe götürmekte zorlanılmaktaydı. Bunun sebebi malzemeleri ön hatta götürecek yeterli miktarda hayvanın henüz karaya çıkarılamamış olmasıydı.⁸⁴ Malzemeler bütün enerjisini karşılarındaki Türkleri geri atmak için kullanması gereken askerler tarafından taşınıyordu. Topların bir kısmı (28 top) karaya çıkarılmıştı ancak ileri harekât sırasında piyadeleri takip etmeleri için bunları taşıyacak hayvan yoktu. Ayrıca bu toplar için yeterli mühimmat da henüz çıkarılmamıştı. Ele geçirilen kumsallar dar olduğu için yığılan tonlarca malzeme, mühimmat, binlerce asker ve yaralılar sebebiyle sahiller büyük bir kargaşa içindeydi. Düzen sağlanamamıştı. Askerler Türklerle savaşmanın yanında bir de bu angarya işlerle uğraşmak zorunda kaldıkları için oldukça yorgundular. 87. Tugay solda, 88. Tugay merkezde olacak şekilde konuşlanılmıştı fakat bu iki tugay arasında uzanan hat düzensizdi. Bazı taburlar geride bazı taburlar fazla ilerleydi. Fransızlar cephenin en sağında bulunurken, 86. Tugay'ın yorgun askerleri ihtiyattaydı.

⁸³ 12 tabur komutanından sadece 3 tanesi vazifesinin başındaydı. Özellikle örtme kuvveti olan 86. Tugay'ın kayıpları bir hayli ağırdı. Bu tugayın dört taburu da subaylarının yarısını ve erlerin üçte birini kaybetmişti.

⁸⁴ 27 Nisan akşamüstü Zion Katır Birliğini (300 katırdan oluşan) karaya çıkarma işlemi başladı ancak henüz iş görecekt durumda değillerdi. Bunlar I. Kirte Muharebesinin sonunda çalışmaya başladılar

Harita 13: I. Kirte Muharebesi'nde İngiliz ve Fransızların Taarruz Planı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:35).

Hunter-Weston, yaşanan bütün bu sıkıntılar nedeniyle Alçıtepe'den ziyade hedefi daha kısıtlı bir taarruz yapmaya karar verdi ancak yaptığı plan oldukça karışık bir plandı. Toplam 19 taburun (14 İngiliz-5 Fransız) katılacağı iki aşamalı bir hücum planına göre önce batı kanattan ilerlenerek derin bir yarma yapılacaktı. 87. Tugay 7-8 kilometre ilerleyerek Yassitepe'yi ele geçirecek, bu tugayın sağ tarafında kalan 88. Tugay ve Fransızlar sağa doğru 90 derecelik geniş bir dönüş yaparak kuzey yerine doğuya bakacaklardı. Bu süre zarfında Kirte ele geçirilecekti (TNA, WO 95/4304). Bu planın her açıdan anlaması ve uygulaması zor ve karmakarışık bir taarruz planı olduğu çok açıktır. Yorgun askerlerden istenen, bilmedikleri bir arazide karışık bir manevra ile hedeflerine ulaşmalarıydı. Taarruza kalkacak birlikler yeterli sayıda top karaya çıkarılmadığı için topçu desteğinden mahrumdu. Donanma toplarının ne kadar etkili olacağı ise meçhuldü. Ayrıca henüz telefon hatları çekilmediği için komşu birlikler birbirlerinin hareketlerinden haberdar değillerdi. Bütün bunlardan da önemlisi, geriye çekilen Türklerin ne kadar çekildiklerine ve nerede savunma hattı oluşturdıklarına dair kimsenin en ufak fikri dahi yoktu (BL, 48364). İlk gün hedefi olan Alçıtepe'nin ağır kayıplara rağmen hala alınamaması ve yaşanan gecikmenin başta Hunter-Weston olmak üzere İngiliz komuta kademesinde büyük stres yarattığı alelacele hazırlanan bu karışık taarruz planından anlaşılmaktadır.

Türk tarafında ise işler daha kötü durumdaydı. 25. Alay ve özellikle 26. Alay verdikleri ağır zayıat sebebiyle erimiş haldeydiler. 26. Alay fiilen bir taburdan daha az, 820 kişilik bir kuvvete düşmüştü. 25. Alay ise 1.400 kişiye gerilemişti (Göncü-Aldoğan, 2018, s.70). 9. Tümen emrine verilen ve Gelibolu'dan gelen 20. Alay (7. Tümen'e ait ve bir taburu eksik) ve 15. Alay'ın 2. Taburu (5. Tümen'e ait) birleştirilerek tam mevcutlu bir alay oluşturuldu. Ayrıca yolda olan 19. Alay da (7. Tümen) makineli tüfek bölümüyle birlikte cepheye girmek üzereydi. Bursa Jandarma Taburu ise cephenin doğu kanadında bulunuyordu. Toplam kuvvet yaklaşık 8 tabur ve iki ağır makineli tüfek bölümünden ibaretti. Piyadelerin arkasındaki topçu gücü ise üç sahra, üç obüs bataryasından ibaret 24 namluydu.

Halil Sami Bey'in 28 Nisan sabahı almak istediği savunma tertibatına göre; 19. Alay (Bursa Jandarma Taburu dahil) solda Kerevizdere bölgesinde, 20. Alay (15. Alay 2. Tabur dahil) sağda Zığındere bölgesinde konuşlanacaktı. Hala muharebe hattında bulunan 25. ve 26. Alayların taburları ise mevzilerini yeni gelen birliklere bırakıp Yassıtepe gerisinde toplanacak ve tekrar düzene sokulacaklardı. Tümen komutanının savunma planı eldeki imkânlar dahilinde iyi bir plandı fakat burada bir sorun ortaya çıktı. 19. Alay'ın sol tarafta doğu yönünden cepheye yaklaşarak buradaki 26. Alay taburlarını değiştirmesi gerekirken batı yönüne yanaşarak sağ kanadın gerilerine gelmişti. Açığa çıkarak donanma ateşine yakalanmaması ve cephenin soluna yanaşması için geldiği yoldan geri dönmesi ve Alçıtepe arkasından Ali Bey Çiftliği-Domuzdere yoluyla Kerevizdere bölgesine intikal etmesi gerekiyordu. Bu hata üç saatlik bir gecikme ve fazladan yorgunluk demektir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.193). Yaşanan gecikmeden dolayı bu yer değiştirme işlemi İngilizler taarruza kalktığı anda henüz gerçekleşmemiş, bitkin ve yorgun alaylar toplam beş taburla cephede kalmıştı.

Şu noktayı da belirtmek gerekir ki iki taraf da henüz sağlam-derin mevziler içinde değillerdi. Muharebelerin bu ilk günlerinde siper kazmaya fırsat bulamayan askerler, alalecele hazırlanan sığ mevzilerdeydiler. Dolayısıyla Türk savunma hattı sağlam olmadığı gibi, hat bir uçtan bir uca kesintisiz uzanmıyordu, arada boşluklar vardı. Kısacası karşılıklı hatlar oturmamış, siper savaşı henüz başlamamıştı. Tümen komutanı gönderdiği emirlerde özellikle tahkimat işine önem verip birlik komutanlarının dikkatini çekmeye çalışsa da bunun için ne yeterli vakit ne de insan gücü vardı. Bu durum donanmanın toplarının ezici gücünün derin siperler içinde olmayan piyadeler

üzerindeki yıkıcı etkisi düşünüldüğünde, hücumla kalkan taraf olarak İngilizler adına avantaj gibi gözüküyordu.

Halil Sami Bey'in her açıdan düşmana göre dezavantajlı bir vaziyette ve endişe içinde olduğu kesindir. Nitekim bu endişeli hali muharebe esnasında vereceği kararlar üzerinde de etkili olacaktır. İçinde bulunduğu güç durumu tam İtilaf taarruzu başlamak üzereyken kolordu komutanlığına bildirmiştir:

“Kolordu Kumandanlığına

Elde kâbil-i istihdâm yeni gelen altı taburlu iki nizâmiye alayıyla henüz intizâmını kesb etmediği hâlde verdiği muharebe ile yorulmuş olan beş taburdan ibâret bulunan ve tensik edildiği hâlde ancak bir alay kadar olacak olan yorgun fırkamız kıt'ası vardır. Dün akşam yapılmaya teşebbüs olunan taarruzumuz neticesiz kaldı. Yeni gelen taburların bir kısmı Harâb Kilise mevzi'î tutulmuş ve diğer kısmıyla da Kirte yoluyla Domuzdere munsabbı arasındaki hattı tutulmaya çalışıyor, dört taraftan bombardıman içinde mümkün olduğu merteye çalışılıyor. Her hâlde mühim bir vaz'îyyette olduğumuzu 'arz ederim. Düşmanın kuvvetli olduğu raporlardan anlaşılıyorsa da arâzinin darlığı telefonların dâ'imâ heyecanlı ve acûlâne verilmesinden dolayı kestirmek mümkün bulunmuyor.

9. Fırka Kumandanı

Mîralây Halil Sâmî” (ATASE, Kls.4836, Dos.H-10, Fih.1-84).

Türk genelkurmayı eserinde bu raporla ilgili şu yorumda bulunmaktadır:

“Tümenin bu raporu kolordu karargâhında endişe yarattı. Şimdiye kadar Arıburnu bölgesi daima birinci planda değerlendirilmiş ve yetiştirilen ihtiyatların çoğu burada kullanılmıştı. III. Kolordu Komutanlığının ana fikri, taktik alanda bir iç kanatlar manevrasıyla öncelikle bir tarafı vurmak ve dar bir kıyı kesimine sıkıştırılmış olan Arıburnu çıkarmasını temizledikten sonra Seddülbahir bölgesine yönelmekti.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.195).

Gerçekten de Arıburnu bölgesi çıkarmanın ilk anından itibaren Seddülbahir'e göre daha çok ön planda tutulmuş ve buraya daha fazla takviye kuvvet sevk edilmiştir. Burada Anzakların dar bir alana sıkıştırılması ve Türk birliklerinin alana hakim tepelerde bulunması sebebiyle, düşmanın güçlü bir taarruzla Seddülbahir'e göre daha kolay denize döküleceği düşüncesi komutanlarda hasıl olmuştur. Ancak Seddülbahir cephesi, İtilaf ordusunun ana çıkarma bölgesi olmasına rağmen, gerçekten de savunmayı tehlikeye düşürecek kadar ihmal edilmiş, muharebelerin dördüncü günü başlarken burada ancak 8 tabur toplanabilmiştir.⁸⁵ Nihayet Seddülbahir'deki kritik durumu anlayan kolordu komutanlığı Halil Sami Bey'e her karış toprağı ne pahasına olursa olsun savunarak birliklerin düzenlenmesi, bu konuda gerekli her şiddeti

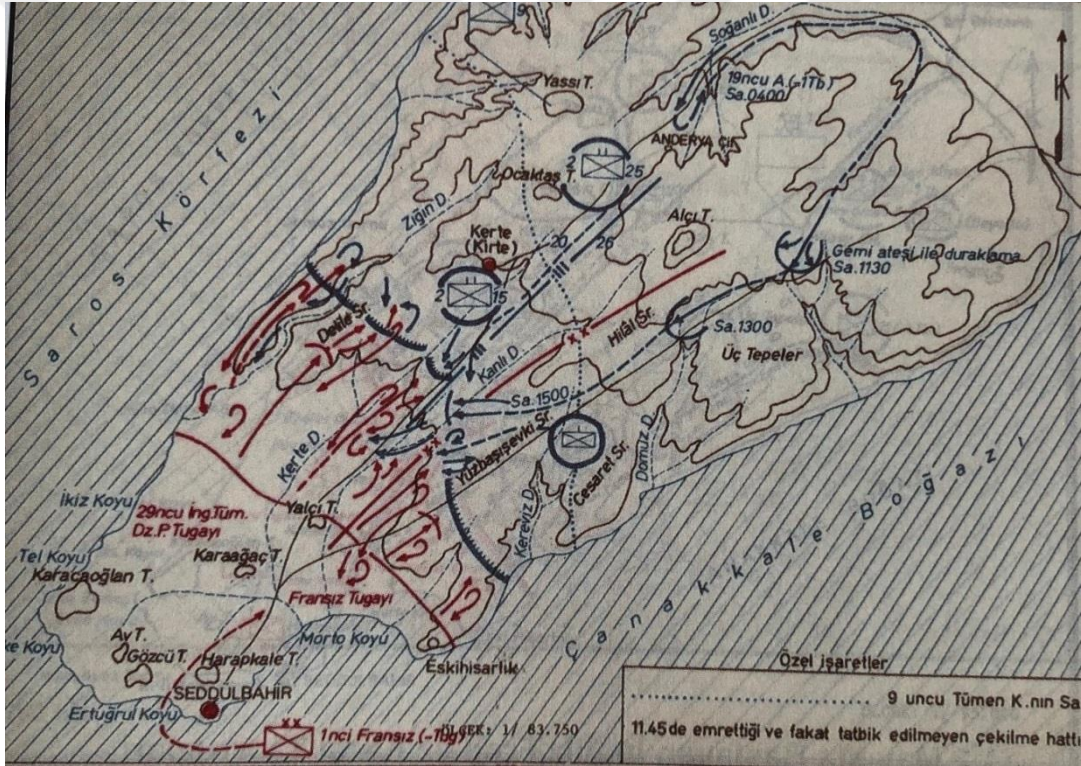
⁸⁵ Bu sırada Arıburnu'nda 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey'in emrinde toplam 16 tabur toplanmıştır.

göstermesi ve düşman taarruzunu durduracak tedbirler alması hususunda bir cevap yazar (ATASE, Kls.4836, Dos.H-11, Fih.1-27). Kolordu emrine verilecek takviyeler bundan sonra derhal Seddülbahir'e yönlendirilecektir. Ancak özellikle Asya yakasındaki birliklerin Yarımada'ya sevki konusunda halen çeşitli zorluklar yaşanmakta ve XV. Kolordu işi ağırdan almaktadır. Bu ihmallerin yanında nakliye hususunda yaşanan birçok sıkıntı da eklenince, Halil Sami Bey ve askerlerinin dört gün boyunca ihtiyaç duydukları takviyeleri almadan savaşmak zorunda kaldıkları görülmektedir.

İngiliz-Fransız taarruzu her iki tarafın içinde bulunduğu zorlu şartlar altında açılan topçu ateşinden sonra 28 Nisan sabahı saat 08.00 civarında başladı. İki hat arasındaki bölgede bulunan Türk ileri karakolları geri çekilirken, 87. Tugay taburları ilk aşamada özellikle Zığındere kanadında süratle ilerlemeye başladılar. Fakat 1 kilometrelik bu umut verici ilerleme bir müddet sonra burada bulunan 20. Türk Alay'ının etkili makineli tüfek ateşi karşısında durakladı. Bu yoğun ateş karşısında taarruzu canlandırmanın imkânı yoktu. Merkez kesimden ilerlemesi gereken ve karşılarında yorgun 26. Alay askerleri bulunan 88. Tugay, ilk anda bugünkü Alçıtepe-Seddülbahir yolunun olduğu bölgeden belirli bir ilerleme kaydetmişti. Burada mücadele yakın mesafeden göğüs göğüse yapılıyordu ve kısa sürede Türk tarafında tehlikeli dalgalanmalar olduğu alay komutanı tarafından rapor edildi. Gönderilen takviye birlikler ile (25. Alay 2. Tabur ve 15. Alay 2. Tabur) 88. İngiliz tugayının taarruzu da durduruldu. Harekâtı tekrar canlandırmak ve ön hatta cephane ikmali yapmak isteyen Tuğgeneral Marshall (Hunter-Weston saat 09.30'da karaya çıkmış ve Marshall'ı taarruzu canlandırması için ileri hatta göndermişti) ileri hatta geldiğinde taarruz çoktan hız kestiğini gördü. Saat 11.30'da ihtiyattaki 86. Tugay'ı ileri çıkararak merkezdeki 88. Tugay'ı desteklemeye karar verdi (TNA, WO 95/4310, 86. Tugay Muharebe Günlüğü). 86. Tugay'ın ilerlemesiyle bu iki tugayın askerleri anında birbirlerine karıştılar. 86. Tugay'dan bazı ufak gruplar Kirte'ye birkaç yüz metre mesafeye kadar yaklaşıp da tugayın ana kısmı 88. Tugay'ın tuttuğu hattın ötesine geçemedi. 86. Tugay askerlerinden Çavuş Denis J. Moriarity Kirte'ye yaklaşan askerlerden biriydi:

“Genel taarruz için emirler verildi. Biz ihtiyat olarak görevlendirildik. Ateş hattına girmeye başlarken bölük subayı, ben ve 5 adam bölümün geri kalanından ayrıldık. Lances. Fus. [Lancashire Fusiliers] birliğine katıldık. Toprağı süpüren ateş altında ilerlerken her yerden kurşunlar sekiyordu. Şanslıymışım ki düşmana 600 yard mesafeye kadar yaklaştık. Türkleri göremiyorduk ama siperlerine doğru aralıksız ateş ediyorduk. Umuyorum birkaç tanesinin işini bitirebilmişimdir.” (IWM, Doc.11752).

Sol kanatta ve merkezde taarruz kısa sürede durma noktasına gelirken, hattın en sağ tarafındaki Fransızlar Kerevizdere ağzına doğru hareket etmiş ve 1 kilometre kadar ilerlemeyi başarmışlardı. Ancak Fransız taarruzu da bir müddet sonra Kereviz Sırtı civarında durduruldu. Saat 11.30 olduğunda İtilaf taarruzu her yerde duraklamıştı. Taarruzun kısa sürede duraklamasının temel sebebi Türk direnişinden çok, İngiliz ve Fransızların içinde bulundukları olumsuz koşullardı. Yorgun ve bitkin askerler gerekli taarruz azminden uzaktaydılar. Ayrıca Türklerin nerede olduklarına dair kimsenin bir fikri olmadığı için topçu da taarruzu yeterince destekleyememişti. Kraliyet Atlı Topçusu batarya komutanlarından biri olan Binbaşı Douglas Forman'ın belirttiğine göre; topçular cephanelerini paylaşmak zorunda kalmışlar ve bütün toplar aynı anda etkili şekilde kullanılamamıştı (TNA, CAB 33/29).

Harita 14: İngiliz ve Fransızların 28 Nisan Taarruzu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:36).

Düşmanın içinde bulunduğu olumsuz duruma rağmen, Türk komutanların raporlarına bakıldığında, sol kanattaki mevcut durumun olduğundan çok daha vahim algılandığı görülmektedir. Sağ kanattaki 20. Alay 87. İngiliz tugayını zorlanmadan durdurmuştu. Merkezde ilk aşamada bir takım tehlikeli dalgalanmalar yaşansa da gönderilen takviye birliklerle denge sağlanmış vaziyeteydi. En tehlikeli ve umut kırıcı raporlar Türk sol kanadından, yani Kerevizdere bölgesinde ilerleyen Fransızların karşısındaki 26.

Alay'dan geliyordu. Türk genelkurmayının eserinde saat 10.00'dan sonra buradaki durumun çok ağırlaştığı ve bu kanadın parçalanıp çökmek üzere olduğu belirtilmektedir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.197). Gerçekten de ilk günden beri sürekli ön hatta çarpışan ve bir hayli zayıat veren bu birlikler oldukça yıpranmış durumdaydılar. 25 Nisan'dan beri bölükleri parça parça cephenin çeşitli noktalarına dağıtılan ve çok fazla zayıat veren 25. Alay komutanı İrfan Bey, ilerideki tabur ve bölük komutanlarından düşmanın sayıca üstün ve kendi kuvvetinin yeterli olmadığına dair mesajlar almaktaydı. Tümen komutanına bir mesaj yolladı ve içinde bulundukları durumu özetledi:

“Şoseden dereye kadar olan mıntıkada ancak mevcûd 1000 nefer vardır. Ser‘iyyen mu‘âvenetde bulununuz veyahut bu husûsdaki mes‘ûliyet maddi ve ma‘nevî bana âid olamaz. Mesele gayet mühimdir. Vakit yokdur. Düşman pek kuvvetli olarak ilerliyor. Ser‘iyyen çaresine bakınız.

25. Alay Komutanı İrfan” (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-67).

Karşılarındaki düşmanın içinde bulunduğu zor durumu bilmeyen 25. Alay Komutanı Mehmet İrfan ve 26. Alay Komutanı Hafız Kadri, saat 11.30'da tümen komutanı Halil Sami Bey'e oldukça abartılı bir rapor gönderirler:

“Birliklerimiz çok büyük bir zayıata uğrayarak avcı hatlarımızın hemen hepsi geri çekildi. Düşman karşısında cephe boşalmıştır. Son ihtiyat erimiz dahi kullanılmıştır. Her türlü tedbir etkisiz kalmıştır. Acele emirlerinizi bekliyoruz.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.197).

Halil Sami Bey, alay komutanlarının gönderdiği bu vahim raporu alınca doğal olarak cephenin bu kanattan yarılma ihtimalinin kuvvetli olduğunu düşündü. Bu bölgeye takviye olarak gelmesi gereken ancak yanlış yöne giden 19. Alay yaklaşık beş kilometre geride donanma ateşi altında ileri hatta yanaşmaya çalışıyordu. Burada bir çözülme yaşanırsa, merkez ve sağ kanattaki birliklerin de direnmesine imkân kalmayacağı gibi çevrilerek yok edilme ihtimalleri vardı. Tümen komutanı, alay komutanlarından gelen ümit kırıcı haberler sebebiyle cephenin tamamen çökmesini önlemek ve daha geride sağlam bir hat kurmak için birliklere Yassitepe-Alçitepe hattına çekilmeleri emrini verdi. Fakat durum alay komutanlarının belirttikleri kadar kötü değildi. Öncelikle, gönderilen raporda elde tek bir ihtiyat erinin kalmadığı yazılıydı ancak bu doğru değildi. Yazılanın aksine bütün ihtiyat birlikleri henüz kullanılmamıştı. Binbaşı Mahmut Sabri birliği ile ihtiyattaydı ve henüz ön hatta sürülmemişti:

“Alay komutanı Soğanlıdere'ye geri çekilme emrini verdi. Bunun üzerine zaman kazanmamız gerektiğini ve Alçitepe yamaçlarının önemli olduğunu söyledim. Birlikte 25. Alay komutanına gidip ona bunu anlatmamız gerektiğini söyledi. Denileni yaptık. Tam o sırada 9. Bölük geldi.

Solda bir mevzi tutan 9 ve 12. Bölükler ile sağda mevzilenen 10. Ve 11. Bölükten kalanlarla düşman karşılandı ve üstün düşman kuvveti durduruldu. Bu durum 3-4 saat sürdü. Bu yüzden 10. Bölüğün ikinci komutanı ve birçok adamımız saf dışı bırakılmasına rağmen, düşmanın Alçitepe yamaçları gibi hakim bir mevkiyi alması önleildi. Dört saat sonra solumuz uzatıldı ve muharebe hattımız 7. Tümen'in 19. Alay'ı ile takviye edildi.” (Mahmut Sabri) (Hart, 2014, s.245-246).

Alay komutanı ile görüştüktan sonra emrindeki ihtiyat birliğini derhal ileri sevk eden Mahmut Sabri, kendisi de önde olmak üzere düşmanla çetin bir mücadeleye girişti. Mahmut Sabri'nin taarruzunu gören ve bu esnada çekilmekte olan diğer birliklerin de durup ön hatta dönmesiyle eski mevziler tekrar tutuldu ve askerlerin morali yükseldi. Zaten ilerlemekte zorlanan düşman böylece durdurulmuş oldu. Mahmut Sabri 25 ve 26 Nisan'da olduğu gibi yine cephede genel bir çöküşü önlemiş ve son derece kritik bir anda, alay komutanlarının çekilme yönündeki isteklerine karşı çıkarak Seddülbahir muharebelerinin gidişatını bir kez daha değiştirmiştir. 28 Nisan öğle saatlerinde gerçekleşen hadiseler hakkında 25. Alay bölük komutanlarından Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü de günlüğünde konu hakkında şöyle demektedir:

“[...] Subaylarla beraber 15. Alay'a mensup taburun birçok askeri inancını en fazla kaybeden askerlerdi. Bunlar dere içinde oraya buraya dağılmışlar ve toplanarak düzenli bir birlik haline getirilmişlerdi. Bu sırada zaten şimdiye kadar kurulmamış olan karargâh çadırlarını hemen kurdurmaya başladım ve bu şekilde gözü geride olan birçok askeri ikna ederek ve güya aldığımız başarılı sonuçlarla cesaretlendirerek geriye çevirdim. Bir ümitsizlikle gelmeye başlayan birlikler sevinçle hemen siperlerine girmeye başladılar. 25 Alay Komutanı Yarbay İrfan Bey bugün karargâha gelmiş ve kendileri ertesi gün kolorduya gönderilmiştir.” (Sayılır, 2015, 35-36).

Görüldüğü gibi, Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü de alay komutanlarının gereksiz telaşından bahsetmektedir. Başta Binbaşı Mahmut Sabri ve Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü gibi soğukkanlılığını yitirmeyen subayların ifadelerinden, alay komutanlarının cephedeki genel duruma hakim olamadıkları ve muharebenin gidişatını iyi değerlendiremedikleri görülmektedir. Diğer taraftan, Fransız Kolordusu muharebe günlüğü incelendiğinde, Fransızların karşılarındaki Türklerin ciddi bir kriz yaşadıklarının farkında bile olmadıkları anlaşılmaktadır. Muharebe günlüğünde özetle şu notlar yazılıdır:

“Yarım saat ertelenen taarruz saat 08.30'da başladı. Taarruzun başlangıcından itibaren düşman iyi gizlenmiş olarak kararlı bir direniş gösterdi. Kayıplarımız yüksekti; ancak hattımız 11.00'e kadar yavaşça ilerledi. Bu sırada İngiliz saldırısı durduruldu ve hattımız mevcut pozisyonunu korudu. Saat 11.50'de karaya çıkan General Vandenberg savaş alanına geldi ve şu emri verdi: “İlk hedef: Kerevizdere ağzı-Tepe 300; ikinci hedef: Alçitepe'nin güneydoğu yamaçları.” Taarruz yeniden başladı. Ağır top, tüfek ve makineli tüfek ateşi altında ilerlemek son derece zordu. Hattımız iyi mevzilenmiş makineli tüfeklerle korunan siperlerden 200 metre uzakta durduruldu. Kerevizdere'yi geçmek imkansızdı. Durum 17.30'a kadar sabit kaldı. İngiliz birlikleri Kirte önünde başarısız olmuştu ve geri çekiliyorlardı. Tuğgeneral Saat 17.45'te

piyadeleri sabah işgal edilen mevzilere çekmeye karar verdi. Geri çekilme operasyonu saat 22.00 sularında tamamlandı.” C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

İngiliz ve Fransız birliklerinin muharebe günlükleri incelendiğinde durumun Türk alay komutanlarının hissettiği kadar kritik olmadığı açıkça görülmektedir. Fransız kolordusu muharebe günlüğünden de anlaşılacağı gibi, Fransızlar taarruzun ilk anından itibaren ilerlemekte bir hayli zorlanmışlardır. Yani durum Türkler adına büyük ölçekli bir geri çekilmeyi gerektirecek kadar vahim değildir. Nitekim az bir mesafe ilerleyebilen Fransızlar akşam saatlerinde eski mevzilerine geri dönmüşlerdir.

Aslında yaşanan bu geri çekilme krizinin mimarı 25. Alay Komutanı İrfan Bey’dir. Tümen komutanının geri çekilme gibi bir niyetinin olmadığı verdiği tümen emirlerinden anlaşılmaktadır. Nitekim saat 11.50’de III. Kolordu Komutanlığına gönderilen mesajda şöyle denmektedir: “Düşman bugün cebhemizde ta’arruza geçerek ibtidâda biraz ilerlemiş ise de bi’l-âhire pek ziyade sıkışarak Kirte cephesi’nden ric’at etmeye başlamıştır. Cebheden 26. Alay ve 25. Alay kıta’atı ve Domuzderesi’nden Bursa Seyyâr Jandarma Taburu mukâbil ta’arruza geçmişlerdir. Şimdi yeni vaz’iyyet pek müsa’iddir.” (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, c.I, s.180). Paniğe kapılan ve birliklerine Soğanlıdere’ye geri çekilme emri veren 25. Alay komutanı, kimseyi beklemeden alayını cephede bırakarak Soğanlıdere’ye gitmiştir. Yaptığı bu sorumsuzca hareket tümen komutanı tarafından çok büyük tepkiyle karşılanmıştır. Halil Sami Bey, 18.00’de verdiği emrin ikinci maddesinde şöyle demektedir:

“Şimdi kolordu Kumandanı tarafından tebliğ edilmiş Başkumandan vekili paşa hazretlerinin telgrafnamelerinde bugün İstanbul’dan takviye kıta’at gönderilmekle başlanacağı bir adım bile geri çekilmek câiz olmadığı ve karşımızdaki düşmanın her halde bizden daha iyi vaz’iyyetde bulunmadığını emr edilmektedir. Sabahleyn de söylendiği gibi bulunduğunuz mevki’de sebat için her ne yapmak lazımsa bu gece behermahal icrâ ediniz. Kıta’ata tekrar emr verilmekle iktifâ olunmayarak ta’kibât-ı şedîde icrası lazımdır.

25. Alay Kumandanı mevki’ni bırakarak savuşmuş olduğundan alay kumandanlığından iskât edilmiştir. Nerede bulunur ise derdestiyle fırkaya getirilsin. 26. Alay kumandanı Binbaşı Kadri kendi alayına mensûb tevhid edilmiş taburla 25. Alay taburlarına kumanda edecek ve bu dört taburla müretteb 25. Alay nâminı taşıyacaktır.

9. Fırka Kumandanı Halil Sami” (ATASE, Kls.5337, Dos.H-1, Fih.1-67).

25. Alay Komutanı İrfan Bey bu sorumsuzca hareketinden sonra alay komutanlığından alınarak ertesi gün kolorduya gönderilmiş ve 30 Nisan’da Akbaş, Maydos, Kilye Bigalı İskeleleri Sevkiyat ve İaşe Komisyonları Başkanlıklarına atanmıştır (Toker, 2014, s.307-308). Neticede Mahmut Sabri ve cephedeki diğer gayretli subaylar sayesinde geri çekilme emri uygulanmamış ve büyük bir krizin önüne geçilmiştir. Mahmut Sabri,

etrafında kalan bir bölük kuvvetle hem geri çekilmeyi durdurmuş hem de başlattığı karşı taarruzla düşmana darbe vurup geriletmeyi başarmıştır (Göncü-Aldoğan, 2018, s.72). Türk sağ kanadındaki 20. Alay komutanı Mehmet Halit de tümenden gelen geri çekilme emrini düşmanla bu kadar iç içe geçmişken çok riskli bulmuş, en azından gece karanlığı çökene kadar bekleme kararı vermiştir. Bu alay komutanının geri çekilme emrini birliklerden gizlemesi ve geri çekilen perakende erleri tehdit ederek bizzat ileri hatta sevk etmesi de genel bir felaketin önlenmesine katkıda bulunmuştur.

İngiliz ve Fransızlar, Türk hatlarını yarmak bir yana, o kadar tükenmiş durumdaydılar ki bu zayıf Türk karşı taarruzunda bile sarsılmışlardır. Özellikle Fransız birlikleri arasında panik baş göstermiş ve subaylarının gayretlerine rağmen kısa süreliğine de olsa firar hareketi yaşanmıştır. Daha öğle saatlerine gelmeden taarruz planının tamamen dışına çıkmış, 88. Tugay'ın kısa sürede cephanesi tükenmiştir. Gün boyunca ne İngiliz tugaylarının kendi aralarında ne de İngilizler ile Fransızlar arasında eşgüdüm sağlanamamıştır. Muharebe günlüklerinin neredeyse tamamında askerlerin yorgun ve bitkin olduğundan söz edilirken, 29. Tümen muharebe günlüğünde şöyle yazmaktadır: “Saat 13.00: 86. Tugay ön hatta yanaştı ama 88. Tugay üzerinden ilerleyemedi ve bu esnada birlikler tamamen birbirine karıştı. İleri harekât yapılamamıştır. Bütün askerler tükenmiş durumda ve geride Drake taburu haricinde yedek kuvvet yoktur.” (TNA, WO 95/4304). Fransız kolordusu muharebe günlüğünde ise 28 Nisan'da Kerevizdere'de yaşananlar şöyle anlatılmaktadır:

“Saldırının başlangıcından itibaren iyi gizlenmiş düşman kararlı bir direniş gösterdi. Kayıplarımız yüksekti; ancak hattımız saat 11.00'e kadar yavaşça ilerlemeye başladı. Bu sırada İngiliz taarruzu durdu. Bizim hattımız da yerini muhafaza etmeye çalıştı. Saat 11.50'de General Vandenberg karaya çıktı ve birliklerin komutasını aldı. Daha sonra şu emri verdi: “Taarruz devam ediyor. İlk hedef: Kerevizdere ağzı; ikinci hedef: Alçitepe'nin güneydoğu yamaçlarıdır.” Düşmanın yoğun topçu ateşi ile makineli tüfek ve piyade ateşi altında ilerlemek çok zordu. Bununla birlikte, saat 16.00'da tuğgeneral şunları emretti: “Türkler İngilizlerden kaçıyor, taarruz tereddütsüz ilerliyor ve her yerde büyük bir kararlılıkla devam ediyor.”

Saldırı tekrar başladığında, hattımız iyi yerleştirilmiş makineli tüfeklerle savunulan siperlere [Türk siperleri] 200 metre mesafede durdu. Kerevizdere'yi geçmek imkansızdı. Durum bu şekilde 17.30'a kadar sabit kaldı. İngiliz birlikleri Kirte'nin önünde başarısız olmuştu ve geri çekiliyorlardı. Tuğgeneral saat 17.45'te birlikleri sabah işgal edilen mevzilere çekmeye karar verdi. Bu operasyon saat 22.00 sularında gerçekleştirildi (C.E.O., J.M.O, 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

Açıkça görüldüğü gibi, öğleden sonraya gelindiğinde İtilaf birlikleri adına vaziyet kötüye gitmeye başlamıştır. Bu arada 20. Alay'dan az sayıdaki asker Zığındere istikametinde karşı taarruza kalkar. Bu süngü hücumu, subay zayıyatı artan ve bitkin

düşen İngilizler üzerinde tam bir yıkım etkisi yaratır ve geriye çekilmeye başlarlar. Ancak Türk karşı taarruzu *Queen Elizabeth* tarafından tespit edilir ve devasa toplarıyla açık arazideki Türklere öldürücü bir ateş açarak bunları etkisiz hale getirir.

Neticede Türk sağ kanadı emniyete alınarak İngilizler geriye atılmış, Kerevizdere'deki Fransız ilerlemesi durdurulmuştur. Bu arada, tıpkı Türk tarafında olduğu gibi ön hattaki komutanlardan hattın yarıldığına dair bazı gerçek olmayan mesajlar alan ve paniğe kapılan Hamilton, Hunter-Weston'dan açıklama ister. Saat 17.20'de Hamilton'a cevap veren Hunter-Weston, durumun söylendiği kadar kötü olmadığını ancak kritik bir aşamada olduklarını bildirir:

“Gün boyu telaşlı mesajlar aldım ama bunları doğrulayacak bir şey yok. Cephede yerel başarılar ve başarısızlıklar var. İlk gönderdiğim rapordan beri ilerleyemedik. Kıtalar bugünkü bitkin halleriyle yeni bir Türk karşı taarruzuna uğrayacak olursa, neticenin vahim olacağından şüphem yoktur. Fransızlar şimdi müracaat ederek takviye birlik istediler. Bu ana kadar karaya çıkarılmış olan bütün taburları sarf etmiş olduklarını bildirmekteler.” (TNA, WO 95/4304).⁸⁶

Birliklere saat 17.30'da oldukları yerde siper kazmaları ve savunmaya geçmelerine dair emirler yollanır. Gün sonunda, bütün gün çabalamalarına rağmen hiçbir şey elde edemeden savunmaya çekilmiş bulunmaktadır.

“Türklerin Fransızlara ve bizim merkez kesimine topluca karşı taarruz yaptıklarını gördük. 138 rakımlı tepede [Aytepe] ön sıralarda oturan biri bu olanların hepsini izleyebilirdi. Yedek kuvvetimiz yoktu ve cephanemiz çok azalmıştı. Fransızları püskürtüp bizim sağ tarafımıza yöneldiler ve 5. Royal Scots ile Worcesters birliklerine ağır zayıat verdirdiler. Son derece uğursuz, kara ve yorucu bir gündü. 15 mil kuzeyde Avustralyalıların üzerindeki baskıyı azaltmak için saldırmak zorundaydık. Saldırmamak hata olurdu. Görüldüğü gibi daha fazla adama ihtiyacımız var. Çok sayıda Türk Kirte'yi geçip cepheye geliyor. 29. Tümen çıkarmalarda çok fazla zayıat verdi. Yarı güce düşmesine ve çok az subay kalmasına rağmen iyi iş çıkarmıştı ve çıkarmaya da devam ediyordu. Neredeyse bütün komutanlar vurulmuştu. (Yüzbaşı C.A Millward)” (TNA, CAB 45/259).

Daha sonra I. Kirte Muharebesi olarak adlandırılacak olan 28 Nisan taarruzu, alelacele hazırlanmış, kötü planlanmış ve kötü idare edilmiş bir taarruzdu. Hamilton ve Hunter-Weston'ın taarruz etmek için acele etmesi anlaşılabilir ancak birlikleri bir hayli zayıat vermiş ve yıpranmış vaziyetteydiler. İngilizlerin ilk gün hedeflerini ele geçirmek için acele etme zorunluluğunun yanında, Türklerin askeri yeteneklerini küçük görme eğilimi de halen devam etmekteydi. Neticede taarruz kesin bir başarısızlıkla sona erdi.

⁸⁶ İngiliz birliklerinin muharebe günlüklerinin neredeyse tamamında, sağ kanattaki Fransızlar geri çekildiği için bütün hattın geriye çekilmek zorunda kaldığı yazmaktadır. Hunter-Weston da günlüğüne Fransızların 15.15'te çekildiğini yazar. Ancak Fransız kolordusu muharebe günlüğüne bakıldığında çekilmenin akşam saatlerinde yapıldığı yazılıdır. Gerçekte Fransızlar 20. Türk Alayının saat 15.00 civarı başlattığı taarruzun akabinde çekilmişlerdir. Dolayısıyla 15.15 saati doğrudur.

Karaya çıktığı ilk günden beri sürekli zayıat vererek yıpranan 29. Tümen, I. Kirte Muharebesinden daha yorgun ve zayıflamış olarak çıktı. 26 Nisan'da kendiliğinden tahliye edilen Pınarıçi Koyu hizasına dahi gelinebilmişti. Askerlerin en azından birkaç gün dinlenmeye ihtiyaçları vardı. 8.000 ile 9.000 arasında bir kuvvetle bu taarruza katılan 29. Tümen çok miktarda subay da dâhil olduğu halde 2.000 zayıat verdi (Oglander, 2005, c.I, s.359). Fransızların 27-28 Nisan tarihlerindeki kayıpları ise takriben 27 subay ve 974 erden ibaretti (Les Armées Françaises dans La Grande Guerre, Ministère de La Guerre, état-major de l'Armée (AFGG), Service Historique Imprimerie Nationale, Tome VIII, 1923, s.50). Böylece toplam 13.500 mevcudun 3.000'i savaş dışı kalmış bulunuyordu.

Türk tarafına gelince; İtilaf saldırıları durdurulup geri atılsa da gün içinde tehlikeli dalgalanmalar yaşanmıştı. 25. ve 26. Alay komutanlarının yaşadığı kısa süreli panik, sağ kanatta 20. Alay Komutanı Binbaşı Halit'in askerlerine hakim olarak gösterdiği savaşma azmi ve özellikle sol kanatta yaşanan sıkıntılı vaziyet karşısında inisiyatif olarak askerlerinin önünde taarruza kalkan Seddülbahir çıkarmalarının yıldızı Binbaşı Mahmut Sabri'nin gösterdiği kahramanlık sayesinde atlatılmış oldu. 9. Tümen'in zayıatı oldukça fazlaydı. Çıkarmanın ilk gününden beri aktif olarak savaşan ve dinlenme imkânı bulamayan 26. Alay'ın mevcudu neredeyse bir bölük seviyesine inmişti. 9. Tümen'in 29 Nisan sabahı verdiği rapora göre tümene bağlı birliklerin genel vaziyeti şu şekildeydi:

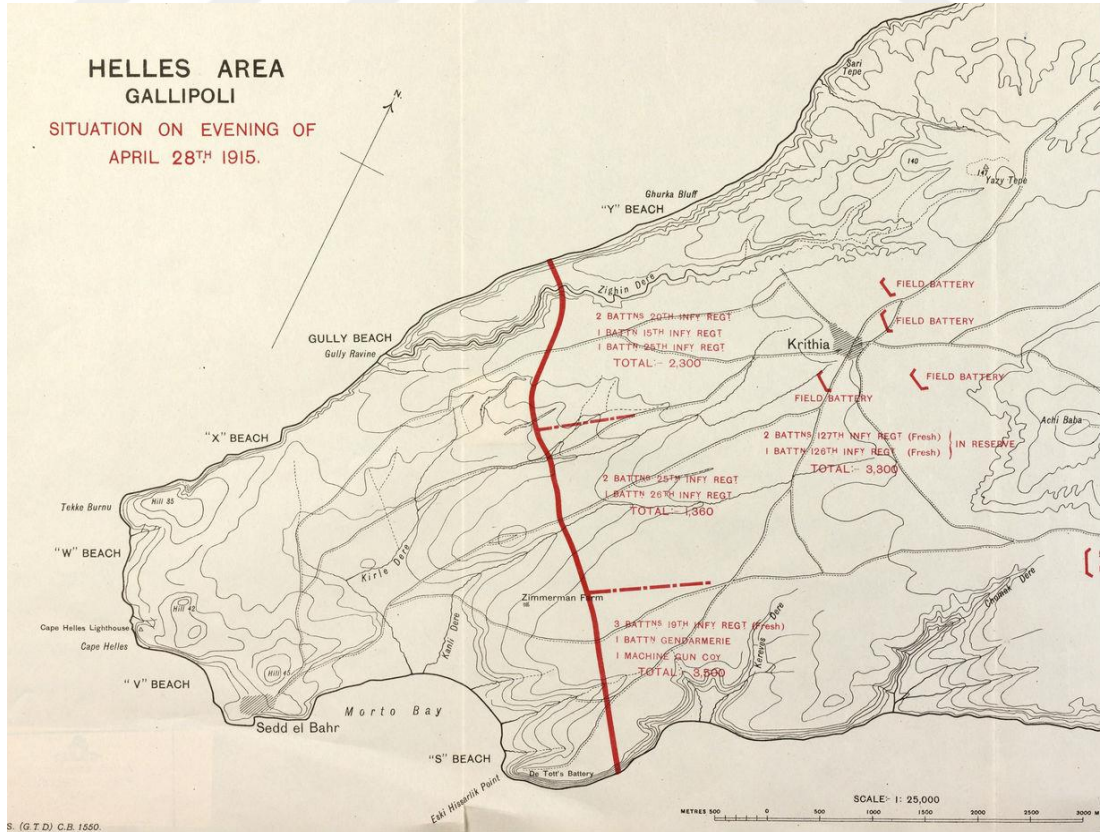
- Sağ kanatta 25. Alay 3. Tabur Harap Kilise yazısının güneyindeki sırtta, 15. Alay 2. Tabur dağınık ve düzensiz bir halde mevcudu 500 askere düşmüş durumda. Bu kuvvetler 20. Alay komutanının emrinde.
- 20. Alay 1. Tabur Harap Kilise önündeki siperlerde son derece az mevcutlu halde.
- 20. Alay 2. Tabur üç bölükte bir yüzbaşı ile 180 asker kalmış durumda.
- 25. Alay 1. Tabur ve 2. Tabur Binbaşı Mehmet Ali Bey komutasında yolun geçtiği sırtta ve arızalı yolun biraz ilerisinde.
- 19. Alay Kirte-Seddülbahir yolunun solunda.
- Bursa Jandarma Taburu mevcudu 250 askere düşmüş halde 19. Alay'ın solunda.
- 127. Alay 1. Tabur, 2. Tabur ve 126. Alay 1. Tabur Behramlı Köyü'nde ihtiyatta (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, c.I, s.183-184).

İki taraf üç gündür süren muharebelerde o kadar bitkin düşmüştü ki, karşılıklı yapılan zayıf taarruzlarda bile savunmadaki tarafta ara sıra bir panik hali baş göstermekteydi.

Sabah saatlerinde çok da kuvvetli olmayan taarruz karşısında Türklerin bazı noktalarda dağılma ve geriye çekilme emaresi göstermesi ile, öğleden sonra zayıf Türk karşı taarruzları karşısında geriye çekilen İngiliz ve Fransızların içine düştüğü durum birbirinin tamamen aynısıydı. Dinlenme fırsatı bulamayan ve yeterli takviye almadan savaşı bir birlikler taarruz etmek bir yana kendi hatlarını zor tutmaktaydılar. I. Kırte muharebesinin özeti buydu.

26.Alay Muharebe Grubu (26.Alay 3.Mürettep Taburu, 25.Alay 1. ve 3.Taburu, Bursa Jandarma Taburu)	900
20.Alay Muharebe Grubu (20.Alayın iki taburu, 15.Alayın 2.Taburu, 25.Alayın 2.Taburu)	778
19.Alay (iki tabur)	700
Toplam	2.378

Tablo 2: I. Kırte Muharebesi Zayıat Bilançosu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.203).

Harita 15: 28 Nisan Akşamı Türk Savunma Hattı (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.15).

28 Nisan akşam olduğunda iki tarafın askerleri o kadar bitkindi ki yerlerinden kıpırdıyacak durumda değildiler. Hunter-Weston bulundukları yerde mevzi kazmalarını ve olası bir Türk taarruzuna karşı mevzilerin ne pahasına olursa olsun savunmaları emrini verdi. Hamilton ise Seddülbahir’de üç gündür süren çatışmalarda yıpranan ve morali bozulan birliklere bir emir yayınlayarak moral-motivasyonlarını yükseltmeye çalışmaktaydı:

“28 Nisan 1915

Bütün subay ve askerlerin, düşmanın bizi bu cesurca kazandığımız mevcut konumumuzdan geriye sürme çabalarına karşı direnme konusunda sağlam ve kararlı duracaklarına güveniyorum. Düşman, takviyeler bize ulaşmasından önce yerel bir başarı elde etmeye çalışıyor, ancak takviyelerin ilk kısmı yarın gelecek ve kısa bir süre sonra bunu taze bir tümen takip edecek. Hepimiz, Fransızlar ve İngilizler, sıkı durmak, kazandıklarımızı elde tutmak, düşmanı yıpratmak ve böylece kesin bir zafer için hazırlanmalıyız.

General Ian Hamilton” (AWM, AWM4 1/4/1, PART:2).

Çıkarmalar başlamadan önce bir hamleyle Alçıtepe’yi ardından da Kilitbahir’i ele geçireceğine ve bu esnada Türklerin kaçarak Gelibolu Yarımadası’nı tamamen tahliye edeceklerine inanan Hamilton, çıkarmaların dördüncü gününde Seddülbahir’de elde edilen daracık arazide Türk karşı taarruzuna karşı direnmeleri konusunda birliklerine emir gönderiyor, onları motive etmeye çalışıyordu. Bir baskınla Yarımada’ya çıkıp Kilitbahir Platosu’nu ele geçirme planı kesin olarak çökmüştü.

I. Kirte Muharebesinden sonra takviye kuvvet konusu iki taraf için de hayati derecede önemliydi. İngilizler eldeki beş tümenle Gelibolu Yarımadası’nı beklenildiği kadar kolay alamayacaklarını anlamışlardı. Nisan sonuna gelindiğinde verilen zayıyata rağmen hem Arıburnu’nda hem Seddülbahir’de sıkışmış durumdaydılar. Toplam 3.968 asker ve 110 subay ile Seddülbahir’e çıkan 86. Tugay’ın mevcudu 30 Nisan’da 36 subay ve 1.850 ere düşmüştü. 88. Tugay’ın 25-29 Nisan arasındaki toplam zayıyatı ise 168 ölü, 789 yaralı ve 216 kayıp olmak üzere toplam 1.173 idi. Geriye 57 subay ve 2.191 asker kalmıştı. 87. Tugay’ın zayıyatı da aynı şekilde ağırdı. I. Kirte muharebesinde İngilizler 2.000, Fransızlar da 1.000 kadar olmak üzere 3.000 zayıyat vermişlerdi.

Arıburnu’ndaki durum da Seddülbahir’den farklı değildi. Hatta burada ele geçirilen arazi Seddülbahir’e göre çok daha dar ve elde tutması/barınması zor bir araziydi. Türklerin elinde yakın mesafeden muharebe alanlarına sevk edebilecekleri tümenler vardı ve bunlar hâlihazırda yoldalardı. Ancak Hamilton’ın elinde yedek birlik yoktu.

Geç kalınan her bir gün, zafer kazanmaları için gereken asker sayısının miktarını arttırıyordu. Bugün bir tümenin yapabileceği işi yarın ancak bir kolordu başarabilirdi.

Halbuki General John Maxwell komutasındaki Mısır garnizonunda fazla sayıda birlik vardı. Fakat Hamilton daha çıkarmanın ilk haftası bile dolmadan takviye kuvvet istemekten imtina ederek Savaş Bakanı Kitchener'ın tepkisini çekmek istemiyordu. Bunun sebebi, daha önceki bölümlerde anlatıldığı gibi, Kitchener'ın Hamilton'dan elindekinden daha fazla kuvvet istememesi yönündeki sözleriydi. Hamilton bu şekilde çekingenlik gösterip kuvvet talep etmekte geç kalırken, Fransız Amiral Guêpratte, 26 Nisan'da Paris'e bir telgraf çekerek; "böyle geniş kapsamlı bir harekât için yeterli olmayan bu seferi kuvvetin derhal takviyesine son derece lüzum vardır" dedi (Oglander, 2005, c.I, s.367-368). Ayrıca Amiral de Robeck de 27 Nisan'da Churchill'e bir mesaj göndererek vaziyetin kötüye gittiğine bildirdi:

"27 Nisan sabahı muharebenin gidişatına dair Amiral de Robeck'ten mesaj aldık. Bu mesajı Lord Kitchener'a kendim götürdüm. 29.000 askerin karaya çıktığını memnuniyetle dile getirdi. Kritik anın geçtiğini ve birlikler karaya çıktıktan sonra gerisinin hızlı şekilde geleceğini düşünüyor gibiydi. Ancak daha sonra gelen mesajlar 28 Nisan taarruzunda verilen kayıplar neticesinde çatışmanın vahşiliğini gösteriyordu. O gün Lord Fisher ile birlikte Savaş Bakanlığına gittik ve Lord Kitchener ile Mısır ve İngiltere'den Hamilton'a geniş takviye kuvvetler gönderilmesi hakkında konuştuk. Fisher ikna edici bir şekilde ricada bulunurken ben de elimden geleni yaptım. Kitchener ilk başta daha fazla kuvvet gerektiği hakkında kuşkuluydu ama bizim belirgin endişemiz ve uyarımız onu sarstı. O akşam General John Maxwell'a 42. Tümen'i ve Hint Tugayını Mısır'dan Çanakkale'ye göndermesi gerektiğini yazdı." (Winston Churchill) (Churchill, 1923, s.433).

Churchill'in aktardığı bu cümlelerden de anlaşılacağı gibi, Kitchener şaşkınlık içerisindeydi çünkü Hamilton'dan aldığı mesajlara göre her şeyin yolunda gittiğini zannetmekteydi. Çanakkale'deki ordunun zor durumda olduğunu ve takviyeye ihtiyaç duyduğunu Hamilton'dan değil amirallerden öğrenmiş oldu. Akabinde Hamilton'a şu mesajı gönderdi; "Eğer Mısır'dan daha fazla birlik istiyorsanız, General Maxwell ihtiyacınız olan birlikleri verecek." Hamilton hala Kitchener'ı kızdırmaktan çekiniyordu ve tepki çekmemek için son derece çekingen bir üslupla cevap verdi: "Birliklerimizin yüksek şevkleri sayesinde her şey yolunda gitmeye devam ediyor. İhtiyacım olması durumunda 42. Tümen'i isteyebilir miyim? Gerçekten ihtiyacım olmadıkça bir tek asker bile talep etmeyeceğimden emin olabilirsiniz." (Carylon, 2003, s.281).

Ürkek bir tavırla içinde bulunduğu mevcut durumu yansıtmaktan imtina eden Hamilton, anlaşılması güç şekilde işlerin gayet yolunda gittiğini bildirmekteydi. Hiç

şüphesiz, gerçekler böyle değildi. Neticede bu yazışmalardan sonra kendisine tam yedi aydır Mısır'da bulunan 42. Tümen ve Hint Tugayı'nın takviye olarak gönderilmesine karar verildi. Ayrıca Fransızlar da Kitchener'ın ricası üzerine 30 Nisan'da General Boilloud komutasındaki 156. Tümen'i Çanakkale'ye göndermeye karar verdiler (Cassar, 1974, s.182).⁸⁷ Londra'ya umut dolu mesajlar göndererek aşırı iyimser bir tavır takınan Hamilton, emrine verilen takviye kuvvetleri duyunca oldukça sevinmişti ancak takviye birlik gönderilmesinin tamamen onun dışında geliştiği de açıktır.

İtilaf Devletleri Gelibolu'ya takviye kuvvet göndermek için bir anda yoğun bir çaba sarf etmeye başlamışken, Türk komuta kademesi de Yarımada'nın güneyine kuvvet kaydırma telaşındaydı. Gönderilen takviyeler bazen bölüklere kadar bölünerek nerede ihtiyaç varsa oraya parça parça gönderilmekteydi. Donanma topçusuna yakalanmamak için gece karanlığında yapılan bu intikaller kaosa sebep oluyor ve büyük gecikmeler yaşanıyordu (Göncü-Aldoğan, 2018, s.73). Bu şartlar altında cepheye yetişen birlikler ön hatta girer girmez diğer birlikler ile karışıyor ve sevk ve idare kısa sürede elden çıkıyordu. Bu hareket tarzı bazen bir mecburiyet olmakla birlikte birliklerin performansı düşüyor, bu şekilde düşmanı denize dökmek bir yana ancak zorlukla durdurmaya çalışıyorlardı. Liman von Sanders'in maiyetindeki Alman subaylardan Mühlmann da bu hareket tarzını şiddetle eleştirenlerden biridir:

“Seddülbahir’de yürütülen harekât maalesef düşmanın her gün Seddülbahir’de güçleneceği ve tahkimatlara daha çok yerleşeceği korkusundan dolayı aceleye getirildi. Çeşitli tümenlerin akla gelebilen bütün kıtaları günlerce süren nakilden ve yorucu yürüyüşlerden sonra araziye tanımsızın muharebeye sokulmak üzere çoğu kez ağırlıkları olmaksızın buraya getirildiler.” (Wolf, 2014, s.268).

Bu arada, İstanbul'daki Başkomutan Vekili Enver Paşa karaya çıkıp yerleşen düşmana karşı taarruza kalkma hususunda pasif kaldığını belirterek, arka arkaya gönderdiği emirlerle düşmanın bir an önce denize dökülmesini talep etmekteydi. Her geçen gün üzerindeki baskının arttığını hisseden Liman von Sanders, en az birkaç tümen takviye kuvvetin yetiştirilmesi talebinde bulundu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.207). Esat Paşa da Başkomutanlık Vekaletine bir rapor göndererek parça parça cepheye sürülen birliklerin etki yapmadığını ve düşmanı denize dökmek

⁸⁷ Batı cephesinden alınarak Gelibolu'ya yollanan 156. Tümen'in ismi 2. Doğu Tümeni (2e division du corps expéditionnaire d'Orient) olarak adlandırılmıştır. Tümenin ilk unsurları 2 Mayıs 1915'te Marsilya'dan gemiyle yola çıkar. 2 Doğu Tümeni'nin bir sömürge ve bir Avrupalı (Métropolitaine) tugayı vardır. Tek fark, sömürge alaylarının bir yerine iki Avrupa taburuna ve bir Senegalli taburuna sahip olmasıdır. Bu, şüphesiz, Afrika birliklerinin savunmadaki güvenilmezliğine dair raporların bir sonucudur. Tümenin topçu gücü ise şöyledir: iki tane 75'lik dağ bataryası, dört 12mm, dört 155 mm (uzun) ve altı 155 mm (kısa) top. Yeni tümenin ilk unsurları 6 Mayıs'ta başlayan İngiliz-Fransız taarruzu ile aynı gün muharebe alanına gelmeye başlayacaktır.

için taze bir tümenin kolorduya verilmesi gerektiğini bildirmişti. Bu taleplere olumlu cevap veren Enver Paşa, İstanbul'da bulunan 15. Tümen'i 29 Nisan'da hareket ettirerek Çanakkale'ye yolladı.

Arıburnu'nda 19. Tümen Komutanı Mustafa Kemal Bey, Seddülbahir'de ise 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey komutasında savaşan kuvvetler bir tümen seviyesini aşmış bulunmaktaydı. Her iki cephede de yeni bir idari düzenleme yapılması zorunluluk haline gelmişti. Cephe bölgelere ayrılarak Arıburnu'nda Kuzey Bölgesi, Seddülbahir'de ise Güney Bölgesi adıyla yeni komutanlıklar kuruldu. Bu iki bölge komutanlığı ise III. Kolordu Komutanı Esat Paşa'nın emrinde olacaktı. 29 Nisan'da Seddülbahir'deki Güney Bölgesi Komutanlığına sürpriz bir kararla 5. Tümen Komutanı Albay von Zodenshtern getirildi. Bu, bizzat Liman von Sanders'in kararıydı. Esat Paşa, Halil Sami Bey'e Güney Bölgesi komutanlığının kurulduğunu bir mesajla bildirdi (ATASE, Kls.4836, Dos.H-10, Fih.1-86).

Böylece Güney Bölgesi Komutanlığı 29 Nisan'da resmen kurulmuş oldu. Aynı gün Liman von Sanders, emir subayı Binbaşı Mühlmann ve Albay von Zodenshtern 9. Tümen karargâhına geldiler ve von Zodenshtern Halil Sami Bey'den komutayı devraldı. Kurmay başkanı ise Mühlmann olacaktı. Üç gün sonra komuta heyetine Albay Hans Kannengiesser'in de katılımıyla Güney Bölgesi karargâhında üç Alman subay yer almış bulunuyordu.⁸⁸ Zodenshtern, karargâhını Anderya Çiftliği'nin batısında kurduktan sonra ilk emrini 29 Nisan saat 15.10'da verdi. Yedi maddelik emrin ilk üç maddesine göre cephe iki tümen arasında bölünüyordu. Halil Sami Bey komutasındaki sağ kısımda 19. Alay 1. Tabur ve 20. Alay'dan iki tabur olmak üzere toplamda üç tabur 20. Alay komutanının emrinde olacaktı. Sol kısımda ise Albay Remzi Bey komutasında 19. Alay'dan iki tabur, 26. Alay'dan karışık bir tabur ve Bursa Jandarma Taburu Albay Remzi komutasında bulunurken, ihtiyatta 32. Alay ve 39. Alay'dan birer tabur olacaktı.

⁸⁸ Liman von Sanders İstanbul'dan taze birlikler talep ederken, bazı Alman subayların da gönderilmesini Enver Paşa'dan talep etmiş, Harbiye Nezaretinde Ordu Departman Müdürü olan Kannengiesser bu doğrultuda Çanakkale'ye hareket etmiştir. Aslında Güney Bölge komutanlığı için adı geçen bu zat bölgeye geç gelince, 5. Tümen Komutanı von Zodenshtern Güney Bölgesi Komutanı olmuştur. Zodenshtern'den boşalan 5. Tümen Komutanlığına atanan Kannengiesser o sıralarda Arıburnu'nda Mustafa Kemal'in emrinde çarpışan birliklerinin komutasını almak için Arıburnu'na gider fakat Mustafa Kemal Bey çeşitli gerekçelerle bunun imkânsız olduğunu belirtir. Mustafa Kemal'in aktardığına göre, kendisinden daha üst rütbeli bulunan bu şahıs Arıburnu'ndaki bütün birliklerin komutasını almaya çalışmış fakat Mustafa Kemal buna izin vermemiştir. Yine Mustafa Kemal'in aktardığına göre bu Alman komutan 2 Mayıs günü düşmanın bir karşı taarruz ihtimaline karşı birliklerin Conkbayırı-Kemalyeri hattına çekilmesini teklif eder ve bu teklif Mustafa Kemal tarafından şiddetle reddedilir. Mustafa Kemal durumu Esat Paşa'ya aktardıktan sonra Kannengiesser yaveri ile birlikte geriye alınır ve Seddülbahir'de von Zodenshtern'in karargâhına resmi bir sıfatı olmadan gönderilir. Kannengiesser anılarında Mustafa Kemal ile yaşadığı bu tartışmalardan bahsetmez. Kesin olan şey bu iki komutan arasında bir yetki tartışması olduğu ve Kannengiesser'in Arıburnu'ndan uzaklaştırıldığıdır (Kıbil, 2017, s.169-172).

İstanbul'dan hareket eden 15. Tümen ise yoldaydı. Kısım komutanları alayların asker sayılarına dair ayrıntılı bilgileri Güney Bölge Komutanlığına 30 Nisan'da bildirdiler. Buna göre birliklerin mevcutları şöyleydi:

19. Alay	2000
32. Alay 1. Tabur	800
39. Alay 1. Tabur	800
Bursa Jandarma Taburu	200
Toplam	3800

Tablo 3: 7. Tümen Komutanı Albay Remzi Bey'in Verdiği Çizelge (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.213).

	Subay	Er	
25. Alay 1. Tabur	9	919	25. Alay 1. Tabur ikmal erleri ile tamamlanmış fakat taburların subay eksikliği kapatılamamıştır
25. Alay iki tabur (2.ve 3. Tabur)	10	914	
26. Alay 3. Mürettep Tabur (2.ve 3. Tabur)	7	450	Alayın 4. Tabur'u Kumtepe'dedir Harbe girmemiştir. Müretteb 26. Alay 3. Tabur (sol cenâhdadır)
20. Alay 1. Tabur	4	611	
20. Alay 2. Tabur	8	775	
15. Alay 2. Tabur	6	704	I.Kirte Muharebesinin zayıfatı ikmal edilmememiştir.
19. Alay 2. Tabur	17	1000	Yeni katılmıştır
25. Alay Makineli Tüfek	1	102	
126. Alay 1. Tabur	16	1185	
Toplam	78	6680	

Tablo 4: Harp ceridesine göre Halil Sami Bey'in Verdiği Çizelge (27. Alay Harp Cerideleri, 2017, c.I, s.193).

Her iki kısım kuvvetlerinin yanında ihtiyat birlikleri ve kullanılması emre bağlanan 21. Alay da eklendiğinde, Güney Bölgesi Komutanlığı elinde yaklaşık 16.000 asker olduğu görülmektedir. Yeni kurulan bölge karargâhının 29-30 Nisan tarihinde verdiği ilk emirlerde birliklerin bulundukları yerde tahkimat yapmaları ve muharebe düzeni almaları hususunda önemle durulmuştur. von Zodenshtern, atlı süvariler hariç savaşma kabiliyeti olan her bir askerin muharebe hattında bulundurulmasını kısım kumandanlarından istemiş ve mühimmat ikmalinin yanında, askerlere sıcak yemek

verilmesine dair emirler çıkarmıştır. Topçu gücünün arttırılmasına dair çalışmalar da dikkat çeken bir diğer unsurdur.

2.2. 1/2 Mayıs ve 3/4 Mayıs Gece Taarruzları

Daha önce belirtildiği gibi, Başkomutanlık Vekaleti düşmanın bir an önce denize dökülmesi için Liman von Sanders üzerinde ağır baskı kurmaktaydı. 1 Mayıs'ta Beşinci Orduya Komutanlığına gönderilen mesajda şöyle deniyordu: “Eğer taarruzlarınızı büyük birliklerin oraya ulaşmasına kadar ertelerseniz bu sırada düşmanın fazla takviye kuvveti olma ihtimali, siperlere yerleşmesi ve bu suretle şimdiki halde sahip olduğumuz sayı üstünlüğünü elden kaçırmamız tehlikesi baş gösterecektir. Bu bakımdan taarruz zamanının seçilmesinde bu gerçek göz önüne alınmalıdır.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.216). Mümkün olan en kısa zamanda taarruza kalkılacaktı fakat Seddülbahir’de taarruza kalkmanın çeşitli zorlukları vardı. Buradaki en büyük sorun, arazi şartlarından dolayı düşman donanmasının yarattığı tehditti. İtilaf Donanması Yarımada’nın ucunu üç taraftan kuşatmış halde bulunuyordu. Dolayısıyla açık arazide düşmanın gözü önünde taarruza kalkmak askerleri bilerek ölüme yollamakla eş değerd.

Gerçekten de Seddülbahir cephesini Arıburnu’ndan ayıran en önemli özellik her yönden donanma ateşine açık olmasıydı. Liman von Sanders düşmana ancak gece vakti taarruz edilebileceğine karar verdi. Diğer Alman komutanlar da bunun bir zorunluluk olduğunu düşünüyorlardı:

“Seddülbahir’de taarruz basit değildi. Alçıtepe’de sadece 8 km. enindeki ve batıya doğru giderek daralan Gelibolu Yarımadası, kuşatmalar için hiçbir uygun yer bırakmıyordu. Her iki kanadıyla denize dayanan düşmana ancak sadece cepheden taarruza kalkılabilirdi. Az koruma sağlayan arazide, saldırgan, hasmının tam bir ateş etkisine maruz kalacaktı. Bu sebeple, gün ışığındaki her taarruz korkunç zayıatla sonlanmaya mahkûmdu. Böylece bütün olumsuz yanlarına rağmen bir gece taarruzu imkânı geriye kalıyordu. Özetle Türkler açısından bakıldığında, en kısa zamanda bir gece taarruzu ile düşmanı Seddülbahir’de denize dökmek gibi vazgeçilmez bir mecburiyet görülüyordu.” (Carl Mühlmann) (Mühlman, 2003, s.97).

Gece taarruzu düşman üzerinde beklendiğinden daha fazla etki yaratabilir, ne kadar kuvvetin saldırdığını bilemeyen ve topçu desteğinden mahrum düşman paniğe kapılırsa siperlerini karanlıkta terk edebilirdi. İngiliz ve Fransızlar sahilden uzak olmadıkları için yaşanacak paniğin bir anda bozguna dönüşme ihtimali vardı. Ancak gece taarruzları bir hayli dezavantajı da içinde barındırmaktaydı. Öncelikle, taarruza kalkacak birliklere karanlıkta hakim olmak bir hayli zordu. Bölge karargâhı ile kısım komutanları ve kısım komutanları ile taarruza kalkan taburlar arasında her aşamada yüksek koordinasyon

sağlanmalıydı. Tümen seviyesinden başlayarak özellikle tabur, bölük ve hatta takımlar arasındaki uyum çok önemliydi. Bölükler taarruza kalktığı yönlerini koruyarak hedeflerinden sapmamalı ve mümkün olduğu kadar diğer bölüklerle karışmamalıydı. Karanlıkta koordinasyonun her aşamada korunabilmesi için, taarruza kalkacak askerlerin gece taarruzu konusunda eğitimlerinin ve pratiklerinin olması gerekirdi fakat Türk ordusunun böyle bir pratiği yoktu. Bir taarruz esnasında gündüz vakti bile birlikler arasında irtibatın sağlanması hususunda zorluklar yaşanırken gece taarruzunda koordinasyonun nasıl kurulacağı büyük bir soru işaretiydi.

Bu arada Anzakların Arıburnu'nda bir şekilde tutunduğunu gören Hamilton, artık bütün dikkatini Seddülbahir'e çevirmişti. Takviyeler için Londra'dan söz almıştı ancak bunların Gelibolu'ya gelmelerine daha vakit vardı. 28 Nisan'daki başarısız taarruzdan sonra toparlanmaya çalışan İtilaf birlikleri boş durmuyordu. Yeni topçu mevzileri hazırlanıyor, iskeleler inşa ediliyor, sahillerden ön hatlara giden yollar yapılıyor ve her türlü mühimmat ve erzak hızlıca karaya çıkarılıyordu. Hamilton 30 Nisan'da 29. Tümen'e bir emir gönderdi ve hattın güçlendirilerek bir sonraki taarruz için gerekli hazırlıkların yapılması talimatını verdi. Yeni karaya çıkarılan ve geçici olarak tümenin emrine verilen Hint Tugayı geride taze kuvvet olarak yedekte bekletilecek ve taarruz gününe kadar ön hatta alınmayacaktı (TNA, WO 95/4263, EK-1). Bir-iki gün dinlenme fırsatı bulan askerler önceki günlere oranla daha güçlü ve iyi durumdaydılar (TNA, WO 95/4304). Türk gece taarruzları başlamadan önce iki tarafın kuvvetleri şöyleydi:

Türk Kuvvetleri	İtilaf Kuvvetleri
18,5 Piyade Taburu	30 Piyade Taburu
3 Ağır Makineli Tüfek Bölüğü	30 Ağır Makineli Tüfek Bölüğü
10 Batarya	23 Batarya (ve donanma topçusu)

Tablo 5: 1/2 Mayıs Gece Taarruzun Önce Karşılıklı Kuvvet Dağılımı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.222).

Kuvvet dağılımına bakıldığında İngiliz ve Fransız birliklerinin sayısal olarak açıkça üstün olduğu görülmektedir. Burada en önemli fark topçu gücündedir. Arazi yapısı gereği Türk dağ bataryaları Arıburnu'na kaydırılırken Seddülbahir'de sahra bataryalarının konuşlanmasına karar verilmiş fakat bu bataryalarının bölgeye kaydırılması henüz tamamlanmamıştır. Ayrıca ağır makineli tüfek sayısında da Türkler düşmanlarına göre bir hayli zayıf bulunmaktadır.

Von Zodenshtern 30 Nisan saat 16.00'da 9 maddeden ibaret emrini birliklere gönderir. Bu emir kapsamında, 30 Nisan/1 Mayıs gecesi her iki taraf arasındaki 600 metrelik insansız arazide düşmana sezdirmeden ilerleyen bölükler belli noktalarda ileri karakollar kurarak keşif çalışmaları yapacaklar, gerideki birlikler de ön hatlara kaydırılarak taarruz hazırlıklarını hızlandıracaklardır. Halil Sami Bey'in talimatıyla vaziyeti anlamak için ön hatta gönderilen tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Hulusi, hem düşman hem kendi birlikleri hakkında bilgi topladıktan sonra tümen komutanına bir rapor sunar. Düşmanın Zığındere bölgesinde iki alay kuvvetinde olduğunu tahmin eden Binbaşı Hulusi, gündüz vakti ileriye asker sevk etmenin mutlak ölüm anlamına geleceğini bildirir:

“Düşman Vaz'iyeti

Kirte değirmenlerinin yanına kadar yaya olarak giderek düşmanın ve bizim kıta'atımızın bulunduğu mevâki'i ve düşmanın hal ve tahkimatını bir sâ'at müddet kadar tarassud ettim. Düşmanın ileri kıta'atı sağ cenâhda işaretli Bahir Tepe yazısından tahminen (600) metre şimalinden başlayarak haritada kalın münhaniyi ta'kiben çiftlik üzerinden geçerek Maltepe Deresi'ni tâ'kiben Zığındere munsabının tahminen 500-600 metre şimalinde denize münthehi oluyor. Zığındere munsabı civarındaki çiftlik (yahut dam) düşman tarafındadır. Düşman tahminen bu hatta iki alay kadar kuvvetli tahkimatla meşguldür. Topçularımızın icra ettikleri endahlr seyrek olmakla beraber tepe tahkimatlarını işkal ediyor. Mermiler isabet ettikçe dağılıp kaçıyorlar. Bizim ileri hattımız bu gece de dün gecekine nazaran büyük bir fark gösterilecek surette ilerlememiştir. Ancak dünkü mevzi'lerine nazaran a'zâmi 500 metre kadardır. Giderken ve gelirken düşman zırhlısı mütemâdîyen bizi ateş altında bulundurmıştır. Müteaddid efrada bile donanma tarafından ateş edilmekte olduğundan gündüzün bu mîntakada kat'îyyen ileriye sevkîyât icrâsı fevke'l-âde müşküldür.

Fırka Erkân-ı Harbi

Hulûsî" (ATASE, Kls.4836, Dos.H-15, Fih.1-31).

Von Zodenshtern'in 1 Mayıs saat 15.00'te verdiği nihai taarruz emrine göre saat 22.00'de süngü hücumu ile baskın tarzında genel bir taarruz yapılacak ve düşman denize dökülecektir. Ancak 22 maddeden oluşan oldukça detaylı emrin ön hattaki birliklere ulaştırılmasında bazı sıkıntılar yaşanır. Alman komutanların hâkim olduğu karargâhta emirleri Almancadan Türkçeye tercüme etmesi için Arap asıllı iki genç subay seçilmiştir, ancak trajikomik şekilde bu subayların Türkçeleri iyi değildir. Tercüme işlemi oldukça uzun sürdüğü gibi bazı maddelerde ne dendiği anlaşılamamaktadır.

“Alman ırkının başka bir karakterine sahip bu kişi [von Zodenshtern] her gün portatif masası üzerine haritasını açıyor ve güya kurmay başkanı olan Mühlmann Bey'le uzun istişarelerden sonra emirler vermeye başlıyor. Almanca olarak yazılan bu emirler, Türkçemizin daha başlangıç aşamasında bulunan iki genç ihtiyat subayı tarafından Türkçeye tercüme ediliyor.

Askeri terimlere henüz vakıf olmayan bu subayların çevirileri önce tam olarak anlaşılamadığı için uzun uzun açıklama yapılması gerekiyordu. Von Zodenshtern, Lange, Mühlmann, Frayon, Von Schmit... İşte bizimle kaynaşmaya çalışan kişiler.” (Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü) (Sayılır, 2015, s.36).

Yukarıdaki örnek, Çanakkale Muharebelerinin genelinde zaman zaman yaşanan Almanca-Türkçe tercüme sıkıntısının sadece tek bir örneğidir. Mühlmann gibi Alman subaylar da tercümede yaşanan gecikmeler ve hataların can sıkıcı boyutlara ulaştığını sıklıkla dile getirmişlerdir: “Yeni gelen ve duruma intibak ettirilememiş olan birlikler, Kurmay tarafından verilecek emirleri bekliyorlardı. Birden çok dilde emir vermenin güçlükleri ve tehlikeleri nahoş bir durum yaratıyordu. İstihbarat ağı büsbütün yetersizdi.” (Mühlmann, 2003, s.104). Bir Türk ve bir Alman subayın anılarından aldığımız bu örneklerin sayısını çoğaltmak mümkündür. Türk genelkurmayının eserinde de konu ile ilgili şu yorum yapılmaktadır: “Emirler ve sayfalarca uzun ekleri, Arap asıllı tercümanın kaleminden anlaşılmaz bir halde çıkmıştı. Bunların düzeltilmesiyle bir hayli uğraşıldı. Saatler geçti ve emrin birliklere ulaşması gecikti.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.217).

Gerek tercümede yaşanan sorunlar gerek haberleşme ağındaki yetersizlik sebebiyle taarruz emirleri ön hattaki bölüklere neredeyse taarruz saati geldiğinde iletilebilmiştir (örnek olarak 21. Alay’a emirler saat 21.00’de gönderilebilmiştir). Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü 1/2 Mayıs gece taarruzu öncesi bu konuda yaşanan sıkıntıyı anlatmaktadır:

“Bu emirlerin ileri hattaki birliklere ulaştırılması ise çok zorluydu ve haberleşme araçları oldukça yetersizdi. Bilmem bu hareket tarzı ile birlik komutanları maiyetlerine ne şekilde emir vereceklerdir. Taarruzun maksadından bir kısım bölük komutanlarının da haberdar olamayacağı açıktır. Harekâta birlik yoktur. Henüz kurulan savunma mevzilerinde haberleşme araçları çok yetersiz iken, bu beş altı kilometrelik cephede idare birliği elindeymiş gibi tebliğ ve emirler yayınlamak ve bunu bütün askerlere telkin etmek için hiç kimse ilahi bir güce sahip değildir.” (Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü) (Sayılır, 2015, s.37-38).

Güney Bölgesi karargâhında iyi Almanca ve Türkçe bilen subayların olmaması ve tercüme işinin Arap asıllı genç subaylara verilmesi nedeniyle yaşanan sorunlar gerçekten düşündürücüdür. Bu sıkıntılar ilk bakışta önemsiz gibi gözüксе de aksine ağır sorunlara yol açacak büyüklükte olduğu aşikardır. Anlaşılması güç emirlerin halihazırda cephede karmakarışık halde bulunan birliklere oldukça geç şekilde ulaştırılmasıyla var olan sıkıntılı durum iyice artmıştır.

Bu olumsuz şartlar içinde saat 22.00’de taarruza kalkılmıştır. Sağ kısımda Binbaşı Halit komutasındaki 20. Alay ilk hamlede iki taburla ileriye atılır fakat önemli bir gelişme

sağlayamaz. Daha sonra ihtiyatta bekleyen iki tabur da ön hatta sürülerek taarruz canlandırılmak istense de bütün gayretlere rağmen zayıatın artmasıyla taarruz saat 01.00'de durdurulur. Gönderilen takviye birliklerle saat 02.00'de dar cepheden tekrarlanan taarruzda bazı noktalarda düşman siperlerine girilmiştir:

“Saat 21.00’de Türkler taarruza kalktı. Şundan eminim ki yaşadığım müddetçe bu geceyi hiçbir zaman unutmayacağım. Binlercesi siperlerimize sessizce ilerledi. Çığlıklar atarak ve “Allah Allah” diye bağırarak geceyi son derece korkunç ve tüylerimizi ürperten bir hale soktular. Bazıları bazı kısımlarda hattımızı delmeyi başardı ama tıpkı iki hat arasında kalanlar gibi bir daha asla geri dönemeler. Alayımızdaki en iyi adamlarımızdan bazıları vuruldu. Türkler bize doğru yaklaştıklarında el bombalarını kullandılar. Ölülülerimizi sadece künyelerinden tanıyabilirdiniz.” (IWM, Docs.11752).

Türkler iç kısımda Kirtedere sırtlarında Kazım Çiftliği ve buranın doğusunda geniş bir yarma hareketi yapmış, gece karanlığından faydalanarak İngilizlerin destek siperlerine hatta tugay karargâhına kadar sızmışlardır. Merkezde bulunan 86. Tugay’a bağlı Dublin ve Munster Fusiliers birlikleri oldukça sarsılmış vaziyettedir.⁸⁹ Ancak buradaki Türk taburları yeterince desteklenmediği için hemen her yerde zayıf durumdadırlar. İngiliz takviyeleri hızlı ve kuvvetli şekilde yetişir. Ele geçirilen Türk esirlerden 16.000 Türk’ün taarruza kalktığı öğrenilir ve bu bilgi derhal tümene bildirilir. 29. Tümen muharebe günlüğünde merkezde yaşananların ayrıntılarını bulmak mümkündür:

“Yarım saat süren topçu ateşinden sonra Türkler saat 22.30’da tüm hatta güçlü bir taarruza kalktılar. İlk olarak 86. Tugay’ın sağındaki Royal Munster Fusiliers birliği saldırıya uğradı. Türkler burada ateş etmeden süngüyle cepheden sessizce ilerlediler. Bazıları ilk hat siperlerini aşarak geride 86. Tugay’ın solunda Royal Scots birliğinin içinde bulunduğu yedek siperlere kadar ilerlediler. Taarruz, ön hatta açılan bu gedikten siperlere giren Türklere başarılı bir süngü hücumu yapan 1/5 Royal Scots birliği ve 86. Tugay Komutanının emriyle derhal yetiştirilen Essex Alayı tarafından durduruldu. Solda 87. Tugay üzerine ciddi bir taarruz hareketi olmadı ve bunlar kolayca siperlerde tutundular.” (TNA, WO 95/4304).

Taarruz esnasında asıl ilerleme Türk sol kanadında yani 7. Tümen cephesinde gerçekleştirilir. 7. Tümen, 21. Alay sağda, 19. Alay ortada ve Bursa Jandarma Taburu soldan taarruza kalkacak şekilde konuşlanmıştı. Karşılarında 88. Tugay ve 1. Fransız Tümeni birlikleri bulunmaktaydı. Burada Türkler lehine fark yaratan unsur; taarruza kalkan iki alayın da ağır makineli tüfek bölüğünün olmasıydı. Bu bakımdan ilk taarruz kademesinin yakın ateş desteği çok daha kuvvetliydi (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.224) Taarruza kalkan 7. Tümen birlikleri diğer kanada oranla daha az bir ateş gücüyle karşılaştı ve ilerleme nispeten daha kolay oldu.

⁸⁹ 25 Nisan’dan beri sürekli ön hatta çarpışan bu birlikler oldukça fazla zayıat verdikleri için bunların (Türk tarafındaki mürettep taburlar örneği gibi) birleştirilmesine ve karma bir tabur kurulmasına karar verilmiştir. Toplam mevcutları 8 Subay ve 77 erden oluşan taburun ismine de “Dubsterler” denilmiştir.

Yarbay Halil Bey komutasındaki 21. Alay Kanlıdere Vadisi istikametinden taarruzunu geliştirerek düşman cephesini yarmayı başardı. Özellikle 4. Karma Sömürge Alayındaki Senegalli askerlerin bozulup geriye kaçmasıyla diğer Fransız birliklerinin de bir bölümü geri çekildi ve bazı Türk grupları Morto Koyu'na kadar ilerlediler. Bu sırada 17. Topçu Tugayı Komutanı Albay Smith ve emir subayı ön hattaki gözlem noktasındayken öldürüldü. Türk takviyelerinin derhal bu çöken kanattan yüklenerek açılan gedikten içeri girmesi gerekiyordu. Fakat gece karanlığında iletişimde yaşanan aksaklıklar büyük bir fırsatın kaçırılmasına sebep oldu. İhtiyat birliklerinin zamanında yetiştirilememesi Fransızlara toparlanma fırsatı verdi ve yarılan hat tekrar sağlamlaştırıldı. Zira sahile kaçan Fransızların geriye dönüp savaştan başka çareleri yoktu. Fransız cephesinde oluşan bu tehlikeli dalgalanma General Monsou'yu endişelendirmiş ve General d'Amade saat 02.55'te Hamilton'dan acil destek talep etmiştir:

“02.55: Tüm Fransız cephesinde ve özellikle güneydoğu kanadındaki genel taarruz ciddidir. İhtiyatlarımız neredeyse tamamen tükendi. Umarız Türk saldırısını püskürtebiliriz. Bununla birlikte, herhangi bir olasılıkla başa çıkabilmek için, General Hunter-Weston'a, komuta merkezi Seddülbahir kalesinin yakınında bulunan General Masnou'nun emrine tümeninden bir tabur yerleştirmesini emretmeniz istenir.” (Les Armées Françaises dans La Grande Guerre, Ministère de La Guerre, état-major de l'Armée, Service Historique Imprimerie Nationale, 1923, Tome VIII, Annexes 111, s.182).

Fransız general, yoğunlaşan Türk taarruzu karşısında Fransız sol kanadının saat 04.00'de geri çekilmesi üzerine Hamilton'a bir mesaj daha gönderdi. Bu mesajda da 4. Sömürge Alayının 800 metre geriye atıldığı, Metropolitan tugayının mevzilerinde direndiği ve İngilizler taarruza kalkarsa kendi durumlarının da düzeleceğinden bahsedilirken, takviye kuvvet göndermekte isteksiz davranan Hunter-Weston'a emir verilmesi istenmekteydi (C.E.O., J.M.O, 26 N Carton: 75, Dossier: 1). Anson taburu ve Worcestershire taburundan bir bölük Fransız ileri hattına, bir bölük ise Fransızların gerisindeki İngiliz topçu tugayını koruma amaçlı gönderildiler. Buradaki durum kritik bir hal almış olsa da Türk taarruzunun 04.00'ten sonra yavaşlaması ve Worcestershire bölümünün çabalarıyla hat sağlamlaştırıldı.⁹⁰ 1. Afrika Alayı'nın tarihçesinde Türk taarruzu ve yaşananlar anlatılmaktadır:

“Türkler sol kanadımıza yüklendiler. Ateş tekrar çok arttı ve kendini kanıtlamış olan sömürge tugayı üç lejyon bölümü tarafından desteklendi. Lejyonerler mükemmel bir süngü hücumu ile durumu anlık olarak düzelttiler. Ancak düşman güçlenmiş gibi görünüyordu ve saat 01.00'de tüm hatta taarruza geçti. Karşı taarruzlarımıza rağmen düşman sık kütleler halinde ilerlemeye

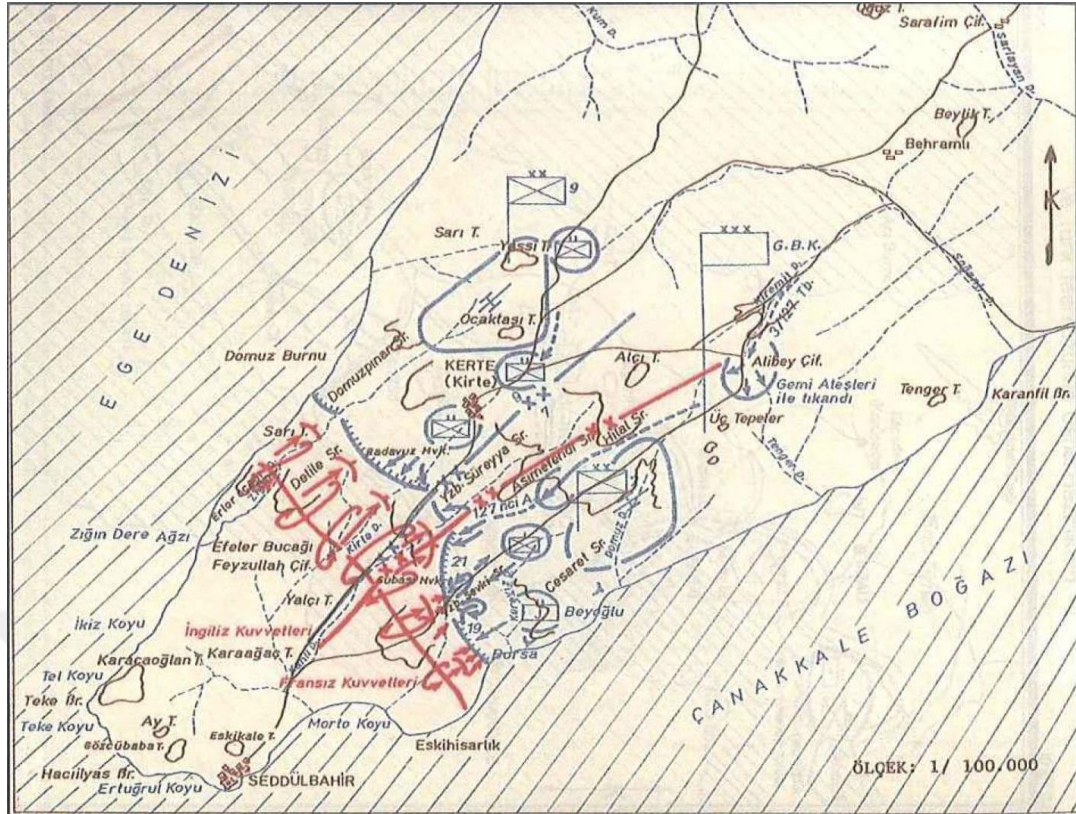
⁹⁰ Worcestershire bölümü burada 44 er ve 2 subayı esir almıştır.

karargahından başlayarak alt kademelere doğru her aşamada müthiş bir iletişimsizlik hali hüküm sürüyordu. Düşman hatlarının gerisine sızan bölükler zamanında desteklenemedi. Gerideki komutanlara umut verici bazı başarı haberleri geliyordu ama kimin nerede olduğu, nereye kadar gidildiği belli değildi. Bölge karargâhındaki komutanlar ön hattaki vaziyetten uzun süre haber alamamışlardı:

“Haberler gelmiyordu, kablolar kopmuştu ve üst düzey komutanların bulundukları mevki bulunamıyordu. Ateşin yankısına kulak verilirse, sağ kanadın az bir toprak kazandığına hükmedilebilirdi. Buna karşın orta noktadan ateş sesi geliyordu ve sol kanatta ateşin gürültüsü giderek uzaklaşıyordu. En azından burada acaba büyük iş başarılmış mıydı? Ve akıtılan kan boşa akıtılmamış mıydı?” (Mühlmann, 2003, s.105).

7. Tümen Komutanı Albay Ali Remzi Bey’in düşman hattında gedik açıldığı ve acil takviye isteğine dair raporu bölge karargâhına ancak saat 03.00’te iletildi. Gelen rapordan sonra destek kuvvet gönderilmesine karar verilmişse de bu saatten sonra hazırlıkların uzun süreceği ve harekâtın gün ışığına sarkacağı gerekçesiyle bu karardan vazgeçildi. Destek birlikleri gün ışığında donanma ateşine açıkta yakalanırsa zayıtın çok ağır olacağı muhakkaktı. Gün doğup vaziyet aydınlandığında elde edilen kazanımların hiçbirinin muhafaza edilemeyeceği kısa sürede anlaşıldı. Yaşanan kaos o kadar fazlaydı ki bölükler bile birbirine karışmış durumdaydı. Yeniden organize olmak mümkün olmadığı gibi, düşman, arkasındaki donanmanın desteğiyle karşı taarruza kalkarsa mevcut hattı tutmanın imkânı yoktu. İtilaf askerleri sabah olduğunda siperlerinin önlerinde yüzlerce Türk’ün yattığını gördüler: “Tanrım, gün doğduğunda etrafta gördüğüm manzarayı tarif edemem. Önümüzdeki bütün arazi Türk ölüleriyle kaplanmış durumda. Benim solumda, yani taarruzun en güçlü olduğu yerde en az 500 Türk yatıyor ve bunlara ulaşip gömmek imkânsız. Her yerde gizlenen Türk keskin nişancılar siperden başını çıkaranları öldürüyor. (Çavuş Denis J. Moriarity)” (IWM, Docs.11752)

Kıyıya sokulan gemilerin etkili ateşi altında taarruz sırası artık İngiliz ve Fransızlara gelmişti. Hamilton karşı taarruz emrini verdi ve piyadeler zayıflamış Türk birlikleri karşısında ilerlemeye başladılar. Fransızlar Türk sol kanadını bir hayli zorladılar. Savaş gemileri burada Boğaz’ın içine kadar girerek yakın mesafeden etkili atışlarla Kerevizdere sırtlarını tarıyordu. 7. Tümen askerleri birkaç saat boyunca fedakârca direnip Fransızları durdurmaya başarsa da zayıt her geçen dakika artmaktaydı ve nihayetinde takviye kuvvet alamayan Türkler gerilemek zorunda kaldılar.

Harita 17: 2 Mayıs İngiliz-Fransız Karşı Taarruzları (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:39).

Dar alanda yapılan kanlı çatışmalar sonucunda ön hatta tehlikeli dalgalanmalar olsa da Fransız taarruzu kısa sürede yavaşladı ve bir müddet sonra tamamen kesildi. Özellikle subay kayıpları çok fazlaydı. Tugay komutanı (General Vandenberg) ve iki alay komutanı (Yarbay Philippe ve Yarbay Foulon) savaş dışı kalırken, Afrika alayının tabur komutanları ve yüzbaşılardan tamamı saf dışı kaldığı için komuta geri kalan en yüksek rütbeli subay olarak Yüzbaşı Squinet'ne geçmişti. İngilizler ise merkezde ve kendi sol kanatlarında birkaç yüz metre ilerlemeyi başarmış, ancak Türk makineli tüfeklerinin etkili ateşleri ve şarapnel ateşi karşısında zayıflayarak eski hatlarına geri çekilmişlerdi. Bitkin ve sarsılmış olan İngilizler de karşı taarruza pek hevesli gözükmüyorlardı. Akşamüstü olduğunda taraflar hiçbir şey elde edemeden bir gün önceki hatlarına dönmüş bulunuyorlardı.⁹¹ Özellikle Fransız hattı Türklerin gece taarruzlarında yer yer bazı noktalardan yarılsa da gerek Türklerin bu fırsatları değerlendirme kabiliyetinden çok uzakta olması, gerek geriden gönderilen takviye kuvvetlerin hızlı yetişmesi sayesinde hatlarını savunabilmişlerdi. 30 Nisan-2 Mayıs

⁹¹ Hunter-Weston bu muharebeleri anlattığı raporunda İngiliz sol kanadında 450 metrelik bir ilerleme sağlandığını belirtmiştir.

tarikhleri arasındaki Fransız kaybı 57 subay dahil olmak üzere toplam 2.520 kişidir. Tugay Komutanı Tuğgeneral Vanderberg de yaralılar arasındadır.

Birlik	Ölü	Yaralı	Kayıp
Tugay Karargâhı	-	-	2
175. Alay	54	317	223
Afrika Alayı	197	470	242
4.Sömürge Alayı	50	712	-
6.Sömürge Alayı	18	173	-
Topçu	1	4	-
Toplam	320	1.676	467

Tablo 6: 30 Nisan-2 Mayıs 1915 Arası Fransız Zayıat Tablosu (C.E.O., J.M.O, 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

İngiliz kayıpları bunun üçte biri kadardır. 17 subay 641 er kaybetmişlerdir. 29. Tümen'den beş tabur komutanı, dört emir subayı yardımcısı ve bir topçu tugay komutanı dâhil olmak üzere yine orantısız miktarda subay kaybedilmiştir. Türk kayıpları ise çok ağırdır:

Birlik	Subay	Er
19.Alay Muharebe Grubu	22	1690
20.Alay Muharebe Grubu	12	494
21. ve 127. Alay Muharebe Grupları	25	1780
Toplam	59	3964

Tablo 7: Güney Grubunda Bazı Alayların Zayıatları (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.230).

Fransız gerilerine sarkan 7. Tümen askerlerinin çoğu gün doğumundan sonra geri çekilmeye çalışırken düşman topçusu tarafından tespit edilerek imha edilmiştir. Düşman hatlarının gerisinde kalan 350 Türk askeri ise esir alınmıştır (TNA, WO 95/4304).⁹²

⁹² Bu taarruz sırasında bazı İngiliz taburlarının Türk esirler ve ölüleri ile ilgili raporlarında verilen rakamlar şöyledir: Royal Fusiliers: 250 esir alındı ve 2.000 Türk ölüsü olduğu hesaplanıyor. Worcestershire Taburu: 2 subay

“Türkler hiç durmadan “Allah Allah” diyerek saldırdılar. 40 yard ötede, bir tepenin yokuşunda kendi yerlerini alacak olan askerleri bekleyen Türkleri işitmek çok heyecan vericiydi. Tepeden aşağı onları sürdük ve hepsi bir araya gelince onları süngüyle öldürebildik. Şafak söktüğünde yüzlerce Türkün geriye çekildiğini gördük. Tepeyi onlardan temizlemiştik. 300 esir aldık, hâlbuki 3.000 kadar alabilirdik; fakat onları vurmaya tercih ettik. Bütün nehirler boydan boya kan akıyordu ve ölülerin yığını gözle görülür şekildeydi. (Yüzbaşı Guy Nightingale) ” (Nightingale, 2014, s.44-45).

Royal Munster Fusiliers birliğinden Yüzbaşı Guy Nightingale’in yukarıda annesine yazdığı mektuptaki satırlardan, şafak vakti geri çekilmeye çalışan Türklerin nasıl bir kıyıma uğradığı daha net anlaşılmaktadır. 9. Tümen’in zayıat raporlarındaki eksikler sebebiyle bu tümene bağlı birlikler ile topçuların verdiği zayıat tam olarak tespit edilememiştir. Bunların da eklenmesiyle bu taarruzdaki toplam Türk zayıatı yaklaşık 6.000 kişi olarak hesaplanmalıdır. (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.230).

Seddülbahir’deki Türklerin genel durumu bu taarruzdan önce de zaten iyi durumda değilken, bu taarruzda verilen orantısız zayıatla birlikte vaziyet iyice kritik hale gelmiştir. Bölüklerin tam olarak nerede-ne durumda oldukları ve ne kadar zayıat verdikleri tespit edilmeye çalışılmaktadır. Neredeyse bütün birlikler birbirine karışmış, bazı birliklerde subay kalmamıştır. Askerlerin bir bölümü tanımadıkları başka birlik komutanlarının yanındadırlar. İaşe hususunda yaşanan zorluklar sıkıntıyı büsbütün arttırmaktadır. Alay komutanları çok fazla zayıat verdiklerini ve sağ kalanların bitkin durumda olduklarını bildirerek acil takviye talep etmektedirler. Muharebe raporlarına bakıldığında, iki tümen komutanının içinde bulunduğu ruh halini ve takviye kuvvet yetiştirilmesine dair feryadı görmek mümkündür. 9. Tümen’in raporunun bir kısım şöyledir:

“Bitip tükenmeyen muharebeler yüzünden subayların hemen hepsi şehit ve yaralı düşmüştür. Erlerin yarısı zayıata uğramış ve kalanlar birbirine karışmıştır. Bunları ayırmak ve birlikleri yeniden düzenlemek zorunluluğu vardır. Elimizde taze ve yeterli bir kuvvet yoktur.”

7. Tümen muharebe raporunda ise şu çarpıcı ifadeler yer almaktadır:

“21. Alay çok ağır zayıata uğramıştır. Bu alayın diğer birliklere dağılıp karışan kısımlarını toplamak henüz mümkün olmadı. Tabur ve bölük komutanlarının tümü şehit ve yaralıdır. 19. Alay çünkü muharebelerin en ağır yükünü taşımış ve zayıatı ağır olmuştur. Emrinde muharebe eden 26. Alay 1. Mürettep Taburuyla 32. Alay’ın taburunu da alaydan ayırmak, alayı dinlendirip yeniden düzenlemek şarttır. Halen 19. Alay’ı bir alay kuvvet olarak kabul etmek

44 er Türk esiri alındı. Lancashire Fusiliers: 80 Türk teslim oldu, 167 Türk ölüsü gömüldü. Essex Alayı: 1 subay 40 er Türk esir alındı. 29. Tümen Savaş Günlüğü: Türklerin dikkate değer kayıp verdikleri çok açık. Yaralıları toplayan birlikler çok sayıda Türk ölüsü olduğunu bildiriyor.

mümkün değildir. Tümenimizin savunma mevzileri güven verici olmaktan çıkmıştır.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.233).

Görüldüğü gibi iki tümenin de durumu son derece endişe vericiydi. Dolayısıyla Seddülbahir’e takviye olarak gönderiden 15. Tümen’in gelişi sabırsızlıkla beklenmekteydi. 3 Mayıs gününü her iki taraf da toparlanmakla geçirdi. İngiliz tugaylarının raporlarına bakıldığında, karşılarındaki arazide hemen her yerde yatan Türk ölülerinin fazla sayıda olduğuna dair cümleler dikkat çekmektedir. Bu arada yazılı olmayan kısa bir ateşkes ilan edilmiş gibi iki taraf da muharebe alanında yaralıları ve ölüleri toplama işine girişmişlerdir. Bu konu hakkında Türk genelkurmayının eserinde; “Sabahın ilk saatlerinde Fransızlar Kızılhaç bayrağı göstererek ölü ve yaralılarını toplamak istediler. Gruptan izin alındı ve Kızılay bayrağı çekilip anlaşma yapıldı. Her iki taraf ara sahadaki ölü ve yaralıları toplamaya giriştiler.” dindikten sonra, önce 7. Tümen, sonra 9. Tümen bölgesinde bu işlemin yapıldığını belirtmektedir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.234). İngiliz tarafında ise 29. Tümen’in muharebe günlüğünde; “Saat 14.00: Türkler beyaz bayrak ve Kızılay bayraklarıyla çıkıp ölülerini toplamak ve gömmek için ortaya çıktılar. Bunu yapmalarına izin verildi.” denirken, Akdeniz Seferi Kuvveti Genel Karargâhı muharebe günlüğünde şunlar yazmaktadır: “29. Tümen durumunda herhangi bir değişiklik olmadığını rapor etti. Türkler Kızılay bayrağı altında ölülerini ve yaralılarını topluyorlar ancak önümüzdeki arazide hala çok sayıda Türk ölüsü yatmakta.” (TNA, WO 95/4264) Hamilton 20 Mayıs’ta verdiği kapsamlı raporda “Türkler Kızılay bayrakları ile siperlerinden çıkarak ölülerini gömdüler ve biz de buna müdahale etmedik.” derken, günlüğünde şöyle yazmaktadır:

“Dediğim gibi, Yarımada’da şu an sessizlik hüküm sürüyor. Kelimenin tam anlamıyla ölüm sessizliği... Top veya tüfek ateşi yok. Ovada sürü halinde düşman askeri var ama silahsızlar; sadece sıhhiye erleri ve Kızılay bayrakları, yaralılarını taşıyıp ölü yığınlarını gömüyorlar. Türklerin bu dini vazifelerini serbestçe yerine getirmeleri için emri ben verdim.” (Hamilton, 1920, c.I, s.191).

Teklifin ilk kimden geldiği tartışmalı olmakla birlikte, neticede iki taraf arasındaki insansız alanda yatan yüzlerce Türk şehidi Kızılay bayrakları altında toplanıp gömülmüş ve İngilizler buna müdahale etmemişlerdir.

Güney Bölgesi Komutanı von Zodenshtern, bir gece önceki taarruz çok pahalıya mal olmasına rağmen, tümen komutanları takviye için feryat edip zorlukla birliklerini düzenlemeye ve tahkimatlarını güçlendirmeye çalışırken, ordu komutanının talebiyle

yeni bir taarruz emri verir ve 3 Mayıs akşamı tekrar taarruza kalkılacağını bildirir. Bu taarruz emrinin cephedeki komutanları şaşkınlığa uğratarak nasıl büyük bir hayal kırıklığı yarattığını tahmin etmek güç değildir. Saat 19.00'da verilen taarruz emrine göre saat 23.00'te taarruza kalkılacaktır. Seddülbahir'de kâğıt üzerinde iki tümen varken, gerçekte bu iki tümenin mevcudu ancak bir tümen etmektedir. Eldeki perakende birliklerden 10.000 kişilik kuvvetle taarruza kalkılacak, askerler son anda cepheye yetiştirilen 8 ağır makineli tüfek tarafından korunacaktır.⁹³ Taarruzun ana eksenini 7. Tümen birliklerinin bulunduğu sol kanattır. Bir gece önceki taarruzda Fransız tümenindeki Senegallilerin gösterdiği kötü performans sebebiyle burada elde edilen kısmi başarı dikkatlerden kaçmamıştır. Seddülbahir'e intikal etmekte olan 15. Tümen'in (8.000 asker) taarruz sırasında nasıl kullanılacağı ise emirlerde net olarak belirtilmemiştir. Bu tümenin kolbaşısının gece saatlerinde Kırte'ye ulaşacağı hesaplanmakta ve 7. Tümen cephesinden taarruza iştirak etmesi düşünülmektedir. Yaklaşık 40 kilometre yol yürüyecek olan 15. Tümen, hiç dinlenmeden ve hiç bilmediği bir arazide gece karanlığında taarruza kalkacaktır.

⁹³ *Midilli* (Breslau) kruvazöründen sökülüp Seddülbahir'e getirilen ve personeli Üsteğmen Boltz emrindeki 44 Almandan oluşan makineli tüfeklerin sayısı 8'dir. Bu makineli tüfek müfrezesi Çanakkale Muharebeleri'nde savaşan iki Alman birliğinden biridir. Diğeri ise yine Seddülbahir'de görev yapan 200 mevcutlu bir istihkâm bölüğüdür. Savaşın sonuna kadar herhangi bir muharip Alman birliği veya müfrezesi Çanakkale'de görev almamıştır.

ve emrindeki subay ve erlerin içinde bulundukları durumdan tamamen habersiz olduğu görülmektedir. Bölge komutanı olarak daha kendi birliklerinin tam olarak nerede olduğuna dair bir fikri yokken ve iki tümen karargâhı ile sağlıklı muhabere edemiyorken, tümenlerin gece karanlığında birbirleriyle daimî irtibat kurmasını beklemek hayalden öte bir şey değildir. Dahası, cephede müthiş bir karışıklık ve intizamsızlık vardır. Hatta ön siperlerde bulunan iki taburluk bir kuvvet tamamen unutulmuş, bunlar ancak yiyecek istemeleri üzerine hatırlanmışlardır (Göncü-Aldoğan, 2018, s.76). Görüldüğü gibi, içinde bulunulan son derece elverişsiz şartlar göz ardı edilerek tekrarlanacak taarruzdan başarı beklenmektedir. Zira bu sırada Güney Gölgesi karargâhının kendi birliklerinin yanında düşman hatlarının nerde başlayıp nerde bittiğinden dahi haberi yoktur.

Taarruz bu zor şartlar altında 23.00'te başlar. Sağ kanattaki 9. Tümen açılan yoğun ateş karşısında hemen hiçbir yerde ilerleyemeden durur ve ateş teatisine devam edilir. Binbaşı Hafız Kadri, gece saat 02.00'de taarruzun tamamen durarak ateş muharebesine döndüğünü ve hiçbir başarı elde edilemediğini tümen komutanına bildirir. 9. Tümen taarruzunun ciddi bir taarruz olmaktan çok uzak kaldığı anlaşılmaktadır. Zira 87. Tugay muharebe günlüğünde "Türkler bütün gece şarapnel ateşi açtı ancak ciddi bir taarruza kalkmadılar" denirken, 88. Tugay günlüğünde bütün gece karşılıklı ateş edildiğini ve Türklerin bazı yerlerde ufak gruplar halinde siperlere yaklaştırmaya çalıştıkları belirtilmektedir. 86. Tugay ise ciddi bir Türk taarruzu olmadığını rapor etmiştir (TNA, WO 95/4304), (TNA, WO 95/4311), (TNA, WO 95/4312).

Asıl taarruz bölgesi olan Türk sol kanadında taarruza kalkan 7. Tümen ise şiddetli ateşe rağmen bazı yerlerde düşman siperlerine doğru yaklaşabildiyse de daha fazla ilerlenememiştir. Taarruzun geliştirilmesi için acilen takviye kuvvete ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla gözler geriden gelip bu bölgeden muharebeye girmesi planlanan 15. Tümen'e çevrilmiştir. 15. Tümen, üzerindeki yoğun baskıyla elinden geldiği kadar hızlı hareket ederek yorgun bir şekilde gece saatlerinde Kirte'ye yanaşmaya başlamıştır:

"Saat 22.00'den sonra Fırka 15 kolbaşı birdenbire karanlıklar arasından bir hayal gibi göründü. Bir müddet sonra tümen kumandanı da geldi. Ona durum tekrar ezbere açıklandı. Daha sonra o da karanlıklara dalıp gitti. Deniz yolculuğunu müteakip uzun bir yürüyüşle bitap düşmüş olan 15. Tümen taburları, yürüyüş disiplinini tamamen kaybetmiş yaklaşık 50-100 metre genişliğinde bir insan akını halinde akarak karanlığa dalıyordu. Ne birlik ne subay belliydi! Takriben gece yarısına doğru bu kalabalığın arkası kesildi ve karargâh civarı tekrar

yerel bir sessizliğe büründü. Sessizliği yalnızca uzun düşen mermiler bozuyordu.” (Mehmed Nihat) (Sayılır, 2006, s.231-232).

Bu tümen ancak saat 01.00’de taarruza katıldı ve bu andan itibaren hiç istenmeyen hadiseler yaşanmaya başlandı. Tümen ilk kez geldiği ve hiç tanımadığı bir arazide o kadar uzun yol yürütmesine rağmen neredeyse hiç dinlenmeden, hiçbir taarruz hazırlığı yapmadan ve gece karanlığında doğru düzgün yönlendirme olmadan ileri hatta parça parça sevk edilmekteydi. Bu tümen ile ön hattaki 7. Tümen’in askerleri temas ettiği sırada birbirini düşman zanneden gruplar arasında ufak çatışmalar çıktı ve bu zayıatın artmasına sebep oldu. Yaşanan tüm karışıklıklara rağmen 38. Alay ve onu destekleyen 56. Alay askerleri düşman siperlerine girmeyi başardılar. Bazı Fransız bölüklerinin geriye kaçmasıyla bir kısım birlikler yine Morto Koyu kıyılarına kadar ilerlemeyi başarmıştı. Merkezde de 45. Alay askerleri karşılarındaki Senegallileri sarstı ve Seddülbahir Köyü’ne yaklaşıldı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.246). Fransız resmi tarihi de yaşadıkları şiddetli şok sebebiyle Senegallilerin Morto Koyuna hakim uçurumlara kadar geri çekildiklerini, durumun son derece tehlikeli olduğunu ve General d’Amade’ın Seddülbahir’in kuzeyindeki iskeleden muhtemel bir geri çekilme planı organize ettiğini yazmaktadır (AFGG VIII, 1923, s.56).

Türkler tıpkı bir gece önceki taarruzda olduğu gibi yerel başarılar elde etmiş, bazı noktalardan düşman hattının gerisine sızmışlardı. Bu başarının derhal geriden gelecek takviye kuvvetlerle desteklenmesi gerekiyordu ancak karanlıkta birliklerin birbirleriyle irtibatı tamamen kopmuştu. Kimin nerede olduğu bilinmiyordu. 15. Tümen ve 7. Tümen taburları karmakarışık bir vaziyetteydiler. Daha vahimi, bölge karargâhı ile tümen karargâhları arasındaki bağlantı bu sefer tamamen kopmuştu. Bunun başlıca sebebi von Zodenshtern ve kurmaylarının muharebe alanına yakın olmak maksadıyla karargâhı terk ederek Alçıtepe’nin güneyine gitmeleriydi. Karargâh subaylarından Mehmet Nihat ortaya çıkan bu tuhaf durumu anlatmaktadır:

“Karargâhtaki subaylar az zaman içinde haber subayı makamında etrafa gönderildi. Bir süre sonra kumandan yanında iki kişiyle kaldı. Hiçbir taraftan haber gelmiyordu. Giden gelmiyordu! İhtimal haberler de karargâhı bulamıyordu. Gerçekten bu fundalıklar arasında, bu karanlıkta, muharebe heyecanı altında istenilen bir noktayı bulmak doğüstü bir gayret ve çalışmaya ve doğrusu öncülük, önderlik lütfuna bağlıydı. Nihayet sabaha karşı 02.30’da karargâh ne yapacağını bilemeyerek bir şey yapmış olmak için ilerlemeye karar verdi.

Halen bir haber yoktu. Bizi burada haber nasıl bulabilirdi? Herkes karargâhı olsa olsa Alçıtepe güneyinde sanıyordu! Nihayet şafak başladı. Gündüz gemi ateşi altında kalmaya karşı karargâhta var olan sığınma alışkanlığına dayanarak atlara binildi ve dörtnala geriye gidildi.” (Sayılır, 2006, s.60-62).

Mehmed Nihat'ın söylediklerinden de anlaşılacağı gibi, von Zodenshtern hiç yapmaması gereken bir hareket yaparak taarruz başladıktan sonra karargahının yerini değiştirmiş ve böylece taarruza kalkan birlikler ile sorunlu olan iletişim tamamen kopmuştur. Birliklerinin birkaç saat boyunca karargâha ulaşmadan ve emir alamadan savaştıkları anlaşılıyor. Oysa ki bu saatlerde cephede son derece kritik anlar yaşanmaktaydı zira Fransızlar Türk taarruzları karşısında zor durumdaydılar. Karargâhtaki aşçı ve emir erleri dahi aktif muharebeye sokulmuştu (Roux, 2007, s.70). Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde de Türklerin hattı yardıkları doğrulanırken olaylar şöyle anlatılmaktadır:

“Gün doğmadan biraz önce, saat 03.00 civarında, Türk piyadelerinin şiddetli taarruzu 6. Sömürge birliğinin hattında bir çökme yaratarak neredeyse zeytinlik bölgenin oradaki sarp uçurumun kenarına kadar geri itmeyi başardı. Saat 03.45'te 4. Sömürge birliği ve 175. Tugay'dan gelen iki bölük (6. ve 7.) takviye kuvveti vaziyeti düzeltti ve kaybedilen alan geri kazanıldı.” (C.E.O., J.M.O, 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

Fransız General d'Amade İngilizlerden arka arkaya takviye taleplerinde bulunuyor ve Fransızların üstündeki baskının azaltılması için İngilizlerin cepheden taarruza kalkmaları için yardım istiyordu. Fransızların sabaha kadar yaşadığı krizin boyutları muharebe günlüklerine net olarak yansımıştır:

“Saat 03.45: 6. Sömürge Alayı [Fransız] yardım talep ediyor fakat yardım edilemiyor.

Saat 04.35: d'Amade Fransızlar üzerindeki baskının hafifletilmesi için İngilizlerin taarruza kalkması gerektiğini ve genel taarruz için ısrar ettiğini bildirdi.

Saat 05.30: H.M.S. *Swiftsure* Fransızların ağır baskı altında geriye çekildiklerini ve yardım talebinde bulunduğunu bildirdi.

Saat 05.55: Fransız sağ kanadı ve merkez kısmı bulundukları sırttan geriye sürülmüş gibi görünüyor.

Saat 06.00: Şafakla birlikte çok sayıda düşman grubunun Fransız hatlarından geriye doğru çekildiği gözlemlendi. General d'Amade'den sağ kanat ve merkezle ilgili durum hakkında bilgi vermesi istendi.

06.10: Genel Karargâha Türklerin kendi sol kanadından Kerevizdere'nin batısındaki sırtı ele geçirip buraya topları taşımak için güçlü bir taarruz yapmış olabilecekleri belirtildi.

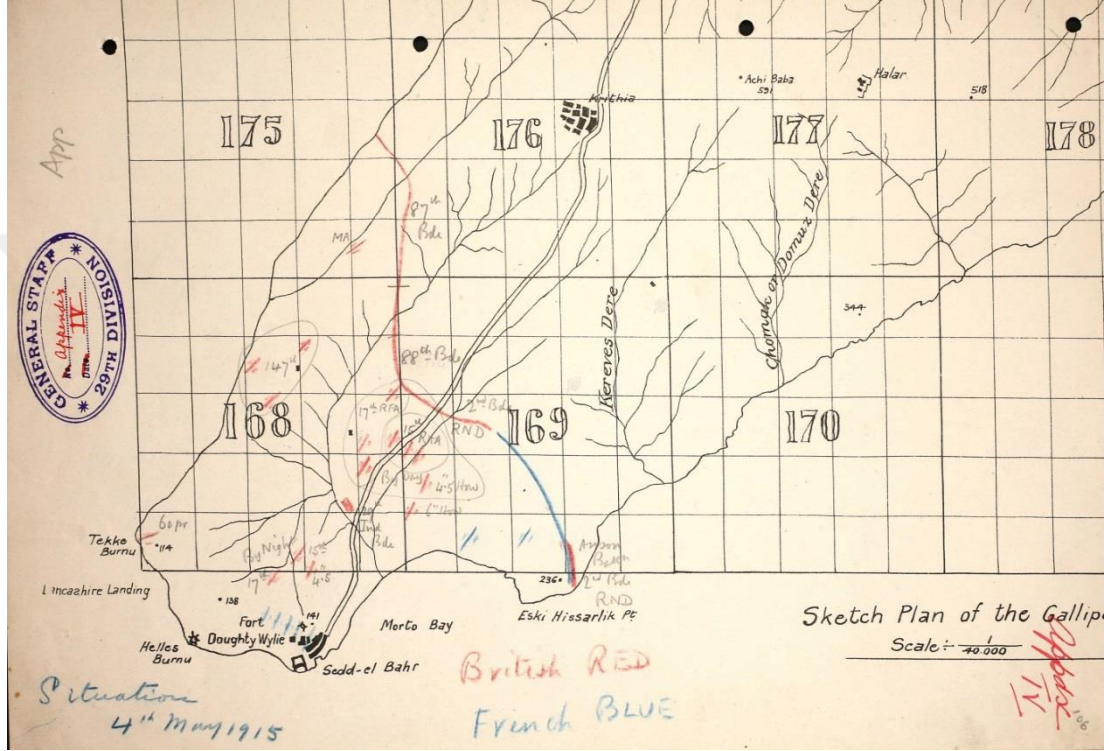
06.30: Fransızların yanındaki irtibat subayımız gece ağır saldırıya uğradıklarını, hattın yarıldığını, Fransız merkez ve sağ kanadındaki iki Senegal taburunun Seddülbahir-Kirte yolundaki köprüye kadar geri çekildiğini rapor etti.

06.30: Fransızların genel durumu güncellendi. Dünkü hatlarını tutuyorlar ancak çok fazla zayıyat vermiş ve birlikler birbirine karışmış durumda. Şimdi bol miktarda yedek

kuvvet var. General d'Amade Senegalli askerlerin morallerinin çok bozuk olduğunu ve bunların yerine taze birlikler konması gerektiği tavsiyesini iletti.

07.38: 88. Tugay'ın sağ kanadındaki Fransız Yüzbaşı, birliğinin daha fazla dayanamayacağını itiraf etti ve eğer Türkler yine saldırırsa kendisine destek verilmesi gerektiğini bildirdi.

09.45: Komodor Backhouse dün gece Fransızların kendisini iki kere desteğe çağırdığını ve burada kalmasını istediğini bildirdi. Buradaki durum tatmin edici gözüküyor. Fransızların en sağ kanadı çok sarsılmış vaziyettedir.” (TNA, WO 95/4304).

Kroki 7: 29. Tümen Muharebe Günlüğündeki Krokiye Göre 4 Mayıs 1915 İngiliz-Fransız Hattı (TNA, WO 95/4304, EK-4).

4 Mayıs ilk saatlerinden şafağa kadar Fransızların durumu bir hayli kritikti. Fransız general saat 04.50'de Hunter-Weston'a bir mesaj ileterek İngilizlerin taarruza geçmesini rica edip takviye kuvvet istese de Hunter-Weston yine gönülsüz davrandı. Aynı mesaj saat 05.25'te Hamilton'a da iletildi ve özellikle Senegalli askerlerin gösterdiği kötü performans sebebiyle, Kraliyet Deniz Tümeni'nden 2. Tugay (Anson, Howe ve Hood taburları ile) Komodor Backhouse komutasında takviye olarak Fransız hattına gönderildi. Bu tarihe kadar askerlerinin %40'ını, subayların ise %60'ını kaybeden Fransızların morali o kadar sarsılmıştı ki, bu sırada Fransız cephesinde yer alan ve kendi tugayına katılma emri alan Anson taburu komutanı, taburunu geri çekmenin şu aşamada Fransızlar için bir felakete yol açacağını düşündüğünden geri çekilme emrine itaat etmeyi bir aşamada reddetti.

Fransız yazar Edmond Delage, Türk taarruzu esnasında yaşananları şöyle anlatmaktadır: “Personel memurları, emir erleri ve ahçılar hepsi birer savaşçıya dönüştürülmek zorunda kalındı. Generaller ön cephede takımlara komuta etti. Filodan dahi takviye deniz piyadeleri istenildi. Bunların hepsi neredeyse denize dökülüyordu. General yolda olan takviyelerin acele etmesi için acil telgraf çekti.” (Delage, 1932, s.149). Fransız kolordusu muharebe günlüğüne bakıldığında Türklerin kararlı taarruzları sebebiyle çok kayıp verildiği, gelen İngiliz takviyeleri ile sabah saat 06.00’da durumun düzeltildiği ve bir önceki gün tutulan hatta bulundukları belirtilmektedir. General d’Amade’ın saat 10.00’da Hamilton’a gönderdiği uzun mesaj, Fransızların içinde bulunduğu zor durumu bütün çıplaklığı ile göstermektedir:

“Sabah saatlerinde Sömürge Tugayı’nın dört bölük komutanı da öldürüldü. Ek olarak, birliklerin tamamı birbirine karıştı ve bu taktiksel uyumlarının bozulmasına sebep oldu. Tugay çok yoğun topçu ateşine maruz kalmaya devam ediyor. Sömürge Tugayı komutanı Albay Ruef, bu sabah çok kolay dağılan Senegalliler ile ilgili hayal kırıklığını ifade ediyor. Onları bu gece ön hatta bırakmamak çok önemlidir. İki Senegalli taburunun işgal ettiği ön hatta iki beyaz tabur [Fransızlar] koymayı öneriyorum, ancak tüm beyaz birlikler cephede görevlendirildiği için, iki İngiliz taburunun gönderilerek bu sektörü güvence altına alınmasını sağlamanızı rica ediyorum. Metropolitan Tugayı’nın fiziksel durumu, verilen subay zayiatı nedeniyle yetersiz yönlendirilmekten kaynaklanan yorgunluk ve gerginlik nedeniyle ciddidir. Eğer mümkün olsa bunların taze birliklerle değiştirilmesi gerekirdi. Fransız sektörünün dört gecedir ağır Türk saldırılarına sahne olması nedeniyle askerler uykusuz kalmış ve yorulmuşken karşımızdaki Türkler güçlenmektedir. Bu sabah bir Türk esir, alayının gece İstanbul’dan geldiğini belirtti. Bu nedenle, her gün sayısı artan ve sürekli yenilenen bir düşmanla mücadele etmekteyiz. Askerlerin bu sabah gösterdikleri mükemmel moral ve muhteşem taarruz ruhuna rağmen, bu gelişmelerden kaynaklanan vahim durum budur.” (C.E.O., J.M.O, 26 N Carton: 75, Dossier: 1).

Türkler, Fransızların içinde bulunduğu kaosu değerlendirip bu kanattan büyük bir yarma hareketi yapamamışlardı. Bunun sebebi Türklerin de en az Fransızlar kadar, hatta belki de daha fazla kargaşa içinde olmalarıdır. General d’Amade’ın yukarıdaki mesajında görüldüğü gibi, Fransızlar 15. Tümen’den esir düşen bir Türk askerinden cepheye yeni bir Türk tümeni geldiğini öğrenmiş ve endişelenmişlerdir. Neticede tıpkı 1/2 Mayıs gece taarruzunda olduğu gibi, gün doğmadan geri çekilmeyi başaramayan yüzlerce Türk donanma toplarına yakalanmış, çok sayıda asker ölmüş, şanslı bir kısmı ise esir düşmüştür. 4 Mayıs sabahı Fransız hatlarına sızan ve sonra geri çekilmeye çalışan Türk askerlerinin çaresizliği ile yaşanan karmaşayı Mühlmann anılarında anlatmaktadır:

“[...] Acınası bir durum değil mi bu? Bu yüzden o kadar çok kan boşuna akmıştı. Çünkü gün ışığında üç taraftan gelen bu cehennem ateşinin [donanma ateşi] altında geri çekilmek zorunda kalan 7. Tümen’in kayıpları tabiatıyla çok çok ağırdı. 4 Mayıs sabahı birkaç enerjik subayın yardımıyla kargaşa düzene sokulabilirdi, hatta gün ışığının getirdiği tehlike olmasa tekrar hücumla kalkılabilirdi. Her taraftan bağırışlar duyuluyordu: “Nereye gidelim! Kimse

söylemiyor. Subaylarımız yok” ve bu yüzden düzensiz bir şekilde etrafta koşuşturuyorlardı. Durum cidden içler acısıydı.” (Wolf, 2014, s.295).

Emir komuta ile sevk ve idarede yaşanan sıkıntılar nedeniyle Türk birliklerinin kaybı inanılmaz boyutlara çıkmıştır. Özellikle, gelir gelmez hiç tanımadıkları arazide yorgun şekilde taarruza kaldırılan 15. Tümen’in kaybı muazzamdır. Tümenin içine düştüğü durum o kadar kötüdür ki geriye Soğanlıdere’ye alınarak toparlanması emredilir. Bu işlem birkaç gün sürer ve 8.000 kişilik tümenden geriye ancak 3.900 asker kaldığı anlaşılır. Cepheye intikal ettikten sonra sadece 10 saat aktif muharebeye katılabilen tümenin mevcudu bu kısa sürede %40’tan fazla azalmıştır! Bu tablo karşısında 15. Tümen’in tekrar örgütlenmesinin imkânsız olduğu anlaşılır ve toparlanabilen kısımları diğer tümenlere dağıtılır. Diğer tümenlerin de durumu iyi değildir. Bugüne kadar Seddülbahir’deki insan zayiatı 10.000’i aşmıştır. Arka arkaya iki gece tekrarlanan bu taarruzlar, savaş boyunca Seddülbahir’de cereyan eden muharebeler içinde en karanlık sayfalardan birini teşkil etmektedir (Göncü-Aldoğan, 2018, s.79). 26. Alay komutanı Hafız Kadri’nin 4 Mayıs sabahı tümene gönderdiği ayrıntılı rapor gece taarruzlarının birlikler üzerindeki yıkıcı etkisini gözler önüne sermektedir:

“[...] Taburlardan gelen raporları ilişikte sunuyorum. Sürekli zayıatla kadrolarını ve normal muharebe güçlerini kaybetmiş olan taburların yorgun, bitkin ve hiçbir iş göremeyecek durumdaki erleri ile düşmanın cehennemi ateşi altında tekrar bir gece taarruzu gibi zor bir görevin bundan böyle yapılması mümkün olmayacaktır. Dolgun kadrolu ve düzenli bir alayın kurulması veyahut benim bu görevden affımı istirham ederim” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.241).

Gece taarruzlarında verilen ağır zayıat ve birliklerin tamamen birbirine karışması sebebiyle cepheye oluşan düzensiz durum Türklerin yakın zamanda taarruza kalkma ihtimalini ortadan kaldırmıştır. Güney Bölgesi Komutanlığı 4 Mayıs sabahı kolorduya gönderdiği mesajda, gece taarruzlarından beklenen sonucun elde edilemediğini, birliklerin eski mevzilerine döndüklerini ve kısa sürede tekrar taarruza kalkmanın imkânsız olduğunu bildirir. Böylece gece taarruzları safhası hazin hadiseler ile çok acı şekilde kapanmış olur. Binlerce asker ve subay son derece kötü planlanan ve kötü yönetilen taarruzlar neticesinde hiçbir sonuç elde edemeden, bir karış toprak ele geçirilmeden hayatlarını kaybetmiştir.

Gece taarruzlarının başından sonuna kadar her aşamada, komuta kademesinde yaşanan karışıklık ve organizasyon bozukluğuna dair Türk subaylar isabetli tespitler yapmışlardır. Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü günlüğüne şu satırları yazar:

“Gündüzleri hafif top ve tüfek ateşleri, geceleri ise von Zodenshtern taarruzları. Yeni bir askeri yöntem: Gündüzleri uyur, geceleri gezer bir haldeyiz. Evet, benzetmem mazur görülsün. Gece taarruzu bizim için daha uygunsuz bir zamandır. Yarasa gibi karanlıklarda av aramaya ordumuz alışık değildir. Von Zodenshtern’in ne gibi bir düşünce ve amaçla bu taarruzları yaptırdığı sorulması gereken bir sorudur. Zira düşmanı denize dökmek meselesi siyasi bir mesele halini almıştır. Bununla beraber düşmanı atmak şöyle dursun askerimize verdirilen büyük kayıplar hiçbir zaman telafi edilememiştir. Zaten gece muharebelerine alışık olmayan askerlerimiz, bu taarruzlardan büsbütün usanmışlardır. Askerimizin taarruz kabiliyetini, neticesiz yapılan bu gece taarruzlarının büsbütün verimsizleştirdiğini iddia ederim. Her ne hal ise, netice sonuçsuzluğa mahkûm olmuştur.” (Sayılır, 2015, s.36-37).

Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü von Zodenshtern’in gece taarruzlarını eleştirirken, savaş alanındaki gerçekler göz ardı edilerek siyasi amaç uğruna hesapsızca kan döküldüğünün üzerinde önemle durmuştur. Güney Bölgesi karargahında görevi subaylardan Kurmay Yüzbaşı Mehmed Nihat’ın karargâhta yaşananlar hakkında aktardıkları ve yaptığı eleştiriler ise çok çarpıcıdır:

“[...] Başarısızlığın sebebine gelince; bir kere düşman tam anlamıyla bilinmiyordu. Kuvveti, tertibatı hatta bulunduğu hat ve tahkimatı hakkında sağlıklı bir bilgi yoktu. Hâlbuki düşman bu zaman süresinde oldukça kuvvetli bir müstahkem sahra mevzii oluşturmuş ve tel örgüsü ve benzeri araçlarla tahkimat yapmıştı. Düşman hakkında etraflıca keşif yapılmamıştı. Her birliğin karşısındaki düşmanı devamlı keşif yaparak uğraşması kuralı Osmanlı ordusunda henüz layıkıyla oluşmamıştı. Bilinen yalnız bir şey vardı, o da şuydu: “Seddülbahir çevresinde düşman var, bunu denize dökmek gerekir.” Birlikler özellikle böyle büyük çaplı gece taarruzuna alışık değildi. Bunun gerekleri ve hazırlıkları bilinmiyordu. Zaten emirler çok geç gönderildiğinden hazırlığa vakit de kalmamıştı. Seddülbahir bölgesinde durum bizim tarafımızda karmakarışık. Ne kumanda heyeti düşman ve dost durumunu, ileri hatların uzunluğunu ve yerini, düşmanın kuvvetini ve hatta kendi elindeki birliklerin kuvvet ve diğer durumlarından vazgeçtik, ne gerçek anlamda birlik numarasını biliyor, ne de birlikler komuta heyetinin nerede olduğundan haberdar bulunuyordu.” (Sayılır, 2006, s.227-228).

Türk subaylarının anılarına bakıldığında bu gece taarruzlarını “von Zodenshtern taarruzları” diye adlandırdıkları görülmektedir. Ancak, genel kanının aksine, bu taarruzların asıl sorumluluğu von Zodenshtern’te değildir. Buradaki sorumluluk İstanbul’daki Başkomutanlık Vekaletine aittir. Siyasi nedenlerle düşmanın bir an önce denize dökülmesi için Liman von Sanders üzerinde müthiş bir baskı yaratan Enver Paşa’dır. Liman von Sanders de aynı şekilde kendi astlarına baskı yaparak bu sorumluluğa ortak olmuştur. “Düşman karaya çıktı, bunları bir an önce denize dökmek gerekir” mantığıyla hareket edilmiş, bunun nasıl yapılacağı hiçbir aşamada etraflıca düşünülmemiş ve bu doğrultuda ciddi bir hazırlık ve planlama yapılmamıştır. Cephenin gerçekleri göz ardı edilerek alelacele taarruza kalkılmıştır. Liman von Sanders’in hatası, İstanbul’dan gelen bu aceleci taleplere sorumlu bir ordu komutanı gibi davranmayarak direnememesi, Enver Paşa’yı ikna edememesi ve aynı acelecilikle astlarına baskı yapmasıdır. Oysa komuta ettiği ordu, kendi aldırıldığı savunma tertibatı

yüzünden hemen hiçbir yerde taarruza geçecek kadar (düşmana göre) güçlü değildir. Özellikle Seddülbahir’de düzenli bir cephe hattı kurulamamış, zamanında güçlü takviye kuvvetler yetiştirilemediği için mevcut birlikler erimiş, gelen takviyeler parça parça kullanıldığı için birlikler birbirine karışmış, kesintisiz süren muharebeler nedeniyle cephede düzen sağlanamamıştır. Kısacası 25 Nisan’dan beri Seddülbahir bölgesinde bir kaos hüküm sürmektedir. Mevcut durumda eldeki yetersiz imkanlarla düşmanı denize dökmek imkansızdır. Liman von Sanders’in tek yaptığı Güney Bölgesi Komutanlığına liyakat aramaksızın bir Alman komutan atamak ve taarruz sonucunu beklemek olmuştur. Emir komuta zincirinde tepeden aşağıya doğru hiçbir aşamada sağlıklı ve etraflıca düşünülmendiği anlaşılmaktadır.

Diğer yandan alelacele oluşturulan Güney Bölgesi Komutanlığı karargâhı da muharebeyi etkili şekilde yönetmekten çok uzaktadır. Taarruzu her yönüyle planlaması gereken kurmay subay sayısı oldukça azdır. Karargâhtaki tercümanlar dahi yetersizdir. Hâlbuki İngilizlerin ana çıkarma noktası olan Seddülbahir’de düşmanı denize dökmek gibi iddialı bir amaçla oluşturulacak karargâh, mutlaka iyi bir kurmay heyetinden oluşturulmalıydı. Özenle seçilmesi gereken kurmay subaylar öncelikle kendi kuvvetini ve birliklerinin içinde bulunduğu durumu bütün ayrıntılarıyla değerlendirmeli, daha sonra düşmanın vaziyeti hakkında esaslı bir gözlem-keşif çalışması yapmalı ve bu doğrultuda bir taarruz planı hazırlamalıydı. Eğer içinde bulunulan şartlar taarruza kalkmak için uygun değilse taarruza kalkılmamalı ve binlerce asker ölüme gönderilmemeliydi. Ancak bunların hiçbirisi yapılmadı.

Bütün bu ihmallerin yanında, Güney Bölgesi Komutanlığına atanan von Zodenshtern daha önce ülkesinde en fazla tabur seviyesinde birliklere komuta etmiş tecrübesiz bir komutandı. Seddülbahir’de kolordu büyüklüğüne ulaşan birlikleri sevk ve idare edecek kapasiteden çok uzaktaydı. Cepheye geldiği andan itibaren ne kendi birlikleri ne de düşman hakkında esaslı bir malumat edinememişti (Belen, 1930, s.59). Zaten yerinde kim olursa olsun bu kısa sürede dost-düşman birlikler hakkında güvenilir bir malumat almasına da imkân yoktu. Zira Türk birlikleri daha intikal aşamasında cepheye parça parça sürülüyor, işler daha en başta kontrolden çıkıyor ve daha sonra düzeltilmesi imkânsız bir hal alıyordu. Taarruzdan önce düşmanın durumunu öğrenmek için keşif yapılması doğrultusunda emirler verilmişti ancak etkili bir keşif yapılamamıştı. Düşman cephesinin nerde başlayıp nerde bittiği bilinmiyordu. Aynı şekilde iase ve ikmal konusunda da henüz bir düzen sağlanamamıştı (yukarıda bahsedildiği gibi bunun

yapılabilmesi için iyi kurmaylardan oluşan etkili bir karargâh heyeti gerekliydi). Bir diğer önemli dezavantaj da Türk ordusunun gece taarruzu pratiğinin olmamasıydı. Gece taarruzu hususunda eğitim almamış askerlerin bilmedikleri arazide ve karanlıkta taarruza kaldırılması felaketin boyutunu arttıran en önemli unsurdur.⁹⁴ Nitekim bu husus Alman komutanlar tarafından da bilinmesine rağmen şartlar gereği bu risk alındı ve gece taarruzlarına devam edildi. Mühlmann anılarında konu hakkında şunları yazmaktadır:

“[...] Sonra hücum aceleye getirildi. Düşmanın her geçen gün Seddülbahir’de takviye alıp tahkimat yapacağı endişesi, el altında birlik bulunan her yerden bunların ağırlıkları hatta kısmen sırt çantaları olmadan getirilmelerine sebep oldu. Günlerce süren nakliyeden ve uzun yürüyüşlerden sonra birlikler muharebe meydanına geldiler ve araziye tanımak için hemen hiç zamanları olmadı. İkmal durumu da tabiatıyla düzenli şartlar altında olduğu gibi değildi. Bir diğer husus da subayların ve erlerin eğitimsiz olmalarıydı. Tabiatıyla gece hücumları en zor hücum tarzlarından biridir ve askerlerin bu hususta özel olarak eğitilmeleri gerekir. Fakat buraya gelen birliklerde durum maalesef böyle değildi; bu durumda son anda verilen talimatların hiç faydası olmaz. Subaylar da tamamen başarısız oldular; yüksek rütbeli kumandanların hepsi muharebenin gidişatı üzerinde bütün etkilerini kaybedecek kadar gerideydiler, küçük rütbeli subaylar ise gece hücumlarının tekniğine askerleri kadar yabancıydı.” (Wolf, 2014, s.294).

Sonuç olarak, Başkomutanlık Vekaletinden başlayarak cephedeki mevcut askeri şartlar ve gereklilikler göz ardı edilmiş, hesapsızca verilen emirler neticesinde binlerce Türk askeri göz göre göre ölüme yollanmış, bir kısmı da yaralanmış veya esir düşmüştür. Emir-komuta zinciri içinde hiçbir aşamada bu plansızlığa itiraz edecek sağduyulu bir komutanın çıkmaması da ayrıca düşündürücüdür. Liman von Sanders’in çıkarmalar başlamadan önce aldırıldığı savunma tertibatının yanlışlığı, Enver Paşa’nın gerçekleri göz ardı ederek hesapsızca düşmanı denize dökmek için yaptığı baskı ve Güney Bölgesi Komutanlığının sevk ve idarede yaptığı hatalar zincirlemesinin bedelini subay ve askerler canlarıyla ödemiştir. Seddülbahir’de 25 Nisan’dan bu yana yaklaşık on günlük sürede zayıat 10.000 kişiye çıkmıştır. Bu taarruzlarda verilen zayıattan elde edilen fayda, düşmanı yıpratmaktan öteye gidememiştir.

İlginç olan, arka arkaya tekrarlanan iki başarısız gece taarruzunda verilen binlerce kayba rağmen Enver Paşa’nın 4 Mayıs’ta dahi taarruz için ısrarlarına devam etmesidir. Gönderdiği mesajda; “Askeri ve politik sebeplerle Gelibolu Yarımadası’nda kesin sonucun bir an önce sağlanmasını pek önemli görüyorum.” Dedikten sonra taarruzlara

⁹⁴ Buna en iyi örnek 15. Tümen’in içine düştüğü feci durumdur. Güney Bölgesi Komutanlığının 15. Tümen’in kullanılış şeklini III. Kolorduya danışmadan direkt ordu komutanı ile konuşması, bunun neticesinde kolordunun ordu komutanlığına bu taarruz planı ile ilgili hiçbir sorumluluk kabul etmeyeceğini bildirmesi sevk ve idaredeki keşmekeşi net olarak gözler önüne sermektedir.

ara verilmeden devam edilmesi gerektiğini bildirir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-5, Fih.2-2). Hiç şüphesiz, Seddülbahir’de kısa vadede tekrar taarruza kalkmanın imkânı olmadığı gibi, kuvvetler biraz daha zayıflarsa savunma da zafiyete düşecektir. Bu gerçeği gören Liman von Sanders, Seddülbahir’de 25 Nisan’dan beri yaşanan keşmekeş nedeniyle Alçıtepe’nin elden çıkma ihtimalinden korkmuş ve her karış toprağı azimle savunmaya karar vermiştir. Baskıyı üzerinde hisseden Liman von Sanders, kıyımın daha fazla artmaması için Kurmay Başkanı Yarbay Kazım Bey vasıtasıyla Enver Paşa’ya bir mektup yazdırır. Birliklerin artık tahkimata önem vererek siperlere yerleşeceklerini ve inatçı bir savunma sistemi içerisinde düşmana göz açtırılmayacağını anlatmaya çalışır:

“4 Mayıs 1915. Başkomutanlık Vekâletine Telgraf:

Bu gece yine her zamanki gibi Seddülbahir’e hücum yapıldı. Fakat bu mıntikanın düşmandan temizlenmesi yine mümkün olamadı. Rica ederim, 9 günden beri durmaksızın yapılan hücumlara artık bir son verilsin. Düşmanın bugün yine filosu himayesinde çıkarma yapacağı tabiidir. Çünkü filoya karşı koyacak araçlarımız, gün be gün eriyen, takdire değer niteliklerine güvendiğimiz askerlerdi ki, o da günden güne eriyor. Şehit ve yaralı sayısı 15 bini bulmuştur. Düşman en çok bizi taarruza mecbur ederek zayıf bırakmak istiyor. Biz, sürekli hücumlarla istenilen zafiyeti gösterince, o zaman düşman büyük ve taze kuvvetlerle taarruza başlayacak ve böylece karşısında yorgun ve zayıf bir ordu bulacaktır. Askerin istirahat çok ihtiyacı vardır.” (ATASE Kls. 3474 Dos.H-5, Kls.2-4).

Enver Paşa, anlaşılması güç bir şekilde, Kazım (İnanç) Bey’in bu mektubuna da itibar etmez ve taarruz emirlerini tekrarlar. Bu sefer Liman von Sanders bizzat kendisi Enver Paşa’ya bir mesaj göndererek içinde bulunulan zor durumu bütün çıplaklığı ile anlatır ve yeni gönderilecek taze bir tümenle dahi Seddülbahir’de kesin bir sonuç alınamayacağını bildirir. Verilen binlerce kaybın ardından nihayet komutanlar Enver Paşa’ya itiraz etmeye başlamışlardır. İkna edilen Enver Paşa en azından Seddülbahir’deki Türk taarruzlarını sonlandırma kararı alır. Sıra Arıburnu’ndadır.⁹⁵

Beşinci Ordu komutanlığı zayıfın kısa sürede bu kadar artması sebebiyle mevcut kuvvetlerle Alçıtepe’yi savunmanın zor olacağı endişesine kapılarak, yeni komuta bölümlerine gidilmesine ve cephede birbirine karışmış birliklerin bir an önce düzenlenmesine karar verir. 4 Mayıs günü tüm muharebe bölgelerinde yeni bir

⁹⁵ Bu tarihlerde Arıburnu’nda da hazırlıksız yapılan gece taarruzları nedeniyle zayıf bir hayli artmış ve benzer sıkıntılar burada da yaşanmıştır. Enver Paşa, Seddülbahir’deki taarruzların felaketle sonuçlanmasının ardından gözünü Arıburnu’na çevirmiştir. Burada hakikaten barınması güç namüsait bir arazide sıkışan Anzak Kolordusunun denize dökülebileceğine inanan Enver Paşa, cepheyi ziyaret eder ve İstanbul’dan göndereceği taze bir tümenle düşmanın denize dökülmesini emreder. Yaklaşık 40.000 askerin katıldığı Çanakkale Muharebeleri içindeki bu en büyük Türk taarruzu 19 Mayıs’ta gerçekleştirilir. Sonuç tam bir faciadır. Birkaç saat içinde 10.000 zayıf verilmiş Anzak Kolordusu yerinden dahi kıpırdatılamamıştır.

düzenlemeye gidilir ve kolordu seviyesinde dört grup komutanlığı kurulur. Bu çerçevede Güney Bölgesinin adı Güney Grubu olarak değiştirilir ve von Zodenshtern görünürde dizinden yaralanması bahane edilerek, gerçekte başarısız yönetiminden dolayı komutanlıktan alınır ve yerine Anadolu yakasındaki XV. Kolordu Komutanı Tuğgeneral Weber getirilir. Aynı şekilde kuzeyde Saros Grup Komutanlığı, Arıburnu'nda Kuzey Grup Komutanlığı, Asya yakasında ise Anadolu Grup Komutanlığı oluşturulur. Bütün gruplar doğrudan Beşinci Ordu Komutanlığına bağlıdır (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.249).

25 Nisan'dan 5 Mayıs'a kadar geçen on günlük sürede gerçekleştirilen taarruzlar ve gelişen hadiseler, bize Liman von Sanders'in çıkarmalar başlamadan önce uyguladığı savunma prensibinin kesin olarak iflas ettiğini göstermiştir. Hatırlanacağı gibi bu prensip, düşman karaya çıktıktan sonra geriden gelecek kuvvetlerle düşmanı denize dökme anlayışı üzerine kurulmuştu. Son derece acı ve kanlı hadiseler gösterdi ki, bu sürede ne geriden doğru düzgün takviye yetiştirilebilmiş, ne getirilen az sayıdaki takviye kuvvetle organize bir taarruz yapılabilmiş ne de düşman denize dökülebilmıştır. Aksine, verilen binlerce kayba rağmen düşmanın artık denize dökülemeyeceği kesin olarak anlaşılmış ve bu saatten sonra yapılacak tek işin savunmaya geçilerek stratejik öneme haiz tepelerin düşmana kaptırılmaması olduğuna karar verilmiştir. Yani bu hatalı savunma prensibinin sonucu olarak İtilaf Ordusu karaya çıkarak sağlam şekilde yerleşmiştir. Çanakkale savaşan Türk subaylarından Şevki Yazman'ın konu hakkındaki tespiti son derece doğrudur: “[...] Liman von Sanders'in tabiyesi haftalar geçtiği halde muayyen cephelerde düşman kuvvetlerine muadil olsun kuvvet yığamamıştır. Bu tecrübe ile Liman von Sanders kendi tabiyesinin yanlışlığını şüphesiz anlayacaktır. Fakat bu tecrübe bize bir “vatan”a mal oluyordu.” (Yazman, 2008, s.263-264).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HAZİRAN-TEMMUZ-AĞUSTOS MUHAREBELERİ

3.1. II. Kirte Muharebesi (6-8 Mayıs 1915) ve Mayıs Sonuna Kadar Cephenin Durumu

25 Nisan çıkarmalarından itibaren geçen on günlük sürede işler Hamilton ve ordusu için son derece kötü gitmekteydi. Ana taarruz gücü olan 29. Tümen ağır zayıat vererek bitkin düşmesine rağmen birlikler ilk gün ele geçirilmesi gereken hedeflerden hala çok uzaktalardı. Sağ kanattaki Fransızların durumu daha da kötüydü. Türklerin gece taarruzları sırasında hatları birkaç kez yarılmış ve askerlerin moralleri bozulmuştu. Özellikle Senegalli askerlerin içinde bulunduğu kötü durum gerçekten dikkat çekiciydi. Hamilton Türklerin gece taarruzlarından sonra Lord Kitchener'a şöyle yazacaktır:

“Şahsi ve Gizli

4.5.15. 16.30

Lord Kitchener'a

Dün geceki taarruzda 29. Tümen Türk saldırılarını fazla zayıat vermeden durdurdu ve düşmana hayli zayıat verdirdi. Ancak hattımız Fransız sektöründeki değersiz Senegalli askerler yüzünden bir süreliğine yarıldı. Sonunda düşman ağır kayıplarla geri çekildi ama Fransız askerlerin ve komuta kademesinin moralleri sarsılmış durumdadır. Harcadıkları mühimmat miktarı endişe vericidir. d'Amade ile yaptığım ciddi bir görüşme sonucunda Fransız hattını daralttım ve Kraliyet Deniz Tümeni'nden üç taburu Fransız ön hattına gönderdim. Bu tümen iyi iş çıkarıyor. Doğu Lancashire Tugayı [42. Tümen'in ilk gelen unsuru] bu gece gelecek. Şu ana kadar her türlü destek talebine rağmen Cox'un tugayını [Hint Tugayı] bir bütün olarak tutmayı başardım. Endişeli zamanlar yaşıyoruz ancak tekrarlanan gece taarruzları yüzünden sanırım düşman bizden daha fazla acı çekiyor diye düşünüyorum. 2. Fransız tümeni yavaş değil, son sürat yetiştirilecek diye umuyorum.

Ian Hamilton” (AWM, AWM4 1/4/2 PART:3).

Hamilton Fransız tümenine ve komutanına güvenmiyordu. Fransız tümeni, Hamilton'ın yukarıdaki mesajında belirttiği gibi hakikaten çok yıpranmıştı ve moral olarak bitik vaziyetteydi. Topçu kuvveti olmayan tecrübesiz Kraliyet Deniz Tümeni ise parçalara bölünmüş durumdaydı. 29. Tümen'den geriye kalan yorgun askerler ilk günden beri aktif muharebenin içindeydiler. Elde derli toplu ve muharebe görmemiş taze kuvvet olarak sadece Hint Tugayı vardı. Cephe gerisinde güvenli bir yer olmadığı için, askerler ön hattan geriye alındıklarında dahi yeterli dinleme imkânı bulamıyorlardı. Gelibolu'ya sevk edilmesine karar verilen takviye kuvvetler ise yoldaydı.

Türk tarafındaki “düşman daha fazla güçlenmeden bir an evvel denize dökülmeli” anlayışının bir benzeri İtilaf komuta kademesinde de vardı. Hamilton ve kurmayları, “Türkler daha fazla takviye kuvvet getirmeden Alçıtepe ele geçirilmeli” diye düşünüyorlardı. Türkler, Çanakkale’ye yakın olan Trakya ve İstanbul’dan İngilizlere göre cepheye çok daha hızlı ve daha fazla sayıda takviye kuvvet getirme imkânına sahiptiler. Dolayısıyla her geçen gün Alçıtepe’yi ele geçirmek zorlaşıyordu. Üstelik Gelibolu’da kısa sürede yaşanacak bir başarısızlık, İngilizlerin Müslüman sömürgelerinde kendilerini kritik bir duruma düşürebilirdi.⁹⁶ Yani Hamilton için hız hayati derecede önemliydi (takviye kuvvet istemekte çekingen davranıp geç kalması içinde bulunduğu durumla örtüşmemekteydi). Bir an önce işe yarar bir ilerleme sağlanmalıydı. Eğer savaş tıpkı Batı cephesindeki gibi içinden çıkılmaz bir siper savaşına dönüşürse, bu her şeyin sonu anlamına gelecekti. Nitekim Kitchener Hamilton’a yazdığı bir mesajda; “5’inde [5 Mayıs] Alçıtepe’ye ilerlemeye yetecek kadar elinizde yeterli kuvvet olacaktır. Geçen her an Türklerin takviye yetiştirmesine ve sizin için hoş olmayan hazırlıklar yapmalarına imkân sağlamaktadır.” Diyordu (AWM, AWM4 1/4/2/ PART:3). İlerlemeyi elzem kılan bir diğer faktör de şu ana kadar elde edilen arazinin son derece dar olmasıydı. Sahillerde yığılan binlerce asker ve hayvan, tonlarca mühimmat, sıhhiye istasyonları ve her türlü araç gereç ele geçirilen alana sığmıyordu. Askerlerin Türk ateşinden korunarak dinlenebileceği güvenli bir yer yoktu. Ayrıca Gelibolu’ya sevk edilen ve yolda olan takviye kuvvetlerle girişilecek daha büyük operasyonlar için mutlak surette daha geniş bir toprak parçası ele geçirilmeliydi.

Görüldüğü gibi, bir an evvel taarruz için Liman von Sanders’e İstanbul’dan yapılan baskının bir benzeri, Londra’dan Hamilton’a yapılmaktaydı. Neticede Hamilton artan baskılar sonucunda taarruzu planladığından daha erken vakitte yapmaya karar verdi. Takviye kuvvet olarak gelecek ilk birlik olan 125. Tugay (42. Tümen’den) 5 Mayıs’ta Seddülbahir’de olacaktı. 3 Mayıs’ta Birdwood ile görüşen Hamilton, Anzak Kolordusunun pozisyonunun sağlam olduğunu öğrendikten sonra Arıburnu’ndan

⁹⁶ Muhtemel bir başarısızlık neticesinde Müslüman dünyanın vereceği tepkiler harekâtın planlama aşamasından hem İngiliz siyasetçiler hem de askerler arasında konuşulup tartışılmaktaydı. Nitekim Mısır’daki İngiliz garnizonunun komutanı General Maxwell, Mayıs başında Kitchener’a yolladığı mesajda: “Şu aşamada tedirgin olmak için bir sebep görmüyorum ama Hamilton başarısız olursa bunun Müslüman dünyada kötü sonuçları olabilir. Dolayısıyla bundan kaçınmak için yerinde riskler almalıyız” diyecektir (AWM, AWM4 1/4/2/ PART:3).

Seddülbahir'e iki tugay kuvvet kaydırmasını emretti.⁹⁷ Böylece Arıburnu'ndan sevk edilecek olan 2. Avustralya tugayı ve Yeni Zelanda tugayı da bu taarruza katılacaklardı. Bu arada taarruzdan önce cephede birtakım değişikliklere gidildi. 25 Nisan çıkarmasının örtü kuvveti olan ve hayli zayıf veren 86. Tugay'ın askerleri 87. ve 88. Tugaylar arasında dağıtıldılar. Yeni gelen 125. Tugay ve Hint Tugayı da 29. Tümen emrine verildi. Arıburnu'ndan gelen Anzak birlikleri ile Deniz Tugayı (iki taburlu) birleştirildi ve General Paris komutasında Mürettep Tümen kuruldu. Taarruz öncesi İngiliz-Fransız kuvvetlerinin toplam muharip gücü 25.000 asker kadardı.⁹⁸ 110 namludan oluşan topçu gücünün tamamı (Arıburnu'ndan getirilen beş Anzak sahra bataryası dahil) 29. Tümen'in emrindeydi.

Taarruzdan önce İngiliz komuta kademesinin önünde iki tane çok önemli handikap vardı. Bunlardan ilki topçu cephanesi stokunun git gide azalmasıydı. I. Kirte Muharebesi ve Türk gece taarruzları esnasında o kadar çok top mermisi harcanmıştı ki mevcut mermi stoku bir hayli azalmış vaziyetteydi. Dolayısıyla bu taarruzda mermi sarfiyatı hususunda dikkatli olunmalıydı. Diğer önemli handikap ise Türk mevzilerinin tam olarak nerde olduklarının bilinmemesiydi. Hamilton ve kurmaylarının Türklerin ne durumda olduğuna dair bildiklerini zannettikleri şeyler sadece varsayımlara dayanmaktaydı. Karşılarında 20.000 Türk olduğu hesaplanırken, Türk siperlerinin nerede ve hangi mesafede olduğuna dair net bilgileri yoktu.

Akdeniz Seferi Kuvvetleri Karargâhı		
29. Tümen (Hunter-Weston)	Fransız Tümeni (d'Amade)	Mürettep Tümen (Paris)
87. Tugay	Sömürge Tugayı	2. Avustralya Tugayı
88. Tugay	Merkez Tugayı	Yeni Zelanda Tugayı
Hint Tugayı	Deniz Tümeni Taburları (Hood, Howe, Anson)	Deniz Tugayı (Plymouth, Drake Taburları)
125. Tugay (42. Tümen'den)		

Tablo 8: II. Kirte Savaşı Öncesi İtilaf Kuvvetlerinin Birlik Dağılımları (TNA, WO 95/4304). (TNA, WO 95/4290).

⁹⁷ Birdwood 4 Mayıs'ta gönderdiği mesajda net rakamlar vermiştir: "İki tugay emredildiği gibi 5 Mayıs akşamı gönderiliyor. Tahmini kuvvet: Yeni Zelanda tugayı 2.500, 2. Avustralya tugayı 2.300 askerdir. Daha güçlü olmalarını dilerdim, müsait olan her askeri göndereceğim" (AWM, AWM4 1/25/2 PART:2, EK-13).

⁹⁸ Hint Tugayında yer alan Pencap taburlarının her birinde bulunan iki bölük Müslüman asker Türklere karşı etkili savaştırmaz diye bu taarruzdan önce ön hatlardan alınarak sahildeki işlerde görevlendirilmiş ve böylece Hint Tugayının kuvveti dörtte bir oranda azalmıştır (Oglander, 2005, c.I, s.392).

Türk tarafında ise von Zodenshtern'in yerine Weber'in atanmasıyla tümenler yoğun şekilde savunma mevzileri hazırlamaya girişmişlerdi. Taburların bazılarında zayıat %50'yi aşarken, 9. Tümen taburlarının ortalama zayıatı %40'ın üzerindeydi (Kannengiesser, 2009, s.139). Gece taarruzlarından sonra 7. Tümen komutanının birliklerin toplam mevcutları ile ilgili grup komutanlığına gönderdiği çizelge acı tabloyu bütün çıplaklığı ile göstermektedir:

Birlik	Subay	Er	Zayıat Yüzdesi
19. Alay (iki tabur)	3	397	%82
21. Alay (iki tabur)	10	800	%60
56. Alay (iki tabur)	11	1.050	%49
127. Alay (iki tabur)	11	880	%54
Toplam	35	3127	

Tablo 9: 7. Tümen'in 5 Mayıs 1915'teki Mevcudu (26. Alay'ın 1. Taburu, 39. Alay'ın 1. Mürettep Taburu ile iki Jandarma Taburunun mevcutları dâhil değildir) (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.258).

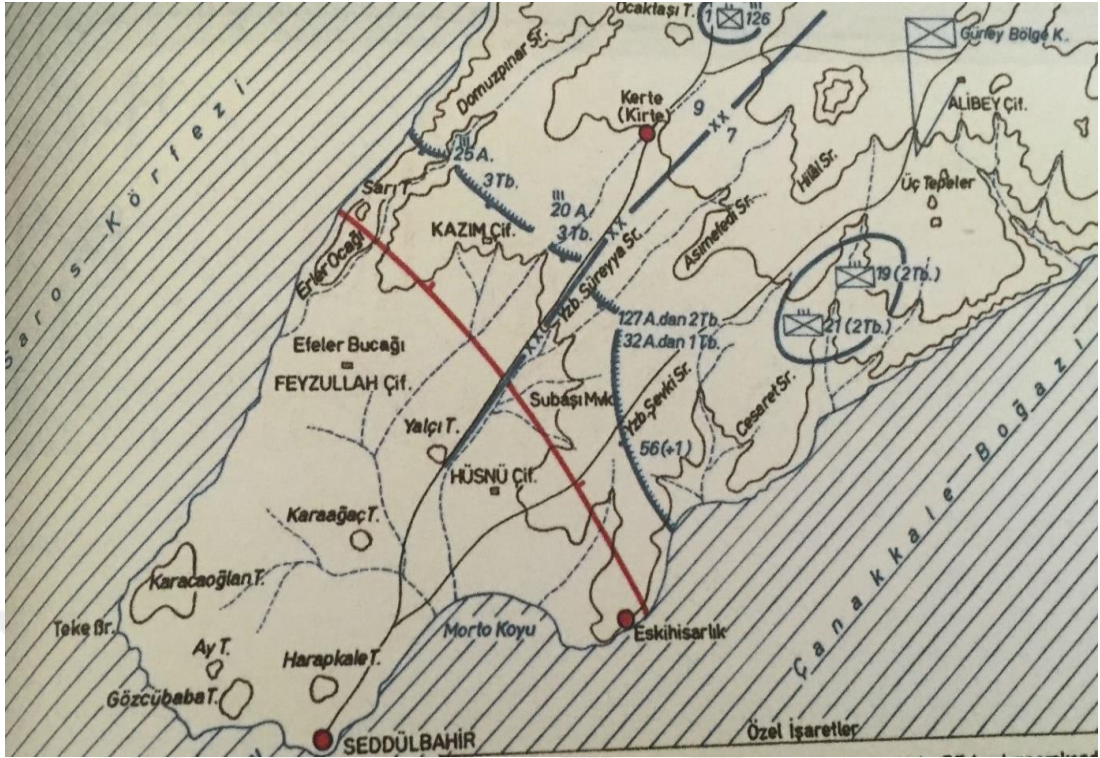
Yukarıdaki tablodan kolayca anlaşılacağı gibi, bazı alayların zayıatı o kadar fazlaydı ki sayıları bölük seviyesine düşmüştü. Zayıatı çok olan taburlar geriye alınıp birleştirilerek bunlardan mürettep taburlar oluşturulmakta, birbirine karışmış birlikler ayıklanmaya çalışılmaktaydı. Yani Güney Grubu teşkilatlanarak yeniden organize edilmekteydi. Karşılarında güçlü bir düşman varken bu hiç şüphesiz kolay bir iş değildi. Seddülbahir'de kâğıt üzerinde 23 tabur gözükrken, gerçekte ancak 10.000-13.000 muharip asker kalmıştı. Piyadeyi 57 namluluk topçu gücü ve 24 ağır makineli tüfek destekliyordu. Cephedeki 7. ve 9. Tümenler aynı dizilişle bulunurken, ağır zayıat veren 15. Tümen'den kalanlar Yassitepe'de ihtiyat olarak bekletilecekti. Ön hattaki alay komutanları durumun endişe verici olduğunu düşünüyorlardı. 20'nci Alay Komutanı Binbaşı Halit'in 5 Mayıs 1915 günü verdiği rapor içinde bulunulan durumu yansıtmaktadır:

“Erler büyük bir karışıklık içindedir. Evvelce de arz ettiğim gibi, şurasını kesin olarak belirtmek isterim ki, düşmanın bu yönden baş gösterecek ciddi bir taarruz hareketi, böyle çavuşlar elinde bulunan tabur ve bölüklerden kurulu birlikler tarafından önlenemez. Bu konu, memleketin saadet ve selametine bağlı bir sorun olduğundan gerçek durumu size bildirmeyi bir vicdan borcu bildim. Emir ve komutadaki bu dağınıklıkla beraber mevcudunun yarısından fazlasını kaybetmiş ve savaş gücü hırpalanıp yaralanmış olan bu birliklerle burada kesin sonuçlu bir savunma yapılabilmesi hiçbir vakit mümkün olamaz. Bu nedenle yıpranmamış, teşkilatı düzgün bir birlik gönderilmedikçe her an tehlike mevcut olacağını bir kere daha arz ederim.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.257).

Bu arada Weber'in Seddülbahir'e gelerek komutayı ele alması komutanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Alman Binbaşı Mühlmann; "Akşam geç vakitte General Weber geldi; hücumlar başarısız olduktan sonra şimdi siper savaşı başlayacaktı ve Weber nakliye ve kale subayı olduğundan bunun için biçilmiş kaftandı. Geldiği için çok memnundum." derken (Wolf, 2014, s.296). Mehmet Nihat'ın bu görev değişimi ile ilgili yorumu şu şekildedir:

"Esasen muktedir bir istihkâm olan Weber Paşa, gerçekte daha ilk zamandan beri saldırgan hareket şeklinin aleyhinde, çoktan hazırlanması gereken bir iş olan müstahkem sahra mevzilerine taarruz yapılması konusunun Osmanlı Ordusunun başa çıkılamayacağı derecede büyük bir iş olduğuna inanıyordu. Bu andan itibaren inisiyatif sonuna kadar düşmana bırakılmış ve bundan sonraki taarruzlar ancak karşı taarruz hüviyetinde kalmıştı." (Sayılır, 2006, s.236).

Weber, karargâhını Küçük Mehmet Tepesi'nin gerisinde kurmuş ve şu ana kadarki muharebelerde sevk ve idarede yaşanan sorunların devam etmemesi için daha derli bir karargâh oluşturulmuştur. Ancak yine de karargâhtaki kurmay subay eksikliği giderilememiştir. Liman von Sanders'in talimatı ve Weber'in komutayı ele almasıyla, Seddülbahir'de köklü bir strateji değişikliğe gidilir. Bundan böyle birlikler taarruza kalkmayacak, bulundukları yerdeki tahkimatlarını güçlendirerek sağlam bir savunma hattı kurularaktır. Düşman taarruzları beklenecek ve ancak gerekli hallerde karşı taarruza kalkılacaktır. Bu doğrultuda, İngilizler karaya ayak bastığından beri birliklere ilk kez genel bir tahkimat emri verilir. Askerler gece gündüz demeden sağlam ve birbirleriyle bağlantılı siperler, gözetleme noktaları, batarya mevzileri ve makineli tüfek yuvaları hazırlamak için çalışmaya başlamışlardır. Bunun için bölgeye yeterli tahkimat malzemesi getirilmeye başlanır ancak tahkimatları güçlendirecek yeterli zaman bulamadan İngiliz-Fransız taarruzları başlayacaktır. Dolayısıyla düşman taarruzu başladığında Türk siperleri hala birbirinden kopuktur ve derinlemesine hazırlanamamıştır. İkinci bir siper hattı yoktur. İleride kuvvetli ileri karakollar oluşturulmuştur.

Harita 19: İngiliz ve Fransızların Kirt'e Taarruzu Başlarken Türk Kuvvetlerinin Durumu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:45).

5 Mayıs'ta Hamilton, Hunter-Weston, d'Amade ve diğer karargâh subaylarının katıldığı toplantının ardından, toplam on iki maddeden oluşan taarruz emri saat 13.45'te tümenlere gönderildi. Taarruz planının mimarı Hunter-Weston idi. Hamilton, topçu cephanesinin azlığı sebebiyle Türk makineli tüfeklerinin etkisini azaltmak için taarruzu şafaktan yarım saat önce başlatmak istese de, Hunter-Weston, subay kayıplarının fazla olması sebebiyle karanlıkta yapılacak taarruzda askerlerin yönlerini kaybetmek suretiyle kontrolün elden çıkabileceği tezini öne sürerek bu fikre karşı çıkmıştır. Mürettep tümeni de gerektiğinde emri altına alabileceği için, Seddülbağır'deki bütün İngiliz birlikleri onun komutası altına girmiş oldu. *Arcadian* gemisindeki karargahında sadece gelişmeleri takip edecek olan Hamilton muharebenin gidişatına karışmayacaktır. Hunter-Weston bütün birliklerin emrine verilmesinden ve Hamilton'ın işine karışmayacak olmasından ziyadesiyle memnundur. Eşine yazdığı mektupta şöyle demiştir:

“Hamilton buradaki işleri hemen hemen bana bıraktı. Anlaşılan benim işleri halletmemden çok memnun. K'ye [Lord Kitchener] tüm bu ağır çatışmalar boyunca büyük bir komutanın tüm niteliklerini sergilediğimi yazdı. Ayrıca beni bütün bir tugaydan daha değerli bulduğu için ateş hattında vurulmamam konusunda uyardı.” (BL, 48364)

Neticede taarruzun yarım saat sürecek bombardımanın ardından 6 Mayıs 1915 saat 11.00’de yapılmasına karar verilir. Plan, bütün hatta aynı anda cepheden bir taarruz planı değildir. Asıl taarruz bölgesi, 29. Tümen’in batı yönünde ilerleyeceği sol kanattır. Bu tümen harekâtın ilk aşaması olan Kirte güneyindeki Türk siperlerini ele geçirecektir. Sağ kanattaki Fransızlar ise Kerevizdere sırtını ele geçirecek, bu derenin her iki tarafında kuvvetli bir mevzi tutacak ve burayı ne pahasına olursa olsun Türk karşı taarruzlarına karşı savunacaklardır. İkinci aşamada, Fransızların Kerevizdere sırtını ele geçirmesini dayanak noktası alan İngilizlerin merkez kısmı, çok karmaşık bir planla sağa çark ederek harekâtın ilk hedefi olan Kirte ve Yassıtepe’yi batıdan zapt edecek ve devamında köyün doğusundan kuzey ve güneye doğru uzanan bir hatta ilerleyecektir. Üçüncü ve son aşamada ana hedef olan Alçıtepe’yi ele geçirme operasyonu başlayacak, İngilizler batı ve güneybatı yönünden, Fransızlar ise Alçıtepe’nin güneydoğu istikametine uzanan sırt üzerinden Alçıtepe’ye taarruz edip burayı ele geçireceklerdir.

Fransızların sol kolu ile İngilizlerin sağ kolundaki taburlar sıkı bir iş birliği içinde olmalıydı. Fransızlar Kerevizdere’yi ele geçirdikten sonra beklemeye geçecek ve İngilizler Kirte’yi ele geçirene kadar yerlerinden kıpırdamayacaklardı (AWM, AWM4 1/4/2 PART:3).⁹⁹ Mürettep tümen genel ihtiyat olarak bekletilecekti. Bu anlaşılması ve uygulaması zor planın selameti için hem Fransızların hem de İngiliz tugaylarının kendi arasındaki iletişim ve irtibatın kesilmemesi son derece hayatiydi.

Hunter-Weston’ın bu kâğıt üzerinde bile zor anlaşılan planı (29. Tümen’in taarruz emri karışık ve ayrıntılı 24 maddeden oluşuyordu. Tugay ve taburlara gönderilen taarruz emirleri çok daha karışık) pratikte uygulaması zor ve fazla iyimser bir plandı. Ancak Hamilton ve Hunter-Weston, aşırı iyimser iki komutan, harekât planına güveniyorlardı. Savaş muhabiri Ellis Ashmead Bartlett, 6 Mayıs sabahı taarruz başlarken Hunter-Weston’ın yanındaydı ve izlenimlerini şöyle anlatacaktı: “Her zamanki gibi, Hunter-Weston iyimserliğin simgesiydi ve başarıdan kesinlikle emin görünüyordu. Bu öğleden sonra Kirte’yi ve sonrada muhtemelen Alçıtepe’yi alacağına, eğer ikisini birden almaya zaman yetmezse Alçıtepe’yi ertesi gün ele geçireceğine dair bana güvence verdi.

⁹⁹ Donanma gemilerinin ateş desteği verirken alacakları pozisyonlar da belirlenmiştir. Buna göre; sağ kanatta *Vengeance*, *Goliath* ve *Majestic*, sol kanatta *Dublin* ve *Sapphire*, Alçıtepe’nin kuzey ve kuzey batısında *Talbot* ve *Minerva*, *Agamemnon* Asya tarafındaki Türk bataryalarına karşı, Cornwallis ise Yarımada’yı bombalarken aynı zamanda Kumkale’den bir ateş gelirse burada kullanılacaktır. Bütün gemilerin ateş açacağı bölgeler belirlenmiştir

Ondaki bu iyimserliğin neye dayandığını anlayamadım!” Zira Bartlett, komutanlar kadar umutlu değildi.

İngiliz tarihçiler taarruz emirlerinin bölüklere çok geç ulaştırıldığı için Hunter-Weston’ı eleştirmektedirler. Gerçekten de taarruza katılan birliklerin muharebe günlüklerine bakıldığında bu eleştirinin yerinde olduğu görülür. Emirlerin cephedeki birliklere son derece geç ulaştırılması neticesinde bazı birlikler hazırlıklarını tamamlayamamış ve taarruza tam vaktinde kalkamayarak geç kalmışlardır.¹⁰⁰ Nitekim II. Kirte muharebelerinin devam ettiği üç gün boyunca bu gecikmeler sürekli yaşanmıştır. Bazı bölükler emirleri taarruzdan 10 dakika önce alabilmiş ve bu tarz gecikmeler pek çok sorunu beraberinde getirmiştir.

Taarruz 6 Mayıs saat 10.30’da başlayan topçu ateşinden sonra saat 11.00’de başlar ve ağır başlayan taarruz İngilizler birkaç yüz metre ilerlediklerinde, Türk ileri karakollarından açılan piyade ve makineli tüfek ateşi ile durma noktasına gelir. Nitekim bir gün önce karaya çıkarılarak aynı gece ön hat siperlerine gönderilen 125. Tugay taze birlikti ama araziye hiç bilmemektedir. Zığındere bölgesindeki Türk makineli tüfekleri bunları kısa sürede durdurmayı başarmıştır. Bu tugayın askerlerinden Er Philip Stephenson Sutcliffe taarruz sabahını şöyle anlatmaktadır:

“[...] Bu sırada önümdeki araziye incelemeye başladım ve bütün Yarımada’ya hakim olan Achi Baba’yı [Alçıtepe] gördüm. Taarruz emri geldi ve hazırlıklarımızı yaptık. Sonra ileri harekât başladı, D bölüğü önde gidiyordu. Türkler bizi tespit edene kadar her şey yolundaydı. Sonra yakalandık... yağmur gibi tüfek ve şarapnel ateşi altında yere düşmeye başladık. Üçüncü ilerleme teşebbüsümde bir mermi omzumdan girip arkamdan çıktığında yüzüstü yatıyordum. Sağ tarafımı hissetmiyor olduğumdan kıpırdayamıyordum. Sürünerek dereye inmeyi başardım ve burada bir doktor yarımı sardı ve kıyıya gönderdi. Oradan da hastane gemisine sevk edildim.” (Todmorden Advertiser and Hebden Bridge Newsletter, 4 Haziran 1915).

Merkezde ilerlemeye çalışan 88. Tugay askerleri ise subay kadrosundaki yetersizlik sebebiyle 300-350 metre ilerledikten sonra durup bulundukları hatta siper kazmaya başlamışlardır. Sağ kanattaki Fransız taarruzu ise yarım saat geç başlar ve birkaç yüz metre ilerlendikten sonra Kerevizdere’den açılan Türk ateşiyle burada da taarruz durma noktasına gelmiştir. Fransız taarruzunu izleyen İngilizler, Fransızların taarruz azmi göstermediğini rapor ediyorlardı: “Fransızlar sollarındaki mevziye taarruz arzusu göstermiyorlar. Türkler ise gittikçe daha fazla cesaret göstermekteler. Küçük Türk

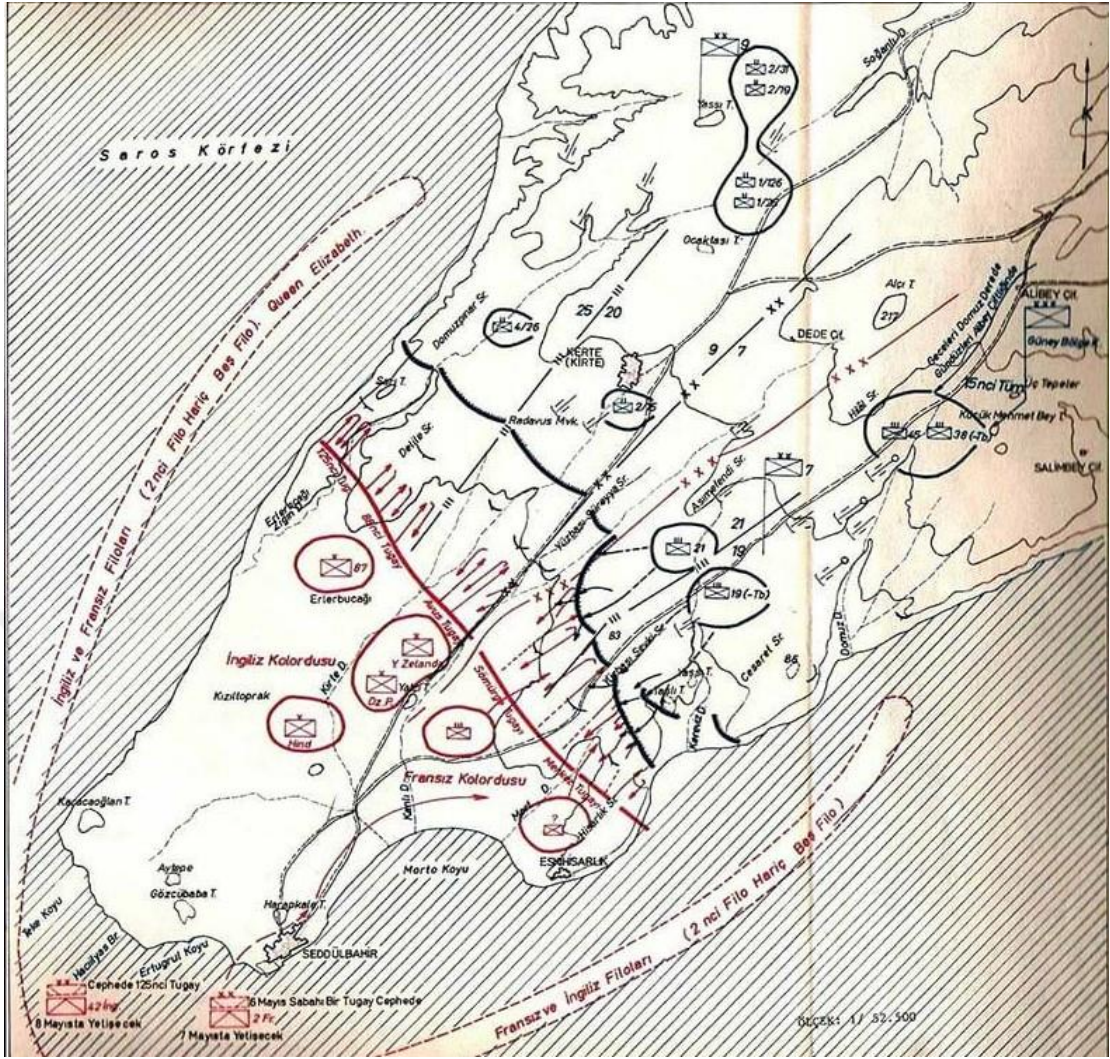
¹⁰⁰ 29. Tümen taarruz emrini akşam saat 20.55’te verirken emir tugaylara daha geç iletilmiştir. 87. Tugay muharebe günlüğünde “saat 05.00’te saat 11.00’de genel taarruza kalkılacağına dair emir alındı” yazarken, bu tugayın taburlarından Royal Munster Fusiliers taburu taarruz emrini ancak saat 06.00’da almıştır.

müfrezeleri sağ cephemizdeki alçak araziye kadar inmekteler.” (TNA, WO 95/4304). Öğle vakti taarruz bütün hatta durmuş, Türk topçusunun ateşinin artmasıyla sorunlar yaşanmaya başlamıştır. Taburların neredeyse tamamı iyi gizlenmiş ve yerleri tespit edilemeyen Türk makineli tüfeklerinin çok fazla zayiata sebep olduğunu rapor etmekteydiler. 29. Tümen muharebe günlüğünde de kayıpların asıl sebebinin yerleri tespit edilemeyen Türk makineli tüfekleri olduğu yazmaktadır:

“Biz açık arazideydik ve yayılarak kısa sıçramalarla ilerlemeye başladık. Hemen önümüzde geçmemiz emredilen bir bataklık vardı. Türk ateşi öldürücüydü ve bir sürü adamımız vuruldu. Herhangi bir Türk siperi görmüyorduk ama makineli tüfeklerini iyi şekilde konumlandırmışlardı. Tam bir katliamdı ve her sıçramadan sonra çok az adam tekrar kalkabiliyordu, ancak biz hala, tekrar tekrar yön değiştirerek körü körüne ileriye doğru taarruza devam ettik, fakat bu en ufak bir fark yaratmadı. Her yönden üstümüze ateş açılıyordu ama tek bir Türk siperi ya da Türk göremedik. Şüphesiz Türkler bizi izliyorlardı ama neredeydi bu şeytanlar? Eğer sadece tek bir Türk görebilseydik, izlememiz gereken yön hakkında bir fikrimiz olurdu” (Joseph Murray) (Murray, 1977, s.68-69).

Türk tarafında ise sabah saatlerinde İngiliz-Fransız hattında yaşanan hareketlilik gözlerden kaçmamıştı. General Weber gelen raporlar sonrasında tümenlere bir emir göndererek düşmanın muhtemelen takviye kuvvet aldığını ve taarruza kalkabileceğini bildirdi. Çok geçmeden beklenen taarruz başladı. İngiliz taburlarının aksine Türklere en çok yaklaşabilen Fransızlar oldu ve Kerevizdere bölgesindeki 7. Tümen taburları ile muharebeye başladılar. Türk ihtiyatlarının bazıları tedbir amaçlı ileriye alındı. Komuta kademesinde kısa süreli bir telaş yaşansa da kısa bir müddet sonra Fransız taarruzları hızını kesti.¹⁰¹ 9. Tümen bölgesinde ise baştan beri yavaş gelişerek kendiliğinden sönen taarruzlar buradaki Türk ileri karakolları karşısında takıldığı için sadece yakından takip edilmiş ve herhangi bir endişe yaşanmamıştı.

¹⁰¹ 29 Tümen muharebe günlüğünde bu bilgiyi doğrulayan şekilde Fransızların şiddetli Türk direnişi karşısında ilerleyemediğini ve bunun taarruzun geneline etki ettiği yazmaktadır. Oysa bu dakikalarda İngilizler Fransızlar kadar dahi ilerleyememiş durumdaydılar.

Harita 20: 6 Mayıs Harekâtı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:46).

Öğleden sonra bütün hatta muharebeler durma noktasına gelirken, Hamilton saat 16.30'da "kesin olarak anlaşıldı ki bugün bir ilerleme yapılamayacaktır" diyordu. (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s .109). Genel karargâhtan saat 19.30'da yollanan bir emirle bütün birliklere bulundukları hatta siper kazmaları ve taarruza ertesi sabah 10.00'da devam edileceği bildirildi. Genel olarak önemsiz Fransız ilerlemesi hariç (350-400 metre ilerlenebilmişti) taarruz tamamen başarısız olmuştu.

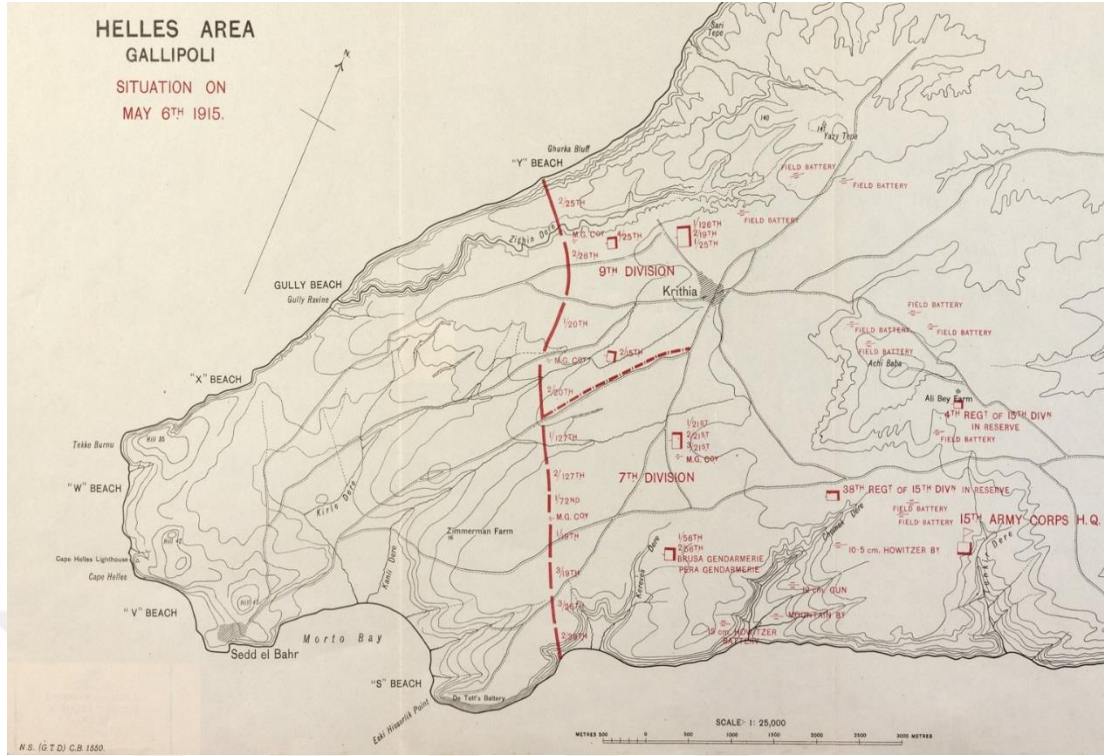
Hiçbir yerde esas Türk siperleriyle temas kurulamadığı gibi sadece Türk ileri karakolları ile muharebeye girilmiş, Türk makineli tüfek ve topçularının açtığı ateşle bu isteksiz İtilaf taarruzu durdurulmuştur. Nitekim 29. Tümen muharebe günlüğünde de çabalara rağmen bütün gün sadece Türk ileri karakolları ile çatışmaya girildiği, Türk siperlerine yaklaşılamadığı ve taburların ortalama 50 zayıyatı olduğu yazılıdır. İngiliz ve Fransızların yeterli top ve cephanelerinin olmaması da piyadelerin gerekli himayeden

mahrum kalmasına neden olmuştur. 6 Mayıs günü İngilizler adına şaşırtıcı olan, hiçbir noktada ihtiyat kuvvetlerinin cepheye sürülmemesidir. Özellikle öğleden sonra taarruzlar durma noktasına gelmesine rağmen, geride hazır bekleyen ihtiyatların kullanılması suretiyle taarruzun canlandırılması düşünülmemiştir.¹⁰² Neticede gayet ağır ve isteksiz gerçekleştirilen bu taarruz kendiliğinden yavaşça son bulmuş ve bütün gayretlere rağmen Türklerin nerede oldukları gün boyunca tespit edilememiştir.

Er Murray gün bittiğinde günlüğüne şöyle yazar: “Artık hava kararmış, çarpışmalar son bulmuştu. Gün boyu tek bir Türk siperi bile görememiştik. Taarruzdan önce bize verilen brifinge göre şu an Alçıtepe civarlarında bir yerde olmalıydık ama gün boyu tek bir Türk siperi dahi ele geçirememiştik” (Murray, 1977, s.73). Murray’ın yazdıklarından da anlaşılacağı üzere, esas Türk hattı ile muharebeye girilemediğinden dolayı her iki tarafın da bugünkü zayıfatı önceki muharebelerle kıyaslandığında azdır.

Bu arada 6 Mayıs saat 16.20’de Enver Paşa’ya bir rapor gönderen Liman von Sanders, Seddülbahir’de başlayan düşman taarruzunu bildirmiştir: “Güney bölgesinde saat 12.45’te taarruza başlayan düşman birliklerinin geriye atıldıklarını, Hisarlık kuzeyindeki tepelerin her duruma karşı korunması için bir alayın daha ileriye sürüldüğünü General Weber yazıyor. Weber’in bildirdiğine göre, şimdiye kadar güney bölgesine gönderilmiş olan 28 taburda ancak 13.000 tüfek bulunduğunu arz ederim.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.261-262). Türkler 6/7 Mayıs gecesini gün boyu İngiliz ve Fransızlarla çarpışan ileri karakolları mümkün mertebe güçlendirerek takviye etmeye ve ertesi gün devam etmesi beklenen düşman taarruzu için büyük bir gayretle mevzilerini iyileştirmeye çalışarak geçirdiler.

¹⁰² Fransız komutanın saat 17.06’da verdiği rapora göre, Kerevizdere’nin yamaçlarına ilerleyen Tugaya geriden destek yollamaya çalışılmış fakat Kerevizdere’nin batısındaki plato Türk topçu ve makineli ateşi ile sürekli tarandığı için öncü tabur bu noktanın doğusunda kırıdayamaz halde kalmıştır. Karanlık çökene kadar ileriye takviye birlik gönderilemeyeceği bildirilmiştir (TNA, WO 95/4264).

Harita 21: 6 Mayıs 1915 Türk Birlikleri ve Savunma Pozisyonları (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.22).

6 Mayıs akşamı bir araya gelen Hamilton, Hunter-Weston ve d'Amade toplantısından, hedefler ve taarruz planı bir gün öncekinin birebir aynısı olacak şekilde ertesi gün taarruza devam kararı çıktı. 7 Mayıs sabahı tekrarlanacak taarruza yeni gelen 2. Fransız Tümeninin sömürge tugayından iki tabur ve yine yeni gelen 42. Tümen'den 127. Tugay da katılacaktı. Arıburnu'ndan sevk edilen iki Anzak tugayı ise ihtiyattaydı.

7 Mayıs gün doğduğunda cephede her noktada sessizlik hüküm sürüyordu. Türklerin esas mevzileri ile İngiliz-Fransız mevzileri arasında yaklaşık bir kilometrelik bir mesafe vardı. Güçlendirilen Türk ileri karakolları ise muhtemel düşman taarruzuna karşı tetikte bekliyorlardı. Taarruz saat 09.30'da deniz ve kara topçularının yarım saatlik bombardımanın ardından 10.00'da başladı. Fakat bütün araziye taramalarına rağmen Türk siperlerinin yerleri tam olarak tespit edilemediği için topçu ateşi istenilen etkiyi yaratmaktan çok uzak kalıyordu. Bir gün önce İngilizlere bir hayli zayıat verdiren Zığındere'deki Türk makineli tüfek yuvalarının tespit edilip etkisiz hale getirilmesi için üç savaş gemisi bölgeye gönderilmiş ve bir gemiden kaldırılan gözlem balonu ile bunların yerlerini tespit edilmesine çalışılmıştı. Ancak taarruz başlayınca bu makineli tüfeklere zarar verilemediği kısa sürede anlaşıldı.

Zığındere bölgesinde ilerlemeye çalışan 125. Tugay bu makineli tüfeklerin ateşi karşısında ancak 18 metre ilerleyebilmiş, ağır zayıat karşısında tekrar yere yatarak siperlerine geri sürünmüşlerdi. 125. Tugay muharebe günlüğünde bu etkili makineli tüfek ateşi anlatılmaktadır: “Saat 10.00: Taarruz arzu edilen şekilde gelişmemiştir. Düşman makineli tüfekleri çok aktif, yerleri tespit edilemedi ve fazla zayıata sebebiyet vermekte. Saat 13.55: Taburlar siperden kafasını kaldıran herkesin makineli tüfek ateşine maruz kalması sebebiyle ilerlemenin imkânsız olduğunu rapor ediyor.” (TNA, WO 95/4315, 125. Tugay Muharebe Günlüğü). Buradaki İngilizlere göz açtırmayan Zığındere’nin batı sırtlarında konuşlanmış bir piyade taburu ve bu taburu sol kanattan destekleyen iki ağır makineli tüfek takımıydı.¹⁰³ Makineli tüfek yuvaları ustaca seçildiği için İngilizlerin bu makineli tüfekleri susturma gayreti devamlı surette sonuçsuz kalmıştı.

7 Mayıs günü geliştirilmeye çalışılan taarruzlar, tıpkı bir gün önceki gibi yavaş başladı ve taarruz, hücumu canlandırmak için arka arkaya verilen sözlü ve yazılı emirlere rağmen gerekli kararlılıkla gerçekleştirilemediği için hemen her yerde ufak ilerlemeler haricinde durma noktasına geldi. 29. Tümen’in muharebe günlüğünde bu çaresiz çabaların pek çok örneği vardır. Taarruzun başlamasından kısa bir süre sonra, saat 11.30’da genel karargâha bir mesaj gönderilerek; hücumun daha enerjik yapılması gerektiği yoksa dün olduğu gibi taarruzun durma noktasına geleceği ve Fransızlar ile İngiliz soluna yardım etmenin en iyi yönteminin merkez ve sağda ilerlemek olduğu bildirildi (TNA, WO 95/4264). Tugaylardan gönderilen raporların da neredeyse tamamı “ilerleme sağlanamadı” “ilerlemenin imkânı yok” cümleleri ile son bulmaktaydı. 7 Mayıs’taki muharebede yaşananları özetleyen en güzel örnek 87. Tugay’ın muharebe günlüğünde yazan şu satırlardır:

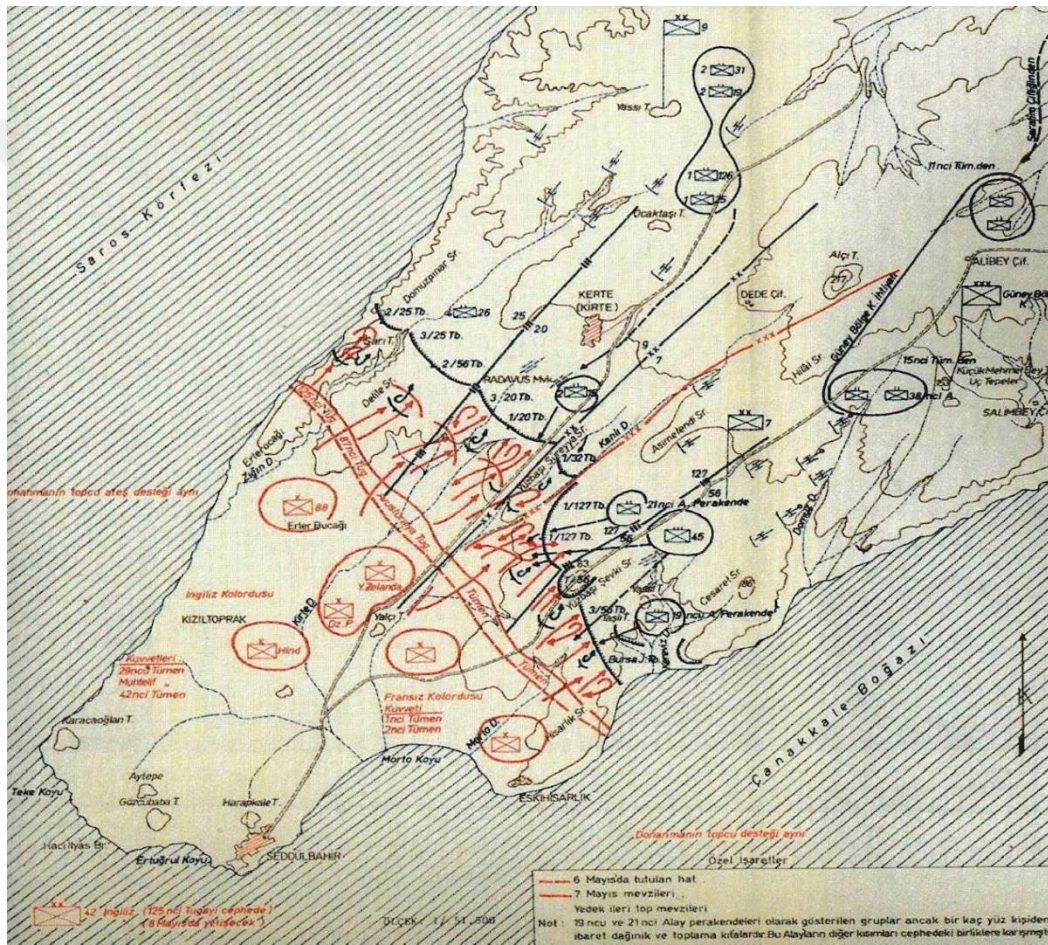
“Taarruz bugün saat 09.30’da *Queen Elizabeth*, diğer iki gemi ve sahra topçularının ateşleriyle saat 09.30’da tekrar başladı. Bombardıman kesildiğinde Lancashire Fusiliers askerleri hala kafalarını siperlerinden çıkaramamıştı. Sağ taraftaki Fransızların ilerleme niyetinde olmadığı anlaşıldı. Lancashire Fusiliers tugayı, ağır zayıat vererek (400 asker) ilerleyebilen bir taburu hariç bütün gün ilerleyemedi. Soldaki bu tugayın durumundan dolayı 88. Tugay da daha fazla ilerleyemedi.” (TNA, WO 95/4311, 87. Tugay Muharebe Günlüğü).

İngiliz resmi tarihi 6-7 Mayıs günlerinde cephanenin azlığından ve Türk siperlerinin yerleri tam olarak tespit edilemediği için topçuların rast gele ateş açmaları sonucu Türk

¹⁰³ Bu tarihte Güney Grubu’nda iki tümene eşit şekilde dağıtılan altı makineli tüfek bölümünde toplam 24 adet ağır makineli tüfek vardır. Bu bölüklerden iki tanesi *Yavuz* ve *Midilli*’den sökülen ve personeli Alman olan makineli tüfeklerdir.

direnişinin kırılmadığından söz eder. Bir türlü susturulamayan Türk makineli tüfekleri karşısında gündüz gözüyle ilerlemek neredeyse imkânsızdı.

Hunter-Weston hiçbir tugayın arzu edilen ilerlemeyi kaydetmemesi neticesinde taarruzun durmasının ardından, saat 15.30'da yeni bir emir göndererek karanlık çökmeden 16.30'da başlayacak topçu ateşinin ardından saat 16.45'te bütün cephede taarruza kalkılacağını emretti fakat bu taarruz da beklenen etkiyi yapmadı. En sağdaki Fransızlar ve soldaki 87. Tugay çok az bir ilerleme kaydetmişse de, genel olarak bakıldığında, karşılıklı hatlar bir gün önce olduğu gibi kalmıştı.

Harita 22: 7 Mayıs Harekâtı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, Kroki:47).

7 Mayıs'taki İngiliz zayıtı 800 kadardır. Fransız zayıtı da az değildir. Seddülbahir'e yeni gelen 2. Fransız Tümeninden üç tabur kendilerine hedef olarak verilen 300 numaralı tepeye ancak 100 metre yaklaşabilmiş, bu esnada Bodez taburunun komutanı öldürülürken, Chauvelot Taburunun komutanı ölümcül şekilde yaralanmıştır (Historique du 58me regnt d'infanterie coloniale pendant la grande guerre 1914-

1918,1921,s.5.) 7 Mayıs'taki İtilaf taarruzları bazı kısa ilerlemeler haricinde Türkler üzerinde ciddi bir etki yapmadığı gibi, Türkler zayıf olmalarına rağmen bazı bölgelerde karşı taarruzlara kalkarak düşman zayıflığını arttırmışlardır. Özellikle 7. Tümen birliklerinin yaptığı karşı taarruzlar neticesinde Fransızların iç kanadı dağılmış ve bunlar perişan şekilde geriye kaçmışlardır. İngiliz resmi tarihi 6/7 Mayıs İtilaf taarruzlarının Türkler üzerindeki etkisini oldukça doğru şekilde analiz etmiştir:

“6 Mayıs harekâtı gibi 7 Mayıs muharebesini de Türk raporları mühim görmemektedirler. Bu raporlarda, öğlen bir Fransız taarruzu başlamakla beraber, top ve tüfek ateşiyle püskürtülmüş olduğu bildirilmektedir. Öğleden sonra, şiddetli bir bombardımanın ardından, tekrar taarruza başlanılarak bir Türk siperinin zapt edildiği, daha sonra bu siperin karşı taarruzla geri alındığı iddia olunmaktadır. Türklerin sağ kanatta ise başarısız bir taarruz girişimi olduğu ve şiddetli donanma ateşi açıldığı kaydedilmekle beraber, önemli bir muharebeden bahsedilmediğinden, Türk yüksek komuta kademesinin o gün müttefiklerin genel bir taarruz mahiyetinde bir teşebbüste bulunduklarının farkında olmadığı anlaşılmaktadır. Türklerin genel ihtiyatları, şüphesiz donanma toparlarından korunmak için Yassitepe arkasına alınmış ve muharebeye sokulmamıştı.” (Oglander, 2005, c.I, s.413).

İngiliz resmi tarihinin Türklerin bu taarruzları genel bir taarruz olarak algılamadığına dair tespiti doğrudur. Türk raporlarına bakıldığında, komutanların genel bir endişe hali içinde olmadıkları göze çarpar. Bunun sebebi İtilaf birliklerinin karışık taarruz planını pratikte uygulamaya geçirememiş olmalarıdır. Hakikaten bu iki gün boyunca yaşananlar genel taarruz kavramının içini doldurmaktan uzakta kalmıştır. Çarpışmaların sadece Türk ileri karakolları ile sınırlı kalmış olması Türklere genel bir taarruz ile karşı karşıya olmadıkları izlenimini vermiştir. Weber Paşa 7 Mayıs'ta genel vaziyeti “iyimser” olarak nitelemekteydi. 6-7 Mayıs'taki son derece başarısız taarruz denemelerinden sonra İtilaf yüksek komuta kademesinin alması gereken en mantıklı karar, bu faydasız taarruzlara bir son verilmesiydi. Ancak başarı şansı oldukça az olmasına rağmen ertesi gün de taarruzlara devam edilmesine karar verildi. Aslında Hamilton da durumun kötüye gittiğinin ve askerlerinin tükenmiş olduğunun farkındaydı ancak kaybedecek zamanı yoktu. Türkler her geçen gün güçlenirken ya yenilgiyi kabul edecek ya da şansını zorlamaya devam edecekti:

“25 Nisan'ın güzel taburları eridi ve iskelete döndü. Geriye adeta gölgeleri kaldı. Dereler kan kırmızı akarken, sahillere taşınan yüzlerce yaralının sayısı arttıkça acı acı düşünüyordum. Durum son derece sinir bozucu. Ama her asker bu acınası hislerle savaşmalı. Türkleri daha geriye itmezsek sahillere savunulamaz hale gelecek. Herhangi bir generalin komutası altındaki en istekli birlikleri kapasitelerini aşacak şekilde savaşılması günaha girmektir ama yarın da savaşa devam etmek zorundayız!” (Hamilton, 1920, c.I, s.209-210).

Hamilton'ın günlüğüne yazdığı yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi, birliklerin içinde bulunduğu kötü duruma rağmen kendini taarruz etmeye mecbur hissediyordu.

Tam manasıyla köşeye sıkışmıştı. Charles Bean'e göre 7 Mayıs akşamı Hamilton'ı ertesi gün de taarruza devam etmeye yönelten Hunter-Weston idi (Bean, 1941, c.II, s.14). Gerçekte her iki generalin de arzusu taarruza devam etmekten yanaydı. Asıl Türk mevzileriyle muharebeye girilemediği için zayıat fazla değildi ve elde iki gündür muharebeye sokulmayan ihtiyat birlikleri vardı fakat topçu cephanesi oldukça azalmıştı. Diğer taraftan, sevk ve idarede yaşanan sorunlar da göz önüne alındığında başarısız geçen iki günün üstüne, üçüncü gün taarruzun daha canlı ve şevkle gerçekleştirileceğini ummak aşırı iyimserlikten başka bir şey değildi.

Sonuçta taarruzun üçüncü gün yine aynı vakitte (sabah saat 10.30'da) tekrarlanmasına karar verildi. Hamilton birliklerin motivasyonunu arttırmak ve taarruzun her aşamasına hakim olmak için karaya çıkarak karargahını Karacaoğlantepe'de kurmaya karar verdi. 7 Mayıs akşamı saat 23.00'e doğru verilen taarruz emrinin ilk maddesinde şöyle deniyordu: "Taarruz yarın sabah saat tam olarak 10.30'da mümkün olan en yüksek enerji ile yenilenecektir." (TNA, WO 95/4264). Taarruz planına göre, iki gündür Seddülbahir'de olan ve muharebeye sokulmayan Yeni Zelanda Tugayı ihtiyattaki 88. Tugay taburlarının arasından hareket ederek Kirte'ye doğru ilerleyecekti. Taarruz hakkında doğru düzgün bilgilendirilmeyen ve emirleri son anda alan Yeni Zelandalılar 15 dakikalık topçu ateşinden sonra saat 10.30'da tek başlarına ilerlemeye başlarlar:

"Ne olup bittiğini bilmiyorduk. Anzak Koyu'ndan Seddülbahir'e getirildik. Arazi burada bir hayli farklıydı ve daha düz bir yapısı vardı. Tek sıra halinde ve her bir asker birkaç metre mesafede olacak şekilde dizildik. Üstümüze gelen kurşunlardan düşmanın çok da uzakta olmadığını düşünüyorduk. Taarruz işareti verildi ve koşmaya başladık. Sadece Türklere doğru koştuğumuzu biliyorduk. Koşarken içi İngilizlerle dolu bir siperin üstünden atlarken bu sipere düştüm ve bunların Munster Fusiliers birliği olduğunu öğrendim. Bu siperden tırmanarak elimde tüfeğim düşmana doğru koşarken bacağımdan vuruldum. Şimdi bana ne olacak diye düşünmeye başladım. (Er Herbert Kemble)" (AWM, S00427).

Yeni Zelandalılar gördükleri ana kadar önlerinde İngiliz siperleri olduğundan bile haberdar değillerdi. Türk makineli tüfek ve topçu ateşi karşısında zayıatın artması neticesinde en fazla 300-400 metre mesafe ilerledikten sonra kendiliğinden durdular. En çok ilerlemeyi başaran tabur Wellington Taburu idi. Merkezdeki Auckland taburu ilerledikten sonra geri çekilerek neredeyse İngiliz siperlerine kadar geri dönerken, sağdaki Canterbury Taburu ve Nelson bölüğü ise ancak 100 metre ilerlemiş ve oldukları yerde tutunmaya çalışır haldeydiler. Yeni Zelanda Tugayı'nın taarruzu da Türk siperlerine ulaşmadan durmuştu. Askerler Türklerin nerede ve ne kadar uzakta olduğundan habersizdi (Pugsley, 2015, s.338).

Bu arada Türk sol kanadındaki 7. Tümen de karşısındaki Fransızları daha ilk anda baskı altına almış ve Türk makineli tüfekleri bu cılız taarruzu zorlanmadan tüm cephede durdurmayı başarmıştı. General d'Amade, Türklerin Kerevizdere'de çok güçlü tahkimatları olduğunu ve Asya yakasından açılan Türk topçu ateşinin etkili olması sebebiyle, İngilizler kayda değer bir ilerleme sağlamadan kendilerinin ilerleyemeyeceğini Hamilton'a bildirdi (AWM, AWM4 1/4/2 PART:1). Öğle vakti muharebe her yerde kesilmişti. Hamilton, Yeni Zelandalıların ağır zayıyla kısa sürede durdurulduğunu, Fransızların ise yerlerinden bile kımlıdayamadığını bilmesine rağmen akşamüstü tekrar saldırmaya karar verdi. Hunter-Weston da aynı fikirdeydi. Saat 16.00 verilen emre göre taarruz 17.30'da tekrarlanacaktı. On beş dakika süreyle eldeki bütün toplarla ateş açıldıktan sonra ilk hedef Kirte ve akabinde Alçitepe olmak üzere süngü taarruzuna kalkılacaktı. Bu akıl dışı emri alan Yeni Zelandalıların komutanı Albay Johnston, ağır zayıyla vermiş askerleri tekrar taarruza kaldırmanın taburları yok edeceğini belirterek bu emri telefonla protesto etti. Ancak verilen emrin kesin olduğu kendisine iletildi (Bean, 1941, c.II, s.19).

İki buçuk gündür ihtiyatta bekletilen 2. Avustralya Tugayı'nın da bu taarruza katılmasına karar verildi ancak Avustralyalılar son anda böyle bir emir beklemiyorlardı. Tugay muharebe günlüğüne göre emirler taarruz vaktinden 35 dakika, topçu ateşinden ise sadece yirmi dakika önce saat 16.55'te kendilerine iletildi (AWM, AWM4 23/2/3). Tabur komutanları taarruzdan ancak on dakika önce taarruza kalkacaklarını öğrendiler. Bölük komutanları emri aldıklarında ise topçu ateşi çoktan başlamıştı. Subay ve askerlere taarruz planı açıklanamamış ve hiç hazırlık yapılamamıştı. Subaylar ve askerler spesifik hedefleri, komşu birliklerin yerleri ve hedefin koordinatları gibi önemli bilgilerden bihaberdi.¹⁰⁴ Son bir gayretle eldeki cephanenin çoğu kullanılacak ve bu bombardıman, Seddülbahir'de şimdiye kadar açılan en ağır topçu bombardımanı olacaktı.

Taarruz on beş dakikalık yoğun topçu ateşinden sonra saat 17.30'da bütün hatta başladı. En soldaki 87. Tugay askerleri açılan Türk ateşi ile bir adım dahi ilerleyemeden siperlerinden çıkamaz hale geldi. Yeni Zelanda tugayının bazı bölükleri bir miktar

¹⁰⁴ Tugay için bu taarruz o kadar ani olmuştur ki tugayın muharebe günlüğünde bu taarruz hakkında ufak bir not olarak şöyle yazmaktadır: "Tüm Tugay personeli zayı olduğu için muharebe günlüğü veya başka herhangi bir belge mevcut değildir." Gerçekten de subay zayılarından dolayı tugay günlüğünde bu taarruzla ilgili verilen bilgiler çok kısıtlıdır (AWM, AWM4 23/2/3). "Tüm tugay personelinin zayı olduğu gerçeği göz önüne alındığında, bu yetersiz rapor, tugaya geçici olarak komuta eden subayın elinde bulunan mevcut sinyal mesajlarına-kayıtlarına dayanmaktadır." (AWM, AWM4 1/25/2 PART:3).

ilerleyebilse de ağır zayıat vermelerine karşılık hiçbir noktada Türk görmeden durmak zorunda kaldılar. Avustralyalılar ise açık arazide şarapnel atışı altında ilerlerken karşılarında bir İngiliz siperi görünce şaşırdılar. Avustralyalılar da sabah taarruza kalkan Yeni Zelandalılar gibi kendileri ile Türkler arasında İngilizlerin olduğundan habersizdiler (Hiç şüphesiz tugay komutanı ve birkaç kurmayın bu siperden haberi vardı. Haberdar olmayan açık arazide ilerlemeye çalışan küçük rütbeli subaylar ve askerlerdi). Bir süre bu İngiliz siperinde duraklayan Avustralyalılara tekrar ilerleyin emri verildi:

“İngiliz siperinde birkaç dakika soluklandıktan sonra “Avustralyalılar ilerleyin!” komutu geldi. Emri duyduğumda kulaklarıma inanmadım. Siper duvarından atlayıp olabildiğince düz çizgide ilerlemeye çalıştık ama 300 yard olduğunda benim müfrezemdeki 16 askerden geriye sadece ben ve iki askerimin kaldığını gördüm. Bu sırada arkamda bir patlama oldu. Bir şarapnel boynuma isabet etti ve ağzımın içine giren parçalar çene kemiğim ile 9 dişimi parçaladı.” (Bridges, 1917, s.81-82).

Tugay Komutanı Albay McCay, siper duvarı üzerinde adamlarını ileriye doğru sevk ederek askerlerinin gayretini arttırmaya çalışıyordu. Taarruza kalkan subaylar arasında sağ kalan en rütbeli subay Binbaşı Bennett komutasında az sayıda Avustralyalı, 350-400 metre ilerlemeyi başararak siper kazmaya başladılar:

“Daha fazla ilerlemeye çabalamanın faydasız olduğunu görerek askerlere durdukları yerde tutunmaları emrini verdim. Bu noktadan daha ileriye gitmek gereksiz kayba yol açacağı gibi tutunduğumuz yeri de kaybetmek anlamına gelecekti. Her iki yanda başka birliklerle temasımız olup olmadığını anlamak için haberciler gönderdim. Sol tarafımızda kimsenin olmadığını anladım. Sonra askerlere oldukları yerde kazmalarını emrettim. İki adamdan biri kazarken diğeri ateş edecekti.” (Binbaşı Bennett) (Austin, 1989, s.102-103).

Avustralyalılar saat 18.30 civarında ulaşabildikleri noktada siper kazmaya başlarken, her iki kanatları da tehlikeli şekilde açtı fakat ilerleyen Yeni Zelandalılar saat 21.00’de Avustralyalıların sol kanadını takviye etmeyi başardı. Sağda ise (Albay McCay’in talebiyle) Lancashire Fusiliers birliğinden 100 asker Avustralyalılara destek olarak yollandı ve bunlar zayıatsız olarak ilerlemeyi başardılar. Gelibolu’daki muharebeler boyunca ilk ve son kez Seddülbahir’de bir çatışmaya giren Anzaklar, tarihçi Robin Prior’un deyimiyle, en yanlış anlaşılan muharebenin en yanlış anlaşılan bölümünde neredeyse kuvvetinin yarısını yitirmiştir. Türk ileri hattına 100 metre yaklaşmış, ancak Türk avcı erlerinden oluşan bir hat tarafından durdurulmuşlardır (Prior, 2012, s.205).

Fransız cephesinde ise çarpışmalar daha yakın mesafede cereyan etmiş ve bazı noktalarda süngü süngüye mücadeleler yaşanmıştır. Saat 17.30’da taarruza kalkan

(1.056 asker) zayi olmuştur.¹⁰⁵ Askerlerine en önde şevk vermeye çalışan Tugay Komutanı Albay McCay ve kurmay başkanı Cass yaralanmış, Yüzbaşı Weddell dışında A Bölüğünün tüm subayları kaybedilirken B Bölüğünde sadece bir subay kalmıştır. 6. Tabur komutanı Yarbay W. McNickoll da yaralananlar arasındadır. Bu taburun yirmi subayından sadece yedisi hayattadır (Hampton, 2018, s.93).

	Subay			Diğer Rütbe		
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp
5.Tabur	3	7	-	26	97	61
6.Tabur	8	6	-	77	147	127
7.Tabur	3	13	-	40	133	88
8.Tabur	2	3	-	23	130	59
Karargâh	-	3	-	-	-	-
Toplam	16	32	-	166	507	335

Tablo 10: 2. Avustralya Tugayı Zayıat Tablosu (Bean, 1941, c.II, s.41).

Avustralyalılar gibi Yeni Zelandalıların da kaybı az değildi. Auckland Taburu'nda sadece iki subay yara almadan bu muharebeden çıkmıştı. Bu taburun subaylarından Üsteğmen Algie, verilen kayıplarla ilgili şunları söylemiştir: “Bölüğümüz saldırıya geçtiğinde mevcudu 100'dü, geriye 55 kişi dönebildi. Korkunç bir bedel. Subay zayiatı 26, geriye benimle birlikte 4 subay kaldı.” (Pugsley, 2015, s.345). Er Gerald Matthews da kayıpların korkunç olduğunu dile getirmektedir: “Seddülbahir'e geldikten sonra gerçek muharebeye girdik ve Türk hattına açıkta saldırdık. Çarpışma bittiğinde toplanma alanında 1.050 mevcutlu Auckland Taburu'ndan sadece 174 asker ayakta duruyordu.” (Harper, 2011, s.139). Tugay Komutanı Albay Johnston'ın 15 Mayıs'ta kolordu komutanı Korgeneral Birdwood'a verdiği rapora göre tugayın 6-12 Mayıs arası toplam zayiatı 771 kişidir.

¹⁰⁵ Günümüz kaynaklarında Seddülbahir'e gönderilen Anzak askerlerinin sayısı hakkında farklı rakamlar verilmekteyse de Anzak Kolordusu Komutanı Birdwood tarafından Genel Karargâha gönderilen 4 Mayıs 1915 tarihli mesaja göre 2. Avustralya taburunun net mevcudu 2.300 iken, Yeni Zelanda taburu 2.500 askerden ibarettir (AWM, AWM4 1/25/2 PART:2). Avustralya resmi tarihini yazan Charles Bean ise Yeni Zelandalıların 2.676, Avustralyalıların ise 2.900 kişi olduklarını belirtmektedir (Bean, 1941, c.II, s.40-41).

	Subay			Diğer Rütbe		
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp
Auckland	5	9	-	21	150	61
Canterbury	3	2	-	49	131	21
Otago	1	6	-	15	53	27
Wellington	2	7	-	24	155	25
Sağlıkçı	-	2	-	-	1	-
Karargâh	-	-	-	-	1	-
Toplam	11	26	-	109	491	134

Tablo 11: 7-12 Mayıs Tarihi Arasında Yeni Zelanda Tugayı Zayıat Tablosu¹⁰⁶

25 Nisan'dan beri ön hatta bulunan 29. Tümen birliklerinin zayıatı da bir hayli artmış vaziyettedir. Sadece 87. Tugay'ın toplam zayıatı 1.740 olmuştur.

	Subay			Diğer Rütbeliler		
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp
87.Tugay Karargâhı	-	1	-	-	6	-
2. South Wales Brd.	4	11	-	50	237	103
1. KOSB	5	12	1	57	293	54
1. Royal Inskilling Fusiliers	3	14	-	32	209	110
1. Border Alayı	9	11	-	65	384	69
Toplam	21	49	1	204	1.129	336

Tablo 12: 25 Nisan-9 Mayıs Arasında 87. Tugay Zayıat Tablosu (TNA, WO 95/4311, 87. Tugay Muharebe Günlüğü)

İtilaf kuvvetleri üç gün süren muharebelerde 6.500 zayıat vermişlerdir. Bu miktar muharebeye giren 25.000 askerin %30'una tekabül etmektedir (Oglander, 2005, c.I, s.421). İtilaf zayıatı içinde Fransız kayıpları bir hayli fazladır. Sadece 2. Tümen 58. Alay'ın zayıatı 1.095 Astsubay ve erden ibaretken, Galinier ve Chauvelot taburlarında sadece ikişer subay sağ kalmıştır (Historique du 58me regnt d'infanterie coloniale pendant la grande guerre 1914-1918,1921,s.6) Fransız Kolordusu muharebe

¹⁰⁶ Johnston, raporunda yukarıdaki tabloyu verdikten sonra altına bir not düşerek şöyle demiştir: “Alaylardan gelen rakamlar budur ancak hala çözülme bekleyen pek çok tutarsızlık var.” (AWM, AWM4 1/25/2, PART:3). İngiliz resmi tarihi Yeni Zelanda ve Avustralya tugaylarının zayıatı hakkında net rakamlar vermemiştir.

günlüğünde verilen rakamlara göre 6-10 Mayıs arasındaki Fransız subay zayıatı, aralarında Albay Ruef, Yarbay Noguès, Yarbay Frèrejean ya Yarbay Bétrix olduğu halde 16'sı ölü, 4'ü kayıp ve 59'u yaralı olmak üzere toplam 79'dur (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2). General d'Amade, 9 Mayıs'ta Hamilton'a gönderdiği raporda Fransız zayıatının 2.500 olduğunu bildirir ve takviye kuvvet ister (AWM, AWM4 1/4/2, PART:1) Verilen bu korkunç zayıata karşılık cephenin bazı yerlerinde birkaç yüz metrelik önemsiz ilerleme haricinde hiçbir şey kazanılamadığı gibi, Fransız kanadı haricinde çarpışmalar Türk ileri karakolları ile yapılmış ve bir türlü Türklerin esas siper hattına yaklaşılammıştır.

28 Nisan'da Seddülbahir'e çıkarılan, Mayıs başında Türklerin gece taarruzlarında sarsılan ve hatları birkaç kez yarıma tehdidi yaşayan Fransızlar, daha kendilerini toparlayamadan II. Kirte Muharebesinin başlamasıyla bir hayli sarsılmışlardır. 1. Afrika Alayının tarihçesinde aralıksız süren muharebelerde yaşanan sıkıntılar anlatılmaktadır:

“Alay 28 Nisan'dan beri hiç dinlenmedi; sıcak yemek dağıtılamıyordu ve nadir görülen sakin anlar her zaman verilen silah başına alarmı veya karşı taarruzlar ile bozuluyordu. Su temini sık sık kesintiye uğrarken mühimmat ikmali inanılmaz zorluklar ile gerçekleşiyordu. On gün boyunca acımasız ve amansız mücadeleden yorgun düşen Zouaveler ve Lejyonerler, büyük bir ruh ve kahramanlık içinde dayanmaya çalıştı. Yaralıların çoğu siperlerde kalmaya ısrar ederek tahliye edilmeyi reddettiler. Ne yazık ki hemen hemen tüm subay ve askerlerin yaralanması veya ölmesi sebebiyle birçok kahramanlık eylemi asla bilinmeyecektir.” (Historique du 1er Régiment de marche d'Afrique, Imprimerie Française, Tarih Belirtilmemiş, s.16).

Türk kayıplarına gelince, birliklerin harp ceridelerinde kayıplarla ilgili açık kayıtlara rastlanmamıştır. Türk genelkurmayının eserinde üç günlük muharebelerin toplam zayıatı 2.000 civarında tahmin edilmektedir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.267).

Genel olarak bakıldığında, İtilaf kuvvetleri adına II. Kirte Muharebesinin hazırlanışı ve yönetilişinde çok büyük eksiklikler, yanlışlıklar ve taktik hatalar göze çarpmaktadır. Öncelikle İngiliz yüksek komuta kademesinin önünde iki önemli problem vardı. Bunlardan ilki Türk hatlarının nerede olduğuna dair herhangi bir bilgilerinin olmayıştı, ikincisi ise azalan topçu cephanesiydi. Gemi toplarından açılan ateşin birtakım vadiler, dereler ve siperler içinde gizlenen Türklere çok etki etmediği artık çok açıktı.

Muharebelerin bu kadar uzayacağı beklenmediğinden inatçı Türk direnişini kırmak için haddinden fazla top mermisi kullanılmış ve eldeki stoklar erimişti.¹⁰⁷ İngiliz resmi tarihi, çıkarmalardan hemen sonraki günlerde (26-28 Nisan) her çeşit kara ve deniz topundan toplam 14.444 atım cephane sarf edildiğini, II. Kirte Muharebesi süresince gemilerden açılan ve faydalı olmayan mermilerle birlikte 18.000 mermi harcandığı belirtmektedir (günlük ortalama 6.000 mermi). Bir kıyaslama yapmak gerekirse, aynı günlerde Batı Cephesinde harcanan mühimmat miktarına baktığımızda, Gelibolu'da harcanan top cephanesinin kıyaslanmayacak derecede yetersiz olduğu hemen anlaşılacaktır. Zira bu tarihte Fransa'da Almanlara karşı taarruza kalkan Birinci Ordunun taarruzu 500 toptan atılan 80.000 mermi ile desteklenmiş fakat bir karış toprak kazanılamamıştır. Hamilton'ın cephane konusundaki ısrarlı talepleri ve şikâyetleri haklı olmakla birlikte, kendisi de dahil olmak üzere Çanakkale Boğazı'na harekât planları yapılırken hiç kimse muharebelerin siper savaşına dönüşeceği tahmin etmediği için, bu ihtimale karşı herhangi bir tedbir alma gereği duyulmamıştır. Türklerin kısa bir direnişin ardından kaçacağına inanan Hamilton bu ihtimali hiç düşünmemiş ve ordusuyla kısa sürede Boğaz'a ilerleyeceğini vadetmiştir.

İngiliz generallerin 6-7 Mayıs taarruzlarındaki açık başarısızlığa rağmen 8 Mayıs günü iki taarruz daha yapması katliamın boyutlarını arttırmaktan başka bir işe yaramamıştır. Taarruzun başarısız olmasındaki bir başka önemli unsur ise birliklere emirlerin son derece geç ulaştırılmasıdır. Üç gün boyunca birlikler arası iletişim her aşamada birbirinden çok kopuk kalmış ve bazı birlikler emirleri topçu ateşi başladıktan sonra alırken, bazıları ise hiç alamamışlardır. Bu hatanın sorumluluğu belli bir kişide olmamakla birlikte asıl neden eldeki iyi subayların Batı Cephesinde olması ve Gelibolu'ya daha tecrübesiz subayların gönderilmesidir.

II. Kirte Muharebesinin taarruz planları yakından incelendiğinde, Türklerin üç gün önce gerçekleştirdikleri gece taarruzlarında yaptıkları taktik hataların bir benzerini bu muharebede İngilizlerin yaptığı net olarak görülmektedir. Hatırlanacağı üzere, Türk komuta kademesi de tıpkı İngiliz karargâhı gibi dost-düşman birliklerinin durumunu iyi analiz etmeden, yeterli keşif yaptırmadan ve sırf “düşman karaya çıkmıştır bunu denize dökmek gerekir” anlayışıyla arka arkaya taarruzlar yaptırmış ve sonunda başarısız

¹⁰⁷ Harekatin başında muharebelerin uzayacağı asla tahmin edilmediğinden, uzun sürecek muharebeler için yeterli top mermisi stoku sağlanmamıştır. Top cephanesi isteyen Hamilton'a 4 Mayıs'ta Londra'dan verilen cevap şöyledir: “Emrinizdeki kuvvete tahsis edilmiş olan cephane asla Gelibolu Yarımadası'nın uzun süreli işgali esasına göre hesaplanmamıştır. Süratle hareket edilmesi gerekmektedir.” (Oglander, 2005, c.I, s.406).

olunmuştur. Hamilton da buna benzer bir düşünceyle; “Türkler daha fazla güçlenmeden taarruza kalkmak gerekir” mantığıyla hareket etmiş, kendi birliklerinin içinde bulunduğu kötü duruma rağmen, son derece kötü planlanan ve uygulanan taarruzlarla ağır bir yenilgi alarak başarısız olmuştur. Liman von Sanders’e İstanbul’dan yapılan taarruz baskısının aynısı benzer siyasi sebeplerle Hamilton’a Londra’dan yapılmıştır. Türk gece taarruzları ile II. Kirte Muharebesi’nin bir başka benzer noktası da taarruza kalkacak birliklerin taarruz emirlerini son anda almaları veya hiç alamamalarıdır. İki taraf da bu hatayı yapmış, taarruza kalkıldığında daha ilk anda düzen bozulmuş ve organize bir taarruz icra edilememiştir. Bunun sebebi alelacele hazırlanan ve sahadaki gerçeklerle uyuşmayan kötü taarruz planlarıdır. Bu, her iki ordu için de geçerlidir. Neticede kurmayların yaptığı kötü taarruz planlarının bedelini binlerce asker savaş meydanında canlarıyla ödemiştir. Dolayısıyla, bu başarısızlıktaki sorumluluk önce başkomutan olarak Hamilton’a, daha sonra taarruzu planlayan ve yöneten Hunter-Weston’a aittir.

Bu muharebede İtilaf kuvvetleri adına dikkat çeken başka olumsuz unsur ise yaralıların tahliyesi konusunda yaşanan sıkıntılar olmuştur. Nakliye vasıtaları imkanına sahip bir yaralı toplanma istasyonu olmadığı için, az sayıdaki sedye taşıyıcı çoğu kez yaralıları sahile kadar taşımak zorunda kalmıştır. Hastane gemisi düzenlemeleri ve yaralıları sahilden gemilere taşıyacak deniz taşıtları da yetersizdir. Son derece önemli olan yaralı tahliye operasyonu hakkında da etraflıca düşünülmeyeceği anlaşılmaktadır.

Türkler gece taarruzlarından sonra düşmanı bu şekilde denize dökemeyeceklerini anlayıp nasıl strateji değişikliğine gittilerse, II. Kirte Muharebesinin ardından İngilizler de benzer bir değişikliğe gideceklerdir. Zira oynanan kumarın tutmadığı artık net olarak görülmüş, Seddülbahir’de vaziyet artık yeni bir safhaya girmiştir. İngiliz resmi tarihinin belirttiği gibi; nispeten küçük bir kuvvet ve sınırlı miktarda cephane ile Boğaz’a inmek ümidi, nihayet, kaybolmuştur. Türk direnişini kırmak için daha fazla asker, daha fazla cephane ve üzerinde daha ayrıntılı düşünülmüş planlara ihtiyaç vardır ancak eldeki kaynaklar neredeyse tükenmek üzeredir.

İtilaf Ordusu, Seddülbahir’deki muharebeleri aslında ilk gün hedeflerini kısa sürede ele geçiremedikleri an kaybetmişlerdi. Bundan sonraki çabalar beyhude idi. I. Kirte ve II. Kirte Muharebesi bunu net olarak ispatlamış oldu. Muharebeler bu andan itibaren büyük bir hızla siper savaşına dönüşürken, Alçıtepe’yi ele geçirmek artık neredeyse

imkânsız hale gelecekti. Zira Türkler her geçen gün yeni oluşturulan siperler ve tabyalar ile savunmalarını güçlendirmeye başlayacaklardı. Üstelik, donanmanın karadaki tahkimatlara beklendiği kadar etki etmediği de görülmüştü. Amiral de Robeck, 9 Mayıs'ta Churchill'e gönderdiği mesajda içinde bulundukları durumu rapor etti:

“Ordu Kilitbahir Platosu'na ilerlerken durduruldu. Donanmanın Orduya verebildiği yardım beklendiği kadar büyük olmadı. Mesele siperler ve makineli tüfekler söz konusu olduğunda donanmanın yardımı çok kısıtlı ki ordunun ilerlemesini durduran da bunlardır.” (BL, 82474).

Fakat karşı karşıya olduğu zorlukları görmezden gelmeyi tercih eden Hamilton'ın bunları görse bile bu aşamada pes etmesi beklenemezdi. Ancak subay ve askerler arasında moral bozukluğu ortaya çıkarken ve harekâtın başarılı olacağına dair inanç azalmaya başlamıştı. Askerler kısa sürede verilen binlerce kayba rağmen kıyıdan çok az mesafe ilerleyebildiklerinin farkındaydılar. Bartlett, askerlerin yaşadığı psikolojik yıkımı kendi gözleriyle görüyordu: “Seddülbahir'deki ordunun üzerine ilk kez bir buhran atmosferi çöktü. 8 Mayıs akşamına kadar askerlerin zihinlerinde son bir şeyin yine de başarılabileceği yolunda hala belirsiz bir umut zerresi vardı. Artık o umut da sönmüştü.” (Bartlett, 1920, s.92). Bundan da öte, askerler kötü planlanmış bir askeri harekâtın tam ortasında olduklarını görmeye ve sorgulamaya başlamışlardı:

“8 Mayıs 1915: Tuhaf, dikkat çekici bir pozisyondayız. İki hafta önce kıyıya çıktığımız noktadan sadece 2 mil ilerleyebildik. Bu taarruzlar 15.000 askere mal oldu. Sahillerden en uçta elde ettiğimiz araziye kadar olan her yerde hayvanlar, araç gereçler, erzak ve depolardan oluşan müthiş bir izdiham ve yoğunluk var. Türkler eğer gerçekten ağır topçu ve mermisi temin edip bizi rahatça bombalayabilecek duruma gelseler bu çok can sıkıcı olurdu. Bu gerçekten kötü planlanmış ve tasarlanmış bir sefer. Winston Churchill'in bu planı Almanya'ya hiçbir zarar vermediği gibi, aksine, kötü bir şekilde kuvvetlerimizi bölüp dağıtmaktan başka bir şey değil.” (Yüzbaşı C.A Millward) (TNA, CAB 45/259).

Muharebe alanındaki bir ordunun zafere yürümesi için en önemli unsurlardan birinin moral unsuru olduğu tarih boyunca pek çok kez görülmüş ve genel olarak bu herkes tarafından kabul edilmiştir. Fakat Gelibolu'ya çıkan İtilaf Ordusu askerlerinin moralleri gün geçtikçe daha kötüye gidiyordu. Tuttukları günlükler ve yazdıkları mektuplara bakıldığında, karaya çıktıkları güne göre bir hayli sarsıldıkları ve olumsuz hislere kapıldıkları göze çarpmaktadır. Kimliği belirlenemeyen bir asker II. Kirte Muharebesinden sonra babasına yazdığı mektupta şunları yazar:

“Bazı sert muharebeler ve korkunç sahneler yaşandı ve torbalar dolusuyla insan eti yığınları toplandı. Aynı sahneler hayvanlar, yük arabaları, taşıtlar ve diğer şeyler için de geçerliydi. Bütün her şey şarapneller ve yüksek patlayıcı top mermileri ile vurulduğunda havada takla atarak uçuşuyordu. Mezarlıklarımıza düşen bazı kovanlar ölüleri de dışarı atıyordu. Aslında her yerde mezarlar vardı. Kafalar ve kollar bütün araziye dağılmış vaziyette. Bugün bile yüzlerce

asker bedeni güneş altında çürüyerek gömülmeden iki tarafın siperleri arasında yatıyor. Düşmanın kayıplarının çokluğuna rağmen bizimki neredeyse onların iki katı. Kayıplarımız muazzam. Çıkarma günü karaya çıkan askerlerden geriye sadece birkaçı kaldı.” (IWM, Docs.12348).

Bu arada II. Kirte Muharebesi bittiğinde vakit geçirmeksizin Londra’ya yazan Hamilton Kitchener’a kötü haberi verir:

“Son üç gün bütün hatta süngü taarruzu ile Alçıtepe için çok zorlu muharebelere giriştik. Türklerin ağır topçu, makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşi ile karşılandık. Britanya ve Fransız askerleri iyi performans sergilediler ve en sol tarafımız haricinde hemen her yerde arazi kazandık. Düşmanın ileri karakolları geri sürüldüğü için muharebeyi bir zafer olarak takdim edebilirdim ama esasen ana hedeflerin hiçbiri ele geçirilemediği için sonuç tam bir başarısızlık. [Türk] Tahkimatları ve makineli tüfekleri çok sistematik ve elimdeki bütün askerleri kullanmama rağmen hızlıca ele geçirilemeyecek kadar güçlü tutulmuştu. Askerler bütün varlığıyla kan dökerek ellerinden geleni yaptılar. Bundan sonra muharebeye devam etmek için daha fazla cephane gerekecektir. Bunun kolay hazmedilmeyecek bir sonuç olduğunu biliyorum ama başka bir çıkış yolu göremiyorum.” (Hamilton, 1920, c.I, s.205).

Kitchener’in bu mesajdan sonra moralinin ne derece bozulduğunu tahmin etmek güç değildir. Hamilton’a verdiği cevapta kendisine cephane yetiştireceğini ve de Robeck ile birlikte bir çıkış yolu bulabileceklerine inandığını belirtir. Hamilton’ın verdiği cevap, şaşılmayacak şekilde, yine oldukça iyimserdir; takviye kuvvet gönderilirse kısa sürede Alçıtepe’ye yürüyeceğini müjdelir.

Mayıs ortalarına gelindiğinde Londra’da yaşanan siyasi gelişmeler neticesinde vaziyet bir hayli karışmıştı. İtilaf Devletleri sadece Gelibolu’da değil Batı Cephesinde de zor durumdaydılar. Kurulduğundan beri hiçbir zaman güçlü olmayan Asquith önderliğindeki liberal hükümet batı cephesindeki “Mermi Skandalı” haberleri nedeniyle düşer ve yeni bir koalisyon hükümeti kurulur. Bu arada neredeyse iki aydır toplanmayan Savaş Konseyi 14 Mayıs’ta toplanır. Winston Churchill’in tanımlamasıyla; “bu tansiyonu yüksek” toplantıda çeşitli tartışmalar yaşanır ve savaşın gidişatını etkileyen önemli kararlar alınır. Churchill o günlerde içinde bulundukları durumu şöyle özetlemektedir: “Hamilton'un ordusunun Gelibolu’da çok tehlikeli koşullarda durma noktasına geldiği, takviye edilmesinin zor, tahliye edilmesinin ise daha da zor olduğu gerçeğiyle karşı karşıyaydık.” (Churchill, 1923, s.446). Mayıs ayında İngilizlerin Seddülbahir’de içinde bulundukları durumu daha iyi anlamak için Çanakkale Komisyonu raporunda yazılanlara kısaca bakmak faydalı olacaktır:

“Artık harekâtın beklenen seyri takip etmeyeceği aşikârdı. Birlikler çıkarmadan sonra Türkleri hızla mevzilerinden uzaklaştırmak ve Boğaz savunmasına hakim olan yüksek tepeleri işgal etmek yerine, kendilerini ancak siper savaşı yöntemleri ile ele geçirilebilecek tahkimatlar ve mevziler ile karşı karşıya buldular. Muhtemelen bu anda, Türk siperlerini ele geçirmek için

gereken çok fazla sayıda mühimmat harcanması gerektiği tam olarak hesaba katılmamıştı. Birliklerin tuttuğu hat son derece elverişsizdi. Bir saçaktan çok az fazlasıydı. Sahiller de dâhil olmak üzere top ateşi altındalardı ve askerlerin geride güven içinde dinlenebilmeleri için hiç fırsat yoktu. Seddülbahir'deki mevziler Asya kıyılarından gelen topçu ateşine de maruz kalmaktaydı, ancak bu daha sonra monitörlerin ateşiyle büyük ölçüde azaltıldı.” (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.23).

1915 Mayıs'ında Savaş Konseyi'nin önündeki tek sorun Gelibolu değildi. İngilizlerin halihazırda karşı karşıya olduğu sorunlar fazlaydı ve git gide daha da büyüyordu. Batı Cephesindeki başarısız taarruzlar neticesinde zayıf korkunç boyutlara ulaşmış, mühimmat krizi ortaya çıkmıştı. Cephenin ihtiyaçları her geçen gün çığ gibi büyüyordu. Diğer yandan Mısır'daki garnizon ile Mezopotamya'daki birliklerin de çeşitli ihtiyaçları vardı. Bu şartlar altında Gelibolu'da karaya çıktıktan sonra işi yarıda bırakıp dönemeyecekleri için buradaki ordunun desteklenmesine karar verildi ve Hamilton'a ne kadar kuvvet talep ettiği soruldu. İlk planlama aşamasında basit ve ufak bir operasyon olarak görülen Gelibolu Harekâtı git gide büyüyor ve çok daha büyük çapta bir askerî harekâta dönüşüyordu. Zira Churchill'in dediği gibi, Gelibolu'da karaya çıkan orduyu tahliye etmek takviye etmekten çok daha zordu ve ağır sonuçları olabilirdi.

Bu arada Hamilton, her zamanki iyimserliği ile II. Kirte Muharebesinin getirdiği olumsuz havadan derhal sıyrılmış ve bundan sonra strateji değiştirmeye karar vermişti. Kitchener'a; cepheden büyük çapta taarruzlar yapmaktan vazgeçtiğini, Türklerin maneviyatları kırılganlığa kadar onları ağır top ateşi altında ezerek geceleri azar azar kazanılacak arazide siper kazmak suretiyle Alçıtepe'ye varacağını yazdı. Takviye kuvvet ile topçu cephanesi istiyordu.¹⁰⁸ Belirttiğine göre donanma toplarının mevzi içindeki düşman karşısında yarattığı etki beklediğinden çok daha azdı. 11 Mayıs'ta cevap veren Kitchener, 52. Tümen'in (Lowland) ve bir miktar topçu cephanesinin Gelibolu'ya gönderileceğini bildirdi. Fakat Hamilton'un talebi bir tümenden fazlaydı. Üstelik 52. Tümen'in Gelibolu'ya ulaşmasına daha haftalar vardı.

¹⁰⁸ Tümgeneral Braithwaite imzasıyla 13 Mayıs'ta tümenlere gönderilen emirde, topçu cephanesi kritik seviyeye düştüğü için topların çaplarına göre nasıl cephane harcanması gerektiği belirtilirken son maddede şöyle denmektedir: “Düşmanın saldırması durumunda saldırıyı durdurmak için gereken miktar yalnızca belirtilen şartlar doğrultusunda harcanabilir. Ancak böyle bir durumda bile cephane tasarrufunun gerekliliği asla gözden kaçırılmamalıdır.” (AWM, AWM4 1/4/2 PART:3). 20 Mayıs'ta verilen bir başka emirde ise yine cephane tasarrufunun önemi üzerinde durulmuş ve topçuların bir günde harcaması gereken cephane miktarı çaplarına göre kesin rakamlarla belirtilmiştir. Örneğin, 6'ınçlık bir obüs bataryasının top başına harcaması gereken miktar günde iki adettir. Türkler taarruza kalkarsa bu rakamların üstüne çıkılabilecektir. (AWM, AWM4 1/4/2 PART:4).

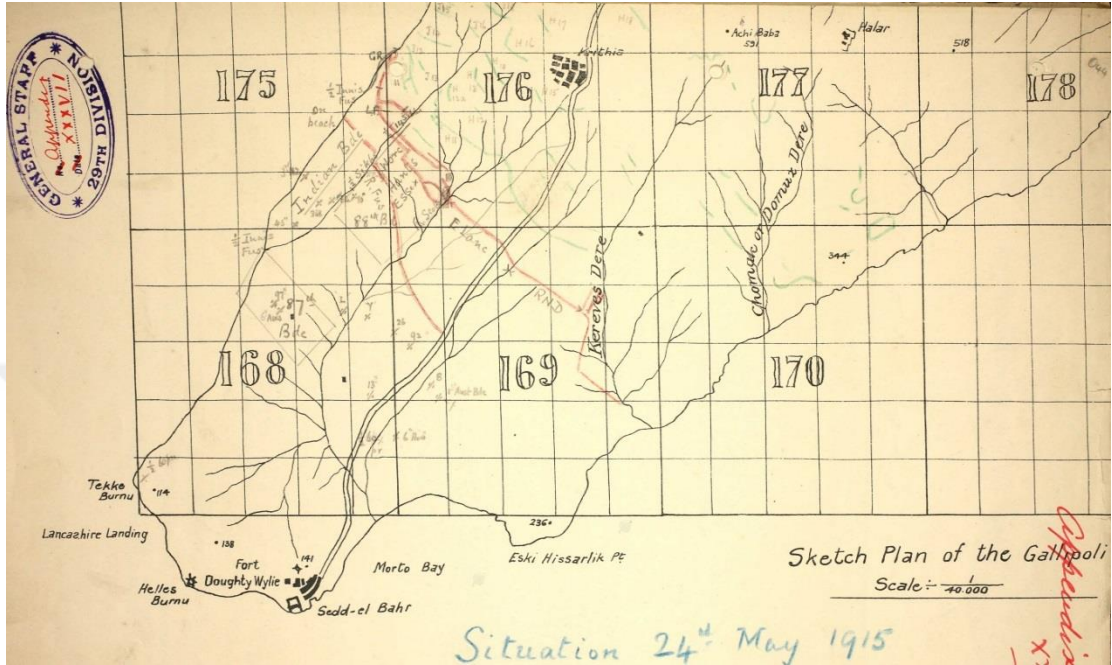
Hamilton gerek aşırı iyimser tutumundan gerekse Kitchener'in hiddetini üstüne çekmek istememesinden dolayı cephedeki gerçekleri bütün yalınlığı ile Kitchener'a iletmiyordu. Gönderdiği mesajlar genellikle uzun, tamamlanmamış ve yatıştırıcı cümlelerle doluydu. Örneğin bir mesajında: “umutsuz olmak için bir sebep yok, her geçen gün arazi kazanıyoruz” demekteydi. Bu, hiç şüphesiz, muharebe alanındaki gerçeklerle uyuşmayan ve belirsiz bir bilgilendirme mesajıydı. Ancak gerçekleri gören ve kendisini eleştirenler de vardı. Gelibolu'daki üç savaş muhabirinden biri olan Bartlett, harekâtın başından beri yapılan yanlışları görüyor, eleştiriyor ve sürecin büyük bir hızla felakete doğru gittiğini söylüyordu:

“Hamilton ile uzun bir konuşma yaptık. Beni olayların çok iyi gittiğine dair söylemleriyle etkilemeye çalıştı. Bütün sorunların Alçıtepe'yi alır almaz sona ereceğini düşünüyor gibiydi. Bir sonraki taarruzda, söz verilen takviyelerin gelmesiyle Alçıtepe'yi alacağından emin olduğunu söyledi. Harekâtın başından beri kendisini bu kadar neşeli görmemiştım ve bu tavrı beni oldukça şaşırttı. Alçıtepe'ye son saldırının tam bir fiyasko olduğunu çoktan unutmuş muydu? O zamandan beri Türkler yeni taburlar ve toplar getirerek kendilerini köstebek gibi toprağa gömmekteler. Ancak başkomutan edinilen tecrübelerden sonra, iki yeni tümenle takviye edilecek eski ordusuyla bu tahkimatları ele geçirmeyi planlıyor. Bu düşünce mantıksız ve sadece yeni kıyımlara sebep olacak. Taburların ve topların gerçek sayısı hakkında Kitchener'a gerçekleri iletip endişelendirmektense, bu hareket tarzıyla orduyu riske atmak ve ülkeyi tehlikeye sokmak ne kadar tuhaf bir şey!” (Bartlett, 1920, s.106-107).

Bartlett, aslında her şey kötüye giderken Hamilton'ın İngiltere'dekilerden gerçekleri gizlemesine ve bu kadar iyimser olmasına karşı çok tepkiliydi. Gelibolu'daki durumun ümitsiz olduğunu İngiltere'ye bildirmenin görevi olduğuna inandığı için bir şekilde Londra'daki yetkilileri uyarmak istiyordu: “İçinde bulunduğumuz durum hakkında gerçeklerin memlekette fark edilmesini sağlamak ve karargâh heyetinin ne tavır takınacağını öğrenmek için gazete ve dergilere bir mektup biçiminde bütün durumu anlatan bir bildiri almaya karar verdim.” diyen Bartlett gerçekten de “Gelibolu'daki Durumun Gözden Geçirilmesi-Mayıs 1915” başlıklı uzun ve ayrıntılı bir bildiri hazırlayarak bunu General Maxwell'e ulaştırdı ve bu andan itibaren Gelibolu'daki komutanlarla arası tamamen bozuldu. Derhal istenmeyen adam ilan edildi ve karargâh subayları gerçekleri anlatan bu bildiriye karşı çıkarak anında kendisine sansür uygulamaya başladılar.

Az sayıda çıkan eleştirel sese kulak tıkayan Hamilton kendine güveniyordu. 10 Mayıs'ta, cephede taktik değişikliğe gidildiğini gösteren toplam beş sayfa ve dokuz maddeden oluşan ayrıntılı emri kurmay başkanı Tümgeneral Braithwaite'in imzasıyla birliklere gönderdi. Bu emrin ikinci maddesinde belirtilene göre; Türklerin Alçıtepe

güneyinde çok sayıda ve iyi hazırlanmış tahkimatları olması sebebiyle, yakın zamanda yapılacak operasyonlar açık taarruzlardan çok yarı kuşatma harekâtı şeklinde olacaktı. Geçmişte yapıldığı gibi bütün hatta aynı anda taarruza kalkılmayacak, düşman hattının belli bölümlerine sürekli ve sistematik saldırılarla daha fazla ilerleme kaydedilecektir.

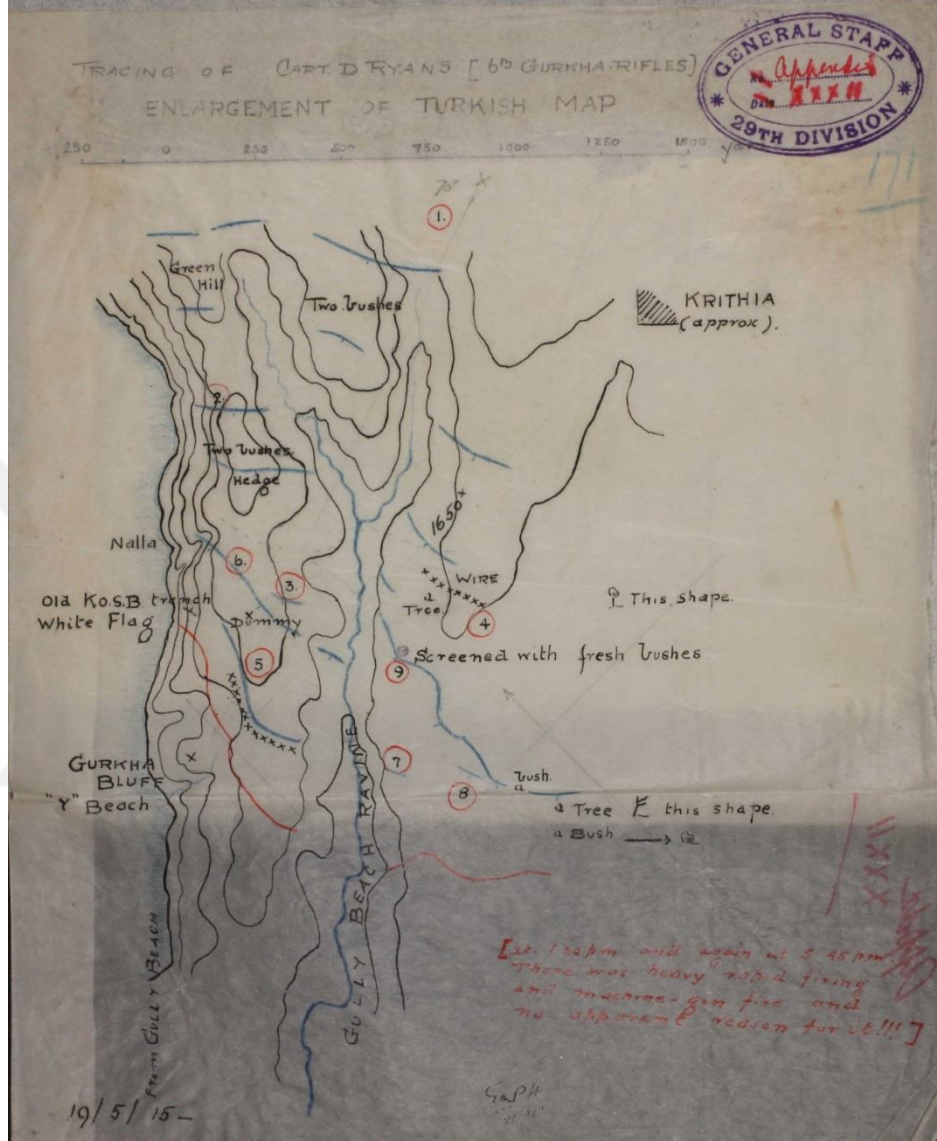

Kroki 9: 24 Mayıs 1915 29. Tümen Cephe Hattı (TNA, WO 95/4304, EK-37).

Hamilton'ın yeni stratejisi gereği, Seddülbahir'deki birlikler mümkün olan her fırsatta mevzilerini Türk siperlerine yaklaştırmaya başlamışlardır. Bu bağlamda birliklere arka arkaya yeni emirler gönderilir. Verilen bu emirler neticesinde Mayıs sonuna kadar cephenin çeşitli yerlerinde ve farklı zamanlarda ufak mevzi çatışmalarıyla bazı başarılar elde eden birlikler hatlarını ilerletmeyi başarırlar ancak bunlar daha çok baskın tarzında olup cephede önemli bir değişikliğe yol açmayacak niteliktedir.¹⁰⁹ Bunlardan en dikkat çeken 12 Mayıs gecesi yaşanmıştır. II. Kirte Muharebesi esnasında İngiliz sol kanadındaki birliklere büyük zayıat verdiren Zığındere sırtı boyunca uzanan tepenin bir baskınla ele geçirilmesine karar verilir. Gurka Alayından iki bölük gece karanlığında deniz tarafındaki sarp kayalıkların eteği boyunca sürünerek Türk hattının arkasına sızar ve dere yataklarından tırmanarak Türklere baskın yapılır. İngilizler böylece 450 metrelik bir ilerleme sağlayarak Gurka kayalığı (Gurkha Bluff) olarak anılacak Saritepe

¹⁰⁹ Bunun bir istisnası 22 Mayıs sabahı Fransızların 7. Tümen cephesine topçu ateşi sonrasında gerçekleştirdiği taarruzdur. Uzun süren kanlı çarpışma sonrası Fransız taarruzu başarıyla püskürtülmüş, Türk kayıtlarına göre düşman 2.000 zayıat verirken, 7. Tümen 43 şehit ve 428 yaralı olmak üzere 471 zayıat vermiştir (I. Dünya Harbinde Çanakkale Cephesi, 2012, c.II, s.268).

bölgesini ele geçirmişlerdir. Ancak bu harekât Türkleri uyarmış ve bundan sonra bu tür çevirme hamlelerine karşı yeni destek ve yedek siper hatları kazılarak aralarında irtibat hendekleri oluşturmak suretiyle mevzilerini güçlendirmişlerdir.

Kroki 10: Gurka Birliğinden Yüzbaşı D.Ryans'ın 19 Mayıs'ta Gurka Kayalığından yaptığı gözleme dayanarak çizdiği "genişletilmiş Türk haritası" Ryan haritada yuvarlak içine aldığı rakamları referans göstererek bu noktalarda olan bitenleri ayrıntılarıyla anlatan bir rapor sunmuştur (TNA,WO 95/4304,EK-32).

Bu sırada İngilizler gibi Fransızlar da boş durmuyorlardı. Mayıs ayında Fransız komuta kademesinde önemli bir değişikliği yaşandı. Fransız kolordusu komutanı General d'Amade Fransa'ya geri çağrılarak yerine Fransız ordusunun en genç generali olan

General Gouraud getirildi.¹¹⁰ 14 Mayıs'ta Seddülbahir'e gelen Gouraud, askerleri arasında korkusuz, sağlam ve soğukkanlı biri olarak ün salmıştı. Hamilton ise d'Amade'ın gitmesinden ziyadesiyle memnundu. Kendisinin savaşın en önemli anlarında yardım için sızlandığını ve savaş ruhundan yoksun olduğunu düşünüyordu. General Gouraud görevi devraldığı ilk gün bütün Fransız hatlarını dolaşarak cephedeki aksaklıkları tespit etti ve bunların nasıl düzeltileceğine dair bir emri birliklere gönderdi. Tespitlerine göre makineli tüfeklerin yerleri yanlış, siperler dar olması gerekirken genişti kazılmıştı ve ilk hat siperlere haddinden fazla asker yığılmıştı. Batı Cephesindeki siper savaşlarında edindiği tecrübeleri artık Gelibolu'da uygulayacaktı. General Gouraud gibi atak ve cesur bir komutanın bölgeye gelmesi Fransızların enerjisini ve maneviyatını yükseltmişti.

Fransızlar, Hamilton'ın emirleri doğrultusunda Mayıs sonuna kadar bazı ilerlemeler kaydettiler. 20 Mayıs'ta 2. Fransız Tümeni l'Haricot adını verdikleri Kemal Bey Tepesindeki tabyayı almak için sabah saat 04.00'te taarruza kalktı ve Fransız raporlarına göre bu tabya saat 07.10'da ele geçirildi. Ancak Türk karşı taarruzları ile tabya tekrar Türklerin eline geçti. Saatlerce süren karşılıklı ateş neticesinde Fransızlar 175. Tugay cephesinde Türklere 100 metre daha yaklaşmış oldular. 22 Mayıs tarihinde tekrar Kerevizdere'nin batı sırtlarına taarruza kalkan Fransızlar kanlı çarpışmalar neticesinde bir şey elde edemediler. Fransız kayıtlarına göre kayıpları 19-21 Mayıs tarihlerinde 67 ölü, biri subay olmak üzere 287 yaralı ve 43 kayıp olmak üzere 397 iken, 22 Mayıs zayıatı 21 subay 864 erdi. Yani resmi kayıtlara göre 19-22 Mayıs 1915 tarihleri arasında Fransız kaybı toplam 1,282 kişiydi (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2).¹¹¹ Türk tarafında 7. Tümen 43 şehit ve 428 yaralı olmak üzere 471 zayıat vermiştir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap II, s.268). 29 Mayıs'ta tekrar taarruza kalkan Fransızlar, bu sefer l'Gouez olarak adlandırdıkları Taşlıtepe'yi hedef aldılar ve şiddetli bir saldırıyla burayı ele geçirdiler. Tekrarlanan Türk karşı taarruzları başarılı olmadı ve tepe Fransızların elinde kaldı.

Mayıs ayında birtakım ilerlemeler sağlansa da 25 Nisan'dan beri verilen kayıpların yanında kazanılan arazi İtilaf ordusuna çok pahalıya mâl olmuştur. Nitekim II. Kirte Muharebesi ile III. Kirte Muharebesi arasında geçen nispeten sakin 20-25 günlük

¹¹⁰ General Gouraud, 1914-1915'te önce tümen komutanı, daha sonra Argonne'da Koloni Kolordusunun komutanı olarak büyük ün kazanmıştı. Korkusuz ve cesur bir komutan olan Gouraud, askerleri tarafından "Argonne Aslanı" olarak tanınıyor ve herkes ona hayranlık duyuyordu.

¹¹¹ Türklerin tahminine göre ise Fransızların zayıatı 2.000'dir.

sürede Fransızlar ciddi kayıplar vermeye devam etmişlerdir. Bu geçen sürede (10 Mayıs-3 Haziran) toplam Fransız zayıtı 37'si subay olmak üzere toplam 1.993'tür (C.E.O., J.M.O.,26 N Carton: 75, Dossier: 2). Fransız tabip subay Jean Vassal, mayıs ayındaki ufak ilerlemeler ve Türk direniş hakkında günlüğüne şunları yazacaktır:

“10 Mayıs: Askeri durumuz her geçen gün biraz iyileşiyor ve ilerliyoruz ama muazzam fedakarlıklar pahasına. Türk direniş, tahmin edilenden açıkça çok daha farklı. Gelibolu Yarımadası'nın en güney ucu ve kuşkusuz tüm yarımada [Türkler tarafından] bir kaleye dönüştürülmüş durumda. Tahkim edilmemiş bir karış toprak yok. Bazı hatlar çok zorlu.

14 Mayıs: Boru çalıp hizaya girdiğimizde hepimizde büyük bir depresyon hissi oluştu. Alayımız neredeydi? 3.800 askerden geriye 1.200 kişi kalmıştık. General sadece bir madalyayı komutanımıza verdi. Aslında bunu hepsi hak etmişti.” (Vassal, 1916, s.91-98).

Vassal'ın günlüğünde belirttiği gibi, Türk direnişinin bu kadar katı olması hem İngilizleri hem Fransızları şaşırtmıştır. Mayıs ayında hazırlanan istihbarat bültenlerinde de bu husus üzerinde önemle durulmuştur. Ön hatta bulunan birliklerin gözlemlerine dayanarak hazırlanan bir istihbarat raporunda, Seddülbahir'deki Türk askerlerinin morali hakkında şu çarpıcı cümleler kurulmuştur:

“Genel görüşe göre Türkler çok iyi savaşıyor ve moralleri iyi durumda. Ustalıkla yerleştirilerek kullanılan çok sayıda makineli tüfekleri var. Bazı durumlarda Türklerin süngü taarruzu ile yüzleşmek istemedikleri bildirildi. Aynı zamanda diğer raporlar onların siperlerinde beklediklerini ve sonuna kadar savaştıklarını gösteriyor.” (TNA, WO 157/647).

Bu arada, 25 Mayıs 1915 tarihli istihbarat bülteninde Seddülbahir'de ele geçirilen Türk esirler bağlı oldukları alaylara göre listelenmiştir:

İngilizlerin Aldığı	Esir Sayısı	Fransızların Aldığı	Esir Sayısı
19. Alay	43	19. Alay	58
26. Alay	107	26. Alay	1
32. Alay	2	32. Alay	28
56. Alay	2	56. Alay	24
127. Alay	2	127. Alay	5
20. Alay	54	21. Alay	1
25. Alay	30	31. Alay	75
15. Alay	88	38. Alay	5
126. Alay	15	39. Alay	9
22. Alay	16	45. Alay	5
23. Alay	1		
Toplam:	360		211

Tablo 13: İngiliz ve Fransızların 23 Mayıs 1915 Tarihine Kadar Ele Geçirdikleri Türk Esirleri ve Alayları (TNA, WO 95/4304, İstihbarat Bülteni, EK-27).¹¹²

¹¹² Aynı istihbarat bülteninde Fransızların Kumkale'deki muharebelerde 450 (bazı resmi raporlarda rakam 500 olarak verilmiştir) esir ele geçirdiği belirtilirken, Anzak Kolordusunun Arıburnu'nda 51 esir aldığı yazılmıştır. Buradaki rakamlar incelendiğinde, iki gün süren Kumkale muharebelerinde verilen esir sayısının çokluğu dikkat çekmektedir. Seddülbahir'de son derece kanlı geçen muharebelerde bir ayda verilen esir miktarının biraz daha azı Kumkale'de iki günde verilmiştir.

Karada işler İngiliz ve Fransızların istemediği şekilde içinden çıkılması zor bir hal alırken, denizde de durum hızla kötüye gitmeye başlamış ve mayıs ayında yaşanan hadiseler neticesinde gemilerin güvenilirliği sorgulanır hale gelmiştir. Bunlardan ilki 13 Mayıs tarihinde yaşanır. Morto Koyu açıklarında bulunan *Goliath* ve *Cornwallis* savaş gemileri Kerevizdere sektöründeki Türk birliklerini yan ateşe altına alarak göz açtırmıyordu. Beşinci Ordu Komutanlığının müracaatı ve Boğazlar Genel Müfettişliğinin aracılığıyla Donanma Komutanlığı düşman gemilerine torpido hücumu yapılmasını emreder (Hatip, 1990, s.110). Bu riskli ve zor görev *Muavenet-i Milliye* muhribine verilir. Kıdemli Yüzbaşı Ahmet Saffet komutasındaki *Muavenet-i Milliye* torpido muhribi, 24 Türk subay ve 74 er, üçü subay olmak üzere 20 Alman mürettebatla birlikte toplam 118 personel ile 12 Mayıs akşamüstü mayın hatlarını geçerek Soğanlıdere önlerinde taarruz saatini beklemeye başlar. Gece karanlığında kıyıya paralel olarak gizlice ilerleyen muhrip, 13 Mayıs saat 01.00 civarında Eskihisarlık önlerine gelerek *Goliath* gemisini tespit etti ve bu gemiye yaklaşır. *Goliath* kendisine yaklaşan *Muavenet-i Milliye*’yi fark ederek üç kez parola sorduysa da artık iş işten geçmiş bulunmaktadır:

“İlk torpido ateşlendi: Karanlığı yararcasına, açtığımız gözlerimizin önünde, hızla hedefine doğru gidiyordu!.. Heyecan son haddine ulaşmıştı ki torpido pek kısa bir zaman sonra düşmanın koskoca gemisine çarparak patladı!.. İkinci torpido da çoktan ateşlenmiş o da su içinde yaptığı yakamozlarla şaşmadan hedefine varmıştı. Üçüncü torpidonun artık ateşlenmesine bence gerek kalmamıştı. Bunu önlemek üzere kış torpido kovanının başına gittiğim zaman baktım o da ilk iki kovanın yarattığı sevinç içinde ateşlenmişti!.. İkinci ve üçüncü torpidoların da hedeflerine tam ulaştığını ve bu anda koca zırhlının yana devrildiğini, sancak tarafına yattığını gördük. Dev tekne keşif duman bulutları içine gömüldü. Kış direk bir alev sütunuydu sanki... Ve zırhlı biraz sonra sulara gömüldü. (Yüzbaşı Ali Haydar Efendi)” (Önen, 1982, s.7).

Atılan üç torpido da hedefi bulur ve *Goliath* kısa sürede alabora olarak 567 denizci ile batar. *Goliath* gemisi isabet alır almaz bölgeden ayrılan *Muavenet-i Milliye* güven içinde saat 02.00 sularında Soğanlıdere’ye ulaşır.¹¹³ *Muavenet-i Milliye*’deki Türk-Alman mürettebatın büyük başarısı ile *Goliath*’ın bu şekilde batırılışı Seddülbahir’deki Türk askerlerine büyük moral olmuştur. *Muavenet-i Milliye*’nin başarısı derhal İstanbul’da da duyulmuş ve Matbûât-ı Umumiye Müdürlüğüne (Basın ve Haberleşme Genel Müdürlüğü) bilgi verilerek haber her yere müjdelenmiştir:

¹¹³ *Muavenet-i Milliye*’de saldırının başarılı olabilmesi için daha önceden ilginç önlemler alınmış, kıyı boyunca sığ sularda ve gizlice seyir yapılacağından geminin ağırlığının azaltılması için kömürün yarısı boşaltılmıştır. Ayrıca gemiden dışarıya ışık sızması için bazı elektrik ampulleri yerlerinden çıkartılmış ve lumbuzlar siyaha boyanmıştır. Torpidolar ise 1200 metre mesafe, 34 mil sürat ve iki metre derinliğe ayarlanmıştır (Şimşek, Tarih belirtilmemiş, s.208).

“Dün sabah Morto Limanı’nda batırılan zırhlı Goliath nâm İngiliz zırhlısıdır. Mürettabâtından kısm-ı a’zamı boğulmuştur. Bu muzafferiyet Muâvenet-i Milliye torpido muhribimiz tarafından kazanılmıştır. Vazifelerini muvaffakiyetle îfâ ve salimen avdet eden bu bir kısım donanmamız birçok düşman torpidoları tarafından şiddetle takib olunmuşlar ise de sahil bataryalarımızın müessir ateşleri altında işbu düşman torpidoları geri çekilmeye mecbur olmuşlardır. Bu esnada düşman torpidoları arasında sedîd üç büyük isti’âl gürültüleri işitilmiştir.” (BOA, HR. MA,1127/4).

Bu kayıp Londra’da da büyük yankı uyandırmıştır. Bu sıralarda Londra’da Deniz Bakanlığı açık denizlerdeki Alman donanmasının güçlenmesi üzerine *Queen Elizabeth*’i geri çağırmaya karar verir ve gemi Çanakkale’den ayrılır. Doğu Akdeniz filosunun en modern savaş gemisi olan ve deniz üzerinde yüzen bir kale gibi gözüken *Queen Elizabeth*’in Çanakkale’den ayrılması, siperler içindeki askerler üzerinde de olumsuz etki yaratmıştır:

“*Queen Elizabeth* gözden kayboldu. Ordu için ne büyük manevi kayıp! Artık yorgun askerler tepelerinden tren gibi geçen o devasa mermileri dinleyemeyecekler veya düşman hattını vurduktan sonraki muazzam patlamaları izleyemeyecekler. *Queen Elizabeth* gitti, fakat belleklere kazındı ve İstanbul hala düşman elinde duruyor. Boğaz’ı ele geçirelim veya geçirmeyelim, Alçıtepe onun bombardımanlarının izlerini gelecek yüzyıllarda muhafaza edecek.” (Bartlett, 1920, s.103-104).¹¹⁴

Diğer taraftan Doğu Akdeniz’de birkaç noktada Alman denizaltılarının görüldüğü bilgisi de donanma kurmaylarının canını sıkmıştır. Belgelere ve yazışmalara bakıldığında, deniz üstünde bir şehri andıracak kadar çok sayıda olan İtilaf Donanmasının, denizaltı taarruzuna açık olmasından dolayı İngilizlerin çok endişelendikleri görülmektedir. İngilizler bu endişelerinde haklıydılar zira Alman denizaltıları ile ilgili istihbarat bilgileri doğrudur. İstanbul’daki Donanma komutanlığı Almanya’dan Çanakkale önlerine denizaltı göndermesini talep etmiş ve Almanlar bunu kabul ederek U21 denizaltısını bölgeye göndermeye karar vermişlerdi.

Yüzbaşı Otto Hersing komutasındaki U21 denizaltısı 24 Mayıs’ta Çanakkale önlerine ulaşmış bulunuyordu. Derhal harekete geçen Hersing, ilk avını Arıburnu açıklarında buldu ve *Triumph* savaş gemisini torpilleyerek batırdı. Alman denizaltısının gelmesi İngiliz amirallerde doğal olarak müthiş bir tedirginlik yarattı ve zırhlı gemiler ve destroyerler Arıburnu ve Seddülbahir açıklarından ayrılarak civardaki adaların güvenli

¹¹⁴ Türk kaynaklarının pek çoğunda *Queen Elizabeth*’in *Goliath*’ın batırılışının ardından İngiltere’ye çağrıldığı belirtilse de bu doğru değildir. Deniz Bakanlığı’ndan 12 Mayıs’ta Amiral de Robeck’e bir mesaj gönderilmiş ve geminin derhal ve tam gizlilik içinde İngiltere’ye dönmesi emredilmiştir. *Goliath* bu emirden bir gün sonra yani 13 Mayıs’ta batırılmıştır. Geminin geri çağrılmasının esas nedeni; *Queen Elizabeth*’in kapsamlı bir deniz taarruzunun ardından büyük bir deniz harekâtı için gönderilmiş olması, ancak hareketin artık esas olarak karada yürütülmesi nedeniyle daha az güçlü gemilerin ve monitörlerin yeterli olduğunun ve bu geminin Büyük Filo’da (Grand Fleet) bulunmasının anavatandaki durum açısından hayati önemde olduğu düşüncesidir (Corbett, 1921, c.II, s.405).

limanlarına çekildiler. Ordunun tamamen terk edildiği izlenimine kapılmaması için birkaç yaşlı gemi koruma gemileriyle kıyıya yakın noktalarda bırakıldı. Bu gözden çıkarılmış gemilerden biri yaşlı *Majestic* gemisiydi. Hersing, Seddülbahir açıklarında bulunan *Majestic*'i gözüne kestirdi ve koruma gemilerinin arasından yolladığı tek torpil ile gemiyi sekiz dakika içinde batırmayı başardı.

Artık gemilerin adalardaki limanlardan ayrılıp bombardıman açmaları sadece özel izinle yapılabilecekti. Savaş gemileri her ne kadar siper içindeki Türklere önemli bir zarar veremese ve taarruzları umulduğu kadar destekleyemese de askerler üzerindeki psikolojik etkileri büyüktü. Arkalarında adeta bir şehri andırırcasına duran heybetli gemilerin bu şekilde bir anda yok olması, İngiliz ve Fransız askerlerinin moralleri üzerinde olumsuz etki yarattığı tartışmasızdır. 29. Tümen subaylarından Binbaşı Graham Gilliam günlüğüne: “29 Mayıs: Güzel bir gün ancak 1-2 destek gemisi haricinde denizde hiç savaş gemisi kalmadı. Gemilerin yokluğu hepimiz üzerinde iç karartıcı etkiye sebep oldu.” diye yazacaktır (Graham, 1918, s.108). Diğer taraftan, Seddülbahir’de kendilerini her daim çelikten bir çember içine alınmış olarak hisseden Türk askerleri ise biraz olsun rahatlamış ve moralleri yükselmiştir.¹¹⁵ *Goliath, Triumph* ve *Majestic* savaş gemilerinin arka arkaya batırılmasının ardından filonun bir anda limanlara çekilmesinin İngiliz ve Fransızlar üzerindeki etkisini anlamak için Hamilton’ın 31 Mayıs’ta günlüğüne yazdıklarına bakmak yeterli olacaktır:

“Bir ay süren yakın ve zorlu savaşta düşmanın yakın mesafeden saldırılarını ağır zayıat verdirerek durdurmuş ve maneviyatlarını bozmuştuk. Fakat gündüz vakti iki büyük savaş gemimiz binlerce Türk askerinin gözü önünde sulara gömüldü. Filonun malzeme taşıyan gemileri yüklerini bıraktı ve son savaş gemileri de ayrıldı. Büyük Alman Filosunun tamamı bir araya gelse gemilerimizi yapmaya zorlayamayacağı bir hareket! Tanrı fena halde sarsılmış vaziyette bulunan Türkler için daha iyi ne yapabilirdi? Geceleri artık araziye tarayan ısıldaklar yok, artık Ege’den Çanakkale Boğazı’na uçan büyük top mermileri yok.” (Hamilton, 1920, c.I, s.260).

Bu dönemde İtilaf ordusu karada ve denizde zor zamanlar yaşarken, Türk komuta kademesi Seddülbahir’den çok Arıburnu ile ilgiliydi. Hatırlanacağı gibi, Mayıs başında Seddülbahir’deki düşmana taarruz için Liman von Sanders’i sıkıştıran Enver Paşa, verilen binlerce zayıattan sonra zorlukla savunmaya geçilmesi konusunda ikna edilmişti. Enver Paşa bu sefer Arıburnu’ndaki tepelerde çok namüsaıt bir arazide

¹¹⁵ Alman denizaltıların Çanakkale Muharebeleri boyunca başardıkları en önemli iş bu iki eski savaş gemisinin (*Triumph* ve *Majestic*) batırılması olmuştur. Liman von Sanders ısrarla Çanakkale’ye asker ve malzeme taşıyan nakliye gemilerinin vurulmasını Almanya’dan talep etmiş fakat Alman denizaltılar savaşın sonuna kadar İtilaf Donanmasının Çanakkale’ye sağladığı lojistik desteği kesintiye uğratamamıştır.

sıkışmış Anzak birliklerine karşı genel bir taarruz yapılmasına karar verdi ve 19 Mayıs'ta 40.000'den fazla Türk askerinin katılımıyla, iyi planlanmadan gerçekleştirilen Türk taarruzu tam bir felaketle sonuçlandı. Zayıat korkunçtu. Sadece birkaç saatte verilen 10.000 zayıatın 3.000'i son derece dar bir alanda yatan şehit askerlerdi. Mayıs sonuna gelindiğinde, yeterli topçu desteği olmadan cepheden yapılan taarruzların boşa harcanan insan ve malzeme kaybından başka bir şey olmadığı anlaşılmış ve tıpkı Seddülbahir'de olduğu gibi, Arıburnu'nda da bir daha büyük çapta taarruz yapılmamasına karar verilmiştir.

Arıburnu'nda yaralar sarılmaya çalışılırken, II. Kirte Muharebesinden sonra Seddülbahir'de görece daha sakin günler yaşanmakta, Güney Grubu savunmasını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda ileri hattaki bütün taburlardan içinde bulundukları siperler ile karşılarındaki düşman siperlerinin krokilerinin çizilmesi istenmekte, topçu ateşinin tanzimi için karşılıklı siperlerin birbirlerine olan mesafeleri ölçülmektedir. Diğer taraftan, cephedeki tümenlere gönderilen emirlerde, yoğun muharebelerin yaşanmadığı bu günlerde düşman sessiz olsa dahi kendilerini rahat bırakmamak için her daim düşmanın gözlenmesi gerektiği, gözüken hedefleri derhal ateş altına almak için avcı siperlerindeki askerlerin ve makineli tüfeklerin uyanık olması gerektiği bildirilmiş ancak bunun cephe israfına meydan verecek şekilde yapılmaması tembihlenmiştir. Sakin bir dönemden geçildiği için fırsattan istifade ederek siperler güçlendirilecek ve düşmana mümkün olan en yakın mesafede yeni avcı siperleri kazılacaktır (ATASE, Kls.4342, Dos.H-6, Fih.4). Yine Grup sorumluluğundaki alanda yolların ve intikallerin gece ve gündüz herkes tarafından kolaylıkla bulunabilmesi için çalışmalar yapılacaktır.¹¹⁶

Bu dönemde Türk tarafında yapılan en önemli değişiklik, Yarbay Selahaddin Adil komutasındaki 12. Tümen'in Kerevizdere bölgesinde siperlere girmesi ve 7. Tümen'in Havuzlardere mıntıkasında geriye alınmasıdır. Mayıs sonu itibarıyla Beşinci Ordu'nun grup teşkilatı şöyledir:

¹¹⁶ Bu bağlamda bölük komutanından geçerli bir izin belgesi olmayan hiçbir neferin geri hatta dolaşmaması, izinsiz yakalananlara derhal 15 değnek ile cezalandırılmasına karar verilmiştir (ATASE, Kls.4342, Dos.H-6, Fih. 6).

3.2. III. Kirte Muharebesi (4-6 Haziran 1915)

İngiliz ve Fransızlar, çıkarmanın üstünden bir aydan fazla zaman geçmesine rağmen, ele geçirdikleri dar arazide son derece rahatsız ve olumsuz bir pozisyonda bulunuyorlardı. On binlerce asker, hayvan, mühimmat ve gerekli bütün malzemeler bu dar alanda sıkışmıştı. Üstelik Yarımada'nın güneyine tamamen hakim bir tepe olan Alçıtepe Türklerin elinde olduğu için hemen her hareketleri Türkler tarafından gözetlenmekteydi. Sahillerin biraz ilerisinde, cephe hattının gerisinde kurulan dinlenme kampları dahi sürekli Alçıtepe ve Asya tarafındaki tepelerden açılan Türk topçu ateşi altındaydı. Bir İngiliz askeri durumu şöyle özetlemiştir: “Ordu kesinlikle deniz ve tepe [Alçıtepe] arasında sıkışmış durumda. Ne ileri ne de geriye gidebiliyoruz. Ova, tüm açıklığına rağmen, mezar haline gelmiş bir hapisane.” (Liddle, 1988, s.152). Seddülbahir’de İtilaf askerleri adına güvenli bir yer yoktu. Manchester Alayından Er Gatley, sabaha kadar korunaklı sığınaklar yapmaya çalıştıklarını ancak bu esnada da adamların vurulduğunu şöyle anlatmaktadır:

“Bu işi yaparken de birkaç adamımız vuruldu. Başboş serseri kurşunlar tarafından vuruluyorlardı. Bu da bize gösteriyordu ki düşmanın tüfek mesafesinden geride değiliz veya yarımadanın neresine gidersek gidelim ateş altında olacağız. Her yer ölüm tuzağı.” (IWM, Doc.15727).

İngiliz ve Fransızların en büyük şansı Türklerin ağır topçu cephanesinin kısıtlı olmasıydı. Bol miktarda ağır topçu cephanesine sahip bir ordu karşısında mevcut şartlarda Seddülbahir’de barınmalarına imkân yoktu. İkmal-iaşe konusunda ise en başından beri sıkıntılar yaşanmaktaydı. Asker sevkiyatı ile birlikte ihtiyaç duyulan bütün malzemelerin karaya çıkarıldığı Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu gibi koylar şarapnel ateşi altındaydı. Bu olumsuzlukların yanında, mühimmat git gide azalırken lojistik işleri de yolunda değildi. Gelibolu Yarımadası'nın İngiliz ve Fransızların ana ikmal üslerine uzak olması, ulaştırma-nakliye konusunda yaşanan sıkıntıların boyutunu arttırmaktaydı. Yaşanılan zorluklar bunlarla da bitmiyordu. Yaz mevsiminin gelmesiyle hava sıcaklıkları artarken, askerlerin içinde yaşadığı zor koşullar sıcak hava nedeniyle daha da ağırlaşmaktaydı. Susuzluk büyük bir problem olarak ortaya çıkarken, yaz mevsimiyle bitki örtüsünün kuruması ve Gelibolu'nun dinmeyen rüzgârının oluşturduğu toz, ciddi rahatsızlık ve sıkıntılara neden olmaya başladı. Sıcaklıkların getirdiği olumsuzluklardan her iki ordu da kötü etkilenirken, İtilaf ordusu susuzluktan daha fazla etkileniyordu zira ele geçirdikleri dar arazideki su kaynakları Türklere oranla kıyaslanamayacak derecede yetersizdi. Bulutlar halinde gezen sinekler önce insansız

alandaki yatan ve sıcaktan hızla çürüyen cesetlere konuyor, oradan askerlerin yiyeceklerinin üzerine ve hastanelere akın ediyorlardı. Zaten hiçbir zaman yeterli seviyede olmayan hijyenik şartlar, sinekler sayesinde daha da kötüleşiyor ve bu durum salgın hastalıkları doğuruyordu. Haziran-Temmuz ve Ağustos aylarında zirve yapacak olan salgın hastalıklar, yavaş yavaş görülmeye başlanmıştı.

Salgın hastalıkların artması, birliklerin muharebe kabiliyeti üzerinde ciddi bir yük yaratmıştır. Mayıs'ta Seddülbahir'e gelen 42. Tümen askerlerinden Çavuş Alec Riley günlüğüne şöyle yazmıştır: "Sıcaklığın her gün biraz daha arttığını, büyük yeşil sineklerin daha çoğaldığını, ölümlerin kokusunun her zaman bizimle olduğunu ve harbin kan, pis koku, bit, pislik, gürültü, bıkkınlık ve ölümden ibaret olduğunu öğrenmiştik." (Rhodes,1965,s.283). Beslenme şartlarının kötü olması zayıflayan askerleri güçten düşürdüğü gibi, hastalığa yakalananların iyileşmesi de çok daha zor oluyordu.

Kısacası, dar bir arazide kapana kısılan İngiliz ve Fransızlar adına her şey kötüye gidiyordu ve şartlar daha fazla kötüleşmeden bir şeyler yapılmalıydı. İngiliz resmi tarihinin deyimiyle; "İtilaf ordusuna daima sıkıntı vererek ürkütücü şekilde karşıda duran Alçıtepe'nin zapt edilmesi şiddetli ve heyecanlı bir arzu halinde güneydeki [Seddülbahir'deki] bütün karargâhları kaplamıştı." (Oglander, 2005, c.II, s.39). Bunun gibi bıkkınlık içeren ifadeleri pek çok asker ve subayın hatıra ve günlüklerinde de görmek mümkündür. Şüphesiz karşılarındaki Türk askerleri de aynı kötü şartlarda mücadele veriyordu ancak vatanını savunan Türk ordusunun motivasyonu farklıydı. Türkler, düşmanı siperlerinden söküp denize dökmenin çok zor olduğunu acı şekilde tecrübe etmişlerdi ve mevcut şartlar altında düşman siper içinde tutulup arazi kaybedilmediği sürece işler kötüye gitmiyor demekti. Üstelik Türklerin düşmanlarına göre bazı avantajları vardı. Gelibolu'nun İstanbul'a yani merkeze olan yakınlığı düşmanları ile kıyaslandığında ciddi bir avantaj sunuyordu. Dolayısıyla zorunlu ihtiyaçlar İtilaf ordusuna göre çok daha hızlı temin edilmekteydi. Yaklaşan yaz mevsiminde en önemli avantaj ise Türklerin su kaynaklarının çok daha bol olmasıydı. Su temini Gelibolu'da dar alanda sıkışarak gerekli arazi kazanamamış İtilaf Ordusu için hakikaten büyük bir sorundu. İçecek temiz sular gemilerle çok uzun mesafelerden Gelibolu'ya taşınıyor ve karadaki su depolarına aktarılıyordu. Buradan ön hattaki askerlere de temiz su daima güçlüklerle ulaştırılmaktaydı. 1915 yazında Gelibolu'nun herhangi bölgesinde savaşıyor bir İtilaf askeri için susuzluk en büyük kabustu.

Ancak İngiliz ve Fransızlar bütün zorluklara rağmen mümkün olan en kısa zamanda ilerlemek ve hedeflerini ele geçirmek zorundaydılar. Zira her geçen gün ilerlemek zorlaştığı gibi, ordunun psikolojisi de bozuluyordu. Üst rütbeli subaylardan sıradan erlere kadar herkes içinde bulunulan zor durumun farkındaydı.

“Buraya geldiğimiz gün Alçıtepe’yi ele geçirecektik. Bu haftalar önceydi ve hala ele geçiremedik. Türkler, tepenin her tarafında son derece güçlü konumdalar ve Almanların başında bulunduğu top ve makineli tüfeklere sahipler. Burada devam eden başka bir kuşatma savaşı içindeyiz. Aynı anda Fransa’da savaşırken burada bunu nasıl devam ettireceğiz? Türk mevzileri her geçen gün güçleniyor. Onlara [muharebeler başlamadan önce] çok fazla uyarı verdik. Türkler iyi bir şekilde yönetiliyorlar, iyi silahlanmışlar, çok cesurlar ve sayıları çok. Tamamen kapana kısılmış gibi hissediyoruz ve kimse ne yapacağımızı bilmiyor gibi görünüyor. Hükümetin programı bu değildi. Balkan Devletleri bizim tarafımıza katılmıyor ama onları suçlamıyorum. Bir çıkmazın içindeyiz gibi görünüyor ve hiçbir gelişme olmuyor. İlerlemeliyiz ama nasıl?” (Creighton, 1916, s.100).

Bu arada, Seddülbahir’e gönderilen birliklerin sayısının artmasıyla yeni bir idari düzenleme yapılması gereği doğmuştu. Şu ana kadar Seddülbahir’de toplanan tümenler doğrudan genel karargâha bağlıyken, taktik açıdan 29. Tümen Komutanı Hunter-Weston’ın emrindeydiler. 14 Mayıs’ta VIII. Kolordu Komutanlığı kuruldu ve Seddülbahir’deki üç İngiliz tümeninin (29. Tümen, 42. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni) komutası, aslında kıdem teamüllerine aykırı olarak korgeneralliğe yükseltilerek kolordu komutanı olarak atanan Hunter-Weston’a verildi.¹¹⁷ Hunter-Weston II. Kirte Muharebesindeki başarısızlığa rağmen, hala Alçıtepe’nin ele geçirilebileceğine inanıyordu ancak o da yavaşlıktan şikayetçiydi: “İlerleyişimiz acı verici şekilde yavaş ama Flanders’ta olduğu kadar yavaş olmayacağını umuyorum” Fransız Kolordusu komutanı General Gouraud da taarruz konusunda ısrarcıydı. Bu iki kolordu komutanı Türk mevzilerinin her geçen gün güçlendiğini gözleriyle görüyordu. Keşif ve gözlemlere dayanan istihbarat raporlarında ise şöyle denmekteydi: “Alçıtepe’nin her noktası kazılmış siperler, tahkimatlar ve dikenli teller ile güçlendirilmiş mevzilerden oluşmaktadır. Bu tepenin tarafımızca ele geçirilmesi, Boğaz’ı savunmak için tüm ümidini bu tepeye bağlamış Türklere çok ağır bir darbe vuracaktır.” (AWM, AWM4 1/5/3).

¹¹⁷ Hunter-Weston I. Dünya Savaşı başladıktan sonra Tuğgeneral rütbesiyle Batı Cephesinde tugay komutanlığı yapmış ve daha sonra Ekim 1914’te Tümgeneral rütbesine yükseltilerek 25 Nisan 1915’te 29. Tümen ile Seddülbahir çıkarmalarını gerçekleştirmiştir. Mayıs 1915’te ise korgeneral olur. Tuğgenerallikten Korgeneralliğe 15 ay gibi kısa bir sürede yükseltilmiştir. Nitekim korgeneral olduktan sonra eşine yazdığı mektupta şöyle der: “Korgeneral ve kolordu komutanı olmam ilginç değil mi? Tuğgenerallikten Tümgeneralliğe ve nihayetinde Korgeneralliğe yükselmem çok zaman almadı.” (BL, 48364).

Hamilton aslında taarruz için daha fazla birlik ve cephanenin gelmesini beklemekten yanaydı ancak gerek Londra'dan gelen baskılar gerek Hunter-Weston ve Gouraud gibi kolordu komutanların taarruz yanlısı olması nedeniyle Seddülbahir'de genel bir ileri harekât yapmaya karar verdi. III. Kirte Muharebesi diye anılacak bu muharebe, Seddülbahir'deki her noktası artık karşılıklı siperler ve tahkimatlar ile çevrelenmiş bulunduğu için, daha önceki muharebelerden farklı olarak klasik bir siper muharebesi özelliği taşıyordu. Dolayısıyla taarruzun hazırlık ve planlama aşaması öncekilerden farklı olmalı, ayrıntılı emirler düzenlenmeliydi.

Daha önce belirtildiği gibi, bütün birliklere mümkün olan her fırsattan istifade ederek ufak ilerlemelerle karşılarındaki Türk siperlerine yaklaşmaları emredilmişti. Kraliyet Deniz Tümeni bahsi geçen stratejiye uygun olarak, kendi sektörünün her yerinde sayısız kazı ekibi oluşturarak Mayıs ayı sonunda dört gece ufak ilerlemeler gerçekleştirdi. Mayıs sonunda farklı günlerde yapılan operasyonlar ile cephe yaklaşık yarım mil ileriye taşındı. Bunun karşılığında zayıat elliden daha azdı ve mezkûr tümen, Alçıtepe ve Kirtedere boyunca ana savunma pozisyonunu iki yüz ila dört yüz metre ileri atmış bulunuyordu (Jerold, 1923, s.129). Diğer birliklerin cephelerinde de buna benzer ilerlemeler sağlanmıştı. İngilizler, taarruz günü olan 4 Haziran'a kadar adım adım Türklere yaklaşma çabasıındaydılar.

III. Kirte muharebesi öncesinde, Hamilton ve diğer generallerin daha önce yapılan taarruzlardan ders çıkardıkları anlaşılmaktadır. Özellikle II. Kirte Muharebesi hatırlanacağı üzere planlanma ile sevk ve idare açısından tam bir felaketti. Türk hatları ve Türk birlikleri hakkında yeterli malumat olmadan taarruza kalkılmıştı. Bu sefer daha planlı hareket edilecek ve aynı yanlışlar tekrarlanmayacaktı. Bu bağlamda ön hattaki subaylara karşılarındaki Türk siperlerinin ayrıntılı krokilerini hazırlamaları emredildi. Havadan yapılan keşif ve gözlemlerde ilerleme kaydedilmiş, bu gözlemler Nisan ve Mayıs aylarına göre artık daha profesyonelce ve sistemli yapılmaya başlanmıştı. 3 Numaralı Filonun uçakları taarruzdan önceki günleri keşif çalışmalarına harcadı. Hava Teğmen Butler, Kirte'nin güneyindeki karmaşık Türk tahkimatlarının bazı yararlı fotoğraflarını çekti ve bu fotoğraflara göre oluşturulan haritalar karargâha gönderildi (Jones, 1928, c.II, s.52).¹¹⁸

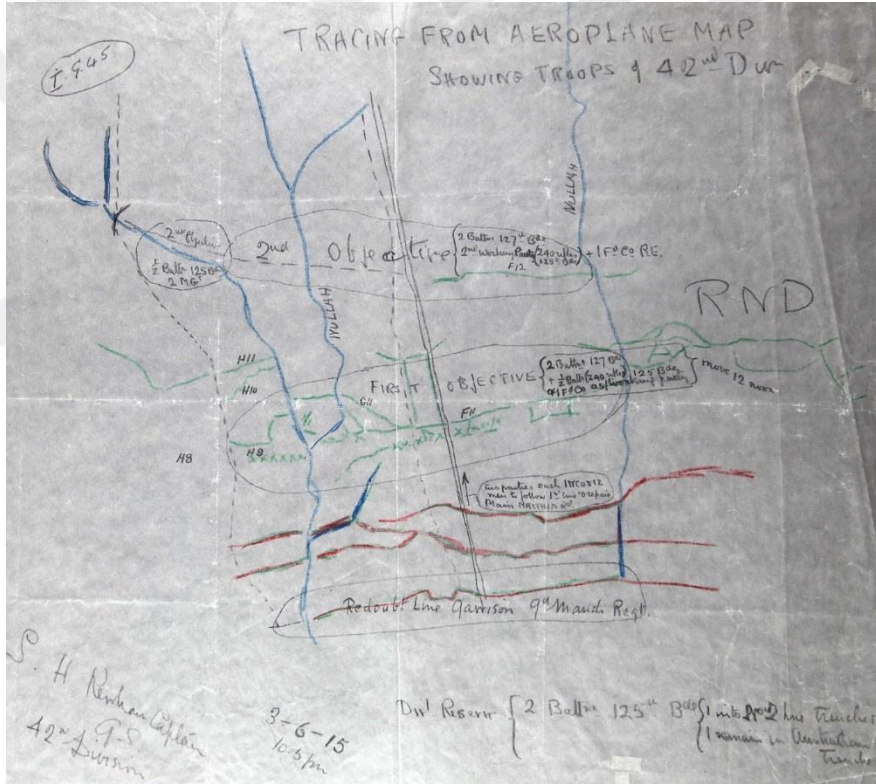
¹¹⁸ Pilotlar bu haritaları topçu ateşini yönlendirmeye yardımcı olmak için kullanmış ve bunda büyük faydalar sağlanmıştı.

ancak Fransızların en yıkıcı topları olan 75 mm'lik top bataryalarından (Bu toplar İngilizlerin sadece şarapnel atan 18'liklerinin aksine tahrip gücü yüksek top mermisi atabilmektedir) bir kısmının İngiliz taarruzunu desteklemesine karar verilmiştir. Topçu cephanesinin azlığına rağmen eldeki mühimmat sonuna kadar kullanılacaktır. Önceki taarruzlardan farklı olarak, topçu ateşi esnasında Türkleri kandırmak için bir aldatmaca da düşünülmüştür. Saat 08.00'de başlayacak yoğun bombardıman 11.20'ye kadar kesintisiz devam edecek, saat 11.20'ye geldiğinde bombardımana 10 dakikalık kısa bir ara verildikten sonra piyadeler topçu ateşi kesilir kesilmez bağırarak süngülerini siperden gösterecek ve Türklerle taarruzun başladığı izlenimi verilecektir. Bombardımanın sona erdiğini ve piyadelerin taarruza kalktığını zannedecek olan Türkler sığınaklardan çıkarak ön hat siperlere doluşacak ve tam bu anda bütün top ve makineli tüfeklerle Türk siperleri şiddetli şekilde tekrar ateş altına alınacaktır. Saat 12.00'de topçu ateşi ikinci kez durduğunda siperlerde hazır bekleyen piyadeler derhal taarruza kalkarak bombardımanın sarstığı Türk siperlerine gireceklerdir. Bu akıllıca taktiğin işe yaraması için zamanlama hayati derecede önemliydi.

Taarruz iki piyade dalgası halinde yapılacaktı. İlk dalga hızlıca Türklerin birinci hat siperlerini ele geçirecek, ikinci dalga tam bu anda ilk Türk siperleri ele geçirilirken taarruza kalkacak ve bu siperlerin üstünden atlayarak 350 ila 450 metre gerideki ikinci ve üçüncü hat Türk siperlerini zapt edecekti. Türk siper hatları başarıyla ele geçirildikten sonra özel olarak seçilen istihkam birlikleri ele geçirilen Türk siperlerini yeni vaziyete göre düzenleyerek irtibat siperleri kazacak ve gerideki İngiliz siperleriyle birleştirilecekti. Taarruz esnasında piyadelerin hangi siperlerde olduğunun topçular tarafından anlaşılması için askerlere kırmızı flamalar dağıtıldı. Bu flamalar ele geçirilen siperlerin gerisine dikilecek ve bu surette topçunun kazara kendi askerlerinin üzerine ateş açması engellenecekti (Oglander, 2005, c.II, s.55). Bu taarruzda Kraliyet Deniz Tümeni'ne ait zırhlı araçlar da Gelibolu muharebe alanlarında ilk kez kullanılacaktı. Bu zırhlı araçların Kirte'ye giden ufak ve dar yollarda ne kadar işe yarayacağı kimse tarafından bilinmemekteydi ancak taarruz emrinde bu araçların nasıl kullanılacağı üç alt başlıkta sıralanmış ve araçlar için bazı noktalara yollar ve köprüler yapılmıştı.¹¹⁹

¹¹⁹ Bilindiği gibi, I. Dünya Savaşı yıllarında henüz emekleme aşamasında olan zırhlı araçlar Gelibolu'daki muharebelerin gidişatına etki etmekten çok uzakta kalmışlardır. Rolls-Royce marka bu zırhlı araçlar Kraliyet Donanma Hava Servisi bünyesinde keşif-gözlem ve düşürülen pilotları kurtarmak için Eylül 1914 gibi erken bir tarihte geliştirilmiştir. 40-50 beygir gücündeki araçların zırh kalınlığı 12 mm iken, içinde 1 adet makineli tüfek

Birliklere verilen emirler bu kez çok daha net ve açıktır. Merkez kesimdeki Kraliyet Deniz Tümeni ve 42. Tümen karşılarındaki Türk ileri hatlarını işgal edecek ve muharebenin gidişatına göre karşılaşacağı her fırsatı değerlendirecektir. Hattın en sağındaki Fransızlar 1. Tümen sağda 2. Tümen solda olacak şekilde (her iki tümenenden bir alay geride ihtiyat olarak bekleyecektir) 400-500 metre ilerleyerek Kerevizdere'ye hakim tepeleri ele geçirecek ve mezkur derenin sol tarafında iki noktayı kontrol altına alacaktır. İtilaf hattının en solunda bulunan 29. Tümen'in vazifesi ise daha güçtür. Bu tümen 450 ila 750 metre ilerleyerek üç hat Türk siperini ele geçirme emri almıştır. Taarruza yaklaşık 30.000 asker katılacaktır. Bunlardan 20.000'i siperlerde bulunurken, kalan 10.000'i geride bekleyerek muharebelerin gidişatına göre cepheye sürülecektir (Oglander, 2005, c.II, s.56-59).

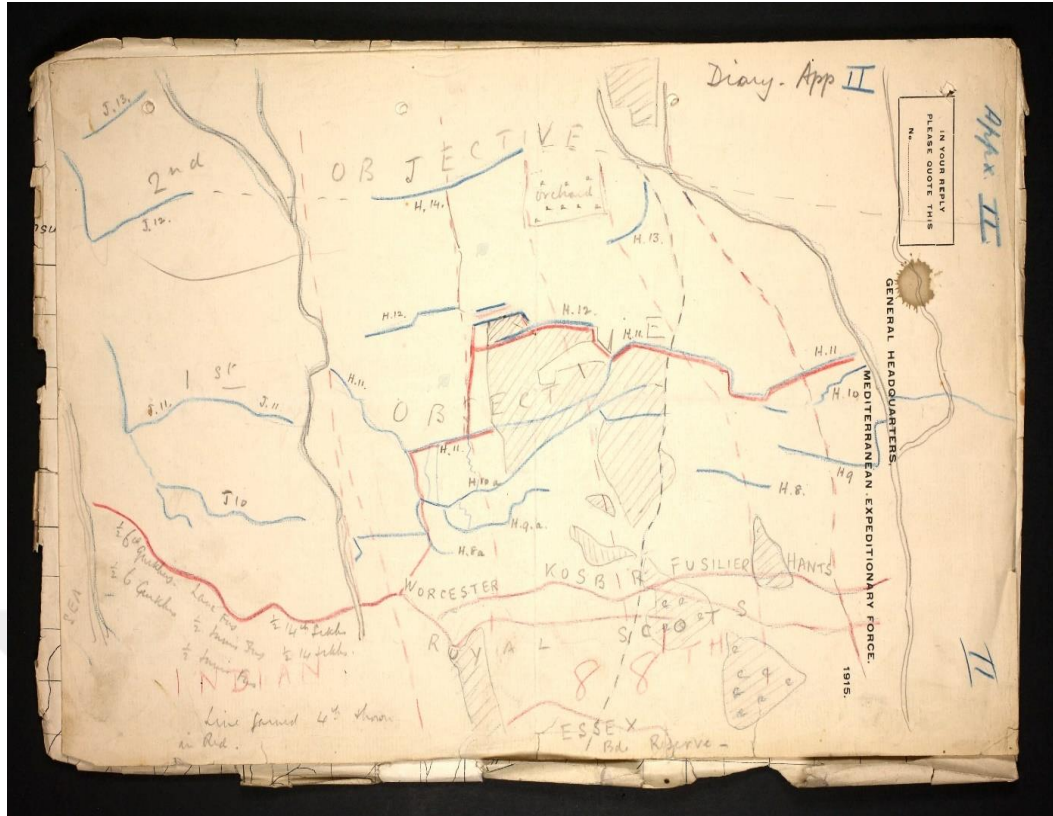
Kroki 12: Uçaktan Yapılan Gözlemlere Dayanarak Çizilmiş Siper Hatları ve 42. Tümen'in Ele Geçirmesi Gereken 1. ve 2. Hedefler (TNA, WO 95/4273).

vardır. Aracın içine en fazla üç kişi binebilmektedir. Kraliyet Deniz Tümeni bünyesinde Gelibolu'ya gönderilen zırhlı araçların hangi yönlerden Türk hatlarına yaklaşılabileceğinin tespiti için komutanları tarafından 29 Mayıs'ta keşif çalışması yapılmış, İngiliz sol kanadındaki yolun düzenlenmesinin ardından buradaki Türk tabyasına saldırılabileceği ve Kirte yolunun batısına iki araç konulması tavsiye edilmiştir. Taarruz emrinde bu araçlara verilen görevler şöyledir: 1- Kirte yolunun doğusundan tek başına hareket eden 3 araç Türk siperlerine doğru ilerleyerek F11 ve G11 siperlerine ve civardaki diğer Türk siperlerine ateş açacaktır. 2- 88. Tugay cephesinden 2 veya 3 araba H8a ve H9a kodlu Türk tahkimatlarına ve bu civardaki siperlere saldıracaktır. 3-Kirte yolunun batısından hareket edecek 2 araç ise bu yolun yakınındaki Türk siperlerine saldıracaktır (TNA, WO 95/4273).

Topçu kuvvetine gelince, İngiliz ve Fransız ağır topçularının sayısı bu taarruz öncesinde arttırılmıştır. General Gouraud'nun beklediği 155mm'lik howitzer toplarının ilk iki bataryası Limni adasına 100 atımlık cephanesi ile gelmiştir ve geri kalan bataryalar da yoldadır. İngiliz topçusu 78 adet top ve obüsten ibaretken, cepheleri İngilizlere göre daha dar olan Fransızlar, altı adet 75'lik top bataryasını İngilizlerin taarruzunu desteklemek için vermişlerdir. Karadaki topların haricinde donanma da toplarıyla taarruzu destekleyecektir.¹²⁰ Plan kapsamında, kuzeyden Seddülbahir'e Türk takviyelerinin kaydırılmasını önlemek için Arıburnu'nda aldatma hareketleri sergilenecektir.¹²¹ Hamilton ve kurmayları da taarruzu yerinde takip etmek için bu sefer karaya çıkmıştır ancak Hamilton hiçbir aşamada muharebenin gidişatına müdahil olmayacaktır. Hazırlanan ayrıntılı taarruz planı çerçevesinde özenle yapılan hazırlıkların ardından karargâhın beklentileri artmıştır ve kurmaylar büyük bir güvenle taarruz saatini beklemektedir.

¹²⁰ Alman denizaltılarının yarattığı tehdit henüz geçmediği için bu taarruza donanmanın verdiği topçu desteği önceki muharebelere göre sınırlı kalmıştır. Hattın en solunda Ege Denizi'nde *Wolverine* ve *Scorpion* muhripleri, Tekke Koyu'nun açıklarında *Exmouth* ve *Swiftsure*, Boğaz'ın Kerevizdere bölgesinde ise *Latouche Treville* kruvazörü, *Sape*, *Trident* ve *Chasseur* destroyerleri ile makineli tüfeklerle donatılmış iki zırhlı trol teknesi *Rateau* ve *Camargue* Kerevizdere ve sırtları tarayarak taarruzu destekleyecektir.

¹²¹ Bu amaçla yapılacak olan gösteri taarruzları 19.Tümen birliklerinin savunduğu Bombasırtı mevzilerine gece saat 23.15'te yapılacaktır. Anzak askerleri bu taarruzda Bombasırtı'nda 57.Alaya ait 30 ve 31 numaralı siperlere girmeyi başarmışlar ve etkili şekilde yan ateş altında kalmalarına rağmen gece boyunca siperlerden atılamamışlardır. 27. Alay ve 57.Alay'ın sabaha kadar inatla direnen Anzak askerlerine karşı saat 06.00'da yaptıkları etkili karşı taarruz neticesinde siperler geri alınmıştır (Kıbıl, 2017, s.221).

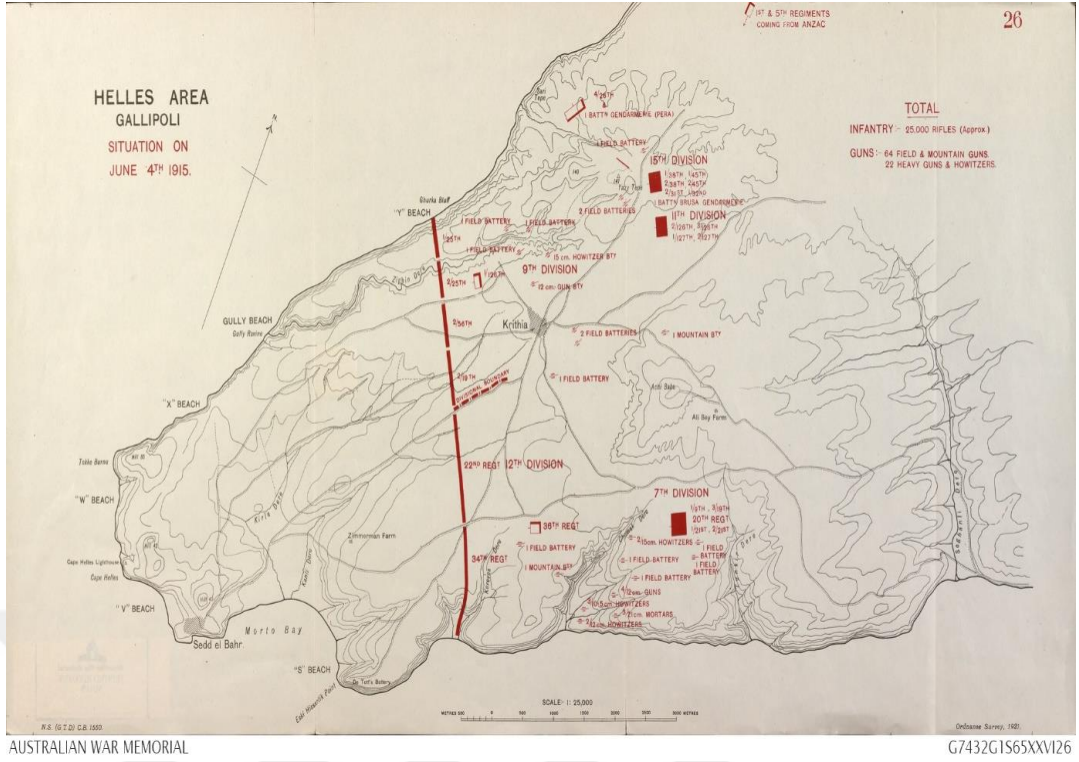
Kroki 13: 29. Tümen Birliklerinin Birinci ve İkinci Hedeflerini Gösteren Kroki (TNA, WO 95/4304, EK-2).

Gelibolu'ya ayak basıldığı andan beri bir taarruz öncesi en yoğun ve dikkatli hazırlıklar yapılırken, Türk tarafı da aynı yoğunlukta savunma hazırlıklarına devam etmekteydi. Zaten Hamilton ve kurmayları da Türkler daha fazla hazırlık yapıp güçlenmeden saldırmak istemiş, bu nedenle yolda olan 52. Tümen'in gelişi beklenmemiştir. Türkler de Seddülbahir muharebelerinin artık siper muharebesine döndüğü gerçeğini kavramışlardı ve bu doğrultuda mevzilerini güçlendirmek adına yoğun çaba sarf etmekteydiler.¹²² Topçu ateşinden daha az etkilenmek için derin siperler kazılıyor, siperlerin önüne çeşitli engeller ve tel örgüler yerleştiriliyordu. Ayrıca ileri hat siperlerinin atış alanları düzenlenip mazgallı zeminlikler yapılmaktaydı. Eldeki imkanlar çerçevesinde yapılan çalışmalar neticesinde, muharebelerin ilk günlerinde devamlı surette düşmana oranla zayıf kalan ve zor günler geçiren cephedeki subay ve askerlerin de kendine güvenlerinin geldiği görülmekte, Mayıs başında yaşanan kaosu

¹²² Liman von Sanders Seddülbahir muharebelerinin tıpkı batı cephesindeki gibi bir siper savaşına döndüğünü kavrayarak Türk istihkâm erlerine eğitim vermeleri için 22 Mayıs'ta Almanya'dan uzman 200 istihkâmcı gönderilmesini talep etmiştir. Liman von Sanders'in deyiimiyle, "Çanakkale Muharebelerinde görev yapan yegâne Alman birliği" olan 200 kişilik Alman istihkâm bölüğü Haziran sonlarına doğru Seddülbahir'e gelmiş, fakat sıcak iklim, alışıksız olmaları Türk gıdaları ve yoğun muharebelerde çok kayıp vermeleri sebebiyle mevcudu kısa sürede kırk küsur kişiye düşmüştür (Sanders, 2018, s.110-111).

atlatıldığı düşünölmekteydi. Hatırlanacağı üzere, Seddölbahir'deki kesintisiz süren muharebeler esnasında birlikler karmakarışık bir hale gelmiş, sevk ve idarede büyük sıkıntılar yaşanmıştı. Weber Paşa komutasındaki Güney Grubu karargâhı, içinden çıkılması gereken bu zor durumu çözmek için, muharebelerin de nispeten ara vermesiyle, Mayıs ayının ikinci yarısını idari teşkilatlanma ile geçirmiş ve cephedeki organizasyon mümkün olduğu kadar düzeltilmeye çalışılmıştır.

Türk cephesi 4 Haziran'da başlayacak İtilaf taarruzu öncesinde Kirte-Seddölbahir yolu sınır olacak şekilde Halil Sami Bey komutasındaki 9.Tümen sağda, Selahattin Adil Bey komutasındaki 12.Tümen (bu tümen 16 Mayıs'ta Akbaş Limanından indirilmeye başlanmış ve oradan Seddölbahir'e intikal etmiştir) solda olmak üzere konuşlanmışır. İki tümen de benzer şekilde cephesini sağ ve sol kanat grupları olarak iki kısma ayırmıştır. İki alaylı 7.Tümen (tümenin mevcut iki alayı da iki taburdan ibarettir) grup ihtiyatı olarak geride beklemektedir. Ayrıca 15.Tümen, Bursa Jandarma Taburu ve 3.Tümen'in iki taburu Soğanlıdere Vadisinde toparlanmaya ve noksanlarını tamamlamaya çalışmaktadır. 9. Tümen'in emrinde sekiz piyade taburu bulunurken, 12. Tümen'in insan gücü yaklaşık dokuz tabur (8.600 asker) kadardır. Daha geride Behramlı ve Soğanlıdere'de bulunan birliklerin de 6.000 asker kadar olduğu hesaba katıldığında, Güney Grubunun yararlanabileceği asker sayısı 23.500 civarına çıkmaktadır. Değişik çapta 92 top da Türk piyadelerini himaye etmektedir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.44-45).

Harita 24: 4 Haziran 1915 Türk Birlikleri ve Pozisyonları (AWM, G7432.G1 S65XXVI.26).

İngiliz ve Fransızların dikkatlice ve özenle hazırlandığı taarruz, o güne kadar görülmemiş yoğunluktaki topçu bombardımanı ile saat 08.00'de başladı ve 11.20'ye kadar kesintisiz devam etti. 11.20'de bombardıman kısa süreliğine kesildiğinde İngiliz ve Fransız piyadeleri siperlerinden süngülerini göstererek taarruza kalkıyormuş izlenimi vermek için bağırırmaya başladılar:

“Bombardıman aniden kesildi ve ateş hattındaki askerler tüfeklerinin ucundaki süngülerini siperden sallayarak çılgınlar gibi bağırırmaya başladılar. Türkler ve Almanlar bunun her bombardıman sonrası alışılacelmiş bir taarruz olduğunu düşündüler ve siperlerinde taarruzumuzu beklemeye başladılar. Fakat taarruza kalkmadık. Her asker düşmana doğru 10 el ateş etti. Bu sırada bombardıman daha da şiddetlenerek tekrar başladı. Bütün Türk hattı sanki depremden parça parça olmuş gibi kabarmış görünüyordu, arazinin yapısı ve görünümü değişmiş gibiydi.” (IWM, Docs.14940).

Büyük bir heyecanla topçu ateşini ve taarruzu izleyen Hunter-Weston günlüğüne şu satırları yazmıştır:

“Saat 11-11.20: Bütün Türk ileri hattında çok yoğun topçu bombardımanı. Saat 11.20-11.30: topçu ateşi kesildi ve askerler Türklerin ön siperlere gelmelerini sağlamak için süngülerini takıp bağırırmaya başladılar. Saat 11.30: yoğun bombardıman tekrar başladı. Mükemmel bir manzara. Yeni gözetleme noktandan bütün ateş hattını görebiliyorum. Saat 12.00: topçu ateşini geri kaydırırken bütün hatta taarruz başladı.” (BL, 48364).

Yukarıdaki satırlardan da anlaşılacağı gibi, bu yoğun bombardımanı izleyen her İngiliz ve Fransız, uygulanan kandırmaca neticesinde karşılarındaki Türklerin çok ağır zayıat verdiğini düşünmekteydi ancak durum tam olarak öyle değildi. Topçu ateşi ikinci kez kesilip taarruz vakti geldiğinde birlikler hat boyunca siperlerinden çıkarak koşmaya başladılar. Aynı anda Türk siperlerinden tüfek ve makineli tüfek ateşi başladı. Bazı noktalardaki Türk mevzileri bombardımandan daha çok etkilenirken, bazıları ise daha az etkilenmişti. Kerevizdere'deki 12. Tümen cephesi az etkilenen noktalardan biriydi. Burada karşılıklı hatlar birbirine yakın olduğu için (90-100 metre) Türk ileri hatları yeterli derecede isabetle bombalanamamıştı. General Gouraud'nun birliklerine verdiği görev bir nevi cinayet gibiydi. Generalin planı şuydu: iki tümen iki aşamada hedeflerine ilerleyecek, birinci aşamada l'Haricot (Buradaki Türk siperleri fasulyeyi andırdığı için bu isimle adlandırdıkları Kemal Bey Tepesi) ve l'Rognon'u aldıktan sonra, aralarındaki 500 metrelik boşluktan ilerlenerek Kerevizdere vadisinin kenarına gelinecek ve ikinci aşamada Quadrilateral (buradaki Türk siperlerinden dolayı "dörtgen" dedikleri Kudsi Bey Tepesi) ele geçirilecekti. Gelişmelere bağlı olarak mümkünse vadi ve doğu çıkıntısı alınacak, böylece en az iki dayanak noktası elde edilecekti (House, 2018, s.236). Ancak l'Haricot ve Quadrilateral diye adlandırdıkları tabyalar ele geçirilmesi zor, Türklerin kuvvetli tuttuğu mevzilerdi.

Seddülbahir'de cephenin en zorlu yerinde bulunan Fransızlar, ilk aşamada ele geçirmeleri gereken Kemal Bey Tepesi'ne (l'Haricot) saldırdıklarında her yönden Türk ateşiyle karşılaştılar ve 12. Tümen'in karşı taarruzlarıyla siperlerine geri dönmek zorunda kaldılar. Fransız taarruzu böylece çok kısa sürede etkisiz hale getirilmiş oldu. Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde 4 Haziran'da yaşananlar ise kısaca şöyle anlatılmaktadır:

"Saat 12.00: Taarruz başladı. 42. Tümen merkezde kısa sürede ilerlemeyi başardı. Kraliyet Deniz Tümeni ve 2. Fransız Tümeni Türk siperlerine sızdı. 1. Sömürge birliği en sağda 150 metre ilerledi ancak makineli tüfek ateşi sebebiyle durmak zorunda kaldı.

Saat 13.00: Sol tarafımızdaki İngilizler çok iyi ilerlediler ve sağ taraflarında bizim de ilerlememiz gerektiğini bildirdiler. Zouaves taburu oraya yollandı. 2. Tümen'in hepsi değil ancak büyük kısmı ilerledi. Sağ tarafta 175. Tugay ilerleyemiyor. 1. Tümen komutanına 2. Tümen'in ilerlemesi için I ve J siperlerini ele geçirmeleri gerektiği bildirildi. 14.15'te bu siperlere taarruz kararı alındı.

Saat 13.45: General Simonin ele geçirdikleri siperleri elde tutamadıklarını ve taarruzun tekrarlanması gerektiğini telefonla bildirdi. Yarım saatlik bombardımandan sonra saat 16.00'da tekrar taarruz edilmesi gerektiğini teklif ediyor." (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2).

Görüldüğü gibi İngilizlere komşu Fransız tümeni ilk hamlede bir miktar ilerlese de kısa sürede Türk karşı taarruzu ile geri atılmış, hattın en sağ kanadındaki diğer tümen ise neredeyse hiç ilerleyememiştir. Fransızların ilerleyememesi İngiliz taarruzunu da olumsuz etkileyecektir. Fransızların solundan taarruza kalkacak Kraliyet Deniz Tümeni Howe taburu solda, Hood taburu merkezde ve Anson taburu sağda olacak şekilde taarruz düzeni almış (Collingwood taburu ihtiyattadır) bombardımanın bitmesini beklemekteydiler:

“Dürüst olmam gerekirse gerçekten sonraki yarım saat [ikinci bombardıman] bir asır gibiydi. Üsteğmen Parsons’ın siper duvarına dayalı merdivende durduğunu hatırlıyorum, son beş dakika, dört dakika diye geri sayıyordu. Nihayet "son bir dakika beyler" ve ardından “şimdi” diye bağırarak düdüğünü çaldı. İşte gidiyoruz. O an, bizim olduğumuz yerde 10-12 fit uzunluğundaki merdivenlerden tırmanan adamların tekrar siperin içine düştüklerini fark ettim. Dışarıya çıkmaya çalışanlar ya siper duvarında vuruluyor ya da siperin içine düşüyorlardı. Her yerde ölümler vardı.” (IWM, Docs. 13908).

Kraliyet Deniz Tümeni askerleri, Fransız topçusunun da verdiği destekle 36. Alay 1. Tabur’un savunduğu Türk siperleri fena sarsıldığından ilerlemeyi başardı ve ilk hat Türk siperinin içi ölü ve yaralı Türklerle dolu olduğu halde saat 12.05’te ele geçirildi. Türk direnişi Türk siperlerine yaklaştıkça eriyor gibiydi ve Hoods taburu ağır kayıplarla da olsa ikinci Türk hattına doğru taarruza devam etti. Ancak taburun zayıfatı %50’yi aşmış bulunuyordu. Kraliyet Deniz Tümeni askerleri sol taraflarından taarruza kalkan 42. Tümen askerlerinin ilerlediğini görebiliyorlardı fakat sağ taraflarından ilerlemesi gereken Fransızlar ortada yoklardı. Elde edilen başarının sağlamlaştırılması için ihtiyatta bulunan Collingwood taburu ileriye sevk edildi. Fakat Fransız taarruzunu durduran 12. Türk tümeni tam bu sırada sağ taraflarından ilerleyen Collingwood taburunu fark etti ve bütün gücüyle bu taburu etkili bir yan ateşe aldı. Türklerin öldürücü yan ateşine açık arazide yakalanan tabur tam bir katliama uğradı. Saldıran 850 askerden 25 subay ve 600 er kısa sürede yok edildi. Türklerin kanat ateşi o kadar etkiliydi ki sadece Collingwood taburu değil, Kraliyet Deniz Tümeni’nin diğer taburları da bu yan ateşten etkilenmeye başladılar. Ayrıca ihtiyatta bekleyen 22. Alay da tümen komutanının emriyle Kraliyet Deniz Tümeni’nin ele geçirdiği siperlere karşı taarruza kalkması için sevk edilmişti (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.61). Türkler kaybettikleri tabyayı (Kraliyet Deniz Tümeni muharebe raporlarına göre saat 12.40’ta) geri almayı başardılar. Cepheden gerçekleştirilen Türk karşı taarruzunun yanında, sağ kanattan gelen öldürücü ateşe daha fazla dayanamayan

Kraliyet Deniz Tümeni askerleri ele geçirdikleri bütün Türk siperlerini boşaltarak saat 13.30'da eski hatlarına geri çekilmek zorunda kaldılar (TNA, WO 95/4290).

İlk anda taarruza kalkan 1.900 asker ve 70 subaydan geriye 5 subay ve 950 asker dönebilmişti. Ancak bunların da durumu kötüydü. Collingwood taburunda sadece 1 subay kalmıştı. Dolayısıyla hayatta kalanları toparlayıp organize edecek subay yoktu.¹²³ Kraliyet Deniz Tümeni'nin siperleri ölü ve yaralılarla tıkanmış, tümenin mevcudu 7.349 askere düşmüştü. Fransızlardan sonra Kraliyet Deniz Tümeni'nin de eski siperlerine geri dönmesiyle, Türklerin baskısı bu tümenin sol tarafındaki 42. Tümen'e kaymış bulunuyordu (Hart, 2018, s.261).

Daha önce savaş görmemiş acemi erlerle Mayıs ayının başında Seddülbahir'e gelen 42. Tümen, bu taarruz öncesinde cephenin tam merkezinde konuşlanmıştı ve Kirte yolu ile Harapkilise hattındaki merkez Türk siperlerine taarruz edecekti. Topçu ateşi bitince siperlerinden çıkan Manchester Alayı askerleri zorlanmadan ilk hat Türk siperlerini ele geçirdi ve buradan hareketle ikinci hat siperlere ulaştılar. Taarruz oldukça başarılı ve sorunsuz gitmiş, bu bölgedeki topçu bombardımanı (bu nokta daha çok ağır obüsler ile ateş altına alınmıştı) etkili olmuş ve iki Türk siper hattı çok fazla zayıt verilmeden kısa sürede ele geçirilmişti. Manchester Tugayından Er Gatley günlüğünde bu taarruzu anlatmaktadır:

“Hat boyunca vahşi çılgınlık atarak koşmaya başladık ve sonrasında onların [Türklerin] siperlerine ulaştık. Üstündeki levhayı mümkün olduğu kadar hızlıca çıkarırken şans eseri bu esnada vurulmadım. Şimdi artık Türklerin siperlerinin içindeydik. Siperin içi karmakarışık ve katliam her iki taraf için de korkunçtu. Bu noktada Türkler ölümcül derecede etkili el bombaları kullandıkları için bize göre avantajlıydılar ve bizi parçalara bölüyorlardı. Bu bizi öfkeden çıldırttı ve sonunda onları dışarı atarak bütün siperi ele geçirdik. Bu sırada birçok Türk siperden dışarı sürünerek çıkmaya çalışıyordu. Bunlardan elinde uzun bir çubukla bayrak taşıyan bir tanesini yakaladım. Ona doğru atladığımda neredeyse siperden çıkmak üzereydi ve bayrak sopasının ucundan kendisini yakalayarak aşağı doğru çekmeye çalıştı. Aniden kurtuldu ve bayrağı bırakarak tüfeğini bana doğru çevirdi. Mahvolduğumu düşündüm ama ilk ateşi ben açtım. Altında kalan bayrakla düşerken o da ateş etti. Bayrağı hatıra olarak aldım. C, D ve E bölükleri düşmanı takip etmek için bize doğru ilerliyorlardı. Bizim Türklerden ele geçirdiğimiz siperin üstünden atlayarak düşmanın arkasından taarruza devam ettiler ve kolayca Türklerin ikinci hat siperlerini ele geçirdiler. Üçüncü hat siperlerine doğru ilerlediklerinde şiddetli direnişle karşılaştılar ve bu siperleri alırken ağır zayıt verdiler. Hep beraber merkezde üç hat siper ele geçirdik ve düşmanın en kuvvetli koruduğu yer olan Alçıtepe'nin neredeyse dibindeydik.” (IWM, Docs.15727).

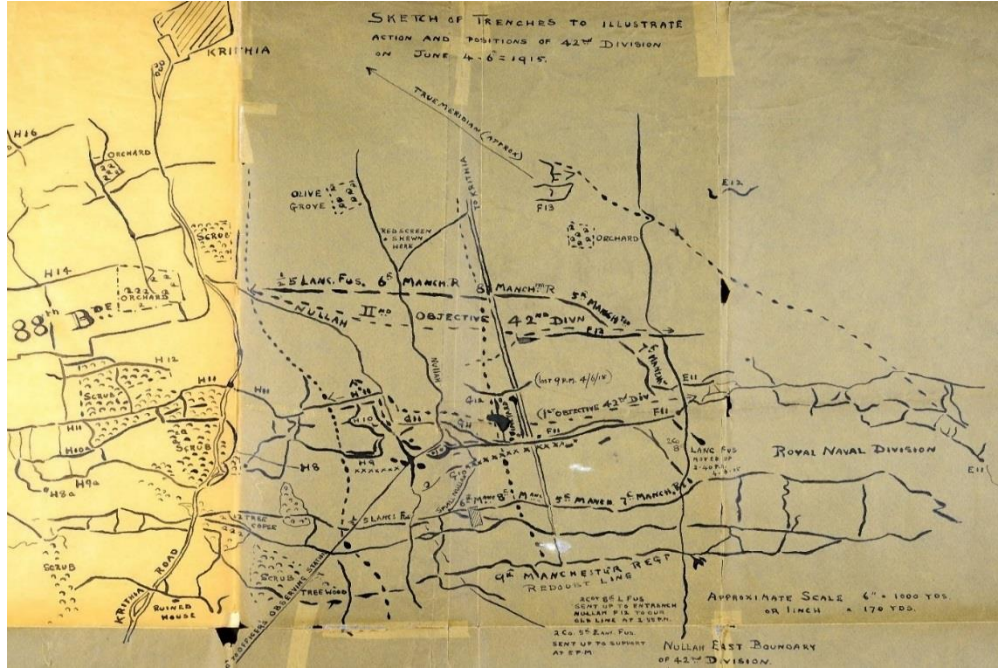
¹²³ Collingwood taburunun uğradığı felaket o kadar büyüktü ki bir daha toparlanmasına imkân olmadığı için tabur lağvedildi ve hayatta kalanlar Howe, Hood ve Anson taburlarına dağıtıldılar.

Er Gatley'in de günlüğünde belirttiği gibi 127. Tugay askerleri gayet hızlı şekilde yaklaşık 1 kilometre ilerlemiş, bazıları üçüncü Türk hattına girmeyi başarmış ve bu esnada 200-300 esir ele geçirmişlerdir. Bu esirler arasında Türk subaylarının sayısı da az değildi. 9. Tümen'den esir düşen bir Türk subayının günlüğünde 4 Haziran'da yaşananlar anlatılmaktadır:

“5 Haziran: [İngilizler tarafından parantez içine not düşülerek şöyle yazılmıştır: “Not: bu tarihte bir hata olmalı veya 5 Haziran'da esir düşmüş olmalı”] Kırmızı harflerle yazılması gereken bir gün! Sabah toplarımız birkaç atış yaptı. Daha sonra düşman elindeki bütün toplarla ateşe başladı ve taarruza kalktı. Askerlerimiz aslanlar gibi siperleri savundular. Toplarımız çok yetersiz kalıyor. Yüzbaşım Ahmet Efendi ve Üsteğmen Akib (?) esir düştü. Benim de işim bitti ve esir düştüm. Bizi esir alırlarken Rasim Efendi öldürüldü. Akşam bizi geriye götürürlerken Muhittin Efendi'yi gördüm ve mutlu oldum. Tabur komutanı Hayati Bey ve diğerleri de esir düşmüş. Akşam bizi gerideki karargâha götürdüler ve bisküvi ile reçel verdiler. Daha sonra uyuduk.” (AWM, AWM4 1/5/3, EK-2).

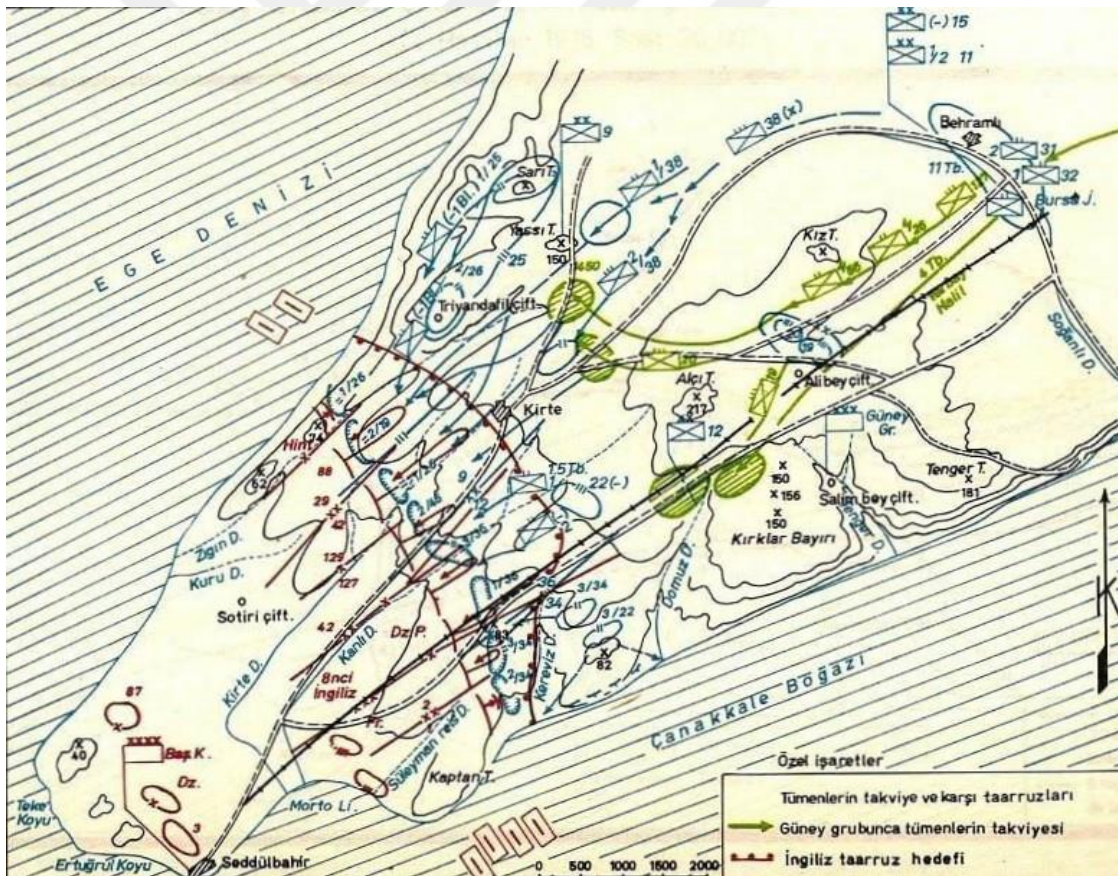
Türklerin geri çekilmesi ve çok miktarda esir alınmasıyla kısa sürede elde edilen başarı İngilizlerin moralini yükseltmiştir:

“Cesur adamlarımızın delirmiş şekilde bağırarak Türklere süngü taarruzuna kalkmasını izlemek muhteşem bir manzaraydı. İlk üç siperi hiç durmadan temizlediler ve sonra iki siper daha aldılar. Daha sonra diğer hücum hatlarını takip ederek biz de ilerledik ve bir Türk karşı taarruzuna önlem olarak makineli tüfeklerimizi kurduk. Türk siperleri üç saat süren bombardıman altında kalmış olsa da siper duvarının üzerinden geçtikten sonra çok ağır bir tüfek ve şarapnel ateşi altına girdik. Kayıplarımız çok fazla. (Onbaşı Willie Cross)” (IWM, Docs.3097).

Kroki 14: 42. Tümen Bölgesinde Türk Siper Hatları ve bu Tümenin Ele Geçirmesi Gereken Hedefler (TNA, WO 95/4316, EK-6).

42. Tümen'in hemen sol tarafından, Kirtedere ile Ege Denizi arasında kalan bölgeden taarruza kalkması gereken birlik ise 29. Tümen'di. 88. Tugay, sağdan sola doğru Hampshire, Royal Fusiliers, KOSB ve Worcestershire Taburları olacak şekilde dizilmişti. Tugayın sağ kanadında 42. Tümen'e komşu taburlar fazla zayıf vermelerine rağmen ilk hat Türk siperlerini ele geçirerek bu siperleri tahkim etmeye başladılar. Zığındere'nin doğu sırtlarında bulunan KOSB ve Worcestershire taburları da Türk siperlerine girmiş ve 200 Türk esir alınmıştı (TNA, WO 95/4312, Worcestershire Alayı Muharebe Günlüğü). Ancak tıpkı en sağ kanatta Kerevizdere'de olduğu gibi, en sol kanatta yani Zığındere bölgesinde de işler iyi gitmemekteydi. Burada taarruza kalkan Hint Tugayı ve Lancashire Fusiliers taburunun karşısındaki Zığındere'nin batı sırtları ve dere yatağında bulunan Türk siperleri bombardımandan en az etkilenen siperlerdi. Türk siperlerinin önündeki dikenli teller ve diğer engeller olduğu gibi yerinde durduğundan taarruz başarıya ulaşmadı.

Harita 25: III. Kırte Muharebesi İngiliz-Fransız Hedefleri ve Taarruzları (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, Kroki-5).

Saat 13.30 olduğunda İngiliz ve Fransızların genel vaziyeti şöyleydi; sağ kanattaki Fransızlar Türk karşı taarruzları ile geriye atılmış ve başlangıç siperlerine dönmüşlerdi.

Fransızlara komşu Kraliyet Deniz Tümeni ilk anda karşılarındaki Türk siperlerini ele geçirseler de Fransızların geri çekilmesiyle Türk yan ateşine maruz kalmışlar ve ele geçirdikleri siperlerde barınamayarak eski siperlerine çekilmiş vaziyetteydiler. Sol kanadın en uç tarafında yani Zığındere bölgesinde de taarruz başarısızdı. Bu şekilde kanatlardaki vaziyet tam bir yenilgiyi andırsa da merkezde durum ümit verici şekilde parlaktı. 42. Tümen ve 29. Tümen'in 88. Tugay'ı karşılarındaki Türk hatlarını yarmış, Türklerin üçüncü hat siperlerine kadar ilerlemişlerdi. Özellikle 42. Tümen cephesinde neredeyse bir kilometre derinlikte ilerleme sağlanmıştı. Önceki muharebelerin aksine, cephede yaşanan bu gelişmelerin tamamı gerideki kolordu karargahına doğru şekilde iletiliyordu. Yani Hunter-Weston muharebelerin hangi bölgede ne durumda olduğundan genel olarak haberdardı ve elinde henüz kullanmadığı 7.000 kadar da ihtiyat kuvveti vardı.

Tam bu aşamada, iki kolordu komutanı, Hunter-Weston ile Gouraud son derece kritik bir karar alma aşamasındaydılar; eldeki ihtiyatlar nerede kullanılmalıydı? Başarı kazanılan merkezde 42. Tümen'i desteklemek için mi? Yoksa taarruzun başarısız olduğu kanatlardaki durumu geliştirmek ve kanatların da ilerleyerek 42. Tümen hizasına gelmesini sağlamak için mi? İngiliz resmi tarihinin de belirttiği gibi, Akdeniz Seferi Kuvveti ilk kez siper harbi şartlarında savaşıyordu. Bu günlerde genel bir uygulama olarak ihtiyatlar başarı sağlanan bölgeden çok, sarsılmış olan bölgedeki vaziyeti sağlamlaştırmak için kullanılmaktaydı (Oglander, 2005, c.II, s.65). Bu anlayışı benimseyen kolordu komutanları, eldeki takviyeleri taarruzun tıkanmakta olan yerlerini açmak için kanatlarda kullanmaya karar verdiler.

Alınan karar doğrultusunda, taarruzun yenilenmesi için önce Kraliyet Deniz Tümeni ile Fransızlar arasına bir tabur destek gönderilirken, 13.40'ta ikinci bir tabur, saat 14.55'te de 1. Deniz Tugayı'nın tamamı sağ kanada sevk edildi. Taarruzun başarısız olduğu sol kanattaki Hint Tugayına ise Gurka taburu ve 88. Tugay'dan iki tabur destek gönderildi (TNA, WO 95/4273). Bu hamlelerden sonra, merkezde ilerlemeyi başararak Kirte'ye yaklaşan ve sağ kanattan yoğun Türk yan ateşi altında olan 42. Tümen askerlerinin kanatlarda takviye edilen birliklerin kendi hizalarına ilerlemelerini beklemekten başka yapacağı bir şey kalmamıştı.

Aldığı takviyelerle sol kanatta Zığındere'den tekrar taarruza kalkan Hint Tugayı Türklerin kararlı direnişi neticesinde fazla zayıat verip hiçbir şey elde edemeden

siperlerine geri döndü. Sağ kanatta Kerevizdere'deki Fransızlar ise saat 16.00'da taarruzu yenileyecek ve Kraliyet Deniz Tümeni de kendilerine destek verecekti. Ancak General Gouraud önce belirlenen saatte taarruza kalkamayacağını, daha sonrasında ise bugün yeni bir taarruz yapmaya güçleri olmadığını bildirdi. Haberi alan Hamilton büyük bir hayal kırıklığı içindeydi:

“Bütün savaş kurallarına göre [42. Tümen] bir şekilde geriye alınmalıydı ama Manchesterlılar dayanacaklarını ve sonuna kadar gideceklerini deklare ettiler. Nasıl yardım edilebilirdi? Asker göndererek! Yani Manchesterlıları “Haricot” tabyasından ve Kraliyet Deniz Tümeni'nin sağındaki tabyadan yan ateşe alan Türkleri geri atarak. Gouraud'ya Haricot tabyasına taarruz edip almalarını rica ettim ve eğer bunu yapabilirlerse Deniz Tümeni'nin de karşısındaki tabyayı ele geçirecekleri sözünü verdim. Saat 15.00'te saldıracağını söyledi. Saat geldi; hiçbir şey olmadı. Daha sonra 16.00'ya kadar bir hareket olmayacağını belirtti ve en sonunda bugün bir taarruz yapmalarının imkânsız olduğunu söyledi. Son mesajı alır almaz 42. Tümen'in geri çekilmesi için ilk önce Hunter-Weston'a telefon açtım ve ardından emin olmak adına karargahına koştum.” (Hamilton, 1920, c.I, s.272-273).

Gün sonunda, muharebeye sokulan ihtiyatlara rağmen, kanatlar tamamen yenilgiye uğramış bulunuyordu. Üst komuta kademesinin ihtiyat birliklerini Türk hatlarının çökmek üzere olduğu merkezde kullanmak yerine kanatlarda kullanması ve bu surette 42. Tümen'in başarısının desteklenmemesi sıklıkla tarihçiler tarafından eleştirilmiştir. Gerçekten de Türkler adına merkezdeki vaziyet hiç iyi gözüküyordu zira İngilizler Kirte Köyü'ne hiç olmadığı kadar yaklaşmıştı. 1 kilometre genişliğindeki siperleri İngilizlere kaptıran 9. Tümen'in sol kanat grubu idi. Burada muharebe eden 56. Alay 1. Tabur ve 45. Alay 2. Tabur askerleri kahramanca direnmeye çalışıyorlardı ancak İngilizlerin yaklaşık 1 kilometre derinliğe sızmalarını engelleyemediler. Kısacası 9. Tümen bir hayli zor durumdaydı. Merkezdeki birlikler bir an önce takviye edilmeli ve kaybedilen siperler geri alınmalıydı. Bu bağlamda, karşı taarruz için bölgeye takviye kıtalar gönderilmeye başlandı. Ancak gönderilen takviyelerin ileri hatlara girmesi kolay değildi. Karargâh subaylarından Mehmet Nihat, 9. Tümen cephesinde yaşanan sıkıntılı durumu anlatırken şöyle demektedir:

“12. Tümen başarılı karşı taarruzlarla kaybettiği mevzilerin büyük bir kısmını geri aldı. 9. Tümen ise geriye doğru kırıldı. Cephenin önemli kısmı buradaki yegâne tahkimat hattı ile beraber düştü. Arkadaki askerler 600-700 metre geride ötede beride çukurlarda, sargı mahallerinde, hela çukurlarında, gizli yollara dayanıyordu. Gizli yolların içi mezbaha gibiydi. Geriden gelen birlikler bunların içlerinde hiçbir şekilde ilerleyemiyor, açığa çıkınca müthiş kayıplar veriyorlardı. Yaralı, cephe, erzak nakliyatı tamamen kesilmiş, emir-komuta tamamen bozulmuştu. Birliğine-askerine sahip subay hemen hemen kalmamıştı. Müthiş bir karmaşa halinde insan yığınları durmadan yaralanıyor ve ölüyorlardı. Grup son ihtiyatlarını da kullanmıştı. Bununla birlikte düşman taarruzu aynı şiddetle tekrarlasaydı büyük ihtimal mahvolmuştuk.” (Sayılır, 2006, s.247.)

Kanatlardaki Türk birliklerinin sağlam bir şekilde direnmesi ve İngilizlerin takviye kuvvetlerini Türklerin çökmek üzere olan merkez kesiminde değil de kanatlarda kullanmaları, muharebenin gidişatını Türklerin lehine dengeleyerek büyük bir krizin yaşanmasına mâni olmuştur. Fransızların ilerleyememesi nedeniyle Fransız ve İngiliz hattı arasında ölümcül bir boşluk açılmış, 2. Deniz Tugayı'nın sağ kanadı tehlikeli bir şekilde açığa çıkmıştı. 2. Deniz Tugayı'nın komutanı Backhouse, ertesi gün tümen komutanına verdiği yazılı raporda açıkça Fransızları suçlamıştır. Önemli tespitler içerdği için bu uzun raporun bir kısmına bakmakta fayda vardır:

“Kuvvetim git gide azaldığı için yardım almadan karşımdaki tabyaya yeni bir taarruz yapma imkânı yoktu. Öğleden sonra iki kez sağımdaki Fransızlar ve geriden yollanacak takviyeler ile taarruza kalkacağımız bilgisi verildi. Ancak ne Fransızlar ne de takviye kuvvetler ile bir taarruz yapılmadı. Tugay'ın kendisine verilen görevi yerine getirememesini aşağıdaki nedenlere bağlıyorum: 1-Fransızların önceden belirlenen hedeflere ilerleyememesi. 2-Elimdeki askerlerin Türk siperlerini ve özellikle tabyayı ele geçirmenin avantajını sürdürmekte yetersiz kalmaları. 3- Binbaşı Roberts, Binbaşı Stuart, Yüzbaşı Sparling ve Yüzbaşı Spearman gibi dört iyi subayın taarruzun başında savaş dışı kalması. 1. Maddeye tekrar dönersek; Fransızlar ile bizim aramızda irtibatı sağlayan Teğmen Barlow, Fransızların 20 metreden fazla ilerlemediğini ve en fazla 12 adamın siperleri terk ettiğini bildirdi. Ve bunlar sadece ona en yakın olanlardı. Teğmen Barlow daha sonra yaralandı. Anson taburunun yaralanmamış en yüksek rütbeli subayı olan Üsteğmen Jones tabyaya ulaştığında hiçbir Fransız görmediğini bildirdi.” (TNA, WO 95/4290).

Neticede, yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı gibi, gönderilen takviyelere rağmen Fransızların taarruza kalkamayacaklarını bildirmesi üzerine sağ kanatta organize bir taarruz yapılamadı. III. Kirte Muharebelerinde en önemli başarıyı yakalayan ve birkaç Türk siper hattını ele geçiren 42. Tümen'in talihi bu andan itibaren hızla kötüye gitmeye başladı. Kraliyet Deniz Tümeni'nin geri çekilmesiyle 42. Tümen'in sağ kanadı tehlikeli şekilde açıkta kalmış bulunuyordu. Askerler ele geçirdikleri Türk siperlerinde yandan öldürücü bir ateşe maruz kalırken, bu şartlar altında burada barınmanın imkânsız olduğu kısa sürede anlaşıldı. Manchester Alayı 7. Tabur A Bölüğünden Er J. Gatley'in bölüğü ele geçirilen son Türk siperlerinden birinde son ana kadar direnen ancak daha sonra geri çekilen iki bölükten biriydi. Gün boyu sağ kanattan açılan Türk ateşi karşısında ne kadar çaresiz durumda kaldıklarını, Fransızların ilerleyememesi ve takviye kuvvet gelmemesi neticesinde oluşan moral bozucu havayı günlüğünde çok çarpıcı cümlelerle anlatmaktadır:

“Hep beraber merkezde üç hat siperi ele geçirdik ve düşmanın en güçlü koruduğu yer olan Alçıtepe'nin neredeyse dibindeydik. Ama kaybettiğimiz adamların yerine geriden gelecek adamımız kalmamıştı. Daha sonra sağ tarafımızdaki Fransızlar Türkleri siperlerinden atamadığı için işler bizim için vahim bir hal almaya başladı. A ve B bölüklerinden geriye kalanların da içinde olduğu siperlerde sağ taraftan derinlemesine açılan düşman ateşi altında kaldık. Sayımız umutsuz biçimde azalıyordu. Fransızlar Türkleri geri atmak ve sağ tarafımızı iyileştirmek için

tekrar tekrar çabaladıkları halde, makineli tüfekler ve bombalar tarafından biçiliyorlar ve her seferinde korkunç zayıat vererek geri çekiliyorlardı. Sağ tarafımıza seri şekilde ateş etmeye ve Türk ölü ve esirlerden aldığımız bombaları fırlatmaya devam ettik. Bu bombalar çok işe yaradı. Türklerle bizi [aynı hat siperde] sadece dar bir boşluk ile bir travers ayırıyor. Bu boşluk sadece bir adamın geçebileceği kadar genişlikte olduğu için düşmanın yukardan tırmanarak veya boşluktan tek tek geçerek bize saldırmasına imkân yok. Gerçek dışı bir an yaşıyor gibiyim. Bütün arkadaşlarım gitti. Ya öldüler ya yaralandılar. Hiçbir subayımız ve astsubayımız kalmadı. Geriye yedek kuvvet gönderilmesi için haberciler yolladık ama hiçbirine cevap alamadık. Deniz tümenine ait yedek kuvvetlerin topçu ateşinden sonra bizim sağ tarafımıza doğru taarruza kalkacağı söylendi. Bu tümen taarruza kalktı ama çok geçmeden Türklerin tüfek, makineli tüfek ve şarapnel atışlarıyla tanıştılar. Hattın geri kalanı yani sol taraf iyi iş çıkarmıştı ve hatlarını güçlendirmişlerdi. Ama bizim bulunduğumuz yer düşmanı buradan attığımız andan beri kötü durumdaydı. Burası Fransızların bizi hayal kırıklığına uğrattığı yerdir.” (IWM, Docs.15727).

42. Tümen muharebe günlüğüne bakıldığında, sağ kanatlarının tamamen açıkta kalmasının ardından (saat 14.37’den itibaren) acil takviyeye ihtiyaç duyulduğuna dair kolordu komutanlığına gönderilen pek çok mesajlar görülmektedir. Ancak Fransızların bir daha taarruza kalkacak durumda olmadıklarını bildirmelerinin ardından, 42. Tümen’in sağ kanadını kapatacak herhangi bir kuvvet olmadığı anlaşılmıştır. Saat 17.30’da kolorduya gönderilen mesajda Manchesterlıların geriye atıldıkları ve çok zor durumda oldukları bildirilir. Oldukça hırpalanan ve başta tugay komutanı Tuğgeneral Noel Lee¹²⁴ olmak üzere bazı tabur komutanları (8. Tabur komutanı Yarbay Heys ve 7. Tabur komutanı Binbaşı Stavacre gibi) da savaş dışı kalan Manchester Tugayı, kolordu komutanının emriyle saat 18.00’de geriye alınır. 5. Manchester Taburunun muharebe günlüğünde belirtilene göre gün boyu takviye tek bir asker dahi almamışlardır. Tabur komutanı Yarbay Henry Darlington geri çekilme emri verdiğinde yaşananları şöyle aktarmaktadır:

“Saat 19.00’da geri çekilme emrini verdiğimde saat 13.00’ten beri direniyorlardı. Bölükler neredeyse yüzde kırk zayıat verdiler. Geri çekildiklerine lanet ediyorlardı ve dayanmaları için geriden hiç takviye kuvvet gelmediğinden şikayetçiydiler. Sakin ancak çok kızgınlardı. Tabi ki takviye kuvvet getirmek için çabaladım ama hiç takviye kuvvet yoktu. Hiçbir zaman olmamıştı.” (Darlington, 1936, s.47-48).

Bu arada Seddülbahir’de ilk ve son kez 4 Haziran’da kullanılan zırhlı araçlar da başarısız olmuşlar, ağır yapıları ve bozuk arazi şartları nedeniyle kısa sürede Türk topçusu için kolay hedef haline gelmişlerdi. Hiçbir araç Türk hatlarını geçemezken bazıları siperlere düştü. I.Dünya Savaşında henüz emekleme çağındaki ve ileri

¹²⁴ 4 Haziran 1915’te gırtlığından vurularak yaralanan Tuğgeneral Noel Lee daha sonra Malta’da tedavi gördüğü hastanede ölmüştür.

teknolojiyle donatılmadığı için savaş meydanlarında herhangi bir etkisi olmayan bu araçlar savaş sonuna kadar Gelibolu’da bir daha kullanılmayacaktı.¹²⁵

4 Haziran günü bittiğinde 42. Tümen ve 29. Tümen’den bazı taburların büyük fedakarlıklarına rağmen merkezde sadece 200 ila 450 metre derinlikte bir arazi ele geçirilmiş, kanatlarda ise hiçbir ilerleme kaydedilmemişti. Artık yapılması gereken iş Türk karşı taarruzlarına karşı elde edilen mevzileri güçlendirmektir ve bu bağlamda birliklere yeni emirler gönderildi. Gün ortasında 42. Tümen’den gelen umut verici haberlerin akşamüstü olduğunda yerini tam bir umutsuzluğa bırakması Hamilton’ı da sarsmıştır:

“Geri çekilmek ıstırap vericiydi ancak bunu yapmamak aptallık olurdu. Hunter-Weston da aynı şeyi hissediyor. Gün içinde yaşanan bütün hadiselerden sonra gelinen nokta, düşmanın Alçıtepe ile aramızda hâlâ güçlü bir siper hattına sahip olmasıdır. Aralarında çok sayıda subayın da bulunduğu ve neredeyse tamamı Manchester Tugayı tarafından alınan dört yüz esir beni teselli etmiyor. Manchesterluların zor elde ettikleri kazançlardan vazgeçmek kalbimi kıran şeydir.” (Hamilton, 1920, c.I, s.273).

4 Haziran akşam olduğunda İtilaf Ordusu inisiyatifi kaybetmişti. Artık Türk karşı taarruzları beklenmekteydi ve bu sıralarda geriden gelen Türk takviyeleri Kırte’ye yanaşmaktaydılar. Gündüz saatlerinde cephesi yarılma tehlikesi yaşayan 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey, İngilizlerin elinde kalan siperlerin geri alınması için kendi inisiyatifi ile akşam saatlerinde bir taarruz hazırlığına girişir ve saat 23.35’e kadar devam eden taarruzlar neticesinde (merkezde pek bir şey değişmese de) 29. İngiliz Tümeni cephesinde kaybedilen siperlerin bir kısmı geri alınır. Ancak 9. Tümen birlikleri karşılıklı taarruzlarda karmakarışık ve dağınık şekilde bulunduklarından bunların acilen toparlanması gerekmektedir. Cephedeki intizamsızlık o kadar fazladır ki ön hat siperlerin ne durumda olduğuna dair tutarlı bilgi alınamamaktadır. Bunun en önemli sebeplerinden biri bölüklerde yeterli sayıda subay kalmamasıdır. 5 Haziran’a gelindiğinde İtilaf taarruzları durdurulmuştur ancak cephede yaşanan muazzam boyuttaki karışıklık sebebiyle durum Türkler adına hala kırılgandır. Diğer taraftan, İngiliz ve Fransızların Türklerin bu zayıflığından faydalanacak durumda olmadıkları da kesindir. Weber Paşa tümenlerden aldığı raporlar neticesinde düşman taarruzlarının hızının tamamen kesildiğini öğrenmiştir. Kurmaylarıyla kısa bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra zor durumdaki 9. Tümen’e taze kuvvet göndermeye ve

¹²⁵ Zırhlı araç birliği komutanı 5 Haziran 1915’te Kolordu Komutanlığına verdiği raporun son paragrafında şöyle demiştir: “Türk topçu ateşinin bütün yollara zarar verdiğini belirtmek isterim. Araçlar siperlere doğru ilerlerken ağır top ateşine maruz kalmıştır. Topçu ateşi en büyük sorunumuz olduğuna göre zırhlı araç saldırıları için en iyi zaman karanlık basmadan hemen önce veya gün doğumundan hemen sonradır.” Bu raporun tamamını okumak için bkz. (TNA, WO 95/4273, EK-4).

birbirine karışan birlikler mümkün mertebe düzenlendikten sonra 5 Haziran'da karşı taarruza kalkmaya karar verir. Ancak takviyelerin bir kısmı hala yolda olduğu için (bu sırada 2. Tümen'den beş tabur Seddülbahir'e intikal etmekteydi) taarruz 6 Haziran günü saat 03.30'a ertelenir. Takviye kuvvet olarak gelen 127., 5. ve 1. alayların alay ve tabur komutanları 9. Tümen cephesine gelerek arazi üzerinde taarruz yönünü incelerler.

5 Haziran gününü toparlanarak geçiren İngilizler ise yapılan gözlem ve keşif çalışmaları neticesinde Kirte-Alçıtepe istikametine ilerleyen Türk nakliye kollarını tespit edilmiştir. Bu doğrultuda VIII. Kolordu Komutanlığından 5 Haziran saat 16.40'ta birliklere gönderilen raporda, gece karanlık çöktükten sonra güçlü bir Türk karşı taarruzunun beklendiği ve buna uygun hazırlıklar yapılması gerektiği bildirilir (TNA, WO 95/4273). İngilizlerin beklediği Türk karşı taarruzu baskın tarzında süngü hücumuyla 6 Haziran saat 03.30'da başlar. 9. Tümen cephesinden ilerleyen Türkler, bir gün önce İngilizlere kaptırdıkları ikinci hat siperlerinin tamamını, daha sonra da birinci hat siperlerin büyük kısmını ele geçirirler. 12. Tümen cephesinde ise ciddi bir taarruz gerçekleştirilemez. 9. Tümen komutanı Halil Sami Bey elde edilen bu başarıdan memnundur:

“Bugün kazanılan başarıda emeği geçen bütün subay ve askerleri tebrik ederim. Çok fazla zayıat veren düşman kaçtı. Şu ana kadar 7 makineli tüfek ve bir telefon aleti ele geçirilerek tümen karargahına getirildi. Düşman aynı zamanda pek çok tüfek ve mühimmat bıraktı. Bazı siperlerimiz düşmanın elinde kalsa da kısa zaman da süngü hücumu ile ele geçirilecektir. Siperlerin içindeki ölümler hemen temizlenmelidir. Şehitlerimiz toplanarak siperlerin gerisinde uzak bir mesafede gömülecektir. Düşman cesetlerine gelince, bunlar büyük bir çukur açılarak yakılacaktır.” (AWM, AWM4 1/27/5 PART:1).

Weber'in verdiği rapora göre ilk anda başarıyla gelişen taarruz daha sonra etkisini yitirerek öğle saatlerinde kendiliğinden durma noktasına gelmiştir. Ancak ön hattaki siperlere haddinden fazla yığılan kuvvet büyük bir tıkanıklığa ve karışıklığa sebep olmuştur. Weber'in deyimiyile, birlikler düşünülemeyecek derecede birbirine karışmış ne sevk ne idare ne de iaşe düzeni kalmıştır. Karışıklık o kadar büyük boyuttadır ki umutsuzluğa düşen Halil Sami Bey, 7 Haziran'da bir rapor yazarak taze ve yıpranmamış kuvvetlerin bir an önce getirilmesini, eğer taze kuvvetler cepheyi teslim almayacaksa 600 metre geride ikinci bir savunma hattı oluşturularak mutlak surette buraya çekilmeyi teklif eder. Ancak geri çekilmeye gerek kalmadan, düşmanın son derece bitkin ve yorgun olmasından da faydalanılarak, tamamen birbirine karışmış halde bulunan on dokuz tabur 7/8 Haziran gecesi geriye alınır. Bunların yerine 21. Alay komutanı Halil Bey komutasında yedi taze tabur ön hat siperlere yerleştirilir ve

cephedeki durum bir nebze olsun iyileştirilir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, EK-7).

6 Haziran'daki Tük karşı taarruzunun ardından III. Kirte Muharebesi sona erer. Son derece küçük bir arazi kazancı İngilizlere pahalıya mal olmuş, 16.000 mevcutlu VIII. Kolordu 4.500 subay ve er zayıat vermiştir. Subay zayıatı yine can sıkıcı boyutta fazladır. Bazı tabur ve bölükler mevcutlarının yarısından fazlasını kaybetmiştir. Bu muharebeye katılan askerlerin günlükleri incelendiğinde birliklerin nasıl eridiklerini görmek mümkündür:

“Bütün 7. Taburdan [Manchester Alayı] veya taburun içindeki 4 bölükteki toplam 800 askerden geriye 300 kişi kalmıştı. 500 kişi ölü, yaralı veya kayıptı. 200 mevcutlu A bölüğü 30 kişiye düşmüştü. B bölüğü de aynı vaziyetteydi. Karşımızdaki düşmana 3'e 1 oranla taarruz ettiğimiz için iki bölük de en çok acı çeken bölüklerdi ve neredeyse hiç subayımız kalmamıştı. Geriye kalanlarımız sıcaktan kavrulmuş, aç, tıraş olmamış, yıkanmamış, kıyafetlerimiz yırtılmış ve parçalanmış halde toz ve kirle kaplı, kısacası tükenmiş haldeydik.” (IWM, Docs.15727).

Hint Tugayı'nın 14. Sih Taburunda 3 subay 200 asker kalırken, Kraliyet Deniz Tümeni'nin zayıatı daha fazladır. 2. Tugay'dan H.C. Foster, verilen zayıatın boyutunu günlüğünde anlatmaktadır:

“4 Haziran: Bütün gün sahra hastanesindeydim. Binbaşı Roberts, Henry, Warwick Crow, Richmond, Frazer Brown ve Flood hepsi öldürüldü. Bunu düşünmek çok korkunç. Ne hissettiğimi tarif etme konusunda kelimeler kifayetsiz kalıyor. Geriye sadece Jones, Ballance, Ashley, Walsh ve ben kaldık ve şimdi bütün 2. Tugay 1050 kişiden ibaret. Barlow ve Perring yaralandı ve Flood esir düştü.

5 Haziran: Dün gece hayatımın en tuhaf gecesiydi, sıhhiye arabaları arka arkaya gelerek yaralıları bırakırken doktorlar bunları cep fenerleriyle tedavi etmeye çalışıyorlardı.

7 Haziran: Hood taburunda geriye kalan üç subayı görmeye gittim. Nelson, Shaw ve Stuart.

8 Haziran: Yeni adamlar geldi. 3 subay ve 180 astsubay ile artık var olmayan Collingwood Taburundan sağ kalan askerler aramıza katıldı.” (TNA, CAB 45/252).

Kraliyet Deniz Tümeni komutanı Tümgeneral Paris'in 7 Haziran'da kolordu karargâhına verdiği rapora göre tümenin toplam zayıatı 70 subay 1.450 askerdir. 2. Tugay komutanı Komodor Backhouse'un 5 Haziran'da henüz muharebe devam ederken verdiği rapora göre ise zayıat 61 subay 1.319 askerden ibarettir. Fransız zayıatı ise sadece 4 Haziran'da 31 subay ve 1.998 erdir.¹²⁶

¹²⁶ 5-7 Haziran tarihleri arasında 2 subay (öldürülen General Ganeval dahil) ve 65 erin de zayı olduğu hesaplandığında Fransız zayıatı toplamda 2.096'a çıkar (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2).

Türk kayıplarına gelince, III. Kirte Muharebesinde Türk zayıatına ilişkin farklı rakamlar verilmektedir. Tutarlı ve net rakam verilememesinin sebebi muharebeler aralıksız olarak devam ederken birliklerin düzenli zayıat raporu tutamamasından kaynaklanmaktadır. Gerçekten de özellikle 9. Tümen cephesindeki durum, 4 Haziran'dan itibaren yoğunlaşan muharebelerde git gide düzensiz ve karışık bir hal almış, çok sayıda takviye birliğin yaralı ve şehit dolu siperlere girmesiyle sevk ve idare neredeyse tamamen kontrolden çıkmış ve yaşanan kaos ortamında doğru düzgün zayıat listesi düzenlenememiştir. Resmi raporlara bakıldığında da net bir rakam verilmekten kaçınıldığı görülmektedir. Liman von Sanders 9 Haziran'da İstanbul'a gönderdiği raporda 9.000 zayıat olduğunu belirtmektedir. Güney Grubu Komutanı Weber'in verdiği raporda ise sadece 4 Haziran'da 6.000 zayıat verildiği anlaşılmaktadır (ATASE, Kls.3474, Dos. H-9, Fih. 6-23,6-24). Beşinci Ordu Komutanlığının zayıat çizelgesine göre; 5 Haziran'da Güney Grubu'nun zayıatı 2 subay, 24 er şehit, 39 subay 3.708 er yaralı olmak üzere toplam 3.459 kişidir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-9, Fih.6-1). Grup komutanlığının 10 Haziran'da ordu komutanlığına verdiği raporda muharebenin ayrıntıları anlatılırken son bölümde içinde bulunulan durum ve zayıat hakkında şunlar yazılmıştır:

“Mevzi-i aslinin ekser ihtiyatı düşman elinde fakat fırkalar râh-ı mestûrların içine dolmuş baş çıkaramıyor. Zabitanın ekseri şehid ve mecrûh olduğu gibi dar bir mıntıkaya arka arkaya takviye suretiyle 19 tabur sevk edilmiş olduğundan bu mukabil taburlar tasavvur edilemeyecek derecede yekdiğerine karışmış ne sevk ve idare ve ne zabt ü rabt ne de i'âşe kalmıştı. Bu vaziyetin devam edemeyecek ve bu askerin ikinci bir ta'arruza kalkamayacağı düşünöldü. Ve Mahâzir-i adidesine binâ'en ikinc hat müdâfa'aya çekilmekten sarf-ı nazar edildi. Binaenaleyh dokuzuncu fırka mıntıkasında mevzi-i asliyenin dört ve beş yüz metre gerisinde ikinci ve daha münâsip bir mevzi hazırlanarak fırkalarımız buraya alınincaya kadar bu tutulan hatta her halde sebât edilmek husûsu takarrür etti. Ve bunun için de elde mevcut ve mevcutla muharebeye girmemiş sekiz taburu Miralay [Albay] Halil Bey (27. Alay Kumandanı) kumandasıyla bu cenâha göndererek 25/26 Mayıs [7/8 Haziran] gecesi tekmil birinci hattın tebdili ve bu mıntıkada mevcut 19 taburun kamilen geri alınması takarrür etti. Ve çok şükür bilâ-hadise bu keyfiyet icrâ edilerek vaziyet selah buldu.

Grup teşkilat ve tensikatiyle meşguldür. Yalnız 22'sinden [4 Haziran] 24 [6 Haziran] sabahına kadar Soğanlıdere'de sıhhiye bölükleri 3500 mecrûh nefer ve 35 mecrûh zâbit tedavi edildiği ve aynı gün mecrûhlarının mühimce bir kısmının henüz meydân-ı harbde kaldığı ve mecrûhünün lâ-ekall 1/3 ü kadar da şehiden bulunduğu nazar-ı dikkate alınırca yalnız ilk muharebe gününün lâ-ekall 6000 telefâta mal olduğu tahakkuk eder.” (ATASE, Kls.4342, Dos.H-6, Fih.22).

Mehmet Nihat da yukarıdaki belgeye benzer şekilde sadece 4 Haziran'da zayıatın yaklaşık 6.000 kişi olduğunu, 6 Haziran sabahına kadar ise 10.000 kişiye çıktığını tahmin ettiğini yazar (Sayılır, 2006, s.249). Şehit ve yaralıların yanında 4 Haziran'da

İngilizlere 400 kadar da esir verilmiştir.¹²⁷ Sonuç olarak üç gün süren bu muharebelerde Türk zayıyatının 9.000-10.000 civarında olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Savunmada olunmasına rağmen verilen kayıp bir hayli fazladır. Bunun üç sebebi vardır: 1- Düşmanın yoğun topçu ateşi 2- Sevk ve idarede yaşanan sıkıntılar 3- Birliklerin birbirine karışarak cephedeki düzenin kaybedilmesi. Ayrıca 5 ve 6 Haziran'da gerçekleştirilen karşı taarruzlar esnasında da düşmana oranla yine fazla zayıyat verilmiş, saldırı taktikleri kaybın anormal derecede artmasına sebep olmuştur.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse, birkaç hafta süren yoğun hazırlıklar ve ayrıntılı operasyon emirleri neticesinde büyük umutlarla başlayan III. Kırte Muharebesi, İtilaf Kuvvetleri adına, zayıyata göre elde edilen arazi göz önüne alındığında büyük bir hayal kırıklığıdır. 4 Haziran taarruzunda Kraliyet Deniz Tümeni, 42. Tümen ve 88. Tugay'ın karşılarındaki Türk siperlerini başarılı şekilde ele geçirmesine rağmen, Fransızların bir türlü ilerleyememesi bütün cephe hattını olumsuz etkilemiş, muharebenin gidişatını İtilaf Kuvvetlerinin aleyhine çevirmiştir. Pek çok İngiliz bu noktada Fransızları korkaklıkla ve kötü savaşmakla suçlamışlardır. Ancak Fransızların Seddülbahir'de cephenin en zorlu bölgesinde savaştıkları unutulmamalıdır. Zira bunlar her daim Asya tarafındaki Türk topçularının ateş menzili içindeydiler. Ayrıca Kerevizdere civarındaki güçlü Türk mevzileri 4 Haziran'daki yoğun topçu ateşinden en az etkilenen bölgeydi. Fransızlar Harricot diye adlandırdıkları tabyaya saldırdıklarında her yönden açılan Türk ateşiyle zayıatları artmış, siperlerin kısa sürede ölü ve yaralılarla dolması nedeniyle neredeyse bütün irtibat siperleri ve gizli yollar kısa sürede bloke olmuştur. Dolayısıyla, günün geri kalanında yeniden organize olup tıkanmış siperlerden ilerleyerek yeni bir taarruza kalkmanın imkânsız olduğu kolordu komutanı tarafından da istemeye istemeye kabul edilmiştir.

Daha önce belirtildiği gibi, pek çok İngiliz tarihçi 4 Haziran'da takviye kuvvetlerin kullanım yerini ve şeklini şiddetle eleştirmiş ve takviyeler kanatlarda değil de başarılı olunan bölgede, yani merkezde kullanılsaydı taarruzun zaferle sonuçlanabileceğini belirtmişlerdir. Merkezde Türk hatlarını yarmak üzere olan 42. Tümen desteklenmediği

¹²⁷ Hamilton'ın belirttiğine göre bu esirler arasında 11 Türk subayı ve 5 Alman vardır. Almanlar *Goeben* savaş gemisinden getirilen makineli tüfek bölüğünün mürettebatıdır. 8 Haziran 1915 tarihli istihbarat raporuna göre Alman makineli tüfek bölüğünden altı Alman esir alındıktan sonra 6 Haziran'da sorgulanmışlardır. Bu raporda Türk ordusunda 4,500 Alman olduğunun tahmin edildiği yazmaktadır. Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde belirtilene göre ise 42. Tümen 450 esir almıştır ve bunlardan 6 tanesi Almandır. Verilen bilgiye göre Alman makineli tüfek bölüğünün başındaki subay Üsteğmen von Rabenau yaralanmış veya öldürülmüştür (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2).

için büyük bir fırsat kaçırıldığı düşünülebilir. Ancak bu yapılmaya çalışılsaydı da ele geçirilen siperlerin tamamı Türk-İngiliz yaralıları ve ölüleriyle dolup taşıdığı için, bu daracık siperlerden ve irtibat yollarından ileriye birlik sevk etmek çok güç bir iş olacaktı. Nitekim askerlerin hatıra ve günlükleri incelendiğinde, ele geçirilen siperlerin tamamen ölü ve yaralılarla dolu olması sebebiyle zorlukla muharebe edildiğine dair pek çok örnek vardır. Kaldı ki bu görüş, karşıdaki Türklerin durumunu görmezden gelen bir bakış açısıdır. İngiliz takviyelerinin muharebeye sokulduğu saatlerde çok sayıda Türk ihtiyat kuvveti de Kirte'ye doğru yaklaşmaktaydı. Yani Türk karşı taarruzları henüz başlamamıştı. 42. Tümen alacağı takviyelerle merkezden ilerleyerek Kirte'yi ele geçirseydi bile kanatlar kuvvetli şekilde desteklenip ilerletilmediği müddetçe bunlar her yönden Türk ateşine açık vaziyette kalacak ve başlaması beklenen Türk karşı taarruzları ile başları daha büyük belaya girecekti. Diğer yandan, Kirte ele geçirilip Türk karşı taarruzlarına karşı savunulsa dahi Kirte'nin düşmesi Türkler adına her şeyin bittiği anlamına gelmiyordu. Alçıtepe'ye dayanarak Kirte'nin biraz gerisinde yeni bir savunma hattı oluşturulacak ve direniş devam edecekti.

İtilaf Kuvvetlerinin en büyük dezavantajı, cephenin her kesiminde kuvvetli yedekler barındıracak kadar çok sayıda birliğin mevcut olmamasıdır. Bu noktada, tarihçilerin Hamilton'ı eleştirdiği bir başka husus ise yolda olan 52. Tümen'i beklemeden taarruza kalkılmasıdır. Ancak unutulmamalıdır ki 25 Nisan'dan beri ordunun karaya çıkması haricinde elle tutulur bir başarı elde edemeyen Hamilton, taarruzdan önce çok baskı altındaydı ve içine düştüğü bu güç durumdan bir an önce kurtulmak istiyordu. Ayrıca Seddülbahir'deki kolordu komutanları Hunter-Weston ve Gouraud da 52. Tümen'i beklemeden taarruz etme konusunda ısrarcıydılar. Türkler mevzilerini daha fazla güçlendirmeden Alçıtepe'yi ele geçirmek istiyorlardı. Peki, 52. Tümen beklenseydi ne değişirdi? Bu soruya cevap vermek kolay değildir, ancak 52. Tümen'in Seddülbahir'deki zorlu muharebelerde fark yaratacak ve muharebeyi İtilaf Ordusuna kazandıracak nitelikte bir tümen olmadığı da çok açıktır. Yeni oluşturulan diğer tümenler gibi bu tümenin de eğitimi zayıftır. Tipik olarak, tabur seviyesinin üzerinde neredeyse hiç eğitim almamışlardır. Tümen ağır topçudan mahrumdur. Tümenin komutanı Tümgeneral Egerton askerlerin tamamına modern tüfek verilemediğinden ve atış eğitiminin yeterli seviyede olmadığından şikâyet etmektedir (TNA, WO 95/4317). I. Dünya Savaşı'nın en zorlu cephelerinden biri olan Gelibolu'ya gönderilen yeni bir tümenin durumu işte bundan ibarettir. Hamilton'ı bir an önce taarruz konusunda acele

ettiren bir diğer husus da siperlerdeki şartların her geçen gün ağırlaşması ve havaların ısınmasıyla dizanteri gibi salgın hastalıkların yayılmaya başlamasıdır.

Neticede III. Kirte Muharebesinden sonra İngiliz ve Fransızların ufku kararmıştır. Artık amaçları Kilitbahir Platosu ya da Alçıtepe hatta Kirte bile değildir; sonu gelmez bir siperler dizisinde bir sonraki siperi almaktan ibarettir (Hart, 2014, s.295).

3.3. I. Kerevizdere Muharebesi (21-22 Haziran 1915)

III. Kirte Muharebesinden sonra her iki tarafın da ağır kayıplar vermesi nedeniyle Seddülbahir'deki çarpışmalar kısa süreliğine arar vermiş bulunuyordu. Her iki ordu da oldukça yıpranmış ve yorgun vaziyetteydi. Güney Grubu İtilaf taarruzlarını zorlukla durdurmayı başarmıştı ancak muharebe düzeninde özellikle ön hat mevzilerde çeşitli zaaflar vardı. Seddülbahir'deki savunma organizasyonu ve düzen 25 Nisan'dan beri bir türlü olması gereken seviyeye çıkarılamamıştı. Nitekim 7 Haziran'da ordu komutanlığına gönderilen mesajın sonunda şöyle denmektedir: “Çok kez komutanlarını kaybetmiş bulunan kıtalar düşman bataryalarının birleşik ve şiddetli topçu ateşi koruması altında girişeceği bir taarruza direnebilecek durumda değildir” dedikten sonra durumun ancak taze bir tümenin süratle gönderilmesiyle düzelebileceğini belirtir. 9. Tümen komutanı Albay Halil Sami Bey'in, aynı tarihte Güney Grubuna gönderdiği rapor içinde bulunulan durumu bütün çıplaklığı ile gösterdiği için önemlidir:

“Dokuzuncu Fırka Kumandanlığı

Kirte Şimâlindeki Fırka Karargâhından / 25. 3. [1]331

Cenûb Grubu Kumandanlığına

1- 22, 23, 24 Mayıs sene [1]331 günlerinde vukû bulan muhârebâtta dolayî mıntıkada bulunan taburların zâbitân ve efrâd zâyî'âtı kesretlidir. Taburlar kâmilin birbirine karışmıştır. Başlarında zâbit olmamasından sevk ve idâre ve i'âşe husûsunda fevkalâde müşkilâta ma'rûz bulunmaktadır. Geride ba'zı taburların cem' ve tanzîmine çalışılıyorsa da pek müşkilâtla henüz bir tabur bile toplanamamıştır. Bu hâlde taburların mevcûd ve zâyî'âtını öğrenmek bile mümkün olamıyor. Umûm taburların efrâdı kâmilin ileri hatta birbirine karışıktır. İleri hatta düşmana pek yakın mesâfede mü'essir ateş altında bunları tefrîk ve geriye sevk mümkün olamıyor.

2- İleri hatta fi'l-hakîka düşman siperlerine girilerek eski hatt-ı aslîmiz istirdâd olunmuş ise de Sığındere [Zığındere]'nin solunda ve Kirte Deresi solunda düşman elinde bulunan bir kısım siperlerimize dün gece icrâ edilen müte'addit hücumlara rağmen muvaffak olunamamıştır. Alınan raporlara ve edilen tahkîkâta nazaran düşman ileri hattındaki kıta'âtımızın karışık bulunmasından istifâde ederek tadrîcen kuvvetini ve siperlerde cebhesini tezyîd etmeye çalışmaktadır.

3- Cebhede on dokuz tabur ve mıntika ihtiyâtında iki tabur ki cem'an yirmi bir tabur kâmilin muhtelif alay ve fırkalara mensûb bulunuyorlar. Zâbitânın ekserîsinin de muhârebeden hâriç

kalması emr-i idâreyi büsbütün işgâl ediyor. Taburların karışık bulunması ve zâbitsizlik yüzünden ileri hatlardaki vaz'iyet hakkında seri' ve doğru ma'lûmât almak gayri mümkündür. Ba'zen bir siperin bizim elimizde ve ba'zen düşman elinde olduğu haberi alınıyor. Topçularımız da bu şerâ'it ve vaz'iyet içinde düşman piyâdesiyle iç içe bulunan piyâdemize ateşleriyle mu'âvenet edemiyorlar.

4- Düşman şu vaz'iyetimizde ciddi bir hücumla daha teşebbüs ederse netîceye emniyet olunamaz. Ve bu hâlde Allah göstermesin bu karışmış ve zâbitsiz yorgun efrâd ile ikinci hatta muntazam tertîbât almak ve emin bir muhârebe yapmak pek mümkün olamaz. Mümkün olsa bile On ikinci Fırka'nın yanı açılacağından mezkûr fırkanın da ikinci hatta çekilmesi veya yanının alınması tehlikeleri baş gösterebilir. Binâenaleyh şu vaz'iyetin tashîhi için iki çâre varid-i hâtırdır: Birincisi kazanılan muvaffakiyeti devam ettirebilmek için ileri hattı taze kıta'âta devrederek mıntıkadaki bütün karışık kıta'âtı geriye alarak taze kuvvetle hücum ve devamla behemahâl düşmanı ileri mevâzi'inden ve hatta eski siperlerinden de çıkararak Seddü'l-bahr istikâmetinde tard etmek sûretiyle kat'î bir muzafferiyet kazanarak emniyeti te'sîs etmek ve geriye alınan kıta'âtı derhâl yeniden tanzîm ederek kâbil-i istifâde bir hâle koymak. İkincisi: Yeni kuvvetlerin celbi mümkün olmadığı takdîrde bu emniyetsiz vaz'iyetten kurtulmak ve düşmanın ikinci bir ta'arruzunda emniyetle müdâfa'a edebilmek ve On ikinci Fırka'nın cenâhını tehlikeye koymamak ve aynı zamanda Kirte ve Kereviz Deresi cenûbundaki mevki'i-müstahkem için mühim olan umûmî hatt-ı müdâfa'ayı bırakmamak üzere şimdiki hatt-ı müdâfa'amızın altı yüz metre kadar gerisinden ya'nî Sığındere [Zığındere] sağında cebel toplarımızın bulunduğu mevzi'in hemen ilerisinden Harap Kilise'nin cüz'î cenûbundan Kerte'nin altı yüz metre cenûbundan geçerek şosede nihâyet bulmak üzere ikinci bir hatt-ı müdâfa'a hazırlayarak burayı taze kuvvetlerle işgâl ile bütün karışık kıta'âtı geriye çekmek. Bu hâle nazaran zâten sağ cenâh siperleri düşman elinde bulunan On ikinci Fırka da yeni mevzimizin solundan Kanlıdere'ye kadar bir siper yaparak hatt-ı aslîsine birleştirdiği hâlde umûmî bir hatt-ı müdâfa'a vücûda gelir. Ve bu sûretle Onikinci Fırka'nın cenâhı da tehlikeden kurtulur. Bu hattın endâht meydanı da şimdikine nispeten daha iyidir.

5- Ta'arruz ve müdâfa'a hakkındaki nokta-i nazarımı da serâhaten arz etmek husûsuna müsâ'ade buyurmanızı ricâ ederim. Şimdiki vaz'iyetimiz emin bir vaz'iyet olmadığı gibi düşman elinde bulunan bir kısım siperlerin istirdâdından sonra da vücûda gelecek müdâfa'a hattı emin bir hat olamaz. Çünkü düşmanın müdâfa'a hattı pek yakın ve endâht meydânımız pek kapalıdır. Binâenaleyh ta'arruzun maksadı düşmanı yalnız elindeki siperlerimizden çıkarmak değil ancak düşmanı tamâmen hezîmete uğratarak denize dökmek olduğu ve bunun için kuvâ-yı lâzime mevcûd olduğu hâlde kâbil-i tecvîzdır. Aksi hâlde gayri müsâ'id vaz'iyetin tashîhi ancak arz olunan ikinci hattı tutmakla kâbilidir. Bu ikinci hat Cenûb Grubu'nun şimdiki mevzi'-i müdâfa'asını da tebdîl etmeyip belki tashîh etmiş olur. Çünkü On ikinci Fırka'nın inde'l-hâce bir kademe daha Kereviz Deresi gerisine yapacağı ikinci hatt-ı müdâfa'a ile bu hat daha emin bir hatt-ı müdâfa'a teşkîl eder.

6- Mütâla'ât-ı âcizânem tasvîb buyrulduğu takdîrde evvelce ihtiyâten tarafımızdan kısmen yapılmış olan tahkîmâtın ikmâli için Grup İstihkâm Kumandanlığı'na emir buyrulması ma'rûzdur.

Dokuzuncu Fırka Kumandanı

Miralay Halil Sami"

(ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih.13). (ATASE, Kls. 4836, Dos.H-16, Fih.1-70).

Halil Sami Bey bazı noktalarda subaysız kalan bitkin kıtaların mutlak surette değiştirilmesi gerektiğini, bu şartlar altında hattın son derece güvenilmez bir halde tutulduğunu, taze kuvvet getirme imkânı yoksa 600 metre geride daha sağlam ve

kuvvetli bir savunma hattı oluşturulması gerektiğini belirtiyordu. Bu arada, Seddülbahir'deki mevzileri gezerek cephedeki intizamsızlığı ve askerlerin bitkin halini kendi gözleriyle gören Liman von Sanders, Çanakkale'deki diğer grup komutanlıklarına oranla Seddülbahir bölgesini savunan Güney Grubu'nun durumundan kuşku duymaktaydı. Kendisini ümitsizliğe iten sebep; verilen zayıtın normal ölçüleri bir hayli aşmasına rağmen hattın hala güvenilir şekilde tutulamamasıydı. Gerçekten de çıkarmaların üzerinden 40 gün geçmesine rağmen Güney Grubu bir türlü güven veren bir yapılanmaya gidememişti. Bunun yanında, iki Alman general, Liman von Sanders ve Weber arasında özellikle ihtiyatların cepheye yakın bulundurulması hususundaki görüş ayrılıkları nedeniyle gergin yazışmalar yapıldı. Liman von Sanders, Weber'in ihtiyatları cepheye uzak bir nokta olan Soğanlıdere'de bulundurmasına şiddetle karşı çıkmaktaydı. Diğer yandan, gerek 9. Tümen komutanı Halil Sami Bey'in Güney Grubu'na gönderdiği rapordan, gerekse diğer birlik komutanlarının benzer raporlarından Weber'in mevcut hatta savunma yapılamayacağı inancında olduğunu hissetmiş, daha geride ikinci savunma hattına çekilme eğilimi içinde olduğunu düşünmeye başlamıştı.

Seddülbahir'deki vaziyetten hiç memnun olmayan ve biraz da sinirlenen Liman von Sanders, buradaki birlikleri tekrar düzenlemek için bir takım idari değişiklikler yapma yoluna gitti. İlk yapılması gereken iş 25 Nisan'dan beri sürekli ileri hatta bulunan ve oldukça fazla zayıt vererek yıpranan 9. Tümen'in düzenlenmesiydi. 25 Nisan'dan beri Seddülbahir muharebelerinin yükünü çeken bu tümen, III. Kirte Muharebesinde de çok fazla zayıt vererek gerçekten kötü duruma düşmüştü ve bütün taburları birbirine karışmış halde cepheye dağılmış bulunuyordu. Dolayısıyla tümenin ön hatta daha fazla kalması cephenin güvenliği adına büyük bir risk teşkil etmekteydi. İçinde çeşitli tehlikeler barındırmasına rağmen, 9. Tümen cephesindeki yirmi bir tabur 8 Haziran'da 21. Alay Komutanı Halil Bey'in çabalarıyla güvenli şekilde geriye alındı ve yerine ihtiyatta bulunan sekiz tabur yerleştirildi (ATASE, Kls. 4342, Dos.H-6, Fih.13-3).

25 Nisan'dan beri sürekli ön hatta bulunarak yıpranan 9. Tümen Kuzey Grubu'nun emrine girerek Kayaltepe bölgesinde görevlendirildi. Bununla yetinmeyen Liman von Sanders, 12 Haziran 1915'te Enver Paşa'ya bir yazı gönderdi ve azim ve kararlı olmadığı ve zayıf biri olduğu gerekçesiyle 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey'i görevden aldı. Kısa süre sonra yerine Albay Kannengiesser getirildi. Liman von Sanders'in belirttiğine göre Weber Paşa ve Esat Paşa'nın da bu kararda onayı vardı

(Esat Paşa hatıralarında bu kararda bir bilgisi veya onayı olup olmadığını belirtmemiştir).

25 Nisan çıkarmalarında son derece buhranlı geçen ilk günlerde tek başına ağır bir sorumluluk altına giren ve ardından Seddülbahir’de yaklaşık elli gün süreyle sürekli ön hatta çarpışan 9. Tümen komutanı Halil Sami Bey’in bu şekilde görevden alınmasının üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Zira görevden alınması günümüze kadar uzanan çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Kendisi Alman komutanlar tarafından zayıflık, gerekli azimden yoksun olmak ve hatta korkaklık ile suçlanmıştır. Halil Sami Bey’in de Alman komutanlara sempati ile baktığı söylenemez. Hatırlanacağı gibi, Halil Sami Bey 25 Nisan çıkarmalarından önce Liman von Sanders’in savunma planını eleştiren ve içinde son derece önemli tespitler içeren bir rapor kaleme almıştı. Daha sonraki günlerde 9. Tümen karargahında görevlendirilen Albay Kannengiesser ile de sık sık tartışma yaşadığı sır değildi. Albay Kannengiesser’in de Halil Sami Bey’in yönetim tarzından pek hoşnut olmadığı ve arka arkaya yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı Weber’e kendisini şikâyet ettiği bilinmektedir:

“[...] Halil Sami sürekli bir mazeret beyanıyla bana karşı geliyordu ve bu böyle devam etti. Bu nedenle, taşınabilir sabrın da sınırı çoktan aşılmıştı. Artık müdafaa edilemez bir hale gelmiş olan bu durumu Mayıs’ın son günü Güney Grubu Komutanı Weber’e bildirmek zorunda kaldım. Tabi onun görevden alınmasında sadece resmi bir emir değil, bilinmeyen bir etki de neden olmuştu.” (Kannengiesser, 2009, s.172).

Halil Sami Bey’in başta Kannengiesser olmak üzere Alman komutanlarla arasında ilk andan beri bir çatışma içinde olduğu anlaşılmaktadır. Kendisinin görevden alınmasının en önemli nedenlerinden biri de 7 Haziran’da Weber’e gönderdiği mesajdır. Halil Sami Bey, daha önce bu metinde bir kısmı verilen mesajda; tümeninin içinde bulunduğu güç durumdan bahisle tutulan mevziinin kırılgan olduğunu ve eğer taze birlik gönderilip yıpranmış birliklerle değiştirilemeyecekse cephenin selameti için bir miktar geri çekilerek ikinci bir savunma mevziine girilmesi gerektiğini savunmuştur. Kendisine göre bu ikinci hat Güney Grubunun savunmasında büyük bir zafiyet yaratmayacak, sadece düzeltilecektir (ATASE, Kls.4836, Dos. H-16, Fih.1-70). Halil Sami Bey’in ikinci mevziye çekilme eğilimi, Weber ve von Sanders üzerinde kendisinin mevzileri savunma azminden uzak olduğu kanaatini yaratmış olabilir. Diğer yandan, 9. Tümen subaylarından Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü tümen komutanının görevden alınması ile ilgili günlüğüne şu satırları yazmıştır:

“Bugün öteden beri tümenin iyisiyle kötüsüyle ve bütün birliklerin işleriyle hemhal olmuş tümen komutanımızdan ayrılıyor. Fakat buradaki gerçek nedenin ne olduğu herkesin bildiği bir şeydir. Yabancı bir el tarafından idare edilmekten kaynaklı ıstıraplı ve sıkıntılı günler geçirmeye başladık. Fakat yukarıda yazdığım gibi esas metin üzerine bina edilen kardeşlik duygusu hiçbir şekilde yok edilemez.” (Sayılır, 2015, s.48).

Görüldüğü gibi 9. Tümen subaylarından en azından bazıları, bu görevden alma hadisesinin asıl sebebinin ayrı bir hesaplaşmaya ve Alman komutanların tavırlarına bağlamaktadır. Sebebi ne olursa olsun, 9. Tümen komutanlığından alınan ve Gelibolu’dan ayrılan Halil Sami Bey, I. Dünya Savaşı boyunca geri hizmetlerde önemsiz görevlere atanır ve Mondros Mütarekesi sonrası emekliliği işleme konur. Alman komutanların iddialarının tersine; 14 Mart 1917’da Çanakkale Muharebeleri’ndeki başarılarından dolayı Gümüş İmtiyaz Madalyası ile taltif edilmiştir. Haksızlığa uğradığını düşünen Halil Sami Bey, cumhuriyet kurulduktan sonra 1924 yılında Müdafaa-i Milliye Komisyonu’na Çanakkale Muharebeleri sırasında görevden alınması hakkında yazdığı dilekçede kendini savunmuş ve Liman von Sanders hakkında “Bir Alman serserisi” gibi çok sert ifadeler kullanmıştır. Raporun dikkat çekici kısımları şöyledir:

“Çanakkale harbi başladığı zaman, lakaydane hareket eden Liman von Sanders gibi bir serserinin ve zerre kadar vazife-i mukaddesesini deruhte etmeyen Kolordu Kumandanı Yanyalı Esat Paşa’nın ihmalkârlığı görülmüyor da, Allah’tan başka istinatgâhı olmayan bendenize kifayetsizlik isnat olunuyor. İyi bilinmelidir ki kifayetsizliğine hükmedilen bu abd-ı aciz, milletin şerefini i’lâ ettirmiştir.” (Görgülü, 2008, s.330-331).

Halil Sami Bey’in görevden alınarak yerine Alman komutan Kannengiesser’in getirilmesinin asıl nedenini kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Ancak, Alman komutanların iddia ettiği gibi Halil Sami Bey’in aciz, kararsız veya korkak bir komutan olduğuna dair herhangi bir somut vakıa veya belge yoktur. Kesin olan şey Kannengiesser’in vatandaşı olan Güney Grup komutanı Weber’e şikayetleri neticesinde Liman von Sanders’in emriyle görevden uzaklaştırılmış olduğudur. Halil Sami Bey’in, sadece Çanakkale’de değil, ilerleyen yıllarda diğer cephelerde de zaman zaman yaşanan Türk-Alman komutanlar arasındaki çekişmeye kurban gittiği anlaşılmaktadır. Diğer yandan, en başından beri Seddülbahir muharebelerinin gidişatından ve yönetiliş tarzından hiç memnun olmayan Liman von Sanders’in, Halil Sami Bey’in yukarıda belirtilen ve bir miktar geri çekilmeyi tavsiye eden raporundan sonra, çok güvendiği Kannengiesser’in şikayetlerinin de eklenmesiyle kendisini görevden aldığı yaklaşımı daha doğru olacaktır.

Daha önce belirtildiği gibi, III. Kirte Muharebesinden sonra çatışmaların bir nebze olsun hız kesmesiyle arka arkaya idari düzenlemelere gidilmeye başlanmıştır zira bu bir zorunluluktur. Çıkarmaların ilk gününden beri kesintisiz muharebelerde sürekli ön hatta bulunan 9. Tümen'in tükenmiş taburlarının ardından, Kerevizdere'de bulunan 12. Tümen de geriye alınır. Cephenin iki tümenle değil üç tümenle tutulmasına karar verilmiştir ki karşılarındaki İtilaf Ordusunun cepheyi beş tümenle tuttuğu düşünüldüğünde bu isabetli bir karardır. Geçici olarak Güney Grubu Kurmay Başkanlığını yürüten Selahattin Adil Bey'in teklifi ve çabalarının ardından Weber'in emriyle; sağ kanatta Ege Denizi kıyılarından Büyük Kirte Deresi'ne (Hariç) kadar 11. Tümen, merkezde Büyük Kirte Deresi'nden (dahil) Kanlıdere'ye kadar 7. Tümen, sol kanatta Kanlıdere'den (hariç) Çanakkale Boğazı'na kadar olan kısımda ise 2. Tümen bulunacaktır. İleri hatta yığılmış ve birbirine karışmış birlikler ayıklanarak kendi tümenlerine gönderilecek, çok zayıat veren 15. ve 2. Tümenlerin bir an önce kuvvetlendirilmesi için gereken çaba sarf edilecektir. Güney Grubu, yapılan bu değişiklikler ile bir nebze olsun daha güvenli bir hal almış bulunmaktadır. Weber, gerekli düzenlemelerin bir an önce yapılması için tümen komutanlarının fedakârca ve bizzat çalışmalarını talep etmiş ve verdiği iki ayrı emirde şu hususlara vurgu yapmıştır:

“-Teşkilâtın melfûf nizâm-ı harbe göre bir an evvel ikmâl ve icrâsı hâlinde hem mübâdelenin intizamını te'mîn ve hem de kıta'âtın yekdiğerine karışması men' edilerek tanzîm-i mesâ'î mümkün olacağından bu bâbda fırka kumandanlarının fevkalâde ibrâz-ı mesâ'î eylemelerini ve yekdiğerine mu'âvenet-i mütekâbilede bulunmalarını hâssaten ricâ ederim.” (ATASE, Kls.4342, Dos.H-6, Fih.16).

-Mıntıka tebeddülâtının kemâl-i sükûnet ve dikkatle icrâsıyla düşmana hissettirilmemesine fevka'l-âde i'tinâ olunmasını ve fırkaların en nâzik olan şu sırada mu'âvenet-i mütekâbile husûsuna bi'l-hassa dikkat etmelerini ve şu sırada kendi tarafımızdan müsâdemâta sebebiyet verilmemesini fırka kumandanlarından ehemmiyetle ricâ ederim.” (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 24).

Bu süreçte birliklere çekidüzen verilmeye çalışılırken, Çanakkale'deki kanlı muharebelerde verilen zayıatın yüksek olması sebebiyle Liman von Sanders ve Enver Paşa arasında takviye kuvvet ve ikmal erleri gönderilmesi hususunda çok sayıda yazışma yapılmıştır (Liman von Sanders'in 9 Haziran 1915 tarihli raporuna göre Kuzey Grubu'ndaki taburların ortalama er sayısı 791 iken, Güney Grubu'nda bu sayı 501'e düşmektedir). Nitekim Güney Grubu karargahında hazırlanan tabloya göre 9 Mayıs-21 Haziran tarihleri arasındaki toplam zayıat 17.761 yaralı 9.000 şehit olmak üzere 26.761'i bulmuştur. (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 58-8). 12 Haziran'da XV. Kolordu komutanlığının verdiği rakamlara göre tümenlerin mevcudu aşağıdaki tabloda verilmiştir:

Tümenler	Subay	Er	Tüfek
2. Tümen	64	6.715	5.439
3. ve 7.Tümen'den taburlar	85	4.410	4.367
11. Tümen	66	5.500	4.467
12. Tümen	111	5.700	4.642
15. Tümen	85	5.728	4.461
Toplam	411	28.053	23.376

Tablo 15: Güney Grubu'ndaki Tümenlerin İnsan ve Tüfek Mevcutları (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 31).

Tablodan da anlaşılacağı üzere tümenler neredeyse yarı yarıya erimiştir. Gönderilen ikmal erleriyle tümenlerin mevcutları arttırılmaya çalışılmıştır ancak gelen ikmal erlerinin sayısı ihtiyaca oranla az olduğu gibi, eğitimleri de bir hayli zayıftır. İkmal erlerinin eğitim ve teçhizat açısından yetersiz oluşu ordu içinde çok sayıda yazışmanın konusu olmuştur. 126. Alay 1. Tabur komutanının 16 Haziran'da alay komutanına gönderdiği mesajda yeni gelen ikmal erlerin çoğunun askeri bakımdan bir değeri olmadığını yazmaktadır:

“16 Haziran 1915-Zığındere

126. Alay Komutanlığına

1-Şu ana kadar tabura 497 asker gönderilmiştir. Bunlardan 83 tanesi 1897 yılındaki Yunan Savaşında veya Balkan Savaşında 1,5 ay süreyle silah altına alınmışlardır. Geri kalanının hiç eğitimi olmadığından askeri değeri yoktur (bölük komutanlarının raporlarına göre).

2-Bütün askerlerde eski model [1891 yapımı] mavzer tüfeği vardır.

126. Alay 1. Tabur Komutanı Zeki” (AWM, AWM4 1/27/5, PART:1).

126. Alay'dan tümen komutanlığına gönderilen bir başka mesajda ise gönderilen ikmal erlerinin eğitimsiz oldukları daha ayrıntılı olarak anlatılmıştır. 19 Haziran tarihli bu mesaja göre; 1. Bölük 223 askerden oluşurken bunların 130'u eğitimsizdir. 2. Bölük mevcudu 237 iken sadece 46'sı eğitilidir. 3. Bölükte 200 eğitimsiz asker bulunurken 43 asker eğitilidir. 4. Bölükte ise vaziyet daha kötüdür. Gönderilen 103 ikmal erinden sadece 6 tanesi eğitilidir. Geri kalanlardan 97 tanesi tüfeklerine cephaneye sürmeyi doğru düzgün bilmemektedir. Alay komutanının taburlara gönderdiği 23 Haziran tarihli bir başka mesajda ise şöyle denmektedir:

“Taburlara verilen yeni askerler tüfeklerini nasıl kullanacaklarını bilemeyecek kadar eğitimsizlerdir. Yarın sabah saat 10.00'da düşmana atılacağımız göz önüne alındığında bu

kesinlikle mazur görülemez. Bu askerler ayrılmalı amele taburuna gönderilmelidir.” (AWM, AWM4 1/27/5, PART:2).

Bir bölük komutanının mesajında da benzer ifadeler mevcuttur: “Bu sabah muharebenin yarattığı asker eksikliğini tamamlamam için bana verilen 76 asker arasında tek bir onbaşı veya çavuş yok ve hiçbirisi tüfek kullanımı konusunda eğitilmiş görünmüyor.”¹²⁸ Nitekim bir başka raporda da alaylardaki eğitilmiş ve eğitimsiz askerlerin miktarı arasında büyük bir orantısızlık olduğu ve derhal bir düzenleme yapılması gerektiği belirtilmiştir (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 28). Son olarak, İkmal ve Depo Kumandanı Binbaşı Avni’nin 14 Haziran’da Güney Grubu karargahına gönderdiği mesaj, içinde bulunulan durumu en iyi şekilde özetlemektedir:

“Cenûb Grubu Erkân-ı Harbiye Riyâsetine

1-Bu gün vürûd eden ber-mûceb-i emr 200’ü 11.Fırkaya ve 427’si 7. Fırkaya sevk olunan efrâd Ankara Ahz ü Asker Şu‘abâtından 1 Haziran [1]331 tarihiyle vürûd etmişlerdir

2- Hâkî elbise ile mülebbestirler. Kısım-ı a‘zamı feslidir. Teçhizâtı yoktur. Silahları da yoktur.

3- Ale'l-umûm a‘zamî olarak dört mâh [ay] kadar ta‘lîm ve terbiye edilmişlerdir.

Not: Fesleri kaldırılmalı

İkmâl ve Depo Kumandanı

Avni” (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 41).

Cepheye eğitilmiş asker gönderme konusunda yaşanan sıkıntılar bir yana, ordunun her çeşit mühimmat ile teçhizatını arttırmak ve mevzileri güçlendirmek için şiddetle ihtiyaç duyulan kazma kürek ve kum torbası gibi malzemelerin de temini her daim zor olmuş ve genellikle istenen miktarın altında gönderilen malzemeler ile savunma hattı mümkün mertebe güçlendirilmeye çalışılmıştır.¹²⁹ Temmuz ayına gelindiğinde her çeşit

¹²⁸ Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. 7. Tümen komutanının 20. Alay komutanına gönderdiği bir emirde şöyle demektedir: “Görünüşe göre 15 gün önce taburların mevcudunu doldurmak için gönderilen ikmal erleri arasında bazıları tüfeklerinin nişangahını henüz bilmiyorlar. Komutan, bundan sonra askerlerden herhangi birinin nişangah ayarı yapacağını bilmemesi durumunda bundan subayların sorumlu tutulacağını belirtti. Subaylarımız geri hatta bulunan askerlere nişan alma konusunda her zaman ders verebilirler. Alay komutanları bu basit hususlara dikkat etmeli ve bu tür kusurların tekrarını önlemelidir.” (AWM, AWM4 1/27/5, PART:2).

¹²⁹ 19 Haziran tarihli bir raporda Güney Grubu’nun tüfek kaybının 15.000 olduğu belirtilirken, karargâh subaylarından Mehmet Nihat tüfek sıkıntısını anlatırken 5. Alay’da 2.000 askere karşılık elde sadece 700 tüfek olduğunu yazmaktadır (Sayılır, 2006, s.252). Liman von Sanders’in Başkomutanlık makamına gönderdiği rapora göre, 20 Haziran 1915 tarihi itibarıyla Güney Grubunun cephanesi şöyle idi: 550 sandık piyade cephanesi, 17.304 seri sahra, 1289 mantelli sahra, 300 adi cebel, 2583 seri obüs, 451 12’lik adi obüs, 400 adet 22 çapında havan mermisi (ATASE, Kls. 3474, Dos.H-10, Fih.1-39,1-42). Tümen ve alay komutanları cephanesi sarfiyatının çok fazla olduğunu ve askerlerin sakin kalarak gerek olmadıkça siperden ateş etmemeleri konusunda sık sık birliklere uyarı emirleri göndermekteydi. Aynı şekilde bomba atmaya bilmeyen erlerin gereksiz bomba sarfiyatına sebep olduğu da emirlerde dikkat çeken bir diğer husustur. Liman von Sanders daima kuşku duyduğu Güney Grubu’na yeterli top, silah ve mühimmat sağlamak için çok çalışmış ve yardım için Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı’na dahi başvurmuştur.

mühimmattan tasarruf etmek için tedbirler alındığı ve bu hususta subayların dikkatinin çekildiği görülmektedir. Buna en güzel örneklerden biri 7. Tümen komutanının 16 Haziran'da 20. Alay komutanlığına gönderdiği emirdir:

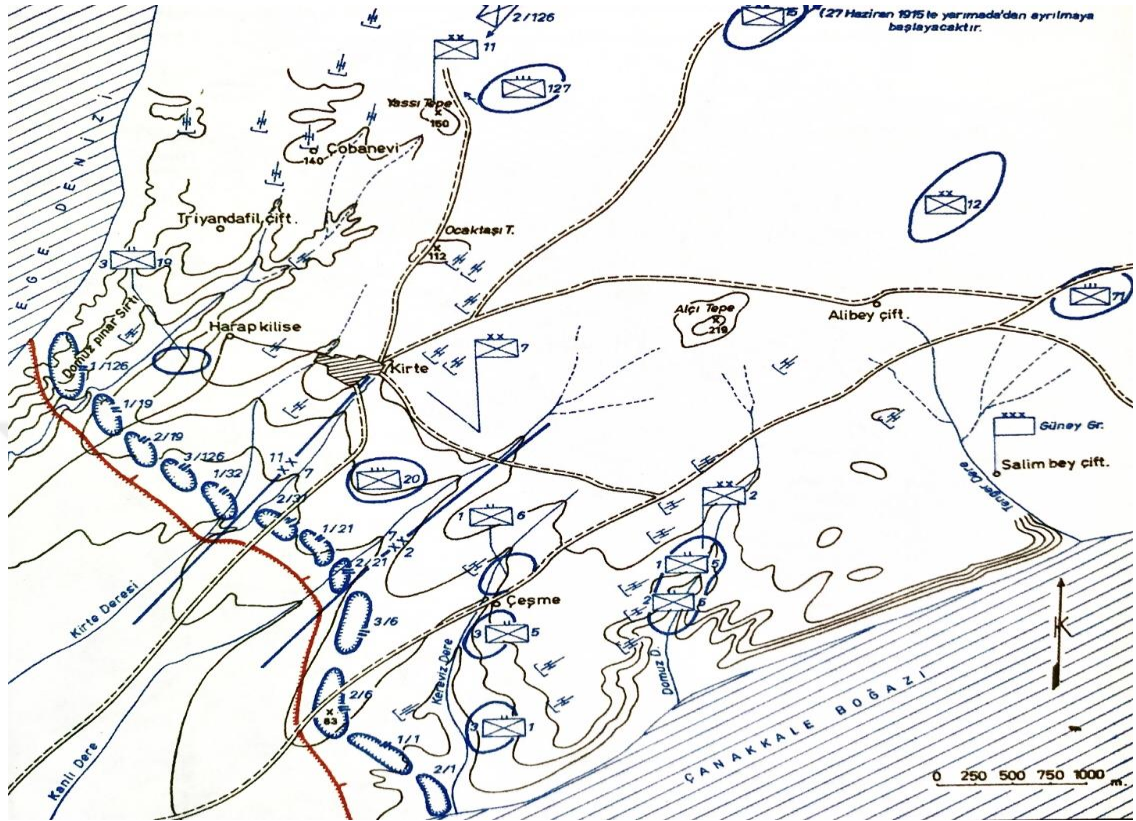
“Grup Komutanı, son beş gün içinde harcanan mühimmat miktarını aşırı buluyor. Bu nedenle ateş hattına nişancılar yerleştirilmeli ve isabet edeceğinden emin olmadıkça yine ateş etmemelidir. Askerlerin hedeflerinden emin olmadıkça ateş etmeme doğrultusundaki emir tekrar dikkatinize sunulur. Ülkemizde mühimmat üretebilecek fabrikalar bulunmadığından ve şu anda yurt dışından temini mümkün olmadığından bu husus son derece önemlidir. Dolayısıyla mühimmatın ekonomik kullanılması bir görevdir. Subaylar, atışları iyi nişancı olduğu bilinen birkaç adamla sınırlandırır, önemli ölçüde mühimmat tasarrufu sağlanabilir. Bugünden itibaren mühimmat israfı görev hatası olarak değerlendirilecektir. Bombaların savurganca harcanmasına da aynı şekilde dikkat çekilmektedir.” (AWM, AWM4 1/27/5, PART:2).

10 Haziran 1915 tarihli bir emirde düşmandan ele geçirilecek her tüfek ve her yüz fişek için birer mecidiye ödül verilmesi kararlaştırılmıştır (ATASE, Kls.4342, Dos.H-6, Fih.51). Ordu komutanlığı ve Güney Grubu arasındaki yazışmalara bakıldığında Güney Grubu'nda hüküm süren çeşitli aksaklıkların devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda 20 Haziran tarihinde Güney Grubu kurmay başkanının orduya gönderdiği raporda, Haziran ortası gibi geç bir tarihe kadar dahi doğru düzgün kayıt ve istatistik tutulamadığı, taburların silah kayıplarının ve ihtiyaçlarının ortaya çıkarılması için çalışma başlatıldığı ancak çeşitli sebeplerden ötürü bu çalışmadan yeterli sonucun alınamayacağı belirtilmiştir. Kurmay başkanının şu cümleleri Seddülbahir'de yaşanan sıkıntıların bir özeti gibidir:

“Taburlardan istenilen çizelgelerden gereği kadar fikir alınabileceği sanılamaz. Çünkü çeşitli taburların asıl erleri mevcutlarının %80'ini kaybetmiş ve birçok kez ikmal erleri ve silahlar verilerek şimdiki mevcutlar elde edilmiş ve bu taburların çoğunda eski subay kalmamış ve bir kısmı da değiştirilme ile Kuzey Grubu'na ve Asya Grubu'na geçmiş olduğundan ve zaten muharebe durumu da öyle inceden inceye kayıp incelemesine kesin olarak engel olduğundan, herhalde bu kayıplar dahi diğer muharebelerin kayıpları ve istatistikleri gibi karanlığa gömülmeye mahkumdur” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, EK-13).

Raporun 6. Maddesinde yazarlar özellikle ibretliktir: “Durumun ilk andan itibaren bu kadar karışık başlaması ve ta 9 Haziran 1915'e kadar böyle gittikçe daha çok karışarak sürmesinin sorumluluğu -gerçi bugünden soruşturulması gerekirse de durum ve zamanın değişmesi ve kişilerin gerekli olması bakımından- ancak savaşın mesuliyetleri araştırılırken medyana çıkabilecektir” Bu cümleler Güney Grubu'nda ilk günden beri devam idari intizamsızlığın açık bir itirafıdır. Bu sözlerden sonra “şimdilik bu hususta aşağıdaki bilgiler sunulabilir” denilmiş ve birliklerin silahlı mevcutları verilmiştir. Buna göre şu ana kadar Seddülbahir'deki silah kaybı 15.378'dir (Kuzey Grubu'nun

silah kaybı 2.000'dir) (ATASE, Kls.3474 Dos.H-10 Fih.1-47). Sadece silah kaybında değil, Seddülbahir muharebelerinde tutarlı zayıat listelerinin çıkarılamamasının sebebi karargâh çalışmalarının yeterli şekilde yapılmaması, yani idari intizamsızlıktır.

Harita 26: Güney Grubu Savunma Düzeni 16 Haziran 1915 (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, Kroki: 11).

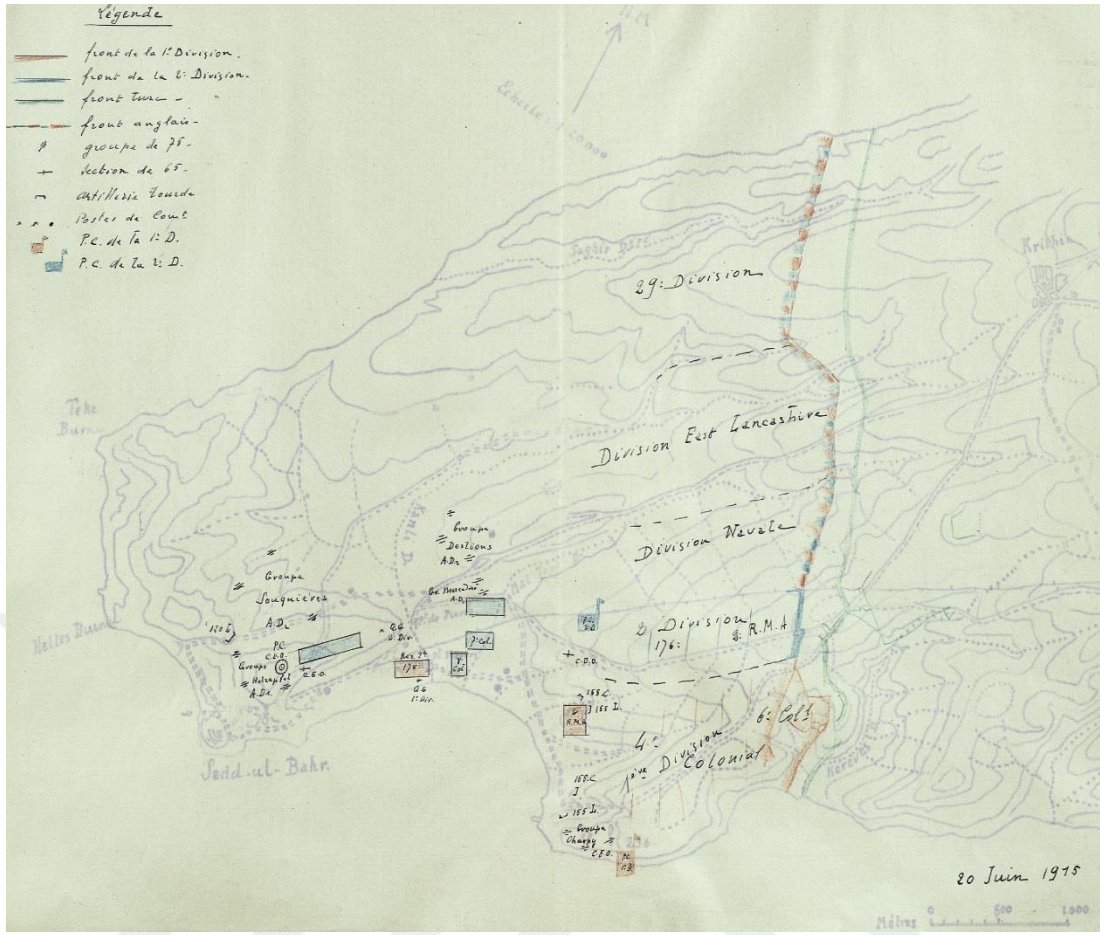
Türkler kendilerini toparlamaya çalışırken, büyük miktarda takviye kuvvet olmadan Alçıtepe'nin ele geçirilemeyeceğini dost/düşman herkes tarafından anlaşılmıştır. Hamilton, son taarruz öncesinde yeni takviyeler gönderilirse Çanakkale Boğazı'nı ele geçirip geçiremeyeceğini soran Kitchener'a; taarruz başarısızlıkla son bulunca şöyle cevap verir: "Hala Kilitbahir'i ele geçirebileceğime inanıyorum ancak dört yeni tümene ihtiyacım var" (Hamilton, 1920, c.I, s.277). Bu arada Savaş Konseyi yerine kurulan ve 7 Haziran'da toplanan Çanakkale Komitesinde yeni kurulan ordudan üç tümenin Çanakkale'ye gönderilmesine karar verilmiştir (TNA, CAB 42/3/1). Ancak bu tümenlerin Çanakkale'ye gelmesine daha bir aydan fazla süre vardır.

Yeni birliklerin Çanakkale'ye gönderilmesine karar verilmişken, sahadaki generallerin yeni gönderilecek tümenleri beklemeye niyetleri yoktur. İki kolordu komutanı, General Hunter-Weston ve Gouraud yeni bir plan önerisi ortaya atarlar. 4 Haziran muharebesi

güçlü düşman mevzilerini ortadan kaldırmak için gerçekten de uzun ve ciddi bir topçu ateşine ihtiyaç duyulduğunu kanıtlamıştır. Ancak her zaman bir numaralı öncelik olan Batı cephesinin acil ihtiyaçları nedeniyle, Gelibolu’da mühimmat bolluğu olmadığı ve olmayacağı da herkesin malumudur. Bundan dolayı elde mevcut tüm topçu gücü bir bölgede toplanacak, açılacak şiddetli bombardımanın akabinde yerel hedefleri olan taarruzlara kalkılacaktır. “Kopar ve tut” denilen bu yeni taktiğe göre şu ana kadar bütün cepheden icra edilen ve hedefi Kirte-Alçıtepe olan genel taarruz prensibi terk edilecek, tüm topçuları bir yere toplayıp hedefi sınırlı yerel taarruzlarla stratejik küçük tepeler, tahkim edilmiş noktalar ve siperler ele geçirilecektir. Taarruzun başarıya ulaşması için tek çare dar bir bölgede yapılacak yoğun topçu bombardımanının ardından taarruza kalkılmasıdır. Böylece az zayıyla kayda değer bir arazi kazancı sağlanacağı düşünülmektedir. Hamilton da iki kolordu komutanının benimsediği bu harekât tarzını onaylar. Hamilton ile konuşan Ashmead Bartlett, bu strateji değişikliği hakkında biraz da alay eder tarzda şunları yazmaktadır:

“Sir Ian [Hamilton] artık daha yaşlı ve endişeli görünüyordu. Bana, hareketin başında kendisinin ve danışmanlarının Türk mevzilerine bütün hat boyunca taarruz etmenin en iyi yöntem olduğunu düşündüklerini, ancak şimdi bu planın bir hata olduğunu gördüğünü, birkaç gün içinde hattın belirli bir kesiminde çok sayıda topun konsantre ateşinden sonra bir taarruz yapılacağını söyledi. Hiç kuşkusuz bu “*coup de main*”in artık mümkün olmadığı ve eğer İstanbul ele geçirilecekse Yarımada’yı santim santim ele geçirmek zorunda olduğumuz yolunda bir itiraf anlamına geliyor. Böyle giderse hareketin birkaç yıl ya da en azından savaşın sonuna kadar sürmemesi için hiçbir neden yok. Sir Ian ayrıca Türklerin zayıfladığını ve mühimmat sıkıntısı içinde olduklarına dair belirtiler gösterdiğini söyledi. “Ümit hiçbir zaman tükenmez...” (Bartlett, 1920, s.136).

Bilindiği gibi III. Kirte Muharebesinde merkezden yapılan yarma hareketi başarılı olmuş ancak kanatlarda tam bir yenilgi alınmış ve Türklerin her iki kanatta da güçlü savunma mevziilerinin olduğu anlaşılmıştı. Dolayısıyla dar bölgeden yapılacak yeni taarruz stratejisi öncelikle kanatlarda denenmeliydi. Kanatlardaki, yani Kerevizdere ile Zığındere’deki Türk siperleri ve tahkimatları farklı zamanlarda yapılacak iki ayrı taarruzla ele geçirildikten sonra taarruz sırası merkeze gelecek ve böylece kanatlarla birleşmek suretiyle bütün cephe hattı ilerlemiş olacaktı. Bu yeni taarruz stratejisinin ilk olarak Kerevizdere’deki Fransız kolordusunun yapmasına karar verildi. Bu ilk taarruzun hedefi Kerevizdere sırtları ve 83 rakımlı tepe (La Redoute Bouchet) idi.

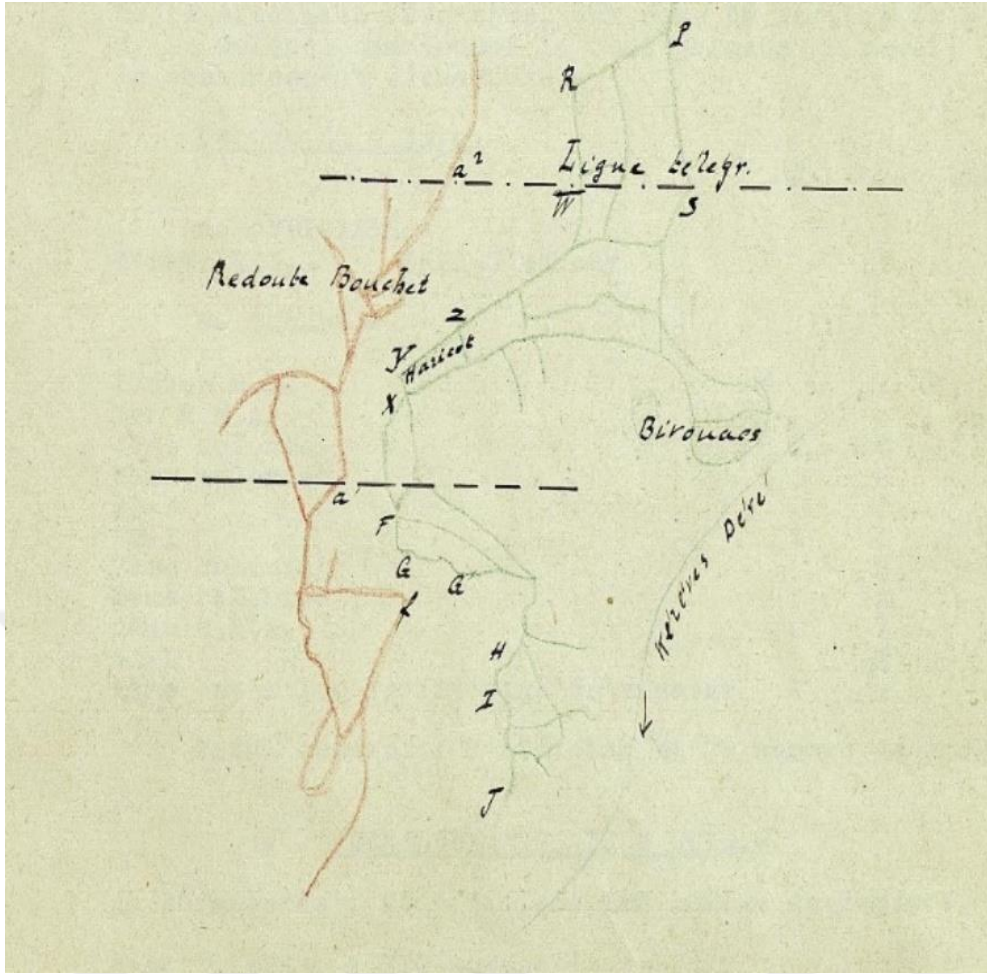
Harita 27: Kanat Taarruzları Başlamadan Önce İtilaf Kuvvetleri Hattı ve Fransız Topçu Mevzileri (20 Haziran 1915) (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 10).

General Gouraud'nun hazırladığı plana göre, Kerevizdere'nin batı yamaçlarında her iki tarafta bölgeye hakim konumlarıyla dikkat çeken l'Haricot (Kemal Bey Tepesi) ve 200 metre kuzeydoğusundaki Quadrilateral (Kudsi Bey Tepesi) adını verdikleri istinat noktaları çok yoğun ve konsantre topçu ateşinden sonra ele geçirilecekti. 20 Haziran'da verilen operasyon emrinde şöyle denmekteydi: "176. Alay'ın önündeki birinci ve ikinci hat Türk siperleri ile 6. Sömürge Alayı'nın önündeki üç hat Türk siperi ele geçirilip güçlendirilecek ve Türk karşı taarruzlarına direnerek bu hatlar arasında bağlantı kurulacaktır." 650 metre uzunluğundaki bu dar cephe yedi 75 mm'lik batarya, iki 155 milimetrelik kısa batarya, yedi İngiliz obüsü ve 16 Dumêzil havanı tarafından bombalanacaktı.¹³⁰ Bu bombardıman, Seddülbahır'de şu ana kadar yapılan muharebeler içinde en dar cephede yapılan en ağır bombardıman olacaktı. III. Kirte Muharebesinde

¹³⁰ Dumêzil: Türk askerlerinin "kara kedi" olarak adlandırdığı kara torpili.

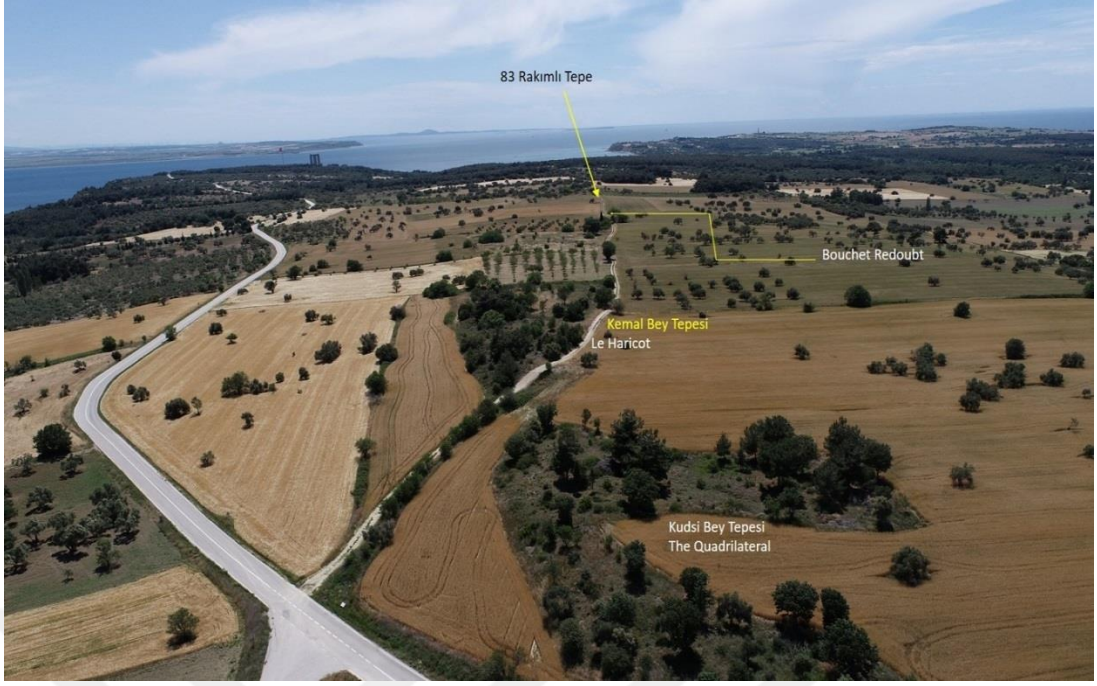
Yassitepe'ye kadar olan araziye hakim olacak şekilde kazılmıştı ancak dere bitimine doğru olan siperler korumasız ve açıktaydı. Tüm siperler birbirine irtibat hendekleriyle bağlanmış vaziyetteydi. Fransız topçusu 19 Haziran'dan itibaren 21 Haziran'a kadar şiddetini giderek arttıracak şekilde Türk siperlerini yoğun şekilde bombalamaya başladı. Bombardmanın bu şekilde şiddetlenmesi doğal olarak Türklerin dikkatini hemen çekmiş ve Güney Grubu karargâhı olası bir düşman taarruzuna karşı hazırlıklı olmaları konusunda 2. Tümen birliklerini uyarmıştır.

Fransız taarruzu planlandığı şekilde 21 Haziran sabahı açılan yoğun topçu ateşinin ardından saat 06.00'da başlamış ve ilk hat Türk siperlerinde ciddi yıkıma sebep olmuştur. Albay Girodon'ın raporuna göre, 176. Alay taarruz başladıktan on dakika sonra ilk hat Türk siperlerine girmiş ve ikinci hat Türk siperlerinde zorlu bir mücadele yaşanmaya başlamıştır. Saat 06.40'ta ilk hattaki Türk siperleri zorlanmadan ele geçirilir ancak ciddi şekilde yaralanan Albay Girodon geriye alınır ve General Simonin komutayı devralır. Kudsi Bey Tepesi (Quadrilateral) hariç olmak üzere Kemal Bey Tepesi (l'Haricot) dahil ilk ve ikinci hat Türk siperleri kısa sürede Fransızların eline geçmiştir. Sağ kanattaki 6. Sömürge Alayı ise ilk Türk siperlerini ele geçirirse de ikinci hatta ulaşamamış, siperlerin içi Türk ve Fransız ölümlerle dolup taşıdığı ve alay komutanı da vurulduğu için saat 07.00'de eski siperlerine geri dönmüştür.

Kroki 16: 21 Haziran Taarruzundan önce Kemal Bey Tepesi (l'Haricot) Bölgesindeki Türk siperleri. Bu tepe ve Civarındaki Siperler 21 Haziran'da Fransızların Eline Geçmiştir.

Bu ana kadar görülmemiş şekilde yoğun topçu ateşi altında kalan 2. Türk tümeni çok fazla zayıat vermiş, tümen komutanının emriyle gerekli bölgelere ihtiyatlar sevk edilmiş ancak saat 08.00 olduğunda tümen komutanının emrinde hiç ihtiyat birliği kalmamıştır. Vaziyet derhal Güney Grubu karargahına bildirilir. 2. Tümen'in emrine 71. Alay, 5. Alay, 21. Alay ve 34. Alay'dan taburlar verilir. Türk siperleri açılan şiddetli bombardıman neticesinde neredeyse dümdüz olmuş ve barınılamaz hale gelmiştir. Ancak öğle vakti geldiğinde Fransızlar da özellikle 1. Tümen bölgesinde zor durumdaydılar. 1. Tümen komutanının saat 12.40'taki raporuna göre; Türk karşı taarruzları nedeniyle ele geçirilen siperlerde barınamamışlar ve kendi siperlerine geri dönmüşlerdi. Taarruzun tekrarlanması için yeni bir topçu baraj ateşi talep edilmekteydi.

Fotoğraf 1: Fransızların Mayıs ayında ele geçirdiği 83 Rakımlı Tepe, 21 Haziran’da Ele Geçirdiği l’Haricot (Kemal Bey Tepesi) ve hemen 200 Metre Kuzeyinde Henüz Türklerin Elinde olan Quadrilateral (Kudsi Bey Tepesi-Bu tepe daha sonra 30 Haziran tarihinde Fransızların eline geçecektir) (<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Bu arada, Türk karşı taarruzlarını düzenlemek için çatışmalara aktif olarak katılan 2. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal Efendi saat 11.00 civarında iki yerinden ağır surette yaralanarak savaş dışı kalır. 2. Tümen karargâh subaylarından Üsteğmen Celal bu sırada cephede yaşananları ve Yüzbaşı Kemal’in yaralanmasını hatıratında anlatmaktadır:

“Yüzbaşı Kemal evvela kol bileğinden yaralanmış, ehemmiyet vermemiş, kendi mendiline sarıp vazifesine devam etmiş, biraz sonra ağır çaplı bir gemi topu mermisinin büyük parçası kasığına isabet ederek bu defa ağır surette yaralanmıştı. İçinde çalıştığımız kovuk hem Kemal’in yatak odası hem tümen karargahının çalışma yeri idi; bunun için buradan ayrılamıyorduk. Kemal’i yatağa yatırdık, ben de orada işime devam ettim. Bir müddet sonra tümen komutanı [Yarbay Hasan Askeri Bey] geldi. Şahsen çok cesur olan bu zat, cephenin fazla tesiri altında kalmıştı. Artık Kerevizdere hattında müdafaaya imkân kalmadığını tahmin ederek tümenin ikinci hatta alınmasını istiyordu. Birinci hattı geri almaya imkân yoktu. Kerevizdere mevzii, derenin düşman tarafında bulunan ve gayet dik cenubişarki yamaçlarının en üst kısmında idi. Düşmandan sıyrılmak imkânı yoktu, sıyrılıp geri çekilecek kıtaların da düşman ateşi altında Kerevizdere’ye doğru dik yamaçları inmesi ve sonra buna yakın meyilde doğu sırtlarına tırmanması lazımdı. Bu suretle çekilmede verilecek zayıat, müdafaadakinden fazla olacaktı. Bu mevzii bırakırsak bütün güney cephesi mevzilerinin mühim bir kısmı elden gidecek, düşman da sağ kanadını gözetleme yerlerini biraz daha ileri sürecekti. Bu münakaşalar esnasında yatağında baygın bir halde yatan Kemal ara sıra gözlerini açarak “Aman çekilmeyiniz, sakın cepheyi geri almayınız” gibi tavsiyelerde bulunuyordu. Mesela “Kerevizdere mevzii daha ziyade dayanamaz” gibi bir söz geçse; hemen yarı baygın bir halde ve kapalı gözlerle “dayanır, dayanır” diye müdahale ediyor bütün varlığıyla bize yardımda

bulunuyordu. Gerek mevzii ve gerekse tümeni çok iyi tanıyan kurmay başkanının bu müdahaleleri hepimiz için kıymetli olmuştu.” (Perk, 1940, s.178-179).¹³²

Tümen karargahındaki geri çekilme tartışmaları yaşanırken, muharebe bütün şiddetiyle devam etmekteydi. 2. Tümen’e destek olarak gönderilerek taarruza katılan 71. Alay’ın genç subaylarından Teğmen İbrahim Naci günlüğünde taburunun muharebeye girişini şu satırlarla anlatmaktadır: “Saat 07.00, Gecedен beri düşman taarruz ediyor. Şimdi gidiyoruz. Allah hayreylesin... Saat 11.00. Muharebeye girdik. Milyonlarla top ve tüfek patlıyor... Şimdi birinci onbaşım yaralandı. Allah’a ısmarladık [Saat] 11.15... İ.Naci” (İbrahim Naci, 2013, s.134). Alayıyla Asya tarafından gelerek muharebeye giren İbrahim Naci, 21 yaşında ilk kez girdiği bu muharebede günlüğüne bu satırları yazdıktan kısa süre sonra Kerevizdere’de şehit olmuştur.

Fransız taarruzu Türk takviyelerinin yetişmesiyle iyiden iyiye hız kesmiştir. General Gouraud, taarruzun ikinci kez yenilenmesini istese de saat 14.02’de telefonla görüştüğü 1. Tümen komutanından siperlerden çıkmanın imkânsız olduğunu ve bunu deneyen her askerin öldürüldüğünü öğrenir. Türkler artan zayıata rağmen takviye olarak gönderilen 34. Alay’ın yetişmesiyle fedakârca savunmayı sürdürmektedirler. Vaziyetin iyi olmadığını öğrenen Gouraud, daha sonra gönderdiği emirde, akşam karanlığı çökmeden 1. Tümen’in ne pahasına olursa olsun ilerlemesi gerektiğini bildirir:

“Yeni ve sistemli bir taarruz hazırlığına ihtiyaç olduğu çok açık. Önümüzde hava kararana kadar beş saat var. Hazırlıklarınızı yapın, sabah saatlerindeki gibi yoğun bir topçu ateşinin ardından piyadeler taarruza kalkacak. 1. Tümen karşıdaki Türk siperlerini (F-G-G1) ve muhtemelen bunun hemen arkasındaki hattı ele geçirdikten sonra tutmakta kararlı olmalı. Yoksa 2. Tümen’in elde ettiği kazanımların (X-Y-Z siperleri) hepsi kaybedilecek. Acele etmeyin, emirlerinizi hazırlayın ve bana kaçta taarruz için hazır olabileceğinizi bildirin.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

Akşamüstü 18.00’de yapılmasına karar verilen taarruz gecikmeli olarak saat 19.30’da başlar ve Albay Nieger komutasındaki 1. Afrika Alayından iki tabur yüksek zayıata rağmen ilk hat Türk siperlerini süngü hücumu ile on dakikada ele geçirmeyi başarır. Bu taarruzla birlikte sol taraftaki 1. Tümen ile sağ taraftaki 2. Tümen ele geçirdikleri Türk siperlerinde irtibat kurarak kesintisiz bir hat oluşturmayı başarmışlardır. Böylece 21 Haziran Fransız taarruzları son bulur. General Gouraud kaydedilen ilerlemeden memnun gözükmektedir. Nitekim akşam saatlerinde birliklere gönderdiği mesajda;

¹³² İki yerinden ağır surette yaralanan 2. Tümen Kurmay Başkanı Yüzbaşı Kemal, kaldırıldığı Çanakkale Hastanesinde beş gün sonra 26 Haziran 1915 tarihinde yaralarından dolayı şehit olmuştur. İsmi silah arkadaşları tarafından yaralandığı yer olan Fransızların l’Haricot dediği tepeye verilerek ölümsüzleştirilmiştir. Mezkûr tepe Haziran sonundan itibaren Kemal Bey Tepesi olarak anılacaktır.

“Dikkatli hazırlıklar, yoğun ve isabetli topçu ateşi ve şiddetli direnişe rağmen piyadelerin hayranlık uyandıran cesareti sayesinde CEO tarihte asil bir sayfa yazdı.”
Diyecektir (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier:).

Türkler açılan yoğun topçu ateşinin ardından üç kez tekrarlanan Fransız taarruzları ve akabinde yapılan karşı taarruzlar neticesinde ağır zayıat vermiştir. Taburların tamamı birbirine karışmış vaziyettedir. 2. Tümen komutanı Hasan Askeri Bey, kaybedilen siperlerin geri alınması için akşam saatlerinde yedi maddeden oluşan yeni bir emir verir ve taarruzun 34. Alay komutanı Binbaşı Yümnü emrindeki birliklerce yapılacağını bildirir. Binbaşı Yümnü’nün 22 Haziran saat 01.00’deki raporuna göre, 83 rakımlı tepeye giden patikadan Sandıklıtepe’ye inen içtima hattına kadar siperler elden çıkmıştır. Saat 02.00’de emrindeki iki taburla karşı taarruza kalkmaya karar verir. Alay belirlenen saatte taarruza kalkar ancak bu andan itibaren cepheye büyük bir karmaşa yaşanmaya başlanır. Bu taarruz esnasında siperlerde süngü süngüye mücadeleler yaşanmış, daha sonra Fransız karşı taarruzlarıyla zayıat korkunç derecede artmıştır. Türk taarruzu 03.30’da başlamış, Türkler siperlere girip kısa süreliğine tutunmayı başarsa da 1. Afrika Alayı askerleri tarafından geri atılmışlardır. Saat 04.45 olduğunda Türklerin tamamı geri çekilmişlerdir. Afrika Alayının tarihçesinde bu gece yaşananlar şöyle anlatılmaktadır:

“Şafak vakti Türkler darmadağın bir izdiham hali ile taarruza başladıkları yere geri kaçarken makineli tüfek ve topçu ateşimizle çoğu siperlerine ulaşmadan öldürüldü veya yaralandı. Bütün arazi ölüleriyle kaplandı. Tekrar ele geçirdiğimiz siperler gece boyunca meydana gelen şiddetli göğüs göğüse çarpışmaların eseri olarak ölü ve yaralı Türklerle dolu.” (Historique du 1er Régiment de marche d’Afrique, tarih belirtilmemiş, s.22).

Görüldüğü gibi, Fransız resmi raporları Türklerin siperlerine kısa süreliğine girmeyi başardığını ancak karşı taarruz ile geriye atıldıklarını belirtmektedir. Ancak, Fransız raporlarının aksine, taarruza kalkan 34. Alay’ın komutanı Binbaşı Yümnü saat 04.45’te alay komutanına bir mesaj gönderir ve kaybedilen siperlerin gece tekrar ele geçirilerek burada tahkimat yapılmaya başlandığını bildirir. Fakat sabah olduğunda hadiselerin Binbaşı Yümnü’nün aktardığı gibi değil, Fransız raporlarında anlatıldığı gibi cereyan ettiği anlaşılmıştır. Alay komutanının yanlışlığının sebebi, Fransız topçusunun açtığı yoğun ateş nedeniyle Kemal Bey Tepesi ve civarındaki siperlerin siper niteliğini kaybetmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Gündüz gözüyle yapılan ayrıntılı gözlem neticesinde ele geçirildiği zannedilen siperlerin hala Fransızların elinde olduğu anlaşılmıştır. 22 Haziran gün doğduğunda Kerevizdere’de ortaya çıkan durum Türkler

adına umut verici değildir. Ağır zayıat vererek birbirine karışan 2. Tümen birliklerinin mutlaka geriye alınıp düzenlenmesi zarureti doğmuştur. 2. Tümen komutanı Yarbay Hasan Askeri Bey, 22 Haziran'da grup komutanlığına gönderdiği raporda muharebeyi özetler ve zayıflamış tümenin cephede kalmasının savunmayı zayıflatacağını bildirerek başka bir tümenle yer değiştirilmesi tavsiyesinde bulunur:

“20 Haziran öğlen başlayıp hala devam eden çeşitli cins düşman topçu ateşi, bombalar etkisiyle kıtalar ortalama yarıdan fazla zayıat vermiş ve alayların muharip kuvvesi 500'e düşmüştür. Kalan erler de sürekli bombardıman etkisiyle yorgun durumdadır. Alayların birbirine karışması, bağlantı yollarının düşman topçu ateşi altında bulunması, kıtalar ve üstler arasındaki haberleşmeyi uzun kesintilere uğratmıştır. Subayların ise büyük kısmı kaybedilmiştir. Zaten eksik olan subayların kaybı emir ve komutayı, idare ve inzibatı olanak dışı bırakmıştır. Bu er yığınlarını, büyük kısmı bozulmuş ve ivedilikle onarılabilmiş olan siperler içerisinde tertip ve düzenlemek olanak dışı olup bugünkü durumuyla savunmayı sürdürmeye pek güvenilemeyeceğinden, durum elveriyorsa tümenin yeniden düzenlenebilmesi için başka bir tümenle değiştirilmesine emir buyurulması arz olunur.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, EK-14).

Bu bağlamda Yarbay Hasan Askeri ve Yarbay Nazif gibi komutanların önerisi ve 22 Haziran saat 15.40'ta General Weber'in emriyle Kerevizdere'nin savunulması görevi 2. Tümen'den alınarak 12. Tümen'e verilir. Bu tümen 23 Haziran günü cepheyi 12.Tümen'e teslim eder ve tekrar düzene girmek için geriye alınır. Takip eden günlerde (23-25 Haziran) Fransızlar ufak çaplı bazı taarruzlar yapsalar da karşılıklı hatlar önemli bir değişikliğe uğramaz. Muharebeler Kemal Bey Tepesi'ndeki bazı Türk siperlerinin ele geçirilmesi ve bölgedeki pozisyonlarını iyileştirilmesiyle son bulmuştur.

I. Kerevizdere muharebelerinin sonunda her iki tarafın da verdikleri kayıp fazladır ancak ilk kez bu muharebede saldıran taraf savunmadaki taraftan daha az kayıp vermiştir. Liman von Sanders, Enver Paşa'ya gönderdiği mesajda Güney Grubu'nun kaybını 79 subay ve 5.800 er olarak verirken, Fransızların kaybını oldukça abartılı şekilde 7.000 kişi olarak tahmin edildiğini bildirmiştir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-11, Fih.7-13). Ancak Fransız resmi rakamları bunu doğrulamamaktadır. İngiliz resmi tarihini yazan Oglander, dört günlük muharebede 2.500 ölü ve yaralı olduğunu belirtirken, Hamilton da aynı şekilde zayıatın 2.500 olduğunu, Türk zayıatının ise 7.000 olarak tahmin edildiğini söyler (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.116). Fransız kolordusu muharebe günlüğünde ise net rakamlar verilmiştir. 21-22 Haziran tarihlerinde verilen kayıp, aralarında Albay Girodon ve Yarbay Nogues'nin de bulunduğu 30 subay 1.727 er olmak üzere toplam 1,757 kişidir. 25 Haziran'da daha ayrıntılı verilen tabloya göre ise 20-25 Haziran arasındaki beş günlük sürede 36'sı (20

ölü, 13 yaralı 3 kayıp) subay olmak üzere, zayıat 700 ölü, 2.125 yaralı, 611 kayıp toplam zayıat 3.436 kişidir (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

Top	Mermi
75'lik	27.079
120 uzun	266
65'lik	1.135
155 uzun	426
150 kısa	1.909
58 Dumezil (havan)	560
Toplam	31.375

Tablo 17: 20-21 Haziran Günlerinde Kerevizdere'deki Türk Mevzilerine Atılan Çeşitli Çapta Topların Mermisi Sayısı (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

Türk zayıatı ise savunmada olan taraf olmalarına rağmen taarruza kalkan Fransızların iki katından fazladır. Zayıatın çoğu 2. Tümen'dendir. 1.894 mevcutlu 34. Alay'dan geriye 18 subay, 699 er olmak üzere 717 kişi kalmıştır (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.136-138). 2. Tümen, 19 Mayıs'ta Arıburnu'nda yaşadığı felaketten sonra şimdi de Kerevizdere'de benzer bir felakete uğrayarak %60'a yakın zayıat vermiştir. Aslında bu muharebenin yönetilişinde, daha önceki muharebelerin aksine, emir komutada büyük bir zaaf yaşanmamıştır. Buna rağmen zayıatın bu kadar fazla olmasının nedeni, yukarıda verilen ayrıntılı tabloda da görüleceği üzere, son derece dar bir alanda şu ana kadar görülmemiş yoğunluktaki topçu ateşine maruz kalınmasıdır. 12. Tümen komutanı Selahaddin Adil Bey anılarında, siper muharebelerinde mevzi içinde fazla sayıda piyade bulunmasının büyük bir hata olduğunun henüz bazı birlik komutanlarınca bilinmediğinden bahsetmektedir (Selahaddin Adil, 2007, s.94). Bu kadar yoğun topçu ateşi esnasında siperlerin kalabalık tutulması neticesinde zayıat bir hayli artmıştır. Türk topçu cephanesinin son derece kısıtlı olması da piyadelerin topçu desteğinden mahrum kalmasına yol açmıştır.¹³³ Nitekim, Liman von Sanders Enver Paşa'ya gönderdiği ve bu muharebeyi anlattığı mesajında: “düşman çok cephane az insan sarf ediyor. Biz ise az cephane çok insan feda ediyoruz” derken, ordunun az insan kaybıyla daha verimli savaşabilmesi için

¹³³ Bu muharebede Fransız savaş gemilerinin Asya yakasındaki İntepe bölgesi topçularına ateşleriyle göz açtırmaması neticesinde buradaki Türk topları her zaman yaptıkları gibi Kerevizdere'deki Fransızlar üzerinde etkili olamamıştır.

ağır topçu cephanesinin çok kritik bir unsur olduğunu, bundan sonra ne miktarda ağır topçu cephanesine sahip olacağını bilmek istediğini bildirmektedir:

“[...] Zayıat pek ziyadedir. Malûmat-ı hafiye bilâhire arz edilecektir. Düşman öteden beri ve özellikle son zamanlarda yaptığı taarruzları daima bu tarzda yapıyor. Yani tasvir edilemeyecek derecede çok cephane ve az insan sarf ediyor. Biz ise pek çok insan az cephane feda ediyoruz. Feda edebildiğimiz cephane ise düşmanın gibi donanma ve obüs cephanesi değildir. Sevk-i merakla düşmanın bir dakikada obüs ve gemi toplarıyla 150 mermi attığı sayılmıştır. Cephanenin mevcud-ı hazırı hakkında dün akşam ber-mutad Bronzart Paşa'ya malumat-ı vazîha verilmişti. Dün cenuba üç bin sahra mermisi verildiği halde bugün yine istiyor. Bunun da sebebi düşmanın birçok ağır topçusuna ancak elimizdeki sahra malzemesiyle karşı koyabilmeye çalışmaklığımızdır. Ağır topçu cephanemiz hakkında dün zaten maruzatta bulunmuştum. Suret-i umumiyede cephanenin hali, fevkalade şayan-ı teemmüldür. Ordunun besâleti şâyan-ı tebcildir. Kuvve-i maneviyesi iyi yerindedir. Fakat bunu vikaye ve idame etmek lazımdır. Bu ise yalnız karada olsun mâlik olduğu malzemeye bizim de mâlik olmamızla mümkündür. Ordu yevmiye ne miktar cephane alabileceğini katiyen bilmelidir. Malûmat-ı vakıamla hakikat-ı hali zat-ı devletlerine tasvir etmek ve âti için bilhassa cephane hakkında sarf-ı samilerinden de ne düşünüldüğünün lütfen inba buyurulmasını rica eylemek istiyorum. Yoksa ordunun şimdiye kadar yaptığı gibi bundan böyle de vazifesini ifade kusur göstermeyeceği marûzdur.” (ATASE, Kls. 3474, Dos.H-10 Fih.1-42).¹³⁴

Türklerin ağır topçu cephanesinin az olması neticesinde piyadeye yeteri kadar destek verememesinden dolayı Türk askerlerinin morallerinin bozulduğu Fransızların da gözünden kaçmamış, bu durum resmi raporlara dahi girmiştir: Fransız kolordusu muharebe günlüğünde şöyle yazmaktadır: “Türklerin içinde bulunduğu moral bozukluğundan ve malzeme kıtlığı çekmelerinden faydalanmak önemlidir. 75’liklerimiz yirmi yedi saatlik sürede düşmana 27.000 mermi attı.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3). Şunu da belirtmek gerekir ki İtilaf uçak filosu 21 Haziran taarruzu esnasında top bataryalarının ateşini yönlendirme konusunda çok iyi iş çıkarmış ve topçuların isabet oranını arttırmıştır. Nitekim Hamilton da uçakların bu taarruz esnasında çok iyi iş çıkardığını belirtirken, takviye olarak cepheye girmek üzere olan bir Türk taburunun bir uçak tarafından tespit edildiğini ve cepheye girmeden 75’liklerden açılan ateşle neredeyse tamamen yok edildiğini bildirmiştir.

Yeni taarruz stratejisinin ilk kez uygulandığı I. Kerevizdere Muharebesinde elde edilen kazanımların İtilaf komuta kademesini ziyadesiyle memnun ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Her ne kadar Kerevizdere’ye hakim sırtlar hala Türklerin elinde olsa ve bölgenin en önemli direnek noktası Kudsi Bey Tepe (Quadrilateral) alınamasa da, ele geçirilen Türk siperleri Fransızların Kerevizdere’deki durumlarını iyileştirmiş ve

¹³⁴ Fransız kolordusu muharebe günlüğüne göre Fransızlar 21 Haziran’da 21. Alay’dan bir yüzbaşı ve 6. Alay’dan bir üstegmen olmak üzere 2 subay ve 16 er esir almışlardır. Hamilton da günlüğünde bu yeni muharebe tarzının çok sayıda esir almaya müsait olmadığını ve bir tanesi subay olmak üzere 50 esir alındığını yazmaktadır.

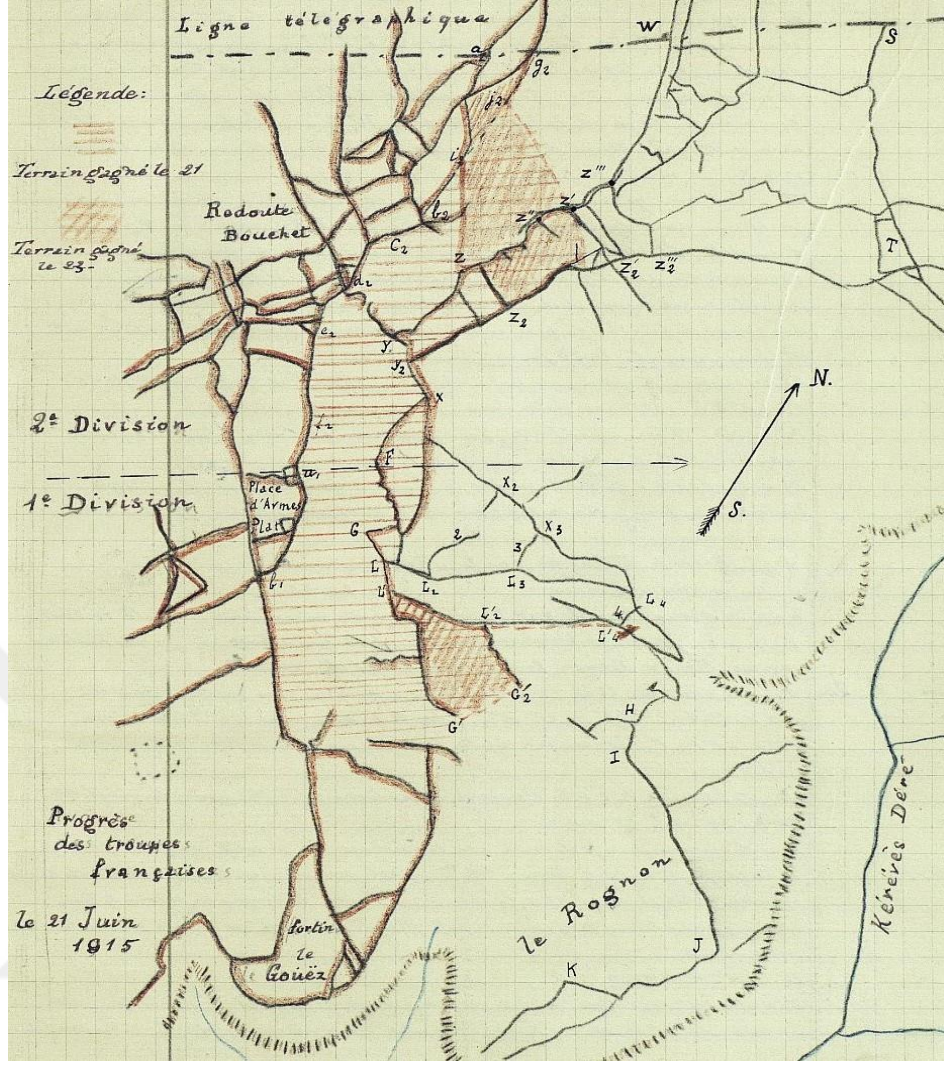
cephedeki askerlerin moralini yükseltmiştir. Fransız subay Roux, anılarında yaşananları şöyle anlatmaktadır:

“Ele geçen arazi önemli değildi. Fakat yararlıydı ve hücumun amacı elde edilmişti. Bütün savaş unsurları görevini yerine getirmiş, birlikler büyük bir şevk içinde cesaret göstermiş, Türkleri ağır kayıplara uğratmıştı. Bununla beraber manevi kazanç büyüktü. Kayıplarımız 4 Haziran’a oranla azdı. Cepheden gelen yaralıların hepsi memnundu. Kazanılan zaferin yankıları gözlerinden okunuyordu.” (Roux, 2007, s.131).

Görüldüğü gibi Fransızlara göre bu bir zaferdi. 21 Haziran’da ilk kez az zayıyla elde edilen ilerleme, Fransız askerlerin maneviyatlarını ve özgüvenlerini ciddi şekilde arttırmıştı. Harekâtı yöneten bazı komutanlara nişanlar verilirken, General Hunter Weston, Başkomutan Hamilton ve Lord Kitchener, General Gouraud’ya zafer için kutlama telgrafları göndermişlerdir. Paris’ten de çeşitli kutlama telgrafları gelmiştir.

Bunun nedenini anlamak güç değildir. Öncelikle, Fransızlar Seddülbahir’e çıktıkları andan beri cephenin en zorlu kısmında konuşlanmış, bu ana kadar yapılan muharebelerde genel olarak başarısız bir görüntü vermişlerdi. Mayıs başındaki Türk gece taarruzlarında hatları birkaç kez tehlikeli şekilde yarılmış ve kötü bir duruma düşmüşlerdi. III. Kirte Muharebesi esnasında merkezdeki İngiliz tümenleri ilerlerken Fransızların bir türlü ilerleyememesi muharebenin genel gidişatına tesir etmiş ve bu başarısızlık muharebenin kaybedilmesine yol açmıştı. Bütün bu olumsuzluklar Fransız subay ve erler arasında büyük bir moral bozukluğu yaratırken, omuz omuza savaştıkları İngiliz askerleri arasında da Fransızlara güven kaybı doğmasına sebep olmuştu. 21 Haziran taarruzundaki başarı Fransızların maneviyatını yükselterek kötü asker olmadıklarını ispatladı. Nitekim Fransız resmi tarihi, bu muharebede asıl kazancın askerler üzerindeki moral etkisi olduğunu yazmaktadır:

“Belirlenen hedeflere tam olarak ulaşamadı ancak kazanılan arazinin kapsamı çok önemli değilse de işgal edilen pozisyonlar avantajlı ve manevi kazanç çok önemlidir. Çünkü bugün elde edilen kazanım ile 4 Haziran’da birliklerin ruhunda açılan kötü izlenim silinmiştir. 21 Haziran muharebesi yalnızca arazi kazanımı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda Kerevizdere’nin sağ kıyısında bulunan son Türk hatlarının ele geçirilmesi için mükemmel bir başlangıç noktası sağlamıştır. Bundan sonra yapılacak tüm çalışmalar, istenen sonuçların elde edilmesi için bu olumlu durumun kullanılmasına yönelik olacaktır.” (AFGG VIII, 1923, s.90-91).

Kroki 17: I. Kerevizdere Muharebesinde Fransızların Kazandığı Arazi (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 9).

3.4. Zığındere Muharebeleri (28 Haziran-5 Temmuz)

21 Haziran'daki Fransız taarruzu ile sağ kanatta hedeflenen ilerleme sağlanmış, dar alanda yeterli topçu desteğiyle sınırlı hedefi olan taarruz stratejisinin işe yaradığı görülmüştü. Bu yeni strateji ile taarruz vakti şimdi sol kanattaki İngilizlere gelmiş bulunuyordu. Zira Kerevizdere'deki Fransız başarısı General Hunter-Weston'ı da memnun etmiş ve başarı umutlarını arttırmıştı. Hunter-Weston, konsantre ve yoğun topçu desteği konusunda haklı çıktığı için gururluydu. Fransızlarla rekabetçi öykünme ruhu içinde, kendi cephesinde de bu harekât tarzını uygulamak için çok hevesliydi (Davidson, 1919, s.109). Hamilton da Fransız taarruzundan sonra çok fazla beklemek istemiyor, bir an önce sol kanatta Zığındere bölgesindeki İngiliz birliklerinin harekete geçmesini talep ediyordu:

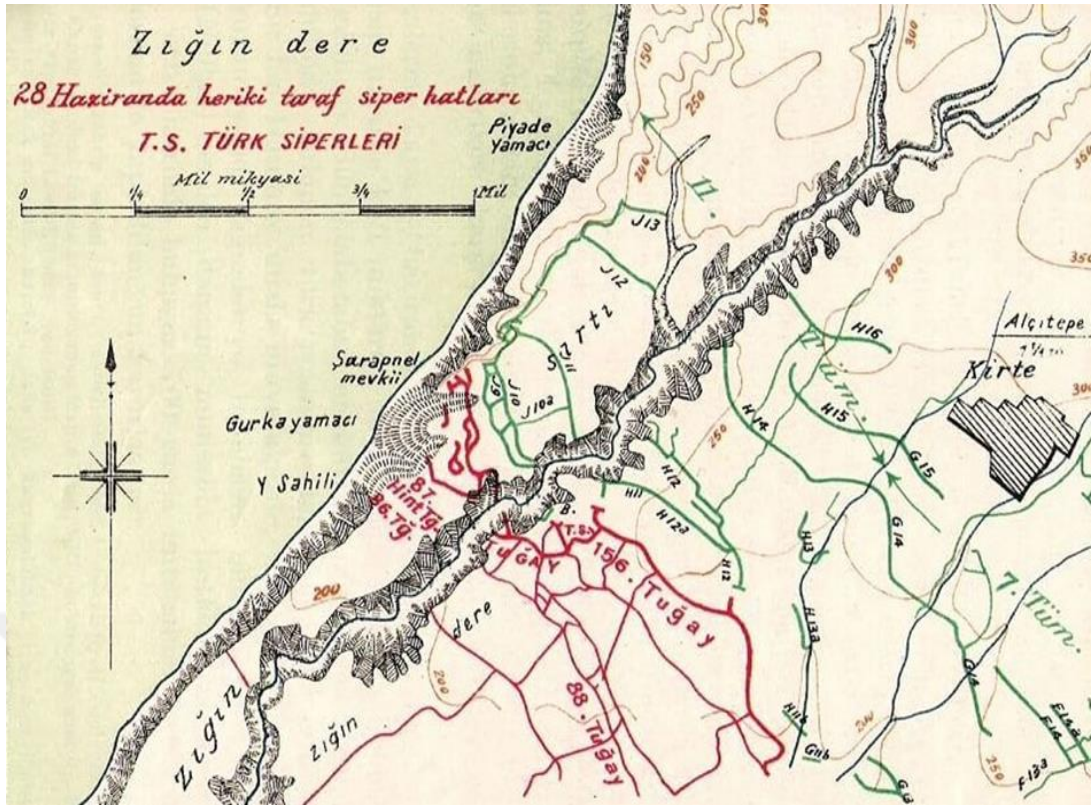
“21 Haziran’daki Fransız saldırısı, aşırı cephane tüketimi haricinde tamamen iyi bir işti. Bana söylendiğine göre 28.000 top mermisi atıldılar. Bir saldırı daha yapmaya yetecek kadar cephanemiz var. Askerler biraz daha dinlenene kadar beklemeli miyiz yoksa bu konuda hiç vakit kaybetmemeli miyiz sorusu gündemde ama ben beklememeye karar verdim. Plan oldukça iddialı; solda dört Türk siper hattını ele geçirdikten sonra merkezde iki Türk siper hattı ele geçirilecek. Taze birliklerle bunu başarmak çok daha kesin ama bizim birliklerimiz yorgun.” (TNA, PRO 30/57/62/62).

Her ne kadar Hamilton bir an önce taarruzdan yana olsa da bunun imkânsız olduğu kısa sürede anlaşılabacaktır. Gouraud ile bir değerlendirme toplantısı yapan Hunter-Weston, 23 Haziran’da Başkomutanına gönderdiği mesajda Fransız toplarının Zığındere’yi bombardıman edecek şekilde konuşlanmasının birkaç günü bulacağını ve en erken 28 Haziran’da taarruza kalkabileceğini bildirir. Zira topçu kuvveti yetersiz olan İngilizler Fransız toplarına muhtaçtır.¹³⁵

Taarruz alanı Zığındere ile iç kısımdaki Kirtedere arasındaki bölgedir. Taarruzun ana eksenini Zığındere’nin her iki tarafındaki Türk siperleri olacaktır. Uçaklardan yapılan gözlemler neticesinde derenin her iki yanında bulunan Türk siper ağları tespit edilmiş ve bunlara kodlar verilerek ayrıntılı krokiler hazırlanmıştır. Buna göre batıda Zığındere Sırtındaki siperler “J”, doğuda İngilizlerin Çam Ağacı Sırtı dedikleri Delile Sırtındaki siperler ise “H” harfiyle kodlanmıştır. Zığındere Sırtında “J” olarak kodlanan Türk siperleri arka arkaya beş hattan oluşurken, derenin doğusundaki Delile Sırtında “H” olarak kodlanan iki hat Türk siperi vardır. Türk siperlerinin önündeki dikenli teller çok büyük ve kuvvetli olmasa da siperler makineli tüfeklerle iyi şekilde korunmaktadır. Hunter-Weston, taarruzu yönetme görevini 29. Tümen komutanı Tümgeneral Beauvoir de Lisle’e verir.¹³⁶ de Lisle’in hazırladığı plana göre 29. Tümen’in 86. ve 87. Tugayı ile Hint Tugayı Zığındere sırtından “J” (J-9’dan geriye doğru J-13’e kadar beş hat) siperlerine, 52. Tümen’in 156. Tugayı ve 29. Tümen’in 88. Tugayı ise derenin doğusunda Delile Sırtındaki “H” siperlerine (H-11 ve H-12) taarruz edecektir. Yaklaşık 650 metre genişliğindeki cepheden yapılacak bu ilerleme ile merkez kesimdeki Türk siper hatları yandan çevrilecek, İngilizler Kirte’nin denize bakan kanadına yerleşecek ve burada önemli bir köprübaşı tutulmuş olacaktır (Chambers, 2015, s.68). Toplam taarruz gücü yaklaşık 15.000 askerden oluşan beş tugaydır (TNA, WO 95/4274).

¹³⁵ Fransızlar taarruza dokuz adet 155 mm’lik obüs, bir adet 75 mm’lik batarya ve bir adet Dumézil havan bataryası ile destek vermişlerdir.

¹³⁶ Hunter-Weston’ın VIII. Kolordu komutanı olarak atanmasından sonra 29. Tümen’in başına getirilen General Beauvoir de Lisle III. Kirte Muharebesi devam ederken Seddülbahir’e gelmiş ve komutayı ele almıştır.

Harita 28: 28 Haziran İngiliz Taarruzu Öncesinde Zığındere’de Karşılıklı Hatlar
(<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

Hatırlanacağı üzere, 4 Haziran taarruzunda Zığındere’nin her iki tarafındaki Türk siperlerinden açılan yoğun piyade ve makineli tüfek ateşi nedeniyle İngilizler burada herhangi bir ilerleme sağlayamamış ve çok zayıt vermişlerdi. Bunun temel sebebi; özellikle Zığındere Sirtında “J” olarak kodlanan siperlere yeterli miktarda ağır topçu bombardımanının yapılamamasıydı. Ancak bu sefer bölge yirmisi ağır obüs olmak üzere toplam 77 topla ateş altına alınacaktı. Dolayısıyla bombardımanın asıl yoğunluğu, alınması en zor siperler olarak görülen Zığındere Sirtındaki Türk siperlerine yönlendirilecekti. Ayrıca karaya mümkün olduğu kadar yakın mesafeye yanaşacak bir kruvazör (*Talbot*) ile iki destroyer (*Scorpion* ve *Wolverine*) de toplarıyla hücumla denizden destek vererek iki saat boyunca Zığındere Sirtındaki “J” siperlerine ateş açacaktı. Seddülbahir’deki cephane stokunun üçte biri bu dar taarruz alanında kullanılacak ve taarruz esnasında buraya tahsis edilen 16.000 merminin 12.000’i harcanacaktı.¹³⁷ Topçu ateşi ilk önce saat 09.00’da ağır obüsler ve gemilerden açılacak bombardıman ile başlayacak (bu sırada Fransız toplarının vereceği destek çok

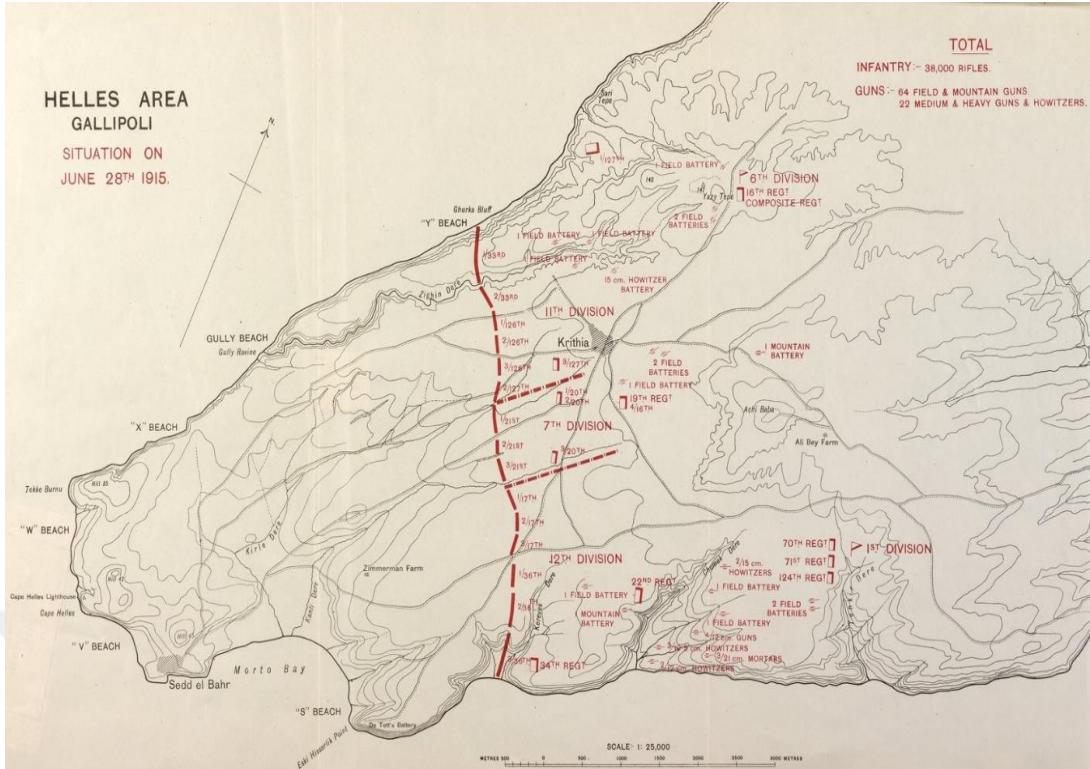
¹³⁷ II. Kırte muharebesinde üç gün boyunca harcanan miktarın 6.000, III. Kırte muharebesinde ise çok daha geniş bir alanda 11.000 top mermisi harcandığı hesaba katılırsa Zığındere’deki Türk siperlerinin ne kadar ölümcül bir ateş altında kalacağı kolayca anlaşılacaktır.

önemliydi), görevi Türk siperlerinin önündeki dikenli telleri yok etmek olan sahra topçusu da saat 10.20’de ateşe katılacaktır. Siperlerin “A” şeklinde olmasından dolayı Boomerang¹³⁸ adı verilen Türk direnek noktası saat 10.45’te havaya uçurulacak ve bu mevki Border Alayı askerleri tarafından ele geçirilecektir. Piyadeler iki saat sürecek yoğun bombardımanın ardından saat 11.00’de taarruza kalkacak ve taarruz iki safha halinde gerçekleştirilecektir. İlk safhada, 87. Tugay Zığındere sırtındaki üç siperi (J9-J10-J11), 156. Tugay ise Delile Sirtının tamamını (H11-H12) ele geçirecektir. Yarım saat sonra başlayacak ikinci safhada ise 86. Tugay Zığındere sırtında kalan iki hat Türk siperini (J12-J13) ele geçirdikten sonra en son Türk siperi olan J13’ten doğuya doğru yeni bir hat siper kazıp J13 ile Delile sırtındaki H12 siperi birleştirilecektir. Hint Tugayının görevi ise Zığındere sırtı ile deniz arasında ilerleyerek 87. Tugay’ın ele geçireceği iki Türk siperini bu tugaydan devralmaktır (TNA, WO 95/4274).

Birliklere dağıtılan harekât emirleri son derece ayrıntılı hazırlanmıştır. Buna göre her erin taarruz esnasındaki görevi tugay komutanlıklarınca belirlenecek ve her asker taarruz esnasında ne yapacağını bilecektir. Piyade taarruz kolları, destek kolları ve yedekler olmak üzere üçe ayrılmıştır ve üç grubunda görevleri bellidir. Her asker içi boş iki kum torbası, 200 atımlık cephane, bir günlük yiyecek ve dolu matara taşıyacaktır. Taarruz kollarındaki askerlerin arkasına üçgen şeklinde bisküvi tenekelerinden parçalar bağlanmıştır. Bu parlayan üçgenler ele geçirilen siperlerin arka duvarlarına konacak ve hangi siperin ele geçirildiği gerideki komutanlar tarafından bilinecek ve topçu ateşi buna göre yönlendirilecektir (TNA, WO 95/4304).

İngilizler yeni bir kanat taarruzu için hazırlıklarını tamamlarken, Güney Grubu Komutanlığı cephedeki üç tümenle 45 tabur gücünde bulunuyordu. Sağ kanatta Albay Rafet Bey komutasındaki 11. Tümen Ege Denizi ve Kirtedere arasında, merkezde Albay Halil Bey komutasındaki 7. Tümen Kirtedere ve Kanlıdere arasında, sol kanatta ise Yarbey Selahaddin Adil Bey komutasındaki 12. Tümen Kanlıdere ile Çanakkale Boğazı arasındaki cephe mevzilenmişlerdi. Zığındere bölgesindeki İngiliz taarruzunu karşılayacak olan bölgede 11. Tümen’den 33. ve 126. Alaylar ile siperlerde bulunurken, 127. Alay (iki taburlu) geride ihtiyatta beklemekteydi. Tümenin muharip gücü 8.000 askardı (ATASE, Kls.3474, Dos.H-11, Fih.7-29).

¹³⁸ Zığındere’nin hemen doğusunda yer alan ufak ama iyi tahkim edilmiş bir Türk direnek noktası.

Harita 29: Zığındere Muharebeleri Başlarken Türk Savunma Düzeni (28 Haziran 1915) (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.27).

Güney Grubu karargâhı, Kerevizdere'ye yapılan Fransız taarruzundan sonra İngilizlerden de benzer bir taarruz beklemekteydi. Hatta cephenin merkez kesimini savunmakla görevli 7. Tümen Komutanı Albay Halil, İngilizlerin hazırlıklarını devamlı olarak gözetlemiş ve 27 Haziran'da gönderdiği raporda, son derece isabetli şekilde, Kirtedere ve Zığındere bölgesinde düşman birliklerinin kuzeye doğru hareket ettiğini bildirmişti. Zığındere bölgesini savunan 11. Tümen Komutanı da birliklerine bu doğrultuda çekidüzen vermeye çalışarak gönderdiği emirlerde askerlerin uyanık olması gerektiğini bildirmekteydi. Dolayısıyla İngilizlerin yapacağı taarruz Türkler için bir sürpriz olmayacaktı. Nitekim Zığındere bölgesinde ileri doğru çıkmış Türk siperlerine yönelecek bir taarruzun beklenmesi, taktik bakımdan bir zorunluluk haline gelmişti.

Resim 10: Zığındere ve Kolları (<https://canakkalemuharebeleri1915.com>).

28 Haziran 1915 günü saat 04.00'te Boomerang adı verilen Türk direnek noktası Fransız havanları ile bombalanmaya başlandı. Saat 09.00'da ise çok yoğun bir topçu ateşi Zığındere bölgesindeki Türk siperlerinin üzerine yağmaya başladı. Hamilton, *Colne* gemisinde bombardımanı takip ediyordu:

“Köprüden topçumuzun ateş altına aldığı bölgeyi çok iyi şekilde görebiliyorduk. Uçurum hattı ile yarım mil ilerisi bir girdap gibi kıvrılarak Alçıtepe'yi kapatan sarı bir bulut örtüsü ile kaplandı. Bu perdenin içinde yüzlerce küçük beyaz top parıldamakta ve şarapneller irtibat hendeklerine düşerek dikenli telleri koparmaktaydı. Zaman zaman havaya yeşil veya siyah buhar püskürürken sarı bulutla karışıp gözden kaybolmaktaydı. Gürültü hiç ara vermeksizin devam ederken tıpkı bir tren uğultusunu andırıyordu.” (Hamilton, 1920, c.I, s.343).

Boomerang direnek noktasına açılan havan ateşi planlandığı gibi saat 10.45'te aniden kesildi ve taarruza kalkan Border Alayı çok az zayıyla bu noktayı 100 Türk esiri ile birlikte ele geçirdi. İlk taarruz dalgası topçu ateşi gerilere kayarken saat 11.00'de Zığındere'nin her iki tarafından hep birlikte güçlü şekilde taarruza kalktı. Türkler gecedan beri artarak yoğunlaşan topçu ateşi nedeniyle İngilizlerin bir taarruz hazırlığında olduğunu anlamışlardı. 33. Alay komutanı Yarbey Sabri Bey saat 09.20'de tümen komutanlığına gönderdiği raporda düşmanın bütün mevziiyi derinliğine aralıksız bombardıman ettiğini ve kuvvetli olasılıkla taarruza kalkacağını bildirmişti. 33. Alay da İngilizlerin saat 10.45'te 11. Tümen cephesine taarruz ettiğini ve ön hat siperlerin tamamen tahrip olduğunu rapor etti. 33. Alay yaverinin raporunda belirttiği gibi, Zığındere'nin her iki yanındaki siperler tamamen tahrip olmuş, burada bulunan

Türklerin çoğu bombardıman esnasında şehit düşmüş veya yaralanmıştı. Nitekim taarruza kalkan 87. Tugay taburlarının muharebe günlüklerinde ele geçirilen siperlerin tamamının Türk ölü ve yaralılarıyla dolu olduğu yazılıdır. SWB birliği sağ kanattan açılan Türk makineli tüfek ateşine rağmen birkaç dakika içinde J9 ve J10 siperlerini ele geçirdi:

“South Wales Borderers saat 11.00’de süngü takıp siperlerinden çıkarak tahkimli mevziye hücum etti. Askerlerin biçilmesini görmek dehşet vericiydi fakat mevziye ulaştılar ve bir boğuşma başladı. Türkleri süngülediklerini ve Türklerin ellerini kaldırıp Allah diye bağırdıklarını duyabiliyorduk. Tahkimli mevzii ile birlikte 80 esir aldılar.” (Asteğmen Frank Yeo) (Chambers, 2015, s.99).

Saat 11.10’da Royal Inskilling Fusiliers ve KOSB birlikleri siperlerinden çıkarak SWB birliğinin ele geçirdiği J9 ve J10 siperlerinin üstünden atlayarak ilerledi ve J11 siperini on dakikada ele geçirdi. 87. Tugay kendisine verilen hedefleri (J9, J10, J11 siperlerini) yirmi dakika içinde çok az zayıyla ele geçirmiş bulunuyordu. Bunun sebebi bombardımanın ardından bir şekilde sağ kalmayı başaran 33. Alay askerlerinin geri çekilmesiydi (TNA, WO 95/4311).

İlk taarruz kademesini oluşturan 87. Tugay görevini başarıyla yapmış, şimdi sıra taarruzun ikinci aşamasında 86. Tugay’a gelmişti. Tugayın muharebe günlüğüne göre saat 11.38’de J11 siperini aşan Royal Fusiliers askerleri on iki dakikada J12 siperini ele geçirerek J13’e doğru taarruza devam etmiş ve bundan on dakika sonra yani saat 12.00’de bu son Türk siperini de ele geçirmişlerdi. Bu dakikalarda Lancashire Fusiliers birliği 86. Tugay’ın sağından derenin doğusuna doğru bağlantı oluşturacak hattı kazmak için J11 siperi hizasına gönderilirken, Hint Tugayı da denize doğru akan dereler ve vadiler boyunca ilerlemekteydi. Hint Tugayı daha sonra J13’ün batı ucundan denize uzanan bir çıkıntıyı emniyete aldı ve burayı savunmak için tahkim etmeyi başardı (TNA, WO 95/4274).

Taarruz Zığındere sırtında tam olarak planlandığı gibi gitmiş ve inanılmaz şekilde beş hat Türk siperi bir saat içinde başarıyla ele geçirilmiştir. 29. Tümen komutanı de Lisle birliklerine arka arkaya tebrik mesajları gönderir. Ancak Zığındere’nin doğusundaki Delile Sırtından taarruza kalkması gereken 52. Tümen-156. Tugay cephesinde vaziyet bunun tam tersidir. Seddülbahir’e yeni gelen Tuğgeneral W.Scott-Moncrief komutasındaki 156. Tugay, ilk defa savaşa girecek tecrübesiz askerlerden oluşuyordu ve tugayın çeşitli teçhizat ve mühimmat eksiklikleri vardı. Askerlerin tecrübesi olmasının yanında en önemli sorun, tugaya sağlanan topçu desteğinin son derece zayıf

olmasıydı. 28 Haziran taarruzunda bu tugayın son derece yetersiz topçu ateşi ile desteklenmesinin üzerinde ayrıntılı durmakta fayda vardır. Zira tugaya verilmeyen topçu desteğinin sonuçları bir hayli ağır olmuştur.

52. Tümen komutanı Tümgeneral Egerton Gelibolu'ya doğru yola çıkmadan önce Savaş Bakanı Lord Kitchener ile 11 Mayıs tarihinde görüşmüş ve tümenin topçu kuvvetinin ne olacağını sormuştu. Kitchener kendisine Gelibolu'da yeterince top ve mühimmat olduğunu belirtmiş ve tümen 4.7'lik ağır toplarını İngiltere'de bırakarak yola çıkmıştır. Ağır toplarını İngiltere'de bırakarak yola çıkan Egerton bir hayli endişelidir. Seddülbahir'e vardığında gerçeklerin Kitchener'ın dediğinin tam tersi olduğunu, Gelibolu'da en başından beri yeterli ağır topçu ve cephanesinin olmadığını ve İngilizlerin Fransız toplarına muhtaç olduklarını görür. Kitchener açık bir şekilde Egerton'a yalan söylemiştir. 26 Haziran'da Gouraud ile görüşen Egerton günlüğüne şu cümleleri yazar:

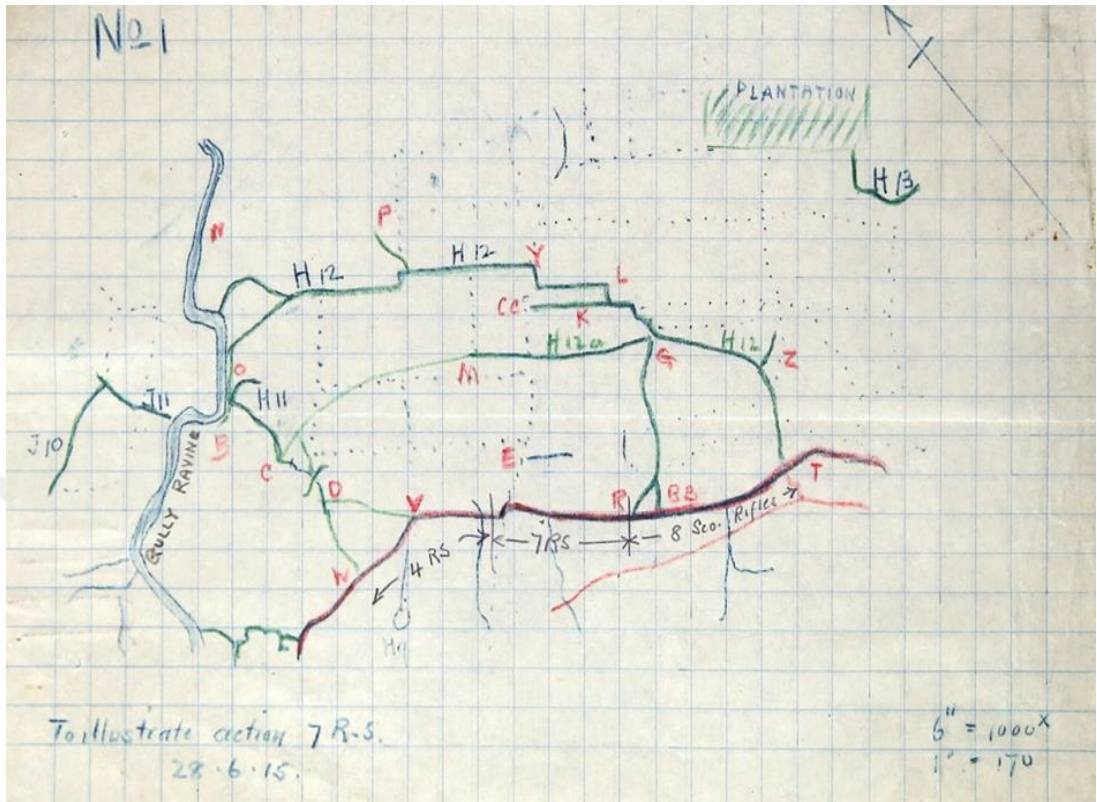
"26 Haziran 1915 Cumartesi: General Gouraud bize 75'lik obüslerinden bir kısmını ödünç vermek zorunda kalmaktan hoşlanmıyor. Kitchener İngiltere'den ayrılmadan evvel bana, "Yarımada'da yeterli topçu olduğunu" ve bu nedenle iki [topçu] tugayımı İngiltere'de bırakacağını söyledi. Bu meseleyi [top eksikliğini] İngiltere'de bir nebze bile kavradıklarına inanmıyorum. Topçu kuvveti gönderilmezse, alçakgönüllü görüşüme göre bu Büyük Britanya İmparatorluğunun sonu gelmiş anlamına gelmektedir. Churchill bu seferi düzenleyen kişi olarak sorumluya, cevap vermesi gereken çok şey var." (Raw, 2020, s.59).

Kendi tümeninden bir tugay muharebeye girecek olmasına rağmen, taarruz öncesinde planlama aşamasında kendisine danışılmayan Egerton, taarruz emirlerine baktığında endişelenmekte ne kadar haklı olduğunu bir kez daha görür. Zira Hunter-Weston ve VIII. Kolordunun topçu komutanı Tuğgeneral Simpson Baike, bütün topçu desteğini 29. Tümen cephesinde kullanmaya karar vermiştir. Dahası, 52. Tümen'in az sayıdaki havan bataryası da 29. Tümen taarruzunu desteklemek için sol kanada gönderilmiştir (Thompson, 1923, s.51).

Kendi topları dahi 29. Tümen cephesine gönderilen 156. Tugay, 28 Haziran sabahı neredeyse hiç topçu desteği olmadan Türk siperlerine saldıracaktır. Tugayın tecrübesiz askerleri sadece beş gündür Seddülbahir'deydi ve bu süre zarfında biri albay olmak üzere otuz zayıat vermişlerdi.¹³⁹ Bu talihsiz askerler, bombardıman başladığında ağır topçu desteğinden mahrum olduklarını bilmeden siperlerinde taarruz vaktini

¹³⁹ 156. Tugay tecrübesiz ve eğitimsiz olmasının yanında 22 Mayıs 1915'te İngiltere'de korkunç bir tren kazasında mevcudunun yarısını yitirmiştir.

beklemektedirler. Üstelik taarruza kalkacakları araziye ve Türk siperlerinin konumlarını da iyi bilmiyorlardı.

Kroki 18: Zığındere Doğusunda 156. Tugay Konuşlanması ve Ele Geçirmesi Gereken Türk Siperleri (TNA, WO 95/4321)

28 Haziran saat 11.00’de siperlerinden çıkan 4. ve 7. İskoç taburları Zığındere’nin hemen doğusundaki iki Türk siperine, H11 ve H12’nin bir kısmına girmeyi başardılar ancak zayıatları fazlaydı. Taarruz hattın en sağındaki 8. İskoç Taburunun durumu ise çok daha kötüydü. Bombardıman cephenin bu kısmında neredeyse hiç etki yapmamıştı. Bunun sebebi burada ağır tahrip gücü olan obüs mermilerinin değil şarapnellerin kullanılmasıydı. 8. İskoç Taburu siperlerinden çıkar çıkmaz öldürücü bir ateş ile karşılaştı. Taarruza kalkan ilk dalga tamamen yere serildi. İkinci ve üçüncü dalgalar da aynı akıbete uğradı. Beş dakikadan az bir zaman içinde 26 subaydan 25’i ve 400’den fazla asker saf dışı kalmıştı (Oglander, 2005, c.II, s.105). Zayıf şarapnel ateşinin siper içindeki Türkleri hiç etkilemediği anlaşılmıştı. Taarruzun ardından geri çekilmeyi başaran az sayıdaki subayın ifadelerine dayanarak yazılan raporda, Delile Sırtındaki Türk siperlerinin bombardımandan zarar görmeyerek sağlam kaldığı anlatılmaktadır:

“H12 ve H12a siperlerine ulaşabilen subaylar bu siperlerin şarapnel ateşimizden neredeyse hiç zarar görmediğini ve siper içinde çok az sayıda Türk ölüsü gördüklerini rapor etmişlerdir.

Yaralı bir subayın ifadesine göre H12'ye ulaşabilen asker sayısı 25 civarındır.” (TNA, WO 95/4321, 156.Tugay Muharebe Günlüğü).

Burada Yarbay Mustafa Şevki Bey komutasında bulunan 126. Alay askerleri bombardımanın son derece zayıf olması sebebiyle sabırla siperlerinde beklemiş ve taarruz başlayınca İngilizleri durdurmayı başarmıştır. Mustafa Şevki Bey tümen karargahına gönderdiği raporda durumunu şöyle özetlemiştir:

“Düşman 126. Alay’ın 3. Taburunun soluna pek şiddetli olarak taarruz etmişse de Tanrının yardımıyla püskürtüldü. Muharebe şiddetle devam ediyor. Telefonlar bozulmuştur. Ben Kirte Deresi’ndeki gözetleme yerinde bulunuyorum.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.154).

Bu bölgedeki taarruzun aksadığını fark eden 29. Tümen komutanı de Lisle, 156. Tugay komutanına bir mesaj gönderir: “H12 siperi bedeli ne olursa olsun alınmalıdır. Gerekirse ihtiyattaki taburunuzu da kullanın.” Bu mesajı alan tugay komutanı ihtiyat birliklerini ileri sevk eder ve taarruzu yakından takip etmek için kendisi de ön hatta gider. Ancak topçu desteğinden mahrum olan bölgede ihtiyat birlikleriyle dahi ilerleme olanağı yoktur. Tümen komutanından gelen mesajdan sonra kendisini baskı altında hisseden Tuğgeneral Scott-Moncrief, aslında hiç olmaması gereken son derece tehlikeli bir noktada cesaretle askerlerine şevk vermeye çalışırken başından vuruldu ve kısa sürede öldürülür. “Bedeli ne olursa olsun siperleri alın” diye verilen emrin bedeli binlerce asker ve tugay komutanının hayatına mâl olmuş, İngilizler bir generalini daha gereksiz şekilde kaybetmiştir. Bu sırada ileriye sevk edilen takviye taburun da ağır zayıat vererek geriye dönmesiyle bölgedeki birlikler birbirine karışmıştır. Tugay komutanının ölmesiyle tugayın halihazırdaki kötü durumunun daha da kötüye gittiği açıktır. Yüksek zayıat, ileriye sevk edilen takviyeler ile taarruza kalkan bölüklerin birbirine karışmasının yanında tugay komutanının ani ölümü sevk ve idarenin tamamen elden çıkmasına sebep olmuştur.

doğru özellikle el bombalarıyla kaybettikleri J12 ve J13 siperlerinin bir kısmını ele geçirirler de İngiliz 86. Tugay askerleri 19.50’de bunları tekrar geri almayı başardı (TNA, WO 95/4310). Karanlık çöktüğünde Türkler Zığındere’nin bir kolu olan Keçidere civarında bulunuyorlardı. İngilizler Zığındere’nin batısına kuvvetli şekilde yerleşmişti ancak derenin doğusunda kıyıma uğrayan 156. Tugay ve yardıma gelen 88. Tugay’ın çabaları hiçbir netice vermedi ve bu kesimdeki İngilizler eski siperlerine geri dönmek zorunda kaldılar. 28 Haziran gecesi fedakarlıkla gerçekleştirilen Türk karşı taarruzları cephede herhangi bir değişiklik yapmadı. Gün sonunda Delile Sırtında durum iyi gözükse de Zığındere sırtındaki beş hat siperin kaybedilmesiyle Türkler büyük bir krizin içine girmiş bulunuyordu. Yaklaşık 1 kilometrelik arazi İngilizlerin eline geçmiş, Türk sağ kanadı tehlikeli şekilde geriye kırılmıştı.

28 Haziran’da kazanılan arazi İngilizlerin Seddülbahir’de şu ana kadar elde ettiği en önemli başarıdır. 25 Nisan’dan beri nispeten az bir zayıyla ilk kez bu kadar ciddi bir ilerleme kaydedilmiştir. Elde edilen neticeden oldukça memnun olan Hamilton, günlüğüne şöyle yazar: “Hunter-Weston, Gouraud ve Braithwaite şu konuda hemfikir; bu sabahki bombardımanımızı tekrarlayacak mermimiz olsa, şimdi, hava kararmadan 1 km daha gidebilir, yarın ya da en geç ertesi gün Alçitepe’yi elli top ve 10.000 Türk esirle birlikte ele geçirmiş olurduk.” (Hamilton, 1920, c.I, s.346).

28 Haziran gecesi Türk tarafındaki kriz büyüyor ve birtakım yeni tedbirler düşünülüyordu. Karargâh kurmay subaylarından Mehmed Nihad’ın yorumuyla, şimdiye kadar ölçülülüğü ve kişisel cesaretiyle herkesi hayran bırakmış olan Weber bile bu defa sarsılarak geri çekilme emrinin hazırlanmasını emretmiş, güç halle bundan vazgeçirilmiştir (Sayılır, 2006, s.254). Bu sırada Güney Grubu ile Beşinci Ordu Komutanlığı ve Beşinci Ordu Komutanlığı ile İstanbul arasında yazışmalar devam etmekteydi. Liman von Sanders, 28 Haziran saat 18.00’de cephedeki gelişmeleri anlattığı ayrıntılı raporunda; 11. Tümen cephesindeki topçu ateşinin son derece şiddetlendiğini, Zığındere’deki siperlerin bir kısmının harap olduğunu ve fazla zayıttan kaçınmak için buradaki askerlerin “geçici” olarak gerideki siperlere alındığını, gece vakti siperlerin geri alınacağını yazar (ATASE, Kls.3474, Dos.H-11, Fih.7-32a). Bu raporda net olarak görülmektedir ki Liman von Sanders ya durumun ciddiliğini henüz kavrayamamış ya kendisine açık ve net malumat verilmemiş, ya da Enver Paşa’yı kızdırmamak için var olan kötü durumu olduğundan daha basit göstermek istemiştir. Bu arada birtakım tedbirler düşünen Weber Paşa, Sağ Kanat

Komutanlığı görevini II. Kolordu komutanı Tuğgeneral Faik Paşa'ya vermek için ordu komutanından izin ister. Sabah saatlerinde ordu komutanından beklenen izin gelir ve sağ kanattaki 11. Tümen ile merkezdeki 7. Tümen emrine verilen Faik Paşa Sağ Kanat Komutanlığına getirilir (ATASE, Kls.4857, Dos.H-12, Fih.1-11). Bu arada Güney Grubu komutanının çabaları ve talebiyle gerek Asya tarafından gerek Arıburnu'ndan gönderilen bazı takviye birlikler Seddülbahir'e yavaşmaktadır. Bu bağlamda 1. Tümen ile 9. Tümen'den beş tabur Seddülbahir'e intikal etmeye başlamışlardır. Zığındere'deki 33. Alay ve 16. Alay 29 Haziran'ın ilk saatlerinde bazı karşı taarruzlar yapmış fakat bunlar başarısız olmuştur. İngilizler 29 Haziran sabahı ortalık aydınlandığında karşılarındaki arazide yatan Türk ölülerinin sıklığını görünce şaşırırlar. Royal Munster Fusiliers birliğinden Çavuş Denis J. Moriarity karşılaştığı manzarayı günlüğüne şöyle not etmiştir:

“29 Haziran: 04.00 gün doğumu. Ne manzara ama! Önümüzdeki arazi sık şekilde yatan Türk ölüleriyle dolu. Ortalık sakinleştiğinde gece boyunca hatlarımız arasına giren bazı Türkleri gördük. Ama bunlar şu an ya ölüler ya da esir düştüler” (IWM, Docs.11752).

28-29 Haziran günlerinde İngiliz taarruzunun ana kısmını göğüsleyen 11. Tümen'in kaybı 2.000'i geçmiştir. 16. Alay 2. Tabur'un mevcudu 3 subay 106 ere, 3. Tabur'un mevcudu ise 7 subay 264 ere düşmüştür.

Subay			Er			Toplam	
Şehit	Yaralı	Kayıp	Şehit	Yaralı	Kayıp	Subay	Er
4	6	-	385	775	843	10	2003

Tablo 18: 28 Haziran Günü 11. Tümen Zayıat Tablosu (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.158)

İngiliz kayıpları ise 3.800 olarak verilmiştir. Zığındere Sırtından taarruza kalkarak beş hat Türk siperini ele geçiren 87. Tugay ve 86. Tugay'ın zayıat tabloları şöyledir:

Subay				Diğer Rütbeler		
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp
S.W.B	1	3	-	22	69	97
K.O.S.B.	3	4	-	35	126	65
R.I.F.	1	2	-	4	50	14
Border	2	7	-	31	100	20
Toplam	7	16	-	92	345	196

Tablo 19: 87. Tugay Zayıat Tablosu (28 Haziran 1915) (TNA, WO 95/4311).

Subay				Diğer Rütbeliler		
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp
Royal Fusiliers	3	3	3	29	130	91
Lancashire F.	-	2	6	2	19	163
Dublin F.	9	1	1	45	138	42
Munster F.	-	8	-	20	112	19
Toplam	12	14	10	96	399	315

Tablo 20: 86. Tugay Zayıat Tablosu (28-29 Haziran 1915) (TNA, WO 95/4310).¹⁴⁰

28-29 Haziran günlerinde İngiliz tarafında en çok zayıat veren birlik hiç kuşkusuz 156. Tugay'dır. Daha önce belirtildiği gibi neredeyse hiç topçu desteği almadan taarruza kalkan bu tugay, büyük bir felakete uğramış ve mevcudunun yarısını birkaç saat içinde yitirmiştir.

	Ölü		Yaralı		Kayıp		Toplam		Genel Toplam
	Subay	Asker	Subay	Asker	Subay	Asker	Subay	Asker	
Tugay Karargâh	1	-	-	-	-	-	1	-	1
4.Royal Scots.	5	61	8	143	9	141	22	345	367
7.Royal Scots.	4	10	3	69	4	131	11	210	221
7.Scottish Rifles	1	28	5	93	8	147	14	268	282
8.Scottish Rifles	2	28	11	114	11	306	24	448	472
Toplam	13	127	27	419	32	725	72	1.271	1.343

Tablo 21: 28 Haziran Saat 08.00'den 29 Nisan Saat 19.00'a Kadar 156. Tugay Zayıat Tablosu (TNA, WO 95/4310)

156. Tugay'ın 100'ü subay olmak üzere 2.872 kişiyle muharebeye girdiği göz önüne alındığında, 29 Haziran akşamına kadar subayların %72'sinin askerlerin ise %46'sının kaybedildiği görülmektedir. En çok zayıat veren tabur olan 8. İskoç Taburu

¹⁴⁰ Bu tabloda verilen rakamlara hasta olarak tahliye edilen 18 asker dahil değildir. Günlük verilen zayıat tablolarına göre 86. Tugay'ın 27 Haziran günü mevcudu 2.809 asker 72 subay iken 30 Haziran'da bu sayı 37 subay ve 1.964 askere düşmüştür. 86. Tugay'ın iki günlük zayıatı 1.000 kişiye yaklaşmıştır. Diğer yandan muharebeye giren taburların muharebe günlüklerine bakıldığında, tugay karargahının verdiği rakamlara göre bazı ufak farklar bulunmaktadır. Örneğin Royal Fusiliers birliği yaralı sayısını 175 asker olarak verirken tugay karargahında bu taburun yaralı sayısı 130 olarak verilmiştir (TNA, WO 95/4310).

subaylarının %96'sını askerlerin ise %70'ini kaybetmiştir (TNA, WO 95/4310). Tugay komutanı ile birlikte üç tabur komutanı da zayıat listesindedir. 52. Tümen komutanı Tümgeneral Egerton 3 Temmuz'da günlüğüne şu notu düşer: "Bugün 156. Tugay'ın tam zayıat listesini aldım. Çok üzücü. Siperlerin ötesinde güneşin kavurucu sıcaklığı altında ulaşılmaz halde yatan haki üniformalılardan oluşan ceset tarlasını görebiliyorum. Bu zavallı askerlerin cansız bedenlerine ulaşip toplamamıza imkân yok." (Raw, 2020, s.36). Tümgeneral Egerton, 156. Tugay'ın bu şekilde topçu ateşinden mahrum bırakılarak katledilmesinden doğal olarak son derece rahatsız olmuş ve Hamilton ile Hunter-Weston'ı suçlamıştır. Haklı öfkesi günlüğündeki satırlara yansımıştır:

"156. Tugay askerleri 28 Haziran muharebesinde çok acımasızca muamele gördü. Hiçbir şekilde hiçbir türden topçu desteği verilmedi. Eldeki bütün toplar 29. Tümen'e tahsis edilmişti. Tugay o gün için 29. Tümen'e ödünç verildi. Onlar [156. Tugay askerleri] kimsenin çocukları değildiler. Zayıat listesi incelendiğinde 156. Tugay zayıatının bütün 29. Tümen zayıatını geride bıraktığı söylenebilir. Pratik olarak dört taburdaki askerlerin tamamı tükenmiş durumda. Tugay tek başına 1.400 adam kaybetti. Ne için? Sadece 1000 yardlık bir ilerleme için!" (Raw, 2020, s.37).

Egerton, hiç kuşkusuz, tepkisinde haklıdır. Güçlü topçu desteği olmadan siperden çıkıp taarruz etmenin ne kadar büyük bir felakete yol açtığı Gelibolu'daki muharebelerde daha önce defalarca tecrübe edilmiş olmasına rağmen, 156. Tugay'ın bu şekilde katledilmesine göz yumulmuştur. Hamilton 28 Haziran'daki başarılı ilerlemeden bir gün sonra orduya bir tebrik mesajı yayınlar. Bu mesajda VIII. Kolordu komutanı Hunter-Weston, 29. Tümen komutanı de Lisle ve bütün topçu desteğini arkasına alarak başarılı olan 29. Tümen askerleri övgülerin en büyüklerini almışlardır. Fakat başta tugay komutanı olmak üzere mevcudunun yarısını kaybeden 156. Tugay hakkında tek bir kelime dahi edilmemiştir. Kutlama mesajını gören Tümgeneral Egerton, kolordu komutanı Hunter-Weston'a teessüflerini içeren bir mesaj gönderir ve 156. Tugay'ın kayıplarını ve fedakarlığını anlattıktan sonra şöyle der:

"Korkarım 156. Tugay için dile getirdiğiniz nazik sözlerin etkisi, askerler Tugay'dan hiç bahsedilmediğini fark ettiklerinde büyük ölçüde azalacaktır. Bu koşullar altında, atıfta bulunulan mesajda, 156. Tugay'dan söz edilmeyerek tugayın ihmal edildiğini derinden hissettiğimi saygıyla ifade etmeye cüret ediyorum. Elbette bu konuda önyargılıyız ve 28'inde olanlarla ilgili adil karar veremeyiz ancak durumu belirttikten sonra, konuyu sizin takdirinize tam bir güvenle bırakabileceğime eminim." (TNA, WO 95/4310)

Neticede bu mesajı alan Hunter-Weston durumu Hamilton'a bildirir ve Hamilton 4 Temmuz'da 156. Tugay'ı ziyaret ederek askerlere güzel sözler söyler ve mevzu kapanır.

Türk tarafında ise 28 Haziran'da bir hayli zayıf vererek yıpranan 33. Alay ve halen cepheye bütün mevcuduyla yerleşemeyen 16. Alay'ın durumları iyi değildi. Sağ Kanat Komutanlığına getirilen Faik Paşa, 29 Haziran'da bir taarruz yapma niyetindeydi ancak ön hattaki komutanlardan gelen raporlar hiç iç açıcı değildi. 1. Tümen komutanı Cafer Tayyar Bey, taarruzda ısrar edildiği takdirde tümenin hazır olduğunu ancak hiçbir şekilde mesuliyet kabul etmeyeceğini bildirmişti. 11. Tümen komutanı Albay Refet Bey'in saat 13.00'te gönderdiği rapora göre, 33. Alay ve 16. Alay ile taarruza kalkmak bir yana, İngilizler yeniden taarruza kalkarlarsa bu tükenmiş birliklerin mevcut hatta direnmeye dahi takati yoktu. Refet Bey taarruzdan ziyade eldeki mevzileri tutmak için takviye kuvvet talep etmekteydi. Sağ Kanat Bölge Komutanı Yarbey Sabri Bey'in saat 14.40'ta verdiği rapora göre 33. Alay'da toplam 11 subay ve 928 muharip er kalmıştı (ATASE, Kls.4857, Dos.H-12, Fih.1-12) ¹⁴¹ Bir başka deyişle alay mevcudunun üçte ikisini yitirmişti. 16. Alay'ın da durumu bundan farklı değildi.

Faik Paşa, birlik komutanlarından gelen olumsuz raporlara rağmen 29 Haziran akşamı yarım saatlik bir topçu ateşinden sonra yeni gelen 124. Alay ve 16. Alay askerleriyle saat 20.00'de taarruza kalkmaya karar verdi. Taarruz belirlenen saatte ancak istenilen şevk ve azimden uzak şekilde başlar fakat İngilizler üzerinde ciddi bir etki yapmadı. Zira İngilizler Alçıtepe'nin gerisinde toplanan Türk takviyelerini tespit etmişler ve ön hatlarını güçlendirmişlerdi. Diğer yandan, İngiliz birliklerinin muharebe günlüklerinde, 29 Haziran akşamı saat 20.00'de gerçekleştirilen bu Türk taarruzu hakkında herhangi bir bilgi olmadığı görülmektedir. Ancak, gece yarısından sonra, yani 30 Haziran'ın ilk saatlerinde Türklerin bombalar kullanarak kararlı karşı taarruzlar yaptığı ve J13 ile J12 siperlerinin önemli bölümünün elden çıktığı belirtilmektedir. Daha sonra gerçekleştirilen karşı taarruzlar ile bu siperlerin geri alındığı 29. Tümen komutanı de Lisle'in daha sonra verdiği raporda ayrıntılarıyla anlatılmaktadır:

“Türkler solumuza kararlı bir taarruz yaptığından sessiz bir gece geçirilemedi. Bombalarla J13'e güçlü bir saldırı yapıldı ve bu siperin büyük bir bölümünü ele geçirmeyi başardılar. Bu bomba muharebesi bütün gece devam etti. Hint Tugayı da aynı şekilde bombalarla J12'nin bir kısmından sürüldü, ancak şafak vakti karşı taarruzlar yapıldı ve siperlerin kaybedilen kısımları geri alındı. Hint Tugayının tuttuğu çim yamaçlara da bir taarruz yapıldı. Bu taarruz HMS Scorpion'un [destroyer] ışıldakları tarafından daha ilk anda tespit edildi ve Türklerin sık saflar halinde açıkta ilerledikleri görüldü. Düşman HMS Scorpion'ın topçu ateşi, Hint Tugayının makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşiyle kısa sürede eridi. Böylece sadece en önde ilerleyen az sayıdaki Türk siperlerimizin 40 yard yakınına ulaşabildi ve çok azı kaçabildi.

¹⁴¹ 33. Alay'dan 139, 16. Alay'dan 6 ve 126. Alay'dan 33 Türk esiri alındığı rapor edilmiştir.

Saat 05.00'te Türkler, 28'inde aldığımız siperlerden herhangi birini yeniden kazanma ümidini yitirmiş görünüyorlar. Saat 05.30'da 2.000'den fazla Türk Kırte'den geçerek Zığındere'ye ilerlerken görüldü ve makineli tüfeklerimizin menziline girince dağılmak zorunda kaldılar. Ancak bu kuvvet günün geri kalanında herhangi bir harekete girişmedi ve gün sessiz geçti. 191 esir Tekke Koyu'na gönderilirken yaralı 17 esir sahra hastanesine gönderildi. Tugaylardan gelen raporlara göre düşmanın kayıpları çok fazla. Dürbün ile bakıldığında bütün arazinin Türk ölüleriyle kaplandığı görülmekte ve ölü sayıları 1.500 ile 2.000 arasında tahmin edilmektedir. Türklerden çok sayıda tüfek ve malzeme ele geçirilmiştir.” (TNA, WO 95/4304)

Türk kaynakları incelendiğinde taarruzların 30 Haziran gece yarısından sabaha kadar kesik kesik sürdüğü, bazı yerel başarılar elde edildiği ancak bunların desteklenemediği anlaşılmaktadır. Seddülbahir muharebelerinde alışılagelmiş olarak, taarruz bölgesine gönderilen takviyeler cepheye girdikten sonra buradaki birliklerle (özellikle Keçidere'nin Zığındere ile birleştiği bölgede 124. Alay, 16. Alay, 33. Alay, 127. Alay ve Mürettep Alay erleri) karışmış, emir-komuta tamamen kaybolmuş ve durum yine işin içinden çıkılamayacak hale gelmiştir. Nitekim 1. Tümen Komutanı Cafer Tayyar Bey birbirine karışmış askerlerle hattı tutmaya çalıştığını, emrine verilen birliklerin perişanlığını ve ağır subay zayıyatı sebebiyle askerleri sevk ve idare etmekte zorlandığını raporunda açıkça belirtmiştir. Cafer Tayyar Bey'in cephedeki durumun umut verici olmadığını çok net cümlelerle bildirmesine rağmen, 30 Haziran akşam saat 21.00'de Faik Paşa tarafından yeni bir karşı taarruz emri verilir. Ancak taarruz daha ilk anda etkisini kaybeder ve sabaha kadar ısrarla sürdürülmeye çalışılan taarruz 04.15'te son bulur (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.171).

Zığındere'de muharebeler bu şekilde umutsuz Türk karşı taarruzları ile devam ederken, Fransız kolordusu komutanı General Gouraud, Türklerin bütün dikkatinin Zığındere'de olduğunu ve zayıf bir anda bulunduklarını düşünerek, daha önce bütün çabalara rağmen bir türlü alınamayan Kudsi Bey Tepesi'ni (Quadrilatère) ele geçirmek için taarruza kalkmaya karar verir. 8 madde ve alt maddelerden oluşan ayrıntılı taarruz emrine göre topçu ateşi 30 Haziran sabahı 05.15'te 155'lik, 75'lik ve 65'lik toplarla başlayarak yarım saat boyunca sürecek, daha sonraki yarım saat boyunca 75'lik ve 65'likler bombardımana devam edecektir. Topçu ateşi saat 06.15'te geriye ve Kerevizdere'nin batı yamaçlarına kayarken, taze birlik olan 7. Sömürge Alayı taarruza kalkacaktır. Bu sırada Asya yakasındaki Türk topçularının etkisiz hale getirilmesi için Fransız *Suffren* gemisi Mondros Limanından gelerek özellikle İntepe'deki Türk topçularını ateş altına

alacaktır.¹⁴² Topçu gözlemcisi olarak görev yapacak iki uçak saat 04.30'da muharebe alanında uçmaya başlarken, başka bir uçak aynı anda Asya kıyıları üzerinde uçacaktır. Taarruz bölgesi ile Alçıtepe arasında bir topçu gözcüsü ve bir bombardıman uçağı sonuç alınana kadar havada olacaktır. Emrin son maddesine göre komutanlar taarruzdan önce askerlere sıcak çorba ve kahve dağıtmakla yükümlüdür (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

Taarruz sabah saat 06.15'te bombardımanın kesilmesiyle başladı ve 7. Sömürge Alayı'nın Poupart Taburu Kudsi Bey Tepesi ile gerisindeki Türk siperlerine girmeyi başardı. Ancak 08.30'da Türk karşı taarruzları neticesinde alınan yerler tekrar kaybedildi. Gün içinde karşılıklı taarruzlarla Kudsi Bey Tepesi civarındaki bazı siperler birkaç kez el değiştirse de tepenin önemli bir bölümü Fransızların elinde kaldı. Bu taarruzu karşılayan Türk birliği ise Selahaddin Adil Bey komutasındaki 12. Tümen'di. 17. Alay Fransız taarruzunu vaktinde karşılayamamış ve düşman bazı siperleri alarak Kerevizdere'nin başına doğru tümenin sağ kanadını tehdit edecek şekilde ilerlemiştir. 22. Alay'ın başarılı karşı taarruzu ile Fransızlar geriye atılmış ve hattın yarılması bu şekilde önlenmiştir (Selahaddin Adil, 2007, s.95).¹⁴³ Kudsi Bey Tepesi'nin önemli bölümünü ele geçiren Fransızlar, muharebelerin başından beri almaya çalıştıkları bu kritik mevkiinin nihayet alınmasından mutludurlar:

“Bu tepenin ele geçirilmesi sadece küçük bir ilerlemeyi temsil etse de önemli bir başarıdır, çünkü “Quadrilatère” sadece güneye değil, aynı zamanda kuzeye ve doğuya da geniş görüşlere sahip gerçek bir askeri mevzidir. İyi hazırlanmış ve kararlılıkla yürütülen bu taarruz, bize 4'ü subay olmak üzere 166 kişinin ölümüne ve 15'i subay olmak üzere 865 askerin savaş dışı kalmasına mal oldu.” (AFGG VIII, 1923, s.92).¹⁴⁴

Ancak Fransızların mutluluğu akşam saatlerinde Fransız Kolordusu komutanı General Gouraud'dan gelen haberle bir anda kabusa dönüşmüştür. Gouraud, saat 20.00 sularında Yarbay Étiévant ile Ertuğrul Koyu'ndaki sahra hastanesinde yatan yaralıları ziyaret ederken, Asya tarafındaki Türk toplarından atılan bir mermiyle ağır surette üç yerinden yaralanmış (aldığı yaralardan dolayı sağ kolu kopmuştur) ve derhal hastane gemisine tahliye edilmiştir. General Gouraud'un beklenmedik kaybı Fransız kolordusu

¹⁴² Fransız Kolordusu Muharebe Günlüğünde *Suffren*'in bu taarruz esnasındaki icraatı şöyle anlatılmaktadır: “*Suffren* saat 11.00'de bir düşman denizaltısının Boğaz'dan aşağı yol aldığı bildirildiğinde Asya kıyılarını bombalamak için pozisyon almıştı. Kolordu komutanı devam etmesine dair emir verdi ve 14.35'te İntepe bataryalarına ateş açtı. Saat 15.15'ten 15.20'ye çok seri ateş açarak düşman mühimmat deposunu patlattı.”

¹⁴³ Bu sırada Alçıtepe'den 12. Tümen'in karşı taarruzunu izleyen Enver Paşa tümene iltifatlarını bildirmiştir.

¹⁴⁴ Fransız topçusu sadece 30 Haziran'da Türk siperlerine toplam 12.559 topçu mermisi göndermiştir. (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

ve bir bütün olarak İtilaf Ordusu için ciddi bir darbe olmuştur. Hamilton haberi aldığı anda çok üzülür:

“Kaybı telafi edilemez. Kişisel cazibesiyle, birliklerinin şevkini en yüksek seviyeye yükseltmişti. Lord Kitchener’a derin üzüntülerimi ifade ederek ve "Fransızların ve dolaylı olarak tüm ordunun bu ağır kaybını bildirdim. Tek bildiğim; Fransız Savaş Bakanlığı bana başka bir General Gouraud gönderemez.” (Hamilton, 1920, c.I, s.360)

Askerler ve subaylar arasında çok sevilen ve saygı duyulan Gouraud’nun bu şekilde Gelibolu’dan ayrılması, Hamilton ve Hunter-Weston’dan başlayarak erlere kadar orduda moral bozukluğuna yol açmıştır. Özellikle Fransız askerleri üzgündür:

“İşte sonunda General Gouraud Fransa’ya gitmek üzere yola çıktı. Tanrı’ya çok şükür korkulacak durumda değildi. Hayati tehlikesi de yoktu fakat aylarca tedaviye muhtaçtı ve bizim için artık kaybedilmiş demektir. Halbuki generalin yerine kim getirilirse getirilsin bu kaybın telafisi mümkün değil. Olayın ardından bütün karargâhın içinde bulunduğu hüznün, generalin asker ve subaylara gösterdiği hürmet ve sevginin birlik üzerindeki şöhret ve itibarının derecesini gösteriyordu.” (Roux, 2007, s.142).

30 Haziran’daki Fransız taarruzu sonucu Kerevizdere bölgesindeki Kudsi Bey Tepesi elden çıkarken, Zığındere’de bitmek tükenmek bilmeyen, hiçbir fayda sağlamayan ve sadece zayıflığın artmasına sebep olan Türk taarruzları devam etmekteydi. Faik Paşa’nın durumun kontrol altında olduğu ve düşmanın üstün ateş gücü karşısında yapılması gerekenin karşı taarruzlara son vererek savunmaya geçilmesi yönündeki mesajına rağmen, Liman von Sanders’in taarruz konusundaki tutumunda ısrarcıydı. 30 Haziran günü Güney Grubu’nu ziyaret eden Enver Paşa da kaybedilen siperlerin alınması hususunda kendisini sıkıştırmaktaydı. Bu hal tarzı en tepeden başlayarak cephedeki komutanlara kadar verilen emirlere sirayet ediyor, yeterli hazırlık yapılmadan alelacele taarruzlara kalkılmasına yol açıyor ve mevcut karışık durum büsbütün işin içinden çıkılmaz hale geliyordu. Enver Paşa Liman von Sanders’i, Liman von Sanders Weber Paşa’yı, Weber Paşa Faik Paşa’yı ve Faik Paşa da 1. Tümen komutanı Cafer Tayyar Bey’i mütemadiyen sıkıştırmaktaydı. Verilen taarruz emirlerinin cephedeki gerçek durum ile örtüşmediğini iyi bilen Cafer Tayyar Bey, elinden geldiği kadar taarruzu erteletmeye çalışıyor, yeterli hazırlık yapılmadan icra edilen taarruzlar ile askerlerini hiç uğruna ölüme göndermek istemiyordu. Askerleri üç gündür aç, susuz ve yorgundu. Çabaları neticesinde taarruzu 2 Temmuz saat 18.00’e erteletmeyi başarmıştı. 12 maddelik taarruz emrinin son maddesinde şöyle diyordu: “Osmanlılığın, Müslümanlığın bekasına ilişkin bu taarruzun muvaffakiyete erişmesini Cenab-ı Hak’tan niyaz eder ve arkadaşlarımla fedakârlık ve kahramanlıklarını intizar eylerim.

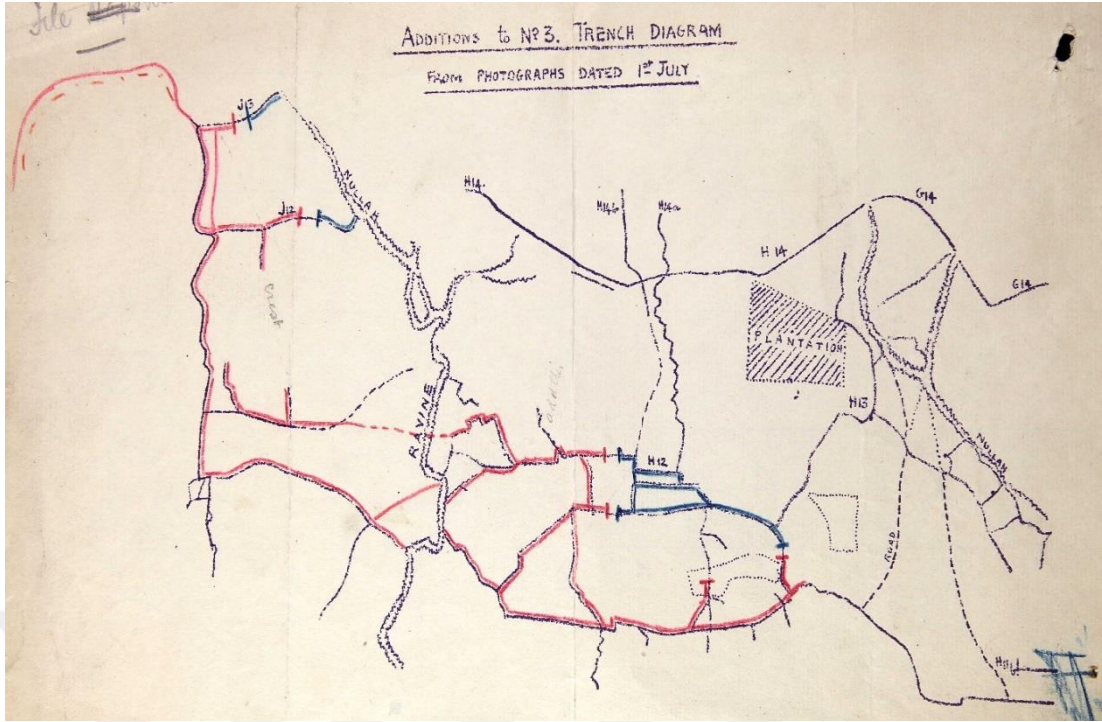
Şehit olacakların ruhuna “Fatiha-i şerife” sunar, gazi olacakların gözlerinden öperim.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.178-179).

Ancak ısrarla verilen taarruz emirlerinin pratikte bir karşılığı yoktu. Subayların olağanüstü çabalarına rağmen, yıpranmış ve birbirine karışmış askerlerin siperlere artık iyice yerleşen ve aynı zamanda donanma tarafından desteklenen İngilizleri söküp atması çok güç bir işti. Üstelik Türk piyadelerinin bu karşı taarruzları yeterli ağır topçu tarafından da yeterli seviyede desteklenemiyordu. Neticede 2 Temmuz’daki Türk taarruzu da şaşırtıcı olmayan şekilde başarısızlıkla sonuçlandı. 1. Tümen komutanının muharebe raporunda olan bitenler anlatılmıştır:

“-Vakt-i mu’âyyende topçı ateşi başladı. Sâ’at 6’da hitâm buldu. Râh-ı mesturların gayr-i kâfi derkâr olması ve derûnlarında birçok yaralı ve şehîd efradıyla fazla eşyâlar bulunması yüzünden ta’arruza me’mûr tabur (70. A. 3 T.) kâmilan ileriye varamamış idi. Bu cihetle ta’arruz topçu ateşinin kesilmesini müte’âkib hemen başlayamadı ise de yarım sâ’at te’ehhürle ve kemâl-i şecâ’at ve fedâkârî ile icrâ edildi. Düşmanın topçu, piyâde ve makineli tüfek bölüklerinden gelen cehennemî ateş altında ve verilen ‘azîm zâyî’âta rağmen bir kısım efrâd-ı düşmânın siperlerine kadar girmeye muvaffak oldu. Fakat düşman siperlerinin kuvvetli projektörleri ile tenvir edilen, mü’esser bahriye toplarıyla ateş altında alınan düşman siperlerinde barınmak kâbil olamadı. Her ne kadar ta’arruz diğer tabur bölüklerle (71. Alay 3. Tabur, 124 Alay 3. Tabur ve 70 Alay 1. Tabur’dan iki bölük) tahdîd ve takviye idildiyse de müntic muvaffakiyet olamadı Sağ cenah kumandanlığının kendisine ihtiyât olarak bırakıldığı 71 Alay’dan bir tabur daha sabaha karşı aynı maksatla gönderildi ise de nefice yine aynı idi.

- Bu ta’arruzda birçok zâbit ve binlerce nefer ziyâ’î ile aynı ‘âkıbete uğradı. Düşmanın bu mü’esser silâhları altında ve sahrâ muhârebâtında olduğu gibi açıktan taarruzun bu küçük mıntıkada gayr-ı kâbil olduğuna kanâ’at hâsıl oldu. Ve kazma küreğe sarılarak düşmanı olduğu yerde (...) ve ufak tefek ta’arruzlarla ta’ciz etmek şikkî ihtiyâr edildi.” (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 1-2).

Subayların ve askerlerin büyük gayretine rağmen bu taarruz da başarısız olmaya mahkumdu. 29. Tümen’in muharebe günlüğünde bu Türk taarruzu anlatılırken; “Türk taarruzu topçumuz, H.M.S. *Wolverine*’in topları ve kanattan açılan makineli tüfek ateşiyle kolayca püskürtüldü” denmiştir. Cephedeki muharebe şartları ile bağdaşmayacak şekilde, 3 Temmuz günü de taarruza devam emirleri gönderilir ancak bu imkansızdır. Artık daha fazla yapacak bir şey kalmamıştır. İleri mevziler tamamen tahrip olmuş, irtibat hendekleri tıkanmış, arka arkaya hesapsızca tekrarlanan taarruzlar sonucu birlikler çok fazla yıpranmış ve zayıat artmıştır. Ortada düzen namına bir şey kalmamıştır.

Kroki 20: Zığındere Bölgesinde Türk ve İngiliz Siperleri (1 Temmuz 1915) Bazı Siper Hatlarının (J12, J13, H11, H12) Türkler ve İngilizler Tarafından Araya Barikatlar Konmak Suretiyle Paylaşıldığı Görülmektedir (TNA, WO 95/4273)

1. Tümen komutanı Cafer Tayyar bu doğrultuda bir mesajı Faik Paşa'ya gönderir ve hemen taarruza kalkıldığı takdirde sonucun yine aynı olacağını, çok fazla zayıat verileceğini, halihazırda tümenin yarısının zayı olduğunu ve taarruzun ancak çok esaslı düzenlemeler yapıldıktan sonra gerçekleştirilebileceğini bildirir. Esasen Faik Paşa da ön hatlarda yaşanan kaosu farkındadır. Bu şartlar altında taarruza devam etmek askerleri yok yere ölüme göndermekten başka bir şey değildir. Neticede Faik Paşa'nın 3 Temmuz'daki emriyle savunmaya geçilir ancak bu emir Faik Paşa'nın bu görevdeki son emri olmuştur. Zira 29 Haziran'dan beri sürdürülen Türk karşı taarruzlarının başarısız olması nedeniyle Liman von Sanders tarafından görevden alınacaktır.

Zığındere'deki mevcut durumdan bir hayli endişeli olan ve Enver Paşa'nın yoğun baskısını üzerinde hisseden Liman von Sanders, pahalıya patlayan başarısız karşı taarruzlara rağmen halen taarruz ısrarından vazgeçmiş değildi. Güney Grubu'na yeni tümenler sevk etmeye başlamıştı. Bu doğrultuda Asya Grubu Komutanı Mehmet Ali Paşa, Kurmay Başkanı Binbaşı Eggert ve diğer karargâh subayları ile 3. Tümen Anadolu yakasından, 5. Tümen ise kuzeyden Seddülbahir'e intikal etmekteydiler. Weber Paşa, Faik Paşa yerine göreve getirilen Mehmet Ali Paşa ile Liman von

Sanders'in emri doğrultusunda 4 Temmuz'da gerçekleştirilmesi tasarlanan taarruz planı üzerinde çalışmaya başlamışlardı. Ancak henüz intikal halinde olan iki tümenin geldikten sonra dinlenerek taarruz hazırlığına ihtiyaç duyacakları aşıkardı. Mayıs başındaki gece taarruzlarında uzun bir yoldan gelerek hiç dinlenmeden bilmedikleri bir arazide muharebeye sokulan ve birkaç saat içinde eriyen 15. Tümen'in feci durumu akıllardan çıkmamıştı. Taarruzun 4 Temmuz'da yapılamayacağı kısa sürede anlaşıldı. Weber Paşa'nın onayıyla taarruzun 24 saat ertelenerek 5 Temmuz'da yapılması gerektiği Binbaşı Eggert vasıtasıyla Liman von Sanders'e bildirildi ve teklif kabul edildi (Erickson, 2015, s.185). Bu noktada, Liman von Sanders'e teklifi Güney Grubu Komutanı Weber'in değil de bölgeye yeni gelen Binbaşı Eggert'in yapması düşündürücüdür. İhtiyatlı bir komutan olan ve hazırlıklar tamamlanmadan taarruza geçmekten her zaman imtina eden Weber'in, Liman von Sanders'in hiddetini üstüne çekmekten kaçındığı anlaşılmaktadır. Ancak Weber her ne kadar Liman von Sanders'in hiddetini üstüne çekmemeye çalışsa da bugünlerde yavaş yavaş gözden düşmeye başlamıştır. Neticede isabetli bir karar ile taarruz 24 saat ertelenmiş ve taarruza kalkacak birlikler bir nebze olsun dinlenme, subaylar ise keşif yaparak düşman mevzileri ve arazi hakkında bilgi sahibi olma fırsatı bulmuşlardır. Bölgeye yeni gelen 3. Tümen subaylarından Şerif Güralp, subayların araziyi tanımak için gözetleme mevzilerinden araziye izlemeye başladıklarında karşılaştıkları manzarayı anlatmaktadır:

“Bizim siperler ile düşman siperleri arasındaki saha tamamen şehitler ve ağır yaralılarımız ile doludur. Arazi, adeta şehitlerimizin mübarek vücutları ile kaplanmıştır. Ortalığı müthiş bir koku kaplamış olduğundan adeta nefes alınmamaktadır. Sürekli üreyen sinek ve kurtlar siperlerdeki askerlere yemek yedirmemektedir. Manzara çok korkunç. Bu saha, Türkler için adeta bir “maktel” manzarası arz ediyor.” (Güralp, 2003, s.43).

Bölgeye yeni gelen birliklerin günlerdir süren muharebeler neticesinde karşılaştığı manzara bu şekildedir. Aslında Türk subayları 5 Temmuz'da yapılacak taarruzun da öncekiler gibi neticesiz kalacağından ve sadece zayıtın artmasına sebep olacağından emindirler. Şerif Güralp son taarruz öncesi üst rütbeli subayların kendi aralarında yaşadıkları tartışmaları bütün yalınlığıyla anlatmaktadır:

“[...] 3. Tümen Komutanı, kurmay başkanı, 1. Tümen Komutanı ve alay komutanları ile ve bazı tanımadığım yüksek rütbeli subaylar mevziinin bir buçuk kilometre kadar gerisinde bir gözetleme mevkiinde şu şekilde konuşuyorlardı: Yüksek rütbeli bir subay “Bu mevziye taarruz edip ne olacak? Şimdiye kadar taarruz eden tümenlerin halini gördük. 3. Tümen de aynı akıbeti uğramayacak mı?”

Bir diğeri: “Muhakkak olacak şey bu. Ama ne yaparsın. Emir böyle. Yerine getirilecek.”

1. Tümen Komutanı Yarbay Cafer Tayyar: “Evet, biz bu taarruzun da muvaffak olamayacağını kestiriyoruz. Buraya taarruzların beyhude zayiata sebep olduğunu Leyman Paşa’ya [Liman von Sanders] söyledik ama anlatamadık.” Ardından 3. Tümen Komutanına [Albay Nicolai] hitaben: “Siz Almansınız. Leyman Paşa’ya durumu anlatırsanız belki sizin tümeni taarruz ettirmekten vazgeçer. Şimdiye kadar buraya dört Tümen taarruz etti. Muvaffak olamadılar. Bugün bu bölgede 27 tümen var. Hiçbirinin mevcudu 3.000’i geçmez. Eğer düşman kuvvetli bir genel taarruz yaparsa cephenin düşmesi ihtimali vardır. Her ihtimale karşı sizin tümeniniz kuvvetli kalsa iyi olur” dedi. 3. Tümen komutanı makul bir zattı. Hemen bu fikri kabul ile General Leyman’a telefon etti. Telefon görüşmesinin ardından 3. Tümen komutanı: “General teklifimi kabul etmedi. Taarruzun yapılmasını emrediyor.” Deyince 1. Tümen alay komutanlarından bir tanesi: “Bu kadar vatan evladını boş yere taarruzlarla kanlarının dökülmesini ve imha edilmelerini bu millet bir gün sormayacak mı?” demekten kendini alamadı.” (Güralp, 2003, s.44).

Ancak taarruzun bir gün ertelenmesini dahi gönülsüzce kabul eden Liman von Sanders’in taarruzu iptal etmek gibi bir düşüncesinin olmadığı kesindi. Bütün çabalarına rağmen taarruzu iptal ettiremeyen ve askerlerini ölüme yollayacak olan Türk subaylarının morallerinin bozulduğu çok açıktır. Bu arada İngilizler ele geçirdikleri hatta gece-gündüz tahkimat yaparak yeni irtibat siperleri ve hendekler kazmakta ve yerleştirdikleri makineli tüfekler ile siperlerini güçlendirmekteydiler. Üstelik Türklerin Seddülbahir’e kuzeyden birlik kaydıracağı Anzak Kolordusu tarafından rapor edilirken, Asya yakasından gelen 3. Tümen de Fransız uçakları tarafından tespit edilmiş ve bu bilgi derhal İngilizler ile paylaşılmıştı. Dolayısıyla İngilizler, Türklerin Seddülbahir’e büyük çapta birlikler kaydırıklarını öğrenmiş ve gerekli tedbirleri almışlardı.¹⁴⁵ Diğer yandan, Türklerin Zığındere’ye yeni kuvvetler kaydırmakta olması İngilizleri çok fazla endişelendirmemiş gözükmektedir. Nitekim 29. Tümen’in 3 Temmuz 1915 tarihli muharebe raporunda şu çarpıcı cümleler yazılıdır:

“Bu taktik noktayı yeniden kazanmaya yönelik bu beş girişim [3 Temmuz’a kadar tekrarlanan Türk karşı taarruzları], düşman gözünde bölgenin önemini göstermektedir. Bizim için de önemi daha az değildir. Bu bölgedeki pozisyonumuzu sağlamlaştırdığımıza ve hattımızın diğer bölgeleri kadar güçlü hale getirdiğimize göre, çok daha üstün sayılarla yapılsa bile her taarruza direnebileceğimize dair ümit tamdır.” (TNA, WO 95/4305)

Türkler 4 Temmuz gününü ertesi gün yapacakları taarruz hazırlıkları ile geçirirken, İngilizler günlerdir devam eden Türk karşı taarruzları neticesinde Zığındere’nin her iki yanında sonu gözükmeden yatan Türk ölülerinden toplam Türk zayıyatını hesaplamaya çalışmaktadırlar:

¹⁴⁵ Bu raporda şöyle yazmaktadır: “Uçaklarımız önceki gün akşam karanlığından önce, Ezine’den Çanak’a [Çanakkale] giden yolda, başı Erenköy hizasında bulunan piyade ve arabalardan oluşan 5 kilometre uzunluğunda bir Türk yürüyüş kolu gördüklerini bildirdi. Maydos ve Kilya Limanından gelen yürüyüş kolları güneybatıya doğru hareket ediyor. Asya’dan gelen yürüyüş kolu uçağımız tarafından bombalandı.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3).

“4 Temmuz 1915

Saat 17.50: 29. Tümen ele geçirilen bölgede siperlerden görülebilen alandaki Türk ölülerini ölçülü bir tahminle 1.200 olarak hesaplıyor.

Saat 18.30: Sadece çok sınırlı bir arazi görüş alanımızda ve göremediğimiz bütün dere yatakları ve kolları Türk ölüleri ile dolu olmalıdır. Gece devriyelerinin raporları bunu doğruluyor. Türk yaralılarının sayısını hesaplamak ise imkansızdır.

Saat 19.50: General de Lisle 29. Tümen cephesindeki Türk ölülerini 2.000 ila 3.000 arasında hesapladığını bildirdi.” (TNA, WO 95/4273).

4 Temmuz’da yapılan çalışmalar neticesinde taarruzun ana planını çıkaran Mehmet Ali Paşa, taarruz emrini tümenlere gönderir. Buna göre taarruz 5 Temmuz 1915 sabaha karşı 03.30’da başlayacak, Alman Albay Nicolai komutasındaki 3. Tümen altı taburla (mevcudu 6.429) Zığındere ile deniz arasındaki (İngilizler “J” kodunu verdiği ve 28 Haziran’da beş hat siperin kaybedildiği siperler) bölgeden, Albay Hasan Basri komutasındaki 5. Tümen ise dört taburla (mevcudu 6.764) Zığındere’nin doğusundan (İngilizlerin “H” kodunu verdiği Delile Sırtındaki siperler) taarruza kalkacaktır. Yani taarruz gücü daha önce muharebeye girmemiş 13.193 er ve subaydan oluşan 12 taburdur. İki taburluk ihtiyat kuvveti de geride Triyandafil Çiftliğinin güneydoğusunda bulunacaktır. Taarruz bölgesindeki bu tümenlerin haricinde merkezde 7. Tümen bulunurken, sol kanattaki muharebelerde yıpranmış 12. Tümen’in yerine siperlere giren Yarbay Cemil komutasındaki 4. Tümen vardır. Bu tümenler Zığındere’deki asıl taarruz başlamadan yarım saat önce bir gösteri taarruzu yapacak ve dikkatleri bu tarafa çekeceklerdir. Taarruz bölgesinde bulunan ancak verdikleri zayıt nedeniyle bu taarruza katılmayacak diğer tümenler ise (1. Tümen, 6. Tümen ve 11. Tümen) bulundukları yerde kalacaklardır (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.191-192).

Topçular da bir günlük aradan yararlanarak önceki muharebelere göre daha dikkatli düzenlenmiş ve Seddülbahir’de muharebelerin başından beri kronik bir vaka halini alan karışıklık bir nebze olsun giderilmiştir. Bu bağlamda düzenli gruplara ayrılan topçular, Alman topçu komutanı Yarbay Binholt’un sorumluluğunda Sağ Kanat ve Sol Kanat Topçu komutanlıkları olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Görgülü, 1990, s.29)¹⁴⁶ Taarruz bölgesinden sorumlu Sağ kanat topçu komutanı Yarbay Asım ile diğer topçu subayları

¹⁴⁶ Sol kanat topçu grubu komutanı Yarbay Adil’dir. Sağ kanat topçu komutanı Yarbay Asım 5 Temmuz taarruzundan önce elindeki topları ikiye ayırır. Buna göre 14 sahra top bataryası, 2 dağ topu bataryası ve 1 havan topu bataryası hafif topçu grubunu oluştururken, 105 mm’lik, 150 mm’lik obüslerle 210 mm’lik havanlardan oluşan ağır topçu grubu.

Alçıtepe'den Zığındere bölgesindeki İngiliz mevzilerini gözlemleyerek ayrıntılı haritalarını çıkarmışlardır.

Zığındere'deki bu son büyük Türk taarruzu 5 Temmuz 1915 sabaha karşı saat 03.30'da hafif topçu ateşiyle başladı. Topçu cephanesi çok kısıtlı olduğu için bombardıman ancak on beş dakika sürdü ve daha sonra ateş daha güneye, İngiliz topçu mevzilerine kaydırıldı.¹⁴⁷ Türk askerleri saat 03.45'te siperlerinden çıkarak 80-100 metre mesafe arasında değişen İngiliz mevzilerine taarruza kalktılar. Keçi Deresi civarından taarruza kalkan 70. Alay 2. Tabur 5. Bölük takım subaylarından Teğmen Hasan Remzi, 5 Temmuz sabahını şöyle anlatmaktadır:

“Gece karanlık, her taraf cenaze, her yer küme küme şehit, ses seda yok; korkunç bir gece... bütün erleri yere yatırdım. Sabahleyin işaret verir vermez herkes yerinden fırlayacak ve sipere atlayacak dedim. O ne geceydi, ne uzun geceydi. 5 Temmuz sabahı ortalık ağarmaya başladı, muayyen saatte sağdan ince bir düdük sedası işitildi. Her taraf birden fırladı: “Allah Allah” fakat ayağa kalkarak koşmamızla tekrar yere yatmamız bir oldu. Ancak 20-30 adım koşabildik ki o zaman bir kıyamet koptu, yer gök sarsılmaya başladı. Arkasına yattığım bir cenaze yığını arasından ileriye baktım. Piyade ve makineli tüfekler durmadan işliyor, göz açmak baş kaldırmak imkânı yok. Sağa sola baktım erat yere yapışmış, geriye baktım; sanki müthiş ve sağanak halinde yağan dolu gibi top mermileri yerin altını üstüne getiriyor. Artık düşünmeye hâcet yok. Sesimin çıktığı kadar bağırdım: “Arkadaşlar; küreklere sarılın, yeri oyun içine girin”. Bu emrim yıldırım sürati ile sağa, sola ulaştırıldı.” (Hasan Remzi, 2016, s.40).

39. Alay komutanı en sağ kanatta İngilizlerin ilk hat siperlerinin ele geçirildiğini bildirirken, 31. Alay komutanı Yarbay İsmail Hakkı da İngiliz siperlerine girildiğini fakat geri çekilmek zorunda kaldıklarını rapor etmiştir:

“Sağ kanadımızdan başlangıçta düşman siperleri ele geçirilmişse de sağımızdaki 39. Alay erleri ilerleyemediğinden siperde barınılamamış; kalan erler şehit ve yaralı olarak ileride kaldığı arz olunur.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.194.).

Bu gelişmeler üzerine geride bekleyen ihtiyat taburlarından biri (15. Alay 2. Tabur) 39. Alay'ın emrine verilerek ileri sevk edildi ancak İngiliz toplarının bu sırada son derece aktif olması nedeniyle geriden ileriye birlik sevk etmek mümkün değildi. İleriye gitmeye çabalayan veya ara hatta yatan Türk askerlerinin çoğu İngiliz topçu ateşine yakalanarak can verdi. Saat 06.30'da İngiliz karşı taarruzu başladı ve İngilizler Türklerin sızma yaptığı siperleri tekrar ele geçirdiler. 3. Tümen komutanı Albay Nicolai zor durumda olduğunu kolorduya bildirdi ve takviye kuvvet istedi. Gelen takviyelerle sabah saatlerinde bazı taarruz girişimleri yapılsa da artık ilerleme imkânı kalmamış,

¹⁴⁷ İngilizler bombardımanın şu ana kadar görülen en yoğun Türk bombardımanı olduğunu ve yapılan hesaplamalara göre 1.000'i Asya tarafından olmak üzere toplam 5.000 top mermisi atıldığını belirtmişlerdir (TNA, 95/4273).

zayıatın artmasıyla durum daha kötüye gitmeye başlamıştı. 3. Tümen bölgesinde taarruz bu şekilde fazla zayıatla kısa sürede durma noktasına gelirken, 5. Tümen bölgesinde de durum bundan farklı değildi. Tümen komutanlığına gönderilen raporlarda bazı bölüklerin İngiliz siperlerine girdiği belirtilse de gerçekte bu tümen 3. Tümen kadar bile ilerleyememişti. Subaylar büyük fedakarlıkla taarruzu tekrar canlandırmak istese de bunun imkânı yoktu. Yukarıda belirtildiği gibi, bazı alay komutanları İngiliz siperlerine girildiğine dair raporlar göndermişlerdi. Ancak İngiliz birliklerinin muharebe günlükleri incelendiğinde bunun tersi bir vaziyet ortaya çıkmaktadır. 3. Tümen taarruzunu karşılayan 29. Tümen muharebe günlüğünde taarruzun başlangıcı şöyle anlatılmaktadır:

“Saat 04.00: Çok güçlü bir Türk taarruzu en sol kanadımızdaki J13 ve J12 siperlerine yoğunlaştı ancak bu taarruz fazla zayıat verdirilerek durduruldu. Türkler açıkta 500 kadar ölü bırakarak geri çekildiler. Bizim zayıatımız topçu ateşi kaynaklıdır ve önemsizdir. Türk taarruzu hattımız üzerinde herhangi bir etki yapmamıştır. Taarruz başlarken Türk topçu ateşi gerimize kaymış ancak en az 50 Türk top mermisi zararsız şekilde denize düşmüştür.” (TNA, WO 95/4305).

Zığındere ile deniz arasındaki J kodlu siperlerde bulunan Gurka birliğinin muharebe günlüğünde ise taarruz şu cümleler ile anlatılmaktadır; “Türkler arka arkaya saldırdı ve bu esnada ateş eden askerlerimizin tüfekleri aşırı ısındı. Şafakla birlikte taarruz durma noktasına geldi. Önümüzdeki arazide 2.000 Türk ölüsü yatmakta” (TNA, WO 95/4272). 87. Tugay ile bu tugayın taburlarının muharebe günlükleri incelendiğinde de Türk taarruzunun ciddi bir etki yapmaktan uzak kaldığı net olarak anlaşılmaktadır:

“Türk taarruzu siperlerimizin 50 yard ötesinde durdu. Taarruz bittikten sonra siperlerimizin önünde yatan Türklerin sayısına bakıldığında çok az Türkün siperlerine geri dönmeyi başardığı anlaşıyor. Görülebilen 500 Türk ölüsü siperlerimizden sayılabilmekte.” (TNA, WO 95/4311).

Yukarıdaki ifadelerin benzerleri çeşitli taburların muharebe günlüklerinde de yer almakta ve Türk piyadelerinin kolayca durdurulduğu, Türk toplarının ise etkisiz kalarak çoğu top mermisinin denize düştüğü yazmaktadır. VIII. Kolordu komutanı Hunter-Weston’ın daha sonra yazdığı rapordaki cümleler ise daha çarpıcıdır: “5 Temmuz sabahı Seddülbahir’de şahit olduğumuz en yoğun Türk topçu ateşi başladı. Bunu genel taarruz takip etti ancak ya koordinasyon eksikliğinden ya da Türklerin ilerleme konusundaki isteksizliğinden dolayı taarruz kopuktu ve kararlılıkla sürdürülmedi.” (TNA, WO 95/4274).

Görüldüğü gibi kolordu karargahından başlayarak ön siperlerde bulunan taburların muharebe günlüklerine kadar hiçbir belgede Türklerin Zığındere bölgesindeki siperlere

girdiği ve ardından karşı taarruz ile geri atıldıkları yazmamaktadır.¹⁴⁸ Tam tersine Türk taarruzunun etkili makineli tüfek ve top ateşiyle çok fazla bir heyecana mahal vermeden durduğu anlaşılmaktadır.

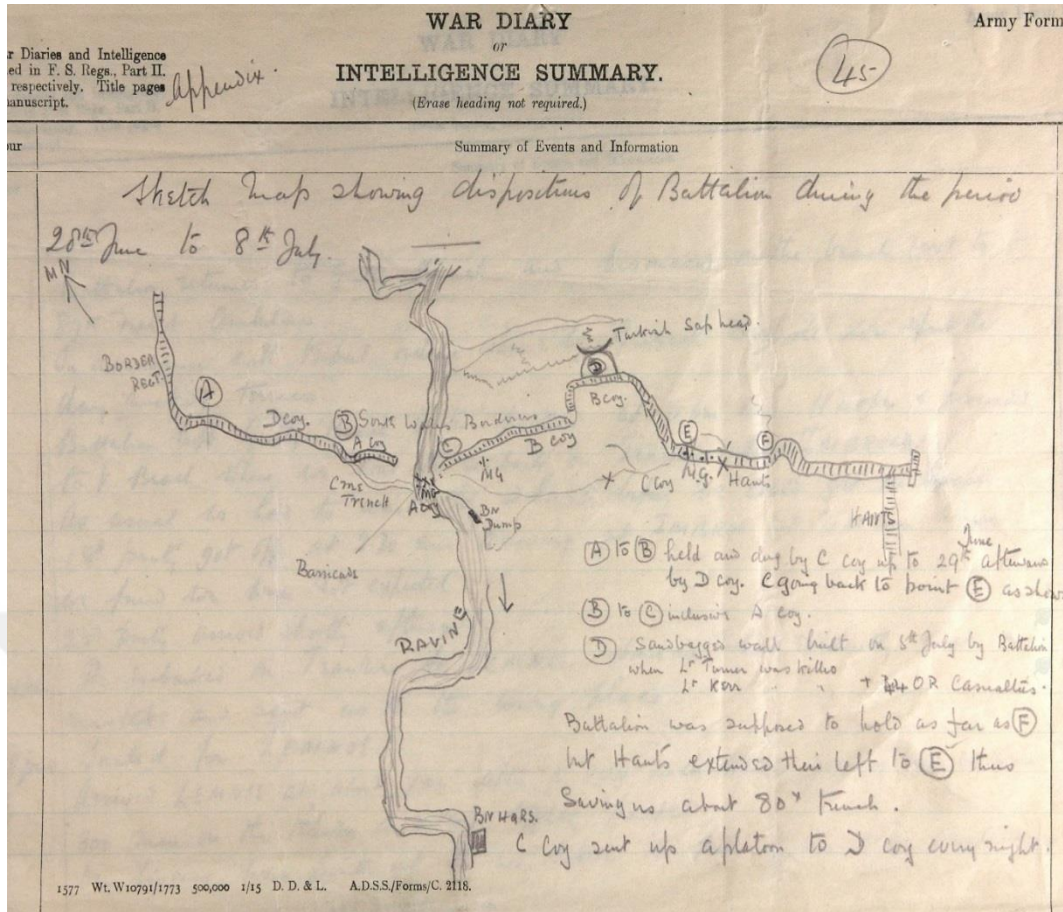
Taarruz bu şekilde Türkler adına tam bir katliama dönüşmüşken, yapılması gereken tek iş, bir an evvel bu faydasız taarruzlara son vermek ve mevcut hattı güçlendirmekten ibaretti. Zira taarruzun ilk andan itibaren başarılı gelişmediği ve zayıatın korkunç boyutta olduğu cephedeki her subay ve er tarafından bilinmekteydi. Birkaç saat gibi kısa bir sürede 6.000 zayıat verilmiş, siperlerin içi ve ileri hatta giden irtibat yolları ölü ve yaralılarla dolmuş ve bütün arazi Türk ölüleri ile kaplanmıştı. Bu şartlar altında tekrarlanacak taarruz, halihazırda korkunç boyuta ulaşmış zayıatı arttırmaktan başka bir işe yaramayacağı gibi, eğer İngilizler güçlü bir karşı taarruza kalkarsa, mevcut hatların elde tutulması da imkânsız hale gelecek ve Seddülbahir'deki Türk savunması çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı. Cafer Tayyar Bey'in saat 11.45'te kolorduya gönderdiği rapor, içinde bulunulan durumu gayet açık şekilde özetlemektedir:

“1-39. Alay muharebe cephesinde erimiştir.

2-70. Alay muharebe cephesini savunuyor.

3-Genel olarak birliklerde düzen ve disiplin kalmamıştır. Bu duruma göre taarruza devam etmek mümkün değildir.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.197).

¹⁴⁸ Türklerin siperlere girdiğine dair tek örnek Kraliyet Deniz Tümeni muharebe günlüğünde yer almaktadır. Burada belirtilene göre 50 kadar Türk ön hat siperlere girmiş daha sonra karşı taarruz ile püskürtülmüştür. Bu siper civarında Türklerin 300 civarında zayıat verdiği hesaplanırken siperin hemen dışında 90 Türk ölüsü sayılmıştır.

Kroki 21: South Wales Borderers Birliği Savaş Günlüğünde 28 Haziran-8 Temmuz Arasında Muharebelerin Yoğunlaştığı Zıgındere'nin Her İki Yanındaki İngiliz Siperleri (TNA, WO 95/4311).

Cephedeki durum son derece kritik bir haldeyken geceyi Güney Grup karargahında geçirerek taarruzu izleyen Liman von Sanders, anlaşılması güç şekilde taarruza devam edilmesi için komutanlara baskı yapmaktaydı. Öğleden sonra taarruzun tekrarlanacağı emrini alan 3.Tümen Komutanı Albay Nicolai, Kolordu Kurmay Başkanı Binbaşı Eggert'le telefonla birkaç kez konuşup durumu anlatarak, yeni bir taarruzdan başarı elde etme ihtimalinin olmadığını belirtirken şu çarpıcı ifadeleri kullanmaktan çekinmemiştir:

“Üst komutalara taarruzun yapılmasından vazgeçilmesi hususunda girişimde bulunulmasını ve bu taarruzun sorumluluğum altında yapılmamasını rica ederim ve bu hususta sorumluluk kabul etmem” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.198).

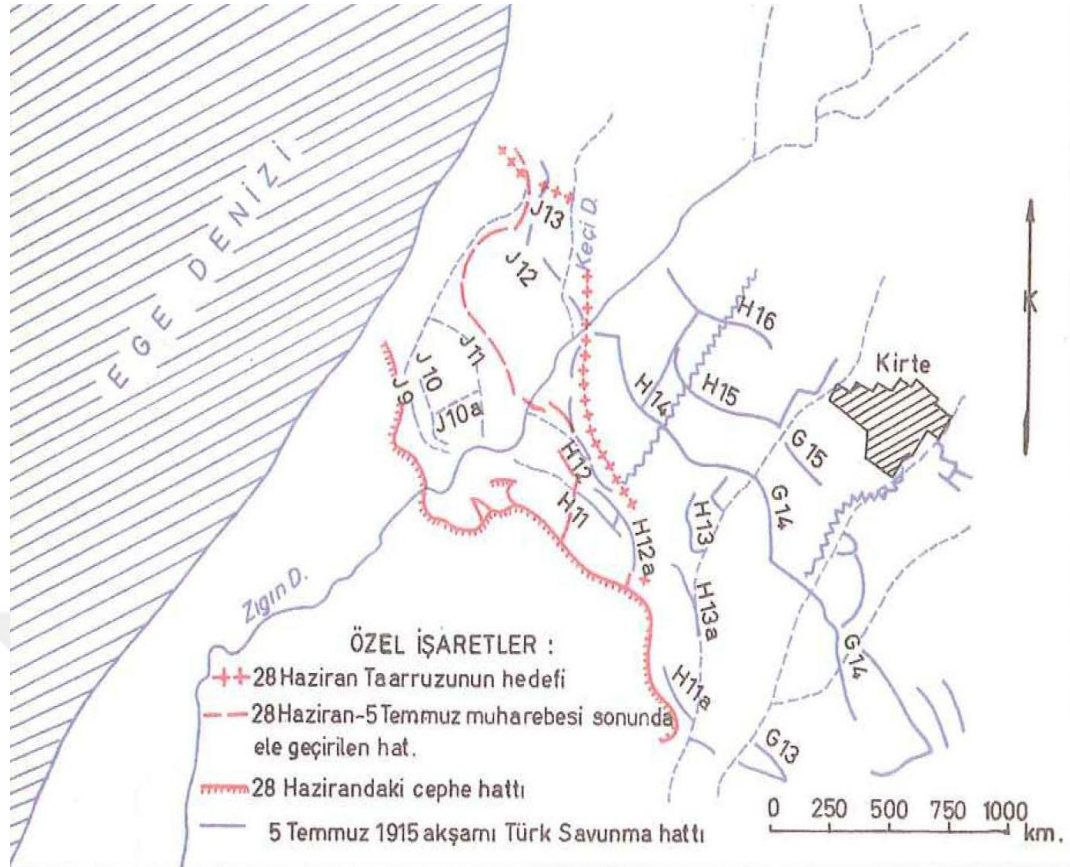
Albay Nicolai'ın haklı olduğunu cephede bulunan her subay gibi bilen Binbaşı Eggert, durumu düzeltmek için Güney Grubu karargahında bulunan Liman von Sanders ile görüşmeye gider ve ikna edici tavrıyla Liman von Sanders'i taarruzdan vazgeçirmeyi başarır. Binbaşı Eggert'in soğukkanlı ve ikna edici tavrı ile binlerce askerin daha boş

yere ölüme yollanmasının önüne geçilmiştir (hatırlanacağı üzere Binbaşı Eggert 4 Temmuz'da yapılması kararlaştırılan taarruzu 5 Temmuz'a erteletmek için de büyük çaba harcamış ve bunu başarmıştı). 5 Temmuz saat 21.00'de Mehmet Ali Paşa'nın verdiği emirle elde tutulan hatta tahkimat yapılmasına, taarruza kalkan 3. ve 5. tümenlerin gece karanlığında geri alınarak savunma pozisyonlarının derhal güçlendirilmesi emredilir. Bu arada aynı gün 4. ve 7. Tümen tarafından gerçekleştirilen gösteri taarruzu ise düşman üzerinde hiçbir etki yapmamıştır. Ancak 4. Tümen komutanı Yarbay Cemil Bey'in 5 Temmuz tarihli emrinde yazanlar çarpıcıdır:

“Korkunç ateş sırasında görevlerine sadık kalarak siperlerde korunmaya çalışan askerlerin kaybı, daha iyi bir koruma bulmak için geri kaçan askerlerin uğradığı kayıplardan nispeten daha azdır. Bu gerçek açıkça anlaşılmalıdır. Geri çekilen bu korkak askerler, fedakâr genç subay ve erler tarafından siperlere geri döndürülmelidir. Bu korkakların cezası ölümdür. Bu, kaçma eğiliminde bulunanlara iyice anlatılmalıdır.” (AWM, AWM4 1/27/5 PART:2).¹⁴⁹

Bu son taarruzun da başarısız şekilde sonuçlanmasıyla 28 Haziran'da İngiliz taarruzu ile başlayan, 29 Haziran'dan itibaren Türk karşı taarruzları ile devam eden Zığındere muharebeleri, 5 Temmuz'daki Türk taarruzu ile nihayet son bulmuştur. Ancak verilen zayıat tek kelimeyle korkunçtur. Bütün Çanakkale Muharebeleri içinde en fazla zayıat Zığındere muharebelerinde verilmiştir. İngiliz raporlarına bakıldığında Türk zayıatını 10.000 olarak tahmin ettikleri görülmektedir. Ancak zayıat bundan fazladır. 5 Temmuz'da taarruza kalkan iki tümen (3. Ve 5. Tümenler) sadece birkaç saat içinde dar bir muharebe alanında %40 oranda zayıat vermiştir.

¹⁴⁹ Geri kaçan veya geride saklanan askerlerin ölüm ile cezalandırılacağına dair çeşitli günlerde çeşitli birliklerin harp ceridelerinde kayıtlıdır. Geri kaçmanın yanında, kendini bilerek yaralayarak hastaneye gitmeye çalışan askerler için de subaylara çeşitli uyarılar yapılmıştır. 4 Ağustos 1915'te 14. Alay komutanının 3. Tabur komutanına gönderdiği bir mesajda şöyle denmektedir: “bazı askerler kendilerini yaralıyorlar. Askerlere bunun anavatan önünde bir suç ve ordu üzerinde bir leke olduğu emredilmelidir.” (AWM, AWM4 1/27/6 PART:2).

Harita 30: Zığındere Muharebeleri Sonucunda İngilizlerin Kazandığı Arazi (28 Haziran-5 Temmuz 1915) (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, Kroki: 21).

	Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam
Subay	8	26	-	34
Er	1393	1529	226	3148
Toplam	1401	1555	226	3182

Tablo 22: 3. Tümen Zayıat Tablosu (5 Temmuz 1915) (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.202).

	Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam
Subay	1	9	-	10
Er	757	717	359	1795
Genel Toplam	758	726	359	1805

Tablo 23: 5. Tümen Zayıat Tablosu (5 Temmuz 1915) (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.202).

Birlik	Zayiat
1.Tümen	2.853
11.Tümen	3.311
7.Tümen	265
12.Tümen	534
6.Tümen	2.932
4.Tümen	9.63
Toplam	10.863

Tablo 24: 28 Haziran-5 Temmuz Arasında Muharebeye Katılan Diğer Tümenlerin Zayıyatı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.203).

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, sekiz gün süren Zığındere muharebelerinde Güney Grubunun toplam kaybı 15.845 kişidir. Kaybedilen beş hat siperin ardından yapılan taarruzlarda hiçbir netice elde edilemediği gibi, zayıyatın aşırı yüksek olması nedeniyle Seddülbahir'deki Türk savunması tehlikeli şekilde zayıflamıştır. Nitekim 5 Temmuz günü dahi cephedeki muharebe durumuna uyuşmayacak şekilde taarruza devam etme emrini veren ve taarruz ısrarından zorlukla vazgeçirilen Liman von Sanders, 6 Temmuz'da Enver Paşa'ya muharebeler hakkında bir bilgilendirme raporu yollar. Güney Grubu'nun zaten iyi olmayan durumunun düzeltilmesi için bütün imkanların kullanıldığını, Seddülbahir'deki birliklerin bulunduğu hattı savunabilmeleri için çok sayıda taze kuvvete ihtiyaç olduğunu belirtir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-12, Fih.8-11). Yapılacak iş zayıflamış kuvvetlerle mevcut hattı son ana kadar savunmaktan ibarettir.

Sekiz gün süren Zığındere muharebesi Seddülbahir'deki en uzun ve en kanlı muharebe olması açısından dikkat çekicidir. Seddülbahir muharebeleri boyunca cephedeki koşullar göz ardı edilerek hesapsızca düzenlenen taarruzların en kötü yönetilenidir. İngilizler 28 Haziran'da beş hat Türk siperini çok kısa sürede ele geçirmiş ve hakikaten Türk sağ kanadında tehlikeli bir kırılma yaşanmasına sebep olmuştur. Bunun en önemli sebeplerinden biri; Türk savunma mevzilerinin derinlemesine yapılmaması ve tahkimata gereken önemin verilmemesidir. Esat Paşa tahkimat konusunda Weber Paşa'yı suçlamaktadır: "Alman eğitim uzmanlarının istihkâm uzmanı olarak bulunan Weber Paşa, Güney grubuna gönderildiği tarihten bugüne kadar ne askerimizi barındıracak barınaklar meydana getirmiş, ne de güvenilir bir tahkimat yaptırtmıştı.

Onun bu ilgisizliği büyük kayıplar vermemize neden oldu.” (Esat Paşa, 1975, s.90-91).

1. Tümen komutanı Cafer Tayyar Bey de daha sonra Zığındere muharebeleri hakkında yazdığı ayrıntılı raporda tahkimat eksikliği üzerinde önemle durmuştur. Zığındere muharebelerinde Türk tahkimat yöntemleri ve araçlarının yetersiz olduğu ortaya çıkmış, derinliğine tahkimat yapmanın gereği Seddülbahir Muharebelerin bu son aşamasında Türk komuta kademesi tarafından daha yeni anlaşılmıştır.

Ancak her türlü ihmale rağmen düşman belli bir noktada durdurulmuş ve tehlike genel bir ricat hareketine yol açmadan savuşturulmuştur. Zaten İngilizlerin de hedefi buradan hareketle Kirte ve sonrasında Alçıtepe’yi ele geçirmek olmadığı için taarruz beş hat Türk siperinin elde edilmesinin ardından amacına ulaştığı için durmuştur. İtilaf Ordusu Ocak 1916’da Seddülbahir’i tahliye edene kadar Zığındere’deki karşılıklı hatlar bu haliyle kalmış ve muharebelerin sonuna kadar da bunun herhangi bir yıkıcı etkisi de görülmemiştir. Siper savaşının koşulları gereği, mevzi içine bir kere yerleşen düşmanı yeterli ağır topçu desteği olmadan söküp atmanın neredeyse imkansız olduğu daha önceki muharebelerde yaşanan tecrübelerle sabitken ve özellikle 29 Haziran-2 Temmuz tarihleri arasında yapılan karşı taarruzlarda İngilizlerin güçlü şekilde yerleştikleri siperlerden söküp atılamayacağı kesin olarak anlaşılmışken, Liman von Sanders’in ısrarcı ve inatçı tavrıyla dar bir bölgeye gereğinden fazla birlik yığılarak gerçekleştirilen 5 Temmuz taarruzu, zaten çok fazla olan zayıflığın korkunç boyutlara ulaşmasına neden olmuş ve neticede hiçbir şey elde edilememiştir.

Zığındere muharebelerinde yeterli hazırlık yapılmadan arka arkaya tekrarlanan karşı taarruzlar Türk kurmay subayları tarafından da sert şekilde eleştirilmiştir. Mehmet Nihat bu konu hakkında şöyle demektedir:

“Bu taarruza gerek var mıydı? [5 Temmuz taarruzu] Bana göre hiçte yoktu. İlk günden beri devam eden muharebeler bugünün muharebe şeklinin ne olacağını göstermiş, öyle “yanına düştü, arkasına geçti” gibi şeylerle mevzi muharebelerinde ciddi bir tehlike olmayacağı denenerek gerektiği kadar anlaşılmıştı. Ama mademki 28-29 Haziran’da düşman durduruldu, artık bunun üzerinde ısrar etmenin bir anlamı yoktu. Bundan sonra ikinci bir girişime ise yine tecrübelerle göre herhalde epey zaman lazım gelecekti. Nitekim savaşın sonuna kadar durum böyle kaldı. Bundan hiçbir mahzur doğmadı. Dolayısıyla bu akan kanlar boşuna aktı. Taarruz, şimdiye kadar edinilmesi gereken deneyimlerden ders çıkarılmayarak acemi bir karargâh tarafından düzenlenmiş, doğal olarak bu da büyük kayıpların artmasında kötü yönde etki etmişti!” (Sayılır, 2006, s.257).

Seddülbahir muharebeleri boyunca en fazla zayıflık verilen bu muharebenin sorumluluğu, hiç şüphesiz, Liman von Sanders’e aittir. Türk askerleri bir inat uğruna

göz göre göre ölüme yollanmıştır. Türk genelkurmayının eserinde konu ile alakalı çarpıcı yorumlar yer almaktadır:

“Aslında Beşinci Ordu Komutanı, sevk ve idare sisteminde Çanakkale Cephesinin birçok özellik ve koşullarını hesaba katmayarak daima taarruz hareketi öngörmüş; özellikle alınması çok gerekli olan koruyucu ve hazırlayıcı tedbirleri almamış ve hatta çok kez, topçu ateş hazırlığının yapılmasını bile küçümsemiş; İngiliz ve Fransız birliklerinin karaya çıkışının ilk günlerinden başlayarak gerek Seddülbahir ve gerekse Arıburnu cephesinde, kendi deyimiyle, “Baskınvari atılğanlıklar” ile en güçlü ve kahraman Türk birliklerinin yersiz ve amaçsız erimesine yol açmıştır.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.199).

Nitekim bölgede savaşan Türk subaylar da Liman von Sanders’i ve onun hesapsız taarruzlarını eleştirmekte, sorumluluğu ona yüklemektedirler:

“[...] Leyman Paşa sebep olduğu zayıatı anlamış olmalı ki bir daha bu kesimde bir taarruz yaptırmadı. Leyman Paşa ufak bir kanat kırıklığı için on binlerce Türkün kanını akıtmaktan çekinmeyerek Türkleri gladyatörler gibi dövüştürüyordu. Gelibolu cephesinde bizim bir iki taarruzumuzla İngiliz ve Fransızları denize dökemeyeceğimiz anlaşılmıştı. Bunda ısrar, zayıatı arttırmaktan başka işe yaramazdı. Çıkarmanın ilk gününden beri sürekli taarruz yapmasaydık, defaatle takviye edilen yirmi yedi tümeni eritmek değil on iki tümenle kati bir müdafaa yaparak üçte bir zayıatla daha parlak zafer kazanmak mümkündü.” (Güralp, 2003, s.52).

Türk karşı taarruzlarının nihayet 5 Temmuz’da sona ermesiyle ortaya çıkan asıl sorun, her yerde sık aralıklarla yatan Türk ölülerinin yol açtığı sıkıntılı durumdur. 9 Temmuz’da Zığındere Sırtındaki J12 kodlu siper önüne Kızılay bayrağı ile gelen bir Türk subayı, Kızılhaç bayrağıyla yanına gelen bir İngiliz subayına General Weber imzalı bir mektup verir. Mektup açıldığında Fransızca olarak Türklerin insani ve sıhhi gerekçeler ile ölüleri gömmek için beş saatlik bir ateşkes teklifinde bulunduğu anlaşılır. Tümen komutanı Tümgeneral de Lisle ve tugay komutanı Tuğgeneral Marshall, bu ateşkes teklifine karşı olduklarını kolordu komutanı Hunter-Weston’a bildirirler. Başta Hunter-Weston olmak üzere cephedeki diğer generallerin ateşkes teklifine karşı olduğunu gören Hamilton, Türklerin bu isteğini reddeder ve (Türk ateşkes teklifi 9 Temmuz 1915 günü saat 07.00’de yapılmış ve aynı gün saat 13.00’te reddedilmiştir) günlüğüne şöyle yazar:

“Önümüzdeki arazide yatan binlerce Türk ölüsü dudak uçuklatan bir manzaraydı. İstihbaratımızın verdiği kesin bilgiye göre siper içindeki Türkler arkadaşlarının cansız bedenleri üzerine basarak taarruza kalkmak istemiyorlar. Ölü Türkler, dikenli tel veya başka herhangi bir engelden daha iyidir. İnsani ve sağlık gerekçesiyle bu zavallı insanların layıkıyla gömülmelerini arzu etmeme rağmen hayır demek zorunda kaldım.” (Hamilton, 1920, c.I, s.387)¹⁵⁰

¹⁵⁰ İstihbarat raporunda yaşananlar şöyle anlatılmaktadır: “General [Hamilton] Türk ölülerinin gömülmesi için ateşkes talebinde bulunmaya iten insani güdülere tamamen sempati duyduğunu ve sıhhi bir bakış açısından böyle bir ateşkesin arzu edildiğini kabul ederek, tamamen askeri gerekçelerden dolayı üzüntüyle bunu kabul edemeyeceği bildirdi. Aynı gün beyaz bayrakla siperden çıkan bir İngiliz subayı, iki siper arasında bulunduğu Türk subayına bu cevabı ilettili. Türk subay ateşkes tekliflerine olumlu bir yanıt alamadığından büyük bir hayal

Görüldüğü gibi, İngiliz generaller, insansız bölgede sık saflar halinde yatan Türk şehit ve yaralıların en güçlü savunma unsurlarından daha büyük bir engel teşkil ettiğini, Türk askerlerinin yerde şehit silah arkadaşlarının üstüne basarak savaşmak istemeyeceğini düşünüp ateşkes teklifini reddetmişlerdir. 1. Tümen komutanı Cafer Tayyar Bey'in Zığındere muharebeleri ile ilgili verdiği uzun rapor incelendiğinde, İngiliz generallerin bu düşüncelerinde pek de haksız olmadıkları anlaşılmaktadır:

[...] Ta'arruza iştirâki ve geri dönen kıta'âtı ileri sürmesi emr olundu. Ve bu emr îfâ edildiyse de maksad yine hâsıl olamadı. Çünkü o günkü (3000) şehîd ve (4000) kadar mecrûh meydanda duruyor ve bunların mü'ellim manzarası efrâdın ma'neviyâtını bozarak ta'arruzu ileri götüremiyordu. Zâten efrâdı sevk ve idâre iderek ileri sürecektir zâbit kalmamış idi" (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 1-3).

Zığındere'de açık arazide yatan binlerce Türk şehit bedeninden çıkan kokular, havanın da çok sıcak olması nedeniyle siperler içinde bekleyen askerlerin sağlığını tehdit etmekte, salgın hastalık riskini arttırmakta ve erlerin moralini bozmaktaydı:

"[...] Erler sıcaklığın tesiri ile artan insan eti kokusunun, kurtlanmış binlerce cesedin çıkardığı kokunun verdiği baygınlıktan kurtulamadı. Vaziyeti kısaca yazarak ilaç gönderilmesini istedim, kısa bir süre sonra naftalin getirildi ve bu baygınlığın önüne geçildi. O akşam erlerin burunlarına bağlamak üzere içinde naftalin bulunan bezler getirilerek dağıtıldı." (Hasan Remzi, 2016, s.41).

Pek çok İngiliz askerinin günlüğünde de buna benzer ifadeleri bulmak mümkündür. Her iki taraf da siperlere yakın alanlarda ulaşabildikleri cesetleri gömmeye çalışıyorlardı ancak bunun sonu yoktu. Türkler erişebildikleri ölümlere kireç veya asitfenik dökerken, İngilizler cansız bedenleri yakmanın daha hızlı ve kesin sonuç olduğuna karar verdiler: "O müthiş sıcakta iğrenç sinek bulutları içinde bu cesetleri yok etmenin tek yolu yakmaktı. Çürümekte olan yığınlar, ölümlerin yakıldığı odunlar ve mide bulandıran pis kokularıyla vadi tam bir cehennemdi." (Chambers, 2015, s.147). Gazeteci Bartlett da ulaşılabilen ölümleri yakmaktan başka seçenek olmadığını siperleri gezerken kavramıştı: "Sağda solda büyük ateşler yanıyor. Herkes ateşlerin olduğu yerden uzaklaşmış; korkunç mide bulandırıcı bir koku yayıyorlar. Ateş yığınlarının içinde aceleyle

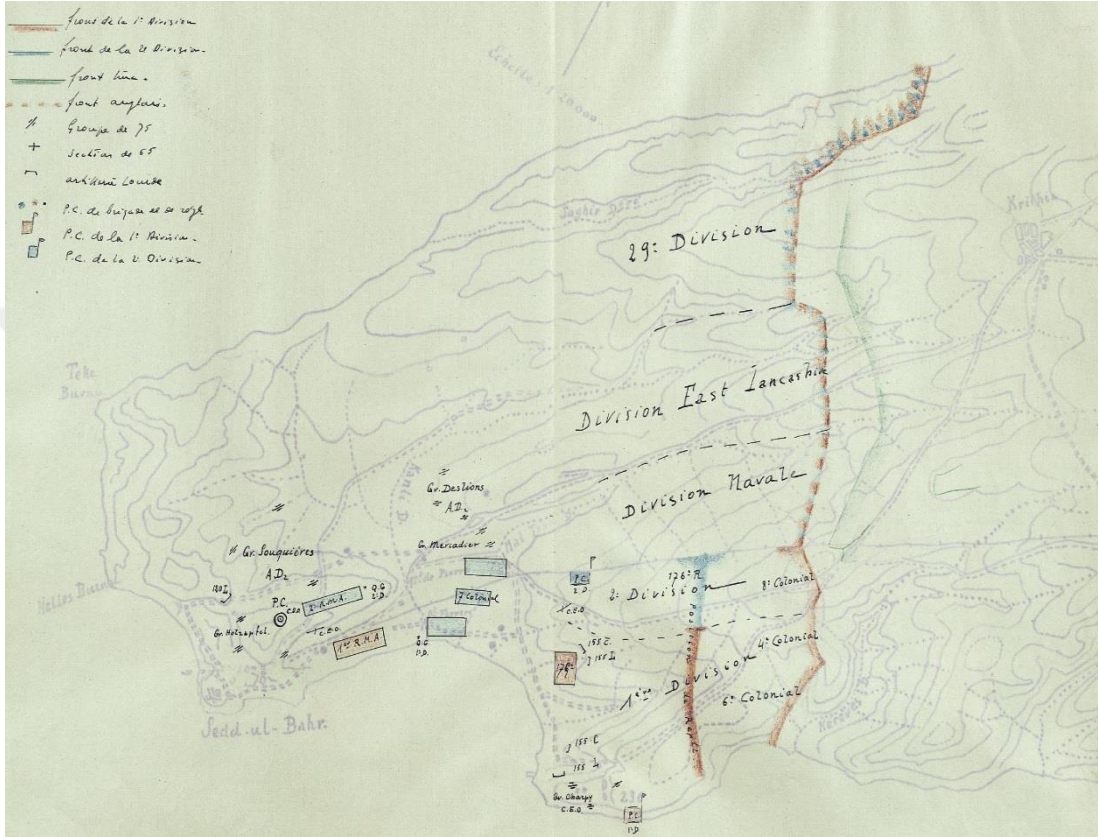
kırıklığına uğramış gözüktüyordu. İki hat arasında saflar halinde yatan Türk ölümleri o kadar sık yatıyordu ki konuşmak için temiz yer bulup ayakta durmakta zorlanıldı." (AWM, AWM4 1/5/4). Ara bölgede bulunan bu iki subay Yüzbaşı Yusuf ve Üsteğmen Dundas'tır (Dundas daha sonra 7 Ağustos 1915 tarihinde Anafartalar'da ölmüştür). Daha sonra hazırlanan raporda bu iki subay arasında geçen diyalog şöyle özetlenmiştir: "Üsteğmen Dundas Türk subayı ile Almanca konuşmaya başladı ancak Türk subay bunu şiddetle reddetti ve Alman olmadığını söyledi. Türk, daha sonra Dundas'a sigara ikram etti ve birkaç dakika konuştular. Dundas İngilizler ile Türklerin dost olduğunu niye İngilizlere karşı savaştıklarını sordu. Türk, İngilizlerle savaşmak istemediklerini ama İngilizlerin kendilerine saldırdığını söyledi."

toplanmış Türk ölüleri yakılıyor çünkü bu sıcak havada ölülerden mümkün olduğu kadar çabuk kurtulmak gerek.”

Zığındere Muharebeleri'nin bu şekilde sonlanması, Weber Paşa'nın da Güney Grup Komutanlığının sonu anlamına gelmekteydi. Weber Paşa, aslında hem Türk hem Alman komutanlarının saygısını ve güvenini kazanmış yetenekli bir komutandı ancak 6 Mayıs'ta göreve geldiğinden beri yaşanan kanlı muharebeler neticesinde bir hayli yıpranmıştı. 28 Haziran'da Zığındere'de arka arkaya beş hat siperin kaybedilmesi Weber'i bir noktada umutsuzluğa düşürmüştü. 7. ve 11. Tümenler ile yapılan karşı taarruzun ağır zayıyla başarısız olması üzerine durumun iyice kritik hale gelmesiyle, İngilizlerin taarruza devam etmesi halinde hattın dağılmaması için kuvvetlerini geride daha güvenli bir hatta çekmeyi tasarlamıştı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.205). Geri çekilme emri Harekât Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Mehmet Nihat tarafından uygulanmayıp orduya bildirilince, Liman von Sanders'in şiddetli itirazı sonucu Weber Paşa bu fikirden vazgeçmiş ve büyük bir yanıltan dönülmüştü. Weber Paşa'nın genel olarak taarruz fikrine karşı oluşu ve bu yaşanan geri çekilme hadisesi, Liman von Sanders'i kızdırmış ve kendisine olan güvenini iyice azaltmıştır.

Diğer yandan, Enver Paşa'nın da Seddülbahir muharebelerinin yönetilişinden ve gidişattan memnun olmadığı çok açıktır. Temmuz ayının ilk haftası biterken Weber'in komutanlığa devam etmesi konusunda bir güven krizi yaşanmakta, komutada bir değişime ihtiyaç olduğu düşüncesi zihinlerde canlanmaktadır (Erickson, 2015, s.190) Nitekim beklenen olur ve Enver Paşa Weber'i 6 Temmuz'da görevden alarak yerine İkinci Ordu Komutanı Tuğgeneral Mehmet Vehip [Kaçı] Paşa'yı getirir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-12, Fih.8-25). Bu görev değişimi, Mayıs başından beri kısa aralıklar haricinde sürekli devam eden muharebeler sonucu yıpranan Güney Grubu'nda yaşanacak köklü değişimin başlangıcıdır. Trakya'daki İkinci Ordu tümenlerin Seddülbahir'e kaydırılması suretiyle Güney Grubunun güçlendirilmesine, kanlı muharebeler neticesinde tükenme noktasına gelen tümenlerin ise geriye alınmasına karar verilmiştir. Zira Seddülbahir'deki bazı tümenler neredeyse alay seviyesine inmişken, askerlerin morali bozulmuştur. Yapılan düzenlemeyle Trakya'da bulunan İkinci Ordu birlikleri; Alman Tuğgeneral Bruno Trommer komutasındaki XIV. Kolordu (8. ve 10. Tümenler) ile Fevzi (Çakmak) Paşa (Çakmak) komutasındaki V. Kolordunun (13. ve 14. Tümenler) Seddülbahir'e kaydırılmasına, o güne kadarki

çarşımalarda yıpranan ve mevcudu azalan 1., 7., 11. ve 12. Tümenlerin ise Saros Grubuna gönderilmesine karar verilmiştir (Çakmak, 2002, c.I, s.329). 6 Temmuz günü Güney Grubu Komutanlığına getirilen Vehip Paşa, 9 Temmuz'da Kurmay Başkanı Albay Nihat ve maiyetindeki diğer subaylarla Güney Grubu karargâhına gelerek göreve başlar.¹⁵¹

Harita 31: Zığındere Muharebelerinden Sonra Göre Seddülbahir'de Cephenin Genel Durumu (8 Temmuz 1915) (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 10).

3.5. II. Kerevizdere (Kanlıdere) Muharebeleri (12-13 Temmuz 1915)

İngilizlerin şu ana kadar görülmemiş şekilde Zığındere'de beş hat Türk siperini ele geçirmesi ve Fransızların nihayet Kudsi Bey Tepesi'ni alması generallerden erlere kadar bütün İtilaf Ordusunun moralini yükseltmiş ve kendilerine olan güvenlerini arttırmıştır. Dar bir cephede konsantre topçu ateşi sonrasında yapılacak piyade

¹⁵¹ Kuzey Grubu komutanı Esat Paşa'nın kardeşi olan ve Liman von Sanders gibi ordu komutanı (İkinci Ordu) sıfatı taşıyan Vehip Paşa, doğrudan Enver Paşa'ya bağlı olarak görev yapmak ve Liman von Sanders'ten emir almak istemez. Ortaya çıkan karışık durumu Enver Paşa çözer ve Liman von Sanders'e gönderdiği mesajda; "Kendisi [Vehip Paşa], sizin emriniz altında bulunacak ve Grup Komutanı olarak bir ordu komutanı yetki ve ödeneklerini haiz olacaktır." der. Neticede Vehip Paşa ordu komutanı sanyla Grup Komutanı olarak Liman von Sanders'in emrinde görev yapacaktır. Diğer yandan, Weber Paşa'nın görevden alınması İngiliz istihbarat raporlarında da yer bulmuştur. 14 Temmuz'da İngilizlere esir düşen bir Türk subayının ifadesine dayanarak hazırlanan 17 Temmuz 1915 tarihli istihbarat günlüğünde konu hakkında şunlar yazmaktadır: "Güney Bölgesi'nin komutanı Weber Paşa'nın yerini Esat Paşa'nın küçük kardeşi Vehip Paşa almıştır. Esir ifadelerine göre askerler arasında Weber Paşa'nın beceriksizlikten dolayı uzaklaştırıldığı konuşulmaktadır." (AWM, AWM4 1/5/4).

taarruzunun başarı şansının yüksek olduğu bir kez daha anlaşılmıştır. Kanat taarruzlarının başarısının ardından, bu stratejiyi uygulama sırası merkeze gelmiştir. Üstelik Türklerin Zığındere’de arka arkaya tekrarladıkları karşı taarruzlar neticesinde verdiği korkunç kayıp, İtilaf komutanlarının iştahını kabartmıştır. Seddülbahir’deki Türk savunmasının Haziran ayına göre zayıfladığı düşünülmektedir. İstihbarat bültenlerinde de bu görüşleri doğrular bilgiler yer almaktadır. 6 Temmuz 1915 tarihli bir istihbarat raporunda, güvenilir bir kaynaktan alınan bilgiye dayanarak, Zığındere’deki yenilginin Türklerin cesaretini kırdığını ve eğer kendilerine iyi muamele gösterileceğinden emin olabilirlerse pek çok Türk askerinin teslim olacağı belirtilmektedir (TNA, WO 95/4273)¹⁵² Esir ve firarilerin sorgularında da bazı Türklerin teslim olmaya gönüllü oldukları ancak kendilerine kötü muamele edilmesinden korktukları tespit edilmiştir. Türklerin Zığındere yaptığı ateşkes teklifinden sonra hazırlanan bir raporda ise şöyle denmektedir: “Türklerin maneviyatının son zamanlarda çok azaldığına dair pek çok kanıt var. Bugün ölülerini gömmek için ateşkes teklif ettiler ancak bu teklif reddedildi.” (TNA, WO 95/4273). Kısacası Hamilton ve kurmayları 5 Temmuz’dan sonra Türklerin zayıfladığını ve zor durumda olduğunu düşünüyor, bundan faydalanmak istiyorlardı.

General Gouraud’nun Seddülbahir’den ayrılmadan önce Hunter-Weston ile birlikte yaptığı taarruz planı, yerini alan General Bailloud tarafından aynen uygulanacaktı. Henüz Zığındere’deki Türk karşı taarruzları devam ederken 3 Temmuz’da bir araya gelen bu iki komutan, taarruz tarihi için 6 Temmuz veya 7 Temmuz’da (topçu komutanından gelecek rapora göre) karar kılsalar da 5 Temmuz’da yapılan Türk karşı taarruzu planları bozdu. Diğer yandan, Fransız topçusunun da kararlaştırılan günde hazır olamayacağı anlaşılmış, kolordu ihtiyatlarını güçlendirmeden hızlı bir taarruz yapılamayacağı da fark edilmişti. Bu nedenlerden dolayı taarruz tarihi 12 Temmuz olarak belirlendi.

Ancak bu günlerde Kraliyet Deniz Tümeni başta olmak üzere İtilaf birliklerinin sağlık durumları gün geçtikçe kötüye gidiyordu. Cephedeki hijyen şartlarının son derece kötü olmasının yanında kavurucu yaz sıcaklığının etkisiyle salgın hastalıklar hızla yayılmakta ve her gün cepheden yüzlerce asker tahliye edilmekteydi. Sağlık problemi yaşayan

¹⁵² İngilizler, aldıkları Türk esir ifadelerinin bazılarını dayanarak pek çok Türk askerinin teslim olmak istediğini, erlerin İtilaf ordusuna firar etmesini önlemek için subay ve astsubayların ön siperlerde buna karşı tedbir aldıklarını tespit etmişler ve bu doğrultuda çok sayıda rapor hazırlamışlardır.

askerlerin taarruza kalkmaları bir yana, mutlak surette dinlenmeye ihtiyaçları vardı. Elde aktif muharebeye girmemiş olan tek birlik olarak 52. Tümen'in iki tugayı (155. Tugay ve 157. Tugay) vardı. Hamilton bu iki taze tugay ile taarruza kalkmaya karar verdi ve bu tugaylar sağlık durumu çok kötü olan Kraliyet Deniz Tümeni ile yer değiştirdiler. Bu doğrultuda 157. ve 155. Tugaylar merkez kesimdeki siperlerde mevzilendiler. Taarruz cephesi merkezde Kanlıdere'nin kuzeybatı sırtlarındaki Türk siperlerinden Kerevizdere'deki son önemli Türk direnek noktası olan Yassitepe'ye (l'Rognon) kadar uzanıyordu. Fransız cephesindeki arazi Kerevizdere'ye doğru hafif bir meyille inerken, İngiliz taarruz bölgesindeki arazi Alçıtepe'ye doğru yükselmekteydi. Yaklaşık 1,6 km olan taarruz hattının 950 metrelik kısmından 52. Tümen, 850 metrelik kısmından ise Fransız kolordusu taarruza kalkacaktı. Karşılarındaki Türk siperleri ele geçirilirse morali bozuk olduğuna inanılan Türklerin savunma azminin tamamen çökeceği düşünülmekteydi.

11 Temmuz 1915'te verilen taarruz emrine göre Fransız mıntıkasında tek bir taarruz yapılacakken, 52.Tümen ilginç bir biçimde aralarında 9 saat bulunan iki kademe halinde taarruza kalkacaktı. 12 Temmuz sabahı saat 07.35'te Fransız Kolordusu ve hemen sol taraflarında yer alan Tuğgeneral Erskine komutasındaki 155. Tugay ilk taarruz kademesini başlatacak, ikinci taarruz ise öğleden sonra saat 16.50'de 155. Tugay'ın solunda konuşlanan 157. Tugay tarafından yapılacaktı. Eğer ilk hücum kademesi Türkleri geri çekilmeye zorlarsa, ikinci taarruz kademesi hücumla kalkmayacaktı. Ancak Türkler ilk taarruzda ciddi bir bozgun yaşama emaresi gösterir ise ikinci kademe de derhal bu başarıyı desteklemek için ileri atılacak ve her kademe dörder dalga halinde aynı anda hücumla kalkacaktı. İlk iki taarruz dalgasının hedefi Türk savunmasının üçüncü hat siperlerine kadar ilerlemekten ibaret iken, üçüncü dalga Türk ikinci hat siperlerine yerleşecek, dördüncü dalga da İngiliz siperlerinin karşısındaki birinci hat Türk siperlerini tutacaktı. Hedefler kesinlikle ilk üç Türk siper hattıyla sınırlıydı. Ancak bu plan, taarruz bölgesindeki pek çok yerde sadece iki Türk siper hattı tamamlandığı ve üçüncü siper hattı olmadığı için taarruz başladığında hatırı sayılır bir kafa karışıklığına neden olacaktır.

Bu arada, 52. Tümen'e komşu 42. Tümen taarruza sol kanattan tüfek ve makineli tüfek ateş desteği sağlarken, Zığındere bölgesinde yer alan 29. Tümen de dikkatleri üzerine çekmek için ufak çapta bir gösteri taarruzu yapacaktır. Geriye alınan Kraliyet Deniz Tümeninden iki tugay ise taarruz grubunun ihtiyat kuvvetini oluşturmaktadır (TNA,

WO 95/4273). 52. Tümen'in iki dalga halinde taarruza kalkmasının amacı piyadelere verilecek topçu desteğini en üst seviyede tutmak olarak düşünülmüştür ancak bunun bazı sakıncaları vardır. Nitekim İngiliz resmi tarihi bu taarruz planının sakıncalarını dile getirirken, 52. Tümen komutanı Tümgeneral Egerton da taarruz planını baştan sonra hatalı bulmakta ve Hunter-Weston'ı eleştirmektedir:

“12 Temmuz muharebesi için verilen ayrıntılı emirler, gereksiz bir şekilde hacimli ama aslında saçma ve gülünçtü. Plan VIII. Kolordu tarafından tasarlandı ve yönetildi. İddia ettiğim gibi muharebe yöntemi baştan aşağı yanlışken, muharebe taktikleri çok daha kötüydü. Tümenin iki tugayı son derece dar bir cephede arada dokuz saatten az olmayan bir zaman farkıyla taarruza kalkacaktı. 157. Tugay yirmi dört saat yakın bir süredir dar siperlere hapsedilmiş, gün doğumundan itibaren kavurucu tropikal bir güneşin altında tüm bu süre boyunca top ve tüfek ateşi altında kalmıştır. Üstelik bu, 157. Tugay'ın ilk aktif muharebesidir.” (TNA, CAB 45/249).¹⁵³

52. Tümen komutanı Egerton'a bir mesaj göndererek endişe etmemesi gerektiğini belirten Hunter-Weston, yoğun topçu bombardımanının ardından taarruz edecekleri siperlerde çok fazla Türkün sağ kalmayacağını, birlikleri kararlılıkla hedeflerine ilerlerse başarının sağlanacağını söyler. Görüldüğü gibi kanat taarruzlarındaki başarının ardından merkezde de başarılı olunacağından emindir. Egerton, Hunter-Weston'dan gelen bu mesajdan sonra günlüğüne şöyle yazar: “Sanıyorum birlikler siperlere ilerlemekte sıkıntı yaşamayacaklar ancak buradaki asıl problem kuvvetli bir Türk karşı taarruzu. Siperleri ele geçireceğiz fakat elde tutabilecek miyiz?” (Raw, 2020, s.92)

Taarruza kalkacak iki tugay toplam 7.111 subay ve erden oluşurken, iki Fransız tümenine (1. Tümen sağda 2. Tümen solda) ait sekiz taburun insan mevcudu ise 5.000 subay ve erdir.

	Subay	Er
155. Tugay	100	3.272
156. Tugay	28	1.511
157. Tugay	115	3.624
Toplam	243	8.404

Tablo 25: 52. Tümen Muharip Gücü (11 Temmuz 1915) (TNA, WO 95/4317).

Türk tarafına gelince, daha önce belirtildiği gibi Güney Grubunda 5 Temmuz'daki son karşı taarruzun ardından hummalı bir çalışma ve idari yapılanma başlamıştı. Hamilton

¹⁵³ Tümgeneral Egerton'ın hacimli dediği kolordu emri iki sayfa ve on maddedir. Tugaylara gönderilen taarruz emri çok daha ayrıntılı ve uzundur. 157. Tugay'ın taarruz emri toplam altı sayfa ve otuz yedi maddeden oluşmaktadır.

ve kurmayları, mecburen de olsa taarruz tarihini erteleyerek Türklere toparlanmaları için değerli altı gün vermiş oldular. Güney Grubu bu süreyi yeniden organize olmakla ve ağır zayıat veren birlikleri taze kuvvetlerle değiştirmek için çabalayarak geçirmekteydi. Bu bağlamda, Seddülbahir'deki mevcut tümenler ile İkinci Ordu tümenleri yer değiştirme işlemlerine başlamıştı ancak bu birkaç günde tamamlanacak bir operasyon değildi. 12 Temmuz'daki İtilaf taarruzu başlamadan önce, sadece 12. Tümen ile 4. Tümen'in yer değiştirmesi tamamlanabilmiş ve 12. Tümen bütün unsurlarıyla Saros bölgesine intikal etmişti. Dolayısıyla taarruzun başladığı 12 Temmuz günü yer değiştirme işlemleri henüz tamamlanmadığı için, cephedeki birliklerin büyük çoğunluğu daha önceki muharebelerde yıpranmış olan tümenlerden oluşmaktaydı.

Vehip Paşa komutasındaki Güney Grubu, 1.Tümen ve 11.Tümen sağ kanatta (Zığındere bölgesinde), müttefiklerin taarruz hedefi olan merkez ve sol kanatta ise 7.Tümen ile yıpranmamış birlik olan 4.Tümen olacak şekilde konuşlanmış bulunuyordu. 6. Tümen ise grup ihtiyatındaydı (Nizamoğlu, 2015, s.233) XIV. Kolordu komutanı Trommer Paşa Seddülbahir'e gelerek 1. ve 11. Tümenlerden oluşan Sağ Kanat Komutanlığını Mehmet Ali Paşa'dan devralmış, V. Kolordu komutanı Fevzi [Çakmak] Paşa ise henüz bölgeye gelemediği (13 Temmuz'da Seddülbahir'e gelecektir) için Sol Kanat komutanlığını Vehip Paşa kendi üstüne almıştır. Görüldüğü gibi, 12 Temmuz'daki İtilaf taarruzu öncesinde Güney Grubu karargâhı neredeyse tamamen değişmiştir.

Seddülbahir'de üç gün müddetçe cepheyi gezen ve incelemelerde bulunan Vehip Paşa, Güney Grubu Komutanı olarak ilk emirlerini 11 Temmuz'da birliklere gönderir. Buna göre avcı siperleri, hendekler, sığınaklar ve irtibat yollarının vs. yapılış biçimlerine dair ayrıntılı bilgiler verilmekte, kısacası bütün tahkimat yeniden ele alınmaktadır. Seddülbahir'de yeni bir dönem başlamıştır.

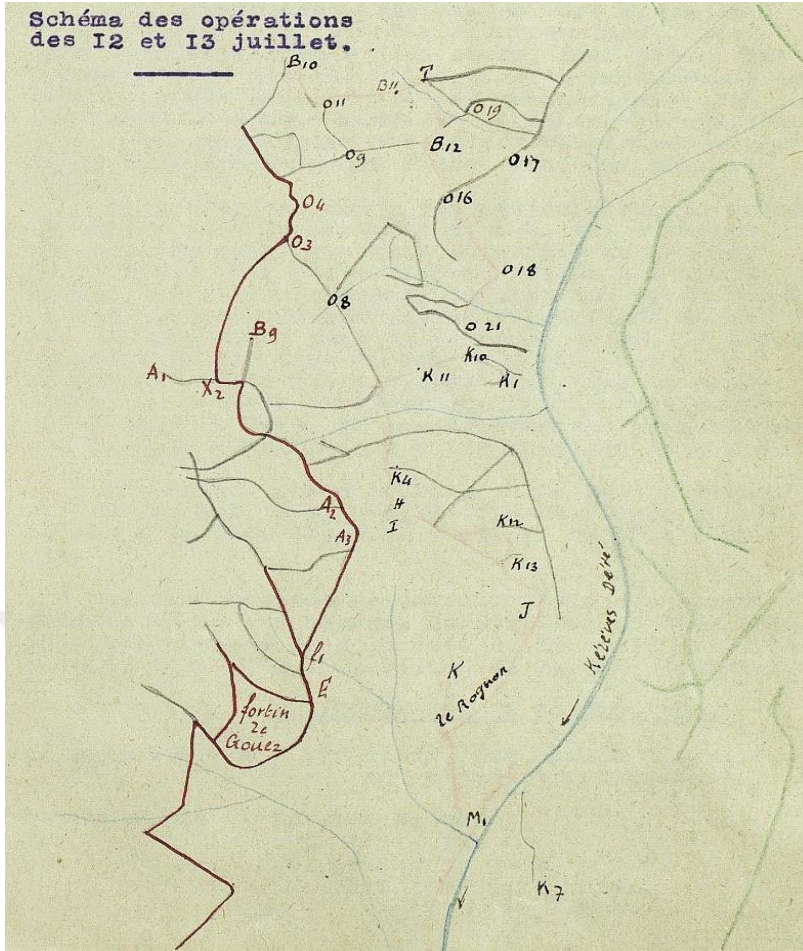
adam etrafımda yattığı için kalkamıyordum. Orada yatarken arkamdan altı kez süngülendim. Bir Türk subayı revolverini doğrultarak Türk erlerine beni bırakmalarını emretti.” (Elliot, 1928, s.33).

Hattın en solunda ilerleyen 4. KOSB Taburu askerleri ise kısa sürede ilk iki hat Türk siperini aşmış ve tek başlarına haddinden fazla ilerledikleri için kanatları tehlikeli şekilde açıkta kalmıştı. Askerler kısa sürede her yönden açılan Türk ateşi karşısında korumasız olduklarını acı şekilde anladılar. Taburun muharebe günlüğünde taarruz anı şöyle anlatılmaktadır:

“Taarruz başladı ve ilk iki hat Türk siperi çok kısa sürede aşıl原因 daha ileriye koşuldu. 400-500 yard kadar ilerlendikten sonra tabur komutanı Albay Mc Neile “çok fazla ilerledik geri dönmeliyiz” dedi. Adamlar durduruldu ve geriye çekilme başladı. Taarruz esnasında ilerlerken veya geri çekilirken üçüncü hat Türk siperi görülmedi. İlerlerken verdiğimiz zayıat çok azdı ancak geri dönerken hem kendi topçumuzun ateşine hem de düşmanın topçu, makineli tüfek ve piyade tüfeği ateşine yakalandık. Ele geçirdiğimiz ikinci Türk siperine geri döndük ve burayı güçlendirmeye başladık.” (TNA, WO 95/4320, 4. KOSB Taburu Muharebe Günlüğü)

Tabur bu taarruz esnasında komutanları Albay McNeile ve yaveri de dahil olmak üzere mevcudunun %60'ı yitirdi. Öğle saatlerine gelindiğinde taarruza kalkan birliklerin geridekiler ile irtibatı kesilmişti.¹⁵⁵ Telefon hatlarının kopması ve ileriye gönderilen adamlardan haber alınamaması nedeniyle tümen ve kolordu karargahındaki kimse 157. Tugay'ın durumu hakkında net bilgiye sahip değildi.

¹⁵⁵ Hunter-Weston 17 Temmuz 1915'te yazdığı raporda bu taburun başına gelen felaketin nedenini şöyle açıklamaktadır: “Görünüşe göre Türk hattı bilinen siper türünden değil, muhtemelen iyileştirilmiş bir doğal örtü ve yer yer genişleyen sığ bir hendektir. Bunun sonucu, 4. KOSB Taburu hiçbir şekilde hedefini tanımlayamamış "mevzilenme yeri" olarak işaretlenen noktanın ötesine gitmiş ve böylece bizim hattın görüş alanından çıkmışlardır. Subayların ifadelerinden anlaşılana göre tabur komutanı bu hatayı fark etmiş ve geri çekilme emri vermiştir. Ancak tabur bu esnada Fransız topçu barajı altına girmiş ve kayıplar gereksiz yere aşırı derecede artmıştır. Taburun toplam kaybı 17 subay ve 500 er ve astsubaydır.” (BL, 48356).

Kroki 22: Taarruz öncesinde Kerevizdere Bölgesi ve Karşılıklı Hatlar (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 4).

Diğer taarruz bölgesi olan Kerevizdere'deki Fransız taarruzu ise büyük bir talihsizlik ile başladı. Bir top mermisi saat 07.30'da 1. Tümen karargahına düşer ve Kurmay Başkanı Binbaşı Romieux ölürken, General Masnou, Albay Bulleux, Yüzbaşı Boissonnas ve Teğmen Knecht yaralandılar. 1. Fransız Tümeni askerleri karargâha düşen top mermisinden habersiz olarak taarruza kalktı ve ilk anda Yassıtepe'nin (Le Rognon) batısındaki bütün Türk siperlerini ele geçirmeyi başararak güçlü şekilde bu hatta yerleştiler. 2. Tümen'in taarruzu ise aynı şekilde başarılı gelişmedi. İngiliz sağ kanadı ile koordineli yapılması gereken bu taarruz aslında ilk anda kötü başlamamıştı ancak sevk ve idarede yapılan yanlışlar nedeniyle birlikler yönlerini şaşırdılar ve tehlikeli bir durum ortaya çıktı. Fransızların yaşadığı bu karışıklık nedeniyle bazı noktalardaki Türk direnişini hala sürmekteydi. Taburların bir kısmı önemli bir ilerleme kaydetse de önceden belirlenen hedeflerin tamamı ele geçirilememişti.

Öğleden sonraya gelindiğinde Kerevizdere'deki Fransız taarruzu durdurulmuştur ancak durum Türkler adına kritiktir. 6. Tümen (iki alaylı) saat 09.15'te 4. Tümen'in gerisine

Domuzdere bölgesine yanaşma emri verilmiş bu tümen bölgeye öğle saatlerinde intikal etmiştir.¹⁵⁶

Kroki: 23. Tümen Harp Ceridesinde 12 Temmuz 1915 Saat 15.30 itibariyle Kerevizdere Bölgesinde Vaziyet (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-8).

Kerevizdere bölgesinde Yassitepe ve Kansızdere arasındaki ilk hat siperlerin elden çıkması ve birliklerin geri çekilmesinin ardından Türk birliklerinde bazı çözümleri beraberinde getirdiği anlaşılmaktadır. Nitekim bölgeye geldikten sonra komutayı ele alan 6. Tümen komutanının verdiği emirlere bakıldığında, geri kaçan erlerin durdurulması için süngü kullanılmasına dair yazılar göze çarpmaktadır. Saat 16.25'te alay komutanlıklarına gönderilen emrin bir maddesinde şöyle yazar: “İleri sevk olunan

¹⁵⁶ 6. Tümen harp ceridesinde belirtilene göre Güney Grubu komutanlığından alınan emirde vaziyete ve maksada dair hiçbir bilgi verilmediğinden, durum hakkında malumat edinmek isteyen tümen komutanı maiyetiyle Salim Bey Çiftliğine giderek Güney Grubu komutanı ve kurmay başkanı ile görüşükten sonra 17. Ve 16. Alaylara gönderdiği emrin ilk maddesinde şöyle dedikten sonra: “Düşman: dördüncü fırkanın sağ cenahıyla yedinci fırkanın sol cenahına sabâhdan beri birkaç def’a ta’arruz etmiş ve mufavvakiyâtlâ püskürtülmüştür.” Bu ilk maddenin altına ise şu not düşülmüştür: Hakikatte düşman işbu iki fırka arasında ve Yassitepe cihetinde bazı siperlerimizi zabt etmiş idiye de askerin ve zâbitânın kuvve-i maneviyelerini muhafaza etmek fikriyle bu sözler yazılmıştır.” 6. Tümen 4. Tümen 12. Alay’dan pek çok askerin başlarında komutanlar olmadan intizamsız şekilde birtakım dereler ve örtülü yollar içinde birikip kalmalarından dolayı ancak saat 14.00 civarında 4. Tümen merkezine ulaşabilmiştir (ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-3, 1-4).

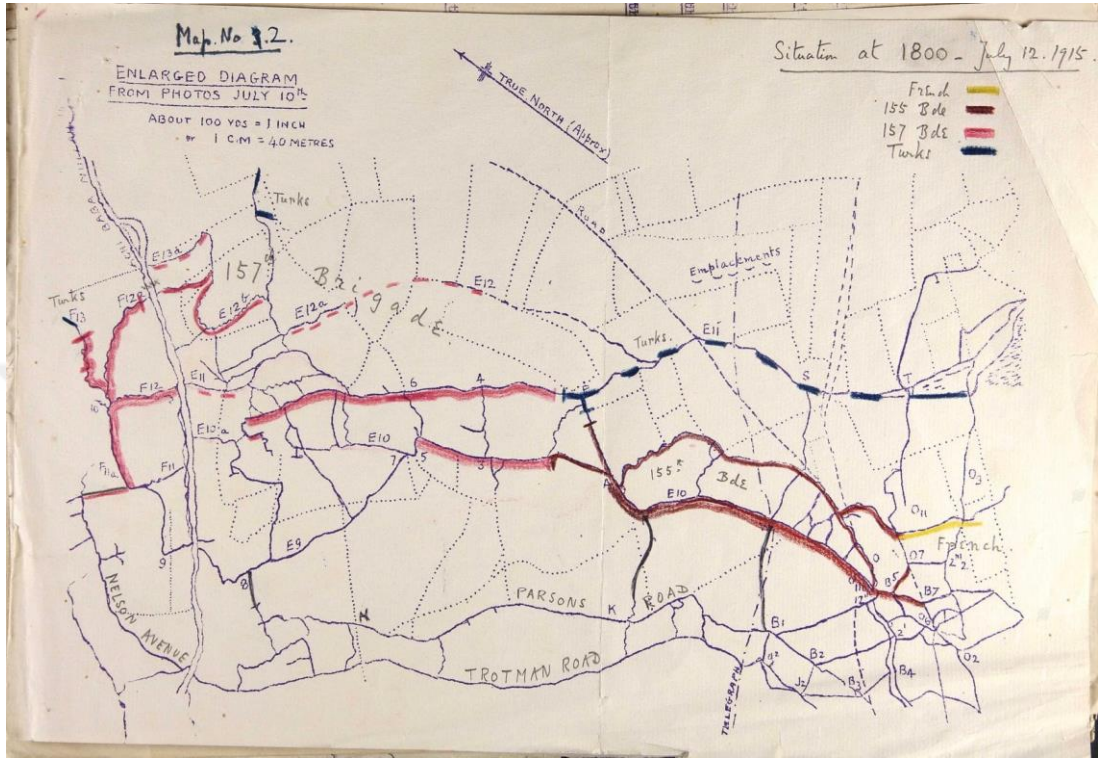
kıtaâtın tehir etmeyerek mahall-i matlûbe isâli ve ileriden gelen râh-ı mesturların süngülü ve mutad cesur çavuşlar kumandasında birer manga ile tutturularak yaralılarından ma'âda birinci hattın geriye gelmek isteyenlerin süngülenmesi katiyen matlûbdur.”

Karanlık çökene kadar ileri hattın yeterli malumat alamayan 6. Tümen komutanının saat 20.30'da verdiği emrin ikinci maddesinde de 16. Alay'dan 1. Taburunun ikinci hatta sevk edildiği, bu taburun dost/düşman yaralıları haricinde tek bir kişiyi bile geriye bırakmayacağı belirtilmektedir (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-9). Gece karanlığı çöktüğünde gelen raporlardan bazı ön hat siperlerin düşman eline geçtiği anlaşılmış vaziyetin çok nazik bir durumda olduğu görülmüş ve 10. Alay komutanının talebiyle 16. Alay ve 17. Alay'dan takviye iki tabur ileriye sevk edilmiştir (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-10). Ancak alay ve tabur komutanlarının çabalarına rağmen sıkıntılı durum devam etmektedir.

Diğer taraftan, Kanlıdere'de İngiliz taarruzunu durdurmaya çalışan 7. Tümen'in durumu da iyi değildir. Bu tümenin doğu kanadı geriye doğru kırılmıştır. İngilizler saat 15.00'te tekrarladıkları taarruzla Kanlıdere'nin her iki yanındaki bazı Türk siperlerini de ele geçirmeyi başarmışlar ve Türk karşı taarruzlarına rağmen bu siperleri elde tutmuşlardır. Bu arada 155. Tugay'ın net pozisyonu hakkında çelişkili bilgiler alan Hunter-Weston'ın, ikinci taarruz dalgasını teşkil eden 157. Tugay'ın belirlenen saatte, yani 16.45'te taarruza kalkıp kalkmayacağına dair bir karar vermesi gerekmektedir. Nihayetinde taarruza devam kararını verdi: “Durum hala biraz belirsizdi ancak bunu düzeltmenin ve sağdaki baskıyı hafifletmenin en iyi yolunun taarruza devam etmeyi emretmek olduğu görüldü ki ben de bu doğrultuda emir verdim.” (TNA, WO 95/4273)

Saat 15.30'da başlayan ağır topçu bombardımanının ardından belirlenen saatte hücumla kalkan 157. Tugay, sabah gerçekleştirilen ilk taarruzda olduğu gibi ilk iki Türk hattını saat 17.30'da kolaylıkla ele geçirdi. Bazı taarruz grupları üçüncü Türk siperine yönlendirildi ancak sabah yaşanan kafa karışıklığının benzeri burada da yaşanmaktaydı. Üçüncü Türk siperi diye tabir edilen bu sığ hendeklerde barınmaya imkân yoktu. Neticede saat 18.00'de ele geçirilen ikinci Türk hattına geri çekilen askerler bu hattı sağlamlaştırmaya başladılar. Taarruza kalkan ve üçüncü Türk siper hattı diye anlatılan yere varan 7. Highland Light Infantry taburunun muharebe günlüğünde taarruz kısaca şöyle anlatılmaktadır: “Türk ileri hat siperlerinin hepsi ele geçirildi ama üçüncü siper

denilen yer sadece temsili türden bir siperdi. İlk iki hücum dalgası buradan geri dönmek zorunda kaldı.” (TNA, WO 95/4321). Bu taarruz esnasında hattın en sol kanadındaki bazı Türk grupları direnmeye çalışıp İngilizlere zayıat verdirse de İngilizler aldıkları takviyelerle buradaki tüm Türk siperlerini ele geçirmeyi başardılar.

Kroki 24: 12 Temmuz 1915 Saat 18.00, 52. Tümen Taarruz Bölgesi. Noktalı Çizgiler Taarruzun Hedefi Olan Ancak Mevcut Olmayan 3. Türk siper Hattını Gösteriyor (TNA, WO 95/4317).

Bu arada 19.30’da tekrar taarruza geçen Fransızlar, hala Türklerin elinde olan birinci ve ikinci hat siperleri de ele geçirdiler. Taarruz grupları iki hat Türk siperini ele geçirmişlerdi ancak sonuç hala dengede gözükmekteydi zira herhangi bir yarma hareketi yapılamamıştı. İngilizler ve Fransızlar, akşam beklenen Türk karşı taarruzu için yoğun şekilde ele geçirdikleri siperleri sağlamlaştırma işine giriştiler. Siperlerin Türklere doğru çevrilmesi, eski irtibat siperlerinin kapatılması, gerideki İngiliz siperlerine yeni irtibat hendekler kazılması ve bütün bunlar yapılırken yaralı ve ölülerin tahliye edilmesi gerekmektedir. Üstelik bütün bu yorucu işler sürekli aktif olan Türk makineli tüfek ateşi ve şarapnel patlamaları altında yapılmalıydı. Bu sıralarda her iki taraf da ihtiyatlarını ön hatta yanaştırmakla meşguldü. 52. Tümen gün içinde bütün ihtiyatlarını cepheye sürdüğü için, geride bekleyen Kraliyet Deniz Tümeni taburlarına 52. Tümen’i desteklemek ve gerektiğinde karşı taarruza kalkmak için saat 20.05’te

cepheye yanaşmaları emredildi. Gün sonunda verilen zayıat ve iletişimde yaşanan aksaklıklar nedeniyle İngiliz cephesinde hala bir belirsizlik olsa da taarruz her yerde hedefine ulaşmış gözükmekteydi. Başta Hamilton olmak üzere komutanlar elde edilen başarıdan memnundular.

Türk tarafında ise kaybedilen siperlerin yarattığı tedirginlik nedeniyle alışla geldiği üzere Alçıtepe'nin gerisine takviye kuvvetler yığılmaya başlanmıştır. Vehip Paşa, 12 Temmuz 1915 akşamı 22.40'ta Liman von Sanders'e gönderdiği mesajda muharebede yaşananları anlattıktan sonra İtilaf Ordusunun zayıatının fazla olduğunu ve 60.000 üzerinde top mermisi harcadıklarını belirtir (ATASE, Kls.3474, Dos.H-12, Fih.8-50). 12 Temmuz muharebesi bu şekilde biterken siperlerin düşmana kaptırılması nedeniyle bir hayli sınırlı olan Vehip Paşa, 4. ve 6. tümenlere gönderdiği emirlerde gerekirse zor kullanarak ikinci hatta kesin olarak savunmaya geçilmesini ve kesinlikle bu noktadan geri gidilmemesini, geri kaçan erlerin vurulmasını ister:

“Altıncı Fırka Kumandanlığına

Salim Bey Çiftliği'nden

30-Haziran-331

Saat 1,10 evvel

1-Dördüncü fırka mıntıkasındaki ikinci siperlerini altıncı fırkanın mütebâkî kıtâ'atıyla işgâl ediniz. Ve bu suretle geri gelen efrâdı kurşunla ileri sürünüz.

2-Siperlerin behemehâl istirdâdı dördüncü fırka kumandanlığına da emr edilmiştir.

Cenûb Gurup Kumandanı nâmına

Erkân-ı Harbiye Re'isi¹⁵⁷

Vehip Paşa'dan yukarıdaki emri alan 6. Tümen komutanı Albay Süleyman Şakir, ön hatta bulunan alay komutanlarına saat 01.25'te verdiği emirde ise şöyle demektedir:

“Domuzderesi

30-Haziran-331

Saat: 1,25 Evvel

¹⁵⁷ Bu emrin altına şu not düşülmüştür: “Yukarıda izâh edildiği üzere bu bâbda fırkaca düşünülüb yapılan da 'ayn hareketden 'ibâret idi. Ma'a mâfih işbu emir üzerine ikinci hattın icâbına göre daha ziyâde bu kuvvetle seri'an tutulabilmesini te'minen fırka ihtiyâtında kalan iki tabur [16/2, 17/3] 16/2 ikinci hatt-ı müdâfa'aya me'mur 16. Alay Kumandanlığı emrine verilmiş ve gerek mümâileyh ve gerekse 10. Alay Kumandanlığına ber vech-i atı emr-i tastîr kılınmıştır.” (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-15).

- 1-Cenûb gurubu kumandanlığından alınan emir ‘aynen bâlâyâ nakl edildi.
- 2-Fırkadan ma’iyyetinize verilen 17. Alay 1. Tabur’dan an ma’dâ tabur kıt’a verilmeyecektir. Binâ’en ‘aleyh elinizdeki beş tabur ve 12 Alay perâkendelerini toplayıp mutlaka siperleri istirdâd ediniz.
- 3-Geri çekilen zâbit ve efrâdın kurşunla vurdurulması için ikinci hat kumandanı 16. Alay kumandanı Hakkı Bey’e emir verildi.
- 4-Siperlerin istirdâdına son derece çalışınız. ‘Aksi hâl mes’ûliyetinizi mucib olacaktır.
- 5-Sağ cenahınızdaki dördüncü fırka kıtâ’âtı sabaha karşı hava ağarırken ta’arruz etmesi için fırkalarından emir almıştır. Bunlarla tevhîd-i harekât ediniz.
6. Fırka Kumandanı

Miralay [Albay] Süleyman” (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.Okunamadı).

Bütün çabalara ve emirlere rağmen yoğun topçu ateşinin ardından düşman taarruzu ile sarsılarak morali bozulan askeri siperde tutmak pek kolay değildi. 10. Alay komutanı Yarbay Kemalettin’in verdiği rapor içinde bulunulan durumu özetlemektedir:

“1-Yassıtepe’den sağ cenahta On Birinci Alay’a kadar olan cephedeki siperler sükût etmiştir. 2- Efradın kuvve-i maneviyesi ve intizamı fevkalade muhtell olmuş [bozulmuş] ve mevcut kalan zabitan ile umûmen tabanca ve süngü isti’ali [kullanılarak] ile bunların ileri hatta sipere sevki ve hücumu kaldırılması gayr-i kabil görülmüştür.” (Süleyman Şakir, 2016, s.72-73).

Yukarıda örnekleri verilen emirlerden de anlaşılacağı gibi, 13 Temmuz’un ilk saatlerinde durum Türkler adına iç açıcı gözükmemekteydi. Özellikle Kerevizdere bölgesinde maneviyatı bozulan 4. Tümen ve bu tümene destek için bölgeye gönderilen 6. Tümen birlikleri arasında düzeni sağlamak için müthiş bir gayret sarf edilmekteydi ancak askerleri birbirine karışan bu iki tümenin arasındaki iletişim de sıkıntılıydı. Üstelik piyadeleri koruması gereken ve maneviyatlarını yükselten topçu ateş desteğinden de yeterince faydalanılamıyordu.¹⁵⁸ 10. Alay komutanı sabah saat 05.30’da verdiği raporda askerlerin hücumu kaldırılamadığını belirtti. Bu arada geri kaçmaya çalışan askerlerin durdurulması için çok sert önlemler alınmaya devam ediliyordu. Bu niyette olanların vurulması için geriye istihkam erleri ve bir makineli tüfek yerleştirildi:

¹⁵⁸ 6. Tümen komutanı Albay Süleyman Şakir topçudan yeteri kadar faydalanılamadığını ve askerlerin fedakarlıklarının boşa gitmekte olduğunu biraz da sitem ederek yazmıştır: “verilen îzâhât ve tafsîlât anlaşılacağı vechle topçı ateşinden lüzûm istifâde mes’elesi fırkaca bir an nazar-ı dikkatden devr tutulmamış ise de muntakamızdaki iki bataryaya münhasır olan bu istifâde ciheti de epeyce bir müddet düçar-ı sekte olmuş- ve bugün ancak 10, 30 sâ’at evvelde mezkûr bataryalar tarafından ateş küşâdı mümkün olabilmiştir. Mâ’a mâfih topçı ateşi ile lüzûmı derecede himâye edilmeksizin şimdiye kadar yapılan hücumlarda efrâd ve zâbitân tarafından gösterilen ‘azîm fedâkârlıklar, ve bu yüzden düçar olunmakta olan müdhîş zâyî’ât, nisbetinde bir netice elde edilemediği ve edilmesi imkânı olmadığı bu kerede bi’l tecrübe tezâhür etmekle bu bâbda sırası düşündükçe mâ fevk kumandanlığın dahî celb nazar-ı dikkatden gerü durulmamış ve nihâyet 12,30 Sâ’at sonra da beşinci kolordu kumandanı ile telefon başında görüşülerek lâıkyıyla ihzârât yapılmadıkça hücumun tahdîd edilmemesi hakkında verilen karâr üzerine emir yazılmıştır.” (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-24).

“Henüz hiçbir taraftan ilerleme mümkün olmamıştır. 17. Alay 1. Tabur Kumandanlığına üç defadır hücum emri verildiği halde efradını ileri sürememekte ve diğerleri de hemen aynı vaziyette bulunmaktadırlar.

Geriye istihkam efradı dizildi. Geri gidenlerin vurulması sureti katiyede emredildi ve icra edilmektedir. Makineli tüfeğin biri de icabında bu hususta istimal edilmesi nazarı dikkate alınmıştır. Mümkün olan gayretin sarf edilmekte olduğu maruzdur.

10. Alay Kumandanı

Kaymakam Kemalettin” (Süleyman Şakir, 2016, s.79).¹⁵⁹

Alınan bu sert tedbirlerden durumun son derece kritik olduğu anlaşılmaktadır. Kerevizdere bölgesindeki tümenlerden bazı ufak grupların gerçekleştirdiği Türk karşı taarruzları genellikle düşman siperlerine ulaşmadan sönmüş ve hiçbir yerde başarıya ulaşmamıştır.¹⁶⁰ Bunun nedeni yoğun düşman topçu ateşi neticesinde ilk hat siperlerin neredeyse dümdüz olması, morali bozulan askerin geri çekilmeye çalışması, piyadelerin yeterli derecede topçu himayesinden mahrum olmalarıdır. Ayrıca harp ceridelerinde yeterli miktarda bomba ve mühimmatın da zamanında temin edilemediğine dair şikayetler de göze çarpmaktadır. Türk raporlarından Fransızların Çataltepe ile Yassitepe arasındaki Türk siperlerini işgal ettikten sonra hızlıca tahkimata giriştiği, Türk birliklerinin Kerevizdere batısındaki yamaçlara çekilerek burada direnmeye çalıştığı ve Türk topçusunun ancak saat 10.00 civarında devreye girebildiği anlaşılmaktadır. Ancak öğle saatlerine gelindiğinde vaziyet daha kritik bir hal almıştır.

“Altıncı fırka kumandanlığına

Kerevizdere’den

30- Haziran – 1331. Saat: 1,00 sonra. [13.00]

Sâ’at 12’de bir takrirle ‘arz edilen vaz’iyet tehlikelidir. Üçüncü tabur kâmilten ric’at ediyor. Elde hiçbir kuvvet yokdur. Taze kuvvet yetiştirilmesi ma’rûzdur.

10. Alay Kumandanı

Ka’imakâm Kemaleddin”

¹⁵⁹ Geri kaçmaya meyilli askerleri durdurmak için geriye bir makineli tüfek ve istihkam erlerinin yerleştirildiği ve bu hususta mümkün olan gayretin gösterildiğine dair emir ve raporlar 6. Tümen harp ceridesinde birkaç yerde daha geçmektedir.

¹⁶⁰ Bu sırada 5. Kolordu Komutanı Fevzi Paşa bölgeye gelerek Sol Kanat Bölge Komutanlığı görevini almıştır. 6. Tümen’in harp ceridelerinden anlaşılanlara göre bu hadise tümenlere 13 Temmuz 1915 sabahı saat 10.00’da bildirilmiştir. 6. Tümen komutanı bu mesajı aldığı anda durumu eleştirerek, kararın çok geç tebliğ edildiğini ve Fevzi Paşa ile karargahının nerede olduğunu bilmediği belirterek yazışmalarını bir müddet daha Güney Grubu karargâhı ile yapmış, raporlarını buraya göndermiştir.

6. Tümen harp ceridesinde 10. Alay komutanından gelen bu raporun altına açıklama kısmında şu çarpıcı cümleler yazılmıştır:

“Kerevizdere’nin garbında tutunamıyoruz. İşbu raporlar münderecatından vaz’iyetin son derece kesb-i vehâmet eylediği ve kıta’atın zâyî’atı fevka’l ‘ade tezâyüd ederek kuvve-i ma’neviyelerinin sarsıldığı ve bu hâl ile Kerevizderesi’nin garbinde tutunmak kâbil olamayacağı anlaşılmaktadır. Dislokasyon [Vaz’ül ceyş] haritasında görüldüğü vechle 10. Alaya mensûb dört taburla 17/1 [17. Alay 1. Tabur] Kerevizdere’nin şarkında ve birinci hatta olup şimdiye kadar geceli gündüzlü devâm iden muhârebe dolayısıyla fevk’al ‘ade bir zâyî’âta düçar olmuş ve kuvve-i ma’neviyesi sarsılmış ve ‘adetâ kısmen ric’at hâlinde bulunuyordu.

Altıncı fırkanın taht-ı emrinde kalan mütebâkî dört taburdan ikisi ve iki makineli tüfenk gurup kumandanlığı emrinin birinci maddesi mûcibince dördüncü fırka hatt-ı harbinin gerisinde iki kilometre imtidâdındaki ikinci hatt siperlerini işgâl ederek ric’âti men’ ve îcâbında mezkûr hattı düşmana karşı müdafa’a ve muhâfaza ile mükellef idi. Mütebâkî iki taburdan biri mezkûr ikinci hattın ihtiyât-ı husûsisi olup son bir taburla iki makineli tüfenk ise ‘umûm fırkanın Domuzdere’deki ihtiyâtdan ‘ibâret idi.” (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.1-25).

Albay Süleyman Şakir Bey’in harp ceridelerinde düştüğü notlara göre karşı taarruza kalkarak eldeki birlikleri de eritmenin bir manası yoktu. Yapılacak iş, gelen takviye taburlarla ikinci hatta direnmekten ibaretti. İlk hattın geri çekilen askerlerin takviyelerle karışarak genel bir ricat hareketine sebep olmalarından endişe ediyordu. Neticede 10. Alay’a yeni bir emir alıncaya kadar tutulan mevzilerin her ne pahasına olursa olsun tutulması emredilirken, 16. Alay’a da 10. Alay’dan geriye kaçan erlerin gerekirse zor kullanarak durdurulması ve bu alayı takviye edere geri çekilmenin önlenmesi emredildi.

Kerevizdere’deki vaziyet hiç iç açıcı değilken, İngiliz cephesinde gerçekleştirilen Türk karşı taarruzları neticesinde düşman siperlerinin bazılarına girilmiş ve süngü muharebesi yaşanmıştır. Türk karşı taarruzları esnasında 4. Kraliyet İskoç Taburu ile birlikte ön hat siperlerinden birinde olan Astsubay F. W. Johnstone, birkaç dakika boyunca siperin içinde cereyan eden bu boğuşmayı bütün dehşeti ile anlatmaktadır:

“İşte geliyorlar” haykırışıyla dehşete kapıldım. Karşı taarruz! Karanlığa baktım ve gelen adamların [Türklerin] gölgelerini gördüm. Bu yaşadığım şeyi bir gün yaşayıp yaşamayacağımı sık sık merak etmişimdir ama elimde silahımın olmadığı bir zamanda olmasını asla beklemiyordum. Türklerin “Allah Allah” diye bağırışlarını duyuyordum. Sonra sol tarafımdaki siper duvarında bir boğuşma başladı. Bir iki dakika bekledim, kalbim çarpıyordu ve korkunç karanlığı delmeye çalışırken gözlerim kocaman açılmıştı. Hiçbir şey olmadı, üzerime büyük bir insan figürü atlamadı ve üstüme tüfek ateşlenmedi. Sağımda mücadele eden bir grup adamı görebiliyordum. Ne oluyordu? Tüfekler her yönden ateşleniyordu; Türklerin tuhaf ilahilerini kesen bağırışlar ve çığlıklar. Korkunç bir heyecanla duvar dibine çömeldim, önümden figürler geçiyordu, bazıları düştü ve hiçbir şey yapamadım. On dakika sonra siperin diğer tarafından gelen takviyelerimizi gördüm. Çarpışarak kendilerini muharebenin içine attılar ama tek görebildiğim kendi aralarında mücadele eden bir yığın belirsiz insan figürüydü. Aniden karanlığın içinden bir figür üzerime düştü. Vurulduğumu zannettim ama üstümdeki adam

hareketsizdi ve kendimi rahatlatarak cesedin bir İngiliz subayına ait olduğunu fark ettim. Kısa süre sonra siper boyunca duvarın üzerine atlayan karanlık figürler gördüm ve diğerleri de bunların arkasından tırmanıyorlardı. Türkler geri çekiliyordu! çekildikleri yöne doğru bir ateş yağmuru başladı. Çok az Türk kendi siperine geri dönebildi.” (IWM, Docs.14129).

157. Tugay askerleri gece boyunca hiç uyumadan ele geçirilen hattı güçlendirmeye çalışırken, bir Türk karşı taarruzu beklentisi ile geceyi endişe içinde geçirmişlerdi. Bütün gün kavurucu sıcak altında mücadele ederken susuz kalmaları da bu tecrübesiz askerlerin tahammül sınırlarını zorlamaktaydı. Saat 07.30’da 157. Tugay siperlerine Türk topçu ateşi başladı ve 7. İskoç Taburunun deneyimsiz askerleri, muharebenin başından beri verdikleri zayıtın yanında bu etkili topçu ateşine tutulunca geriye, irtibat siperlerine doğru kaçmaya başladılar. Bu yerel ricat hareketi acemi askerler arasında kısa sürede dalga dalga yayılsa da subayların çabaları sayesinde önlenmiş ve saat 08.30’da bütün birlikler işgal ettikleri siperlere geri dönmüşlerdir. Bir hayli zayıt veren ve yorgun olan Türkler ise bu fırsattan yararlanamamışlardır.¹⁶¹ Saat 09.00’da geri çekilmenin önüne geçildiği ve durumun düzeltildiği kolorduya rapor edilir ancak Hunter-Weston gelen bazı abartılı raporlardan dolayı tedirgindir. Hunter-Weston ve Bailloud, saat 11.00’de genel bir değerlendirme yaparak dün elde edilen başarının tamamlanmasına ve Türklerin elinde kalan siperlerin de alınmasına karar verirler. Türklerin üçüncü hat siperlerinin çoğunu ve 52. Tümen’in ele geçirdiği siperlere uzanan gizli irtibat yollarını elde tutmaya devam etmeleri nedeniyle ya ön hattaki birlikleri takviye ederek daha fazla ilerlenmeli, ya da ele geçirilen siperleri terk ederek geri çekilme zorunluluğu doğmuştu. Bu doğrultuda, yorgun Kraliyet Deniz Tümeni’nden üç taburla (Chatham, Portsmouth, Nelson) saat 16.30’da yeni bir taarruz yapılmasına karar verildi. Fransız topçusu bu taarruz öncesinde Türk mevzilerini yoğun şekilde bombardıman edecekti (TNA, WO 95/4290). İtilaf komuta kademesi yeni bir taarruz için son hazırlıklarını yaparken, Güney Grubu karargâhı karşı taarruzların daha tedbirli ve daha ihtiyatlı yapılmasını emretmektedir:

“Kesin olarak varılması istenilen hedef, şimdilik kıtaların düşman hattının 15-20 adım karşısında yerleşip kalması bir adım daha ileri gitmemesidir. Düşman hücumu her zaman durdurabilecek bir düzen alınmasıyla beraber, kıtaların kuvvet kazanmalarından sonra baskın biçiminde düşman siperlerine atlamak ve bu suretle düşmanı ezmek ve yok etmek fırsatlarının daima gözetilmesini önemle rica ederim.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.241).

¹⁶¹ Kraliyet Deniz Tümeni muharebe günlüğüne göre az sayıda Türk geri çekilen İskoç askerleri takip etmiş ve Plymouth Taburunun da müdahalesi ile Türkler geriye atılmıştır. Bu esnada 2 makineli tüfek ile 12 Türk esir alınmıştır.

İtilaf taarruzu, işgal edilen siperler ve bu siperlere uzanan irtibat hendekleri tamamen yaralılarla dolu olduğu için, eski İngiliz siperlerinden hareketle açıktan yapılacaktır. Ancak taarruzdan hemen önce beklenmeyen çok önemli bir sorun yaşanır. Taarruz emirleri taburlara 15.20’de iletilirken, siperlerdeki tıkanıklık nedeniyle Chatham Taburuna taarruz emri ancak saat 15.55’te iletilir. Taarruza hazırlanmak için önünde sadece otuz beş dakika olan tabur, bu kısa sürede taarruz pozisyonu alamadığı gibi diğer taburlarla da irtibat kuramaz. Bu şartlar altında taarruza kalkamayacağını gören tabur komutanı taarruza kalkmamaya ve yeni bir emir alana kadar beklemeye karar vermiştir.¹⁶² Bu arada diğer iki tabur da hazırlıklarını zamanında tamamlayamadıkları için taarruz bombardımanının sona ermesinden ancak 20 dakika sonra saat 16.50’de başlar.

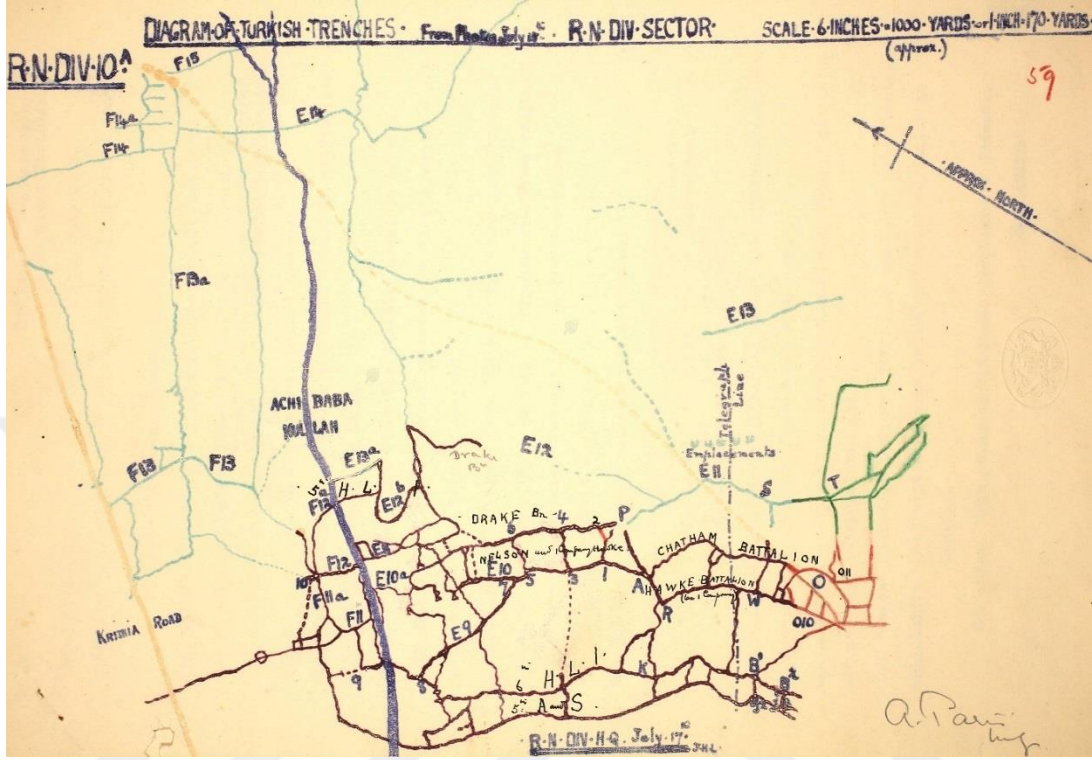
Taburlar daha siperlerinden çıkar çıkmaz şiddetli şarapnel ve 7. Tümen’in açtığı etkili makineli tüfek ateşi altında kalırlar. Sol kanattaki Nelson Taburu kendisine son hedef olarak verilen siperlere ulaştığında buranın 52. Tümen askerleri ile dolu olduğunu görür. Merkezden ilerleyen Portsmouth Taburu ise ele geçirilen ikinci Türk hattında bulunan İskoç askerlerin üzerinden atlayarak tamamlanmamış üçüncü Türk siperine ulaşır. Ancak bir gün önce KOSB birliğinin yaptığı hatayı tekrarlayarak daha ileriye gitmeye çalışan tabur neredeyse tüm subaylarını kaybederek geri çekilmek zorunda kalarak dar bir hendeğe sığınır. Er Joseph Murray de bu askerler arasındadır:

“Portsmouth Taburu düzenli şekilde bizim bulunduğumuz siper hattına [52. Tümen askerlerinin bulunduğu 2. Türk siper hattı] geldiğinde şu gizemli üçüncü Türk siperini bulmak için ben de aralarına katılarak taarruza kalktım. Ancak hatırı sayılır bir mesafe kat etmemize rağmen bu siperi bulamadık. Çok ilerlemiştik ve daha uygun konumdaki sığ bir hendek önüne çekilmemiz emredildi ki sanıyorum burası üçüncü siper zannedilen yerd. Geri çekilirken pek çok KOSB askerinin dünkü taarruzda vurularak düştükleri yerde yattıklarını gördük. Ateş artık her zamanki kadar şiddetliydi ve her yerde ölümler ile ölmekte olanlar vardı. Bu sefil çalılık arazi için defalarca bedel ödedik [III. Kirte Muharebesinde aynı bölgeye taarruz eden Kraliyet Deniz Tümeni yine ağır zayıat verip geri çekilmişti. Er J. Murray bu taarruza katılan askerler arasındaydı].” (Murray, 1977, s.119-120).

İki taburla gerçekleştirilen bu taarruz hiçbir fayda getirmediği gibi muazzam boyutta bir kayba yol açtı. Taarruza kalkan iki taburun komutanı, Albay Eveleigh ve Albay Luard öldürülmüş, Nelson Taburundan geriye 4 subay 280 asker kalmıştı. Portsmouth taburunun zayıatı da benzerdi. Taburdaki bütün subaylar ölmüş veya yaralanmıştı. Sadece ulaştırma subayı ve levazım subayı sağ idi (TNA, WO 95/4291). Görüldüğü

¹⁶² Durumu tümen karargahına rapor eden tabur komutanına daha sonra yeni bir emir alana kadar bulunduğu hatta kalması emredilmiştir.

gibi, üçüncü Türk siperi diye tanımlanan son derece sığ, korumasız ve siper vasfından uzak hendek için aralarında üç tabur komutanının da dahil olduğu binlerce İngiliz askeri hayatını kaybetmişti.

Kroki 25: 12-13 Temmuz'da 52. Tümen ve Daha sonra Kraliyet Deniz Tümeni Taarruz Bölgesi (TNA, WO 95/4290)

13 Temmuz günü Kerevizdere'deki Türk savunmasının ciddi bir kriz içinde olduğu ve Yassitepe'den Kerevizdere içlerine geri çekilen efradın geriye dizilen istihkam bölüğü ve makineli tüfekler tarafından gerekirse zor kullanılarak durdurulduğu daha önce belirtilmişti. Bunu doğrulayan bir başka raporda şöyle denmektedir:

“Elde hiçbir ihtiyât kuvveti olmadığı dünden beri mükerreren ‘arz edilmişti. Yassı Tepe’yi terk etmeye başlayan efrâdda istihkâm bölüğüne süngü taktırılarak ve zâbıtân revolver ile tehdîd ederek tekrâr ileri sürülmeğe çalışmışdı. Bu esnâda 11. Alay cihetinde takviye kıtâ’atının gelmekte olduğu görüldü. ‘Askerin kuvve-i ma’nevîyesi üzerine icrâ-yı te’sîr ederek ileri sürülmeğe muvaffak olundu. Kirevizdere’ye ‘amûd bir vaz’iyetde râh-ı mesturları işgâl iden düşmanın tard edilmesi mezkûr bölüklere emr idilmiş ise de ifâdelerinden bu işin ‘uhdesinde gelemeyecekleri anlaşılmışdır. Halbuki bu vaz’iyet pek mühimdir.” (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.Okunamadı).

Bu arada cephede Fransızların pek alışık olmadığı bazı sahneler de yaşanmıştır. Bir siperde bulunan 100’den fazla Türk beklemedikleri şekilde bir anda teslim olur. Bu kadar fazla sayıda Türk’ün ellerini havaya kaldırarak teslim olması Fransız subaylar arasında şaşkınlık yaratmıştır. C.Roux işin iç yüzünü bilmeden anılarında şöyle yazar:

“Bu hadise bizim tarafımızdan gelecekteki harekât için olumlu bir işaret olarak değerlendirildi. Ele geçirilen mevzilerden esir toplamak nadiren gerçekleşen bir olay değilse de şunu da itiraf etmek gerekir ki, direnmeksizin ve böyle kalabalık bir halde dipçiği havaya kaldırarak teslim olmak Türklerin adeti değildi.” (Roux, 2007, s.157).¹⁶³

Ancak esirler sorguya alındığında işin aslı ortaya çıkar. Fransız Kolordusu komutanı General Bailloud, Paris’e gönderdiği raporda bu hadisenin iç yüzünü anlatmaktadır:

“Aslında çeşitli kaynaklardan Türklerin her çarpışmadan sonra kendilerini toparlamakta çok zorlandığını biliyorduk. Bir gün sonra taarruza devam edersek merhametimize sığınacaklarını düşünüyorduk. Ertesi gün, 13 Temmuz’da birliklerimiz Kerevizdere vadisine ulaştığında 200’den fazla düşman askeri silahlarını atarak saflarımıza sığınmak için bizi karşıladılar. Bir süre bunun Türkler arasında genel bir teslim olmayı tetikleyeceğini umarak bekledik. Bu umudun yıkılması uzun sürmedi. Bu adamlar çoğunlukla kendileri istememelerine rağmen askere alınan Rumlardı. Başlarındaki komutanlarının yaralanması veya öldürülmesinden faydalanarak kaçmayı başarmış ve sevinçle bize firar etmişlerdi. Gerçek Türk askerlerini önümüzde bulduğumuzda durum artık farklıydı. 13’ünde de 12’sinde savaştıkları gibi savaştılar ve biz ancak 13’ünde, zorlu çabalar ve çok önemli kayıplar pahasına zafer kazandık.” (AFGG VIII/1, Annexes, 1923, s.427).

Her ne kadar Bailloud’un belirttiği gibi esir alınan bu 100-200 civarındaki askerin tamamının gayrimüslimlerden oluşması imkân dışıysa da Kerevizdere’deki Türkler genel olarak siperlerini son ana kadar savunma niyetindeydiler. Fransızlar öğleden sonra yaptıkları taarruz esnasında özellikle merkezde ve en sağda birtakım siperleri ele geçirmeyi başarmışlar, ancak buradaki muharebe yine çok zorlu geçmiştir. Bailloud’nun kendi ifadesiyle; gerçek Türk askerleriyle karşılaşmışlardır.

Diğer taraftan, bazı Türk birliklerinin geri çekilme eğilimleri ve teslim olma hadiselerinin yanında, gün içinde yaşanan zorlu mücadelelerde enteresan bir hadise daha yaşanmıştır. Fransız taarruzları neticesinde gerideki sargı yerine kadar çekilen Türkler zor durumdaydılar. Bu esnada takviye olarak gönderilen 16. Alay’dan bir bölük ilerleyerek sargı yerinde muharebeye katılır ve burada göğüs göğüse bir süngü muharebesi başlar. Daha geride, ikinci siper hattından bu süngü muharebesini izleyen Türk askerleri, gözlerinin önünde cereyan eden bu mücadeleye katılmak için düşman üzerine atılma şevki gösterirler. Askerlerini tutmakta zorluk çeken subaylar durumu karargâha bildirir ve karargâhtan gelen emir üzerine üç bölüğün taarruza kalkmasına müsaade edilir. Ancak bu kanlı süngü muharebesini izleyen askerleri siperde tutmak mümkün değildir ve geride güç bela bir bölük bırakılarak diğer beş bölük süngü

¹⁶³ Bu hadise Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde de doğrulanmaktadır.

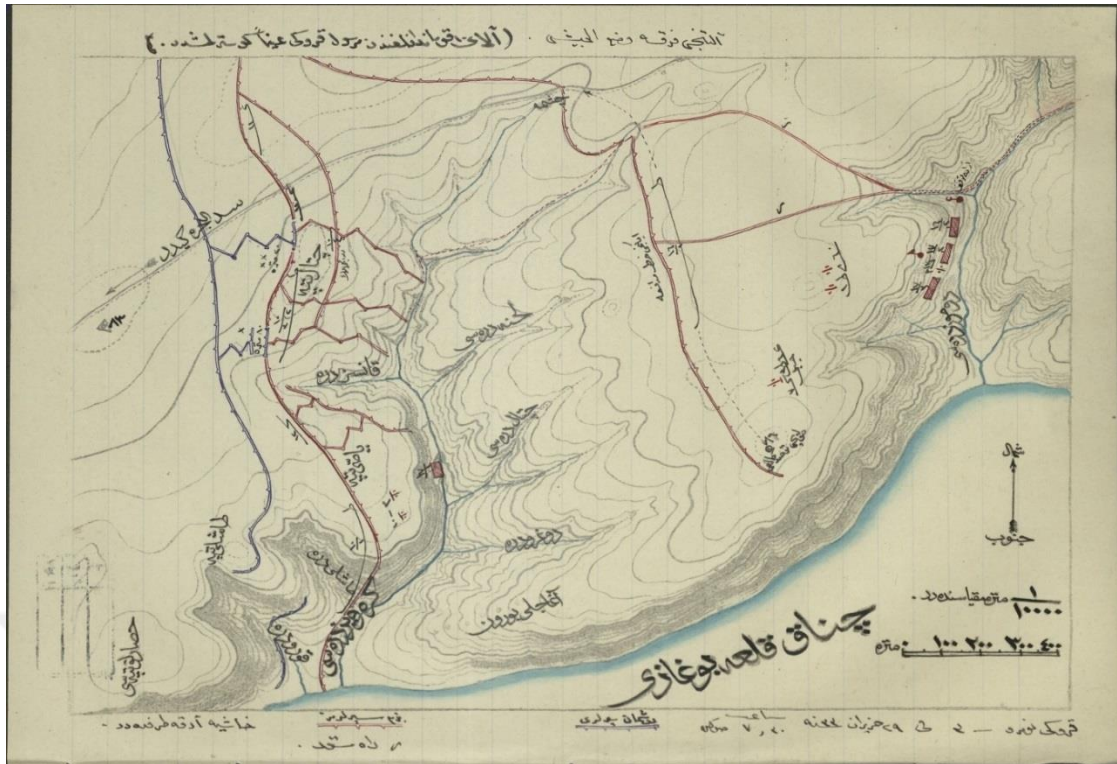
muharebesine katılır. 6. Tümen komutanı Süleyman Şakir Bey bundan sonra gelişen olayları anlatmaktadır:

“İkinci hat siperdeki bilcümle efrad ve zâbitin epeyce zamandır devam eden bu hâl-i intizardan usanarak bilfiil hareb iştirak ve müdahale arzusunun izhar etmekte oldukları gibi bilhassa bunların gözü önünde ve sargı mahalli civarında cereyen eden iş bu süngü muharebesi dolayısıyla umum asker ve zabıtanda hasıl olan şevk galeyanı tasvir ve tasavvurun fevkinde olup ileri atılmaya ve düşmanla pençeleşmeye hazır ve müheyya bulundukları ifade edilmiştir. Yarınki Ramazan-ı Şerifin hürmetine muzaffer buyrulması duasıyla ve yüksek sesle Allah Allah sada-yı Nusret duasıyla düşman üzerine atılması hakkında 16. Alay Kumandanlığına emr-i kat’i i’ta ve tenbihat ve ihtarât-ı lazıme ifa kılınmıştır.

İşte bu veçhile ikinci hattın ansızın ve gayet geniş bir cephe ile tekbir ve Allah Allah sedalarıyla süngü takmış olarak ileriye fırlayan ve ateş altında beş altı yüz metreyi koşarak kat edip mütemadiyen ilerleyen ve aynı zamanda gerideki mitralyözlerle himaye olunan ceman altı bölük kadar bir kuvve-i cüz’iyenin düşman üzerinde hasıl eylediği tesir maddi ve manevi düşmanın taarruzunu geri tevkif ve birinci hattımızın kuvve-i maneviyesini tezyid ile hep birden düşman üzerine atılmaya inta’ etmiş ve şu suretle iki günden beri düşman lehine devam eden vaziyet inayet-i hakla lehimize tahvil edilmiştir.” (Süleyman Şakir, 2016, s.109-110).¹⁶⁴

Ani gelişen bu hadise neticesinde Fransızlar geri püskürtülmüştür. 4. Tümen komutanı, askerlerin içinde bulunduğu yüksek ruh hali ve taarruz şevkinden faydalanarak kaybedilen siperleri geri almak için aynı gece yeni bir taarruz emretse de düşmanı siperlerden söküp atmanın imkânı yoktur. II. Kerevizdere muharebesinde Kerevizdere’deki Türk savunmasının zaman zaman çok ciddi kriz içine girdiği, geriye kaçma hadiselerinin yaşandığı, bazı askerlerin ise teslim oldukları harp ceridelerinde ve emirlerde sabittir. Ancak bunların her muharebede ve her orduda yaşanabilecek türden hadiseler olduğu da unutulmamalıdır. Nitekim yukarıda aktarıldığı gibi bazı kahramanlık sahneleri de yaşanmıştır. Bazı siperler kaybedilse de savunma yarılmamıştır. Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde Kerevizdere’deki Türk direnişi şu sözlerle övülmektedir: “Haziran ayı sonundaki olaylar ve 5 Temmuz’daki başarısız genel taarruz girişiminin ardından sarsılmış gibi görünen Türk direnişi çok güçlüydü ve Türkler yakın muharebelerde el bombalarını büyük bir ustalıkla kullanarak büyük bir enerji ve beceri sergilediler.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 4).

¹⁶⁴ Bazı kaynaklarda ikinci hattaki Türk askerlerinin emir almadan taarruza kendiliğinden kalktığı belirtilse de gerek 6. Tümen harp ceridesindeki raporlardan, gerek tümen komutanının aktardıklarından bölüklerin taarruz için şevk göstermelerinin ardından verilen emir neticesinde hücum kalktığı net olarak anlaşılmaktadır. Burada dikkat çeken nokta üç bölüğe taarruz emri verilmişken diğer bölüklerin de yerinde duramaması neticesinde beş bölüğün taarruza kalkmasıdır.

Kroki 26: 12 Temmuz 1915 Tarihinde Kerevizdere’de Karşılıklı Hatlar (ATASE, Kls.4821, Dos.H-34, Fih.okunamadı).

Kroki 27: 14 Temmuz 1915 Tarihinde Kerevizdere’de Karşılıklı Hatlar (ATASE, Kls.4821, Dos.H-34, Fih.1-50).

İtilaf Ordusu iki gün süren II. Kerevizdere Muharebesi neticesinde 200 ila 500 metre kadar ilerleyip iki Türk siper hattını ele geçirmiştir. Yukarıda 6. Tümen harp ceridelerinde yer alan krokiler incelendiğinde, Kerevizdere bölgesinde muharebenin başladığı gün ile muharebe bittikten sonra oluşan hatlar ve kaybedilen siperler daha iyi anlaşılmaktadır. Cephedeki genel durum kayda değer bir şekilde değişmemiş ve Fransızlar yine Kerevizdere'nin doğu yamaçlarına geçememişlerdir. Lakin Seddülbahir Muharebelerinin klasik bir sonucu olarak kazanılan araziye göre yine muazzam boyutta insan kaybedilmiştir. İtilaf ordusunda en çok zayıyatı tecrübesiz 52. Tümen vermiştir. Resmi rakamlara göre, 251 subay ve 8.072 askerle muharebeye giren bu tümen, 98'i subay olmak üzere 2.823 asker kaybetmiştir (TNA, WO 95/4317). Tümen komutanının verdiği zayıyat tablosu ise şöyledir:

	Ölü	Yaralı	Kayıp	Toplam
Subay	32	49	17	98
Diğer Rütbeler	331	1.132	1.326	2.789
Genel Toplam	363	1.181	1.343	2.887

Tablo 26: Tümgeneral Egerton'ın Verdiği Rakamlara Göre 52. Tümen Zayıyat Tablosu (12-14 Temmuz) (TNA, CAB 45/249).¹⁶⁵

13 Temmuz'da muharebeye giren Kraliyet Deniz Tümeni, çoğu Nelson ve Portsmouth taburlarından başta tabur komutanları da dahil olmak üzere 600 asker kaybetmiştir. Fransız zayıyatı ise önceki muharebelere oranla daha azdır. Yaralarından dolayı ölen 1. Tümen komutanı General Masnou olmak üzere 13'ü subay toplam 840 zayıyat verilmiştir. Harcadıkları top mermisi miktarı ise şöyledir:

Top	Mermi
65'lik	4.225
75'lik	27,512
14'lük Deniz Topu	24
120'lik uzun	444
155'lik kısa	1.851
155'lik uzun	419

Tablo 27: Fransızların 12-13 Temmuz Günlerinde Kullandığı Topların Çapları ve Mermi Adedi (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 4).

Verilen az zayıyata oranla elde edilen kazanç Fransızları oldukça memnun etmiştir. Zira 14 Temmuz 1915 günü verilen 670 numaralı operasyon emrinin ilk satırlarında şöyle

¹⁶⁵ Haziran ayında Gelibolu'ya gelen 52. Tümen'in Temmuz sonuna kadar toplam kaybı 186 subay ve 4.268 ere ulaşacaktır. Bu sürede toplam 1.287 asker ise hastalıklarından hastaneye kaldırılmıştır (TNA, WO 95/4318).

yazmaktadır: “12 ve 13 Temmuz'daki iki günlük savaşın sonucu önemli bir toprak kazancıdır. Uzun süredir uğruna savaştığımız Rognon [Yassıtepe] artık kesin olarak elimizdedir.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 4).

Türk tarafında ise kaybedilen siperler telaşa sebep olmuştur. Komutanların yazışmalarından anlaşıldığı kadarıyla muharebenin bir bölümünde bazı birliklerin geriye kaçma eğiliminde olması subayları sert tedbirler almaya mecbur bırakmış ve geri kaçan askerlerin vurulmasına dair emirler verilmiştir. Bunun doğru olduğu General Bailloud'nun Türk esir ifadelerine dayanarak yaptığı yorumdan da anlaşılmaktadır: “Türklerin bizim askerlerimize yaklaşmak için kendi siperlerinden çıkış şekillerine bakarak, ileri gitmekten duydukları korkunun geriye gitmekten duyduklarından daha az olduğunu söyleyebiliriz. Esirler Alman subaylarının geri çekilenleri acımadan vurup kurşuna dizdiğini belirtiyorlar.” Diğer yandan, her ne kadar bazı anlarda bazı birlikler geriye kaçma eğilimi içine girse ve bunun önlenmesi için sert tedbirler alınmış olsa da Kerevizdere'deki Türk birlikleri metanetle savaşmış, cephede yaşanan kısmi bozulma ve geri çekilme hareketinin yanında bazı bölükler emir beklemeden düşmana taarruz etme arzusu göstermişlerdir. Fransızların muharebe raporları dikkatli incelendiğinde de Türk direnişinin her zamanki gibi kararlı devam ettiği görülmektedir. General Bailloud'nun Türkler hakkındaki tespitleri önemlidir:

“Türkler, moralleri bozulması şöyle dursun, şiddetle direniyor ve bir mevzi kaybını ancak onu geri almak için en şiddetli çabayı gösterdikten sonra kabul ediyorlar. Mücadeleyi bırakmamaları ve bize hem cephede hem de cephe gerisinde verdirdikleri kayıplar, önemli miktarda mühimmattan mahrum olmadıklarını kanıtlıyor. Her yerde bize çok sayıda birlikle kahramanca karşı koydular. Aralarında Edirne'den ya da Küçük Asya'dan gelen yeni birlikler de [Seddülbahir'e yeni gelen II. Ordu tümenleri kastediliyor] var. Düşmanımızda fazla moral çöküntüsü yok. Bugün Türklerin Gelibolu Yarımadası'nda akılcı şekilde oluşturulan güçlü bir savunma organizasyonu var. Ve zaman içinde azalmak şöyle dursun, ellerindeki savunma araçları artıyor gibi görünüyor.” (AFGG VIII/1, Annexes, 1923, s.427-428).

Türk zayıflığına gelince, II. Kerevizdere muharebelerinde savunmada olunmasına ve bu sefer büyük çapta karşı taarruz yapılmamasına rağmen yine İtilaf Ordusundan fazla kayıp verilmiştir:

Subay				Er			
Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam	Şehit	Yaralı	Kayıp	Toplam
29	77	7	113	984	3.917	4.561	9.462

Tablo 28: 4.,6. ve 7. Tümenlerin 12-13 Temmuz’da Verdiği Toplam Zayıat (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.242).¹⁶⁶

Burada en çok dikkat çeken nokta “Kayıp” sayısının kayıtlara 4.568 olarak geçmesidir. 2 gün sürdüğü için kısa sayılabilecek bu muharebede, üstelik büyük çapta karşı taarruzlar yapılmamışken, verilen bu kayıp rakamı inandırıcı gözükmemektedir. Gelibolu’daki diğer kanlı muharebeler ile kıyaslandığında da rakamın fazla olduğu gözükmemektedir. Akdeniz Seferi Kuvvetleri Genel Karargâhı, 16 Temmuz günü VIII. Kolordu komutanlığına gönderdiği bir mesajla 12-13 Temmuz muharebelerindeki tahmini Türk zayıatını sormuş, aynı gün verilen cevapta ise şöyle denmiştir:

“Türkler büyük çapta ve organize karşı taarruzlar yapmadıkları için, zayıatları Haziran sonu ve Temmuz başında yapılan muharebeler kadar [Zığındere Muharebeleri] fazla değildir. 12-13 Temmuz günlerindeki toplam zayıatları belki 5.000 kadar olabilir.” (TNA, WO 95/4273)

Fransız Kolordusu muharebe günlüğü ile Fransız resmi tarihindeki raporlarda da Türk genelkurmayının eserinde bahsedilen kayıp 4.568 Türk askerinin akıbetine dair herhangi bir ifade yoktur. Sadece Türklerden 263 esir alındığı belirtilmiştir. Türk karşı taarruzlarının büyük çapta olmaması nedeniyle iki hat arasında yatan ölü sayısı da azdır. Hatırlanacağı gibi, Zığındere Muharebeleri esnasında neredeyse bütün İngiliz birliklerinin muharebe günlüklerinde ve burada savaşmış İngiliz askerlerinin anılarında ara hatta yatan Türk ölülerinin fazlalığından bahsedilmekteydi. Ancak II. Kerevizdere Muharebelerinin ardından buna benzer ifadelerin hiçbiri ne muharebe günlüklerinde ne de asker anılarında görülmemektedir. Resmi rakamlara göre İngiliz ve Fransızlara verilen esir sayısı 563’tür. Dolayısıyla, dar bir cephede gerçekleşen ve nispeten kısa süren bu muharebenin ardından, Türk genelkurmayının verdiği 4.568 kayıp bilgisi bir hata yapıldığını düşündürmekte ve İngilizlerin verdiği zayıat tahmini daha gerçekçi durmaktadır.

¹⁶⁶ Şehit subaylar arasında 17. Alay Komutanı Binbaşı Hüseyin Hilmi de vardır. Çanakkale’de şehit olan 15 alay komutanından biri olan bu subay, alayı ile birlikte takviye olarak gittiği Kerevizdere’nin bir kolu olan Kansızdere yönünde cepheye girmiş ve burada 13 Temmuz 1915 günü saat 01.33’te yaralandıktan sonra şehit düşmüştür. Mezarı Kerevizdere’dedir.

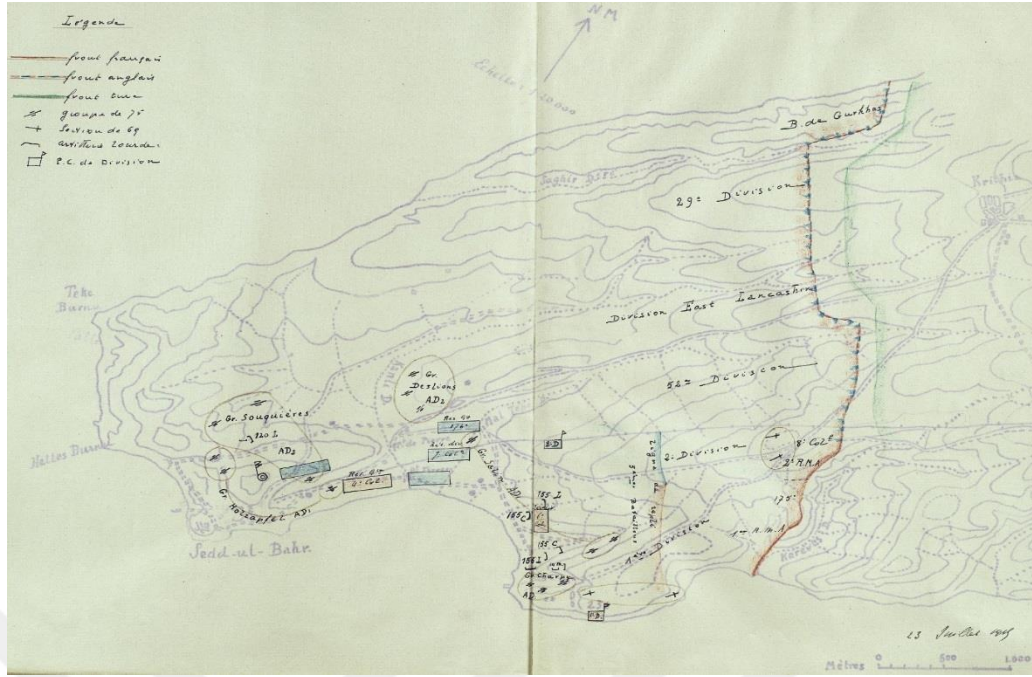
VIII. Kolordu		Fransız Kolordusu	
11. Alay	135	10. Alay	251
16. Alay	1	11. Alay	2
19. Alay	42	12. Alay	2
20. Alay	100	16. Alay	1
Bilinmeyen	1	17. Alay	7
Toplam	300		263

Tablo 29: 12-13 Temmuz'da İngiliz ve Fransızların Aldığı Türk Esirleri ve Bağlı Olduğu Alaylar (AWM, AWM4 1/5/4).¹⁶⁷

Yine de Türk tarafının zayıfatı İtilaf kayıplarına oranla bir hayli fazladır. 6. Tümen'in taburları zayıf birer bölük mevcuduna düşmüştür. Türk zayıfatının yüksek olduğu İtilaf Ordusuna esir düşen Türk asker ve subay ifadelerinden de anlaşılmaktadır. 17 Temmuz 1915 tarihli istihbarat bülteninde, esirlerden alınan bilgilere dayanarak, 10. Alay'ın neredeyse yok olma aşamasına geldiği, bölüklerin 60-80 kişiye kadar düştüğü tespit edilmiş, 4. Tümen'den üç alayın ise iki tabur gücüne indiği bildirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁷ Verilen bilgilere göre bu tarihlerde Fransızlara esir düşen askerlerden 25'i Rum, 3'ü ise Yahudi'dir.

¹⁶⁸ Esirlerin verdiği bu rakamların doğru olduğu muharebe raporları ve birliklerin yazışmalarından anlaşılmaktadır. 17. Alay 1. Tabur komutanının muharebe raporuna göre 1. Bölük: 48, 2. Bölük: 32, 3. Bölük: 36 ve 4. Bölük: 37 kişiye inmiş, 6. Tümen'in iki günlük muharebelerden sonra toplam mevcudu 2.279'a düşmüştür. Çok fazla zayıfat veren 10. Alay Komutanı Yarbay Kemaleddin 13 Haziran saat 08.00'de gönderdiği mesajda ise 10. Bölüğün tamamen mahvolduğu, diğer iki bölüğün mevcudunun 24 ile 38 olduğunu yazmaktadır (Süleyman Şakir, 2016, s.35-36).

Harita 33: II. Kerevizdere Muharebesinden Sonra Seddülbahir’de İtilaf Ordusu Hattı (23 Temmuz 1915) (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 10).

Batı cephesindeki sonu gelmez siper muharebelerinde keşfedilen, Gelibolu’da ilk kez 21 Haziran’da I. Kerevizdere Muharebesinde uygulanan, 28 Haziran’da Zığındere’de devam eden ve nihayetinde 12-13 Temmuz’da II. Kerevizdere Muharebesi ile son bulan sınırlı arazide yoğun topçu ateşi sonrası yapılan “kopar ve tut” taktiği ile yerel başarılar kazanılsa da muharebelerinin genel gidişatı köklü olarak değişmemiş ve Seddülbahir muharebelerinde en çok zayıt verilen en kanlı safha bu son taarruzla kapanmıştır. II. Kerevizdere Muharebesi’nin bitişi ile Seddülbahir’deki büyük muharebelerin sonuna gelinmiştir. 25 Nisan’dan 13 Temmuz’a kadar geçen sürede İtilaf Ordusu 6 kez taarruza kalkmasına rağmen Alçıtepe’nin yamaçlarına dahi gelinebilmiştir. Türk tarafı ise sadece bir kez (Mayıs başındaki gece taarruzları) taarruza kalkmış, ağır zayıt ile alınan başarısızlık neticesinde karaya yerleşen düşmanı söküp denize dökmenin imkânsız olduğu anlaşılmıştır. Seddülbahir’deki Türk taarruzlarının neredeyse tamamı düşman taarruzlarının ardından gerçekleştirilen karşı taarruzlardır. Neticede 13 Temmuz’dan sonra tahliye kadar bazı ufak mevzi taarruzları dışında Seddülbahir’de bir daha büyük muharebe yaşanmayacaktır.

İngiliz generaller, kopar-tut taktiğiyle dar arazide sınırlı hedefi olan taarruzlara başlarken, Gelibolu’ya sevk edilen tümenlerin yolda olduğunu ve yapılan planlar çerçevesinde, Temmuz ayından sonra muharebenin odak noktasının Seddülbahir olmayacağını bilmekteydiler. Peki yeni tümenler yoldayken Seddülbahir’de arka

arkaya tekrarlanan taarruzlar bir zorunluluk muydu? Zira bu uygulanan yeni taarruz yöntemiyle Alçıtepe veya Kilitbahir Platosu'nu ele geçirmek aylar süreceği gibi, bunun için sınırsız bir insan gücüne ve bol miktarda ağır topçu cephanesine ihtiyaç vardı. Aslında bu şekilde zafer kazanılamayacağını herkes biliyordu. Zaten bu taarruzlardaki asıl amaç da bu değildi. Hamilton, yapılan taarruzlar neticesinde alınacak her karış toprağın orduya yardım edeceğini ve askerlerin moralini yükselterek onların atılğanlığı ve savaşma azmini sürdürmek için gerekli olduğuna inanıyordu. Yeni tümenler gelene kadar askerlerin siperlerde uyuşuk ve hareketsiz beklemesine karşıydı. Bu düşünce tarzı çok tartışmalıdır. Kısa ilerlemeler neticesinde elde edilen birkaç yüz metrelik arazi kazanımları cephede mevcut durumu köklü şekilde değiştirecek bir başarı sağlamadığı gibi, kazanılan araziye oranla çok fazla zayıat verilmiş ve bu da askerlerin moralinin bozulmasına sebep olmuştur. Cephedeki asker ve subayların hatıraları incelendiğinde bu tespit kolayca yapılabilir. Cephedeki askerlerin hissiyatını en iyi şekilde özetleyen Er Joseph Murray, 13 Temmuz 1915'te günlüğüne şu satırları yazmıştır:

“Bu sürekli ufak taarruzlar bizi kesinlikle hiçbir yere götürmüyor ve Britanya'nın gençliğine mal oluyor. Kısa bir süre önce güçlü ve sağlıklı insanların şimdi bitkin yüzler ve solgun gözlerle ateş hattına baktıklarını görmek çok acı verici. Birçoğu hastanede olmalıydı. Ölümüne direniyorlar ama şimdilik. Hepsi yürüyen cesetler, Gelibolu'nun hayaletleri...” (Murray, 1977, s.120).

29. Tümen komutanı de Lisle, Hamilton ve Hunter-Weston'ın askerlerin ne kadar moralsiz olduklarından bihaber olduklarını yazmaktadır: “4 Haziran'dan sonra karargâhta herhangi birinin cephedeki umutsuzluk durumunu fark edip etmediğinden şüpheliyim.” (TNA, CAB 45/241). 52. Tümen komutanı Egerton ise Seddülbahir'de uygulanan yeni taarruz stratejisini kıyasıya eleştiren komutanların başında gelmektedir:

“Bu muharebeler acımasız ve gereksizden de kötüydü. Yarımada'daki birlikler yorgun ve bitkindi. İngiltere'den büyük takviyeler gelmekte olduğu ve Suvla'da büyük bir taarruzun yapılacağı yüksek komuta kademesinin malumuydu. O halde Seddülbahir'deki bitkin garnizonun on beş gün dinlendirilmesi ve oradaki yeni taarruzların Suvla ve Arıburnu ile eş zamanlı olması gerektiği çok açık değil miydi? 12 ve 13 Temmuz'daki taarruzların durumun hiç iyi okunamamasından kaynaklı olduğunu düşünüyorum.”¹⁶⁹

¹⁶⁹ 13 Temmuz günü henüz muharebe devam ederken Hunter-Weston ve Egerton arasında garip bir durum ortaya çıkmıştır. İtilaf Ordusu adına Çanakkale Muharebelerinde ilk ve son kez yaşanan bir hadise gerçekleşir ve 52. Tümen komutanı Tümgeneral Egerton'ın fiziksel olarak tükendiğini düşünen Hunter-Weston kendisini dinlenmesi için hastane gemisine gönderir. Gelibolu'da ilk kez bir general dinlendirilmek için geriye alınmıştır. Egerton günlüğüne şu satırları yazar: “H. Weston fiziksel olarak tükendiğimi söyleyerek bir hastane gemisinde iki gün dinlenmemi söyledi. [Egerton'ın ciddi böbrek rahatsızlığı vardı ve özellikle Ağustos ayından itibaren günlüğünde sürekli sağlık şikayetlerine dair cümleler yer almaktadır] O yaltakçı bir sahtekar ve sanırım beni bu şekilde aşağılamaya çalıştı. İyi bir asker olabilir ama askerler ona "Katil" diyorlar.” (TNA, CAB 45/249).

İtilaf Ordusu 1 Haziran'dan 13 Temmuz'a kadar birkaç yüz metre ilerleme için 17.000 kayıp vermiştir. Hamilton ve Hunter-Weston yine de büyük bir başarı kazanıldığını düşünmektedir. Seddülbahir'deki generallerin kendi aralarındaki anlaşmazlıkları ve tartışmaları bir yana, Hamilton artık Seddülbahir'de olan bitenlerle daha az ilgilidir. Zira Haziran ayında Londra'da gerçekleştirilen kritik toplantılarda gelişine onay verilen yeni tümenler Gelibolu'ya varmak üzeredir. Hunter-Weston, 12-13 Temmuz taarruzunun ardından Seddülbahir'de yeni bir taarruz planı hazırlasa da Hamilton Seddülbahir'de başka bir taarruzu onaylamayı reddeder (TNA, WO 95/4264). Çıkarmaların ilk gününden beri ana muharebe sahası olan Seddülbahir ve önce 29. Tümen komutanı daha sonra ise VIII. Kolordu komutanı sıfatıyla burada en çok ön plana çıkan isim olan Hunter-Weston artık ikinci plandadır. Akdeniz Seferi Kuvveti karargahındaki bütün gözler yeni gelecek tümenler ile yapılacak operasyonlara, yani Türklere son darbenin vurulacağı Arıburnu ve Anafartalar'a çevrilmiştir. Hunter-Weston, 15 Temmuz'da General Calwell'a yazdığı mektupta Eylül ayına kadar önlerindeki iki ayın çok kritik olduğunu, sonbahar rüzgarları ve kış gelmeden zafer elde etmek zorunda olduklarını söylese de kendisi için Gelibolu sayfası kapanmak üzeredir (BL, 48364).

Seddülbahir'de geçirdiği üç ayda genel olarak sağlığı iyi olan Hunter-Weston, günlüğüne düştüğü notlara göre, 11 Temmuz'dan itibaren bir takım sağlık sorunları yaşamaya başlamıştır. 17 Temmuz'da rahatsızlığı iyice artar ve birkaç gün dinlenmek için *Triad* gemisine çekilir. Bir gün sonra durumu şiddetli baş ağrıları, görme bozukluğu ve düşmeyen ateşle aniden kötüleşir. Yapılan tetkik sonucunda güneş çarpması teşhisi konur ve sessizce bir daha dönmek üzere Gelibolu'dan ayrılır.¹⁷⁰ Seddülbahir'de yaşanan başarısızlık ve yaşanan kıyımın kendisinde yoğun stres ve bitkinliğe neden olduğu açıktır. Seddülbahir muharebelerinde her iki ordu içinde en çok tartışılan figürlerden biri olarak karşımıza çıkan Hunter-Weston'ın, kendi askerleri ve subayları tarafından sevilen bir komutan olmadığı açıktır. Arka arkaya tekrarladığı taarruzlar neticesinde emrine verilen her tümen kısa sürede neredeyse yarı yarıya erimiş ve bu sebeple askerleri tarafından kendisine “Seddülbahir Kasabı” lakabı takılmıştır. Tümgeneral Egerton'ın belirttiğine göre askerler ona “katil” demektedirler. Zığındere

¹⁷⁰ 24 Temmuz 1915 tarihinde askerlere yayınladığı veda mesajının ilk cümlesinde: “Hafif bir güneş çarpması nedeniyle derin üzüntülerimle VIII. Kolordu komutanlığını bırakmaya mecbur kaldım, ancak yine de geri dönebileceğimi umuyorum.” Dese de bir daha Gelibolu'ya geri dönemeyecektir. Mart 1916'da Fransa'da yeniden kurulan VIII. Kolordu komutanlığına getirilmiş ve Somme Taarruzunun ilk aylarında bu kolorduya komuta etmiştir. Gelibolu'daki birliklere gönderdiği veda mesajının tamamı için bkz: (TNA, WO 95/4317).

muharebeleri esnasında, 156. Tugay'ın hiç topçu desteği verilmeden taarruza kaldırılıp felakete uğramasının ardından, askerler arasında “gençleri kana bulayan” olarak da anılmaktadır. Aslında 1915 yılında, hangi ordudan olursa olsun, Batı cephesi veya Gelibolu'daki siper muharebelerinde savaşan birliklerin çoğu, generallerin verdiği taarruz ve karşı taarruz emirleri neticesinde muazzam kayıplara uğrayarak erimişlerdir. Nitekim Türk tarafında da durum çok farklı değildir. Ancak, Hunter-Weston'ın kendi askerleri tarafından katil diye anılmasının, bu kadar kötü üne kavuşmasının ve günümüzde dahi sıklıkla eleştirilmesinin asıl sebebi verilen kayıpları hiç umursamaması ve askerlerinin hayatını önemsemez tavırlarıdır. Buna en çarpıcı örnek, karargâh subaylarından Compton Mackenzie'nin hatıralarında yer almaktadır:

“[...] Bir müddet sonra General Paris [Kraliyet Deniz Tümeni komutanı] kolordu karargahına geldi. Hunter-Weston kendisine cephenin bir bölümünde elde edilen başarılarından coşkuyla bahsetmeye başladı. General Paris kendi tümeninin verdiği kayıplardan duyduğu acıyı gizleyemeyecek bir ses tonuyla sordu: “Çok fazla zayıat var mı?” General Hunter-Weston'ın cevabı, kır saçlı güvenilir bir şahinin yaşlı bir köpeğe öfkeyle saldırması gibiydi. Gözleri parlayarak ve burnu titreyerek “Zayıat mı?” diye seslendi; “Zayıat kimin umurunda?” General Paris sandalyesinden kalktı ve “geri dönmeliyim” diye homurdandı. Hunter-Weston “çaya kalacak mısın?” dedi. Paris, “hayır teşekkürler” diye cevapladı.” (Mackenzie, 1930, s.149).

Mackenzie bu diyalogu anlattıktan sonra şöyle diyor: “acımasız tarzda konuşmaktan hiç çekinmemesi Gelibolu'da bu kötü üne kavuşmasına yol açtı. O bir savaş mantıkçısıydı ve mantıkçı biri olarak, hedefe ulaşıldığı takdirde kayıpların hiçbir önemi olmadığına inanıyordu ve her zaman bu konuda açık tartışmalara girmeye hazırdı.” Mackenzie'nin Hunter-Weston hakkında yaptığı “savaş mantıkçısı” yorumu doğru olabilir. Ancak unuttuğu nokta şudur ki; Hunter-Weston'ın birlikleri son derece dar bir muharebe alanında arka arkaya tekrarlanan gereksiz taarruzlarda çok fazla zayıat vermiş ve Seddülbahir'de net biçimde başarısız olunmuştur. Çıkarmanın ilk gününden itibaren askerlerin hayatını umursamayan ve son derece kötü bir performans sergileyen Hunter-Weston, Seddülbahir'deki aktif muharebeler biterken bu şekilde Gelibolu'dan ayrılır.¹⁷¹

Diğer tarafta, Türk komuta kademesinin İtilaf Ordusunun Seddülbahir muharebelerinin bu son safhasında uyguladığı “kopar ve tut” taktiğine karşın, pratikte bir çözüm üretemediği görülmektedir. Güney Grubunun zayıatı savunmada olan taraf olunmasına

¹⁷¹ Hunter-Weston'dan sonra VIII. Kolordu komutanlığına kısa bir süre Korgeneral Stopford (6 Ağustos 1915'te Anafartalar kıyılarına çıkarma yapacak olan IX. Kolordu komutanı) ve sonra 42. Tümen komutanı Tümgeneral Douglas vekalet etmiştir. Hunter-Weston yerine tayin edilen Korgeneral F.J. Davies 5 Ağustos 1915 günü Gelibolu'ya gelse de Hamilton harekâtı başlamak üzere olduğu için birkaç gün süre bu generali kolordunun başına göndermemiştir.

rağmen İtilaf Ordusunun yaklaşık iki katıdır. Kaybedilen arazi, verilen kayıpların ağırlığı ve iyi organize olunmadan arka arkaya tekrarlanan karşı taarruzlar Türk komuta kademesinin içine düştüğü aciz ve çaresiz durumun ispatıdır. Bu nedendir ki komuta kademesinde kısa sürede yoğun bir sirkülasyon yaşanmış ve içinde bulunulan zor duruma çareler aranmıştır. Bu muharebelerde tahkimat araçları ve yöntemlerinin yetersiz olduğu ortaya çıkmış, derinliğine tahkimat yapmanın gereği muharebelerin bu son aşamasında daha yeni anlaşılmıştır (Nizamoğlu, 2015, s.233). Sonuçta başta Liman von Sanders olmak üzere komuta kademesinin yaptığı ihmal ve hataların bedelini binlerce Türk askerinin hayatıyla ödemiş, cephe subay ve askerlerin fedakarlıkları ile güçlkle tutulabilmiştir. Düşman ilerlemesi karşısında yaşanan panik hali, cepheye gönderilen her birliğin zaman geçirilmeden ve çoğunlukla parça parça taarruza kaldırılmasına sebep olmuş, taarruza kalkacakları araziye ve çevredeki dost-düşman birliklerin durumunu hiç bilmeyen alaylar bu şekilde taarruza kaldırılınca hem zayıat artmış hem de cephedeki karışıklık işin içinden çıkılamayacak boyuta ulaşmıştır. Bu olumsuz tablonun ilk sorumlusu İstanbul gibi uzak bir yerden cephedeki mevcut durumu tam bilmeden sürekli taarruz emirleri vererek Liman von Sanders'i sıkıştıran Enver Paşa'dır. Enver Paşa'nın emirlerini sorgusuz sualsiz uygulamaya çalışan ve astlarını dinlemeyen Liman von Sanders de bu uygulamanın ikinci sorumlusudur. Enver Paşa ancak II. Kerevizdere muharebesinin ardından acele etmeden ve tedbirli hareket edilmesini istemiştir. 15/16 Temmuz günü Liman von Sanders'e gönderdiği mesajda şöyle demektedir:

“Şimdiye kadar Beşinci Ordu'ya gönderilen taze tümenler, arazi ve durumu öğrenecek kadar zaman geçmeden taarruz etmek zorunda kalmıştı. Bu kez yeni gelen tümenlere esaslı bir keşif yapmayı ve araziye tanımayı ve hazırlanmayı isteyen mevzi muharebeleri için yeter zaman kalacağını, yeniden taarruz gerekse bile yeni kıtaların durumu öğrendikten sonra taarruza katılacağını tahmin ediyorum. Yeni tümenlerin eski tümenlerle beraber bulundukları sırada arazi ve durumu tüm olarak öğrenmeleri için, ast kıta komutanlarının uyarılmalarına dikkatinizi çekerim.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.253).

Bu cümleler bundan önceki günlerde yapılan hataların adeta bir itirafı gibidir. Neticede Enver Paşa'nın durumu anlaması ve fikrini değiştirmesi için binlerce Türk askerinin feda edilmesi gerekmiştir.

3.6. Ağustos Taarruzu ve Seddülbahir

Henüz 25 Nisan çıkarmalarının üstünden yirmi gün gibi kısa bir süre geçmişken, yani Mayıs ayının ortasına gelindiğinde Akdeniz Seferi Kuvvetinin takviye tümenler almadan Kilitbahir Platosu'na ilerleyemeyeceği belli olmuştu. Buna rağmen Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de kanlı taarruzlara devam edildi. Verilen binlerce zayiata rağmen sahilden sadece birkaç kilometre ileri gidilebilen İtilaf Ordusu, ilk günün hedefi olan Alçıtepe'den hala uzaktaydı. Gerçekleştirilen kanlı taarruzlar neticesinde Seddülbahir'de yapacak bir şey kalmadığı acı şekilde anlaşılmıştı. Arıburnu'ndaki durum daha da olumsuzdu. Anzak Kolordusu, Seddülbahir'de ele geçirilen araziden çok daha dar ve namüsait bir arazide sıkışıp kalmıştı. Elde edilen arazi hem dardı hem de arazinin hakim noktalarının tamamı Türklerin elindeydi. Yarımay şeklini andıran cephede adeta Türkler tarafından üç yandan çevrilmiş gibiydiler. Neticede hem Arıburnu'nda hem de Seddülbahir'de muharebeler kesin olarak kitlenmiş, Gelibolu'dan hızlı bir hamle ile Boğaz'ı ele geçirme hayali tamamen sönmüş, Hamilton'ın çıkarma planı net bir başarısızlığa uğramıştı.

Bu günlerde, Londra'daki Savaş Konsey'i iki aylık aradan sonra ilk kez 14 Mayıs'ta toplandı. Hem Batı Cephesinde hem Gelibolu'da işlerin iyi gitmediği çok açıktı. Bu son derece kritik toplantıda Gelibolu'da sıkışan ordu ve donanmanın durumu ayrıntılı olarak tartışıldı ve içinde bulunulan zor şartlar değerlendirilerek iki ihtimal üzerinde duruldu. İlk seçenek Gelibolu'nun tahliye edilmesi, ikincisi seçenek olarak ise bölgeye büyük çapta yeni takviye kuvvetler göndererek hedeflere ulaşmak tartışıldı. İlk ihtimal doğuracağı çeşitli siyasi ve askeri olumsuz sonuçlardan ötürü derhal reddedilerek Gelibolu Harekâtına devam etme ve Hamilton'a kilidi açmak için ne kadar takviye kuvvete ihtiyaç duyduğunun sorulmasına karar verildi (TNA, CAB 42/2/19). Ancak muharebeler boyunca hiçbir aşamada hızlı karar alamayan Konsey üyeleri, bu toplantıda da yine bir karar alamadı. Karar Savaş Konseyi yerine oluşturulan Çanakkale Komitesi'nin 7 Haziran'daki ilk toplantısında alındı. Bu toplantıda yeni kurulan ordudan üç tümenin Gelibolu'ya gönderilmesine karar verilirken,¹⁷² 5 Temmuz'daki toplantıda ise Hamilton'ın ısrarla talep ettiği mühimmat mevzusu açıklığa kavuşturuldu (TNA, CAB 42/3/7). Böylece en geç Ağustos başında, Hamilton'ın elinde bol miktarda

¹⁷² 7 Haziran 1915 tarihli bu toplantıda konuşulanların tutanağı tutulmamıştır. Belgede sadece alınan karar yazmaktadır (TNA, CAB 42/3/1).

ağır topçu mühimmatı ve 13 tümenenden oluşan toplam 120.000 mevcutlu bir ordu olacaktı.

Takviye tümenler gönderilmesinin kesinleşmesiyle gözler bir kez daha Hamilton'ın yapacağı planlara çevrilmiş, Londra'da herkes onun yapacağı plana bel bağlamış bulunmaktaydı. Yeni tümenlerle Türklere nereden darbe indirilebileceği üzerine çeşitli fikirler tartışılırken, tıpkı 25 Nisan'dan önce olduğu gibi masada yine benzer seçenekler vardı. Kuzeyde Bolayır, güneyde Asya sahilleri ve Seddülbahir'den büyük bir taarruz fikri konuşulmaktaydı.

Hamilton, daha sonra Aralık 1915'te Anafartalar (Suvla) çıkarmaları ile ilgili Savaş Bakanlığına verdiği son derece ayrıntılı raporda o dönem önündeki seçenekleri sıralarken, Seddülbahir'den neden yeni bir taarruz yapılamayacağı hakkında şunları yazmıştır: "Seddülbahir seçeneğini reddettim çünkü buraya çıkıp konuşlanacak birliklerin bir limiti vardır. Burada hapsedilmiş gibi sıkışır. Kirte'yi ele geçiresek bile Alçıtepe'nin eteklerine yeni yapılan savunma hatları sebebiyle bu tepeyi ele geçirmiş olmayacağız." (Naval and Military Despatches Relating to Operations in the War, c.IV, 1916, s.3-4). Hamilton'ın belirttiği gibi yeni gelecek birliklerle Seddülbahir'den Alçıtepe'ye ilerlemenin zorlukları vardı. Elde tutulan arazi çok dar olduğu için mevcut birlikler dahi alana sığmakta zorlanıyordu. Dolayısıyla yeni gelecek tümenlerin karaya çıkarılıp yayılması ve dar alanda manevra yapmaları neredeyse imkansızdı. Daha fazla arazi ele geçirmek için Haziran ve Temmuz aylarında yapılan taarruzlar da istenilen neticeyi vermemişti. Her şey yolunda gitse ve Alçıtepe ele geçirilse bile bu tepenin gerisinde yeni oluşturulacak Türk savunma hatlarını yarıp Kilitbahir Platosu'na inmek hayli güç olacaktı. Alçıtepe elde edildikten sonra ordu bir kez daha durdurulur ve savaş siper savaşına dönüşürse bu her şeyin bittiği anlamına gelmekteydi. Üstelik Türklerin bütün dikkati, 25 Nisan çıkarmalarından beri kısa aralıklar haricinde sürekli devam eden kanlı muharebelerden dolayı uzun süredir Seddülbahir'e çevrilmiş bulunuyordu. Ayrıca Türklerin Temmuz ayında bölgeye Trakya'dan taze tümenler getirerek savunmalarını güçlendirdikleri de anlaşılmıştı.

Diğer seçenekler arasında yer alan Bolayır ve Asya sahillerine çıkarma seçenekleri ise 25 Nisan çıkarmalarından önce değerlendirilen benzer sebepler nedeniyle elendi. Çanakkale Komitesi, masadaki seçenekler tartışılırken Anzak Kolordusu tarafından işgal edilen bölgenin (Arıburnu) yakınında gerçekleştirilecek operasyonun daha

güvenli olduğu önerisinde bulundu (TNA, CAB 42/3/3). Bu rapor Hamilton'ın planları doğrultusunda yazılmıştı. Hamilton, Kocaçimentepe silsilesini ele geçirdikten sonra bu tepelerin bütün araziye hakim olması hasebiyle hem Kabatepe'yi hem Maydos'u kontrol altına alabileceğini ve güneyde ne kadar Türk unsuru varsa yok ederek donanmaya Boğaz yolunu açacağını ummaktaydı (AWM, 3DRL/3376 11/18). Aslında Birdwood'un karargâhında görevli Yarbay Skeen'e ait olan bu plan, kâğıt üstünde iyi bir plan gibi gözükmekteydi. Arıburnu'nun kuzeyindeki arazi birtakım derelerle kesilmiş sarp tepeler ve yarlarla dolu olduğu için bölgedeki Türk savunmasının son derece zayıf olduğu yapılan gözlem ve istihbarat çalışmaları neticesinde anlaşılmıştı. Birdwood'un planına göre, gece karanlığında üç tugayla Arıburnu kuzeyinden harekete geçilecek, zayıf Türk ileri karakolları hızla yok edildikten sonra Sarıbayır silsilesindeki kilit öneme haiz yüksek tepeler ele geçirilecekti. Conkbayırı'na çıkacak olan kuvvetler buradan hareketle güneye, Düztepe-Kılıçbayırı'na hattına inecek ve Arıburnu'nu çevreleyen tepelerde savaşan bütün Türk birlikleri kanattan arkalarına inmek suretiyle çevrilerek imha edilecekti. Bu taarruz başarıya ulaşırsa sadece Arıburnu'ndaki Türk birlikleri imha edilmiş olmayacak, ordunun bundan sonra yapacağı ileri harekete bir dayanak noktası oluşturulacaktı (TNA, WO 95/4281) Arıburnu ele geçirilir geçirilmez Seddülbahir'de savaşan Türk birlikleri de arkadan kuşatılarak yok edilecekti.

Ana harekât bölgesi "Sarıbayır Operasyonu" yani Arıburnu'nun kuzeyi olacaktı fakat Anzakların Nisan'dan beri sıkışıp kaldığı Arıburnu bölgesi son derece dar bir alan olduğu için yeni gelecek birliklerin buraya çıkıp barınmasına ve manevra yapmalarına imkân yoktu. Dolayısıyla plan daha da genişletilerek Arıburnu'nun kuzeyinde yer alan ve büyük kuvvetlerin çıkmasına elverişli olan Anafartalar (Suvla) bölgesine yeni bir çıkarma yapılmasına karar verilmiştir.¹⁷³ Anafartalar güvenli ve korunaklı bir liman olması nedeniyle Yarımada'nın kuzeyindeki bütün birliklerin ikmal ve tedarik bölgesi olacak, Hamilton'ın kendi ifadesiyle, yaklaşan kış için de güvenli bir üs olacaktı (AWM, 3DRL/3376 11/18). Anafarta Limanı, Anafartalar Ovası ve onu çevreleyen tepelerin hızla ele geçirilmesi büyük ve güvenli bir ikmal üssü kurmak adına çok

¹⁷³ Türkiye'de Çanakkale Muharebeleri üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde Ağustos taarruzundaki ana harekât alanının Anafartalar çıkarması olduğu görüşü ağırlık kazanmış, Sarıbayır Harekâtı ikincil plan olarak değerlendirilmiştir. Bu görüş yanlıştır. Akdeniz Seferi Kuvvetinin operasyon emirlerinde ana harekâtın Conkbayırı-Kocaçimen hattında gerçekleştirilecek Sarıbayır Harekâtı olduğu açıkça belirtilmektedir. Hamilton'ın kurmay başkanı Braithwaite'in imzasıyla 29 Temmuz'da birliklere gönderilen emirde şöyle denmektedir: "Genel karargâh, Kilitbahir'in kuzeyine yerleşmek amacıyla bir sonraki ana saldırısını Arıburnu civarında gerçekleştirmeye karar verdi." Ayrıca Hamilton da 13 Temmuz'da Kitchener'a gönderdiği mesajda çok net ifadeler kullanmaktadır: "Söz verilen takviyeler geldiğinde ana planım doğrultusunda Arıburnu civarında kesin sonuç almayı bekliyorum." (Hamilton, 1920, c.I, s.292).

önemliydi. Kuzeyden, yani Bolayır istikametinden gelebilecek Türk kuvvetlerinin yolu da bu sayede kesilmiş olacaktı. Neticede hazırlanan operasyon planları doğrultusunda, Arıburnu'nun kuzeyinden çıkıp iki kol hâlinde Sazlıdere, Çaylakdere ve Ağıldere vadilerinden ilerleyen birlikler tarafından ele geçirilecek, Anafartalar çıkarması bu harekâta yardım amaçlı güvenli bir üs alanı yaratacak, Anafartalar'da bulunan ve Sarıbayır Operasyonunu tehdit edebilecek Türk topları susturularak çevreye hâkim tepeler ele geçirildikten sonra Kocaçimentepe ve Conkbayırı'na ilerleyen birliklere destek olunacaktı.

Yüksek oranda koordinasyon isteyen ve esneklik taşımayan bu plana haddinden fazla iyimser yaklaşan Hamilton, siper muharebelerine dönen savaşın kilidini bu planla açacağına inanmaktaydı. Harekâtın gizlenmesi ve Türklerin dikkatini olabildiğince harekât alanından uzaklaştırmak için eş zamanlı tespit taarruzları yapılmasına karar verildi. Bunlardan ilki Seddülbahir'de olacaktı. Daha önce de belirtildiği gibi, Türklerin dikkati hâlihazırda uzun zamandır gerçekleştirilen taarruzlar nedeniyle Seddülbahir'deydi.¹⁷⁴ Buradan yine büyük bir taarruz yapılıyor izlenimi verilecek ve Türklerin Seddülbahir'den Arıburnu'na takviye kuvvet göndermeleri engellenecekti. Böylece Seddülbahir muharebe alanı, her ne kadar bu sefer tespit taarruzu maiyetinde olsa da son bir muharebeye daha tanıklık edecekti.

İtilaf Ordusu bu şekilde son derece geniş bir hazırlık faaliyeti içindeyken Türk ordusunda da hazırlıklar devam ediyordu. Türkler Çanakkale bölgesinin yeni bir çıkarmaya gebe olduğu bilmekteydiler. İngiltere'de yeni tümenler hazırlandığı ve bunlardan bazılarının Çanakkale'ye sevk edildiği hakkında çeşitli kanallardan istihbarat raporları İstanbul'a gelmekteydi.¹⁷⁵ Dar bir arazide sıkışıp kalan Akdeniz Seferi Kuvveti karargahının yeni arayışlar içinde olduğunu tahmin etmek güç değildi. Ağustos ayına gelindiğinde Beşinci Ordu bünyesinde kuzeyde Saros Körfezinden güneyde Asya

¹⁷⁴ İtilaf komuta kademesinin düşündüğü gibi Türklerin dikkati Seddülbahir'deki ancak Türkler İngilizlerin Çanakkale'ye taze tümenler sevk ettiğini biliyor ve yeni bir çıkarma yapılacağını tahmin ediyorlardı. Bu doğrultuda savunma tertibatı alınırken tıpkı 25 Nisan çıkarmalarında olduğu gibi, Bolayır-Saros ve güneyde Asya sahilleri kuvvetli şekilde tutulurken, IX. İngiliz Kolordusunun ayak basacağı Anafartalar sahilleri ise son derece zayıf kuvvetlerle savunulmaktaydı.

¹⁷⁵ Örneğin Roma sefaretinden gönderilen raporda "Kitchener Ordusu" denilen İngiliz birliklerinin son bir ayda farklı günlerde toplam 100 kadar vapurla Malta Adası'ndan geçerek Çanakkale'ye doğru gittiği rapor edilmiştir. Diğer yandan İtilaf Devletlerinin Çanakkale'ye çok miktarda kuvvet getirmekte olduğu siperlerdeki Türk askerleri tarafından dahi bilinmekteydi. Ağustos'un ilk haftasında Anzaklara esir düşen Türk askerlerinin ifadelerinde, on gündür İngilizlerin yeni birliklerle büyük bir taarruza kalkacağını beklediği ve hazırlık yapıldığına dair ifadeler raporlarda yer almaktadır (AWM, AWM4 1/27/6 PART:1).

sahillerine kadar yaklaşık 250.000 Türk askeri konuşlanmış durumdaydı.¹⁷⁶ Vehip Paşa komutasındaki Güney Grubu'nda ise 75.000 asker vardı.

Güney Grubu komutanlığını devraldığından itibaren yaptığı enerjik çalışmalarıyla dikkat çeken Vehip Paşa, hiçbir zaman yeterli miktarda olmayan ağır top mermisi temin edilmeden taarruza geçilmemesi prensibini hem Liman von Sanders'e hem de Enver Paşa'ya kabul ettirmişti. Zaten Seddülbahir ve Arıburnu'nda yaşanan onca acı tecrübeden sonra bu prensibin aksini düşünmek de mümkün değildi. Sadece savunmada kalınacak, tahkimat derinleştirilerek güçlendirilecek ve hesapsızca yapılan karşı taarruzlara artık bir son verilecekti. Derhal aklındaki savunma tedbirlerini uygulamaya başladı ve özellikle bu ana kadar bir türlü düzgün işletilemeyen geri hizmetler konusunda yaşanan aksaklıkları düzeltmeye işine girişti. Bu doğrultuda Albay Sadık Sabri komutasında "Geri Bölge Komutanlığı" kuruldu ve yiyecek, posta işleri, tahkimat araçlarının temini, cephane kolları ve nakliye gibi konularda kısa sürede önemli gelişmeler kaydedildi (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, Kitap III, s.266-267). Vehip Paşa'nın çalışkan ve enerjik tavrı Liman von Sanders tarafından da övülmüştür:

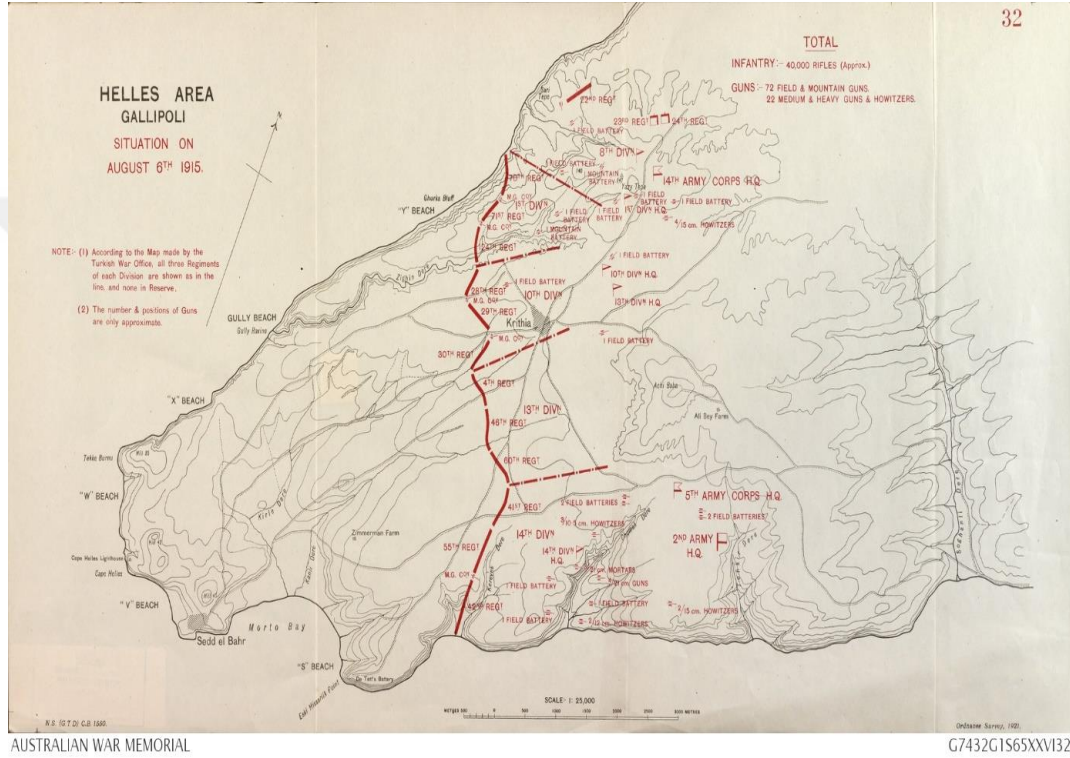
"Vehip Paşa, Arıburnu'nda kumandanlık yapan Esat Paşa'nın küçük kardeşiydi. Çok yakın bir kardeşlik ilişkisi içinde olan bu iki kumandanın o zamanki iki savaş grubunun başında bulunmaları çok iyiydi. Türk generalleri arasında sıkça görülen kıskançlık ve birbirine çelme takma olayı böylece engellenmiş oluyordu. Çok enerjik bir kişiliği olan Vehip Paşa, burada her bakımdan kararlı ve ileri görüşlü bir kumandan olduğunu göstermiştir. Bu umumi övgüye, Arıburnu'ndaki ağabeyi mert yaradılışı, cesur Esat Paşa da layıktır." (Sanders, 2018, s.110).

Daha önce belirtildiği gibi, Güney Grubu Haziran ve Temmuz aylarındaki kanlı muharebelerde çok fazla yıpranmış, 25 Nisan'dan 1 Ağustos'a kadar geçen sürede tam 75.000 asker kaybedilmişti. Bu nedenle ağır zayıat veren ve yıpranan tümenler Trakya'daki İkinci Ordu tümenleri ile değiştirilmiş ve cephe sağlamlaştırılmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Liman von Sanders 25 Nisan'da olduğu gibi çıkarma bölgesini yanlış tahmin etmiş ve yine başta Mustafa Kemal olmak üzere Türk komutanların tavsiyelerini dinlememiştir. Ordunun kuzeyde Saros'tan, güneyde Asya sahillerine kadar konuşlandırılması incelendiğinde Kilitbahir Platosu'nun önemini hala kavrayamadığı çok açık şekilde görülmektedir. Elindeki mevcut birliklerin büyük çoğunluğunu Saros ve Asya tarafında toplamasıyla bir avuç Türk askeri (tıpkı 25 Nisan'da olduğu gibi) yine kendilerinden çok üstün düşman kuvveti ile karşı karşıya kalacak, yine çok zor şartlar altında büyük fedakarlıklarla savaştıkları ve geriden gelecek takviye kuvvetlere zaman kazandırmak için hayatlarını feda edeceklerdir. İngiliz resmi tarihinin Türk savunma tertibatı ile ilgili değerlendirmesi çok çarpıcıdır: "Türkler bir kez daha İngilizlerin vurmak istediği kesin yumruğun nereden geleceğini kestirememiş ve İngiliz deniz komutanı, Hamilton'a bir taktik baskını yapmak zemini hazırlamıştır" (Oglander, 2005, c.II, s.177).

¹⁷⁷ Seddülbahir'e yeni Türk birliklerinin geldiği İngilizlerin gözünden kaçmamıştır. Özellikle 22 Temmuz 1915 tarihli istihbarat raporlarında Türklerin Seddülbahir'e taze birlikler getirerek topçu mühimmatını bollaştırdıkları ve Türklerin milli bayramı olan 23 Temmuz günü (II. Meşrutiyetin ilanı miladi takvime göre 23 Temmuz 1908) bütün cepheden taarruza kalkabilecekleri istihbaratının alındığı, dolayısıyla bütün birliklerin teyakkuzda olması gerektiği bildirilmiştir (TNA, WO 95/4273, EK-28).

Yeni tertibata göre XIV. Kolordu (1. Tümen ve 10. Tümen) Trommer komutasında sağda, V. Kolordu (13. Ve 14. Tümen) Fevzi Paşa komutasında hattın solunda bulunurken Kirte yolu (V. Kolordu'ya dahil olmak üzere) iki kolordu arasındaki savunma sınırıdır. II. Kolordu (4. ve 8. Tümenler) ise geride, Sarafim Çiftliği'nin iki kilometre güneyindeki 172 rakımlı tepe batısında ihtiyattadır. Güney Grubunun emrinde Bağımsız Ağır Topçu Grubuna bağlı 1. Bölge Topçu Tabur Komutanlığı üç bataryadan, 2. Bölge Topçu Tabur Komutanlığı ise on bir bataryadan kuruludur.

Harita 34: Seddülbahir Bölgesi Türk Savunma Pozisyonları (6 Ağustos 1915) (AWM, G7432.G1 S65 XXVI.32).

Ağustos başında Seddülbahir'de altı tümen (dört İngiliz ve iki Fransız) vardı. Bu tümenlerin tamamının zayıflamış ve yıpranmış birlikler olduğu herkesin malumuydu. Dört İngiliz tümeninin (29. Tümen, 42. Tümen, 52. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni) mevcudu 46.000'den 26.000'e düşmüştü. Keza Fransız Kolordusunun da mevcudu 13.000'i biraz geçmekteydi. Türklerin kuzeye birlik kaydırmalarını engellemek için oyalama (tespit) taarruzu yapılacaktı ancak zayıflayan ve yorgun olan bu tümenlerle bütün cephede aynı anda tespit taarruzuna kalkılması imkân haricindeydi. VIII. Kolordu komutanlığı tarafından 5 Ağustos 1915'te birliklere gönderilen emirlere göre taarruz iki aşamalı olarak gerçekleştirilecekti. İlk aşamada 29. Tümen'in 88. Tugayı 6 Ağustos saat 15.50'de Kirtedere'nin kuzeyindeki Türk siperlerine saldırarak (H13-H13a-H13b-H12b-H12a-H12 kodlu siperler), 7 Ağustos sabahı ise 42. Tümen'den 125.

ve 127. Tugaylar Kirte Sırtı boyunca Kirtedere'ye taarruza kalkacaktı. Taarruz bölgesi Kirtedere'nin batısı ile Zığındere arasındaki bölge idi (TNA, WO 95/4273).

Her ne kadar bu taarruz bir oyalama taarruzu maiyeti taşısa da, 29 Temmuz 1915 tarihli emirde F13, G13, H13 ve H12 hattındaki Türk siperlerinin ele geçirildikten sonra H14 ve H15 hattına ilerlenmesi gerektiği, işler yolunda giderse Kirte'nin dahi ele geçirilebileceğinden söz edilmesi dikkatlerden kaçmamaktadır.¹⁷⁸ Aynı şekilde 3 Ağustos 1915 tarihinde Fransız Kolordusuna gönderilen emirde de gelişmelere göre hareketin son aşamasında Alçıtepe'ye dahi ilerlenebileceğinden bahsedilmektedir. (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 5).

Kroki 28: 88. Tugay Taarruz Bölgesindeki H harfi ile Kodlanmış Türk Siperleri (Ağustos 1915) (TNA, WO 95/4305).

Taarruz planlandığı gibi 6 Ağustos 1915 günü saat 14.20'de başlayan bombardıman ile başladı. Topçu ateşinin ardından Tuğgeneral Keyley komutasındaki 88. Tugay (sağ kanatta Worcestershire, merkezde Hampshire, solda ise Essex taburları olacak şekilde) saat 15.50'de siperlerinden çıkarak taarruza kalktılar. İlk anda taarruzun iyi gittiği ve

¹⁷⁸ Emirde Kirte'nin ele geçirilme ihtimalinden bahsedilirken son madde şöyle denmektedir: "Güney Kuvvetlerinin Alçıtepe'yi ele geçirme olasılığı bu bildiride ele alınmamıştır çünkü sadece güney bölgesi için büyük takviye birliklerinin mevcut olması durumunda bu girişimde bulunulabilir. Bu da ana harekât bölgesindeki olayların seyrine bağlıdır." (TNA, WO 95/4274).

birliklerin çoğu yerde Türk siperlerine girdiği sanılsa da hemen bütün taburlar Türk makineli tüfek ateşine yakalanmışlardı. Bölgedeki Türk siperleri güçlü şekilde savunulmaktaydı. Bazı İngilizler Türk siperlerine girmeyi başarsa da burada barınmalarına imkân yoktu. Akşam karanlık çöktüğünde elde tutulan tek siperin H12a'nın köşesindeki siperler ile bu siperi H12'ye bağlayan siper hattı olduğu anlaşılmıştı.

88. Tugay'ın taarruzu genel olarak başarısız bir görüntü sergilemekteydi. Bu tugayın taarruzunu karşılayan Türk birliği ise Yarbey Selahattin komutasındaki 10. Tümen idi. Tümen komutanı top atışlarını duyunca bir taarruzun başlamak üzere olduğunu derhal kavramış ve bu doğrultuda tedbirlerini almaya başlamıştı. Saat 15.50'de başlayan taarruzu sağ kanatta 30. Alay'ın 2. Taburu, sol kanatta ise 29. Alay göğüsledi. Türkler bombardıman kesildikten hemen sonra sığınaklardan çıkıp İngiliz piyadeleri taarruza kalkana kadar ateş hattında yerini almayı başarmış ve İngilizleri yoğun ateş ile karşılamışlardı. Tümen komutanının muharebe raporunda taarruzun başlangıcının ayrıntılarını bulmak mümkündür:

“Ta'arruz sabahleyin ağır ağır başlayan topçu ateşiyle ibtidâr etmiş öğleden sonra sâ'at 2,20'de [14.20] bütün düşman topçusunun iştirâkıyla kesb-i şiddet etmiş ve öğleden sonra saat 4,20'de [16.20] ateş son derece sür'ate vâsıl olmuştu. İlerileri toz dumandan görülmüyor ve hatta bölüklerin ifâdâtına nazaran şehîd olmayarak siperlerde kalan birkaç mutarassıd neferler de üç dört adım ilerisini göremiyordu. Düşman bu toz ve duman altında kendi piyâdesini ileriye sürmekte ve şarapnel ile piyâdesinin önünü sulamakda idi. Sâ'at 4,20'ye [16.20] kadar düşman topçu endâhtı dar sahâda devâm ediyor. Ve düşman piyâdesi süngü takmış olarak hücumu hazır bulunuyor. Ve taburlarda mukabil ta'arruz için hazır bulunduklarını ve kuvvetlerinin kifâyetini alaya bildiriyorlardı. Bu tabur cebhesi açık düşmanın siperler arasındaki mesâfe 150 ila 300 (...) idi. Bombardıman esnâsında düşman dereye sokulmuş ve ba'de mevzi'a 200 metre kadar yanaşmış ise de buradaki üç numarolu makineli tüfenk ve piyâde ateşinden mutazarrır olmuştur.” (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7). (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7-1).

Tümen komutanının yukarıdaki raporunun son cümlesinde belirttiği gibi, İngiliz taarruzunu kıran önemli etkenlerden biri 1. Tümen makineli tüfeklerinin taarruza kalkan İngilizleri kanattan etkili şekilde yan ateşe almasıydı.¹⁷⁹ Yine de bazı İngilizler özellikle 30. Alay cephesinde siperlere girmeyi başarmış ve bu siperlerde kanlı bir süngü muharebesi yaşanmıştır. 1. Tümen'in kanattan açtığı makineli tüfek ateşine maruz kalan Worcestershire Taburu çok ağır zayıyat vermiş, ancak bir kısmı Türk siperlerine girebilmişti. Taburun muharebe günlüğü, siperden çıkan ikinci ve üçüncü

¹⁷⁹ 30. Alay cephesine yönelen top atışlarını gören 1. Tümen Komutanı Yarbey Cafer Tayyar Bey kendi cephesinde bir taarruz olmamasından dolayı 124. Alay'ın Makineli Tüfek Bölüğünü 30. Alay'a taarruz eden İngiliz piyadelerinin üzerine yan ateşe almakla vazifelendirmiştir (Keleş, 2015, s.203-204).

dalgadaki askerlerin neredeyse tamamının Türk makineli tüfekleri tarafından biçildiğini yazmaktadır. Türk siperlerine girmeyi başaran az sayıdaki İngiliz ise güçlü bir Türk karşı taarruzu neticesinde burada öldürülmüş ya da esir edilmiştir. Tabur muharebe günlüğünde çok az sayıda askerin gece karanlığından faydalanarak geriye dönebildiği belirtilirken, Türk belgelerinde de bu hadise doğrulanmaktadır:

“[...] Bu mıntıkanın sağ cenâh siperleri bombardıman olduğundan düşman buraya yanaşmış ve girmiş ise de mahal-i mahfuzdan asker yetişerek bomba ve süngü ile üzerlerine atılmış ve kırk kişi teslim alınmıştır. Bu mıntıkanın solunda henüz hazır edilüb itmâm edilemeyen 152 adımlık boşluğa akşam karanlığında bir mikdâr düşman girmiş ihtiyâtda bulunan on ikinci bölük tām vaktinde yetişerek düşmanın buradaki kuvvetini kâmilten süngülemiştir. Dokuzuncu mıntıka düşmana gayet yakın ve ihtiyatlarımıza uzak olduğundan vaktinde dokuzuncu ve yedinci bölüklerle takviye edilmiştir. İki bölük kuvvetinde düşman kurbiyetinden bi'l istifâde bombardıman esnâsında hemen siperlerin önüne kadar gelmiş iken mahfuz mahallerden yetişen askerin süngüsüyle atılmıştır. Akşam sâ'at 7'ye kadar topçu ve tüfenk ateşi devâm etmiş ve bir binbaşı iki zâbit olmak üzere alınan seksen esir geri gönderilmiştir.” (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7-2).

Burada esir edilen İngilizler Worcestershire taburunun askerleridir. Nitekim taburun muharebe günlüğünde üç subayın esir düştüğü ve geriye 12 askerin dönebildiği doğrulanmaktadır. 21 subay ve 1.021 askerle girdiği bu muharebede, 16 subay ve 752 askerini birkaç saatte kaybeden tabur, gün sonunda en çok zayıt veren İngiliz birliği olmuştur (TNA, WO 95/4312).

Akşam olduğunda, bazı Türk siperlerine girildiği ve bunların elde olduğu düşünüldüğü için ihtiyattaki 86. Tugay ile saat 21.30 sularında yeni bir taarruz yapılmasına karar verilir ancak birliklerin tam olarak hangi siperleri ele geçirdiğinin bilinmemesi ve çok fazla zayıt verilmesi gibi nedenlerle (ileri hattaki gözlem subaylarının da verdikleri raporlara dayanarak) durum daha iyi anlaşılana kadar taarruz saati ertelenir. Vaziyetin tam olarak anlaşılması için her tabura subaylardan oluşturulacak devriyelerin ileriye göndermeleri emredilir. Bu devriyelerden birinin başında olan Yüzbaşı Fawcus, Worcestershire Taburunun işgal etmesi gereken H13 siperine doğru sürünür ve “burada Worcestershire taburundan kimse var mı?” diye seslenir. Siperin içinden anında yoğun ateş açılır. Fawcus, siperin Türklerin elinde olduğunu anladıktan sonra geriye sürünürken ufak bir grup Worcestershire askerine denk gelir ve onları da yanına alarak eski siperine döner (TNA, WO 95/4313). Worcestershire Taburunun muharebe günlüğünde de H13 siperinin elde olup olmadığının anlaşılması için karanlıkta bir subay devriyesi çıkarıldığı ancak bir saatlik kapsamlı keşiften sonra, siperin tamamının Türklerin elinde olduğunun anlaşıldığı yazmaktadır. Neticede (devriyelerin raporları

doğrultusunda) hiçbir Türk siperinin elde tutulamadığı, mevcut hattın yaralı ve ölülerle dolu olduğu ve gönderilen takviyelerle sıkışık vaziyetin arttığı anlaşılr.

21.30'da yapılması planlanan gece taarruzu bu şartlar altında önce 22.30'a ertelenir daha sonra taarruzun yapılamayacağı kesin olarak anlaşıldığından isabetli bir kararla iptal edilir (TNA, WO 95/4305).¹⁸⁰ Tabur komutanı Geddes'in sorumluluğu üzerine alarak tugaydan gelen taarruz emirlerine karşı çıkması ve diğer subaylardan gelen olumsuz raporlar neticesinde taarruzun iptal edilmesi ile birçok İngiliz askerinin hayatı kurtulmuştur. Zira Türkler her ne kadar çok sayıda zayıat vermiş olsalar da geriden ihtiyatlar yetiştirilmek suretiyle siperleri hala güçlü şekilde tutmaktaydılar. İngilizler gece taarruzu yapıp yapmamakta tereddüt içindeyken, Liman von Sanders'e gönderdiği raporda durumu özetleyen Vehip Paşa, düşmanın bazı siperlere girmeyi başardığını ancak bunların perişan edilerek hattın tamamının emniyette olduğunu belirtir (ATASE, Kls.4846, Dos.H-8, Fih.4-32).

Hiçbir şey elde edilememesine rağmen İngiliz zayıatı bir hayli fazladır. 3.000 asker ile muharebeye giren 87. Tugay 2.000 askerini kaybetmiştir.¹⁸¹ 88. Tugay muharebe raporunda ise net rakam verilmez ancak "taarruza kalkan taburlar %50'nin üzerinde zayıat vermiştir" denmektedir. 29. Tümen muharebe günlüğünde 88. Tugay'ın kaybının yaklaşık 54 subay 1.854 asker olduğu belirtilmektedir. Taburların muharebe raporlarında ise ayrıntılı rakamlar verilmiştir.

Subay				Er			
	Ölü	Yaralı	Kayıp	Ölü	Yaralı	Kayıp	Toplam
Hampshire	3	3	16	31	183	212	448
Essex	6	-	7	44	215	173	445
Worcestershire	16			752			768
							1.661

Tablo 30: 88. Tugay Zayıatı (6 Ağustos 1915) (TNA, WO 95/4312).

¹⁸⁰ Yaralı ve ölü sayısı çok fazla olduğundan irtibat siperleri neredeyse tamamen tıkanmıştır. 29. Tümen sedyecileri yetersiz kaldığı için 52. Tümen'den ve 29. Bisiklet Bölüğünden 36 sedye ve 74 sedyeci ileri siperlerdeki yaralı ve ölüleri tahliye etmeleri için gönderilir (TNA, WO 95/4306).

¹⁸¹ 3 Ağustos 1915 tarihinde 88. Tugay'ın net mevcudu 86 subay ve 2.899 er olmak üzere toplam 2.985 askerden oluşmaktadır. 29. Tümen'in üç tugayı arasında en zayıf mevcutludur. 86. Tugay 88 subay 3.689 er, 87. Tugay ise 91 subay 3.355 askerden ibarettir (TNA, WO 95/4306).

VIII. Kolordu, 88. Tugay'ın taarruzunun ağır zayıat verilerek başarısız olduğunu ancak operasyonun ikinci aşaması olan 42. Tümen'in gerçekleştireceği taarruzdan vazgeçilmediğini genel karargâha bildirir. Zira bu sıralarda Arıburnu ve Anafartalar'da son derece sıcak saatler yaşandığı için, taarruza devam edildiği takdirde Türklerin Seddülbahir'den kuzeye kuvvet kaydırmasının bir müddet daha geciktirileceğine inanılmaktaydı.

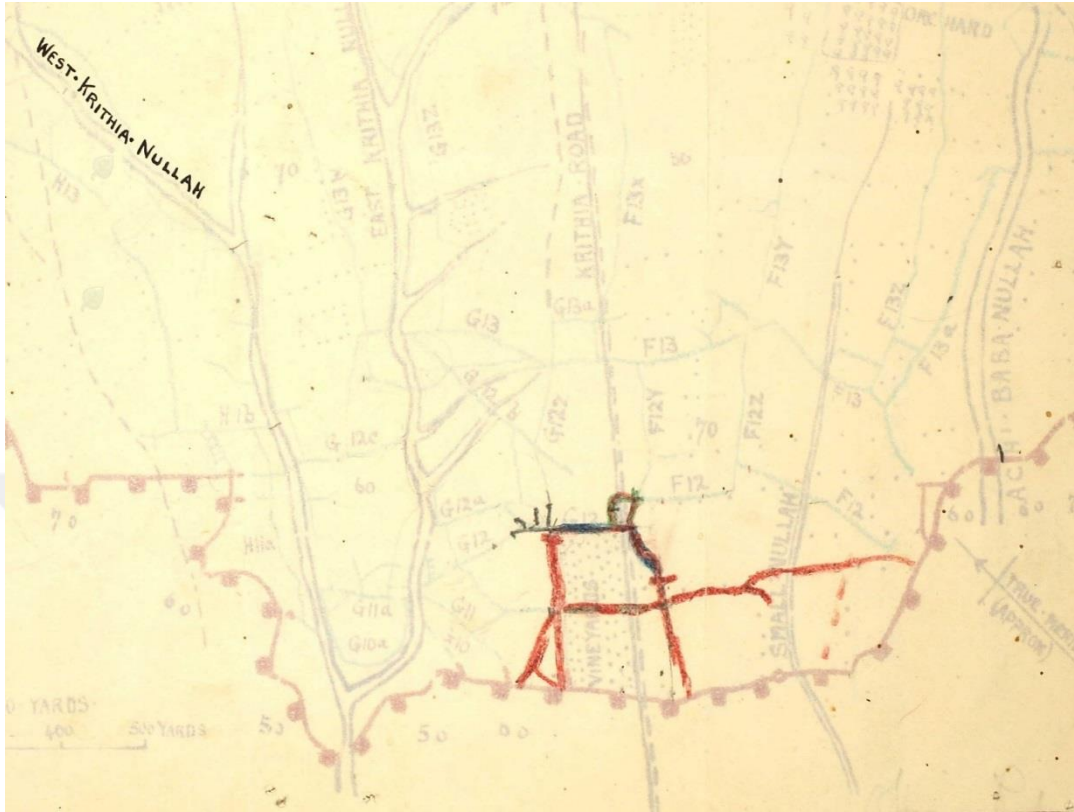
42. Tümen'in Kirte sırtı üzerinden yapacağı taarruzun cephesi 750 metre kadardı. 127. Tugay (Manchester Tugayı) soldan 125. Tugay (Lancashire Tugayı) sağdan taarruza kalkarken, 126. Tugay ise geride ihtiyatta bekleyecekti. Saat 08.10'da başlayacak topçu ateşi 09.40'a kadar sürdükten sonra piyadeler taarruza kalkacaktı (TNA, WO 95/4315). Belirlenen saatte başlayan taarruzda 127. Tugay askerleri ilk anda ilerleme kaydetti ancak zayıat fazlaydı. Zorlukla Türk siperlerine ulaşabilen askerler saat 11.17'de başlayan Türk karşı taarruzu ile eski siperlerine dönmek zorunda kaldı ve tugay çok kısa sürede 33 subay ve 600 askerini kaybetti (TNA, WO 95/4316). 125. Tugay'ın taarruzu ise kısmen daha başarılı gelişti. Taarruz başladıktan sonra 20 dakika gibi kısa bir sürede bütün tabur komutanları ilk Türk hattının ele geçirildiğini ancak 127. Tugay ilerleyemediği için G12a ve G11 siperlerine ulaşamadığı bildirdiler. Bu noktadan daha ileriye gitmek mümkün değildi.

Bu sıralarda Türk karşı taarruz başlamak üzereydi. 127. İngiliz Tugayının taarruzunu fazla zorlanmadan durduran 46. Alay, 125. Tugay'a kaptırdığı siperleri geri almak için ihtiyattaki taburu ile karşı taarruza kalkarak kaybettiği siperlerin büyük kısmını geri almayı başardı. Bu taarruz karşısında sarsılan İngilizler saat 16.37'de ele geçirdikleri Türk siperlerini boşaltarak eski siperlerine geri döndüler.¹⁸² Ancak ufak bir siper hattı İngilizlerin elinde kalmıştı. Burası Kirte'nin 1.200 metre güneyinde yer alan, İngilizlerin "Vineyard", Türklerin Papazınbağı dediği (bugün Alçıtepe-Seddülbahir

¹⁸² 13. Tümen'den gönderilen harp raporunda bu taarruz anlatılmaktadır: "(Kirte- Seddü'l Bahir) yolu ile Kanlıdere arasında ileri sürülmekte olup henüz nâ-tamâm ve birleşmemiş bulunan siperlere topçu muhârebesi esnâsında düşman girmiş ve işgâl eylemişti. 46. Alay öğleden sonra bir mukâbil ta'arruz icrasıyla bu siperleri istirdâd eyledi. Kırk altıncı alay karşısında şiddetli bir topçu ateşini müte'akib keşif ve birkaç sıra piyâde ile ta'arruza geçmiştir. Düşman birinci hattı gerisinde ayağa kalkub ilerleyen ta'arruz kıta'âtının üç dört sırası daha kendi birinci hatlarına gelmeden dağıtılmış ve durdurulmuştur.

Bidâyetde siperler gayet hafif işgâl etdirilerek bombardıman esnâsında az zâyi'ât verilmiş fakat düşman piyâdesi ta'arruza başlayub siperler kuvvetli işgâl edildikten ve düşman ta'arruzu durdurulduktan sonra tekrar başlayan düşman topçu ateşi kırk altıncı alayı sarsmış ve çok zâyi'at verdirmiştir." (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 12-1).

yolunun hemen batısında, 200 metre uzunluğunda 100 metre genişliğinde bir alan) bölgenin kuzeyindeki siperlerdi.

Kroki 29: 42. Tümen'in Taarruz Bölgesi ve Papazın Bağ (Vineyard) Bölgesinde Ele Geçirilen Türk Siperleri (7 Ağustos 1915) (TNA, WO 95/4313).

İngiliz generaller, elde kalan bu ufak siper hattının tehlikeli şekilde açıkta kaldığını düşünerek saat 21.20'de buradaki askerlere geri çekilmeyi emretti. Gerçekten de askeri mantık savunulamaz görünen bu bölgeden geri çekilmeyi zorunlu kılmaktaydı. Ancak kısa bir durum değerlendirmesi yapan tabur komutanları geri çekilmenin askerlerin morallerini bozacağını, aynı zamanda siperler içinde çok fazla yaralı bulunduğunu ve bunları düşmanın insafına bırakmak istemediklerini gerekçe göstererek tümen komutanının verdiği geri çekilme emrine karşı çıktılar. Neticede Papazınbağı denilen bu bölge, sonraki birkaç gün boyunca inatla tekrarlanan Türk karşı taarruzlarına karşı ne pahasına olursa olsun savunuldu ve burası muharebelerin sonuna kadar İngilizlerin elinde kaldı.¹⁸³ Gün sonunda, bir gün önce taarruza kalkan 88. Tugay gibi 42. Tümen'in

¹⁸³ 7 Ağustos günü saat 15.18'de Papazınbağı'ndaki ileri mevzilere iki takım kuvvetle takviyeye gönderilen 9. Manchester Taburu subaylarından Üsteğmen W.T. Foreshaw, 7 Ağustos akşamından 9 Ağustos'a kadar yakın mesafeden bombalarla gerçekleştirilen Türk karşı taarruzlarına az sayıdaki askerle direnmiş ve gösterdiği üstün cesareten ötürü 9 Eylül 1915 tarihinde VC madalyası ile ödüllendirilmiştir. Üsteğmen Foreshaw, 42. Tümen'den VC madalyası ile ödüllendirilen ilk askerdir. Aynı muharebede Foreshaw'ın emrinde bulunan Teğmen Cooke MC (Military Cross), Onbaşı Bayley ve Kıdemsiz Onbaşı Pickford ise DCM (Distinguished Conduct Medal) madalyası ile ödüllendirilmişlerdir (Snelling, 1995, s.204).

Fransızları geri kovaladı ve hatta Yassitepe’de 200 metre uzunluğundaki bazı düşman siperlerine girildi (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 11). 2. Tabur komutanının verdiği muharebe raporunda askerlerin kendiliğinden taarruza kalktığı ve düşman siperlerine girdikten sonra yaşanan enteresan hadiseler aktarılmaktadır:

“[...] Düşman üçüncü defa da siperlerinden çıkar çıkmaz tepelenmiştir. Bu esnada birinci hat siperlerinde yedinci ve sekizinci bölüklerin kumandanlarına ta’limât vermekde iken taburun sol cenahında bulunan efradın haberim olmaksızın düşman siperlerine doğru fırladıklarını ve bunları geriden on-on beş neferin daha ta’kib ettiğini gördüm. Bunları gören diğer efradı artık taarruzdan men’ etmek kabil olamadı. Esâsen ihtiyatımdaki sekizinci bölüğün iki takımı ve yedinci bölükden de istinâddaki bir takım tabur ihtiyati olmak üzere elim altına aldırıştım. Bu iki bölüğün bu üç takımdan mâ’adâ diğer takımları Yassitepe sol cenahımdan öğleden evvel saat on birde “Allah Allah” sedasıyla düşman siperlerine hücum etdiler. Birinci bölüğün sağındaki altıncı ve beşinci bölükler de tabur hücumu kalkdı zannıyla hücumu iştirak etdiler. Altıncı bölük kumandanı yanındaki efradıyla düşmanın birinci siperine girerek birisi zabıt olmak üzere düşmandan üç yüzü mütecâviz maktul bıraktırmış esliha, zabıt şabkası iğtinâm eylemiş, beşinci bölük kumandanı vekili mülâzm-ı evvel İbrahim efendi düşmanın ikinci siperine kadar duhule muvaffak olarak ikisi zabıt olmak üzere bir çoğunu tepelemişdi. Bu esnada düşman: “kumandanınıza söyleyiniz teslim olacağız demiş” bizim asker de teslim olacaklar tüfenk dipçiklerini havaya kaldırsınlar diye cevap vermişler ise de düşman tekrar ateşe başladığından efradı iğfale çalıştıkları anlaşılmış bizimkiler de şiddetle ateşle mukâbele etmişlerdir. Beşinci bölük kumandanı İbrahim efendi düşmanın ikinci hattında bulunduğu için arkadaşlarının geriye çekildiğinin farkına varamamış ve bir saati mütecâviz bir zaman düşman siperlerinde kemâlî metânet ve i’tidâl ile barınmağa çalışmış ve müteferriden ileride kalan bölüğünün çekilmesini emr etmekliğin üzerine o da düşmandan iğtinâm eylediği otuz kadar tüfenk ve bir takım telefon makinesi (ki el-yevm fırka ve topçu kumandanlığı arasında muvassalayı te’sis etmiştir.) bir mikdar eşya ile ve kemal-i intizâm ile ‘avdet etmiştir.”¹⁸⁴ (ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 11-1).

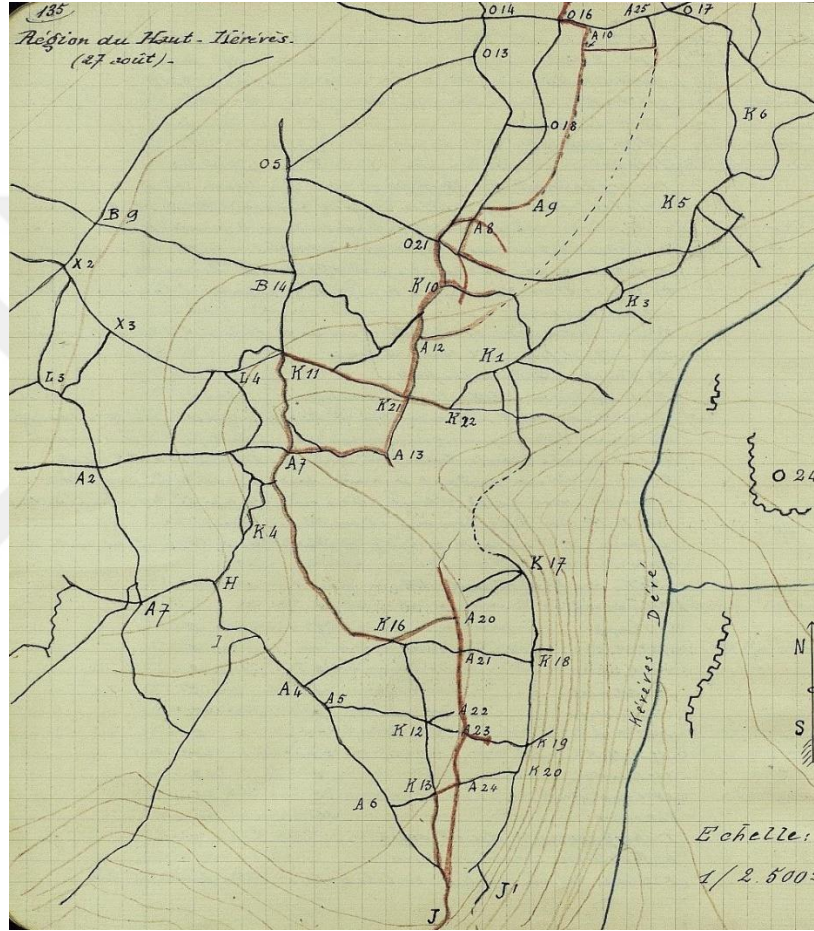
Aynı hadiseler Fransız kolordusu muharebe günlüğünde ise şöyle anlatılmaktadır:

“4. Bölük taarruza kalkar kalkmaz ağır ateş altında kaldı ve başlangıç siperlerinden 50 metre uzakta, kendisini bir kanat saldırısı altında buldu. 1. Bölüğün de ileri hatta sürülmesine rağmen, taarruzumuz sadece durmakla kalmadı, düşman karşı taarruzu neticesinde süngüleri ile J siperimize girdi ve süngü muharebesi başladı. Bu göğüs göğüse muharebe J ve K16 siperleri arasında yarım saat kadar sürdü. Bir destek bölüğünün müdahalesi ve O13’teki makineli tüfeğin açtığı ateşle vaziyet kurtarıldı. Burada vaziyetin aleyhimize gelişmesinin nedeni düşman topçularının birkaç şanslı atışından kaynaklanmıştır. Bu atışlarda O16’daki bir top savaş dışı kalmıştır.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 5).

Görüldüğü gibi 2. Tabur’un kendiliğinden taarruza kalkarak Fransız siperlerine girmesiyle burada bir mücadele yaşanmış ve ardından bir kısım Fransız askeri teslim olma emareleri gösterirken, bazı Türkler ikinci Fransız hattına kadar ilerlemiştir. Ancak açılan topçu ve makineli tüfek ateşi nedeniyle burada barınma imkânı kalmadığından tabur eski mevzilerine geri çekildi.

¹⁸⁴ 2. Tabur komutanının verdiği bilgiye göre taburun (borazan ve sıhhiye erleri dahil) 1.055 mevcutla girdiği ileri mevzilerde 5 Ağustos ve 6 Ağustos günlerindeki zayıtı 118 şehit ve yaralıdır. 7 Ağustos tarihinde ise mukabil taarruzlarda 550 şehit ve yaralı verilmiştir. Bu sürede verilen subay zayıtı ise 10 yaralı ve 1 şehitten ibarettir.

Fransız taarruzu Türk makineli tüfekleri ve Türk bombardımanı karşısında bir kez daha başarısız olmuş, yüz metrelik engebeli bir arazi için yine binlerce zayıat verilmiştir. Fransızların verdiği resmi rakamlarına göre 4-7 Ağustos tarihleri arasındaki zayıat 3 subay ve 761 astsubay ve er olmak üzere toplam 764'tür.¹⁸⁵ Bu son taarruzun ardından Fransızlar için Gelibolu'daki çarpışmalar fiilen bitmiş bulunuyordu. Seddülbahir cephesinin en zor bölgesi olan Kerevizdere'de yürekli savaşımlar ancak kararlı Türk direnişi karşısında daracık bir arazide saplanıp kalmışlardı.

Kroki 31: Kerevizdere Bölgesinde Muharebelerin Sonuna Kadar Değişmeden Kalan Karşılıklı Siper Hatlarının Son Hali (Ağustos 1915) (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 5).

42. Tümen ve Fransız Kolordusunun 7 Ağustos günü gerçekleştirdiği taarruzların başarılı olmadığı öğrenen Hamilton, Seddülbahir'deki bu gösteri taarruzlarının durdurulmasına karar verir zira taarruzlara devam edilir ve zayıat bu şekilde artmaya

¹⁸⁵ Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde zayıat konusunda tutarsızlık göze çarpmaktadır. 7 Ağustos 1915 günü verilen rakamlarda sadece bugün 15 subayın zayı olduğu, astsubay ve er sayısının ise yetersiz bilgi nedeniyle daha sonra hesaplanacağı belirtilmektedir. 8 Ağustos 1915 günü verilen daha detaylı zayıat listesinde ise subay zayıatının 15'ten 3'e çekildiği görülmüştür.

devam ederse cephenin zayıflayacağı ve mevcut hattın savunulamaz hale geleceğinden endişe etmektedir. Nitekim Seddülbahir’de hiç ihtiyat kuvveti kalmamıştır. Bu günlerde kuzeyde son derece kanlı muharebeler devam ederken, ana muharebe alanlarından Seddülbahir’e tek bir asker dahi sevk etmek de söz konusu değildir.

Vehip Paşa, 7 Ağustos 1915 saat 18.55’te Beşinci Ordu Komutanlığına gönderdiği raporda gelişmeleri özetlerken son maddede şöyle der: “Bütün cephede durumumuz iyi ve erlerimiz şendir.” (ATASE, Kls.4350, Dos.H-5, Fih.4-38,4-39). Bölgedeki ufak çapta muharebeler 7 Ağustos’tan 13 Ağustos’a kadar devam eder ancak cephede önemli bir değişiklik yaşanmaz. Fakat zayıyat yine fazladır. Güney Grubunun 6-13 Ağustos tarihleri arasındaki toplam zayıyatı 7.510 kişidir (Karcı, 2008, s.73). İtilaf Ordusunun bu üç-dört gün içindeki zayıyatı ise, birliklerin muharebe günlüklerinde verdikleri resmi rakamlara göre, 137’si subay olmak üzere toplam 4.401 kişidir.

Birlik	Dönem	Zayıyat
88. Tugay	6 Ağustos	1.908
42. Tümen	6-8 Ağustos	1.729
Fransız Kolordusu	4-7 Ağustos	764
Toplam		4.401

Tablo 32: İtilaf Ordusu Zayıyat Tablosu (WO 95/4312). (WO 95/4313). (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 5).

Verilen bunca zayıyata rağmen, gösteri taarruzlarından amaçlanan fayda elde edilememiştir. Zira Güney Grubu, bu günlerde Türkler adına son derece buhranlı saatler yaşanan Kuzey Grubuna takviye kuvvet gönderme olanağı bulmuştur. Vehip Paşa’dan ön hattaki subaylara kadar herkes Seddülbahir’deki İtilaf taarruzlarının bir gösteri taarruzundan ibaret olduğunu anlamışlardır. Nitekim Hasan Remzi anılarında Seddülbahir’deki taarruzlarla ilgili şunları söylemiştir:

“Cephede başlayan bu taarruz bize garip geldi, düşmanın bir hilesi olduğuna inanır gibi olduk. Gece olmuştu, düşman makineli ve topları hala susmadan ateş ediyorlardı. Hiçbir askeri görünmüyordu. O gece hatlarımızın gerisindeki istinat ve ihtiyat kuvvetlerinin kâmilten alındığını ve Anafarta istikametine yürüyüşe geçirildiğini anladık.” (Hasan Remzi, 2016, s.49).

6 Ağustos 1915 akşamı saat 19.20’de, Güney Grubunun ihtiyat tümenlerinden 4. Tümen’in iki dolgun mevcutlu alayının derhal kuzeye gönderilmesi emredilmiş ve bunlar saat 22.45’de Arıburnu istikametine sevk etmiştir (ATASE, Kls.4350, Dos.H-5, Fih.4-33,433a). Düşman Arıburnu ve Anafartalar’daki hedeflerini ele geçirirse, Güney

Grubunun arkadan sarılma ihtimalinin kendileri adına ne büyük bir felaket olacağını çok iyi bilen Vehip Paşa, kendi inisiyatifiyle 4. Tümen'in son alayını da (12. Alay) kuzeye gönderir (ATASE, Kls.4350, Dos.H-5, Fih.4-34). Arıburnu istikametine gönderilen birlikler sadece 4. Tümen ile sınırlı kalmamıştır. 8. Tümen'in iki alayı (23. ve 24. Alay) Kocadere'ye doğru yola çıkarılırken, 9 Ağustos günü kardeşi Esat Paşa'dan gelen yardım talebine yine inisiyatif kullanarak olumlu yanıt veren Vehip Paşa, 28. ve 41. Alay ile topçu taburunun iki bataryası ile birlikte 250 adet obüs mermisi ve 500 bombayı da kuzeye göndermiştir.¹⁸⁶

Görüldüğü gibi, Güney Grubundan Kuzey Grubuna mümkün olduğunca hızlı ve fazla sayıda takviye birlik gönderilmeye çalışılmıştır. Zira İngilizler kuzeydeki operasyonlarda başarılıp olur ve Kilitbahir Platosu'na ilerlemeyi başarırsa, bu, Seddülbahir'deki Türk birliklerinin tamamının geriden kuşatılarak iki ateş arasında kalması, yani ya esir düşülmesi ya imha olunması anlamına gelmekteydi. Güney Grubu Kurmay Başkanı Nihat Bey bu günlerde Kuzey Grubuna yapılan yardım hakkındaki düşüncelerini 9 Ağustos 1915'te Grubun harp ceridesine yazmıştır. Yazının bir bölümünde şöyle denmektedir:

“Kocaçimendağı düşman eline geçerse Güney Grubu kendiliğinden ve süratle çekilmeye mecbur olacak. Bundan ötürü Kuzey Grubuna olabildiği kadar yardım etmek gerekir. Bunun için emir almaksızın bölgelerin özel ihtiyatları olan birer alayı, Kuzey Grubu komutanının emrine gönderilmesini emrettiler ve bu iki alaydır ki Conkbayırı ile Şahinsırtı'nın düşman eline geçmemesini ve sonuç olarak da Kocaçimen doruk çizgisinin elimizde kalmasını sağladılar. Pek şiddetli bir taarruz karşısında bulunan Güney Grubunun, kendiliğinden yapmış olduğu bu yardım, önemli şekilde kayda değerdir.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.306-307).

Aslında bu sıralarda Seddülbahir'deki her iki tarafın askerlerinin de gözü kulağı Çanakkale Muharebelerinin kaderini değiştirecek olan Arıburnu ve Anafartalar'daydı. Seddülbahir'deki siperlerde bekleyen Türk subayları Anafartalar çıkarmasını öğrenince kendi durumlarını unutmuş ve İngilizlerin buradan ilerleme ihtimaline karşı endişeye kapılmışlardır.

“7 Ağustos 1915: Telefonu dinlerken bir muhabere kulağıma ilişti. Şimal [kuzey] Grubunda kıtaatımız dün sabahdan beri çok şiddetli harp ediyormuş. Telefonda kulağımyı ayırdım, etrafı dinledim. Filhakika gerilerimizden derinden derinden inleyen top ve şiddetli muharebe sesleri geliyordu. Alay kumandanıyla hep beraber bir daha dinledik. Demek ki Anafartalar'da da şiddetli harp oluyor! Şimdi bizde acı bir endişe başladı. Cephemizdeki düşman taarruzlarını

¹⁸⁶ Vehip Paşa tarafından gönderilen bu takviye kuvvetler, Liman von Sanders'in isteğiyle 8 Ağustos akşamı Anafartalar Grup Kumandanlığına getirilen Mustafa Kemal Bey'in emrine verilmiştir

mahvettik. Ya gerimizde düşman muvaffak olursa esir mi olacağız? Felaket! Biz düşmanı tard ettik, muvaffak olduk. Acaba Anafartalar'da ne olacak? (Münim Mustafa, 2018, s.105).”

Aynı şekilde İngiliz komutanlar da bu sıralarda kuzeyden gelecek başarı haberlerini merakla beklemekteydiler. Seddülbahir’de ilerlemek için 25 Nisan’dan beri çok uğraşmışlar, bedel ödeyerek çok acı çekmişler ancak başaramamışlardı. Alçıtepe’yi ele geçirmenin tek yolunun kuzeyden güneye doğru başarılı bir ilerlemeden geçtiğini bildiklerinden, bütün umutlarını bu yeni harekât alanındaki silah arkadaşlarına bağlamışlardı. Bu ruh haline en güzel örnek Tümgeneral Egerton’ın günlüğündeki satırlara yansıttığı endişeli bekleyiştir:

“8 Ağustos 1915: IX. Kolordu’dan [6 Ağustos 1915’te Anafartalar’a çıkan İngiliz kolordusu] haberler sızmaya devam ediyor. Sarıbayır’da oldukları anlaşılıyor. İkmal malzemelerinin geldiği tek yol olan Maydos’a giden yolu kontrol edebilecekleri yeterli top cephaneleri var mı? Yine karşımıza çıkan asıl soru yeterli sayıda askerimiz ve bunları besleyecek yiyeceğimiz var mı? Peki su sorunu nasıl aşıllacak?

9 Ağustos 1915: IX. Kolordu’nun yürüttüğü operasyon hakkında çok ciddi endişelerim var. Saat 11.00’den beri genel karargâhtan haber alamadığımız için harekât hakkında daha çok karamsar olmaya başladım.

12 Ağustos 1915: Günlüğe birkaç gündür yazmayı ihmal ettim çünkü kuzeydeki operasyonlar nedeniyle manen çok düşük ve endişeliyim. Eğer haberler iyi olsaydı genel karargâh bunu anında bütün askerlere bildirirdi. Arıburnu’nun kuzeyinden gelen haberler çok kötü. Gerçekten çok mutsuzum.” (Raw, 2020, s.110-111).

Seddülbahir’deki İngiliz ve Fransız komutanların umutla beklediği haberler gelmez. Ağustos ayı boyunca Arıburnu ve Anafartalar’da yaşanan kanlı muharebeler neticesinde İtilaf birliklerinin aldığı kesin mağlubiyet, Seddülbahir’deki Türkleri rahatlatırken, İngiliz ve Fransızların son umutlarını da yıkmıştır. Umudunu yitiren İtilaf askerleri, Alçıtepe’yi ele geçirmenin imkânsız olduğunu anlamışlardır. Bundan sonra Seddülbahir’deki karşılıklı hatlar bazı ufak mevzi mücadeleleri haricinde tahliyeye kadar değişmeyecektir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İTİLAFA DEVLETLERİNİN TAHLİYE KARARI ve UYGULAMASI

Ağustos ayında büyük umutlarla gerçekleştirilen Sarıbayır Harekâtı ve Anafartalar (Suvla) çıkarması, Türk komuta kademesinin son derece büyük ihmal ve hatalarına rağmen, İngilizlerin harekâtı kötü planlanması ve son derece kötü idare etmesi nedeniyle İtilaf Ordusu adına kesin bir yenilgi ile sonuçlanmış ve artık her şeyin sonuna gelinmiştir. 25 Nisan sonrasında olduğu gibi yine büyük bir çıkmaza girilmiş, savaş kısa sürede siper savaşı halini almıştır. Ağustos sonuna gelindiğinde, Türkler her üç cephede de tepeleri ve dolayısıyla bütün kozları ellerinde tutmaya devam ederken, İngilizler tartışmasız şekilde oyunu kaybetmişlerdir (Chambers, 2015, s.259). İngilizler adına en büyük talihsizlik, 25 Nisan’da Arıburnu’ndan sonra Anafartalar ve Conkbayırı’nda da karşılarına Mustafa Kemal gibi sorumluluk sahibi ve yetenekli bir komutanın çıkmasıdır. 8 Ağustos 1915’te Anafartalar Grup Kumandanı olan Albay Mustafa Kemal Bey, 9 Ağustos’ta Anafartalar’daki IX. İngiliz Kolordusunu mağlup ettikten sonra derhal Conkbayırı’na koşmuş, bu kritik tepenin bir bölümünü işgal ederek Arıburnu ve dolayısıyla Seddülbahir’deki bütün Türk tümenlerini yandan ve geriden çevirmek üzere olan düşman kuvvetlerini bizzat yönettiği süngü taarruzuyla 10 Ağustos’ta tepeden kesin olarak atmıştır. Unutulmamalıdır ki, Conkbayırı taarruzu bütün Çanakkale Muharebeleri içinde Türklerin gerçekleştirdiği en önemli ve en başarılı taarruzdur. Mustafa Kemal Bey’in taktik dehasının öne çıktığı Conkbayırı taarruzu ile Çanakkale Muharebelerinin kaderi artık tamamen Türklerin lehine dönmüş, Hamilton’ın hiçbir başarı umudu kalmamıştır. Nitekim karşıdaki komutanın Mustafa Kemal olduğunu bilmeden günlüğüne şöyle yazacaktır:

“İki gün iki gecedir süren mücadelenin en güzel kısmı Conkbayırı’nın elimizde olmasıydı. Tutunmuştuk. Türkler bu ana kadar işgal ettiğimiz mevzileri geri alamamışlardı. Conkbayırı’nda Türkler çok iyi bir komutana sahipler, bunu itiraf etmeliyim. Başlarındaki general bizi baskınla bastırmadıkça yenemeyeceğini biliyor. Durmadan baskın taarruzu deniyorlar.” (Hamilton, 1920, c.II, s.89-90).

Büyük bir yenilgi alan İtilaf Ordusunun 6 Ağustos’tan itibaren geçen kısa sürede toplam kaybı (hastalık da dahil) 40.000’i aşmıştır. Hamilton, 17 Ağustos’ta Londra’ya gönderdiği mesajda emrindeki generaller yüzünden taarruzun başarısızlığa uğradığını, zafer elde edeceğine dair umutlarının azalmadığını ancak bunun için 95.000 askere

daha ihtiyacı olduğunu belirtir.¹⁸⁷ Ancak Hamilton'ın bu telgrafi çektiği sıralarda, İtilaf devletlerinin üzerinde kara bulutlar dolaşmaktadır. Kaynakları hızla tükenmekte olan Ruslar Alman-Avusturya orduları karşısında zor durumdadırlar (6 Ağustos'ta Varşova düşmüştür). Dolayısıyla Rusların daha fazla direnemeyerek tek başına Almanlardan barış istemelerinden korkulmaktadır. Böyle bir durumda Almanların bütün güçleriyle Batı cephesinde İngiliz ve Fransızların üzerine yüklenecekleri kesindir. Balkanlarda ise işler daha karışık bir vaziyettedir nitekim Bulgarların Almanlar yanında savaşa girme ihtimali gün geçtikçe artmaktadır. Bu ihtimal gerçekleşirse Almanya ve Türkiye karadan birleşecek ve böylece Almanya'dan daha hızlı ve daha çok miktarda mühimmat akışı sağlanacaktır. Ağır obüs bataryaları gelirse, özellikle Anafartalar Ovasındaki düz arazide zor durumda bulunan İngilizler için bu çok ciddi bir tehdit demektir. Bu şartlar altında, Hamilton'ın başarısız olunduğuna dair gönderdiği rapor ve yeni takviye kuvvet talebi İngiltere'de büyük sıkıntı yaratmış ve buhranın büyümesine sebep olmuştur (Oglander, 2005, c.II, s.403-404).

Hamilton'ın takviye talebi ilk olarak 19 Ağustos 1915'te toplanan Çanakkale Komitesi toplantısında etraflıca tartışılır. Bazı komite üyeleri Hamilton'a yeni kuvvet göndermeye kesinlikle karşı çıksa da bu sırada Fransa'da olan Lord Kitchener toplantıya katılamadığı için kesin bir karara varılamaz (TNA, CAB 42/3/15). Ertesi gün yapılan toplantıya katılan Kitchener, Hamilton'ın takviye talepleri karşısında şöyle der:

“Bu savaşta ana operasyon bölgesinin Fransa olduğuna hiç şüphe yoktur. Çanakkale uğruna tüm savaşı kaybetme riskini almamız söz konusu değildir. Eğer umduğumuz gibi Fransa'da şiddetli bir taarruz yapılacaksa Hamilton'a istediği büyük kuvvetlerle yardım etmek imkansızdır.” (TNA, CAB 42/3/16).

Neticede 20 Ağustos'taki toplantıda Hamilton'a ancak istediğinin dörtte biri kadar kuvvet gönderilebileceğine karar verilir. Gelibolu'daki yorgun ve tükenmiş birliklerin bu kadar az sayıdaki takviye kuvvetle Çanakkale'nin kilidini açacağını ümit etmek aşırı iyimserlikten öte, içinde bulunulan çaresizliğin göstergesidir. Artık Komite üyelerinden bazılarında Çanakkale'deki harekatin devamı hususunda bezginlik emareleri görülmeye başlanmıştır. 27 Ağustos 1915'teki toplantıda Ağustos ayında verilen zayıt karşılığında yaşanan başarısızlığın halka açıklanıp açıklanmaması tartışılır ancak

¹⁸⁷ Hamilton bu telgrafta Türklerin Yarımada'da 110.000 muharip askerine karşılık elde 95.000 asker kaldığını, takviye kuvvet gönderilirse zaferin elde edileceğini bildirirken, 45.000 ikmal askerinin yanında 50.000 askerlik taze birliğe ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Mesajın sonunda ise şöyle der: “Çok cesur savaşan ve iyi sevk ve idare edilen gerçek Türk ordusunun karşısında bulunuyoruz.” Bu son cümleden, Nisan başında kaçacağını düşündüğü Türk askerleri hakkındaki düşüncelerinin Ağustos sonuna gelindiğinde tamamen değiştiği anlaşılmaktadır (TNA, WO 32/5119).

düşmanın moralini yükselteceği, halkı da ümitsizliğe sevk edileceği gerekçesiyle gerçeklerin halktan gizlenmesine karar verilir. Bu toplantıdan da hareketin gidişatına dair somut bir karar çıkmaz (TNA, CAB 42/3/17).

Hamilton'ın raporundan sonra Londra'da ne yapılabileceği umutsuz bir şekilde tartışılırken, 30 Ağustos'ta Paris'ten hiç beklenmedik bir haber gelir. Seddülbahir'deki iki Fransız tümeni dâhil olmak üzere altı tümenlik bir Fransız ordusunun Boğaz'ın Asya tarafındaki sahillere çıkarılmasının düşünülmekte olduğu bildirilmektedir. Bahsi geçen altı tümenin dördü Fransa'dan gönderilecektir (TNA, CAB 37/134/1). Bu haber, Ağustos muharebelerinde aldığı net yenilgi sonrasında istediği takviye kuvvetleri alamayacağını öğrenen Hamilton'ın hayal bile edemeyeceği türden bir gelişmedir. Nitekim günlüğüne şöyle yazacaktır:

“Kitchener, Fransızların Asya kıyılarına çıkarma yapmak için üç ya da dört tümeni Çanakkale'ye gönderebileceklerini bildirdi. 24 saat içinde züğürtlükten milyonerliğe... Talihin bu inanılmaz dönüşü beni sersemletti. İstanbul idam hükmünü yedi. Haliç'in camileri ve minareleri gözümüzün önünde canlandı.” (Hamilton, 1920, c.II, s.163-164).

1915 Eylül'ünde yazılan bu satırlar, aylar süren zorlu mücadele ve arka arkaya yaşanan hüsrân neticesinde Hamilton'ın ruh halini yansıtmaları açısından son derece önemlidir. Aslında Fransızlardan gelen bu ani ve beklenmedik teklif Londra'da da şok etkisi yaratmıştır. Fransızların planına göre altı tümenle yeni bir ordu kurulacak, bu ordu Asya sahillere çıkacak fakat İngiliz komutasına girmeyecektir. Gerçekte bu plan, Fransa'daki askeri ve siyasi çekişmelerin neticesinde ortaya çıkan suni bir plandır.¹⁸⁸ Fransızlar ilk andan beri işgal altındaki topraklarını kurtarmak istiyor ve ilk önceliklerinin Batı cephesindeki büyük düşman Almanları topraklarından atmak olduğuna inanıyorlardı. Bu doğrultuda Eylül ayında General Joffre komutasında yeni bir taarruz hazırlığına girişilmişti. Fransa'dan gönderilecek tümenlerle Çanakkale'de yapılacak yeni bir çıkarma yapılabileceği planını öğrenen Joffre, buna derhal şiddetle karşı çıktı ve bütün dikkatleri Batı cephesinde yapılacak taarruza çevrilmesi hususunda

¹⁸⁸ Fransız parlamentosu ve Genelkurmayının Çanakkale Harekâtının başından beri kafa karışıklığı yaşadığı aşîkârdır. Nitekim Çanakkale Harekâtı Paris'te ilk günden beri üvey evlat muamelesi görmüştür. Toprakları Alman işgali altında olan Fransa'da iç siyasi çekişmeler bütün hızıyla devam ederken, Fransızların tartışılmaz komutanı General Joffre ile General Sarraıl arasındaki rekabet siyasette taraf bulmaya başlamıştır. Joffre, politikacıların karşı çıkmasına rağmen, Batı Cephesinde Eylül ayında büyük bir taarruz yapmayı kafasına koymuş, İngiliz Savaş Bakanı Lord Kichener'ı da ikna etmiştir. Çanakkale'de yeni kurulacak ordunun başına General Sarraıl'ın geçeceğini öğrenen Joffre, bu plana derhâl itiraz eder ve muhtemel bir başarıda İstanbul'a girmek gibi oldukça prestijli bir unvan kazanabilecek Sarraıl'ın önünü en baştan kesme ihtiyacı duyar. Anavatandan alınacak askerlerin Çanakkale'ye gönderilmesine karşı çıkan Joffre, tüm Fransız birliklerine seslendiği konuşmasında şöyle demiştir: “Bizi Çanakkale'ye gitmemiz için kışkırtan İngilizlerdir. Bugün saldırıdan vazgeçilmesi İngiltere'nin yenilmesi demek olur. Ama yarın oraya takviye gönderir ve harekâtın komutasını da üzerimize alırsak, başarıya ulaşamadığımız zaman bu Fransa'nın felaketi olacaktır.”

askerleri, siyasetçileri ve İngilizleri ikna etmeyi başardı. Lord Kitchener, her ne kadar bu sırlarda Batı Cephesinde yeni bir taarruza gönüllü değilse de, müttefiklerine yardım etme gereğine inanarak destek vermeyi kabul etti. Sonuç olarak altı tümenle Boğaz'ın Asya sahillerine yapılması tasarlanan plan ertelendi ve kısa süre sonra Bulgaristan'ın seferberlik ilanı ile birlikte bu plandan tamamen vazgeçildi.

Nitekim Bulgarların seferberlik ilanı Balkanlarda dengeyi tamamen bozacak bir gelişmeydi. Almanların desteklediği Bulgaristan'ın seferberliği karşısında tedirgin olan Yunanlılar ve Sırlar derhâl İngiliz ve Fransızlara müracaat ederek 150.000 asker gönderilmesini istediler. Sırlar üzerindeki Alman ve Bulgar baskısı artarken, Sırlara en yakın yerden ve en uygun şekilde yardım etmenin yegâne yolunun Selanik'e yapılacak bir çıkarma olduğu anlaşılmıştır. Bulgaristan'ın Almanya yanında savaşa girme iradesi neticesinde Balkanlardaki durumun İttifak Kuvvetleri lehine kritik şekilde değişmesi, Gelibolu'daki İtilaf Ordusunun da kaderini belirlemiştir. Genel Sekreter M. Hankey'in Komiteye sunduğu raporda belirttiği gibi; bu gelişme sonrasında Gelibolu'daki İtilaf Ordusunun konumu sadece istikrarsız hale gelmekle kalmayacak, Almanya'dan Çanakkale'ye gönderilecek bol miktarda ağır topçu mühimmatı zaten muharebe alanında dezavantajlı konumda bulunan İtilaf Ordusunu oldukça zor duruma sokacaktır. Bunun için ya Çanakkale'de yeni bir taarruz ile hızlı şekilde kesin sonuç alınmalıdır ki bu artık mümkün gözükmemektedir, ya da askeri destek vaadiyle tüm Balkan Devletlerinin hızlıca İtilaf Kuvvetleri yanına çekilmesine gayret edilmelidir. Yani Sırbistan ile Yunanistan gibi küçük devletlere onların yanında yer alındığının somut şekilde gösterilmesi gerekmektedir (TNA, CAB 42/3/26).

İngiltere ve Fransa'nın Balkanlarda yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında seyirci kalamayacakları çok açıktır. Kitchener, 20 Eylül 1915'te Hamilton'a yazarak Gelibolu'daki iki İngiliz ve muhtemelen bir Fransız tümeninin Selanik'e gönderileceğini ve isterse Anafartalar bölgesini tahliye edebileceğini belirtir. Kitchener'ın gönderdiği bu telgraf, aslında Çanakkale Harekatının sona erdiğini göstermektedir. Her ne kadar bu telgrafta Çanakkale'nin tahliyesinin düşünülmediği ve Türkler yenilinceye kadar muharebeye devam edileceği bildirilse de bu sözler dile getirilemeyen gerçeği kamufle etmek için söylenmiş sözlerden başka bir şey değildir.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Kitchener bu telgrafında isterse Anafartalar bölgesini boşaltabileceğini Hamilton'a belirtmiştir. Hamilton ise 24 Eylül 1915'te verdiği cevapta; Anafartalar'ı tahliye etmenin Türklere moral üstünlük kazandıracığı, bölgedeki Türklerin serbest kalarak diğer muharebe alanlarına gideceği ve buradaki ağır Türk toplarının Arıburnu civarını barınılamaz hale getireceği sebebiyle söz konusu tahliyeyi reddetmiştir (AWM, AWM4 1/4/6 PART:3).

Daha önce yeri geldikçe belirtildiği gibi, İtilaf Devletleri Nisan 1915'ten beri hem Batı Cephesi hem de Çanakkale'de savaşırken iki cephenin ihtiyaçlarını karşılamakta bir hayli zorlanmaktaydılar. Hal böyleyken, iki cephenin yükünü kaldıramayan İtilaf Devletlerinin Balkanlarda açılması tasarlanan üçüncü bir cepheyi aynı anda idare etmesine imkân yoktur. İtilaf Devletleri Selanik'e çıkarma yapmaya karar verdikten sonra buraya ilk gönderilen birlikler Gelibolu'da bulunan 10. İrlanda tümeni ve bir Fransız tümeni olur. Bu tümenler Ekim başında Gelibolu'dan ayrılırlar. Böylece Hamilton'ın ordusu yaklaşık 25.000 kişi azalmış, Selanik'te yeni bir cephenin açılmasıyla Çanakkale iyice gözden düşmüştür.¹⁹⁰

Ekim başında, Gelibolu'daki birliklerin tahliye edilip edilmeyeceğine dair konuşmalar ve fikirler Londra'da iyiden iyiye dillenmeye başlamıştır. Lord Kitchener, 11 Ekim'de Gelibolu'da tahliyenin mümkün olup olmadığını ve bu tahliye esnasında ne kadar kayıp verilebileceğini Hamilton'a sorar (TNA, PRO 30/57/64/115-116). Bu mesaj Hamilton'ı çok derin bir hayal kırıklığına uğratmıştır. Zira içinde az da olsa yeni takviyeler olarak harekate devam edeceğine dair bir umut taşıdığı çok açıktır. Yaşadığı hayal kırıklığı günlüğüne yansımıştır:

“Eğer bunu [tahliyeyi] yaparlarsa Çanakkale'yi dünyanın en kanlı trajedisine çevirirler. Tek bir çizik almadan kaçabilsek bile bu harekât, tarihteki en kanlı trajedilerden biri olarak damgalanmış olacak. Kitchener her zaman tüm Tanrılara, bu konuda eli olmayacağına yemin etmiştir. Ben de el atmayacağım ve bence Kitchener mesajı yollarken bunu bilerek ve hesaplayarak yolladı. Her neyse, Kitchener ya da Kabine istedikleri yere sıçrasın. Cevabım üzerine düşünmeliyim ama bu cevap HAYIR olacak.” (Hamilton, 1920, c.II, s.249).

Sinirlenen ve hayal kırıklığı yaşayan Hamilton, çok net ve bir o kadar da umut kırıcı bir cevap yazar. Askerlerin yarısını, mühimmatın da tamamının kaybedileceğini söyleyerek tahliye fikrine şiddetle karşı olduğunu belirtir. Bununla birlikte, Hamilton'un bu soru karşısında objektif ve soğukkanlı bir şekilde değerlendirme yapıp doğru sonuca varabilmesinin mümkün olmadığı Londra'da yaygın bir kanaattir. 11 Ekim 1915'teki Çanakkale Komitesi toplantısında yeni stratejinin ne olması gerektiği tartışılırken, tahliye hususunda gerçekçi değerlendirme yapacak kişinin, aylardır

¹⁹⁰ 1915 sonbaharında Balkanlarda durum karışık vaziyeteydi. Sırbistan, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman baskısı altındayken, Bulgarların gün geçtikçe Almanya yanında harbe girme ihtimali artmaktadır. 21 Eylül 1915'te Bulgaristan seferberlik ilan eder. İtilaf devletleri için Sırbistan'a yardım etmenin tek yolu Yunanistan'dan geçmektedir (Eylül sonunda Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgar askerlerinden oluşan 330.000 kişilik bir ordu Sırbistan'la savaşmak için hazırды). Bunun için Selanik'e 150.000 asker çıkarılmasına karar verilir. Daha iyi hazırlık yapıncaya kadar Gelibolu'dan iki tümen Selanik'e doğru yola çıkarılmıştır. Ekim ayı sonunda Çanakkale'den Selanik'e gönderilen tümenlerle birlikte dış sefer güçleri komutanı General Sarraill'in emrinde 65.000 Fransız ve 15.000 İngilizlerden oluşan dört Tümen Selanik'te toplanmıştır (Renouvin, 2004, s.364-365).

Gelibolu'da bulunan ve aldığı yenilgiler neticesinde sinirleri yıpranan Hamilton olamayacağı üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Çanakkale'deki vaziyet hakkında Komiteye mümkün olduğu kadar isabetli tavsiyelerde bulunacak ve rasyonel değerlendirme yapabilecek yeni bir komutana ihtiyaç duyulduğu ortadadır (TNA, CAB 42/4/6).

Hamilton, bu günlerde bir başka önemli krizle daha yüzleşmek zorunda kalır. Avustralya Hükümeti adına Gelibolu'da bulunan gazeteci Keith Murdoch, Londra'ya döndüğünde Başbakan Asquith'e bir mektup verir. Mektupta Çanakkale'deki birliklerin Hamilton'a ve karargahına güvensizlik taşıdığı iddia edilmektedir.¹⁹¹ Bu mektubun Çanakkale Komitesinde tartışılmasından kısa bir süre sonra Hamilton'ın görevden alınması, buna Murdoch'un yazdığı mektubun sebebiyet verdiği algısına yol açmıştır. Hakikaten Ellis Ashmead-Bartlett ve Keith Murdoch gibi cephede bulunan gazeteciler yazdıkları mektuplarda başarısızlığı Hamilton'ın kötü yönetimine bağlamış ve bunu Britanya kamuoyuna duyurarak Hamilton'ın başını belaya sokmuşlardır. Ancak Hamilton'ın görevden alınmasındaki asıl sebep bu değildir.¹⁹² İlk günden itibaren kötü bir sınav veren ve defalarca yenilen Hamilton her yenilgi sonrasında çok büyük miktarlarda birlik talep etmiş, özellikle Ağustos ayında alınan net yenilgi sonrasında tekrar yeni tümenler isteyince Londra'da kendisine olan güveni sıfırlamıştır. Dolayısıyla sinirlerinin iyice yıprandığı ve tahliye konusunda önyargılı olduğu düşünülmektedir. Yaşananlara bakıldığında, Komite üyelerinin bu şekilde düşünmekte haksız olmadığı görülecektir. 14 Ekim 1915'te yapılan toplantıda Hamilton'ın görevden alınarak Londra'ya geri çağrılmasına karar verilir (TNA, CAB 42/4/9). Artık askeri kariyerinin sonuna gelen Hamilton, bir daha aktif göreve getirilmeyecektir. Hayatının geri kalan yıllarında da Çanakkale'deki başarısızlığını asla kabul etmeyecek ve daima buradaki eylemlerini savunma çabasında olacaktır.

¹⁹¹ Murdoch mektuptaki iddialarının çoğunu ispatlayamamış, Komite üyelerinin mektupta yazılanlara mesafeli yaklaşımları nedeniyle toplantıda bu konu üzerinde pek durulmamıştır. Mektubun tamamı için bkz: (TNA, CAB 42/3/33).

¹⁹² Muharebeler boyunca özellikle Hamilton ve karargâhı ile Gelibolu'da bulunan az sayıdaki savaş muharibi arasındaki ilişkilerde ciddi bir bozukluk vardır. Askerler gazetecilere şiddetli bir antipati beslemekte ve muhtemelen anlamadıkları bir meslekte işlerine burunlarını sokarak gereksiz yorumlar yaptıklarını düşünmektedirler. Nitekim Bartlett ve Murdoch gibi gazeteciler ile Hamilton arasında yaşananlar buna örnektir. Korgeneral Birdwood çıkarmalardan önce yayınladığı bir emirde subay ve erlerin muhabirlere her türlü askeri bilgi vermelerini yasaklamış ve hareketleri şüpheli görülen bütün sivillerin izin belgeleri olsun veya olmasın tutuklanacaklarını belirtmiştir (Rhodes, 1965, s.454-455).

17 Ekim 1915'te Çanakkale'den ayrılan Hamilton'ın yerine Batı Cephesinde Üçüncü Ordu Komutanı olarak görev yapan Orgeneral Sir Charles Monro getirilir.¹⁹³ Mümkün olan en kısa zamanda Çanakkale'deki askeri durum hakkında rapor vermesi emredilen Monro, 28 Ekim'de Gökçeada'ya gelir. Kitchener tarafından o kadar baskı altındadır ki 30 Ekim'de Seddülbahir, Arıburnu ve Anafartalar'ı tek bir günde hızlıca gezerek kolordu ve tümen komutanlarıyla içinde bulundukları durumu tartışarak onlara iki kritik soru yöneltir: 1-Kesintisiz ve güçlü bir taarruza kalkabilecek gücünüz var mı? 2-Büyük bir Türk taarruzu karşısında direnebilir misiniz? Generaller arasındaki genel kanı, mevcut şartlar altında taarruza kalkılamayacağı ve Türkler Almanya'dan ağır top ve bol miktarda mühimmat temin ederse sahillerde direnmenin çok zor olacağı yönündedir. Gelibolu'daki üç cepheyi de gezen Monro, hemen her noktada birliklerin son derece namüsaait şartlarda olduğunu kendi gözleriyle görür. Türk topçu ateşine açık sahillerde kurulan derme çatma iskeleleri görünce dehşete kapılır. Ordunun bütün tedarikleri uzun mesafelerden deniz yoluyla taşınmakta ve kötü yapılmış basit iskelelerden karaya çıkarılmaktadır. Açık sahillerde korumadan yoksun yapılan iskelelerin kış aylarındaki kötü hava şartlarına ne kadar dayanacakları belirsizdir. Üstelik bütün sahiller devamlı Türkler tarafından gözetlenmekte ve topçu ateşine açıktır. Lojistik iyi değildir. Londra'dan yola çıkarken zaten tahliye kararına meyilli olan Monro artık kendinden emindir ve görüşlerini özetlediği raporu ertesi gün Lord Kitchener'a yollar:

“Askerlerimiz tarafından işgal edilen yerler, tarihte bu zamana kadar görülmemiş bir askeri durumu göstermektedir. Elde tutulan sahil hattı son derece dardır. Askeri ihtiyaçların tamamının sağlanması için bağımlı olunan sahiller ve iskeleler düşman topçu ateşine açıktır. Türkler siperlerimize neredeyse tamamen hâkimdir. Topçu mevzileri yetersiz ve eksikliklerle doludur. Kısaca, ordu muhtemel olan bütün askeri eksiklikleri barındıran bir hattı tutmuştur. Tavsiyem Yarımada'nın tahliye edilmesi yönündedir.” (TNA, WO 95/4265).

Yarımada'nın tahliye edilmesi gerektiğini anlatırken bunun sebeplerini dört madde hâlinde sıralar:

“1-Türklerin küçük bir kuvvetle Çanakkale'de bizi karşılarında tutarak Bağdat veya Mısır'da veyahut her ikisinde de amaçlarını gerçekleştirmeye çalışacakları çok açıktır.

2-Tutmuş olduğumuz mevkilere ilerlemeye çalışmak akıllı bir askerî harekât olamaz.

¹⁹³ İngiliz resmi tarihinin Monro hakkındaki değerlendirmesi şu şekildedir: “Bütün erat ve subayların sevgi ve güvenini kazanmıştı. Akıllı, demir elli, muhakeme sahibi, hızlı karar verebilen ve özgür düşünceye sahip biriydi. Monro yararlanılabilir bütün asker ve silahların Batı Cephesinde yoğunlaştırılması taraftarıydı. Fikrinde savaş ancak orada kazanılabilirdi. Londra'dan ayrılırken, Çanakkale'nin hemen tahliyesi fikrinde bulunuyordu.” (Oglander, 2005, c.II, s.428-429).

3-Yarımada dâhilinde ilerlemeye muktedir olursa da mevkilerimiz gözle görülecek derecede güvenli hale gelmiş sayılmaz. İstanbul'a doğru yürümek ise asla söz konusu değildir.

4-Yarımada üzerinde kalmaktan hiçbir amaç elde edilemeyeceğinden ve burada hızla mühimmat ile asker nakletmek için hiçbir hareket üssü mevcut bulunmadığından, denizası bir sefer heyeti oluşturma halka müthiş masrafa mal olacağı kesindir. Bu durum, Yarımada'da kapana kısılmış gibi bulunan bu askerlerin daha yararlı bir savaş alanına gönderilmesini acilen gerekli kılmaktadır.

Bununla beraber, Yarımada'da boşuna yer işgal etmemizde hiçbir askeri yarar göremediğime binaendir ki tahliyeye başlamak gerektiği fikrinde olduğumu zatı alinize arz ederim.” (Nottingham Evening Post, 11 Nisan 1916).

Monro'nun raporu her ne kadar çok net ifadeler içerse de, kolordu komutanlarının da fikrini alma gereği duyan Kitchener, kolordu komutanlarına Monro'nun raporuna katılıp katılmadıklarını sorar. Gelibolu'daki üç kolordu komutanından Korgeneral Davies (Seddülbahir'deki VIII. Kolordu Komutanı) ve Korgeneral Byng (Anafartalar'daki IX. Kolordu komutanı) tahliyeden yana olduklarını belirtirken, Korgeneral Birdwood (Arıburnu'nundaki Anzak Kolordusu komutanı) Türklerin bu kesin zaferinin Müslüman dünyası üzerindeki etkilerinin büyük olacağından endişe ederek ilk anda tahliyeye karşı olduğunu bildirir (Birdwood, 1942, s.279). Londra'daki asker ve siyasetçiler gibi cephedeki subayların da çoğu Bulgaristan'ın savaşa girmesiyle Türklerin Almanya'dan ağır topçu ve mühimmat yardımı almalarından endişe duymaktadır.¹⁹⁴ Monro'nun raporu, hiç şüphesiz, Londra'da büyük etki yaratmıştır. Herkesin duymak isteyeceği türden bir rapor olmadığı kesindir. Çanakkale Harekatı'nın en başından beri yılmaz savunucusu olan Winston Churchill, her ne kadar tahliye tamamen karşı gözükme de bu rapordan hiç memnun kalmamıştır:

“Tarih, hiç kuşkusuz Türk direnişinin olağanüstü yiğitliği ve azmi üzerinde duracaktır. İleride taraf ülkelerin genelkurmaylarının sırları ortaya çıktığında, Enver Paşa ve General von Sanders'in yiyecek ve cephe teminindeki büyük zorluğa rağmen ordularını ayakta tutma çabalarını, her an ordularını kırabilecek umutsuzluk dalgalarına rağmen arka arkaya yapılan taarruzlara karşı nasıl sebat ettiklerini göreceğiz. Ve bütün harekât, üstün iradenin üstün kaynaklar üzerindeki gücünün zaferinin bir örneği olarak duracak. Kazanmanın bir yolu yoksa, tahliyeden çekinmemeliyiz. Ama kazanmanın bir yolu olmadığından emin olmalıyız.” (TNA, CAB 37/136/12).

¹⁹⁴ Almanya ile Türkiye'nin karadan bağlantı kuracak olması asker-sivil bütün İngilizleri oldukça endişelendirmekte ve bu ihtimal gerçekleşirse Gelibolu'da barınmanın çok zor olacağı tartışılmaktadır. İngiliz arşivlerinde konu hakkında pek çok yazışma mevcuttur. Örneğin, Kitchener Birdwood'a gönderdiği bir mesajda Almanya'dan Türklere ağır top cephanesi yardımının geleceğini ve savunma mevzilerini güçlendirerek daha derin kazmaları gerektiğini bildirmiştir. Komite toplantılarında yapılan hesaplamalara göre, Gelibolu'ya en geç Kasım ayının üçüncü haftasında ağır topçu desteği geleceği düşünülmektedir. Komite üyelerinden Bonar Law, 5 Kasım 1915'te Başbakan'a bir mektup yazarak Kitchener'in Gelibolu'ya gönderilmesini eleştirir. Ona göre bu sıralarda bütün Kabine tahliyeden yanadır ve tahliye kararı ertelenmemelidir. Kararın geciktirilmesinin Gelibolu'daki birlikleri çok zor duruma düşürebileceğini söyleyerek, Kitchener'in Gelibolu'ya gönderilmeden tahliye kararı verilmesi gerektiğini bildirmiştir (TNA, CAB 37/137/6). Konu hakkında Birdwood'un Hankey'e yazdığı mektup için bkz: (TNA, CAB 37/137/10).

Churchill, son cümleden de anlaşılacağı üzere bütün seçeneklerin tükenip tükenmediğinden emin olunması gerektiğini söylemektedir. Eğer tahliye yönünde karar verilecekse bu etraflıca düşündükten sonra son çare olarak verilmelidir. Monroe'nun raporundan sonra biraz da alaylı bir ifadeyle şöyle der: "Bu şartlar altında, General Monroe'nun raporu büyük bir endişeyle bekleniyordu. Ancak endişelenmeye gerek yoktu. Monroe hızlı karar veren bir subaydı. Geldi, gördü, teslim oldu." (Churchill, 1923, s.515). Monroe ve Gelibolu'daki üç kolordu komutanı tahliye konusunda görüş bildirmişti ancak Gelibolu'yu tahliye etmenin askeri ve siyasi sıkıntılı sonuçlar doğuracağı da aşikardı. 1915 sonbaharına gelindiğinde, savaşın hemen her yerde İtilaf Devletleri adına kötü gitmekte olduğu daha önce belirtilmişti. Bu kötü gidişat neticesinde zor bir dönemden geçen iktidardaki koalisyon hükümeti eleştirilerin hedefindeydi.¹⁹⁵ Yaşanan bütün bu olumsuzluklara Gelibolu'nun tahliyesi esnasında yaşanacak büyük bir facia da eklenirse, hükümetin buna nasıl göğüs gereceği belirsizdi. Hankey'in, Balfour ve Bonar Law'a tahliyenin muhtemel sonuçlarına dair 6 Kasım 1915'te gönderdiği mektup enteresan tespitler içermektedir:

"Tahliye Doğudaki bütün itibarımıza onarılamayacak zararlar verecek, Türkleri cesaretlendirecek ve Osmanlı İmparatorluğunun kurtarıcısı olarak Almanların Türkler üzerindeki zincirlerini sağlamlaştıracaktır. Balkanlarda bütün şansımızı yok edecek, teşvik ettiğimiz Arap hareketine son verecektir. Gelibolu'dan tahliye, tüm Rus ulusu İstanbul'u ele geçirmeye büyük önem verdiği için, Rusya'ya belki de yıkıcı bir darbe olacaktır. Avustralya ve Yeni Zelanda açısından düşündüğümüzde de sonuçları kötü olacaktır." (TNA, CAB 63/9).

Bütün bunların yanında, tahliyenin Hint Müslümanları üzerindeki olumsuz etkisinden de çekinilmekteydi. 6 Kasım'da Hindistan Valisine gönderilen mesajda Gelibolu'nun tahliyesinin ciddi bir ihtimal olduğu, bu doğrultuda gerekli tedbirlerin alınması gerektiği bildirilmiştir.¹⁹⁶ Tahliyenin İngilizler adına doğuracağı siyasi sıkıntılar üç ana başlıkta toplanabilir. Birincisi, Britanya İmparatorluğunun prestijinin tüm dünyada zedelenmesidir. İkincisi, Balkanlardaki askeri ve siyasi gelişmelerin İttifak Devletleri lehine hızla evrilmesi ihtimalidir. Son olarak, Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya kadar İngiliz ve Fransız sömürgesi altında yaşayan Müslüman toplumların yol açacağı bazı sıkıntılardan endişe edilmektedir.

¹⁹⁵ Bu dönemde askeri ve siyasi alanda yaşanan bütün zorlukların yanında, Alman hava taşıtları Ekim 1915'te Londra'yı bombalamaya başlamıştır. Dolayısıyla Londra'da büyük bir endişe hakimdir.

¹⁹⁶ Hindistan Valisi 8 Kasım'da verdiği cevapta; tahliye nedeniyle İngiltere'nin başta Hindistan olmak üzere bütün Müslüman dünyasında muazzam bir itibar kaybına uğrayacağını belirtmiştir (TNA, CAB 37/137/16).

Ciddi riskleri içinde barındıran tahliyenin askeri ve operasyonel açıdan doğuracağı zorlukları ise bambaşkadır. Siyasi sonuçları ne olursa olsun, her şeyden önce muharebe alanındaki askeri gerçekler ve gereklilikler göz önüne alınmalıdır. General Monro zayıyatı en az %30-%40 olarak hesaplanmıştır ancak çok daha kötüsü de ihtimal dahilindedir. Tepelerde hâkim mevzilerde bulunan Türkler tahliyeyi fark ederse bütün ordunun denize dökülme ihtimali vardır. Tahliyenin haricinde, cephedeki mevcut durumda başka ne gibi seçenekler değerlendirilebilir sorusu bu sırada general ve amirallerin aklındaki tek sorudur. Komodor Roger Keyes, Ağustos ayından beri Boğaz'ın tekrar denizden zorlanması gerektiğini belirtmektedir fakat Amiral de Robeck bu fikre kesinlikle karşıdır. Ekim sonunda Londra'ya giden Komodor Keyes fikirlerini bazı kabine üyeleriyle paylaşır. Monro'nun tahliye yönündeki raporu geldiği sırada, Komodor Keyes'in denizden taarruzu tekrarlama planını öğrenen Kitchener, bir anda bu plandan etkilenmiştir (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.55-56). Londra'da Monro'nun raporu ve Komodor Keyes'in denizden taarruz planı tartışmaya açılır. Tahliye esnasında kaybın çok yüksek olabileceği ihtimali Londra'daki karar alıcıların kafasını karıştırmış gözükmektedir. Bütün bu belirsizlik içinde, Çanakkale Komitesi yerine kurulan Savaş Komitesinin 3 Kasım 1915 tarihli toplantısında, daha sağlıklı bir karar alabilmek için Kitchener'ın bölgeye gönderilmesine karar verilir (TNA, CAB 42/5/2). Monro'nun son derece zor bir karar arifesinde olan Kabine'ye sunduğu rapor ve kanıtlar, Gelibolu'nun tahliyesi gibi büyük askeri ve politik sonuçlar doğuracak bir karar hakkında herhangi bir sonuca varmalarını sağlamak için yeterli görülmemiştir. Savaş Bakanı Kitchener Doğu, Hindistan ve Mısır hakkında geniş deneyime sahiptir ve meslektaşlarının görüşlerine tamamen aşinadır. Bu nedenle, Komite üyelerinin nihai karar verilmeden önce Kitchener'ı bölgeye göndermeyi talep etmeleri makul ve doğru bir taleptir.

Kitchener'ın Londra'dan yola çıkıp Çanakkale'ye varmasına kadar geçen sürede oldukça enteresan yazışmalar yapılmıştır. Kitchener hala tahliye haricinde ne yapılabileceğine dair çeşitli ihtimalleri düşünmektedir. Kafasındaki seçeneklerden biri Yarımada'nın kuzeyinde Bolayır'a yeni bir çıkarma yapmaktır. 3 Kasım'da Birdwood'a yazdığı mesajda Bolayır berzahına çıkarma yapılabileceğinden bahseder. Ayrıca bazı amiraller ile donanmanın tekrar Boğaz'ı zorlaması konusunu konuştuğunu bildirir. 4 Kasım'da yazdığı mektupta son derece gizli olarak tahliye hazırlıklarına başlamasını Birdwood'a emrederken, 5 Kasım'da Paris'ten yazdığı mektupta ise

oldukça çelişkili olarak şöyle der: “tahliyeyi ne pahasına olursa olsun kaçınılması gereken korkunç bir felaket olarak gördüğüm için, pozisyonunuzu korumanıza ve iyileştirmenize olanak sağlamak için elimden gelenin en iyisini yapmak istiyorum.” Fransızların da Cezayir’deki Müslümanlar üzerinde olumsuz tesir bırakabileceği nedeniyle tekrar tahliyeye karşı olduklarını belirtir.¹⁹⁷ Daha sonraki günlerde, eğer Gelibolu tahliye edilirse, İskenderun yakınlarında yeni bir çıkarma yapılarak Mısır’a giden demiryolu hattının kesilmesi ve böylece yenilginin yol açacağı olası itibar kaybını azaltılmasını düşünür (TNA, CAB 42/5/20).

Görüldüğü gibi tahliye kararı vermeden önce kafasında çok çeşitli planlar yapmakta, bütün seçenekleri değerlendirmektedir. Ancak önerileri cephedeki komutanlar tarafından desteklenmez. Amiral de Robeck’in denizden taarruza kesin olarak karşı tavır koyması ile bu plandan vazgeçilir. Denizden taarruzu tekrarlama planının kuvvetli bir dayanağı aslında en başından beri yoktur. Türk tabya ve bataryaları Mart ayından daha kötü durumda değildir ve mayın hatları savaşın başından beri olduğu gibi yerinde durmaktadır. Üstelik Asya tarafına zaman içerisinde yeni top bataryaları da getirilmiştir. Amiral Wemyss ve Commodore Keyes, 30 Kasım 1915’te generaller ve amiraller arasında yapılan önemli bir toplantıda Çanakkale Boğazı’nı denizden zorlamak için yeni taarruz planlarını açıklarlar. Fakat Birdwood birliklerinin tükenmiş vaziyette olduğunu ve ordunun bu yeni girişime etkili destek vermesinin pek mümkün gözükmediğini belirtir. Birdwood’un kurmay subaylarından Albay George MacMunn toplantıda yaşananları anlatmaktadır:

“[...] Komodor Keyes, tahliyenin konuşulmasından duydukları utancı belirtti. Donanma ile ordunun yeniden taarruz etmesi için izin istemişlerdi. General Birdwood ayağa kalktı ve Yarımada’nın kare şeklinde ve numaralandırılmış olan büyük askeri haritasına doğru yürüdü. Biz oturduğumuzda bir Türk uçağı üstümüzde vızıldıyordu. Birdwood şöyle dedi: “planı uygulamaya karar vererseniz ve Kabine bunu onaylarsa, Ordunun size verebileceği en iyi desteğe güveneceksiniz, ancak sizi uyarıyorum, birlikler ilk çıkarma birlikleri değildir. Ağustos ayındaki Anafartalar çıkarması ve Sarıbayır Harekatındaki askerler bile değildirler. Ordu en iyi subaylarını ve askerlerini kaybetmiş durumdadır. Dizanteri yüzünden zayıf düştüler. Elimizden gelenin en iyisini yapsak da size vermek istediğim destek yeterli olmayacak ve bunun size bir başarı şansı vermeye yeterli olacağını sanmıyorum.” Birdwood’u tanıyanlar, söyleyecek daha iyi bir şeyi olmamasının onu nasıl kırdığını bilirler. Karşıdan Aspinall’e ve bana baktı. Biz de ona başımızı salladık, çünkü sözlerinin bilge bir adamın sözleri olduğunu biliyorduk. Ordu kendini yeni bir harekâta atacak durumda değildi. Bu sözlerden sonra denizciler son derece üzgün şekilde haritalarını toplayıp uzaklaştılar.” (MacMunn, 1930, s.184-185).

¹⁹⁷ Kitchenier’in mektubuna göre Fransızlar Gelibolu’nun tahliyesi ile ilgili olarak oldukça endişelidir. Aynı toplantıda Balfour’ın aktardığına göre ise; aldığı yaralardan sonra Gelibolu’dan ayrılan Fransız General Gouraud, Türklerin savunma dışında herhangi bir amaç için işe yaramadığını ve Alman askerlerinin gelmemesi koşuluyla, ne kadar ağır topçu mühimmatı alırlarsa alsınlar önemli bir fark yaratamayacaklarını söylemiştir (TNA, CAB 42/5/5).

Görüldüğü gibi Birdwood hem denizden taarruza hem de Bolayır bölgesine yapılacak bir çıkarmaya şiddetle karşı çıkmaktaydı. Kitchener'dan gelen Bolayır'a yeni bir çıkarma teklifi karşısında; "Gerçekten de bu teşebbüs ile alakalı felaketten başka bir şey öngöremiyorum" dedikten sonra 4 Kasım'da Kitchener'a yazdığı cevap mesajına şöyle başlar: "lütfen Saros Körfezi civarında yeni bir çıkarma ihtimalini seçenekler arasında saymayınız."

Kafasındaki çelişkiler ile 9 Kasım'da Çanakkale'ye ulaşan Kitchener, hâlâ kesin olarak tahliyeden yana değildi. Üç gün boyunca Gelibolu'daki mevzileri inceledikten sonra gördükleri karşısında tam bir karamsarlığa kapıldı. Muharebe alanlarını gezerken kendisine eşlik eden Birdwood, gördükleri karşısında Kitchener'ın ne hissettiğini hatıratında anlatmaktadır: "Onu muharebe alanının büyük bir bölümünü görebileceği yüksek mevkiekimizden birine götürdüm. Şöyle bir baktıktan sonra elini koluma koydu ve şöyle dedi: "Tanrı'ya şükür Birdie, bunu kendi gözümle görmeye geldim. Haklıydın. Karşı karşıya kaldığınız zorluklar hakkında hiçbir fikrim yokmuş. Hepinizin harikalar yarattığını düşünüyorum." (Birdwood, 1942, s.281). Gerekli gözlem ve incelemeleri yaptıktan sonra 15 Kasım'da Londra'ya mesaj gönderen Kitchener özetle şöyle demektedir:

"Elde tutulan arazi hayal ettiğimden çok daha kötüdür. Alçıtepe ve Kilitbahir'deki Türk pozisyonları son derece güçlü doğal bir kaleyi andırıyor. Bu Türk pozisyonları ilk anda sürpriz etkisiyle alınamazsa, sonradan çok güçlü taarruzlara dahi direnebilecek türdendir. Yarımada'nın tahliyesi için dikkatli ve gizli hazırlıklar yapılıyor. Eğer bu yönde karar verilirse, bu askerî açıdan son derece zor ve tehlikeler içeren bir operasyon olacaktır. Ancak Aralık ayı sonuna kadar uygun olması beklenen zaman ve hava koşullarında, birliklerin bu görevi önceden tahmin edilenden daha az kayıpla yerine getireceklerini umuyorum. Böyle düşünmeme sebep, askerlerin gemilere binmek için gitmeleri gereken mesafenin azlığı ve savunma hatlarının dar olması nedeniyle daha küçük bir kuvvet tarafından da tutulabilecek olmasıdır. Bu iki nedenle şansımızın önceden düşündüğümde daha iyi olduğunu söyleyebilirim. Amiraller ile Monro ve Birdwood da benimle aynı fikirdedir." (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.56).

Kitchener, yaklaşık üç haftalık gecikmeden sonra, 22 Kasım'da Başbakan Asquith'e yazarak nihayet tahliyeden yana görüş bildirir ancak bu kısmi bir tahliye teklifidir. Buna göre Arıburnu ve Anafartalar tahliye edilirken Seddülbahir şimdilik elde tutulmalıdır. 23 Kasım'da toplanan Savaş Komitesi'nde, Kitchener'ın raporu ve Gelibolu'nun tahliyesi üzerine uzun tartışmalar yapılır ve konu ile ilgili şu karara varılır:

"Savaş Komitesi, Çanakkale Boğazı'ndaki operasyonların geleceğiyle ilgili askeri ve siyasi hususları dikkatlice inceledi. Komite bu karardan kaynaklanabilecek ciddi siyasi dezavantajlara rağmen, Gelibolu Yarımadası'nın askeri gerekçelerle boşaltılmasını tavsiye etmek zorunda

hissediyor. Seddülbahir'in tahliye edilmemesinin denizde donanmaya vereceği katkı meselesi dikkatlice incelendi. Ancak bununla denizde elde edilecek avantajların askeri dezavantajlarla orantılı olmadığı kanaatine varıldı." (TNA, CAB 42/5/20).

Görüldüğü gibi, Savaş Komitesi Kitchener'in raporunun aksine Seddülbahir'in de tahliye edilmesi yönünde karar vermiştir. Komite'de alınan bu kritik karar, Kitchener'in Gelibolu'daki izlenimlerine ve Genelkurmay Başkanlığının 22 Kasım 1915 tarihli raporundaki görüşlere dayanmaktadır. Çanakkale Harekâtı başlarken ekarte edilen ve görüşlerine başvurulmayan genelkurmayın görüşleri, bu sefer isabetli şekilde dikkate alınmaktadır.¹⁹⁸ Ne var ki alınan karar İngiltere'nin genel politikasında önemli değişikliklere yol açacağı için, stratejik ve politik konularda son karar mercii olan Kabine'ye yani Bakanlar Kurulu'na sunulmalı ve nihai karar burada alınmalıdır. Aslında 22 Kasım'daki Savaş Komitesi tutanakları incelendiğinde, bazı Komite üyelerinin konunun Kabine'de tartışılması gerektiği görüşüne karşı çıkarak tahliye kararının vakit geçirmeksizin uygulanması yönünde görüş bildirdiği görülmektedir. Ancak Başbakan Asquith ağırlığını koyar ve "Savaş Komitesi belirlenecek eylem planı üzerinde anlaştıktan sonra sorumluluk Kabine'ye aittir. Bu karar siyasetin sorunudur ve bunun Kabine'ye bırakılması gerekir." Diyerek konuyu Kabine'ye taşır.

Gelinen noktada, önce Monro daha sonra Kitchener Gelibolu'ya gönderilmiş, İki isim de cephedeki şartları görüp, cephedeki generallerin fikirlerinin de tahliyeden yana olduklarını gördükten sonra Yarımada'nın bir an önce tahliye edilmesi yönünde raporlar sunmuşlardır. Bununla da yetinilmemiş, Genelkurmay da bu doğrultuda bir rapor hazırlamış ve Savaş Komitesi de komutanların neredeyse tamamının mutabık kalması neticesinde tahliyenin askeri bir gereklilik olduğuna hükmederek bu doğrultuda bir karar almıştır. Ancak 24 Kasım'daki Kabine toplantısında, hazırlanan bütün bu raporlar ve Savaş Komitesinde alınan tahliye kararı tamamen görmezden gelinir. Lord Curzon başta olmak üzere, bazı politikacılar tahliye hususunda endişe içinde olduklarını ve yıkıcı sonuçlara yol açabilecek böyle bir kararı almaktan korktuklarını dile getirirler. Lord Curzon, 25 ve 30 Kasım'da iki ayrı uzun ve karışık rapor hazırlayarak tahliye kararına kesin olarak çıkar. Politikacı Curzon, asker

¹⁹⁸ Genelkurmay hazırladığı rapor toplam dört ana bölümden oluşmakta ve her bölümde madde madde önemli sorular, cevaplar ve tespitler barındırmaktadır. Bu tespitlerden en önemlisi, tahliye esnasında verilecek kayıpların değerlendirildiği maddedir. Genelkurmayın hesaplamalarına göre, Gelibolu'daki 125.000 askerden 50.000'i zayi olsa bile, bu, geriye kalan 75.000 (adalarda dinlenen 15.000 asker de hesaplanırsa rakam 90.000 olacaktır) askerin kurtulması demektir. Zira resmi rakamlara göre, Gelibolu'da her ay ortalama 28.000 asker zayi olmaktadır. 1916 Mart ayının sonunda bu sayı yaklaşık 120.000 askere ulaşacaktır. Ancak elbette nihai ölü kaybının yüzdesi, tahliye göre nispeten daha az olacaktır (TNA, CAB 42/5/20).

olmamasına rağmen, yazdığı raporlarda enteresan askeri tespitler yaparak çeşitli önerilerde bulunur. Tahliye anında yaşanacak felaketi kendince anlattıktan sonra şöyleder: “Bu olay ileride anlatıldığı zaman İngiliz halkının kalpleri ve vicdanı sızlayacak ve yanacaktır.” Askeri tespitleri bittikten sonra politik sonuçlar üzerinde durur. İngiltere'nin, özellikle kendi açtığı cephede ve dünyanın en büyük tarihi sahnelerinden birinde, Asyalı bir düşman karşısında kaçma alışkanlığı olmadığını savunarak, alacakları kararın İngiliz tarihinin en önemli kararlarından biri olacağını ve İngiliz isminin üzerine boş bir leke sürülürse, her Kabine üyesinin kendisini halka ve gelecek nesillere aklamak zorunda kalacakları konusunda uyarır (TNA, CAB 37/138/12). (TNA, CAB 37/128/22).

Lord Curzon başta olmak üzere bazı politikacıların tahliye kararının altına imza atmaktan çekinmeleri ve sorumluluk almaktan korkmaları nedeniyle, 24 Kasım'daki Kabine toplantısında herhangi bir karar alınamaz. Acınacak derecede can kaybına rağmen bu harekâtı böyle utanç verici şekilde sonlandırmaktan çekinen Kabine üyeleri, böylesi büyük bir yenilginin ardından İngiliz itibarının hayati önem taşıdığı Doğuda yaratacağı olumsuz etkilerden korkmuşlardır. Diğer taraftan, tahliye kararının bir türlü alınamaması askerlerin tepkisine yol açmıştır. Buna en güzel örnek General Callwell'in yazdıklarıdır: “Mücadele etmemiz gereken dört düşman var – Boschlar [Almanlar], Türkler, Bulgarlar ve Majesteleri Hükümeti. Bu sonuncusu en ölümcül olanı. Böyle olması iç acıtıcı.” Gelibolu'da siperler içindeki askerler ise kendi kaderlerine terk edilmiş gibiydiler. Aslında hepsi başarısızlığın açıkça farkındaydı:

“Hiç şüphe yok ki bu arazi üzerinde bütün kartlarımızı açık bir şekilde oynadık ve başarısız olduk. Fırsatı kaçırmıştık ve buraya gelenlerden ayrı, başka ordular gelmiş olsaydı sanırım onlar daha başarılı olurdu. Eminim ki buradaki herkesin fikri yaşa ve yaşat ve Türkiye Türklerindir!” (Yüzbaşı Guy Nightingale) (Nightingale, 2014, s.144).

Askerler Ağustos'tan beri aylardır siperlerde hareketsiz bekliyorlar ve bu süre zarfında askeri bir operasyon olmasa bile salgın hastalıklar nedeniyle zayıflamaya devam ediyorlardı. Herkeste bir ümitsizlik ve bıkkınlık havası vardı. Hiç beklemedikleri şekilde dar bir arazi parçasına saplanıp kalan İngiliz politikacı ve generaller şaşkın ve gergin bir şekilde ne yapacaklarını tartışırken, kış bütün sertliğiyle Yarımada'yı vurmak üzereydi. Aslında kış mevsimi için hazırlık yapılmasına dair Eylül ayında bazı raporlar hazırlanmıştı ancak hemen her konuda olduğu gibi bu konuda da geç çok kalınmıştı. 22 Eylül 1915'te yazılan “Çanakkale'de Kış Hazırlıkları” başlıklı raporun sonuç kısmında şöyle deniyordu:

“Bir kış harekâtı için yapılması gereken hazırlıklar konusunda oldukça geç kalındığı görülüyor. Bunun sebebi, çıkarma gününden beri muharebelerin aralıksız devam etmesi, Temmuz ayının Ağustos taarruzu için hazırlıklarla geçirilmesi ve muhtemelen Ağustos taarruzunda başarı sağlanacağından emin olunmasıdır. Bununla birlikte, talep edilen her türden malzeme çok hızlı bir şekilde hazırlanmış gibi görünüyor. Soğuk ve yağışlı mevsim gelmeden önce gerekli bütün malzemeler Gelibolu’ya ulaştırılmış olmalıdır.”¹⁹⁹

Ancak henüz hazırlıklar tamamlanmadan, son yılların en sıcak yazından sonra son yılların en soğuk kışı geldi. Ekim ayında Arıburnu’ndaki iskeleleri yıkarak ufak gemileri batıran şiddetli fırtınalar, aslında bundan sonra olacakların habercisi gibiydi. Kasım ayında da kötü hava ve sert rüzgarlar devam etti ancak asıl büyük fırtına 26 Kasım günü koptu ve üç gün aralıksız devam etti. Aniden bastıran şiddetli yağmur, dar siperlerin içinde sıkışık vaziyette bulunan askerler için tam bir felaketti:

“Tam üzerimizde korkunç bir fırtına koptu. Sanki bir bulut patlaması olmuş ve büyük bir su tabakası düşmüş gibi görünüyordu. Kısa sürede kendimi siperde koltuk altıma kadar suyun içinde buldum. Sonra durum daha da kötüleşti ve kum torbalarından oluşan siper duvarı üzerime yıkıldı. Bu sırada siperdeki herkes boynuna kadar su içindeydi. Her yerden seller akarken kimse bana ulaşamadığı için gece yarısına kadar umutsuzca bekledim. Sonunda bir subay boynuna kadar suyun içinden yürüyerek yanıma geldi. Askerler o kadar bitkinlerdi ki siperden çıkarak sırsıklam şekilde uzandılar. Bir Türk’ün ortalıkta dolandığını görünce şaşırarak silahımı ona doğrulttum ve ellerini kaldırarak teslim oldu. Durumu bizim kadar kötüydü. Daha sonra sargı yerine ve ardından şu anda bulunduğum bir hastane gemisine götürüldüm. Gemide [donma nedeniyle] iki ayağını veya ellerini kaybedecek bir sürü asker var. Bu size neler yaşadığımız hakkında bir fikir verecektir. (Er Albert Walker)” (Nottingham Evening Post, 19 Ocak 1916).

Türklerin durumu da farksızdı. Arıburnu’nda daha önceki muharebelerde veya sel sırasında ölen Türk şehit bedenleri Avustralya siperlerine, hatta oradan sahillere kadar sürüklenmişti. Fırtına ve yağmur iki tarafı da felç etmiş gözüküyordu:

“Ne feci felaket... Tüylerimiz ürpermeden yolda gitmek kabil mi? Çamur, bataklık, önümüzde bir saka katırı boğulmuş, yatıyor. Yan tarafta fiçileri. Biraz ötede cephanes sandıkları. Beride, gece erzak getiren bir hayvan bütün erzak sandıklarıyla devrilmiş, boğulup ölmüş. Bunların arasında yine boğulan asker cesetleri, birbirlerine yakın, boylu boyunca uzanmışlar, bu felaketin kendilerini uğrattığı feci akıbetten habersiz yatıyorlar.” (İ. Hakkı) (Sunata, 2003, s.186-187).

Özellikle dere yatakları civarında bulunan siperler sel altında kalmıştı. Askerler siperlerden çıkarak yüksek yerlere geçmek zorunda kaldılar. Bir nevi karşılıklı zorunlu

¹⁹⁹ Meteoroloji Ofisinin hazırladığı Çanakkale’de sonbahar ve kış mevsimlerindeki tahmini hava koşulları ile kışa hazırlık için gereken ihtiyaçlar, zorluklar ve yapılması gerekenlerin 55 Maddeden halinde sıralandığı bu ayrıntılı raporun tamamı için bkz: (TNA, CAB 24/1/22). Diğer yandan, belgeler ve yazışmalar incelendiğinde kış hazırlıklarının ancak Eylül sonundan itibaren başladığı anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ordunun kış malzemeleri konusunda ihtiyaçlarının temin edilebilmesi için birliklerin mevcutları da ayrıntılı şekilde çıkarılmıştır. 17 Eylül 1915 tarihli bir rapora göre Seddülbahir’de 28.000, Arıburnu’nda 35.000 ve Anafartalar’da 52.904 asker vardır (Ekim ayında asker sayısı daha da artmıştır) ve bunların kışlık kıyafetleri ve kışlık barınaklar için malzemeler bir an önce temin edilmelidir (TNA , CAB 63/8).

ateşkes ilan edilmişti. İki taraf da açık alanda birbirlerinin gözü önünde durumlarını düzeltmeye çalıştılar. Ancak yağmur ve fırtınadan sonra rahatladıklarını düşünen askerler yanıldıklarını kısa sürede anlayacaklardı. Yağmurun getirdiği sel sularının ardından 28 Kasım'da bu sefer kar yağmaya başladı (Fransız Kolordusu muharebe günlüğünde belirtilene göre 28 Kasım 1915'teki hava sıcaklığı eksi sekiz derece (-8) olarak ölçülmüştür). Özellikle kışlık kıyafet ve donanımı yetersiz olan Türk askerleri için bu, çok kötü bir haberdir:

“Dışarısı bembeyaz. Ortalık iki parmak kar tutmuş. Hâlâ da yağmakta. Oldukça şedid ve soğuk bir rüzgâr karları insanın yüzüne çarpıyor. Kalkıp biraz siperleri gezdim. Vaziyet fevkalade fena. Adeta ayağım kaymaktan yürüyemiyorum. Ya bir hareket olursa ne yapacağız? Neferlerimi oldukça metin buldum. Siperlerde pek ziyade çamur var” (Mehmed Fasih, 2002, s.158)

Yağmur ve arkasından gelen kardan sonra havaların açmasıyla, her iki taraftan yüzlerce askerin sele kapılıp siperlerin içinde boğulduğu ve sonrasında başlayan kar yağışında donarak can verdiği anlaşıldı. Selden sonra gelen kar yağışı, kışlık giysileri yeterli seviyede olmayan ve basit siperler içinde iyi barınaklardan mahrum her iki taraftaki askerler için korkunç sonuçlara yol açmış ve çok sayıda asker donarak ölmüştü.²⁰⁰ Kar yağışı ve dondurucu soğuk tam üç gün sürdü. Yaz aylarında kavurucu sıcaklar altında adeta fırına dönmüş siperlerde susuzluğun da etkisiyle salgın hastalıklardan kırılan askerler, şimdi bir başka ortak acıyla yüzleşmekte, bu sefer de kış mevsiminin getirdiği yağışlı ve dondurucu soğuk nedeniyle hayatlarını kaybetmekteydiler. Yaşananlar hangi milletten olursa olsun bütün asker ve subaylar için büyük bir trajediydi. Alçıtepe yamaçlarının sunduğu koruma sayesinde Seddülbahir'deki durum, her iki taraf adına, Arıburnu ve Anafartalar'a göre daha iyiydi. Eğimli bir zeminde bulunan siperler selden daha az zarar görmüş, asıl felaket Anafartalar'da yaşanmıştı (AWM, 3DRL/3376 11/3).

Resmi rakamlara göre, 26 Kasım-30 Kasım arasında sadece Anafartalar'da 208 İngiliz askeri boğularak veya donarak can vermiş, felaketin en çok vurduğu Anafartalar'dan 12.000, Arıburnu'ndan 2.700 ve Seddülbahir'den 1.200 olmak üzere toplam 16.000 asker donma vakası sebebiyle tahliye edilmiştir (Final Report of the Dardanelles

²⁰⁰ Özellikle Fransız kolordusundaki Afrikalı siyahi askerler bu soğuk havadan ciddi şekilde etkilenmiştir. Muharebe günlüğünde şöyle yazmaktadır: “Senegalliler soğuk havadan ciddi şekilde muzdariptir. Vücutlarının alt uzuvlarında birçok donma vakası ve solunum bozukluğu var.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 7).

Commission, 1919, s.58).²⁰¹ Birdwood, 28 Aralık 1915 tarihli raporunda zayıat konusunda şöyle demektedir: “Üzülerek belirtmek isterim ki, bu kolordudan [Anafartalar’daki IX. Kolordu] 200 kişi öldü ve Aralık ayının ilk yedi gününde 3.700 donma vakası dahil 10.000’den fazla hasta tahliye edildi.” Fransız kolordusunun resmi rakamlarına göre, 26 Kasım-1 Aralık 1915 tarihleri arasında ölü ve yaralıları hariç 425 asker hastalık nedeniyle hastane gemilerine gönderilmiştir. Görüldüğü gibi, politikacıların kararsızlığının bedelini her zaman olduğu gibi cephedeki askerler ödemektedir. Birdwood anılarında yaşanan trajediyi şöyle anlatmaktadır: “Tükenmiş askerler akın akın sahile inerken, birçoğu düştükleri yerde donarak ölüyordu. Kendini adanmış sağlık görevlileri felaketle boğuşmak için gece gündüz çalıştılar ancak fırtına sürerken, askerleri hastane gemilerine tahliye etmek imkansızdı. Bu bölgede 40 yıldan beri böyle bir fırtına görülmemiştir.” (Birdwood, 1942, s.286).

Türk tarafında ise sadece Anafartalar’daki dört tümenden, boğulan 53; donan 248 ve kaybolan 255 kişi olmak üzere toplam 556 kişi zayıat verilmiştir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.439). Bazı esir/firari ifadeleri de Türk zayıatının boyutlarını göstermektedir. Anafartalar’da İngilizlere firar eden 34. Alay 2. Tabur’dan Er Ali oğlu Muhammet’in verdiği bilgiye göre; fırtınadan önce 25 Kasım’da 160 kişinin bulunduğu siperde, 29 Kasım’a gelindiğinde geriye sadece 40 kişi kalmıştır. Er Muhammet ifadesinin devamında şöyle der: “sel bastığında pek çok asker gibi ben de siper duvarının üstünden dışarı atlayarak kum torbalarına tutundum. En az 25 askerin bu esnada sizin [İngilizlerin] tüfek ateşinizle öldürüldüğünü gördüm.” (TNA, WO 95/4278).²⁰²

Ekim ve özellikle Kasım aylarındaki fırtınalar sebebiyle kıyıya herhangi bir deniz taşıtı yanaşamadığı gibi, iskelelerin çoğu yıkılmış, irili ufaklı pek çok deniz taşıtı da batarak kıyıya vurmuştu. Bu tecrübeler neticesinde tahliye anında hava durumunun ne kadar hayati olduğu açık şekilde görüldü. Gelibolu’daki ordunun durumu gün geçtikçe

²⁰¹ Rakamlardan da anlaşılacağı üzere sel ve don felaketi üç cephe içinde en çok Anafartalar bölgesindeki askerleri vurmuştur. 25 Nisan çıkarmalarında Seddülbahir’de çok ağır zayıat veren ve Ağustos ayına kadar Seddülbahir’de görev yapan 86. Tugay, 20 Ağustos 1915’te Anafartalar bölgesine kaydırılmış ve buradaki muharebelere katılmıştır. Kasım ayındaki fırtına ve soğuk havadan en çok etkilenen yine bu tugay olur. Tugayın 29 Kasım tarihindeki muharebe günlüğüne göre sel ve kardan sonra 97 subay 2.791 askerden geriye 69 subay ve 976 er kalmıştır. 30 Kasım’da da 11 subay ve 222 er hastalıktan dolayı hastaneye tahliye edilmiştir (TNA, WO 95/4310).

²⁰² Birdwood da verdiği raporda pek çok Türk askerin bu şekilde öldürüldüğünü şu cümlelerle belirtmektedir: “Su basmış siperlerini terk eden önemli sayıda Türk, geri çekilirken askerlerimiz tarafından öldürüldü.” AWM, 3DRL/3376 11/3.

kötüleşirken, Aralık ayına gelindiğinde Londra’da hala kararsızlık hüküm sürmekteydi. Çanakkale’den gelerek 2 Aralık 1915 tarihindeki Savaş Komitesi toplantısına katılan Amiral de Robeck, bütün Yarımada’nın tahliyesinin donanma açısından çok üzücü sonuçları olacağını, Almanların bu sayede Boğaz’ın girişini tahkim ederek denizaltı ve destroyer üssü yapabileceğini söyler ve Arıburnu ile Anafartalar’ın tahliye edilebileceğini ancak Seddülbahir’in elde tutulmasından yana olduğunu belirtir.²⁰³ Kitchener, 2 Aralık 1915’teki Kabine toplantısından sonra Monro’ya gönderdiği mesajda, siyasi sonuçları nedeniyle bakanların çoğunun tahliyeye karşı olduğunu, Selanik’ten getirilecek dört tümenle Anafartalar’dan taarruza kalkarak tepelerin ele geçirilip geçirilemeyeceğini sorar. Ertesi gün bu mesaja cevap veren Monro, sebeplerini sıraladıktan sonra dört tümenle Anafartalar’daki tepeleri ele geçirmenin mümkün olmadığını bildirir. Fırtına mevsimi başlamadan Yarımada bir an evvel tahliye edilmelidir. Diğer yandan, Fransızlarla yapılan bir dizi toplantı neticesinde Fransızların Selanik’in tahliyesine tamamen karşı olduğu da anlaşılmıştır. Belirsizlik sürerken Yarımada’daki komutanlar endişelidir. Londra’daki kararsızlıktan, sürekli değişen ve birbiriyle çelişen fikirler ve tartışmalardan dolayı umutsuzluğa kapılmışlardır. Tümgeneral Lynden-Bell anılarında şöyle yazacaktır:

“Ülkede sürekli değişen politikalara ayak uydurmamız kesinlikle imkânsız. Bir an bize Konsey’in burayı tahliye kararı aldığı söylendi; bunu Bakanlar Kurulu’nun bu karara şiddetle karşı çıktığını belirten bir telgraf takip etti ve birkaç gündür hiç haber yok. İlk önerdiğimiz anda tahliyeye karar verilmiş olsaydı, hiçbir zorluk olmayacaktı ve az kayıpla bu işi bitirecektik. Burada bir felaket yaşanırsa, bunun sorumluluğu Bakanlar Kurulu’na ve danışmanlarına aittir.” (Hart, 2020, s.95).

Bütün bu gelişmelerden sonra, 7 Aralık 1915’te yirmi iki üyenin tamamının katıldığı Kabine toplantısında, yani Monro’nun Kasım ayı başında tahliye yönünde yazdığı ilk rapordan tam otuz yedi gün sonra nihayet tahliye kararı alınır. Amiral de Robeck’in tavsiyesine uyularak ve harekâtın tamamen başarısız olduğu yönündeki fikirleri oyalamak için Seddülbahir şimdilik elde tutulacak, Arıburnu ve Anafartalar bir an önce tahliye edilecekti. Lord Kitchener, tahliye kararını derhal Çanakkale Ordusu komutanlığına getirilen Birdwood’a bildirdi.²⁰⁴ 8 Aralık’ta gönderdiği mesajı bitirirken şöyle demiştir: “Bu karara çok uzun ve ciddi değerlendirmeden sonra ancak ve büyük

²⁰³ TNA, CAB 42/6/2.

²⁰⁴ Kitchener Kasım ayında Monro’yu Mısır dışındaki tüm Akdeniz Seferi Kuvvetlerinin (Gelibolu ve Selanik) komutanlığına getirir. Birdwood ise yeni adı “Çanakkale Ordusu” olan Çanakkale’deki birliklerin komutanı olur. Tahliye organizasyonu tamamen Birdwood’a aittir. Diğer yandan, Birdwood daha Kasım ayında deniz taşıtlarının yetersiz olması nedeniyle her üç cephede aynı anda tahliye yapılamayacağını bildirmiştir. Amiral de Robeck’in Seddülbahir’i bir süre daha elde tutulmasını önermesinin sebeplerinden biri de budur.

bir isteksizlikle ulaşıldığını söylememe gerek yok. Hükümet, genel askeri durumun gereklerinin bu gidişatı kaçınılmaz kıldığını düşünüyor.” (AWM,3DRL/3376 11/7). Tahliye kararının kesinleşmesi özellikle denizciler üzerinde büyük hayal kırıklığı yaratmıştır. Amiral Wemyss, 25 Nisan 1915’te büyük umutlarla Çanakkale önlerine gelen ordu ve donanmanın aradan sekiz ay sonra kaçıp gitmeye çalışması neticesinde hislerini şu çarpıcı sözlerle anlatmaktadır.

[...] İçinde bulunduğumuz manzarayı tereddütleri ve vizyonsuzlukları bizi bu Boğaz önüne getirenlerin gözlerinin önüne serebilmeyi dilerdim; çünkü donanmanın ve ordunun tahliye ile ilgili yaptığı düzenlemeler ve aldığı tedbirler ne kadar mükemmel olursa olsun, üzerinde hiçbir kontrolümüz olmayan olumsuz bir faktörün -havanın- bir felaket yaratması için yeterli olacağı gerçeğine gözlerimizi kapatamıyorduk. On ay önce biraz benzer ancak bu tür başka planlarla meşgul olduğumuz o günlerde çok ayrıntılı hazırlıklar yaparak sıkı ve aralıksız çalışmıştık. Ardından, zafer umuduyla ve Konstantinopolis’in minarelerini hedef edinerek orduyu karaya çıkarmak üzereydik; şimdi aynı orduyu yok olmaktan kurtarmak için geri çekmek üzereyiz. O zaman, elverişli havanın bize yardımcı olacağına güvenebilirdik, şimdi sadece tahliye operasyonunda fırtına çıkmamasını umabiliyoruz. Şimdi bütün fedakarlıkların boşa gittiğini, değerli hayatların yararsızca kaybedildiğini biliyoruz. En içten duamız, trajedinin son perdesi sırasında bu kayıpların artmamasıdır.” (Wemyss, 1924, s.234).

Wemyss’in bu sözleri sadece kendisinin değil, 25 Nisan’dan beri Çanakkale’de çarpışan her bir İtilaf askerinin ortak düşünceleri olarak görülmelidir. Bu cümleler, yaşanan hayal kırıklığının en güzel örneklerinden biridir. Komutanların içinde bulundukları olumsuz ruh hali bir yana, ordu komutanı olarak tahliyeden sorumlu olan ve bütün yükü omuzlarında hisseden Birdwood’un çok fazla düşünmeye zamanı yoktu. Henüz tahliye yönünde karar alınmamışken, 6 Kasım 1915’te gerektiğinde uygulamak için en üst düzeyde gizlilik içinde eksiksiz bir tahliye planı hazırlaması ve bu amaçla gerekli tüm tedbirleri alması konusunda Kitchener tarafından uyarılmıştı. Aldığı emir doğrultusunda derhal hazırlıklara başlamış olan Birdwood, tüm kolordulara verdiği talimatta, mevcut durumda gerekli olmayan hayvan, araç-gereç ve malzemeleri geri göndermelerini istemişti. Arıburnu ve Anafartalar’da bulunan 90.000 civarındaki asker, 200 top, çeşitli mühimmat ve hayvanın bir gecede taşınmasına imkân yoktu. Bu sebeple hazırlanan tahliye planı doğrultusunda tahliye işi mecburen üç geceye yayıldı. Denizci ve karacı subaylardan oluşan bir tahliye komitesi kuran Birdwood, bu komitenin çalışmalarının ardından üç aşamalı bir tahliye planı ortaya çıkardı:

1-Ön aşama: Savunma amaçlı bir kış harekâtı için gerekli olmayan tüm birlikler, hayvanlar ve malzemelerin sessizce tahliye edilmesi,

2-Orta aşama: operasyonun gecikmesine neden olabilecek olası kötü hava koşullarında mevzilerin pasif savunması için gerekli olmayan insan, hayvan ve topların tahliyesi,

3-Son aşama: Bu aşama, birliklerin geri kalanının mümkün olan en yüksek hızda gemilere bindirilmesinden oluşmalıdır. Bu aşamada bazı top, hayvanı veya malzemeleri tahliye etmenin muhtemelen imkânsız olacağı kabul edilmişti (AWM, 3DRL/3376 11/3).

Planlar son derece dikkatli ve ayrıntılı hazırlanmalıydı zira sahiller tepelerdeki Türkler tarafından sürekli gözetlenmekte idi. Ayrıca ön hatta karşılıklı siperler de birbirine çok yakındı. Özellikle Arıburnu'nda bazı noktalarda siperlerin 8-10 metre mesafeye kadar inmesi sebebiyle ön siperler son ana kadar kuvvetli tutulacaktı. Türkler ufak bir ilerlemeyle tahliye yapılacak sahilleri direkt olarak ateş altına alabilecek konumdaydılar. Birdwood, tahliye sırasında aşama aşama azalacak olan ateş gücünün Türkler tarafından sezilmemesi için, Türkleri sükûnete alıştırmak gerektiğini düşündü ve Kasım sonundan itibaren çeşitli zaman aralıklarıyla hiç ateş edilmemesini emredildi. Böylece Türkler uzun süren ateş etmeme dönemlerine alıştırıldı (Kıbıl, 2017, s.352). Ayrıca ek bir tedbir olarak, Türklerin dikkatini kuzeyden güneye çekmek için 19 Aralık'ta Seddülbahir'de bir gösteri taarruzu yapılmasına da karar verildi.

Yukarıda bahsedildiği üzere, tahliye planının ilk aşaması zaten Kasım sonunda uygulanmaya başlanmıştı. İkinci aşamada, 18 Aralık'a kadar siperlerde en fazla 20.000 asker ve olabildiğince az top ve malzeme bırakıldı. Son aşama 18 Aralık akşamı başladı ve binlerce asker, mühimmat ve hayvan sonraki iki gece Türklere sezdirilmeden tahliye edildi. 20 Aralık saat 03.47'de Arıburnu'nu çevreleyen tepelerde hiç Anzak askeri kalmazken, Anafartalar'daki tahliye işlemi Arıburnu'na göre çok daha stressiz şekilde, sabah saat 05.14'te tamamlanmıştır (TNA, WO 95/4284). Beklentilerin aksine, çok özenli hazırlanan planlar ve uygulamadaki başarı sayesinde tek bir zayıat bile verilmemiştir.

Arıburnu ve Anafartalar'ın tahliyesinin ardından gözler artık tamamen Seddülbahir'e çevrilmiş bulunuyordu. Londra'da hükümet, halk, Türkler ve hatta Seddülbahir'deki mevzilerde bekleyen on binlerce İngiliz ve Türk askeri dahi bundan sonra ne olacağını bilmeden bekliyordu. Seddülbahir'in şimdilik elde tutulmasına karar verilmişti ancak bu ne kadar süreyle olacaktı? Kış şartlarında buradaki birliklerin iâşesi nasıl olacaktı?

Türklerin Seddülbahir'e kuvvet yığacağı ve en etkili toplarını buraya getirecekleri kesindi. Büyük bir Türk taarruzu karşısında mevziler tutulabilecek miydi? Bu sorular hakkında kimsenin net bir fikri yoktu ancak bir an evvel karar alınması gerekiyordu. Bu günlerde Londra'da iki önemli gelişme yaşandı. İlk olarak Batı Cephesindeki İngiliz Ordusunun (BEF-British Expeditionary Force) komutanı Orgeneral J. French'in yerine Orgeneral Douglas Haig'in getirildi. Bir diğer önemli değişiklik ise Genelkurmayda yaşandı ve Korgeneral William Robertson yeni Genelkurmay Başkanı oldu. Batı Cephesinde savaşıyan diğer bütün generaller gibi bu iki generalin de ortak özelliği, savaşın sonucunun Batı Cephesinde Almanların yenilmesiyle alınacağına inanmalarıydı. Dolayısıyla diğer muharebe alanlarındaki mümkün olan her asker Fransa'ya gönderilmeliydi. Monro, 20 Aralık'ta Kitchener'a bir telgraf çekerek, Çanakkale Ordusu'nun yeniden örgütlenmesini büyük ölçüde kolaylaştıracağı, mühimmat sarfiyatını azaltacağı ve büyük miktarda nakliye taşıtını serbest bırakacağı gerekçesiyle Seddülbahir'in de tahliye edilmesini teklif etti. Monro'ya göre Seddülbahir'de tutulan birlikler tahliye edildikten sonra yeniden organize edilir ve birliklerin moralleri yükseltirilse tekrar değerli bir ordu olarak Fransa'da veya gelişmelere göre başka yerlerde taarruza hazır olacaktı. Bu arada yeni Genelkurmay Başkanı Robertson'un tahliye yönündeki fikri de çok netti ve bu doğrultuda bir rapor hazırlamıştı.

“Arıburnu ve Anafartalar'dan çekilmişken Seddülbahir'de birlikleri tutmakla hangi yararlı amacı elde edecektik? Açıkçası hiçbir amaç yoktu. Sırf ayrılmaktan korktuğumuz için orada kalmaya devam etmek yalnızca asker israfı değil, sürekli bir kaygı kaynağı da olacaktı. Genelkurmay başkanı olduktan beş gün sonra Yarımada'dan derhal ve tamamen tahliyeyi savunan raporu Savaş Komitesi'ne sundum.” (Robertson, 1921, s.270).

22 Aralık 1915 tarihli bu raporda Seddülbahir'in tahliyesi önerilerek şu önemli tespitler yapılmıştır:

“Düşmana yardım amaçlı gönderilen ağır top cephanesi ve yeni toplar Seddülbahir'de tutunma yolundaki zorluklarımızı büyük ölçüde artıracaktır. Sadece Almanya'dan değil, Arıburnu ve Anafartalar'dan getirilecek toplar, Yarımada'nın güney ucunda işgal ettiğimiz son derece kötü durumda olan kuvvetlerimize karşı harekete geçecek. Dahası, askerler Çanakkale Harekatinin kesinlikle başarısız olduğunu artık gayet iyi biliyorlar. İlerleme ya da düşmana bir ciddi şekilde zarar verebileceğimize dair hiçbir umutlarının olmadığını anladıklarında morallerini de yitirecekler.” (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.59).

Görüldüğü gibi rapor son derece önemli tespitler içermektedir. 23 Aralık 1915 tarihli Savaş Komitesi'nde Seddülbahir'in durumu uzun uzadıya tartışılır. Komite üyeleri tahliye fikrinin lehinde ve aleyhindeki argümanları dikkatlice gözden geçirirler.

Hatırlanacağı üzere, Seddülbahir'in tahliye edilmeyerek elde tutulmasının nedeni çoğunlukla donanmaya sağlayacağı faydalar nedeniyledi. Çok sayıda Türk askerinin Seddülbahir'de bağlanması ve başka muharebe sahalarından (özellikle Rus cephesinden) uzak tutulması da amaçlanıyordu. Ancak Koramiral Wemyss Alçıtepe elde edilemedikçe, ki bunun mümkün olmadığı asker-sivil bütün İngiliz ve Fransızlar tarafından kabul edilmişti, Seddülbahir'i tutmanın donanma adına büyük bir fayda getirmeyeceğini belirtti. Neticede yapılan uzun ve ayrıntılı değerlendirmelerden sona, 23 Aralık'taki Savaş Komitesi toplantısında, Kabine'ye Seddülbahir'in acilen tahliye edilmesi yönünde tavsiye kararı çıktı (TNA, CAB 42/5/1). (TNA, CAB 42/6/13). Tahliyenin bir an önce yapılması gerekiyordu zira meteoroloji merkezi havanın 10 Ocak 1916'tan sonra hızla bozacağını rapor etmişti. Savaş Komitesi'nin Seddülbahir'in tahliye edilmesi yönünde verdiği tavsiye kararı 27 Aralık 1915'teki Kabine toplantısında onaylandı ve ertesi gün Çanakkale Ordusuna tahliye için kesin emir gönderildi.

Arıburnu ve Anafartalar'da başarılı bir tahliye operasyonu gerçekleştirilmişti ancak Seddülbahir'in koşulları farklıydı. Öncelikle Seddülbahir'de ön hatta bulunan birlikler ile sahiller arasındaki mesafe Arıburnu ve Anafartalar'a göre çok daha uzundu. Birlikler tahliyenin son anında gece karanlığında daha uzun mesafe yürüyüp gemilere bineceklerdi. Dolayısıyla askerlerin karanlıkta geriye yürürken yönlerini kaybetmemesi çok önemliydi. Üstelik olası bir Türk taarruzuna karşı siperlerin ve bağlantı yollarının engellerle tıkanması ve dikenli tellerle kapatılması gerekmekteydi. VIII. Kolordu Komutanı Korgeneral Davies bu nedenle ön hattı son ana kadar mümkün olan en azami sayıda askerle güçlü şekilde tutmaya karar verdi. İkinci olarak buradaki sahiller doğal yapıları gereği açık sahiller olduğu için iskeleler sert rüzgarlara karşı daha korumasızdı. Kasım sonundaki fırtınada Seddülbahir'deki iskelelerin hemen hepsi yıkılmıştı ve bunların güçlendirme ve onarma işlemleri hala devam etmekteydi. Her şeyden önemlisi, Türkler Arıburnu ve Anafartalar'ın tahliyesinin ardından bütün dikkatini Seddülbahir'e çevirmişti. Buraya daha fazla birlik ve ağır top bataryaları sevk ediyorlar ve Seddülbahir de tahliye edilirse bu sefer gafil avlanmak istemiyorlardı. Diğer yandan, Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu gibi tahliye sahilleri Türklerin Asya yakasındaki toprakların ateş alanındaydı. Daha fazla top ve cephaneye sahip olması beklenen Türklerin gerek mevzileri gerek tahliye sahillerini çok daha sık ve yoğun topçu ateşine alması kaçınılmazdı. Nitekim kısa sürede bunun etkileri görülmeye başlandı. İngiliz

birliklerinin muharebe günlüklerine bakıldığında, Seddülbahir'deki Türk topçu ateşinin önceki aylara göre bariz şekilde arttığı kaydedilmektedir. Türk topçusunun artan faaliyeti Fransız Kolordusu muharebe günlüğüne de yansımıştır:

“23 Aralık: Düşman bataryaları tarafından gerçekleştirilen bombardıman, özellikle Seddülbahir sahilinde ve çevresinde daha ağır ve daha sık hale geliyor. Bu nedenle kayıplarımız çok arttı. 24 Aralık: Bizim ve İngilizlerin muharebe hattı aralıklı olarak bombalanmaya devam ediyor. Düşman, birkaç gün boyunca hatırı sayılır miktarda topçu cephanesi kullandı. Son haftalardaki kayıplar, Ağustos, Eylül ve Ekim gibi dönemlerle hemen hemen aynı. Buna mukabil bu aylara oranla cephede sadece yüzde 25 oranında insan gücümüz var. 27 Aralık: 26/27 Aralık gecesi ve 27 Aralık günü Türk topçuları Seddülbahir'deki siperler, kamplar ve sahilde bombardımanın şiddetini artırdı ve topçumuz bu atışları durdurmayı başaramadı. 29 Aralık: Ağır topçularımızın ve İngiliz monitörlerinin ateşine rağmen Türk bataryalarının faaliyeti artmaya devam ediyor ve her geçen gün isabet oranı artıyor.” (C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 7).

Daha önce belirtildiği gibi, Türk tarafı Arıburnu ve Anafartalar'da olduğu gibi düşmanlarının kolayca kaçmasına fırsat vermek istemiyordu. Liman von Sanders, İngilizlerin Seddülbahir'de uzun süre kalabileceklerine ihtimal vermiyor ve bu nedenle buradan kolay şekilde kurtulup gitmemeleri için tedbirler almaya çalışıyordu. Arıburnu ve Anafartalar'daki en güçlü toplar Seddülbahir'e sevk edilirken, kısa süre içinde taarruz hazırlıklarına başlanmıştı. Bu doğrultuda 12. Tümen gibi bazı tecrübeli birlikler Alçıtepe gerisine yanaştırıldı (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.457). Türk komuta kademesi Seddülbahir'in de tahliye edileceğini öngörmekteydi. Asıl soru “ne zaman?” idi.

Hazırlanan plana göre tahliye tıpkı kuzeyde olduğu gibi yine üç aşamada gerçekleştirilecekti. Daha önce belirtildiği gibi, Seddülbahir'deki bütün İngiliz ve Fransız hattı ve cephe gerisi Alçıtepe'den gözetlenebildiği gibi, Asya kıyılarındaki Türk mevzilerinden de bölge rahatlıkla görülebiliyordu. İtilaf kuvvetlerinin elinde tuttuğu arazinin tamamı Türk topçu ateşi menzilindeydi. Dolayısıyla ikinci aşamadan itibaren çok daha dikkatli olunmalıydı. Bu çerçevede Seddülbahir'in ne pahasına olursa olsun elde tutulacağına dair Türkleri inandırmak adına bir yandan geceleri asker ve her türlü araç gereç gizlice tahliye edilirken, eskisi gibi kamplarda ateşler yanıyor, çadırlar sökülmeden yerlerinde bırakılıyor ve ön hatlara uzanan yollardaki hareketlilik aynı şekilde devam ediyordu. Bütün tahliye işlemleri gece yapıldığı için, Türkler gece vakti kısa sessizlik periyodlarına alıştırılmalı ve Türk devriyeleri siperlere mümkün olduğu kadar yaklaştırılmamalıydı. Bu doğrultuda 13. Tümen'in 31 Aralık'ta birliklere gönderdiği bir emirde şöyle denmektedir:

“Hava karardıktan sonraki erken saatlerde her zamanki faaliyetler sürdürülecek ve hem tüfek ateşinde hem de özellikle el bombası muharebesinde düşmana mümkün olduğunca üstünlük kurulmasına özen gösterilecektir. Ancak herhangi bir zamanda ani veya özel olarak belirlenmiş bir kesinti olmamalıdır. Gece 01.00'den 05.00'e kadar düşmana ateş edilmeyecek ve el bombası atılmayacaktır. Düşman devriyeleri keşfedilirse bunların yakalanması ve öldürülmesi için her türlü çaba sarf edilecektir. Düşmanın sindirilmesi ve hattımızdan uzak tutulması çok önemlidir.” (TNA, WO 95/4303)

Ocak başında cephedeki birliklerin yer değiştirme işlemi başladı. Öncelikle, tahliye anında dil farklılığından kaynaklanan herhangi bir yanlış anlaşılma ve bunun doğuracağı olumsuz sonuçlarının önüne geçebilmek için Fransızların İngiliz birliklerinden önce Seddülbahir'den ayrılmasına karar verildi (Fransız topları kalacaktı) ve Yarımada'daki son Fransız birliği olan Sömürge Tugayı 1 Ocak 1916 tarihinde bölgeden ayrıldı. Fransız hattını Kraliyet Deniz Tümeni alırken, Türklerin bu değişikliği sezmemesi ve bir şeyler döndüğünü anlamaması için bazı İngiliz askerlerine Fransız üniformaları giydirildi. Daha sonra kötü durumdaki 42. Tümen de yerini Anafartalar'dan gelen 13. Tümen'e bıraktı. Tahliyenin son aşamasında İngiliz hattı batıdan doğuya doğru; 13. Tümen, 29. Tümen, 52. Tümen ve Kraliyet Deniz Tümeni ile tutulacaktı. Birliklerin yer değiştirme işlemi esnasında Türklerin gözü önünde karaya 1.000 asker çıkarılıyor, karanlıkta 2.000 asker geri gemilere bindiriliyordu. Binbaşı Howard, bugünlerde yaşanan aldatmacaları babasına yazdığı mektupta anlatmaktadır:

“Suvla [Anafartalar] ve Arıburnu'nun tahliyesinden sonra zor zamanlar geçirdik. Türkler ellerindeki bütün kuvvetleri karşımıza yığdılar. Şunu söylemeliyim ki Seddülbahir'in tahliyesi çok akıllıcaydı. Suvla'nın terkedildiği ancak Seddülbahir'in tahliye edilmeyeceği, yeni ihtiyat birlikleri ve toplar getirileceği Seddülbahir'in hemen her yerinde duyuruldu ki Yunan işçileri arasında haber taşıyan bolca casus vardı. Kısa süre sonra dedikodusu yayılan takviye birlikler ve toplar gözükte ve günlerce karaya asker çıkarıldı. Ama akıllıca kısmı tam olarak buydu. Gündüz Türklerin gözü önünde karaya 1.000 adam çıkarılırken gece 2.000 adam toplarla birlikte tahliye ediliyordu.” (IWM, Docs.14989).

Türklere tahliyeyi sezdirmeme adına en büyük görev, hiç kuşkusuz, donanmaya düşüyordu. Amiral Wemyss, bu doğrultuda ne kadar dikkatli davranıldığını anlatmaktadır: “Gündüz saatlerinde olağandışı bir şey olduğunu gösteren hiçbir şey yapılamıyordu. Yarımada ve adalar arasındaki trafik normalden ne fazla ne de az olmalıydı, sahildeki faaliyetlerin görünümü normaldi. Aldatmacayı sürdürmek için, bu sekiz gün boyunca bazı katırlar karaya çıktı, topların sayısı giderek azalmasına rağmen, top sesleri normal seviyesinde tutuldu.” (Wemyss, 1924, s.235).

Yapılan her hazırlık ve alınan her tedbir kuzeyde yapılan tahliye operasyonundan elde edilen tecrübe ve deneyimler ışığında yapılmaya başlanmıştır. Sahillere inen yollar dikkatle seçilirken, her tümenin rotaları belirlenmiş ve askerlerin karanlıkta yollarını şaşırılmaları için yollar unlarla işaretlenmiştir. Herhangi bir karışıklığın önüne geçmek için sık aralıklarla kontrol noktaları kurulmuştur. Kullanılmayacak bütün irtibat siperleri ve gizli yollar dikenli tel örgüler ve çeşitli engeller ile kapatıldı. Taşınamayacak bütün malzeme Türklere kalmasın diye yakılacak, gömülecekti ya da başka yollarla kullanılamayacak hale getirilecekti. Bu doğrultuda emirler birliklere gönderildi:

“Tüketilmemiş gıdalardan askerlere dağıtılanlar taşınacak, geriye kalanlar gömülecektir. Asker başı 3 battaniye gömülecek hem yiyecekler hem de battaniye ve örtüler gömülmeden önce zarar verilecek ve kullanılmayacak hale getirilecektir. Örnek olarak, sığır eti konservelerine delikler açılmalı, battaniye ve örtüler ise bıçaklarla şeritler halinde kesilmelidir. Bu emirlerle taşınmak üzere belirlenenler hariç bütün levazım malzemeleri ve erzak gömülecektir. Orduyla alakalı bütün belgeler ve sayfalar yakılacaktır. Muhabereciler verilen emirler doğrultusunda telefon hatlarını kesip yıkacaklardır.” (IWM, Docs. 9999).

Bu arada Türkler son anda kaçıış fark eder ve taarruza kalkarsa diye, onları yavaşlatmak için siperlere ve yollara mayınlar ile bubi tuzakları döşendi. Bir mekanizmayla kendi kendine ateş eden tüfekler hazırlandı ve kumsallara hakim noktalardaki mevziler son anda bir direniş yapma ihtimaline karşı güçlendirildi.

Tahmin edileceği üzere asıl kritik aşama son aşamaydı. Korgeneral Davies, Türklerin Seddülbahir’e top ve birlik yığacağını bildiği için son ana kadar cephede kuvvetli kalmak istiyordu. 29 Aralık’ta Birdwood ve Koramiral Wemys ile yaptığı toplantıda, son ana kadar 22.000 asker ve 50 ila 60 topun cephede kalmasını talep etti ancak amiral bir gecede en fazla 15.000 askeri tahliye edebileceğini belirtti. Neticede Birdwood’un talimatıyla son aşamanın iki geceye çıkarılmasına, ilk gece 7.000 kişi ve 40 top, ikinci gece ise 15.000 insan ve 20-30 topun tahliye edilmesine karar verildi. Rakamlardan da anlaşılacağı üzere, olası bir Türk taarruzuna karşı mevziler en son ana kadar kuvvetli tutulacaktı. İngiliz resmi tarihi bu günleri şöyle değerlendirmektedir: “Türklerin hala tahliyeden haberleri olmadığı ümit edilmekteydi. Düşmanın bir tahliye beklediğinden şüphe yoktu.” (Oglander, 2005, c.II, s.521).

günlüğü incelendiğinde bu taarruzun İngilizler üzerinde hiçbir etki yapmadığı anlaşılmaktadır. Zira 39. Tugay muharebe günlüğünde: “40-50 Türk siperinden çıkıp taarruza kalktı. Subayların askerlerini taarruza teşvik etmek için olağanüstü çaba sarf ettikleri görüldü. Sadece dört Türk siperimize ulaşabildi.” (TNA, WO 95/4302). Denirken, 40. Tugay muharebe günlüğünde taarruz şöyle aktarılmaktadır: “Saat 16.00’da Türkler yoğun tüfek ateşine başladı. Süngülerini taktıkları ve siperde kalabalık oldukları görülüyordu. Subaylar askerlerini taarruza kaldırmaya çalışsa da cephemizde ciddi bir taarruz olmadı. Türk ateşi 16.30’da azalmaya başladı ve 17.00’de kesildi.” (TNA, WO 95/4303). İngiliz resmi tarihinde ise bu en son taarruzda Türklerin pek isteksiz ve hareketsiz davrandığı belirtilmektedir. İngilizlerin tespitlerinden Türk askerlerinin muharebenin bu son aşamasında taarruza kalkma hususunda gönülsüz davrandığı anlaşılmaktadır. Arıburnu ve Anafartalar’ın tahliyesinden sonra İngilizlerin artık Seddülbahir’den de gitmek üzere olduğu Türk subaylar ve askerler tarafından tahmin edilmekteydi. Savaşın bu son günlerinde kimse gereksiz zayıat vermek istemiyordu. Nitekim Mühlman da son günlerde yaşanan ruh hâlini İngiliz tespitlerini doğrular şekilde şöyle anlatmaktadır:

“Türkler, halifelerini ve vatanlarını tehlikede gördükleri müddetçe hayatlarını, gönüllü olarak ve seve seve harcamaya hazır dılar. Bu en yüksek değerleri koruma duygusu, onlara savaş yoksulluk ve hastalıklara katlanabilmeyi öğretmişti. Tehlike vatandan uzaklaştıktan sonra, düşmanın bugün yarın geri çekilebileceği belli olduğunda, savaş artık değerler uğruna yapılmamakta, bundan sonrası askeri bir başarı uğruna yapılmaktaydı. Anadolu insanını şekillendiren kavramlar buna karşı soğuktu ve böylece kayıtsız kalabiliyordu. Bunun için hayatını kumara yatırmayı pek düşünmüyordu. Bunun sonucunda motivasyonu azalmıştı.” (Mühlman, 2003, s.45).

Gelibolu’da verilen son kayıplar bu taarruz sırasında olmuştur.²⁰⁵ 7 Ocak’taki gönülsüz Türk taarruzu sırasında bütün Seddülbahir’de 19.000 İngiliz askeri bulunmaktadır. 7 Ocak gecesi 2.300 asker daha tahliye edilir. Böylece son güne yaklaşık 17.000 asker bırakılmıştır. Türkler hala olan bitenden habersiz gibi görünmektedirler. Birdwood tahliye gününden bir gün önce kaleme aldığı bir mektupta, içinde bulunduğu ruh halini ve karşı karşıya olduğu zorlukları sıralar:

“Yarın gece başarılı bir şekilde görmeyi içtenlikle umduğum Seddülbahir’in tahliyesi ile alakalı şu an sancılar içindeyim. Tabii ki bu çok farklı bir teşebbüs, çünkü Türkler olabileceklere karşı doğal olarak tamamen uyanıktır ve son aldığımız Türk esirleri bize Alman subayların geceleri sürekli olarak siperlerde dolaştıklarını söylediler. Dolayısıyla eğer yapabilirlerse ellerinden geldiğince bize [konumumuza] hakim olmak istiyorlar. Gece-gündüz üzerimizde düşman

²⁰⁵ İngiliz kayıpları; 39. Tugay’da 2 subay 52 asker, 40. Tugay’da ise 4 subay 106 askerdir. Türk tarafında ise zayıat daha fazladır.

uçakları uçuyor. Siperlerimiz ve gerileri sürekli artan topçu ateşi altında ki bunların çoğu yüksek patlayıcı mermilerdir, tahliye işlerimizi hem yavaşlatıyor hem zorlaştırıyor. İki gece önce siperlerimizden birine atılan notta Almanca olarak “Burayı ne zaman boşaltacaksınız? Sizinle tekrar Süveyş Kanalında görüşürüz!” yazıyordu. Bu yüzden, görünüşe göre, bize ve niyetimize dair akıllıca bir öngöründen daha fazlasını yapmışlar. Buna rağmen, her zaman (daha önce olduğu gibi) havanın bize iyi davranması koşuluyla, kendime güveniyorum. Başarılı bir şekilde geri çekilebileceğime dair ümitliyim ve bunun olacağına dair inancım var.” (Churchill, 2018, s.184).

Birdwood’un da belirttiği gibi son gecenin hava şartları tahliye operasyonunun başarısı açısından çok önemlidir. Şu ana kadar havalar oldukça iyi gitmiş ve herhangi bir sorun yaşanmamıştı. Mevzilerde hala 17.000 asker vardı ve bunlar son gece gün doğana kadar mutlaka tahliye edilmeliydi. Gece hava bozar ve fırtınalı-dalgalı bir havada açık sahillerde askerlerin deniz taşıtlarına bindirilme işlemi kesintiye uğrarsa, bu bütün planın çökmesi anlamına gelmekteydi.

İngilizlerin Gelibolu Yarımadası’ndaki son günü olan 8 Ocak günü sakin başladı. Hem Türkler hem de hava sakindi. Zığındere sahili ve İkiz Koyu’ndaki küçük iskeleler ancak denizin çok sakin olduğu günlerde kullanılabildiği için, askerlerin büyük kısmı Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu’ndaki basit iskelelerden üç aşamada gemilere bindirilecek, ilk aşamada 7.200, ikinci aşamada 6.043 ve son olarak da 3.675 asker Seddülbahir’i terk edecekti. 8 Ocak 1916 akşamı karanlık çöktüğünde, yürürken ayaklarından ses çıkmaması için ayakkabılarının altı çorap ve bezle sarılan askerler daha önce belirlenen saatte ve belirlenen rotalarında kontrol noktalarından (bu kontrol noktalarında askerler görevli subaylar tarafından tek tek sayılmaktaydı) geçerek sahillere doğru ilerlemeye başladılar. Aylardır siperlerde ölümle burun buruna yaşayan ve sayısız zorluk ve acıya katlanan askerler değişik duygular içinde Ertuğrul Koyu ve Tekke Koyu’na yürümekteydiler:

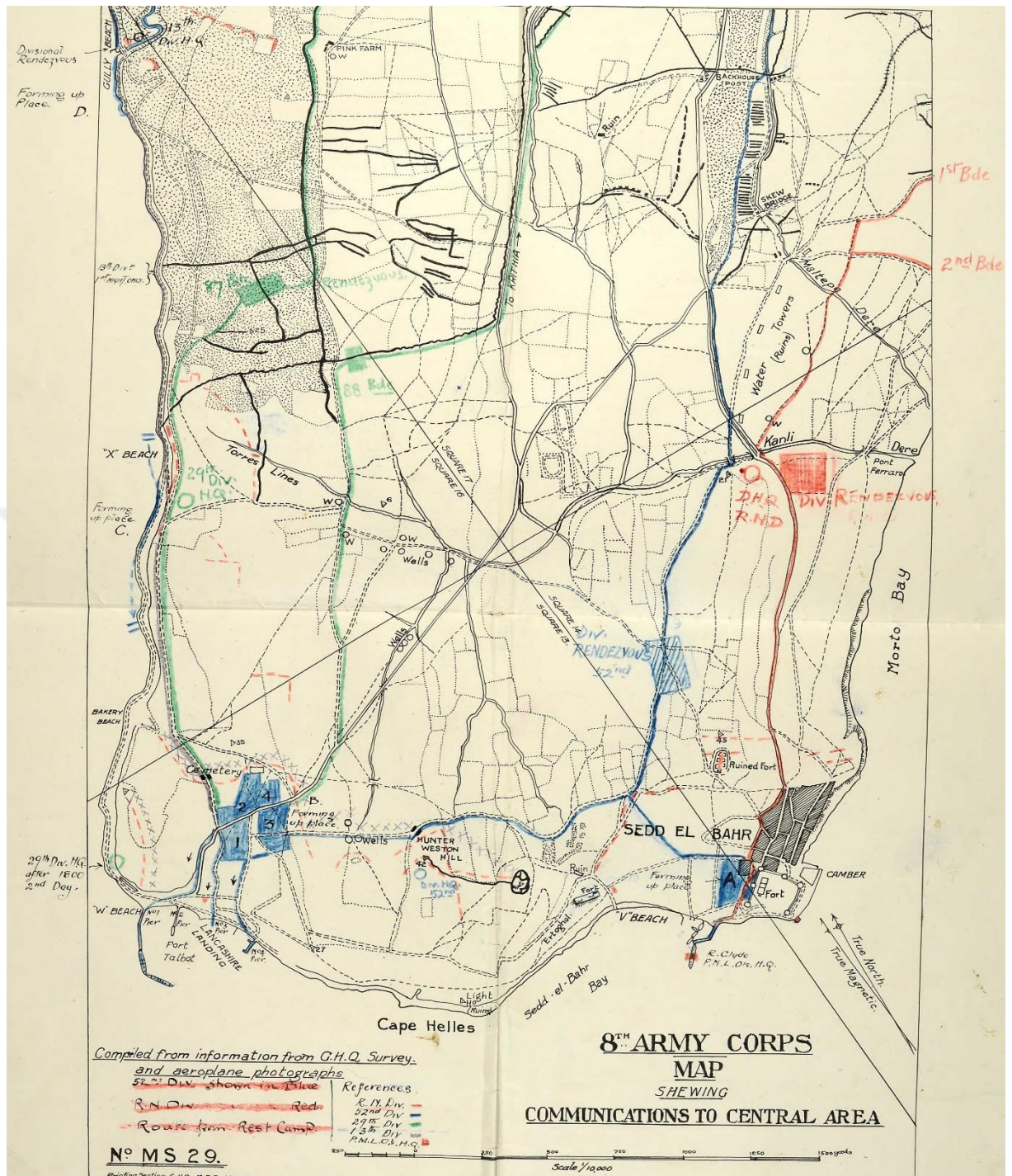
“Savaş bitti ve burayı terk etme zamanı geldi. Açık bir yoldan Ertuğrul Koyu’na doğru karanlıkta yaklaşıyorduk. Tuhaf bir sessizlik vardı zira kimsenin konuşmaya vakti yoktu. Hepimiz geçmiş günlerde yaşıyorduk. Artık gelecek yoktu. Çıkarma günü yanımda olan dostlarımı gözümde canlandırdım. Umut dolu ve Britanya için en iyisini yapmak isteyen rengarenk bir kalabalıktık. Bu sırada yorgun bir şekilde denize doğru yürüyordum, Türk toprağına değer katan arkadaşlarımızın cansız bedenlerini geride bıraktık. Umarım bizi anlayacaklardır. Bizi yenen Türkler değil kendi üst komuta kadememizdir.” (Joe Murray) (Murray, 1977, s.221-222).

Saat 21.00 ile 22.00 arasında kritik saatler başladı. Siperlerde muhtemel bir Türk taarruzuna karşı sadece kısa bir süre direnebilecek az sayıda asker bırakılmıştı. Bu arada komutanların korktuğu oldu ve saat 19.00’da hava bozmaya başladı. Rüzgâr saatte 48

km hızla eserken Türk tarafında hiçbir hareket gözüküyordu. Ancak hava daha kötüye giderse son anda büyük bir felaket yaşanma ihtimali vardı.

Saat 23.00'ten sonra İngiliz hattındaki ateş tamamen kesildi ve geride kalan az sayıdaki asker de siperlerini terk ederek geri çekilmeye başladı. Seddülbahir'deki İngiliz hattı artık tamamen boştu. En kritik zaman başlamıştı. Türkler bu sessizliği İngilizlerin son dönemde yaptığı sessiz zamanlardan biri olarak mı kabul edecekti yoksa bir şeyler döndüğünü anlayacaklar mıydı? Son kalan askerler tedirgin şekilde sahile ilerlerken Türklerden hiç ses çıkmıyordu. Kraliyet Deniz Tümeni, 52. Tümen ve 29. Tümen askerleri gemilere bindirilerek Seddülbahir'den ayrıldılar. Geride sahillerde yığılan malzemeyi yok etmek için hazırlanan patlayıcıları ayarlamak için bekleyen ufak gruplar kaldı.

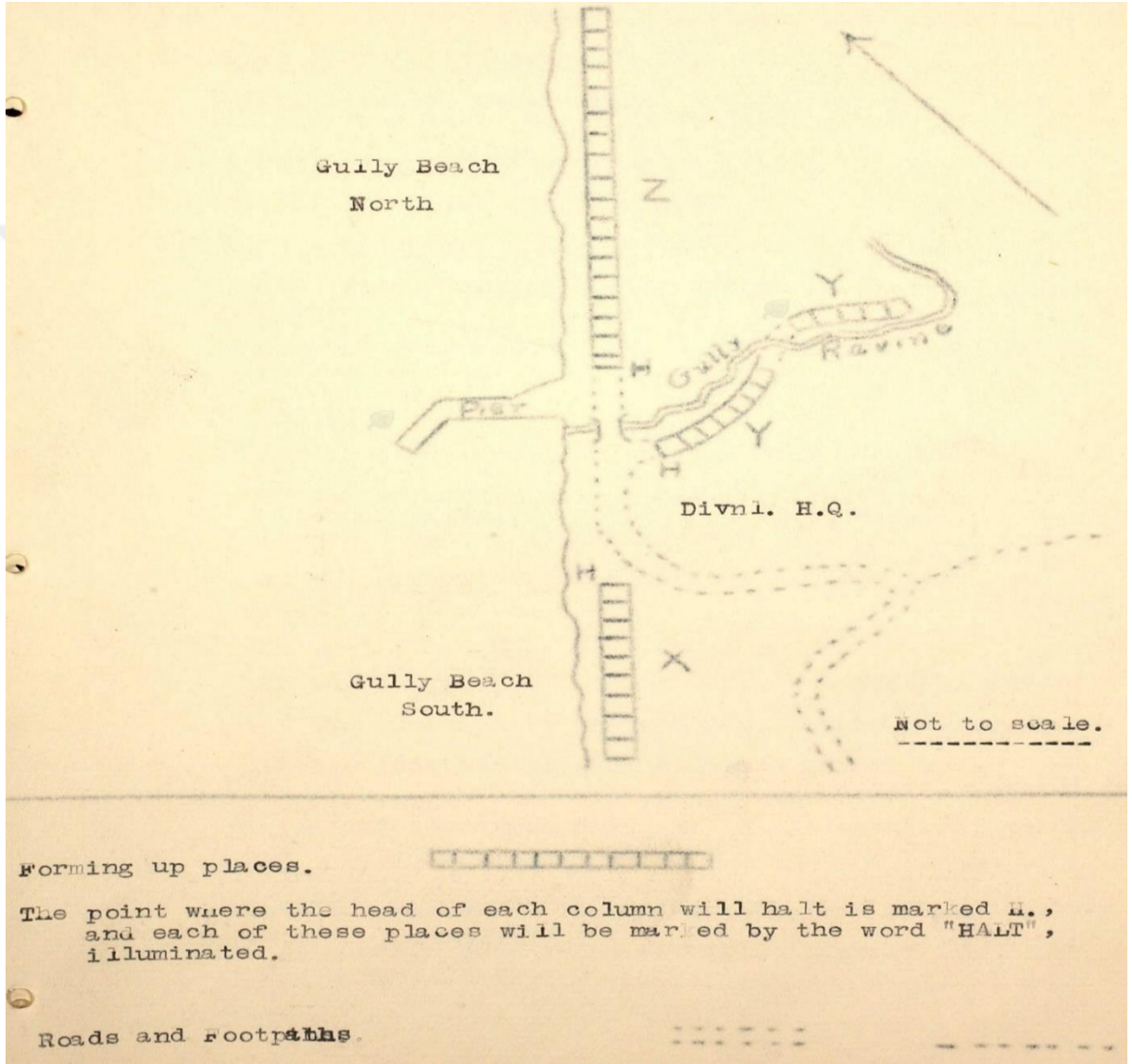

Kroki 33: Ön Hattaki Tümenlerin Tahliye Rotaları (TNA, WO 95/4317).

Hattın en solunda yani Zığındere bölgesinde bulunan 13. Tümen askerlerinin çoğu Tekke Koyu'ndan gemilere bindirilecek, 600 asker ise Zığındere sahilinden tahliye edilecekti. Ateş hattından ayrılan az sayıdaki asker saat 01.35'te Zığındere sahiline ulaştı. Ancak dalgalara son derece açık olan bu sahildeki iskele korumasız ve derme çatma bir iskeleydi. İçi asker dolu ilk layter, artan fırtınaya rağmen içindeki 400 askerle

güç bela sahilten ayrılmayı başardı. Fakat ikinci layter yükselen dalgalar nedeniyle karaya oturdu ve bütün uğraşlara rağmen yerinden kıpırdatılamadı. Tümen komutanı Tümgeneral Maude de bu noktadan Yarımada'yı terk edeceği için karargâhını Zığındere sahili ağzına kurmuştu. General Maude ve 200 asker, karaya oturan layterden çaresizce indiler ve sahildeki patikadan daha güneydeki Tekke Koyu'na doğru yürümeye başladılar.

Kroki 34: Zığındere Sahili Tahliye Şeması (TNA, WO 95/4300).

Teğmen Arthur Stanley Watkinson Zığındere sahilinde yaşanan bu hadiseyi şöyle anlatmaktadır:

“Son askerler ateş hattından gruplar halinde gelmeye başladılar, hepsi kontrol istasyonlarında dikkatlice kontrol edildi ve Zığındere sahilinden gidecek olan son 600 kişi (mühendisler dahil) hariç, V ve W plajlarından layterler ile sevk edildiler. Son birlikler 23.45'te ateş hattından ayrıldılar. Son adam kontrol istasyonunu geçerken, istihkâmıcılar dikenli tel engelleriyle irtibat siperlerindeki boşlukları kapattılar ve askerleri takip ettiler. Yaklaşık 01.30'da 450 asker [tümen muharebe günlüğüne göre 400 asker] bir layterle karadan ayrıldı, ancak tüm geceyi [tahliye operasyonunu] tehdit eden rüzgâr arttı ve ikinci layter karaya oturdu. Böylece diğer 150 [200] kişiye Tekke Koyu'na yürümeleri emredildi. Sonra iki buçuk millik bir yürüyüşle Tekke Koyu'na gittik. Yukarıdan yürürken, Türklerin hala bizim hattımıza ateş ettiğini duyabiliyorduk, ancak bu sırada Yarımada'da 150'den fazla İngiliz yoktu. Tekke Koyu'na yaklaştığımızda yolumuzu kaybettik ve dikenli tellerden oluşan engeller ile yolun kapatıldığı bir noktaya geldik ve teli keserek yolu açıp devam etmek zorunda kaldık. Tekke Koyu'ndaki iskeleye tam son layter kıyıda ayrılmak üzereyken vardık. Bu arada deniz o kadar kabarmıştı ki, daha önce ayrılan birliklere yaptıkları gibi bizi savaş gemilerine veya nakil araçlarına götüremediler ve direkt İmroz'a çektiler.” (Liverpool Daily Post, 18 Şubat 1916).

Son 150-200 asker saat 03.30 civarı Tekke Koyu'na ulaştı ancak tümen komutanı ortalıkta yoktu. Eşyaları ağır olduğu için maiyetiyle beraber sahilinden değil, yukarıdaki yoldan Tekke Koyu'na yürüyen Tümgeneral Maude, Zığındere sahilinden ayrılırken bavulunu orada unuttuğu için geri dönüp bavulunu alması için kurmayını görevlendirmiştir. Ayrıca, yukarıdaki yoldan geri çekilen askerler geçilecek bütün boşlukları muhtemel Türk taarruzuna karşı engeller ile kapattıkları için, Maude ve beraberindekiler bu engelleri aşarken vakit kaybetmişlerdir. Bu arada Tekke Koyu'nda onları bekleyen askerlerin sınırları bir hayli gerilmiştir. Zira ön hattaki mevziler boşaltılalı tam dört saat olmuştur ve Türkler tam dört saattir karşılarındaki siperlerin boş olduğunu bilmeden beklemekteydiler.

Bu sırada sahilde şiddetli rüzgâr ve artan dalgaların sebep olduğu kaos da devam ediyor, layterler hem birbirlerine hem de iskeleye sert şekilde çarpıyordu. Diğer yandan sahillere yığılan mühimmat ve her çeşit türden malzemenin imhası için hazırlanan tonlarca patlayıcının fitili ateşlenmiş ve patlamasına dakikalar kalmıştı. Neticede General Maude ve maiyeti son anda yetişti ve onları bekleyen son layter ile saat 04.07'de kıyıda ayrıldılar. Seddülbahir'den, dolayısıyla Gelibolu Yarımadası'ndan ayrılan son İtilaf askerleri işte bunlardı. Eğer yarım saatlik bir gecikme daha yaşansaydı, hava muhalefeti nedeniyle kıyıda ayrılmaları imkânsız olabilirdi. Bu arada son layter sahilinden ayrılırken Tekke Koyu'ndaki patlamalar başlamıştı. Patlamalar öylesine şiddetliydi ki, İngiliz resmi tarihinin deyişiyle, malzeme yığınları gökyüzünü kızıl bir renge boyamakta ve gök gürültüsü kadar şiddetle patlamaktaydı. Yeri göğü inleten patlamalardan sonra ancak bir şeyler olduğunu anlamaya başlayan Türkler, derhal Seddülbahir ve Asya tarafındaki toplarıyla şiddetli bir topçu ateşi

açtılar. Bunun akabinde kuvvetli devriyeler oluşturularak içi boş İngiliz siperlerine gönderildi. Ancak iş işten geçmişti. İngilizlerin yerleştirdiği mayınlar ve bubi tuzakları nedeniyle bazı kayıplar verildi. Bu kayıplar Çanakkale Muharebelerinin son kayıplarıydı:

“Birdenbire uyandırdılar. Fırka tarassudundan yaver Nureddin Bey düşmanın çekilmekte olduğunu, sahilde yangınlar çıktığını söyledi. Derhal kumandana, birinci ve ikinci taburlara tebliğ ettim. Taburlar ilerlemeye başladı. Sırasıyla düşmanın birinci ve ikinci hattının işgal edildiği haberleri geliyor; her tarafta ezan-ı Muhammedi sesleri işitiliyordu. Ortalık aydınlanmaya başladı. Düşman denizden mütemediyen top atıyordu. Sabahleyin telefondan ayrılıp düşman siperlerine kadar giderek dolaşıp avdet ettim. İkinci tabur kumandanı Halit Bey şehit olmuş. Çok müteessir oldum. Birinci taburdan Mülazım Zahit Efendi de şehit. Hepsisi otomatik lağımlardan. Oradan tekrar ileriye kadar gidip avdetle yemek yedik. Halit Bey’in na’sını getirmiştiler.” (Özmestçi, 2015, s.191-192).

Anılarında son tahliye gecesini ve hava muhalefedinin yol açtığı sıkıntıları anlatırken; “bir daha asla yaşamak istemeyeceğim bir geceydi” diyen Birdwood, 9 Ocak’ta Genel Karargâha gönderdiği bilgilendirme mesajında ise şöyle demiştir:

“Tahliye saat 04.00’te tamamlanmıştır. Fransız zayıtı yok. İngiliz zayıtı bir yaralı. 6’ınçlık bir top, modası geçmiş 10 adet 15’lik top ve altı ağır işe yaramaz Fransız topu hariç bütün obüsler tahliye edilmiştir. Geride bırakılan bütün toplar tahrip edilmiştir. Bu mükemmel sonuç Amiral de Robeck ve kurmay subaylarının çabaları ve uğraşları sayesinde elde edilmiştir.” (AWM, AWM4 1/4/10 PART:2).

26 Aralık’tan itibaren Fransızlar hariç 38.100 asker, 121 top 3.100 hayvan ve tonlarca mühimmat tahliye edilirken, son gece, yani 8 Ocak saat 20.00’den 9 Ocak saat 04.07’ye kadar 17.000 asker ve 35 top tahliye başarıyla edilmiştir.²⁰⁶ İngilizlerin tahliye planı ve uygulaması neredeyse kusursuzdur. Şanslarının yaver gitmesi ve Türklerin ihmalleri de tahliye gibi çok zor bir operasyonu kayıp vermeden gerçekleştirmelerine yardımcı olmuştur.²⁰⁷ İtilaf Ordusu adına, Çanakkale Muharebelerinin başından sonuna kadar yapılan en başarılı iş tahliye operasyonudur. Ancak bu, son derece ağır bir yenilginin enkazından çıkarılan başarıdır (Hart, 2014, s.530). Tahliyenin başarısındaki aslan payı

²⁰⁶ Tahliye edilen Fransız sayısı ise 4.000 asker ve 72 toptur. Bunlar Fransız donanması tarafından tahliye edilmişlerdir (TNA, WO 95/4265).

²⁰⁷ Günümüze kadar bütün kaynaklar İngilizlerin Seddülbahir’den tek bir kayıp vermeden ayrıldığını yazmaktadır. Bu bilgi doğru olmakla birlikte, İngiliz Mezarlıklar Komisyonunun resmi kayıtlarına göre tahliye günü olan 9 Ocak 1916 günü ölen 6 asker vardır. Bunlardan üçü daha önceki günlerde yaralanmış ve 9 Ocak’ta yaralarından dolayı ölmüşlerdir. İki askerin ise, kayıtlar dikkatlice incelendiğinde, ölüm tarihlerinin yanlış girildiği anlaşılmaktadır. Geriye kalan son asker, KOSB birliğinden Onbaşı Frank Parkin, Tekke Koyu’ndan tahliye edilirken layter ile Kruvazör arasına düşmüş ve bedeni bir daha bulunamamıştır. Onbaşı Parkin’in haricinde, resmi kayıtlara göre, Tekke Koyu’ndan ayrılan son teknelerden birinde olan Er Wilkinson, sahilden ayrılırken içinde bulunduğu filika patlayan mühimmatlara fazla yakın olduğu için yaralanmış ve kısa süre sonra ölmüştür. Mezarı Limni adasındadır. Bu bilgiler ışığında, Çanakkale Muharebelerinde ölen son İtilaf askerlerinin (daha sonra yaralarından ölenler hariç) Onbaşı Frank Parkin ve Er Wilkinson olduğu söylenebilir.

hiç şüphesiz donanmaya aittir. Donanma bütün personeliyle orduyu tahliye etmek için fedakârca çalışmıştır. Liman von Sanders, 9 Ocak 1916 günü saat 08.45'te Alçıtepe'den Başkomutanlık Vekâletine çektiği telgrafta şöyle der: “Tanrı’ya şükür, Gelibolu Yarımadası tamamen düşmandan temizlenmiştir.” Türk Genelkurmayı, 9 Ocak 1916 günü yayınladığı resmi tebliğde İtilaf Ordusu’nun Gelibolu Yarımadası’nı tamamen tahliye ettiğini dünyaya duyurur:

“Düşmanlarımız bizi kalbgâhımızdan vurmak için hemen bir senedir bu cephe-i harbde her vâsıtaya müracaat ettikleri halde, Hakk’a istinat eden ordumuzun bihakkın tarihe geçecek kadar şecaat ve savletleri karşısında maddî ve manevî birçok telefât ve zayıat vermekten başka bir netice elde edememiş ve bütün bu ümitleri kırılarak karşımızdan firara mecbur edilmişlerdir. Orada vazife-i mukaddeslerini ifa yolunda şehit olanları yüceltir ve kalan gazileri takdir ederiz.” (BOA, DH.EUM.3.Şb,11/5).

İngilizler, bütün çabalarıyla tonlarca malzeme, mühimmat ve çok sayıda hayvanı imha etmelerine rağmen (yaklaşık 5.000 hayvan vurulmuştur) Türklere muazzam miktarda malzeme bırakmışlardır. 9 Ocak 1916’da gün doğduğunda Seddülbahir kıyılarına inen Türkler, hemen her yerde çok miktarda ganimet ile karşılaşır:

“Güney Grubunun aldığı ganimetler de çok fazlaydı. Her şeyi toplama çalışmaları neredeyse iki yıl boyunca devam etti. Ele geçirilen muazzam miktardaki harp malzemesi diğer Türk ordularının işine yaradı. Gemiler dolusu konserve, un ve tahta İstanbul’a taşındı. Giyecekleri yetersiz olan ve orta karar beslenebilen Türk askerlerinin aldıkları ganimet saymakla bitmez. Yağmayı sık bir nöbetçi kordonu ile önlemeye çalıştım ama beyhude bir gayretti. Yarımada’daki Türk askerlerini akla gelen her nevi üniformadan derledikleri akıl almaz kıyafetler içinde görmek mümkündü. Çocuk gibiydiler. Hatta eğlence olsun diye İngilizlerin gaz maskelerini takıyorlardı.” (Sanders, 2018, s.142).

Seddülbahir’deki tahliye planı ne kadar ustaca hazırlanmış olursa olsun, Türk tarafı gözlerinin önünde gerçekleşen tahliyeyi fark edemeyerek büyük bir fırsatı kaçırmıştır. Liman von Sanders anılarında; “Bütün dikkatimize rağmen düşman burada da çekilmeyi başardı” demektedir. İngiliz resmi tarihi, Türklerin 8/9 Ocak 1916 gecesi olan bitenin farkına varamayıp aşırı sakin kalmasının sebebini; 7 Ocak’ta gerçekleştirilen taarruzda İngiliz siperlerinin güçlü şekilde savunulduğunun anlaşılmasına ve 8 Ocak akşamı başlayan fırtınada herhangi bir tahliye işleminin yapılamayacağına hükmetmiş olmalarına bağlamaktadır. 8/9 Ocak gecesi özelinde bu savlar doğru olabilir. Ancak Arıburnu ve Anafartalar’ın tahliyesinde de neler olup bittiğini kavrayamamışlardır. Kasım ayından sonra İtilaf Kuvvetlerinin Gelibolu Yarımadası’ndan tahliyeye ihtimali gün geçtikçe artarken, Türklerin bu dönemde kafasının karışık olduğu anlaşılmaktadır. Sahillerde yaşanan hareketlilik gözlerden

kaçmamış, birliklere deniz trafiğinin yakından gözlenmesi emri verilmiştir. Nitekim Türk birliklerinin harp cerideleri ve çeşitli hatıralar incelendiğinde, deniz üzerindeki nakliye taşıtlarının hareketliliğine dair çeşitli raporlar yazıldığını görmek mümkündür. Ancak düşmanın denizdeki hareketliliğin tahliye için mi yoksa yeni bir çıkarma için mi olduğu anlaşılamamıştır. Örneğin, Arıburnu ve Anafartalar'ın tahliye edildiği gece Anafartalar Grup Kumandanlığında düşmanın tahliye değil de yeni bir çıkarma yaptığı hissi oluşmuş ve bu doğrultuda yazışmalar yapılmıştır. Binbaşı Zeki Bey'in daha sonra Charles Bean'e konu hakkında söyledikleri kayda değerdir:

“Bombatepe'deki çatışmadan sonra gazeteler ve haber ajansları tahliye hakkında konuşmaya başladılar. Havada bir şüphe vardı; kimisi gideceğinizi düşündü, kimisi saldıracağınızı, kimisi de gözlerimizle gördüğümüz gibi kış için kazmaya devam ettiğinizi düşünüyordu. Genel görüş, Yarımada'yı tahliye edeceğiniz yönündeydi. Sonlara doğru çok fazla hareket fark edildi, ancak karaya yeni birlikler mi çıkarıyorsunuz veya karadaki askerleri mi tahliye ettiğinizi anlayamadık.” (Bean, 1948, s.247).

Türkler gözlem yapıyor ancak gördüklerini doğru şekilde analiz etmekte zorlanıyordu. Mehmet Nihat'ın bu konu hakkındaki tespitleri dikkate değerdir: “Gözetlemede ve gördüğü şeyi anlamlaştırmada yetersiz ve esasen milli olarak gözlem karakterine sahip olmayan Osmanlı gözleri doğru dürüst bir şey göremiyordu. Raporlarda bol bol gemi adedi gemi hareketleri vardı ki bunlar bir işe yaramıyordu. Bu gözetleme meselesini savaşın sonuna kadar düzeltmek mümkün olmadı.” (Sayılır, 2006, s.243-244). Aslında Gelibolu Yarımadası'nın tahliyesi Kasım ayından itibaren İngiliz kamuoyunda dahi açık açık tartışılmakta, gazetelerde haberler çıkmaktaydı. Balkanlarda yaşanan gelişmeler neticesinde Selanik'e gönderilen tümenler ile General Monro ve Kitchener'in Gelibolu'ya gönderilmeleri kamuoyunun gözünden kaçmamıştı.²⁰⁸ Yukarıda belirtildiği gibi, Kasım sonundan itibaren İtilaf Ordusunun Yarımada'yı tahliye edebileceği ihtimalinin Türkler arasında konuşulduğu görülmektedir. Üst komuta kademesi düşmanın ne yapmaya çalıştığını anlamaya çabalarırken, Mustafa Kemal gibi bazı komutanlar düşmanın tahliyeye hazırlandığını düşünüyorlardı. Zira Mustafa Kemal karşısındaki düşmanın durumunu anlamak için keşif taarruzu yapmak

²⁰⁸ Britanya basınında konu hakkında pek çok haber yapılmıştır. Örneğin, 19 Kasım 1915 tarihli The Northern Whig gazetesinde “Çanakkale terk mi ediliyor? Monro'nun Tavsiyesi ve Kitchener'in mevcut durumu araştırma Görevi” başlığı atılmıştır. Gelibolu ile ilgili tahliye haberleri sadece İngiliz basınında yer almamış, o dönemde tarafsız olan A.B.D. gazetelerinde dahi haberler çıkmıştır. 19 Ekim 1915 tarihli The Ogden Standard gazetesinde, Hamilton'ın görevden alınmasından sonra Gelibolu'dan çekilme dedikodularının güçlendiği belirtilmiştir. 18 Ekim 1915 tarihli The Alaska Citizen gazetesinde ise Londra'daki muhabirin verdiği rapora göre İtilaf Devletleri Gelibolu'nun tahliyesini planlamaktadır: “Resmi bir açıklama olmamasına rağmen müttefikler tahliye için ilk adımları atmaya başladılar. Bunun nedeni, müttefik kuvvetlerin Sırlara Avusturya, Almanya ve Bulgaristan karşısında mücadelelerinde yardım etmede daha iyi avantaj sağlamak için kullanılabileceğidir. Gelibolu'nun başından beri bir hata olduğu, üst düzey yetkililer tarafından da ifade ediliyor.”

istemiş fakat bu teklif ordu komutanlığınca reddedilmiştir. Düşmanın çekilmek için hazırlık yaptığına inanan Mustafa Kemal, taarruz teklifinin reddedilmesine içerler ve sağlığı da iyi durumda olmadığı için 10 Aralık 1915'te Anafartalar Grup Kumandanlığını Fevzi [Çakmak] Paşa'ya bırakarak İstanbul'a döner. Daha sonra yaveri Salih Bozok'a konu hakkında şu yorumu yapacaktır:

“Ben düşmanın çekileceğini anladığım için bir taarruz yapılmasını teklif etmiştim. Fakat benim bu teklifimi kabul etmediler. Bundan dolayı canım sıkıldı. Çok da yorgun olduğum için izin alarak İstanbul'a geldim. Eğer ben orada iken düşman çekilmiş olsaydı her halde daha çok canım sıkılacaktı.” (Bozok, 2002, s.56).

27 Kasım 1915 tarihli ordu emrinde İngilizlerin Çanakkale'den Sırbistan'a kuvvet kaydırabilecekleri hususunda haberler alındığını, çok dikkatli olunması gerektiğini ve düşmanın mevcut durumunu anlamak için çeşitli yöntemler tavsiye ederek uyarılarda bulunan Liman von Sanders şöyle der: “İngilizler Gelibolu Yarımadası'nı ya esir olarak veya ölümlerle terk edebilmelidirler.” (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, Ek-18). Düşmanın çekilip çekilmediğinden emin olamayan Türk komuta kademesi, Liman von Sanders'in emirleri doğrultusunda devriyelerin sıklaştırılması ve düşmanın durumuyla ilgili sağlıklı bilgiler alınmasına karar verir ancak ön hattaki subayların gözlemleri ve devriyelerden gelen raporlara göre düşman siperlerinin güçlü şekilde savunulmakta olduğu görülür. Daha önce belirtildiği gibi, İngilizler özellikle Seddülbahir'de kaçışlarını gizlemek için siperleri son ana kadar güçlü şekilde tutmuşlar ve Türklerin kendilerinden haber almasını engellemeye çalışmışlardır. Neticede, Türkler avantajlı konumlarına rağmen Arıburnu ve Anafartalar'ın tahliye edilmesine habersiz yakalanmışlar, Seddülbahir'de ise bütün çabalara rağmen yine düşmanın kaçışını sezememişlerdir. İtilaf Ordusunun bu kadar rahat şekilde Gelibolu Yarımadası'nı tahliye etmesi, Türk komuta kademesinde muharebelerin hemen her aşamasında yaşanan zafiyetin en önemli göstergelerinden biri olarak tarihe geçmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

İtilaf Kuvvetlerinin 20 Aralık 1915'te Arıburnu ve Anafartalar'ı, 9 Ocak 1916 tarihinde de Seddülbahir'i tahliye etmesiyle sekiz buçuk ay süren Çanakkale kara muharebeleri son bulmuştur. Genel olarak bakıldığında, işgalci İtilaf Ordusu, Çanakkale Muharebelerinde yaşanan hadiselerin hazırlayıcısı olarak ilk adımı atmış, Türk ordusu ise onların her hareketine karşı cevap vermeye çalışmıştır. İtilaf Devletleri adına, Çanakkale Harekâtı, daha planlama aşamasından itibaren yapılan çok ciddi hatalar ve eksiklikler nedeniyle kaybedilmeye mahkûm bir harekât niteliğine bürünmüş, başarı şansı en baştan itibaren asgari düzeye indirilmiştir. Dönemin askeri operasyonlar daire başkanı Tümgeneral Callwell, yazdığı eserin sonuç kısmında şu çarpıcı tespitleri yapmaktadır:

“Savaş benzeri bir maceraya atılmadan önce içinde bulunulan koşulların kapsamlı bir şekilde incelenmesi ve askeri hareketin yürütülmesi için çok detaylı bir harekât planının geliştirilmesi hayati derecede önemlidir. Çanakkale harekâtının bize öğrettiği en önemli ders, savaş sanatının bir tasviri değildir. Üretilen taktikler, stratejiler ya da denizci veya karacı uzmanların ilgisini çekecek tekniklerle ilgili bir ders de değildir. Ders alması gerekenler, karada veya denizde savaşılan askerlerden ziyade devlet adamlarıdır ve şu sonuca varılmalıdır: Bir ülkenin yöneticileri, hayati ve ulusal durumlarda düşmanlarını yenmek istiyorlarsa, profesyonel danışmanlardan oluşan kapsamlı bir profesyonel danışman ekibine sahip olmalı ve bu danışmanlara, siyasi müdahaleler ile engellenmeden fikirlerini ve yöntemlerini açıklamaları için tam fırsat verilmesini sağlamalıdır.” (Callwell, 1919, s.332).

Savaş Bakanlığındaki en etkili generallerden biri olan Calwell'ın tespitleri önemlidir. Çanakkale Boğazı üzerine bir askerî harekât yapma fikri Londra'da tartışılmaya başlandığı andan itibaren, hiçbir aşamada detaylı düşünülmemiş, karacı ve denizci danışmanlardan bir askeri danışman heyeti oluşturarak buradan fikir alma gereği duyulmamış, Genelkurmay dahi devre dışı bırakılmıştır. Harekata karar verildikten sonra gerek denizde gerek karada yürütülen operasyonlar esnasında daima özensiz davranılmış ve planlar yanlış strateji ve taktikler üzerine kurulmuştur. Harekatin selameti için daha en başta oluşturulması gereken sağlam ve açık bir siyasi-stratejik yön/hedef belirlenememiştir.

Çanakkale Harekâtı'nın günah keçisi olarak günümüze kadar sıklıkla Winston Churchill suçlanmıştır. Ancak harekât, sadece tek bir kişiye yani Churchill'in üzerine yıkılamayacak derecede fazla ihmali ve hatayı içinde barındırmaktadır. Yaşanan başarısızlıkta Churchill'in önemli payı olmakla birlikte, bu sorumluluk başta Başbakan Asquith olmak üzere bütün Savaş Konseyi ve Kabine üyelerine aittir. En az Churchill

kadar pay sahibi olan bir diğerk kişi de Savaş Bakanı Lord Kitchener'dır. Ancak tek tek isimler üzerinde durmak ve şahısları suçlamak eksik bir değerlendirmedir. İngiliz askeri tarihçi Peter Hart konu hakkında şu çarpıcı tespiti yapmaktadır: "Gelibolu felaketinden birinci derecede sorumlu olan kendini kandırma eğilimi ve kibirli ırksal üstünlük varsayımıdır." (Hart, 2014, s.533). Bu tespit doğru bir tespittir. İngiliz politikacılar ve komutanlar Türklerin askeri beceri ve kararlılığını göz ardı ederek küçük görmüşler, ilk önce kendi kibirlerine yenilmişlerdir. Savaş Konseyi toplantılarının tutanakları bu yorumu doğrulayan kibirli ve düşmanını küçümseyen diyaloglar ile doludur.

İtilaf Devletleri böyle büyük bir askeri harekât öncesi kaynaklarının çok daha fazlasını bu harekât için ayırması gerekirdi ve ellerindeki en iyi beyinlerden bazıları bu iş için kullanılmalıydı. Ortaya bir eylem planı konmalı, plan oluşturulurken sürekli olarak bir sonraki adımı sorgulayacak türden kolektif bir zekaya ihtiyaç vardı. Londra'daki karar alıcıların profesyonellikten uzak tedbirsiz tutumları ve aşırı ihtiraslı askeri ve siyasi hedeflerinin yanında, Akdeniz Seferi Kuvvetinin örgütlenme, savaşı planlama ve yönetme aşamalarında da benzer hatalar tekrarlanmıştır. Hamilton'ın elindeki ordu sayıca az, topçu açısından son derece yetersiz ve eksik, mücadeleyi başarıya ulaştırabilecek yetenekli bir kurmay karargahından ise yoksundur. Oysa, kara ve deniz operasyonlarını içinde barındıran bu en zorlu askeri harekât, her türlü ihtimal göz önüne alınarak sağlam planlanmalı, önceden belirlenmiş açık ve kesin bir siyasi ve stratejik yöne sahip olmalı ve aynı zamanda iyi eğitilmiş ve uygun teçhizata sahip askeri birlikler tarafından icra edilmeliydi. Aynı şekilde, komuta kadrosu dikkatlice seçilmeli, yeterli silah, mühimmat ve lojistik hazırlıklar yapılmalı, güvenilir istihbarat ve keşif çalışmaları neticesinde coğrafyanın amfibi hareketlere uygun olup olmadığı analiz edilmeliydi. Bunların yanında Türk ordusunun durumu, kapasitesi ve yeteneklerinin doğru değerlendirilmesi de dahil olmak üzere çok detaylı kurmaylık çalışmasının gerektiği açıktı. Bütün bu ayrıntılı çalışmalar için belli bir zamana ihtiyaç duyulacağı barizdir. Ancak Hamilton'ın önünde çok kısa bir zaman olduğu gibi, bu sayılan hususların tamamı Türklerden ciddi bir direniş beklenilmediği için ihmal edilmiştir. Bu nedenledir ki harekât her aşamada tehlikeli bir macera havasından kurtulamamıştır.

Diğerk yandan, İngilizleri bu kadar özensiz davranmaya iten sebeplerin başında, Osmanlı Devleti'nin henüz çok kısa süre önce Balkan Savaşında küçük Balkan devletleri karşısında aldığı ağır mağlubiyetler ve yaşanan büyük toprak kayıpları

gelmektedir. İngilizler bu hezimetin ardından Türklerin savaşma azmini tamamen yitirdiğine inanmışlardır. Oysa bu savaşta yaşanan hezimetin kendi içinde farklı şartları ve sebepleri vardı. Ordunun ve ülkenin içinde bulunduğu olumsuz siyasi ve askeri koşullar bambaşkaydı. Nitekim burada yaşananların ardından kısa sürede çeşitli reformlar yapılmış ve ordu daha disiplinli ve düzenli hale getirilirken subay kadrosu gençleştirilmişti. Türk ordusu Almanya'dan gelen askeri danışmanlar ile Alman askeri sistemi çerçevesinde revize edilmiş ve bunların faydaları da Çanakkale'de görülmüştür. Dolayısıyla, Balkan Savaşındaki Türk ordusu ile Çanakkale'deki Türk ordusu aynı değildi. Bu gerçekler İngilizler tarafından iyi analiz edilmemiş veya göz ardı edilmiştir. Diğer yandan, Batı Cephesinde güçlü Alman ordusu karşısında açmaza giren İtilaf Devletlerinin, düşük maliyetli ve hızlı bir çözüm arama telaşı ile Rusya'nın içinde bulunduğu olumsuz durum karşısında daha fazla risk almak zorunda kaldıkları da kesindir. Bu yüzden ki o dönemde yenilgi üstüne yenilgi alan Rusya'yı savaşta tutmaya çalışırken, kendilerinde olmayan bir şeyi, yani İstanbul'u vadetmişlerdir.

Görüldüğü gibi, harekât, kendilerinden daha düşük bir seviyede gördükleri düşmanı eldeki eski gemilerle ve az sayıdaki birlikle, fazla mühimmata gerek duymadan görece ucuz ve kolay bir zafer elde etmeye çalıştıkları bir maceradan öteye gidememiştir. Böyle riskli bir harekate tamamen yetersiz hazırlıklarla girişilmişken, beklentilerinin aksine Türkler karşı koymaya başladıkları andan itibaren her şey ters gitmiş, gerçeği anladıklarında ise iş işten geçmiştir.

Seddülbahir muharebelerinin en kritik günleri 25 Nisan çıkarmaları ve sonrasındaki kıyı muharebeleridir. İtilaf Ordusu, her ne kadar 25 Nisan'da başarılı şekilde karaya çıkmayı başarsa da ilk gün hedefi olan Alçıtepe'yi hiçbir zaman ele geçirememiştir. Her şeyden önce Hamilton'ın çıkarma planı esneklik taşımayan ve çok karışık bir plandır. Elindeki az sayıda kuvveti çok sayıda çıkarma sahiline bölmesi de birlikleri çok ihtiyaç duyacakları ihtiyatlardan yoksun bırakmıştır. 25 Nisan 1915 Seddülbahir çıkarmaları yakından incelendiğinde, her iki tarafın üst komuta kademesinin de kötü performans sergilediği, sahadaki birliklere yeterli desteği veremedikleri ve doğru kararları zamanında alamadıkları görülmektedir. İngilizler adına, yüksek rütbeli komutanlar ortada yokken asların inisiyatif almak yerine verilen emirlere sıkı sıkıya bağlı kalma eğilimi nedeniyle muharebe meydanında ortaya çıkan beklenmedik gelişmeler karşısında alınması gereken kararlar alınamamış, dirayetli bir komutanın

eksikliği fazlasıyla hissedilmiştir. Seddülbahir’de karaya ayak basar basmaz yaşanan organizasyon bozukluğunun ve kaçırılan fırsatların temelinde, kritik kararlar alabilecek dirayetli bir komutanın eksikliği yatmaktadır. Tümen komutanı General Hunter-Weston karaya çıkmayarak daha ilk anda birlikler üzerindeki kontrolünü kaybederek *Euryalus* gemisinde sıradan bir izleyiciye dönüşmüştür. Birliklerinden uzak kalması hareketlilik eksikliğine yol açmış, askerler sahillerde sıkışınca çıkarma planı tıkanmıştır. 25 Nisan’da İngiliz komuta kademesi adına Seddülbahir’de yaşananlar kelimenin tam anlamıyla bir donukluktur. Başta Başkomutan Hamilton ve Hunter-Weston olmak üzere kimse sorumluluk almamış, ortaya çıkan problemleri çözmek için bir çaba sarf etmemiş, gerekli kararlılığı göstermemiş ve adeta sıradan bir seyirci olarak kalmışlardır.²⁰⁹

Bunun arka planında, o dönemde İngiliz komuta yapısının hantallığının yattığını belirtmek gerekir. I. Dünya Savaşı yıllarındaki İngiliz ordusunda, rütbesi küçük dahi olsa muharebeyi yöneten komutanın planlarına müdahale ederek taarruzun gidişatını köklü şekilde değiştirmek alışıl gelmişin dışında bir eylem olarak görülmekteydi. Dolayısıyla üstlerin aslarına müdahale etmeme protokolü küçük rütbeli subaylara kadar kanıksanmış bir protokoldü. Bu protokolden beklenen fayda ise, savaş anında emir-komutanın birden fazla komutan arasında bölünmesi suretiyle yaşanacak kaosun önüne geçmekti. Seddülbahir’deki Türk savunması son derece zayıf olmasına rağmen ele geçirilen fırsatların değerlendirilemeyerek çıkarma planının çökmesinin sorumluluğunu tek tek isimlere yıkmaktan öte, İngiliz ordusundaki komuta yapısının genel bir sorunu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nedenledir ki Pınarıçi Koyu’ndan karaya çıkan iki taburdan fazla İngiliz, karşılarında tek bir Türk dahi olmamasına rağmen ilerlememiş ve çıktıkları noktada bekleyerek büyük bir fırsatı kaçırmışlardır. Çıkarma planının can damarı olan Ertuğrul Koyu çıkarması tıkanmışken, kanat çıkarmalarındaki birliklerin desteklenmemesi ve hiçbir komutanın inisiyatif alarak ilerleme hususunda bir irade ortaya koymaması, muharebelerin kaybedilmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

²⁰⁹ Diğer yandan, 25 Nisan günü Seddülbahir’de karaya çıkan üç tugay komutanının da vurulmasıyla emir-komutada yaşanan sıkıntılar büsbütün artmıştır. 88. Tugay Komutanı Tuğgeneral Napier ile kurmay başkanı Ertuğrul Koyu’nda ölmüştür. Tekke Koyu’nda karaya çıkan 86. Tugay Komutanı Tuğgeneral Hare yaralanarak savaş dışı kalmış, onun yerini alan kurmay başkanı da kısa süre sonra vurularak ölmüştür. İkiz Koyu’nda karaya çıkan 87. Tugay Komutanı Tuğgeneral Marshall ise bacağından hafifçe yaralanmış fakat birliğine komuta etmeyi sürdürmüştür.

25 Nisan çıkarmalarında kıyılarda bir kez durdurulan İtilaf Ordusu adına muharebeler aslında daha ilk gün kaybedilmiştir. Bunun nedeni Akdeniz Seferi Kuvvetinin insan ve mühimmat eksiklikleridir. Muharebeler büyük bir hızla daha fazla miktarda mühimmat ve askere ihtiyaç duyulan siper savaşına doğru evrilirken, Türklerden direniş beklenmediği için uzun soluklu bir savaşa yönelik hiçbir hazırlık yapılmadığı ortaya çıkmıştır. Siperler içine yerleşen Türkler karşısında güçlü şekilde ilerlemek ve hedefleri ele geçirmek (mevcut imkanlarla) artık imkansızdır. Bilindiği gibi, I. Dünya Savaşının bir klasiği olan siper savaşında kilidi açmanın tek yolu, ağır topçu ve yüksek patlayıcı top cephanesinin elde bol miktarda bulunmasıdır. Çanakkale'ye gönderilen İngiliz tümenlerinin topçu kuvveti zayıf olduğu gibi, yüksek patlayıcı top mermisi miktarı da son derece yetersizdir. Fransızların topçu kuvveti daha iyi durumda olsa da Çanakkale'de tıkanan muharebelerin kilidini açmaktan uzaktır. Dolayısıyla, her ne kadar topçu gücü olarak Türklerden daha üstün olursa da, bir kez durduruldukları andan itibaren ilerlemek ancak Türklerin kendi yapacakları hatalara bağlı hale gelmiştir. Mühimmat sorununun yanında, insan kaynağı ve yeni oluşturularak Gelibolu'ya sevk edilen tümenlerin eğitimi konusunda da büyük eksiklikler mevcuttur.

Tam bu noktada, Türkiye'deki yaygın kanının aksine, İtilaf Devletlerinin 1915 yılındaki askeri ve iktisadi kaynaklarının sınırsız olmadığını belirtmek gerekmektedir. Gerekli tedarikler Batı Cephesinde Almanlara karşı savaşan birliklerin ihtiyaçlarına güçlülükle yetebilmekte, burada dahi ağır topçu cephanesi temininde sıkıntılar yaşanmaktadır. İtilaf Devletlerinin Batı Cephesinin yanında ikinci bir cephede uzun süreli bir siper savaşına girecek kadar bol kaynağı yoktur. Dolayısıyla, toplama bir ordu görüntüsü çizen ve alelacele oluşturulan Akdeniz Seferi Kuvveti daima ikinci planda tutulmuş, mevcut sınırlı kaynaklardan daha az miktarda faydalanabilmiş, hiçbir zaman eksikleri tam manasıyla giderilmemiş ve tabiri caizse üvey evlat muamelesi görmüştür. Bütün bu sayılan eksiklikler; Türkleri açıktan küçümseme, İngiliz komutanların kötü performansı ve muharebe alanında yapılan taktik hatalar ile birleşince felaket kaçınılmaz olmuştur. Akdeniz Seferi Kuvvetinin bir başka önemli dezavantajı da Çanakkale'ye uzanan ikmal hattının son derece uzun olmasıdır. İngiltere ve Fransa'dan gönderilen takviye birlikler ve gerekli tedarikler harekât boyunca zamanında ve yeterli miktarda temin edilememiş, bu da Türklerin işini kolaylaştırmıştır.

Türk tarafına gelince, Seddülbahir'deki Türk savunması 25 Nisan çıkarmalarından başlayarak muharebelerin sertleştiği ileriki aşamalara kadar bir türlü istenilen seviyede oluşturulamamış, güvenilir bir performans gösterilememiştir. Bunun ilk nedeni Liman von Sanders'in kıyıları zayıf kuvvetlerle tutma üzerine kurulu hatalı savunma prensibidir. Liman von Sanders, hatalı savunma prensibinin yanında çıkarma yapılacak koyları da yanlış tahmin etmesiyle Çanakkale'deki Türk savunması büyük bir felaketin eşiğinden dönmüştür. Çıkarma sahillerinde ellerinde makineli tüfek dahi olmadan bekleyen bir avuç Türk, farklı noktalardan ve çok sayıda karaya çıkan düşman karşısında son derece güç durumda kalmıştır. Zayıf savunulan çıkarma koylarındaki az sayıdaki asker, zamanında sevk emirleri verilemediğinden ve nakliye/ulaştırma taşıtlarının yetersizliğinden dolayı yeterli miktarda ve zamanında takviye edilememiştir. Bu askerler, her türlü olumsuzluğa rağmen hayatları pahasına düşmanı durdurmuş ve geriden gelen silah arkadaşlarına zaman kazandırmıştır. Özellikle ana çıkarma bölgesi olan Seddülbahir'de (üç taraftan donanma ateşine açık olması sebebiyle) çok yoğun bombardıman altında kalınacağı ve geriden gelecek ihtiyatların sahillere intikalinin ciddi derecede zor olacağı gerçeği göz ardı edilmiştir. Bolayır'da çıkarma teknelerinin gösteri harekâtını izleyen Liman von Sanders, Seddülbahir çıkarmalarına zamanında müdahale edememiş ve burada çarpışan askerler adeta kaderlerine terk edilmiştir.

Seddülbahir'de ilk gün yüksek rütbeli subaylar yoktur. Ordu komutanı Seddülbahir'den çok uzakta Bolayır'da içine düştüğü saplantılı durum yüzünden ana çıkarma sahilleri ile neredeyse hiç ilgilenmezken, kolordu komutanı Esat Paşa ve 9. Tümen Komutanı Halil Sami Bey kendi sorumluluk alanında altı farklı noktadan yapılan çıkarmalar karşısında ne yapacağını bilemez halde doğru kararlar almakta zorlanmışlardır. Alay komutanı Hafız Kadri, tabur komutanı Mahmut Sabri, bölük komutanı Yusuf Kenan ve Ezineli Yahya Çavuş gibi küçük rütbeli subay ve askerlerin fedakarlığı sayesinde Seddülbahir savunması daha ilk gün ilk anda çökmekten son anda kurtulmuştur. Seddülbahir çıkarmalarında Türk tarafını düşmanlarından olumlu yönde ayırtıran en önemli husus, Türk subaylarının muharebe alanında İngiliz subaylara oranla daha fazla inisiyatif almalarıdır. Bunun nedeni, yüksek rütbeli Türk komutanlarının (tıpkı İngiliz örneğinde olduğu gibi) muharebe alanından uzakta ve kafa karışıklığı içinde olmalarıdır. Emrindeki az sayıda askerle bulundukları alanı savunmak durumunda olan

alay, tabur ve bölük komutanları bu şekilde daha fazla inisiyatif almak zorunda kalmış ve başarılı olmuşlardır. İngiliz tarafında ise tam tersi söz konusudur.

Bu değerlendirmeler ışığında şu soru mutlaka sorulmalıdır; ellerinde ağır silahlar olmadan kendilerinden çok üstün düşman kuvvetlerini kıyıda durdurmayı başaran az sayıdaki Türk, eğer daha fazla sayıda ve tam teçhizatlı olarak düşman çıkarmalarını karşılayabilseydi sonuç ne olurdu? Bir avuç Türk askeri karşısında ilerlemekte hayli zorlanan ve karaya ayak bastıkları andan itibaren müthiş bir kargaşa içinde organizasyon bozukluğu yaşayarak ilerlemekte tereddüt gösteren düşman karaya bu kadar rahat çıkabilir miydi? Çıkarsa da kuvvetli Türk karşı taarruzlarına ne kadar süre dayanabilirdi? Elbette bu sorulara kesin bir cevap vermek mümkün değildir. Ancak İtilaf Ordusunun 25 Nisan ve sonrasında içinde bulunduğu güç durum düşünüldüğünde, sahillerde uzun süre barınabilmelerinin düşük bir ihtimal olduğunu söylenebilir. Kesin olan, Liman von Sanders'in Türk komutanların aldığı savunma planını değiştirmesi suretiyle muharebelerin gidişatının Türklerin aleyhine döndüğü gerçeğidir. Türk ordusu eldeki bütün imkanlarıyla düşmanı en zayıf olduğu anda, yani karaya çıkmaya çalışırken karşılayabilseydi, kara muharebelerinin de 18 Mart Boğaz Muharebesi gibi bir günde sonlandırılabilme ihtimali vardı. Bu görüşün temel dayanaklarından biri Mustafa Kemal'in muharebeler devam ederken Enver Paşa'ya yazdığı ve Liman von Sanders'i şikâyet ettiği mektuptaki satırlardır:

“Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. Liman von Sanders Paşa Hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve layıkıyla tetkikatta bulunacak kadar bir zamana malik olmadığından sahilde ihraç noktalarını kâmilten açık bırakacak tertibatı almış ve bugün düşmanın karaya asker ihracını teshil eylemiştir.” (Görgülü, 1991, s.96).

Nasıl 25 Nisan günü İngilizler ilk gün hedeflerini ele geçiremedikleri an aslında onlar adına her şey bitmişse, aynı şekilde Türkler adına da 25 Nisan günü düşman bir kere karaya çıkıp yerleştikten sonra denize dökmek artık imkânsız hale gelmiştir. Liman von Sanders'in yanlış savunma prensibi neticesinde karaya bir kez yerleşen ve arkasını güçlü donanmasına dayayan düşmanı denize dökmek için yapılan çılgınca taarruzlarda binlerce Türk askeri hayatını kaybetmiştir. Bu kanlı Türk taarruzlardan en önemlisi, 1/2 Mayıs ve 3/4 Mayıs'ta gerçekleştirilen ve son derece kötü yönetilen gece taarruzlarıdır. Yetersiz bir komutan ve işlevsiz bir karargahla, Türk askerlerinin gece taarruzu pratiği olmadığı bilinmesine rağmen alelacele ve iyi bir planlama yapılmadan gerçekleştirilen

bu taarruzlar, Seddülbahir muharebelerinin en karanlık sayfalarından biridir. Bu günlerde Güney Bölgesi karargahında yaşananlar büyük bir kaos ve keşmekeşten başka bir şey değildir. Seddülbahir muharebelerinin bir diğer karanlık sayfası ise Zığındere’de İngilizlere kaptırılan beş hat siperden sonra bir hafta boyunca neredeyse aralıksız gerçekleştirilen Türk karşı taarruzlarıdır. Cephedeki mevcut şartlar göz ardı edilerek arka arkaya tekrarlanan bu taarruzların ilk sorumlusu siperlerin geri alınması hususunda Liman von Sanders üzerinde yoğun şekilde baskı kuran Enver Paşa’dır. Liman von Sanders de ordu komutanı olarak Enver Paşa’nın taarruz yönündeki görüşlerini genel olarak desteklemiş ve benzer baskıyı Güney Grubu karargâhı üzerinde kurmuştur. Neticede, Zığındere mıntikasındaki birlik komutanlarının taarruzların durdurulması yönündeki feryatları göz ardı edilmiş, başarı şansı son derece düşük olmasına rağmen yine binlerce asker göz göre göre ölüme yollanmış ve zayıat korkunç boyutlara ulaşmıştır. Bütün Çanakkale muharebelerinin içinde en uzun ve en kanlısı olan bu muharebeler, Seddülbahir muharebelerinin en hazin sayfalarını içinde barındırır.

Gerek Mayıs başındaki gece taarruzlarında, gerekse Zığındere’deki karşı taarruzlar esnasında işler o derece kontrolden çıkmıştır ki bazı birlik komutanları yaşanan kıyım karşısında sessiz kalamamış, taarruzlar bu şekilde kontrolsüzce sürdürülmeye devam ederse sorumluluk kabul etmeyeceklerini ve hatta görevden ayrılmayı talep edeceklerini bildirmişlerdir. Çanakkale’deki muharebelerin adeta bir kaderi olarak, özellikle yoğun muharebelerin yaşandığı günlerde çatışma bölgelerine gönderilen birlikler yeterli durum değerlendirilmesi yapılmadan ve muharebe alanını tanımadan nerede ihtiyaç varsa parça parça cepheye sürülmüş, bunlar anında mevzilerdeki birlikler ile birbirine karışmış, subay zayıatının da artmasıyla sık sık emir-komuta kopmuş ve sevk ve idare elden çıkmıştır. Bu nedenledir ki Seddülbahir’de cepheye giren her birlik kısa sürede erimiş, zayıat telafi edilemeyecek boyutta artmıştır.

Bu noktada gerek Arıburnu’nda gerek Seddülbahir’de gerçekleştirilen büyük Türk taarruzları ve karşı taarruzlarının arkasında, Enver Paşa’nın siyasi amaçlar doğrultusunda takındığı ısrarcı taarruz tavrının yattığını belirtmek gerekmektedir. Enver Paşa’nın Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı olarak özellikle birliklerin iaşesi ve lojistik işlerindeki çabaları nedeniyle Çanakkale Muharebelerindeki payı azımsanmayacak derecede önemlidir. Cepheyi sık sık ziyaret ederek buradaki komutan ve askerler ile yakından ilgilenmiş, ihtiyaçlarını temin etmeye çalışmıştır.

Çanakkale’de çok zayiata yol açan başarısız taarruzların bütün sorumluluğu da hiç şüphesiz sadece kendisinin üzerine yıkılamaz. Ancak 25 Nisan çıkarmalarının hemen ardından düşmanı bir an önce deniz dökmek için verdiği taarruz emirlerinin cephedeki gerçeklerden kopuk olduğu da çok açıktır. Nitekim başta Kuzey Grubu komutanı Esat Paşa ve Beşinci Ordu Kurmay Başkanı Kazım Bey olmak üzere bazı komutanların muhtelif zamanlarda bizzat Enver Paşa’ya yazarak taarruzların yarattığı olumsuz durumu anlatarak taarruzların durdurulması gerektiğini belirtmiş ancak karşılık bulamamışlardır. Enver Paşa’nın taarruz yönündeki ısrarlı tavrı Temmuz ortalarına kadar sürmüş, verilen muazzam boyuttaki zayiata karşılık hiçbir netice elde edilememesinin ardından nihayet savunmaya geçilmesine kanaat getirmiştir. Belli dönemlerde Çanakkale’yi ziyaret etmiş olsa da İstanbul gibi uzak bir yerden bu kadar yoğun devam eden muharebelerin gidişatına hakim olmasına imkan yoktu. Zira cepheden her daim sağlıklı haber alamıyor, çelişkili bilgiler geliyordu. Cephedeki komutanları daha çok dinlemeli ve siyasi nedenlerle taarruz konusunda ısrarcı olmayıp Beşinci Ordu Komutanlığının işine daha az karışmalıydı.

Seddülbahir özelinde ise, Beşinci Ordu Komutanlığı ile Başkomutanlık Vekaletinin yazışmaları ve resmi raporlar incelendiğinde, Enver Paşa ve Liman von Sanders’in Arıburnu’ndaki Kuzey Grubu’na itimat ederken, Seddülbahir’deki Güney Grubu’na hiçbir zaman tam anlamıyla güvenmedikleri ve burada ortaya çıkan taktik durumdan endişe duydukları anlaşılmaktadır. Bunun bir sonucudur ki muharebelerin en yoğun olduğu dönemde Kuzey Grubu’nda tek bir komutan (Esat Paşa) görev yaparken, Güney Grubu’nda tam üç kez komuta değişikliği yaşanmıştır.²¹⁰ Güney Grubu’nun karışık alt komutanlık makamlarında da sık sık değişiklik yapılmıştır. Bu bağlamda son ve en önemli değişiklik 6 Temmuz’da Weber Paşa’nın görevden alınarak yerine II. Ordu Komutanı Vehip Paşa’nın getirilmesidir. Yoğun muharebelerin ardından zayıflayan birliklerin yerine Trakya’daki İkinci Ordu tümenlerinin Seddülbahir’e kaydırılması

²¹⁰ Seddülbahir’deki komuta değişikliklerinde ilk iki komutan (Von Zodenshtern ve Weber Paşa) performansları yetersiz bulunduğu için görevden alınmıştır. Vehip Paşa ise muharebelerin artık fiilen bittiği dönemde 9 Ekim 1915 tarihinde Seddülbahir’den ayrılarak İstanbul’a hareket etmiştir. Bu tayinin nedeni başarısız performans veya bir başka olumsuz sebep değildir. İkinci Ordunun İstanbul’da yeniden tertiplenmesi ile alakalıdır. Vehip Paşa’nın yerine Cevat (Çobanlı) Paşa getirilmiş ve kendisi Güney Grubu’nun dördüncü ve son komutanı olmuştur. Öte yandan, Kuzey Grubu’nda da muharebelerin bu son döneminde bir komuta değişikliği yaşanmış ve Birinci Ordu Komutanlığına atanan Esat Paşa yerine Albay Ali Rıza Bey getirilmiştir. 8 Ağustos 1915’te kurulan Anafartalar Grubu Kumandanlığında da bir kez komuta değişikliği yaşanmış, Aralık ayında rahatsızlanarak İstanbul’a dönen Albay Mustafa Kemal Bey’in yerine Fevzi Paşa getirilmiştir.

suretiyle Güney Grubu güçlendirilmiş, yeni bir komutan ve kurmay heyeti ile yeni bir grup karargâhı oluşturulmuştur.

İtilaf komuta kademesi 12-13 Temmuz II. Kerevizdere muharebesinin ardından bütün dikkatini kuzeydeki harekât alanlarına (Arıburnu-Anafartalar) çevirmiş, Seddülbahir’de 25 Nisan’dan beri süren yoğun muharebeler devri kapanmış ve tahliye kadar her iki taraf da savunmaya çekilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, derinliğine tahkimat yapma gereğinin Seddülbahir Muharebelerinin bu son aşamasında Türkler tarafından daha yeni idrak edilmiş olmasıdır. Vehip Paşa, verdiği emirlerde tahkimatın önemi üzerinde durarak tümen komutanlarına bu hususta sık sık uyarılarda bulunmuştur. Temmuz ayına kadar taarruz yanlısı olan Enver Paşa’nın da bu tutumundan vazgeçerek derinlemesine siper ve tahkimat yapma gereğini yeni idrak ettiğini ve Seddülbahir’deki komutanların performansından memnun olmadığını Cemil Conk ile 19 Temmuz 1915 tarihinde aralarında geçen diyalogdan anlamak mümkündür:

“Biraz Seddülbahir cephesi ve Kerevizdere muharebelerinden bahsettik. Bu sırada [Enver Paşa] şunları söyledi: “Orada hâl artık mevzi muharebesi şeklini aldı. Umumi taarruz yerine mestûr yollar yaparak düşmana sokulmak, bu suretle düşmanın topçu ateşinden korunarak ara sıra baskınlar yapmak icabeder. Siperleri derinleştirmeli, içini oyup iyice tahaffuz etmeli.” Bu sözlerine karşı: “Evet öyle yapmak lazım ama yapamıyoruz. Çünkü tembeliz, vazife duygumuz zayıf.” Dedim. Buna; “Hep kusur zabitlerimizde” cevabını verdi.” (Conk, 1959, s.16).²¹¹

Yukarıdaki satırlardan anlaşılacağı üzere Cemil Conk tahkimat konusundaki eksikliği tembel olunmasına ve vazife duygusunun zayıflığına bağlarken, Enver Paşa ise bunun sorumluluğunu subaylar üzerine yıkmıştır. Mehmet Nihat’ın tespitleri de benzerdir:

“Öncelikle tahkimatın kıymet ve önemi hakkında gereği kadar güçlü bir inanç mevcut değildi. İkinci olarak, mevzi çatışmalarının gerektirdiği tahkimat şekli ve şebekesi henüz dikkatleri çekecek kadar bir zaman geçmemişti. [Siper] Muharebesini ve tahkimatı günden güne öğreniyorduk. Üçüncü olarak tahkimat araçları başlangıçta yok denecek gibiydi. Tahkimat malzemesi ancak son zamanlara doğru, belirli miktarda gelmeye başlamıştı. Bunların tahkimatı için gerekli zaman da kalmamıştı. Bu nedenle Güney Grubu’nda tahkimat gelişmesi tam manasıyla bir siper muharebesi başlaması ancak 13 Temmuz’dan sonra olmuştu.” (Sayılır, 2006, s.262).

²¹¹ Cemil Bey’in 7 Temmuz’da Domuzdere’den birliklere gönderdiği mesajında da benzer ifadeler yer almaktadır. Siperlerdeki subay ve askerlerin tahkimatın öneminin farkında olmadıkları ve tembel olduklarından bahsetmektedir: “Kazma ve kürek kullanmak, mevzilerimizi korumak ve düşmana büyük kayıplar verdirmemizi sağlamak adına tüfekten daha iyi bir araçtır. Askerlerimiz kazma ve kürek kullanmakta tembel ve yavaştır. Subaylara bu araç gereçleri kullanmanın önemini anlamaları emredilir. Kayıplarımızı azaltmanın tek yolu, siperlerimizi onarıp güçlendirmek, yedeklerimizi ve takviye kuvvetlerimizi müstahkem mevkiilerde tutmak ve atış hattında mümkün olduğunca az ikmal yapmaktır.” (AWM, AWM4 1/27/5 PART:2).

Mehmet Nihat'ın yukarıdaki cümleleri çok acı tespitler içermektedir. Özellikle son cümlesinde bahsettiği gibi, Güney Grubu'nda tahkimat işlerinin tam manasıyla başlaması 13 Temmuz'dan sonra olmuştur. Fakat zaten 13 Temmuz'da Seddülbahir'deki kanlı muharebeler fiilen sona ermiş bulunuyordu. Bu tarihe kadar gerekli tahkimatın yapılamaması neticesinde binlerce asker hayatını kaybetmişti.

Vehip Paşa'nın Temmuz ayında göreve geldikten sonra aldığı tedbirlerin Liman von Sanders ve Enver Paşa nezdinde de olumlu karşılandığı ve Seddülbahir'deki vaziyetin kuvvetlendiği inancının hasıl olduğu görülmektedir. Günümüze kadar konuyla ilgili yayımlanan Türk kaynaklarının genelinde de bu görüş hakimdir. Fakat, Vehip Paşa'nın İtilaf taarruzları son bulmak üzereyken Seddülbahir'e gelerek komutayı ele aldığı unutulmamalıdır. Kendisi geldikten sonra savunmanın derinlemesine oluşturulması için yeni tedbirler alındığı ve mevzilerin eskiye göre kuvvetlendirildiği bir gerçektir. Ancak, Vehip Paşa 8 Temmuz'da Seddülbahir'e gelerek komutayı ele almış ve son büyük İtilaf taarruzu olan 12-13 Temmuz II. Kerevizdere muharebelerinden sonra Seddülbahir'de büyük bir İtilaf taarruzu icra edilmediği için, alınan yeni tedbirlerin ne kadar etkili olup olmadığı hiçbir zaman test edilememiştir. İngiliz birliklerinin günlük istihbarat raporlarında da Seddülbahir'deki Türk savunma unsurlarının geçmişe oranla daha kuvvetli olduğuna dair bir gözlem olmadığını belirtmek gerekir.

Diğer yandan, İtilaf Ordusunun ana çıkarma bölgesinin Seddülbahir olduğu ve muharebelerin en başından itibaren sürekli taarruzlar ile Türk ordusunun direnişini buradan kırmaya çalıştıkları unutulmamalıdır. Zira Türk birlikleri bu taarruzlar neticesinde zaman içinde Kirte'ye yakın bir mesafeye kadar geri atılmıştır. Arıburnu'na çıkan Anzak Kolordusu ise Ağustos ayına kadar büyük bir taarruz gerçekleştirmemiş bilakis sürekli savunmada kalmıştır. İtilaf Ordusunun asıl sonucu Seddülbahir'de değil de Arıburnu'nda almak istemesi durumunda Kuzey Grubu'nun da (her ne kadar coğrafi olarak avantajlı konumda olursa da) benzer şekilde geri atılıp atılmayacağı ve Güney Grubu'nda yaşanan sıkıntılara benzer sorunlar yaşanıp yaşanmayacağı belirsizdir. Nitekim Ağustos muharebelerinde Arıburnu-Conkbayırı-Anafartalar hattındaki düşman taarruzları esnasında buralardaki Türk savunmasının zaafı da gün yüzüne

çıkmiş, cephe tıpkı 25 Nisan'da olduğu gibi bir kez daha çökme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.²¹²

Dolayısıyla, İtilaf Ordusu 25 Nisan'dan itibaren nerede ciddi bir harekât yaptıysa o bölgedeki Türk savunması zorlanmış ve zaafları ortaya çıkmıştır. Buna 25 Nisan Seddülbahir, Arıburnu ve hatta Kumkale oyalama çıkarmasında yaşanan muharebeler de dahildir. İtilaf Ordusunun en çok taarruza kalktığı bölge olan Seddülbahir'de yaşanan krizi ve komuta değişikliklerini bu çerçeveden okumak gerekir. Seddülbahir'deki başarısızlıklar daima cephedeki komutanlara mâl edilmiş ve ciddi bir komutan sirkülasyonu yaşanmıştır. Fakat Türklerin asıl savunma zaafları Ağustos ayındaki Anafartalar çıkarması ve Sarıbayır Harekatı esnasında gün yüzüne çıkmış, yaşanan buhran öncelikle İngilizlerin kendi yaptıkları hatalar, sonra da Mustafa Kemal Bey'in sorumluluk alarak muharebelere bizzat müdahale etmesi neticesinde gösterdiği olağanüstü çaba ve azimle atlatılmıştır.

Bütün bu bilgilerden çıkan sonuç; Beşinci Ordu Komutanlığının Çanakkale muharebelerini yönetirken çok ciddi hatalar yaptığıdır. 25 Nisan çıkarmalarında yapılan hataların birebir aynıları 6 Ağustos Anafartalar çıkarması sırasında da tekrarlanmış, neyse ki İngilizler bu hatalardan faydalanamamışlardır. Seddülbahir özelinde de muharebelerinin ilk gününden itibaren komuta kademesinde büyük bir organizasyon bozukluğu yaşanmış ve zaman içinde Türk tahkimat yöntemleri ve araçlarının yetersiz olduğu görülmüştür. Yapılan hataların bedelini Türk askerleri hayatlarıyla ödemiş, akıttıkları kan sayesinde zafer kazanılmıştır. Türk komuta kademesi, İtilaf Ordusunun Seddülbahir muharebelerinin son safhasında uyguladığı “kopar ve tut” taktiği karşısında da pratikte bir çözüm üretememiştir. Bu muharebelerde Güney Grubu'nun zayıflığı savunmada olunmasına rağmen İtilaf Ordusunun yaklaşık iki katıdır.

Bir başka eleştiri konusu da Ordu komutanı Liman von Sanders'ten başlayarak ordunun bazı kritik kademelerinde Alman komutanların yer almasıdır. Güney Grubu'nda çeşitli dönemlerde görev almış Alman subayların çokluğu göze çarpmaktadır. Bu, üzerinde durulması gereken bir konudur. Seddülbahir'de görev yapan üç grup komutanından

²¹² Arıburnu'ndaki Anzak Kolordusu, 25 Nisan çıkarmalarından sonra ilk kez 6 Ağustos tarihinde ciddi bir taarruza kalkmış ve Kanlısirt'in bir bölümünü ele geçirmiştir. Seddülbahir'deki muharebelere benzer şekilde, Kanlısirt'ta Avustralyalılara kaybedilen siperlerin geri alınması için dört gün boyunca karşı taarruzlara kalkılmış ancak siperler geri alınamadığı gibi şehit düşen iki alay komutanı (47. Alay Komutanı Binbaşı Tevfik ve 15. Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü) başta olmak üzere toplam 7.164 zayıt verilmiştir. Buna karşılık Avustralyalıların zayıtı 1.700 kadardır (Kıbıl, 2017, s.266).

ikisi Almandır (von Zodenshtern ve Weber Paşa). Trommer Paşa da kolordu komutanı olarak görev yapan bir başka Alman subaydır. Tümen komutanları arasında Albay Kannengiesser, Albay Nicolai ve Albay Hovik gibi komutanların yanında karargâhta görev yapan Carl Mühlmann gibi subaylar da dikkat çekmektedir. İçlerinde fedakârca görev yapmış birlik komutanları olsa da çoğu Alman subayın Türk subayları ile anlaşılamadığı çeşitli hatıra ve raporlarla sabittir. Dil farklılığı nedeniyle de birtakım sıkıntılar yaşanmış, Mayıs ayındaki gece taarruzlarında bunun acı sonuçlar doğurduğu görülmüştür. I. Dünya Savaşının ilerleyen dönemlerinde sayıları sürekli artan Alman komutanların varlığı, başta Mustafa Kemal olmak üzere Türk komutanlar tarafından sürekli eleştirilmiştir.

Daha önce bahsedildiği gibi, Balkan Savaşı'ndan sonra yapılan reformlar neticesinde okuma-yazma dahi bilmeyen alaylı subaylar ordudan atılmış, subay kadroları gençleştirilmiş ve hareket kabiliyeti kısmen de olsa arttırılarak, birlikler genç ve yetenekli kurmay subaylara emanet edilmiştir. Bunun faydası Çanakkale'de görülmüştür.²¹³ Yüksek komuta kademesinin önemli yanlışlarının yanında, tümen seviyesinden başlayarak alt kademelere indikçe, yetenekli bazı Türk subayları her türlü olumsuzluğa rağmen iyi performans sergilemişlerdir. Bu konuda bir genelleme yapmak, bütün subayları veya erleri kahraman ilan etmek mümkün değildir zira her orduda görevini iyi veya kötü yapan subaylar/askerler vardır. Ancak bazı Türk subaylarının muharebe alanında kritik anlarda inisiyatif almaktan kaçınmamaları Türkler lehine fark yaratan en önemli husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Küçük rütbeli subayların askerlerinin yanında ateş hattında omuz omuza fedakârca çarpışmaları ve askerlerine moral vermeleri de Türk ordusunun direnme kapasitesini arttırmıştır. Türk askerlerinin genel olarak maneviyatının ve moralinin yüksek olması ve Çanakkale'de vatan savunması yapıldığı bilinci askerlerin performansını arttırmış, her türlü zorluğa göğüs gerilmiştir.

Şüphesiz, savaş alanlarında maneviyat son derece önemlidir. Çanakkale'deki Türk askerlerinin moral olarak iyi ve maneviyatının yüksek olmasında askerler arasında dolaşan alay müftüleri ve tabur imamlarının (gerektiğinde bizzat askerlerle birlikte

²¹³ Bu reformlar sayesinde ki Mustafa Kemal, henüz kurmay yarbay rütbesindeyken tümen komutanı olmuş ve tarih sahnesine ilk adımı atma fırsatını yakalamıştır. Ağustos ayında ise albay rütbesiyle emrindeki altı tümenle fiilen bir ordu boyutunda Anafartalar Grup Komutanlığını başarıyla yürütmüş ve kazandığı başarılarla adını halk arasında ilk kez duyurmuştur.

savaşmışlardır) rolleri büyüktür.²¹⁴ Henüz birkaç yıl önce Balkan Harbi'nde kötü idare edildiği için dağılan askerler, iâşesini düzenli aldığı ve iyi idare edildikleri zaman neler yapabileceklerini göstermişler ve düşmanlarının dahi saygısını kazanmışlardır.

I. Dünya Savaşındaki merkeze uzak savaşılan diğer cephelere göre Çanakkale'de lojistik organizasyon ve iâşenin daha düzenli olması da muharebelerin kazanılmasında önemli etkenlerden biri olmuştur. Bölgenin başkent İstanbul'a yakın olması nedeniyle eldeki bütün imkanlar Çanakkale'deki orduya akıtılmış, muharebelerin sonuna kadar iâşe hususunda büyük bir sorun yaşanmamıştır. Bu noktada, Türk askerlerinin aç, susuz veya her türlü donanım ve teçhizatın yoksun perişan halde savaştığı hakkındaki yorumların hiçbir şekilde gerçeği yansıtmadığını ifade etmek gerekir. Yoğun muharebelerin devam ettiği günlerde ön siperlere yemek ulaştırma sıkıntısı haricinde askerler aç savaşmamış, ambarlarda daima birkaç hafta yetecek kadar gıda maddesi depolanmıştır. Gerek resmî belgelerden gerek Çanakkale'de savaşmış askerlerin anılarından gerekse İngilizlerin eline düşen Türk esir ifadelerinden çıkan sonuç budur.²¹⁵

İtilaf Devletleri'nin yaptığı hatalar ve yanlışlar dolayısıyla hareketin başarı şansını daha ilk andan itibaren asgari düzeye indirdikleri ve Türklerin kendilerine sundukları fırsatları değerlendiremedikleri daha önce belirtilmişti. Hiç şüphesiz, bu harekât sadece kendi yaptıkları hatalardan dolayı kaybedilmemiştir. Çanakkale Boğazı'nı ele geçirmek için gönderilen kuvvet ne kadar kötü eğitilmiş, deneyimsiz veya donanımsız olursa olsun veya harekât ne kadar kötü tasarlanırsa tasarlansın, durdurulmasaydı başarılı olacaktı. Türk askerleri, komuta kademesinde yapılan taktik yanlışlara rağmen ne pahasına olursa olsun vatanlarını savunmuşlar ve düşmanı durdurmuşlardır.

²¹⁴ Çanakkale'deki Türk askerlerinin maneviyatının yüksek olduğu genel kabul görmüş bir kanıdır ve bu tespit genel olarak doğrudur. Ancak, İngiliz askeri istihbarat raporlarındaki Türk firarilerin ifadeleri incelendiğinde bazı Türk askerlerinin İtilaf Ordusuna sığındığı, komutanlarının kötü davranışlarından şikayetçi oldukları, savaşmaktan yorulduklarını ve kötü şartlarda savaştıklarından dolayı şikâyet ettikleri görülmektedir. Bu gerçekleri de görmezden gelmemek gerekir. Diğer yandan, Osmanlı Devleti'nin kaynaklarını hızla tüketmesi sonucunda özellikle savaşın ilerleyen döneminde, 1917 ve 1918'de uzak cephelerde savaşan birliklerin yeterince desteklenememesi neticesinde çok ciddi sayılarda firar hadiseleri yaşanmış, subaylar askerlerine hakim olmakta zorlanmışlardır. Özellikle artık çözülme aşamasına girilen 1918 yılındaki firar rakamlarına bakıldığında, Çanakkale'deki firar hadiselerinin az olduğu söylenebilir. Bunun en önemli nedeni henüz savaşın ilk dönemlerinde olduğu için devletin bütün kaynaklarını Çanakkale'ye akıtması ve savaşın siper savaşı niteliğinde olmasından dolayı büyük bir vicat hareketinin yaşanmamasıdır.

²¹⁵ Bir örnek vermek gerekirse, İngilizlere esir düşen 72. Alay'dan Er Hasan Sadullah, sabah erken saatlerde çorba, öğlen peynir, zeytin ve kuru üzüm, akşamları ise bulgur ile birlikte fasulye veya bezelye, bazen de bu sebzelerin haşlamalarını yediklerini belirtmiştir. Bunun gibi esir ifadelerini çoğaltmak mümkündür (TNA, WO 95/4283).

Çanakkale Muharebeleri, ilerleyen yıllarda kaçırılan fırsatlarla anılan bir savaş olarak görülmüştür. Bu, özellikle kaybeden taraf olarak İngilizler tarafından sıklıkla dillendirilmiştir. Hamilton'ın karargâh subaylarından olan ve harekâtın resmi tarihini yazan Aspinall Oglander, eserinde “Son Söz” başlığını attıktan sonra şu cümleleri yazar:

“Çanakkale seferi, başlangıçtaki parlak sebepler, gayedeki muhteşem ümitler ve sonundaki talihsiz akıbetle dünyanın klasik faciaları arasında daima yer bulacaktır. Bu hikâye, kaybedilmiş fırsatlar serisinden ve nihayet başarısızlıktan ibarettir.” (Oglander, 2005, c.II, s.530).

İtilaf Ordusunun birkaç kez ayağına gelen fırsatları kaçırdığı doğrudur. Ancak bu fırsatlardan faydalanılsaydı dahi zafer elde etmelerinin garantisi yoktu. İtilaf ordusunun ilk günden beri uzaktan izledikleri Alçıtepe ele geçirilseydi bile bu muharebelerin bittiği anlamına gelmiyordu. Zira Alçıtepe İngilizlerin umduğu gibi Boğaz'ın en dar yerindeki Türk tabyalarına net bir görüş sağlamadığı gibi, Türkler daha geride oluşturulan mevzilere geçecekler ve burada savunmaya devam edeceklerdi. Aynı şekilde Arıburnu bölgesine hakim Conkbayırı-Kocaçimentepe hattının ele geçirilmesi, hatta Akdeniz Seferi Kuvvetinin Kilitbahir'e inmesi bile savaşın tamamen bittiği anlamına gelmemekteydi. Boğaz'ın Anadolu yakasındaki bölgeler Türk birliklerinden tamamen temizlenmeden Boğaz'dan temiz bir geçiş garantisi verilemezdi. Kilitbahir Platosu ele geçirilince Osmanlı Devleti'nin savaştan çekileceği veya İstanbul'da büyük isyanlar-ihtilaller olacağı düşüncesi ise aşırı iyimser bir tutumdan başka bir şey değildi. İstanbul'a daha çok uzun bir yol vardı ve mücadele son ana kadar sürecekti.

Çanakkale Muharebelerinin, hiç şüphesiz, Türk ve dünya tarihi açısından çok önemli siyasi, askeri ve toplumsal sonuçları olmuştur. Ancak muharebelerin diğer sonuçları ne olursa olsun, insan hayatı üzerindeki etkisi tartışılmaz derecede büyüktür. I. Dünya Savaşı'nın en kanlı muharebelerinden birinin cereyan ettiği Gelibolu Yarımadası'nın son derece dar arazisinde her iki taraftan yüz binlerce genç insan hayatını kaybetmiş, yaralanmış, sakat kalmış veya esir düşmüştür. Her iki tarafın kayıpları ile ilgili tartışma, günümüzde hâlâ devam etmekte, çeşitli kaynaklarda verilen zayıat rakamları farklılıklar göstermekte ve birbirini tutmamaktadır. Bunun başlıca nedeni, muharebelerin aralıksız ve yoğun sürdüğü günlerde sağlıklı zayıat listeleri tutulamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Tutarsız ve eksik zayıat rakamları Türk tarafında daha çok göze çarpsa da İtilaf tarafında da farklı rakamlar verilmiştir. Yine günümüzde

zayıat ifadesinden sadece ölü sayısı algılanmaktadır ki bu kesin olarak yanlıştır. Zayıat ifadesi sadece ölü değil, yaralı, esir, kayıp ve hasta gibi savaşma vasfını kaybetmiş askerlerin tümünü tanımlamaktadır.

Çanakkale Harekatinin resmi tarihini yazan Aspinall Oglander'in verdiği rakamlara göre İngiliz zayıatı 43.000 er ve subay ölü, kayıp veya esir, 72.000 yaralı, 90.000 hasta toplam 205.000 kişidir. Çanakkale Komisyonu 1919 yılında yayınladığı nihai raporunda ise 31.389 ölü, 78.749 yaralı ve 9.708 kayıp olmak üzere toplam 119.846 rakamı verilmiştir (Final Report of the Dardanelles Commission, 1919, s.86).²¹⁶ İngiliz zayıatı ile ilgili en detaylı resmi rakamlar İngiliz sağlık hizmetleri resmi tarihinde verilmiş ve aylık zayıat listesi çıkarılmıştır:

1915 Gelibolu	Muharebede veya Yaralarından ölen		Yaralı		Kayıp		Toplam	
	Subay	Diğer Rütbeler	Subay	Diğer Rütbeler	Subay	Diğer Rütbeler	Subay	Diğer Rütbeler
Nisan	133	2.103	259	6.334	3	209	395	8.646
Mayıs	226	4.447	516	11.771	1	140	743	16.358
Haziran	307	4.548	479	11.274	50	1.196	836	17.018
Temmuz	136	1.878	224	5.456	11	449	371	7.783
Ağustos	637	10.130	1.110	29.475	182	5.304	1.929	44.909
Eylül	63	1.398	130	3.509	2	49	195	4.956
Ekim	46	889	118	2.502	2	22	166	3.413
Kasım	61	1.313	96	3.050	1	19	158	4.382
Aralık	41	678	59	1.627	-	13	100	2.318
Ocak	10	345	19	512	-	1	29	858
Toplam	1.660	27.729	3.010	75.510	252	7.402	4.922	110.641

Tablo 32: İngiliz Birliklerinin Aylık Zayıat Rakamları (Hastalık Hariç) (History of the Great War-Medical Services General History, 1924, c.IV, s.57).

Hastanelere yapılan hasta başvurularının sayısı, operasyonların belirli aşamalarında sağlıklı kayıt tutulmadığı için tam olarak tespit edilememiştir. Ancak tıbbi birimlerin kabul ve taburcu defterlerine göre Gelibolu'da hastalık nedeniyle hastanelere giden asker sayısı 84.084'tür. Bu rakam içinde hastalıktan ölenlerin sayısı ise 1.307 olarak kaydedilmiştir. Diğer yandan, Savaş Bakanlığı tarafından yayınlanan istatistiki özet

²¹⁶ Dikkat çektiği üzere, Çanakkale Komisyonu raporunda verilen bu rakamlara hasta sayısı dahil edilmemiştir. Diğer yandan bu rakamlara İngiliz sömürgesi olarak Çanakkale'ye getirilen Avustralya-Yeni Zelanda ve diğer ulusların kayıpları da dâhildir.

kitapçığında, 4.000'den fazla askerin hastalıktan öldüğünü belirtilmektedir. Dolayısıyla bu iki kayıt arasında çok büyük bir tutarsızlık olduğu açıktır. Çanakkale cephesi, İngilizlerin Batı Cephesinden sonra I. Dünya Savaşında en çok zayıat verdikleri ikinci cephe olmuştur. Çanakkale'deki İngiliz askerlerinin %22.83'ü kaybedilmiş, muharebeye sürülen her dokuz adamdan ikisi zayı olmuştur.²¹⁷

Fransız zayıatına gelince, İngiliz resmi tarihi Fransız zayıatını (hastalık dahil) 47.000 olarak vermiştir. Fransız resmi tarihinde verilen rakam ise (hastalık hariç) ölü, yaralı ve kayıp toplam 27.169'dur. İngilizlerin Çanakkale'deki zayıatlarına orantısal olarak bakıldığında, Fransız resmi tarihinde verilmeyen hasta sayısının yaklaşık 20.000 olması mantıklı gözükmektedir. Neticede Fransız resmi tarihinde verilen 27.169 ölü, yaralı ve kayıp yanında, 20.000 askerin de hastalıktan savaş dışı kaldığı hesaplanırsa İngiliz resmi tarihinde verilen 47.000 sayısına ulaşılabilir.

Dönem	Ölü			Yaralı			Kayıp			Genel Toplam
	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	Subay	Er	Toplam	
25Nisan-14 Mayıs	75	1189	1264	161	6472	6633	25	3128	3153	11.050
15-31 Mayıs	19	262	281	16	1250	1266	6	332	338	1885
Haziran	41	825	866	81	4463	4544	6	1691	1697	7.107
Temmuz	30	634	664	62	2685	2747	3	787	790	4.201
Ağustos	7	365	372	22	1066	1088	2	104	106	1.566
Eylül	3	80	83	2	397	399	-	3	3	485
Ekim	-	68	68	3	230	233	-	-	-	301
Kasım	3	35	38	4	209	213	-	2	2	253
1 Aralık-6 Ocak	4	66	70	3	245	248	-	3	3	321
Toplam	182	3524	3706	354	17017	17371	42	6050	6092	27.169

Tablo 33: Çanakkale Muharebelerinde Fransız Zayıatı (Ölü, Yaralı ve Kayıp) (AFGG VIII/1, 1923, Appendixe:5, s.549).

Türk zayıatı hususunda da çeşitli kaynaklarda verilen rakamlar farklılık göstermektedir. Çanakkale'de verilen şehit sayısı bazı kitaplarda 250.000 olarak belirtilir ki bu kesin

²¹⁷ Kıyaslama yapılması açısından bu oran Batı Cephesinde %55.99, Mezopotamya'da ise %15.79'dur. Çanakkale'de %22.83 olan zayıat oranının içinde %6.32'si ölü, %14.93'ü yaralı, %1.58'i ise kayıptır. Sadece ölülerin verildiği liste incelendiğinde ise; 1.662 subay ve 27.799 er muharebe esnasında veya aldığı yaralardan, 123 subay ve 3.938 er ise hastalık veya diğer sebeplerden öldüğü görülmektedir. (Statistics of the Military Effort of the British Empire During the Great War 1914-1920, 1922, s.243-248).

olarak yanlış bir ifadedir. Bu rakam toplam zayıat rakamıdır, şehit sayısı değil. Türk Genelkurmayının verdiği rakamlara göre; Aralık 1915 sonuna kadar toplam zayıat 210.695'tir. Seddülbahir'in boşaltıldığı 9 Ocak 1916 tarihine kadar zayıatın 213.187'yi bulduğu bilgisi elde edilmiştir. Verilen zayıat rakamları içindeki şehit sayısı 589'u subay olmak üzere toplam 57.263 askerdir (Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, 2012, Kitap III, s.466). Liman von Sanders anılarında toplam zayıatı 218.000, bu sayının içerisindeki şehit miktarını 66.000 olarak vermiştir. Bu rakamları birliklerin zayıat çizelgelerine bakarak verip vermediği ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak gerek genelkurmayın gerek Liman von Sanders'in verdiği şehit rakamlarının muharebe alanında ölen askerlerin sayısı olduğu unutulmamalıdır.

Çanakkale'de muharebeler başladığı andan itibaren yaralılar cephe gerisine akmaya başlamıştır. Yaralı konusu, üzerinde durulması gereken bir konudur. Beşinci Ordudan geriye nakledilen yaralı ve hasta sayısı, Aralık ayı da dâhil edildiğinde toplam 110.220 yaralı, 70.939 hasta ve hava değişimine muhtaç kişidir. Kayıtlara geçmeyen rakamlarla bu sayının 200.000'i bulunduğu tahmin edilmektedir (Erdemir,2021,98). Bunlardan memleketlerine gönderilen askerlerden kaçının tekrar cepheye döndüğü, kaçının firar ettiği ve kaçının memleketinde vefat ettiği ile ilgili net rakam vermek mümkün değildir. Dr. Hikmet Özdemir'in, *Hastalıklardan Ölümler 1914-1918* adlı eserinde, ATASE belgeleri referans alınarak düzenlenen "hastane kayıtlarına göre kayıplar" tablosunda, Çanakkale'de hastalıktan ölen asker sayısı 44.407, yaralarından ölen asker sayısı ise 7.756 olarak verilmiştir (Özdemir, 2012, s.139). Tabip General Kemal Özbay, *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler* adlı önemli eserinde büyük muharebelerdeki Türk kayıpları aşağıdaki tabloda ayrıntılı şekilde verilmiştir:

Muharebe	Günü	Birlikler	Şehit ve Yaralı
Boğaz'ı Zorlama	18 Mart 1915	Müstahkem Mevkii	115
Seddülbahir	25-26 Nisan 1915	Güney Grubu	1.898
Kumkale	25-26 Nisan 1915	Asya Grubu	1.730
Arıburnu	25 Nisan-2 Mayıs 1915	Kuzey Grubu	14.155
Güney Grup Gece Savaşı	3-4 Mayıs 1915	15. Tümen	3.000
II. Kirte	6-8 Mayıs 1915	Güney Grubu	2.000
Arıburnu	19-20 Mayıs 1915	Kuzey Grubu	10.000
III. Kirte	4-6 Haziran 1915	Güney Grubu	9.000
Kerevizdere	21-22 Haziran 1915	Güney Grubu	6.000
Zığındere	28 Haziran 1915	Güney Grubu	2.000
Zığındere	28 Haziran-5 Temmuz 1915	Güney Grubu	9.000
Zığındere	5 Temmuz 1915	3 ve 5. Tümenler	4.991
Kerevizdere	12-13 Temmuz 1915	4,7 ve 8. Tümenler	9.575
Bütün cephede	25 Nisan-13 Temmuz	Güney ve Asya Grubu	58.641
Zığındere-Kirte	6-8-13 Ağustos 1915	Güney Grubu	7.510
Kanlısirt	5-8-9 Ağustos 1915	16. Tümen	6.930
Conkbayırı	6-8-10 Ağustos 1915	Kuzey Grubu	9.200
Arıburnu	6-8-10 Ağustos 1915	19. Tümen	2.000
Anafartalar	9 Ağustos 1915	12. Tümen	1.085
Anafartalar	9 Ağustos 1915	7. Tümen	978
Anafartalar	10 Ağustos 1915	12. Tümen	413
Anafartalar	9-13 Ağustos 1915	7 ve 12. Tümenler	3.536
Anafartalar	21-23 Ağustos 1915	Anafartalar Grubu	679
Arıburnu-Anafartalar	6-22 Ağustos 1915	Anafartalar Grubu	18.000
Savunmanın Tümü	25 Nisan 1915- Ocak 1916		180.436

Tablo 34: Türk Birliklerinin Cephelere Göre Kayıpları (Özbay, 1976, s.239-240).

Yukarıdaki tabloya savaş sonunda hasta ve zayıf olduklarından evlerine gönderilen 64.440 asker de eklenince zayıyatın 250.000'e yaklaştığı görülmektedir. Genelkurmayın verdiği net rakamlar haricinde, Çanakkale Muharebelerinde yaralandıktan veya hastalandıktan sonra ölenler de dâhil edildiğinde 100.000 civarı şehit ve toplamda 250.000'den fazla zayıyat verildi dersek yanlış olmayız.

Tarafların genel zayıyat rakamları bu şekildeyken, Seddülbahir özelinde her iki tarafın ne kadar zayıyat verdiğini tespit etmek daha güçtür. Ancak, 25 Nisan'dan Ağustos ayına kadar kısa aralıklar haricinde sürekli devam eden çatışmalarda en kanlı muharebelerin Seddülbahir'de gerçekleştiği göz önüne alındığında, her iki ordu adına Çanakkale Muharebelerinde en çok zayıyat verilen bölgenin Seddülbahir olduğu tespiti kolayca

yapılabilir. Seddülbahir’de savaşılan İngiliz tümenlerinden sadece iki tanesinin muharebe günlüklerinde net zayıat rakamları verilmiştir. Buna göre 29. Tümen’in Seddülbahir’deki toplam zayıatı 21,969 (hastalık dahil) iken,²¹⁸ 42. Tümen’in zayıatı 395 subay ve 8.152 erdir (hastalık hariç) (Gibbon, 1920, s.62). Kesin rakamları vermek mümkün olmamakla birlikte, Güney Grubu karargahındaki kurmay subaylardan Mehmet Nihat, 12-13 Temmuz II. Kerevizdere muharebeleri hariç Güney Grubu’nun şehit, yaralı ve kayıp sayısını 99.855 olarak vermektedir. Yine kendi tespitine göre 7. Tümen taburlarının her biri 72-75 subay kaybetmiştir. Diğer tümenlerin de subay kayıpları ortalama bu verilen rakam civarında olmalıdır (Sayılır, 2006, s.263). Seddülbahir’de gerçekleştirilen büyük muharebelerde verilen karşılıklı zayıat rakamları

hesaplandığında tarafların zayıatı hakkında genel bir fikir edinilebilir.

	İtilaf	Türk
25-30 Nisan 1915	4.447	4.275
1/2 ve 3/4 Mayıs Türk Gece Taarruzları	2.780	10.000 (ortalama)
II. Kirte Muharebesi	6.500	2.000
III. Kirte Muharebesi	6.500	9.500 (ortalama)
I. Kerevizdere Muharebesi	3.436	5.879
Zığındere Muharebesi	6.000 (ortalama)	15.845
II. Kerevizdere Muharebesi	4.276	9.575 (Bu rakam içinde verilen 4.561 kayıp sayısı tartışmalıdır)
Ağustos Taarruzu (6-13)	4.401	7.510
Toplam	38.340	64.584

Tablo 35: Seddülbahir Gerçekleştirilen Büyük Muharebelerde Verilen Zayıat Rakamları (Ölü, Yaralı ve Kayıp)²¹⁹

Yukarıdaki tablo incelendiğinde, 6 kilometre uzunluğundaki Seddülbahir cephesinde yaşanan muharebelerin yoğunluğu daha iyi anlaşılacaktır. Fakat bu rakamlardan elde edilecek asıl sonuç, Türklerin savunmada olan taraf olmalarına rağmen İtilaf

²¹⁸ 25 Nisan’da Seddülbahir çıkarmalarını gerçekleştiren bu tümen, Ağustos ayına kadar daima ön hatta savaşmış, Anafartalar cephesinin açılmasının ardından 21 Ağustos 1915 tarihinden itibaren buradaki muharebelere de katılarak ciddi oranda zayıat vermiştir. Tümenin bütün Çanakkale muharebelerindeki toplam zayıatı 1.255 subay ve 32.756 erdir. Bunun 21.969’u Seddülbahir’de, 12.942’si ise Anafartalar’da verilmiştir. Rakamlardan da kolayca anlaşılacağı gibi, Çanakkale Muharebelerinde en çok zayıat veren İngiliz tümeni 29. Tümen’dir (TNA, WO 95/4305).

²¹⁹ Bu tablo, resmî belgeler, Fransız ve İngiliz resmi tarihi ile Türk genelkurmayının verdiği rakamlar baz alınarak hazırlanmıştır. Bazı muharebelerde farklı rakamlar verildiği için ortalaması alınmıştır. Rakamlara hastalık sayıları ile büyük muharebeler haricindeki günlerde verilen günlük zayıat sayıları dahil değildir. Diğer taraftan, Güney Grubu karargâh subaylarından Mehmet Nihat’ın verdiği bilgiye göre en sakin dönemlerde bile Seddülbahir’de günlük 150 ila 400 asker kaybedildiği unutulmamalıdır.

ordusundan çok daha fazla kayıp vermesidir. Görüldüğü gibi, II. Kirte Muharebesi haricinde bütün muharebelerde verilen kayıp düşmana oranla daha fazladır. Bu tablo Seddülbahir muharebelerinin Türkler adına iyi yönetilmediğini kanıtlayan unsurlardan biridir. Sonuç olarak, zayıfın bu denli yüksek olmasının dört temel sebebi vardır. 1- Tahkimata gereken önemin verilmemesi, 2-Düşmanın yıkıcı topçu ateşi karşısında ön hatların gereksiz kalabalık tutulması, 3-Kaybedilen siperleri almak için acele ve iyi planlanmayan karşı taarruzlara kalkılarak, cepheye her gelen takviye kuvvetin parça parça muharebeye sokulması suretiyle sevk ve idarenin elden çıkması. 4-Yoğunlaşan muharebeler esnasında ön hatlarda yaşanan intizamsızlık ve kaos.

Çanakkale Muharebeleri'nin Türk zaferiyle sonuçlanması I. Dünya Savaşı'nın geneline de etki etmiş ve savaşın gidişatı kesin olarak değişmiştir. Çanakkale Boğazı'nın geçilememesi neticesinde İstanbul'un işgal edilerek Osmanlı Devleti'nin teslim olması engellenmiş ve savaş uzamıştır. Tahliyeden sonra Yarımada'daki Türk tümenleri serbest kaldıktan sonra Rusların üzerindeki baskı artarken, ilerleyen dönemde İngilizlerle Arap Yarımadası, Mezopotamya ve Suriye'de karşı karşıya gelinmiştir. Her iki devlet de uzun süren bu mücadelede beşerî ve iktisadi kaynaklarının önemli bir kısmını tüketmek zorunda kalmıştır. Hatırlanacağı üzere, İtilaf Devletlerinin Çanakkale üzerine harekât planlamasındaki temel amaçlardan biri de İstanbul'un ele geçirilip Osmanlı Devleti savaş dışı kalmasıyla tarafsız Balkan devletlerinin kendi taraflarında savaşa gireceği beklentisiydi. Çalışmanın ilk bölümünde bahsedildiği gibi, Balkan devletlerinin blok halinde İtilaf Devletleri safında savaşa gireceğini düşünmek aşırı iyimserlikten öte bir düşünce değildi. Ancak Çanakkale'nin 1915 baharında geçilememesi ve savaşın uzaması üzerine Bulgaristan İttifak Devletleri tarafında savaşa girmiş, Yunanistan ve Romanya ise bir süre daha tarafsızlıklarını koruma stratejisi uygulamıştır. Özellikle Bulgarların karşı tarafta savaşa girmesiyle Balkanlardaki dengeler İttifak Devletleri lehine değişmiştir.

Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının ele geçirilememesi neticesinde İtilaf Devletleri ile Rusya arasında irtibat kurulamamış, Alman ablukası altında olan Rusların içinde bulunduğu çıkmaz durum devam etmiştir. 1915 yılında Rusların içinde bulunduğu durum dikkate değerdir. Yüzyılın başından beri siyasi ve iktisadi krizler ile boğuşan Rusya, savaşın başlamasının ardından kaynaklarını en hızlı şekilde tüketen ülke olmuş, 1915 yılında Almanya ve Avusturya-Macaristan orduları karşısında peş peşe

mağlubiyetler alarak tam bir felakete uğramışlardır.²²⁰ Genel kanı, Çanakkale geçildikten sonra Rusya'ya yardım ulaştırılabilseydi Rusların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu karşısında avantajlı konuma geçeceği yönündedir. Ancak burada üzerinde durulması gereken nokta İngilizlerin 1915'te Ruslara ne kadar yardım edebileceği hususudur. Çalışmanın ilk bölümünde anlatıldığı üzere, İtilaf Kuvvetleri Çanakkale'yi geçip İstanbul'a girseydi bile, Rusya'ya savaş malzemesi ve erzak taşıyacak yeterli gemiye sahip değildi. İngiliz Hükümetinin mühimmat üretimindeki eksiklik nedeniyle Mayıs 1915'te düştüğü ve savaş malzemeleri üretiminin ancak 1917 yılında tatmin edici seviyeye ulaştığı akıllardan çıkarılmamalıdır. Dolayısıyla, 1915 yılında İngiltere-Fransa ve Rusya'nın ayrı ayrı içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında, Çanakkale geçilseydi bile Bolşevik İhtilalinin önüne geçilip geçilemeyeceği üzerine konuşmak zordur. Kesin olan şey, kendi birliklerine yetecek kadar bile mühimmat temin etmekte zorlanan İngiltere'nin aynı zamanda Rus ordusunu ayakta tutacak tedarikleri sağlama hususunda yeterli kapasiteye sahip olmadığı ve müttefiklerinden yardım alamayan Rusların zaman içinde Polonya ve Galiçya'dan geri atıldıklarıdır. Kısa vadede İstanbul'u ele geçirme rüyası ise tamamen son bulmuştur.

Rus ordusunun içinde bulunduğu güç durum bir yana, Rus halkı 1915 sonuna gelindiğinde açlık ile karşı karşıydı. Toplumsal ayaklanmaların çıkmasından korkulmakta, Rus Çarının tek başına Almanya'dan ateşkes talep etmesinden endişe duyulmaktaydı. İtilaf devletlerinin, Çanakkale Boğazı'ndan geçememesi neticesinde Rusların ümitleri yok olmuş ve halkta çarlığa karşı halihazırda var olan nefret duyguları iyiden iyiye artmıştır. 1916 yılı, çarlığa karşı gittikçe şiddetlenen muhalefetin yarattığı atmosfer içinde geçilmiş ve nihayetinde 1917'deki Bolşevik İhtilali ile çarlık rejimi yıkılmış ve Rusya savaştan çekilmiştir. Çanakkale'deki İtilaf yenilgisi Bolşevik Devriminin nedenlerinden biri olmasa da mevcut süreci hızlandırdığı söylenebilir.

Rusya'nın 1917 yılında savaştan çekilmesi ve çarlığın yıkılması yakın dönem Türk tarihi açısından da son derece kritik bir gelişmedir. Zira 1917-1918 yıllarında Filistin, Irak ve Suriye'de İngilizlerden arka arkaya darbeler yiyerek gerileyen Türk orduları, eğer Rusya savaştan çekilmemiş olsaydı aynı anda doğudan Anadolu'nun içlerine girmiş kalabalık Rus ordusuyla savaşmak zorunda kalarak iki yönden kısıtılacak

²²⁰ Galiçya, Polonya ve Litvanya'nın tümü kaybedilmiş, bu mağlubiyetlerin sonunda 151.000 ölü, 683.000 yaralı ve 895.000 esir olmak üzere toplam 1.729.000 asker zayıat vermişlerdir. Her türden imkansızlığın yaşandığı cepheelerde savaşan askerlerin hepsine tüfek dağıtılamamıştır (Renouvin, 2004, s.354).

(Ruslar 1917’de savaştan çekilmeden önce Erzurum-Trabzon gibi şehirleri işgal altında bulunduruyordu) ve muhtemelen 30 Ekim 1918’den daha önce ve çok daha ağır şartlarda kurtuluş mücadelesine hazırlanmaya çalışılacaktı.

Diğer taraftan, 1919 yılından sonra Bolşevikler ile Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Ankara Hükümeti arasında kurulan sıcak ilişkiler Milli Mücadele tarihimiz açısından son derece önem arz etmektedir. Tarihsel düşman olarak görülen, Boğazlarda ve Türk topraklarında gözü olan çarlık rejiminin yıkılarak yerine Bolşeviklerin gelmesi, 1919 yılında başlayan Türk Bağımsızlık Savaşı açısından büyük bir şanstır. Bilindiği gibi, Ankara Hükümeti’nin yurt dışındaki en büyük destekçisi Bolşevik Rusya olmuş, uluslararası arenada yalnız olan bu iki hükümet ortak çıkarları doğrultusunda yayılmacı emperyalizm ile mücadele etmişlerdir. Aksi takdirde Türk tarihinin belki de en zor zamanlarının yaşandığı bu yıllarda, Çarlık Rusya’sının iki yüz yıllık emeli olan Boğazları ele geçirme fırsatını kaçırmamak için harekete geçeceği ve İngilizlerin maşası olarak Anadolu’ya gönderilen Yunan ordusundan çok daha dişli bir rakip olacağı aşikardır.

Çanakkale’de yaşanan beklenmedik felaket İngiltere’de geniş yankı uyandırmıştır. 1916 yılında kurulan Çanakkale Komisyonu ile Çanakkale Harekatı’nda yaşananlar başından sonuna kadar bütün yönleriyle araştırılmış, tanıklar dinlenmiş ve sonuçta iki ayrı uzun rapor (kitapçık) hazırlanmıştır. Çanakkale’de alınan ağır yenilgiden çıkan sonuç, İngiltere’nin uzun soluklu bir savaşı yürütme konusunda yetersiz olduğunun ve bütün kaynakların seferber edilmesi gerçeğinin anlaşılması olmuştur. Nitekim 1915 yılının yazında kurulan Mühimmat Bakanlığı ile üretim kapasitesi arttırılmaya çalışılmış, 1916 yılında getirilen zorunlu askerlik yasası ile de ordunun giderek artan insan ihtiyacı giderilmek istenmiştir. Ancak İngiltere’deki üretim kapasitesi 1917 ve hatta 1918’e kadar istenilen seviyeye çıkamayacaktır. Bu arada Asquith liderliğinde Mayıs 1915’te kurulan koalisyon hükümetinin ömrü kısa olur ve 1916 yılında hükümet düşer.²²¹

²²¹ Lloyd George önderliğinde kurulan yeni hükümet 1922 yılına kadar görev yapmıştır. 30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesinin ardından İstanbul ve Anadolu’da başlayan işgal sürecinde, Başbakan Lloyd George’un Türklere karşı olan aşırı olumsuz tutumu İngiltere’nin Türkiye üzerinde sert işgal politikaları gütmesine sebep olmuştur. 30 Ağustos 1922’de Yunan ordusuna karşı büyük bir zafer elde eden Türk ordusunun hızlıca İngiliz-Fransız kontrolündeki tarafsız bölge olan Çanakkale Boğazı’na ilerlemesiyle ortaya çıkan “Çanakkale Krizi” İngiltere’de ciddi bir krize yol açmıştır. İlerleyen Türk ordusuna karşı Winston Churchill ile birlikte yeni bir savaş

Çanakkale'deki İngiliz komutanlar savaştan sonra hedef tahtasına konmuştur. Başta General Hamilton ve Anafartalar çıkarmasında gösterdiği yetersiz performanstan dolayı General Stopford bir daha aktif görevlere getirilmezler. Hamilton'ın yaşadığı hayal kırıklığı, orduyu büyük bir harekate hazırlıksız gönderen politikacılardan önce kendisinin hatası olduğuna ikna etmek için medyanın siyaset tarafından kullanılmasıyla daha da artacaktır. Hamilton'ın en büyük hatası, Akdeniz Seferi Kuvvetinin komutasını kabul ettiğinde Kitchener'a gerektiğinden fazla boyun eğmesi ve hareketin planlanma aşamasında yapılan ihmaller karşısında sesini çıkarıp itiraz etmeye isteksiz olmasıdır. Sonunda bunu kaleme aldığı anılarında yaptığında ise artık çok geçtir. Savaştan sonraki açıklamalarında kendisinden başka herkesi suçlaması yaşadığı hezeyanın bir yansımasıdır.

Hamilton'a benzer şekilde, işler ters gittiğinde suçlayacak insan bulmakta çok yetenekli olan genç ve hırslı Churchill de kendi hatalarını asla kabul etmemiştir. Kasım 1915'te parlamentoda yaptığı konuşmada Antwerp ve Çanakkale'deki eylemlerini savunur. Bu konuşma çoğunlukla gerçeklerin yarım ifade edildiği, sahte iddiaların ortaya atıldığı ve olayların asıl kurbanının kendisi olduğu inancıyla dolu samimiyetsiz bir konuşmadır.²²² Kamuoyunun bir bölümü tarafından suçlansa da politikaya hızlı bir dönüş yaparak 1917'de Lloyd George'un Başbakanlığındaki Kabinede Mühimmat Bakanı olarak görev alır. Daha sonra Savaş Bakanı ve Maliye Bakanı olacaktır.²²³ Ancak Çanakkale'de yaşanan felaket, siyasi kariyeri boyunca peşini hiç bırakmamış ve muhalifleri tarafından daima Çanakkale'deki başarısızlık üzerinden saldırılara maruz

çağrısı yapan ve bu doğrultuda sömürgelerden asker toplamaya çalışan Lloyd George, sömürge devletlerinden gelen ret taleplerinin ardından bu isteğini başaramaz. Savaş çağrıları İstanbul'daki işgal kuvvetleri komutanı General Harrington'ın savaş karşıtı tutumu nedeniyle hükümetteki bazı bakanlar tarafından da reddedilir. Savaştan bıkan İngiliz kamuoyunun geneli de savaş karşıtıdır. Bu dönemde artan enflasyon, işsizlik ve ekonomik sıkıntıların yanında Çanakkale Krizini de yanlış yöneten Lloyd George, kendi bakanlarının çoğunun desteğini yitirmesiyle Ekim 1922 istifa etmek zorunda kalmıştır.

²²² Konuşmanın tamamı için bkz: (The Scotsman, 16 Kasım 1915).

²²³ Churchill'in o dönem Muhafazakâr Parti içinde dahi pek çok düşmanı vardır ve önde gelen Muhafazakâr Partililer kendisini istememektedir. Kabineye Bakan olarak dönmesinin ardından pek çok kişi buna tepki göstermiş ve protesto etmiştir. Emekli Amiral Lord Beresford bu atamayı protesto ederken "Bay Churchill Savaş Kabinesine girerse savaşı kaybederiz" dedikten sonra cümlelerine şöyle devam eder: "Bay Churchill'in göreve geri dönmesini protesto eden yüzlerce mektup alınmış, Donanma ve Ordu buna çok şaşırılmıştır. Bay Churchill'in nitelikleri, sahip olduğu her resmi pozisyonda şaşırtıcı başarısızlıklar, öngörü eksikliği ve savaşın temel ilkelerine dair şaşırtıcı bilgisizliktir. Bu yeni atama ile Savaş Kabinesine girmesi herkesin sinirlerini oynatmıştır." (Nottingham Evening Post, 26 Temmuz 1917).

Churchill'in kaleme aldığı eserin ikinci baskısından sonra İngiliz gazetelerindeki yaklaşımlar ise daha gerçekçidir: "Bay Churchill'in [Çanakkale] hareketin uygulamasına yönelik eleştirilerde söylenecek çok şey var; hatalar yaptı ve yazdığı bu kitap onu bunlardan muaf tutmaz. Çanakkale hareketinin arkasındaki ilham kaynağıydı. Ayrıntılara hakim değildi ve engellere karşı pervasızca sabırsızdı. Harekatın felaketle sonuçlanması Bay Churchill'in hatası değildi. Bu, bir dizi ihmal ve gecikmenin sonucuydu; girişim daima kötü bir kader altında çalışıyor gibiydi. Bay Churchill, yaratıcı dürtüyü verdi; ancak üzerinde ayrıntılı çalışmadı ve ne yazık ki başkaları da çeşitli nedenlerle bunu onun için yapmadı." (Sheffield Daily Telegraph, 30 Ekim 1923).

kalmıştır. Churchill, daha sonra kaleme aldığı eserinde Çanakkale Muharebelerinin sonuçlarını İngiltere ve I. Dünya Savaşı açısından değerlendirerek dikkate değer analizler yapmıştır. Çanakkale'nin geçilememesinin İngilizler üzerindeki olumsuz etkilerinden ve muharebelerin uzamasıyla İngilizlerin beşerî ve maddi kaynaklarının nasıl harcandığından bahsetmektedir:

“[Çanakkale'nin tahliyesinin ardından] Türk İmparatorluğu'nun kalbindeki kısılcın gevşetilerek nefes almasına izin verilmesiyle genişleyen kolları Alman desteğiyle yeniden güçlendi. Selanik'te, Mısır'da veya Mezopotamya'da başlatılan ya da yakında başlayacak olan üç askeri seferin tümü, hızla çok büyük girişimlere dönüştü ve hepsi savaşın son gününe kadar İngiliz kaynakları üzerinde muazzam kayıplara neden oldu. 1918'de, iki yüz yetmiş bin kişilik bir ordu oluşturan yedi İngiliz ve Hint tümeni (takipçileri hariç) Mezopotamya'da faaliyet gösteriyordu. Süveyş Kanalı'nın savunması ve ardından Filistin'in işgali ile Türkiye'ye yapılan saldırı, başka bir dönemde dünyanın dikkatini çekecek olan ayrı bir savaşa dönüştü. İstirapla, sonsuz çaba ve masrafla ve şaşırtıcı silah ve organizasyon becerileriyle, yüzlerce kilometrelik kavurucu kumların içinden yapay nehirler çekerek çöllerde yol aldık. Gazze'den Kudüs'e, Kudüs'ten Şam'a santim santim mücadele ettik ve savaştık. Selanik'teki askeri operasyonlarımız da bu bölgelerden daha az ürkütücü olmayan bir şekilde genişledi. 1917'nin sonunda, on iki İngiliz ve Fransız tümeni ile iki İtalyan tümeni, Çanakkale Boğazı'nda uzun zaman önce savaştan çekilmeye zorlayabileceğimiz Türk kuvvetlerinin direnişinin kırılması halinde, zamanında ihtiyatlı politikasının değişebileceği Bulgar Ordusuna karşı cephegedydi.

Çanakkale seferinin sona ermesiyle mücadelenin ikinci büyük dönemi de kapandı. Artık yalnızca orduların değil, ulusların da tükenme savaşından başka bir şey kalmamıştı. Artık strateji yoktu ve çok az taktik vardı. Kesintisiz cephe bundan itibaren yalnızca Alplere denizlere değil, Balkan Yarımadası'na, Filistin'e ve Mezopotamya'ya kadar uzanıyordu. Ve sonunda, üç yılın ardından, bu korkunç süreci yöneten eden üniformalı görevliler kalabalığı ofislerinde inzivaya çekilip yorgun uluslarına zaferi sunduğunda, zafer kazananlar mağlup olanlardan sadece daha az perişan haldeydi.” (Churchill, 1923, s.529-534).

Çanakkale Boğazı'nı geçemeyen İngiltere ve Fransa'nın siyasi ve askeri prestijinin doğuda bir hayli sarsıldığı kesindir. Ancak sömürgesi altında milyonlarca Müslümanı barındıran İngiltere'nin Çanakkale'de yaşadığı hezimetten sonra korktuğu başına gelmez. Birtakım kıpırdanmalar olsa da Müslümanlar ciddi bir harekete kalkışmazlar. Müslüman askerler I. Dünya Savaşının geri kalan yıllarında da Türklere karşı savaşmaya devam ederler. Fakat bu ihtimalin üzerinde ciddi şekilde duran İngilizler, Müslüman coğrafyalarda her zaman çok miktarda asker bulundurmak zorunda kalmışlardır.

Fransızlar ise Çanakkale Muharebelerinin felaket ile sonuçlanmasının ardından, ufak bir rol aldıklarını düşündükleri bu muharebede yenilginin bütün sorumluluğunu İngilizlerin üzerine yıkmayı ve sonrasında da konu ile ilgilenmemeyi tercih etmişler, bu konuda da başarılı olmuşlardır. Halbuki Fransız Kolordusu Çanakkale Muharebeleri

boyunca Anzak Kolordusundan daha çok muharebeye girmiş, daha çok zayıat vermiş ve Çanakkale'deki muharebe alanlarının en zorlu ve en tehlikeli bölümünde fedakârca savaşmışlardır. Dolayısıyla Çanakkale Muharebelerinde azımsanmayacak derecede büyük bir rol oynamışlardır. Ancak, I. Dünya Savaşı dendiğinde Fransızların aklına sadece Batı Cephesindeki muharebeler gelmektedir. Öncelikleri her daim Batı Cephesi olmuştur. Ne yazık ki, üzerinden yüz yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, Fransızların Çanakkale Muharebelerine olan ilgisizliği halen devam etmektedir. Bu nedenle Çanakkale Muharebeleri tarih yazımında Fransız bakış açısından büyük eksiklikler vardır. Yayınlanan akademik ve popüler eser sayısı son derece azdır.

Çanakkale Muharebelerinin Türk tarihi açısından önemi ve sonuçları ise çok daha mühimdir. Çanakkale, ömrünü tamamlamış büyük bir imparatorluğun son büyük zaferidir. Sonuçları itibariyle bir milletin kaderini değiştiren bir savaştır. Çanakkale'de yakalanan birlik beraberlik ruhu, kısa bir süre sonra milletin ölüm kalım savaşına dönüşecek olan Bağımsızlık Savaşı için en önemli dayanak noktası olmuştur. Osmanlı Devleti her ne kadar I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılrsa da Çanakkale'de kazanılan zafer ordunun ve halkın özgüvenini yerine getirmiş, kısa süre sonra bağımsızlığı için mücadele edecek millete hayati derecede mühim zaman kazandırmıştır. Ancak, büyük fedakârlıklarla kazanılan bu savaşta, Türk insanının o dönemde zaten az sayıda olan ve toplumun gelişmesi için büyük ihtiyaç duyduğu okumuş aydın kesiminin bir kısmı feda edilmek zorunda kalmıştır.

Bütün bunlardan önemlisi, Çanakkale Muharebeleri Türk milletine Mustafa Kemal'i müjdelemiştir. Çanakkale'de elde ettiği başarılar neticesinde ilk kez yurt çapında tanınan bir komutan olmuş, gazetelerde haberleri çıkmış ve birkaç ay sonra 16. Kolordu Komutanı olarak gittiği Edirne'de halkın yoğun sevgi ve tezahüratları ile karşılanmıştır. Daha sonra doğuda Ruslara, güneyde ise İngilizlere karşı savaşan Mustafa Kemal, devletin ve milletin içinde bulunduğu olumsuz durumu daha net görmüş, buralarda edindiği tecrübeler neticesinde 1919 yılında ulusal bağımsızlık mücadelesinin liderliğini üstlenerek mücadeleyi başarıya ulaştırmayı bilmiş ve modern bir ülke kurmuştur. Arıburnu, Anafartalar ve Conkbayırı'nda elde ettiği başarılar askeri kariyerinin en önemli dönüm noktalarının başında gelmektedir. Unutulmamalıdır ki, 1919 yılında işgal altındaki İstanbul'dan Anadolu'ya geçtiğinde üzerindeki en önemli ve halk arasına ilk tanındığı unvan "Anafartalar Kahramanı"dır. Halk arasında başarılı

ve güvenilir bir komutan olarak tanınan Mustafa Kemal ile milletin bağı bu andan itibaren daima güçlenerek artmıştır. Mustafa Kemal'in yanında, Fevzi Çakmak, Kazım Karabekir, Fahrettin Altay gibi Milli Mücadele döneminin pek çok önemli komutanı da Çanakkale'de ve ardından farklı cephelerde savaşmış ve buralarda çok değerli tecrübeler kazanmışlardır.

Bu noktada, Çanakkale Muharebelerinde doğru bilinen yanlışlar üzerinde birkaç cümle etmek gerekebilir. Özellikle son yıllarda Çanakkale Savaşı'nın anlatımı ve yazımında egemen olan ideolojik yaklaşımlar nedeniyle son derece yanlış bilgiler üretilmektedir. Bunlardan en önemlisi Çanakkale Muharebelerinde Mustafa Kemal'in rolü ile ilgili yapılan tartışmalardır. Mustafa Kemal'in Çanakkale'deki rolünün bilerek veya bilmeyerek azımsanarak "sıradan bir tümen komutanıydı" gibi yorumlarla yaptıklarının görmezden gelindiği görülmektedir. Bir başka görüş de Çanakkale'de bütün muharebeleri Mustafa Kemal'in yönettiği algısıdır. Bu iki görüş de yanlıştır. Mustafa Kemal, muharebelerin gidişatını 25 Nisan'da Arıburnu'nda, 9 Ağustos'ta Anafartalar'da ve 10 Ağustos'ta da Conkbayırı'nda olmak üzere tam üç kez son derece kritik şekilde değiştirmiştir. Özellikle 10 Ağustos'ta bizzat yönettiği süngü taarruzu ile Conkbayırı'nın düşmandan temizlenmesi, bütün Çanakkale Muharebeleri içinde bir doruk noktasıdır. Türk ordusunun Çanakkale'deki en başarılı taarruzudur. Her iki orduda da bu denli öne çıkan, muharebelerin gidişatını kesin olarak değiştiren başka bir komutan olmamıştır. Dolayısıyla Mustafa Kemal olmadan Çanakkale muharebelerinin tarihi yazılamaz. Diğer yandan Mustafa Kemal, kara muharebelerinin başından sonuna kadar Seddülbahir cephesinde hiç bulunmamıştır, burada gerçekleştirilen muharebelere herhangi bir katkısı yoktur. Aynı şekilde 18 Mart Boğaz Muharebesinde de Mustafa Kemal'in aktif bir katkısı yoktur. Çanakkale'de bütün savaşı ve bütün birlikleri Mustafa Kemal'in yönettiği algısı yanlıştır.

Üzerinde durulması ve aydınlatılması gereken bir başka önemli husus ise İtilaf Kuvvetlerinin 1918 yılında tek bir kayıp vermeden Çanakkale Boğazı'nı geçerek İstanbul'u işgal etmesinin ardından, 1915 yılında Çanakkale Savaşı'nda kazanılan zaferin ve yapılan fedakârlıkların boşa gittiği görüşüdür. Bu görüş son derece yanlış bir biçimde günümüzde hâlâ tartışılmaktadır. Çanakkale Muharebelerinin, yukarıdaki sayfalarda bahsedildiği gibi, dünya ve Türk tarihini değiştiren sonuçlarından anlaşılacağı üzere bu tartışmalar son derece basit ve gereksiz tartışmalardır. Tarihsel

süreç içerisinde Boğaz'ın 1915 yılında geçilmesi ile 1918 yılında geçilmesi arasında çok büyük fark vardır. Aradan geçen üç yıllık zaman dilimi kısa gibi gözükse de bu üç yılda dünya tarihinin her döneminde olmayacak ciddi değişimler yaşanmıştır. 1914 yılında I. Dünya Savaşı başlarken Avrupa ve Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar ile 1918 yılında savaş bittiğindeki şartlar bambaşkadır. Dünyanın o tarihe kadar gördüğü en geniş çaplı ve geniş katılımlı bu ilk modern savaş sırasında, dört yıl içinde belki de normalde yüzyıl yaşanmayacak askeri, siyasi, iktisadi ve toplumsal değişimler yaşanmış, imparatorluklar çökmüş, yeni devletler kurulmuş, sınırlar yeniden çizilmiş ve pek çok bölgede uzun süre çözilemeyen, hatta günümüze kadar devam eden siyasi, iktisadi ve toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Tarih, şüphesiz tahminler üstüne yazılamaz. Ancak, İtilaf Devletleri 1915 yılında Çanakkale'yi geçip İstanbul'u işgal edebilselerdi tarih bambaşka bir akışla devam edecekti. Bu tarih akışının Türkler adına olumlu seyretmeyeceği kesindir. Osmanlı Devleti'nin parçalanma süreci hızlanacak belki de 1919'da başlayan Milli Mücadele dönemine hazırlanmak için yeterli zaman bulunamayacaktı. Bulunsa bile çok daha olumsuz şartlarda çok daha zorlu bir mücadele yaşanacağını tahmin etmek güç değildir.

1915'ten 1918'e kadar geçen üç yıllık süre Türk milleti açısından kıymetlidir. Bu sürede Mustafa Kemal kendisini önce Çanakkale'de sonra diğer cephelerde gösterme fırsatını bulmuş, halk arasında tanınmış ve ileride girişilecek mücadeleye hazırlanma fırsatını yakalayarak çok değerli tecrübeler edinerek halkını daha yakından tanımıştır. Diğer yandan, savaşın uzamasıyla geçen üç yılda İngilizler askeri olarak daha fazla yıpratılmış ve zayıflamıştır. 1918 yılında savaş sona erdiğinde, kazanmalarına rağmen özellikle ekonomik olarak ağır bedeller ödemek zorunda kalan İngiliz kamuoyu savaştan bıkmıştır. Bu sayededir ki 1918'den sonra başlayan işgal sürecinde, İngiltere'de savaş karşıtı rüzgarlar estiği için Anadolu'da büyük bir İngiliz ordusu kullanılamamış, bu görev Yunan ordusuna verilmiştir. 1922 yılına gelindiğinde ise Türk ordusunun zaferinin ardından İngiliz hükümetinin Anadolu'ya kuvvet gönderme talebi, savaştan bıkan ve yorgun düşen İngiliz sömürgeleri ve dünyanın geri kalanı tarafından olumlu karşılanmamış ve İngiltere'nin bu son çırpınıları da sonuçsuz kalmıştır. Çanakkale Boğazı'nın 1915'de geçilmesiyle 1918'de geçilmesi arasındaki farkın görülmesi açısından bu tespitler son derece önemlidir. Çanakkale'de yapılan fedakarlıklar ve akıtılan kan boşa gitmemiştir.

KAYNAKÇA

A-ARŞİV VESİKALARI

I-Askerî Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi (ATASE)

Birinci Dünya Harbi Koleksiyonu

- ATASE, Kls. 3474, Dos.H-5, Fih. 2-2.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-9, Fih. 6-1.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-9, Fih. 6-23, 6-24.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-10, Fih. 1-39, 1-42
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-10, Fih. 1-47
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-11, Fih. 7-13
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-11, Fih. 7-29.
- ATASE, Kls. 3474 Dos. H-11, Fih. 7-32a.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-12, Fih. 8-25.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-12, Fih. 8-11.
- ATASE, Kls. 3474, Dos. H-12, Fih. 8-50.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 4.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 5.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 6.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 13.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 13-3.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 16.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 22.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 24.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 28.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 41.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 51.
- ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih. 58-8.
- ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 1-2.
- ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 1-3.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7-1.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 7-2.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 11.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 11-1.

ATASE, Kls. 4344, Dos. H-6, Fih. 12-1.

ATASE, Kls. 4350, Dos. H-5, Fih. 4-38, 439.

ATASE, Kls. 4350, Dos. H-5, Fih. 4-33, 433a.

ATASE, Kls. 4350, Dos. H-5, Fih. 4-34.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-3.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-4.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-8.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-9.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-10.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-15.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-24.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-4, Fih. 1-25.

ATASE, Kls. 4821, Dos. H-34, Fih. 1-50.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-11, Fih. 1-23.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-10, Fih. 1-78.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-10, Fih. 1-79.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-10, Fih. 1-83.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-10, Fih. 1-84.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-10, Fih. 1-86.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-11, Fih. 1-27.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-12, Fih. 1-5.

ATASE, Kls. 4836, Dos. H-15, Fih. 1-31.

ATASE, Kls. 4846, Dos. H-8, Fih. 4-32.

ATASE, Kls. 4857, Dos. H-12, Fih. 1-2.

ATASE, Kls. 4857, Dos. H-12, Fih. 1-11.

ATASE, Kls. 4857, Dos. H-12, Fih. 1-12.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-5, Fih. 1-27.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-3.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-4, 1-5.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-65.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-66.

ATASE, Kls. 5337, Dos. H-1, Fih. 1-67.

II-The National Archives (TNA)

CAB 19/33, CAB 33/29, CAB 63/8, CAB 63/9, CAB, 38/12/60, CAB 22/1/2, CAB 24/1/22, CAB 42/1/1, CAB 42/1/16, CAB 42/1/32, CAB 42/1/33, CAB 42/1/35, CAB 42/1/36, CAB 42/1/42, CAB 42/1/44, CAB 42/1/47, CAB 42/2/1, CAB 42/2/3, CAB 42/2/5, CAB 42/2/14, CAB 42/2/17, CAB 42/2/19, CAB 42/3/1, CAB, 42/3/3, CAB 42/3/7, CAB 42/3/15, CAB 42/3/16, CAB 42/3/17, CAB 42/3/26, CAB 42/3/33, CAB 42/4/6, CAB 42/4/9, CAB 42/5/1, CAB 42/5/2, CAB 42/5/5, CAB 42/5/20, CAB 42/6/2, CAB 42/6/13, CAB 45/252, CAB 45/249, CAB 45/241, CAB 45/259, CAB 37/126/33, CAB 37/134/1, CAB 37/137/6, CAB 37/137/10, CAB 37/137/16, CAB 37/136/12, CAB 37/138/12, CAB 37/128/22, PRO 30/57/61/12, PRO 30/57/61/15, PRO 30/57/61/17, PRO 30/57/61/20, PRO 30/57/61/23, PRO 30/57/61/30, PRO 30/57/62/62, PRO 30/57/64/115-116, WO 95/4263, WO 95/4264, WO 95/4265, WO 95/4272, WO 95/4273, WO 95/4274, WO 95/4278, WO 95/4280, WO 95/4281, WO 95/4283, WO 95/4284, WO 95/4290, WO 95/4291, WO 95/4294, WO 95/4300, WO 95/4302, WO 95/4303, WO 95/4304, WO 95/4305, WO 95/4306, WO 95/4310, WO 95/4311, WO 95/4312, WO 95/4313, WO 95/4315, WO 95/4316, WO 95/4317, WO 95/4318, WO 95/4320, WO 95/4321, WO 32/5119, WO 301/499, WO 301/500, WO 157/647, WO 157/668, WO 98/8/151.

III-Australian War Memorial (AWM)

3DRL/3376 11/7, 3DRL/3376 11/13, 3DRL/3376 11/5c, 3DRL/3376 11/3, 3DRL/3376 11/4a, 3DRL/3376 11/9b, 3DRL/3376 11/18, 3DRL/3376 11/15, AWM4, 1/4/1, AWM4, 1/4/2, AWM4 1/4/3, AWM4 1/4/6, AWM4 1/4/10, AWM4 1/5/3, AWM4 1/5/4, AWM4 1/25/2, AWM4 1/27/2, AWM4 1/27/5, AWM4 1/27/6, AWM4 23/2/3, RCDIG/1002281, G7432.G1 S65 XXVI.11, G7432.G1 S65 XXVI.12, G7432.G1 S65 XXVI.13, G7432.G1 S65 XXVI.14, G7432.G1 S65 XXVI.15, G7432.G1 S65 XXVI.22, G7432.G1 S65 XXVI.26, G7432.G1 S65 XXVI.27, G7432.G1 S65 XXVI.28, G7432.G1 S65 XXVI.32, S00427, 2017.7.327.

IV- Imperial War Museum (IWM)

Doc. 7301, Doc. 15128, Doc. 12348, Doc. 13473, Doc. 10946, Doc. 9576, Doc. 18385, Doc 16475, Doc. 11752, Doc. 15727, Docs. 14940, Docs. 14989, Docs. 13908, Docs. 3097, Docs. 14129, Docs. 9999.

V- Ministère Des Armées

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 1.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 2.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 3.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 4.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 5.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 7.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 9.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 10.

C.E.O., J.M.O., 26 N Carton: 75, Dossier: 11.

VI- British Library (BL)

BL, 43336/21, BL, 48364, BL, 48356, BL, 82485 F, BL, 82485 D, BL, 82474, BL, 82478.

VII- T.C. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, DH. KMS, Ds: 31/30, BOA, HR. MA, 1127/4, BOA, DH.EUM.3.Şb, 11/5.

B-SÜRELİ YAYINLAR

1-Gazete ve Dergiler

Burnley Express

Daily Standart

Illustrated London News

Liverpool Daily Post

London Gazette

Geelong Advertiser

Manchester Evening News

Nottingham Evening Post

Sheffield Daily Telegraph

The Alaska Citizen

The Ballaret Star (Victoria)

The Farmet and Settler

The Northern Whig

The Ogden Standard

The Scotsman

The Sphere

The Sydney Morning Herald

Todmorden Advertiser and Hebden Bridge Newsletter

C- KİTAPLAR VE MAKALELER

Kitaplar

Adil, S. (2007). *Çanakkale Cephesinden Mektuplar-Hatıralar*, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Aldoğan, Ş, Göncü G. (2018). *Çanakkale Savaşı Siperin Ardı Vatan*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Asquith, M. (1922). *The Autobiography of Margot Asquith*, London: Thornton Butterworth Ltd.

Austin, R. (1989). *The White Gurkhas-The Australians at the Second Battle of Krithia*, Australia: R.J.&S.P. Austin McCrare.

Atabey, F. (2014). *Çanakkale Muharebelerinin Deniz Cephesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Bartlett, E.A. (1920). *The Uncensored Dardanelles*, London: Hutchinson&CO. Ltd.

Bean, C. (1948). *Gallipoli Mission*, Canberra: Australian War Memorial.

Bean, C. (1941). *The Story of Anzac-The Official History of Australia in the War of 1914-1918*, Sydney: Angus&Robertson.

Belen, F. (1935). *Çanakkale Savaşı*, İstanbul: Harp Akademisi Matbaası.

Best, K. (2011). *A Chaplain at Gallipoli*, Editör: Gavin Roynon, London: Simon&Schuster,

Bir Osmanlı Subayı 1914-1915 Günlük, (2015). Yay.Haz.: İlker Özmetçi, İstanbul: Kaptan Yayıncılık.

Birdwood, W. (1942). *Khaki and Gown: An Autobiography*, London: Ward, Lock & Co.,

Birinci Dünya Harbi'nde Türk Harbi Çanakkale Cephesi Harekatı V. Cilt 1., 2. ve 3. Kitapların Özetlenmiş Tarihi, (1997). Ankara :Genelkurmay ATASE Daire Başkanlığı Yayınları.

Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi, (2012). Cilt V, Kitap I-II-III, Ankara: ATASE Daire Başkanlığı Yayınları.

Bozok, S. (2002). *Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor*, Yay.Haz: Can Dünder, İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Bridges, R. (1917). *The Immortal Dawn*, London: Hodder and Stoughton.

Callwell, C.E. (1920). *Experiences of a Dug-Out, 1914-1918*, London: Constable & Co.,

Callwell, C.E. (1919) *The Dardanelles*, England: Boston and New York Houghton Mifflin Company.

Carylon, L.A. (2003). *Gallipoli*, Australia: Bantam Books.

Cassar, C.H. (1974). *Çanakkale ve Fransızlar*, Çev. Nejat Dalay, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Chambers, S. (2015). *Anafartalar Ağustos Taarruzu*, Çev: İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları,

Chambers, S. (2015). *Çanakkale-Ziğindere*, Çev: İsmail Hakkı Yılmaz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Chasseaud P, Doyle P. (2005). *Grasping Gallipoli, Terrain, Maps and Failure at the Dardanelles 1915*, England: Spellmount Limited.

- Churchill, W. (1923). *The World Crisis 1911-1918*, London: Thornton Butterworth Ltd.
- Cocks, S. (1918). *The Secret Treaties and Understandings*, London: Union of Democratic Control.
- Conk, C. (1959). *Çanakkale Conkbayırı Savaşları*, Ankara: Erkânı Harbiye Basımevi.
- Corbett, J. (1921). *History of the Great War-Naval Operations*, New York: Longsman Green and company.
- Creighton, O. (1916). *With the Twenty-ninth Division in Gallipoli A Chaplain's Experiences*, New York: Longmans Greens and Co.
- Çakmak, F. (2002). *Mareşal Fevzi Çakmak ve Günlükleri*, Yay.Haz: Nilüfer Hatemi, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Çanakkale Hatıraları*, (2001). Yay.Haz: Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları.
- Çanakkale Muharebelerinde 19. Tümen Cerideleri*, (2015). Yay.Haz: Arzu Tunç, Nuri Bayrak, Gökçen Tokeşer, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.
- Çanakkale Muharebeleri'nin İdaresi-Komutanlar ve Stratejiler*, (2015). Editör: Lokman Erdemir-Kürşat Solak, Çanakkale: Çanakkale Valiliği Yayınları.
- Çelikkale-Çanakkale*, (2022). Editör: Şaduman Halıcı-Bariş Borlat, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.
- Darlington, H. (1936). *Letters From Helles*, Great Britain: Longmans Green and Co.
- Davidson, G. (1919). *The Incomparable 29th and the River Clyde*, Aberdeen: J.G. Bissett.
- Delage, E. (1932). *The Tragedy of the Dardanelles*, London: John Lane The Bodley Head Ltd.
- Diary of H.M.S. Queen Elizabeth January to May 1915*, (1919). London: George Waterton&Sons Ltd.
- Diriker, A.N. (2013). *Cephelerde Bir Ömür*, Yay.Haz: Ahmet Diriker, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Dolan, H. (2013). *Gallipoli Air War*, Sydney: Pan Macmillan.

Elliot, G.F.S. (1928). *War History of the 5th Battalion King's Own Scottish Borderers*, England: Robert Dinwiddie.

Erickson, E.J. (2019). *Çanakkale Savaşı: Ateş Altında Komuta*, Çev: İ.Hakkı Yılmaz İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Erickson, E.J. (2015). *Gelibolu Osmanlı Harekâtı*, Çev: Orhan Düz, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları, (1975). Yay.Haz: İhsan Ilgar, İstanbul: Baha Matbaası.

Fasih, M. (2002). *Çanakkale 1915 Kanlısirt Günlüğü*, Yay.Haz: Murat Çulcu, İstanbul: Denizler Kitabevi.

Fertan, H.R. (2016). *Hasan Remzi Fertan'ın Harp Hatıraları*, Yay.Haz: Lokman Erdemir, İstanbul: Bağcılar Belediyesi Kültür Yayınları.

Final Report of the Dardanelles Commission, (1919). London: H.M. Stationary Office.

First Report of the Dardanelles Commission, (1917). London: H.M. Stationary Office.

Foster, H.C. (1918). *At Antwerp and The Dardanelles*, London: Mills&Boon Ltd., London.

Frontingham, T.G. (1924). *The Naval History of the World War-Offensive Operations 1914-1915*, U.S.A.: Cambridge Harvard University Press.

Gallipoli-Making History, (2004). Ed.Jenny Macleod, New York: Frank Cass,

Gallipoli The New Perspectives of the Mediterrian Expeditionary Force 1915-1916, (2018). Editör: Rhys Crawley-Michael Locicero, England: Helion&Company Ltd.

Gibbon, F.P. (1920). *The 42nd (East Lancashire) Division 1914-1918*, London: Country Life.

Gilbert, M. (1972). *Winston S. Churchill: Companion July 1914-April 1915*, London: William Heinemann Ltd.

- Gilliam, J.G. (1918). *Gallipoli Diary*, London: George Allen & Unwin Ltd.
- Görgülü, İ. (2008). *Çanakkale İlk Günde Biterdi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Görgülü, İ. (1990). *Çanakkale Zaferinin Komuta Kadrosu*, İstanbul: Harp Akademileri Yayınları.
- Güralp, Ş. (2003). *Bir Askerin Günlüğünden Çanakkale Cephesinden Filistin'e*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Hamilton, I. (1920) *Gallipoli Diary*, London: Edward Arnold.
- Hankey, M. (1961). *The Supreme Command 1914-1918*, London: George Alllen and Unwin Ltd.
- Harp Ceridelerine Göre Çanakkale Savaşları'nda 27. Alay*, (2017). Yay.Haz: Murat Karataş-Bariş Borlat, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Harper, G. (2011). *Letters From Gallipoli: New Zealand Soldiers Write Home*, Auckland: Auckland University Press.
- Hart, P. (2014). *Gelibolu*, Çev.:Ahmet Fethi, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Hart. P, Steel, N.Nigel (2005). *Gelibolu Yenilginin Destanı*, Çev. Mehmet Harmancı, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Hart, P. (1920). *The Gallipoli Evacuation*, London: Living History.
- Historique du 1er régiment de marche d'Afrique: bataillons C. et E. du 4me zouaves, bataillon du 3me zouaves, bataillon de marche d'Orient des 1er et 2me régiments étrangers*, France: Tarih belirtilmemiş.
- Historique du 58me regnt d'infanterie coloniale pendant la grande guerre 1914-1918*, (1921). Toulon: Imprimerie Mouton et & Combe.
- History of the Great War-Medical Services General History*, (1924). Editör: Major-General W.G. Macpherson-Major T.J. Mitchell, London: HMS Stationary Office.
- Jerold, D. (1923). *The Royal Naval Division*, London: Hutchinson & CO, Paternoster Row.

James, R.R. (1965). *Gelibolu Harekâtı*, Çev.: Haluk V.Saltıkgil, İstanbul: Belge Yayınları.

Jones, H.A. (1928). *The War in The Air-Being the Story of The Part Played in the Great War by the Royal Air Force*, London: Oxford at the Clarendon Press,

Kannengiesser, H. (2009). *Çanakkale’de Türklerle Beraber*, Çev: Mehmet Serez, İstanbul: Timaş Yayınları.

Karcı, E. (2008). *Osmanlı Genelkurmayı’na göre Çanakkale Savaşlarını’nın Resmi Tarihi*, Ankara: Fark Yayınları.

Keegan, J. (2000). *The First World War*, New York: Vintage Books.

Kemal, M. (2011). *Arıburnu Muharebeleri Raporu*, Ankara: Genelkurmay ATASE Başkanlığı Yayınları.

Kıbıl, M. (2017) *Çıkarmadan Tahliyeye Arıburnu-Anafartalar Muharebeleri*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Les Armées Françaises dans La Grande Guerre, (1923). Tome VIII, Paris: Ministère de La Guerre, état-major de l'Armée, Service Historique Imprimerie Nationale.

Les Armées Françaises dans La Grande Guerre, (1923). Tome VIII Annexes, Paris: Ministère de La Guerre, état-major de l'Armée, Service Historique Imprimerie Nationale.

Liddle, P. (1988). *Men of Gallipoli-The Dardanelles and Gallipoli Experience August 1914 to January 1916*, London: David&Charles.

Locker, H.C. (1936). *The Tragedy of the Battle of the Beaches-Together with the Proceedings of H.M.S. IMPACABLE*, London: William Clowes&Son Ltd.

Mackenzie, C. (1930). *Gallipoli Memories*, New York: Doubleday Doran Company Inc.

MacMunn, G. (1930). *Behind the Scenes in Many Wars. Being the Military Reminiscences of Lieut.-General Sir George MacMunn*, London: John Murray.

Marshall, W.R. (1929). *Memories of Four Fronts*, London: Ernest Benn,

McFarland, E. (2014). *A Slashing Man of Action: The Life of Lieutenant-General Sir Aylmer Hunter-Weston MP*, England: Peter Lang AG.

Murray, J. (1977). *Gallipoli 1915*, Great Britain: William Cimber and Co.Ltd.

Mustafa, M. (2018). *Kanal Seferi'nden Çanakkale'ye*, Yay.Haz: Ahmet Yurttakal, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Mühlmann, C. (2003) *Çanakkale Savaşı Bir Alman Subayın Anıları*, Çev: Sedat Umran, İstanbul: Timaş Yayınları.

Naci, İ. (2013). *Allahaismarladık – Çanakkale Savaşı'nda Bir Şehidin Günlüğü*, Yay.Haz.: Lokman Erdemir-Seyit Ahmet Sılay, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Naval and Military Despatches Relating to Operations in the War, Part IV- Despatch Dated 11th December 1915 General Sir Ian Hamilton Describing the Operations in the Gallipoli Peninsula Including the Landing at Suvla Bay, (1916). London: HMS Stationary Office.

Nevinson, H.W. (1918). *The Dardanelles Campaign*, London: Nisbet&Co.Ltd.,

Nightingale, G. (2014). *Çanakkale Cephesinden Mektuplar*, Çev: Yahya Yeşilyurt-Recep Gülmez, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Oglander, A. (2005). *Çanakkale-Gelibolu Askeri Harekatı*, Yay.Haz: Metin Martı, İstanbul: Arma Yayınları.

Özbay, K. (1976). *Türk Asker Hekimliği Tarihi ve Askeri Hastaneler*, İstanbul: Yörük Basımevi.

Özdemir, H. (2010). *Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Ankara: TTK Basımevi,

Prigge, E. (2011) *Çanakkale Savaşı Günlüğü*, Çev: Bülent Erdemoğlu, İstanbul: Timaş Yayınları.

Prior, R. (2012). *Gelibolu-Mitin Sonu*, Çev: Füsun Tayanç-Tunç Tayaç, Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Pugsley, C. (2015). *Çanakkale: Yeni Zelandalıların Öyküsü*, Çev: Ülke Evrim Uysal, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Raw, D. (2020). *Gallipoli-Egerton Diaries and Papers*, England: Helion&Company Limited.

Renouvin, P. (2004). *Birinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, İstanbul: Örgün Yayınevi.

Robertson, W. (1921). *From Private to Field-Marshal*, London: Constable and Company Ltd.

Robertson, W. (1926). *Soldiers and Statesmen 1914-1918*, London: Cassell and Company Ltd.

Roux, C. (2007). *Bir Fransız Subayın Günlüğünden Çanakkale Savaşlarının Perde Arkası-Çanakkale’de Ne oldu?*, Yay.Haz: Burhan Sayılır, Ankara: Phoenix Yayınevi.

Sanders, L. (2018). *Türkiye’de Beş Yıl*, Çev: Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Sayılır, B. (2015). *Yüzbaşı Hüseyin Hüsnü Efendinin Çanakkale Muharebeleri Günlüğü*, İstanbul: Dahi Yayıncılık.

Snelling, S. (1995). *VC’s of The First World War-Gallipoli*, England: A.Sutton Publishing.

Statistics of the Military Effort of the British Empire During the Great War 1914-1920, (1922). London: HMS Stationary Office.

Stewart, A.T, Pershall, C.J.E. (1917). *The Immortal Gamble*, London: A&C Black.

Sunata, İ.H. (2003). *Gelibolu’dan Kafkaslara Birinci Dünya Savaşı Anılarım*, Yay. Haz: Mürşit Balabanlılar, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Şakir, S. (2016). *Cepheden Hatıralar Altıncı Fırka Çanakkale Harbinde*, Yay. Haz: Servet Avşar-Hasan Babacan, Ankara: Vadi Yayınları.

Şimşek, E. (tarih belirtilmemiş). *Belgelerle Çanakkale Deniz Savaşları*, İstanbul: A&D Yayınları.

The Text of the Gallipoli Memorial Lecture, (1996). London: Woolwich Building Society.

Thompson, R.R. (1923). *The Fifty Second Lowland Division 1914-1918*, Glasgow: Jackson&Company.

Toker, H. (2014). *Çanakkale Muharebelerine Katılan Komutanların Biyografileri*, Ankara: Genelkurmay ATASE Yayınları.

Türk Kurmay Subaylarının Gözüyle Çanakkale Savaşı, (2006). Yay.Haz. Burhan Sayılır, İstanbul: Salyangoz Yayınları.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1908-1920), (1971). c.III, Kısım:6, Kitap:1,Ankara: Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı.

Vassal, J.M.J (1916). *Uncensored Letters From The Dardanelles*, London: William Heinemann.

Wemyss, R. (1924). *The Navy in the Dardanelles Campaign*, London: Hodder and Stoughton Ltd.

Wittman, W. (1803). *Travels in Turkey, Asia-Minor, Syria and Across the Desert into Egypt during the Years 1799, 1800 and 1801*, London: Richard Phillips.

Wolf, K. (2014). *Gelibolu 1915 Birinci Dünya Harbinde Alman-Türk Askeri İttifakı*, (2014). Çev. Eşref Bengi Özbilen, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Yazman, M.Ş. (2008). *Cephaneniz Yoksa Süngünüz Var-Bir Subayın Kaleminden Türk Çanakkale*, Yay.Haz: Tuncay Yılmaz, İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

Yıldız, C. (2005). *Çanakkale Seddülbahir Kahramanları*, İzmir: Emre Basımevi.

Makaleler

Ercan, T. (2002). Seddülbahir Çıkarmasında 26. Alay 3. Tabur, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, Sayı:63, 19-24.

Erdemir, L. (2021). Çanakkale Muharebe Meydanlarından İstanbul Hastanelerine: Sağlık Hizmetleri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2021/1, Sayı:15, 91-113.

Görgülü, İ. (1990). Atatürk'ün "Arıburnu Muharebeleri Raporu" ve "Anafartalar Muhaberatına Ait Tarihçe" Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt:7, Sayı:19, 93-118.

Hatip, M. (1990) Muavenet-i Milliye'nin Harekâtı Çanakkale Muharebeleri, *ATASE 75.Yıl Armağanı*, 109-111.

Kıbıl, M. (2020). Çanakkale Muharebelerinde İngiliz Askeri İstihbarat Raporları, *VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, Yıl. 5, Sayı. 1, 252-320.

Önen, R. R. (1982). Muâvenet-i Milliye Muhribinin Torpido Subayı Ali Haydar Bey'in Anıları: Goliath'ı Ben Batırdım, *Yıllar boyu Tarih Dergisi*, VIII/4.

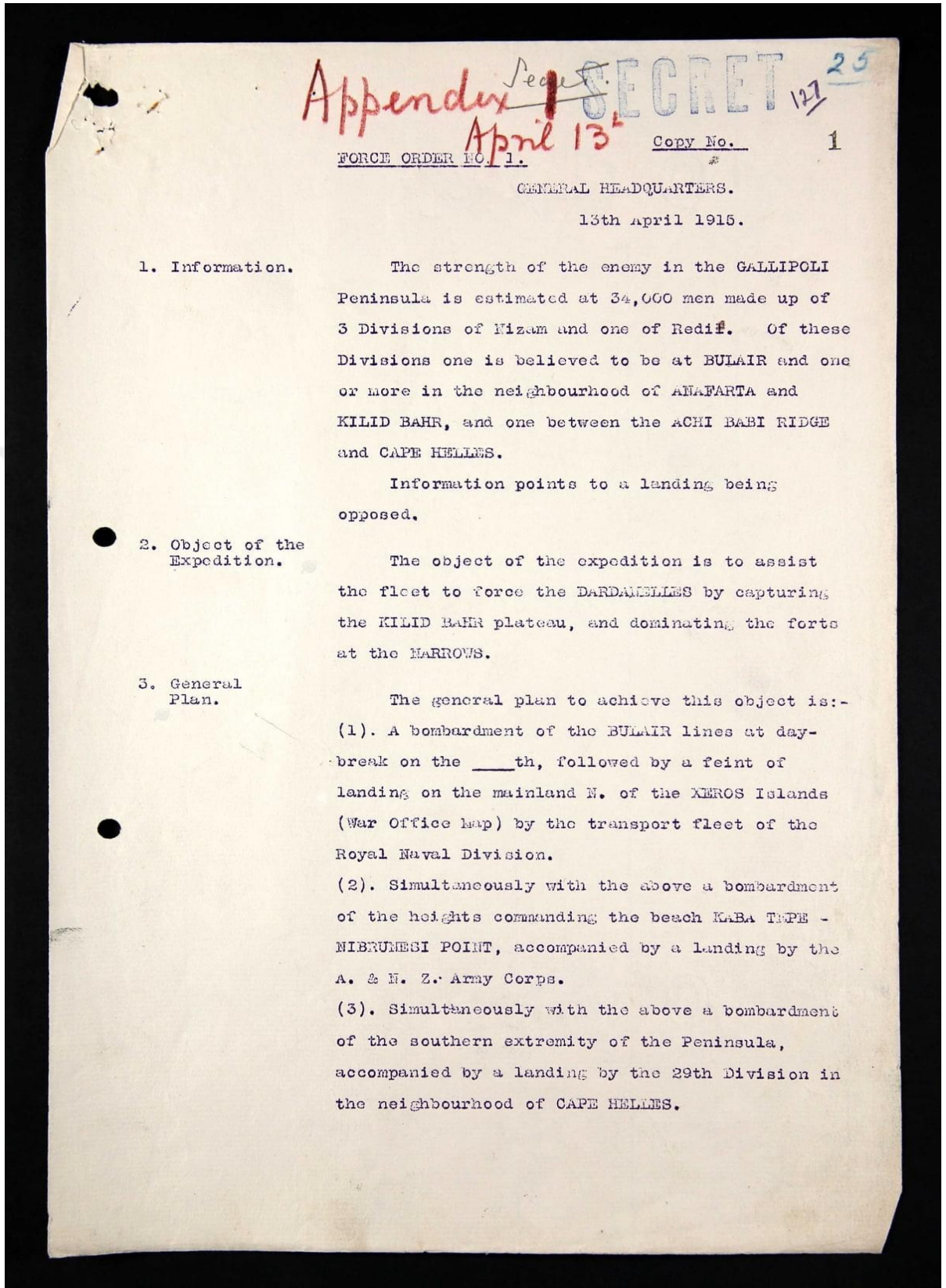
Zobu, Ş. (1935). Çanakkale Nasıl Müdafaa Edildi?, *Askerî Mecmua*, C. VI, Sayı 98, 863-874.

İnternet Kaynakları

<http://samilitaryhistory.org/vol064sm.html> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

<http://canakkalemuharebeleri1915.com/> (Erişim Tarihi: 25.01.2022)

EKLER

EK-1: Akdeniz Seferi Kuvvetinin 25 Nisan Çıkarmaları ile İlgili 1 Numaralı Operasyon Emri (13 Nisan 1915) (TNA, WO 95/4263)

*For Distribution
See annex*

38

*Appendix I
April 21st*

FORCE ORDER.

(SPECIAL).

General Headquarters,
21st April, 1915.

Soldiers of France and of the King !

Before us lies an adventure unprecedented in modern war. Together with our comrades of the Fleet we are about to force a landing upon an open beach in face of positions which have been vaunted by our enemies as impregnable.

The landing will be made good, by the help of God and the Navy; the positions will be stormed, and the War brought one step nearer to a glorious close.

"Remember" said Lord Kitchener when bidding adieu to your Commander, "Remember, once you set foot upon the Gallipoli Peninsula, you must fight the thing through to a finish."

The whole world will be watching our progress. Let us prove ourselves worthy of the great feat of arms entrusted to us.

IAN HAMILTON,
General.

Printing Section
Med. Exped. Force.
G.H.Q.

EK-2: Akdeniz Seferi Kuvveti Başkomutanı General Hamilton'ın Çıkarmalardan Hemen Önce Ordusuna Seslendiği Mesaj (21 Nisan 1915) (TNA, WO 95/4263)

48

Appendix No. 7

Exhibit from
TRANSLATION OF TURKISH ORDERS. - 5 6.15

5. 3. 15.

No. 717.

To the Commander of the Right Wing.

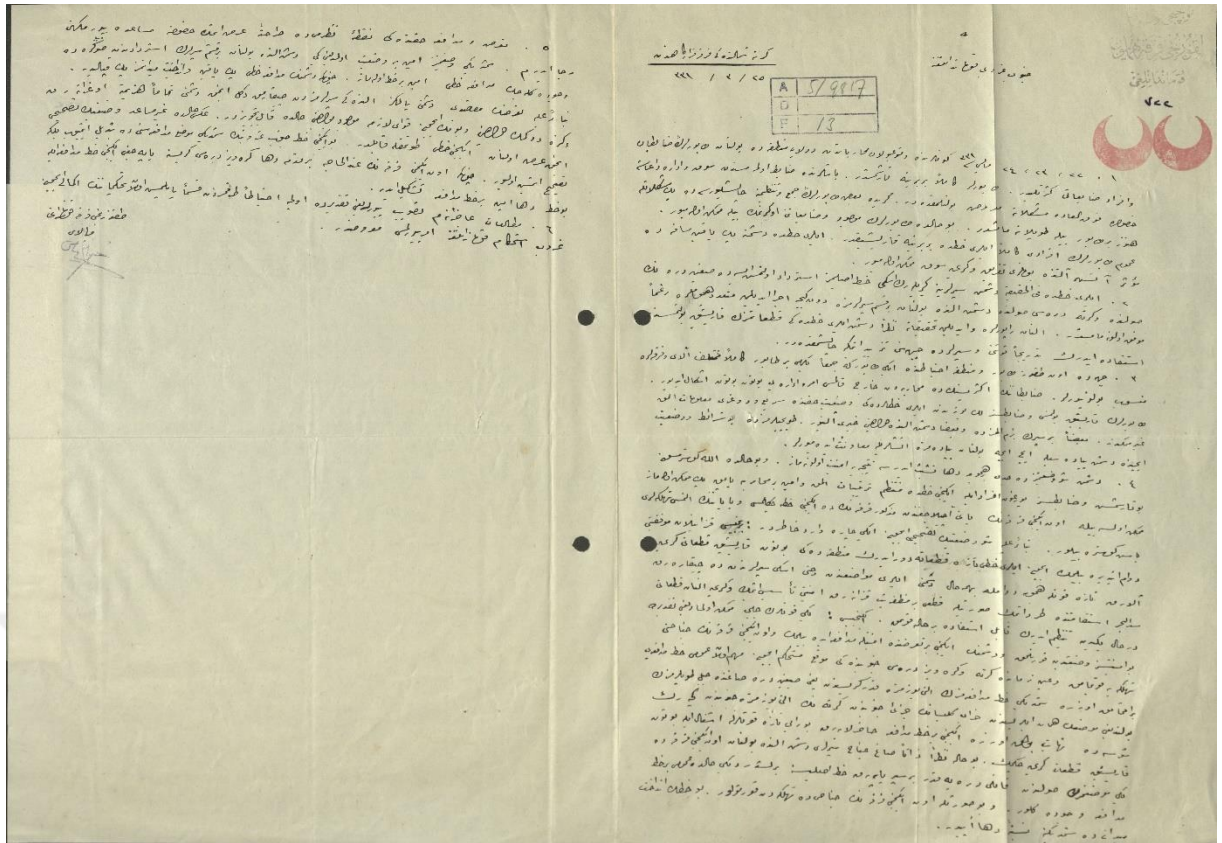
1. The infantry of the enemy being exhausted and having no important reserves, if tomorrow we make a bayonet attack with our newly arrived forces we can drive them back.
2. For this purpose the following sections are put under the command of the 9th Division:- 1st and 2nd battalions of the 127th Regiment, 1st 2nd and 3rd battalions of the 5th Regiment and 1st and 2nd battalions of the 1st regiment.
3. The battalions of the 2nd Division (in the order - 5th and 1st regiments) will march from Ali Bey farm towards Krithia and will arrive N.W. of Krithia after midnight at ... o'clock. The two battalions of the 127th regiment will join them N.W. of this point.
4. From this point the battalions will be sent to the rear of the main position held by the 9th Division and will advance from this point to the attack.
5. The attack will begin at 3.40 a.m. Watches will be synchronized with 9th Division time. As they advance rifles must be empty and bayonets fixed. Whoever of the enemy is seen must at once be bayoneted. Our men must pass over our foremost trenches and enter the enemy's trenches, which are not very far in front. It is absolutely essential that this position be captured and held.
6. All units of the 9th Division except those battalions which are going to take part, will remain in their positions until further orders.
7. The 12th Division will have all its reserves ready behind the right wing to be able to take part in the attack. They must be ready at 3.30 a.m. The left wing of the attacking force of the 9th Division will advance on the road from Krithia to Sedul Bahr.
8. The artillery will begin to fire and help our Infantry after the two opposing forces come to hand to hand fighting. By the special orders of the Commander of the South West, fire will be directed on the supporting columns of the enemy.
9. The usual bravery of the lion hearted Turkish heroes will be shown. I am certain that shouting "Allah, Allah", they will receive the victory.

(sgd) Commander of the 9th Division.
 HALIL SAMI.

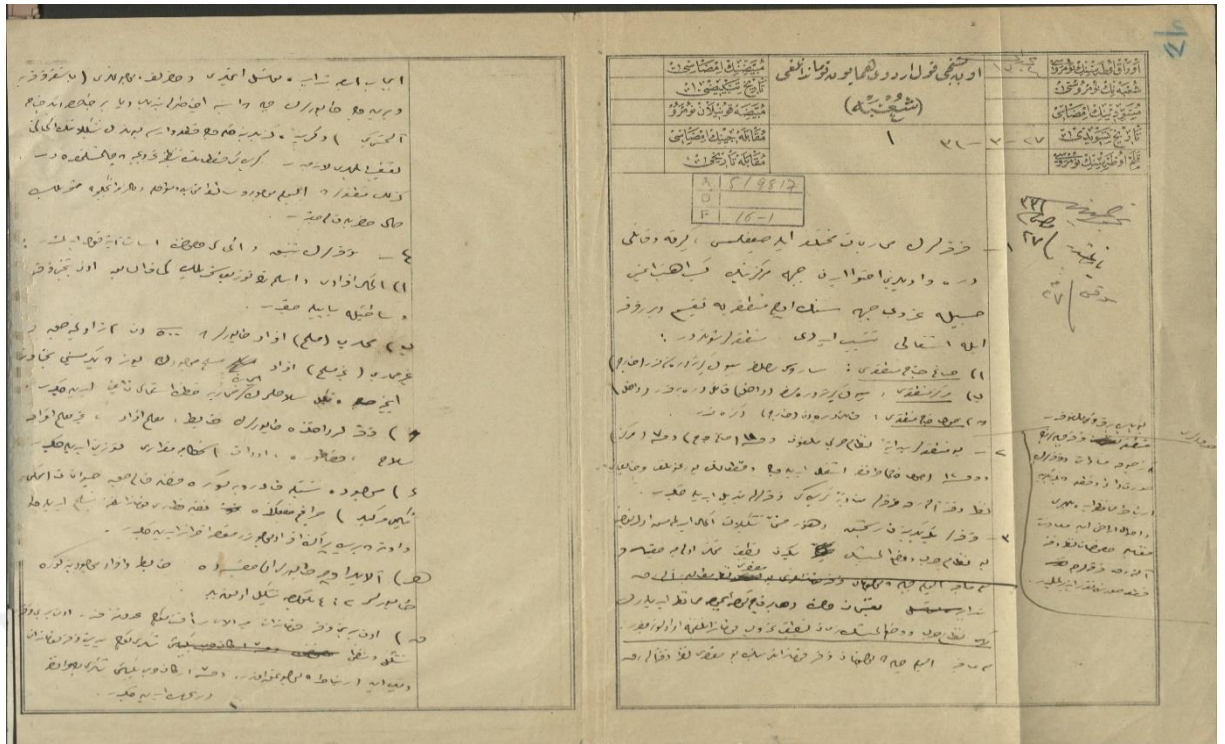
To the Regimental Commander of the right wing in Suglin Dere, Major Mohammed Ali, this order of the attack of today is forwarded.
 6th June 1915. (signed)

Commander of the zone of
 the right wing.
 SHUKRI. O.C. Regt. 126.

(Signatures of subordinate Commanders follow).

EK-4: Halil Sami Bey'in Subaysız Kalan Kıtaların Değiştirilmesi Gerektiği, Taze Kuvvet Getirme İmkânı Yoksa 600 Metre Geride Daha Kuvvetli bir Savunma Hattı Oluşturulması Gerekliğine Dair Güney Grubu Kumandanlığına Gönderdiği Mesaj (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih.13)

EK-5: Seddülbahir’de Cephenin Üç Ayrı Mıntıkaya Bölünüp Her Mıntıkanın Bir Tümen İle Savunulacağına Dair Verilen Emir (ATASE, Kls. 4342, Dos. H-6, Fih.16-1)

آلتی فرقه قزانداغنه

کیمه ویزدیه دوت
۴۰ - جزیرات - ۴۱
۴۰، ۴۱ - مکرده

وصولی ۱ - تموز ۱۹۱۹ - ۲۱ اوت

همین راپور .

الده لیه برافیتان قوتی ایلادی دوندیوی مکره اعرمه ایلمشیدی . بوکون غای الیه و دشمنان
طرفندن ضبط اولونان پرلرک استدرینه مباشرت ایلمه و لورکله دن موکله ساعت برون اعتیال
وضعیت بارلورده اعرمه ایلمه ایلی . ساعت اوچین موکله صولجاغده بولونان ایکی بارک
پرلری ترک ایتمه و دشمنان طرفندن اشغال ایلمشدر . قازندره منبیه دلکها ارجیه دشمنان
طرفندن اشغال ایلمشید . یاقی تیهی ترک ایتمه باشلایان افرادده تحکام بولکنه سونکو
لماتیلدن رضا بیلان دوده لوده ایله تهدید ایده رک تکرار ایلمی و ورکله مالیشانددر .
بواتلاره کلا جهتنه تقویه قطعاتک کتمده ایلغی کوردلی . عکرک قوه معویه سی
اوزرینه اجری تأثیری ایدرک ایلمی و ورکله موفق اولوندی . ۴، ۶ ده کلپدن کلا
۱۵، ۱۶ کلپ ۸۰ موچونده بولونان [بولور قزانداغنی کلدی - مکرده بولور ۱۶، ۱۷ قدر
طویلاندی ، و بعد صولجاغده وور ایلمی . صولجاغده وضعیتی ایوم برجه آتیدر .
[قردکیده کتلمشدر . ۱۲] [تروکی نورو - ۶ صحیفه - ۱۷]

کیمه ویزدیه به عود و وضعیته ده ستورلی اشغال اییدن دشمنانک طرف ایلغی مکرده بولور
ایلمه ایله ده افراد لرندن بواشتک عهده ندن کله میله یلری آفازلشانددر .
مالکوله بوضعیت یک عهده . دشمنان بواشتکده تعبیه ایله مکی جیل طوپلری نکتلی
تفتکله جهنه ناک قلععه یان آتشنه آلا یلور . بیجه ناک دیکر اقامنده کی وضعیتی
ترک ایلمه پرلرک استدرینه موفق اولونامادیچون ده ستورلار آسانده مکرده بولور
دشمنانه موزی بر سر و مکرده کتلمه نشیت ایلمشدر . ۸۰ موچوله کلا کده
۱۶، ۱۷ ده کله و صولجاغده مکیال تیه جهته اتمام آتیدیلشدر . بناغده منطقه ده
کله امتیال قوتلار ۱۶۰ موچولی اوج بولکدن عبارتدر .

آلایک قوه عمومی کلا طابورلورن مودورلورده مستدر . ضایعاتی الحقیقه
بوکادردر . کریدن کلله ده ستورک کلا منطقه نده اولغی اچون ، بون تعبیه
قطعاتی اولایه کتمده در . مکرده منطقه ده دودغی فرقه دن ایکی آلایدن ماعدا -
آلتی فرقه دن تقویه قطعاتی بولمده در .

EK-6: Kerevizdere'de Geriye Kaçan Erleri Durdurmak İçin Geriye İstihkam Bölüğü Dizildiği ve Subayların Gerekirse Silahları Kullanması Gerekliğine Dair 6. Tümen Harp Ceridesindeki Sayfa (ATASE, Kls.4821, Dos.H-4, Fih.Okunamadı)

EK-7: Filikalar ile Tekke Koyu'na İlerleyen Lancashire Fusiliers Askerleri (25 Nisan 1915)
(IWM, Q 102538)

EK-8: Ertuğrul Koyunda Karaya Oturan River Clyde Gemisinden Karaya Çıkabilen Askerler
Kıyıdaki Kum Setinin Arkasında. River Clyde'ın Karayla Bağlantısını Sağlaması Gereken
Layter Ölü ve Yaralılarla Dolu (25 Nisan 1915). (IWM, Q 50473)

AUSTRALIAN WAR MEMORIAL

C01079

EK-9: II. Kirte Muharebesinde Hayatını Kaybeden 2. Tugay Askerleri (AWM, C01079)

IWM

EK-

10: III. Kirte Muharebesinde Açık Arazide Taarruza Kalkan Manchester Alayı 6. Tabur Askerleri (IWM, Q 69515)

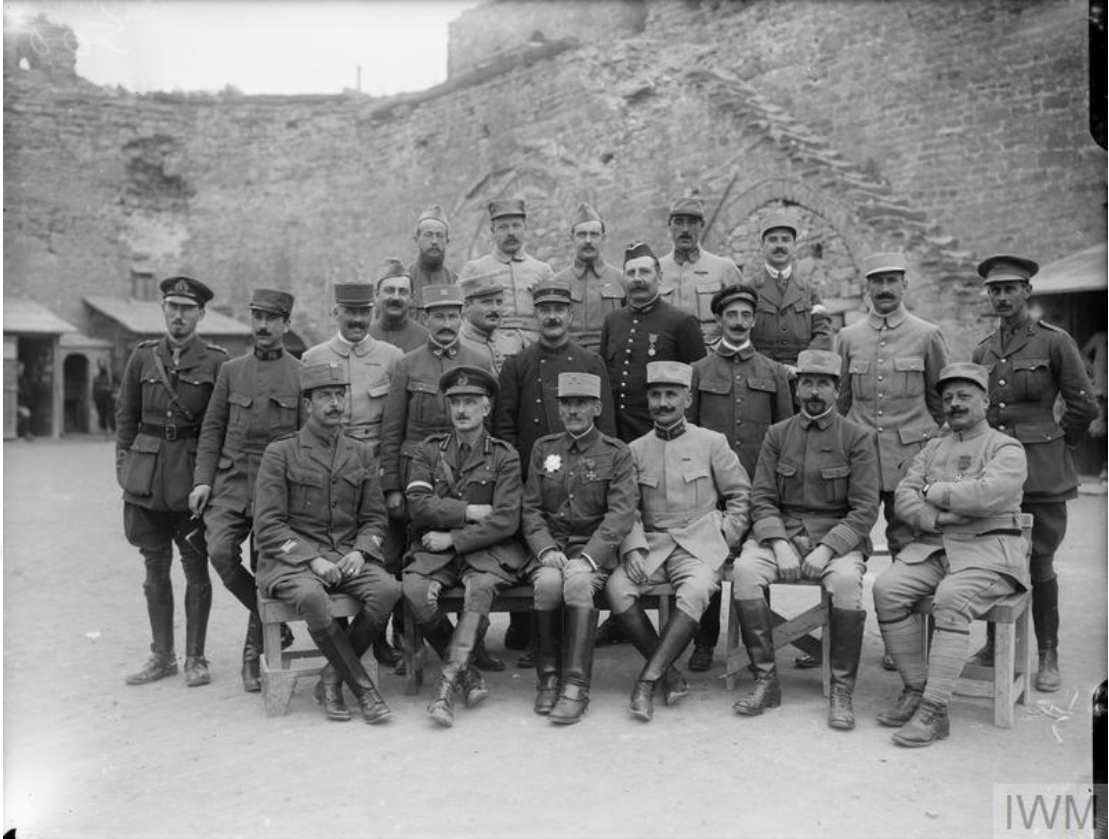

EK-11: III. Kırte Muharebesinde Esir Alınan Türk Askerleri İngiliz Subaylar Tarafından Sorgulanırken (4 Haziran 1915) (IWM, Q 13252)

12: Türk Esirleri Ertuğrul Koyu'nda Çalıştırılırken. (IWM, Q 13248)

EK-

EK-13: Fransız Kolordusu Komutanı General Jean-Marie Brulard, İngiliz VIII. Kolordu Komutanı General Harold Edward Street ve Kurmay Subaylar Fransız tahliyesinden Hemen Önce Seddülbahir Kalesinde (1-2 Ocak 1916) (IWM, Q 13726)

EK-14: İleri Hat Bir İngiliz Siperinden Seddülbahir Muharebe Alanı. En uzaktaki Yükselti İtilaf Ordusunun İlk Gün Hedefi Olan Ancak Muharebeler Boyunca Ele Geçiremedikleri Alçıtepe (29 Nisan 1915) (IWM, Q 44314)

EK-15: Seddülbahir’de Yaralı Türk Esirler (IWM, Q 13384)

EK-16: VIII. Kolordu Komutanı Korgeneral Hunter-Weston ve Kurmayları Karargâh Önünde (IWM, Q 13307)